

Bijdragen

TOT

BOEKEN- EN MENSCHENKENNIS.

III D.

BIJDRAGEN

TOT

BOEKEN- EN MENSCHENKENNIS,

VERZAMELD DOOR

Mr. P. S. SCHULL EN A. VAN DER HOOP, Jr.

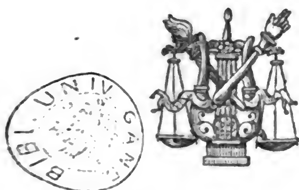

MET STEENDRUKPLATEN.

Discendo et docendo.

Mengelwerk.

IIIe DEEL.

Te DORDRECHT, bij
J. VAN HOUTRIJVE, Jr.

1834.

Den Lezer heil!

Met eenig zelfvertrouwen vangen wij onzen derden Jaargang aan en met de verklaring, dat wij ons kwartaal schrift als gevestigd kunnen beschouwen.

Onze lezers hebben uit de vorige deelen thans ons geheele plan overzien en den aard en de strekking onzer Bijdragen opgemerkt; ons hoofddoel blijft de bevordering van *Boeken- en Menschenkennis* in het algemeen, ons werk is een aanvulsel van de geschiedenis der Letterkunde in alle wetenschappen. Wij hebben, als Redacteurs, geene bepaalde kleur, en wenschen voor geene ultra's, van welke partij ook, gehouden te worden, zelfs niet van het juiste midden; een problema, hetwelk wij voor gevonden zullen houden, wanneer men ons de quadratuur van den cirkel

zal hebben bewezen. Wij plaatsen alle bijzondere gevoelens onzer mederedacteuren, mits dezelve de Godsdienst, het Vaderland, de goede zeden, de wetten en den Koning eerbiedigen, en beschouwen in het algemeen meer het *hoe*, dan het *wat*, of wie het gezegd heeft. — Wij antwoorden bescheiden op elke gegronde aanmerking, maar niet op personaliteiten.

Eene zwarigheid is ons de moeijelijkste voorgekomen, namentlijk, de antipathie, welke tusschen sommige onzer geleerden tegen elkander schijnt te bestaan, en welke door hen zoo verre soms getrokken wordt, dat de eene zijne pen weigert, als de andere dezelve leent, zoodat men bijwijlen ons stellig afvraagt, of deze of gene in ons Tijdschrift schrijft, als wanneer men geene stukken van den vrager meerder te wachten heeft, of ons meldt: dat, aangezien wij een stuk geplaatst hebben van dezen of genen, de Schrijver ophoudt met ons van zijnen voorraad verder mede te deelen.

Wat zullen wij Redacteuren nu doen, de geachte

Schrijvers berigten, dat wij geen onderscheid mogen maken; dat onze Bijdragen geene klub is, waar men gedeballoteerd kan worden, omdat men vroeger of later gevoelens heeft geuit, verschillend van de menigte; dat onze bedoeling geene andere is dan de bevordering van Letterkennis, en wij met het bijzonder leven en meeningen onzer medearbeiders niets uitstaande hebben; dat wij ons geschrift beschouwen als een algemeen Archief, waar ieder zijne meeningen en denkbeelden kan nederleggen, met vrijheid van anderen om uit het gedeponeerde stuk zoodanige punten te verzamelen, als hij oorbaar en goed oordeelt voor de verspreiding van wetenschap en smaak, dit hebben wij dan ook gedaan, dit doen wij bij dezen, met verzoek tevens, om over zulke, onzes inziens, min beteekenende hinderpalen heen te stappen, en gedachtig te zijn aan het: *aquila non captat muscas.*

Men geloove ons, wanneer wij onze lezers verzekeren, dat wij overtuigd zijn van het veel gebrekkelijke in onzen arbeid; het werk was ons ook ge-

heel nieuw en vreemd, wij herhalen het, wij willen winst doen met de aanmerkingen van vrienden en vijanden, en wij dringen aan op die aanmerkingen. Intusschen vleijen wij ons, dat men opgemerkt zal hebben, dat wij niet doof zijn geweest voor hetgeen men ons bescheiden heeft onder het oog gebragt; wij willen ons verder bekwamen en, met dankzegging aan zoo velen als onze onderneming begunstigen, op den ingeslagen' weg voortgaan.

Dordrecht,
2 Januarij, 1834.

Namens de Redactie,
P. S. SCHULL.

Boekbeoordeeling.

VERVOLG DER BEOORDEELING VAN DE ARCADIA'S.

CLAAS BRUIN's *Noordhollandsche Arcadia; verrykt met aantekeningen van den Heere* GERRIT SCHOEMAKER, *en verçiert met Printverbeeldingen.* Te *Amsteldam,* by EVERT VISSCHER, Boekverkooper in de Dirk van Hasselt-steeg, 1732.

> «Ik zoude alzoo lief eenen Herder uit «Arcadia, buiten Poëtische versiering, «in zijn boersch gedrag en sobere «huishouding wenschen te zien.»
>
> *Brieven uit Noord-Schotland.*

Ik hoorde eens een zeer oordeelkundig beminnaar der Schilderkunst over den Arcadia-tijd in de Geschiedenis zijner geliefkoosde studie klagen en opmerken, dat juist toen het penseel bijna niets dan Arcadische tafereelen voortbragt, de kunst zelve aanmerkelijk ten achteren ging, en weldra op een' zeer lagen trap stond. Niet, dat de voorstellingen, uit het denkbeeldige leven der Arcadische herders genomen, het verval der edele Schilderkunst veroorzaakten; zij toonden alleen, dat de geest des Schilders die vinding, die verheffing, en dien smaak mistte, welke dien van een waar beoe-

fenaar steeds kenschetsen. En hoe was het met hare zuster, de Dichtkunst, gesteld, toen ook zij zich zoo ijverig met het scheppen van Arcadia's bezig hield, bewoond door onverdragelijke Zedepredikers en babbelachtige Bet- en Veelweters; geenszins door de vrolijke en luchtige herders en herderinnetjes uit de Herderzangen van THEOCRITUS en VIRGILIUS? Was het toen niet met vinding, waarheid, stoutheid van schildering, kracht van uitdrukking gedaan? Te regt schreef de voortreffelijke DE VRIES: « het was toen een tijd van stille « overdenking, niet van stoute vlugt. Meetkunde, « Natuurkunde, Wijsbegeerte hadden nu meerdere « ruimte en gunstiger jaargetijde tot ontwikkeling « en vorderingen dan de Dicht- en Schilderkunst. »

Vele oordeelkundige Schrijvers uit het tijdvak van CLAAS BRUIN hebben zich scherp tegen de Arcadia's uitgelaten, en vooral gaf de opsteller der *Oordeelkundige Aanmerkingen over de Poëzij en Schilderkunst*, Deel I, bladz. 180 en volgg., voortreffelijke lessen, welke onze Idyllen- en Arcadia-dichters wel hadden mogen opvolgen: ook klaagde hij zeer over de *met filosoofsche liefde, die nergens in aan de Natuur gelijk is, opgepropte Herderszangen.* « *De makers* « *van die gezangen*, schreef hij, *veinzende harts-* « *togten te bezitten, die zij niet hadden, en die* « *ook mogelijk niet met hunne jaren overeenkwa-* « *men, hebben zich in hunne koele razernijen tot* « *gewaande Herders willen herscheppen. enz.* »

- De *Noord-Hollandsche Arcadia* van CLAAS BRUIN

zou niemand voor eene Arcadia houden, indien de titel zulks niet aankondigde. Herders of Herderinnetjes treffen wij er niet in aan, maar wel eenige personen, die onder verdichte namen, onophoudelijk elkander zedelessen geven, en opmerkzaam maken op eenige natuurtooneelen, of overblijfselen van vroegere eeuwen *). De verzen zijn noch

*) BRUIN schijnt, gelijk ik reeds vroeger heb opgemerkt, bij het opstellen van zijne *Arcadia's*, zich tot model voorgesteld te hebben, JAN VAN WESTERHOVEN, *den Schepper verheerlykt in de Schepselen, of verhandeling van alle geschapene dingen, voorgesteld in zeven zaamenspraaken. onder zomerse wandelingen.* Dit werkje is niet in rijm; maar overigens geheel in den smaak der Arcadische reisjes van BRUIN, en het bevat gesprekken van Natuurkundigen en Zedekundigen inhoud, tusschen eenige personen, op eenige *wandelingen* in den omtrek van *Haarlem*, gehouden. Deze *zomerse wandelingen* bleven langer in achting dan de Arcadia's van CLAAS BRUIN, en er zagen van tijd tot tijd vier verschillende Drukken van dezelve het licht. De tweede druk verscheen te *Amsterdam* in 1715, in kl. 8vo, groot 409 bladz. met fraaije platen, en de vierde onder den titel: *Zomer-Buitenleven en Wandelingen, den Schepper en zijnen Schepselen beschouwenden en verheerlijkende; in Bespiegelingen over Gods Groote Werken* enz. In dezen vierden druk (te *Amsterdam* bij MARTINUS DE BRUYN *in de Warmoes straat* gr. 8vo, 457 bladz. groot, zonder jaartal) komen vele en belangrijke verbeteringen en vermeerderingen voor, gelijk blijkt uit het Berigt van den *Uitgeever van deezen vierden druk.* De *Bladwijzer der voornaamste zaken*, die in den 2den

rijk, noch welluidende: men treft in dezelve geen keur of schikking van woorden aan, ja bijna niets dat bekwaam is om aandoening te verwekken. Vroeger hebben wij reeds opgemerkt hoe weinig dichterlijke verdiensten de Arcadia's van BRUIN bezitten; hetgeen tot aanbeveling van dezelve konden verstrekken hebben wij echter niet verzwegen, en menigen goeden Dichtregel uit het berijmd proza te voorschijn gebragt. Eene gelukkige uitzondering verdienen ook de *Gezangen*, die onze Reizigers, bij deze of gene gelegenheid, aanheffen: zij hebben fraaije regels en behagen aan het gehoor.

CLAAS BRUIN gaf zijn *Noord-Hollandsch Arcadia*, in klein octavo, 502 bladzijden, benevens een bladwijzer, groot, te *Amsterdam*, bij EVERT VISSCHER, Boekverkooper in de *Dirk van Hasseltsteeg*, in het licht. Het is mij niet gebleken, dat

---

druk voorkomt, mist men in den 4den. Vóór den 2den druk lees ik alleen JAN VAN WESTERHOVEN, vóór den 4den JAN VAN WESTERHOVEN, *Junior.* WESTERHOVEN droeg zijn werk op aan de *Eerwaardige en beminde Burgers van Haarlem,* en liet eenige Lofdichten van J. OUDAAN, D. VAN HOOGSTRATEN, K. en T. VAN BRACHT voor hetzelve drukken, benevens een Gedicht van hem zelven, waarin men den hoofd-inhoud van het geheele werk aantreft. Achter het werk vindt men een uitvoerig gedicht van J. OUDAAN, getiteld: *God en 't Goddelyke, gekent, en doorzien, uit de Schepselen,* in het jaar 1675 opgesteld. De plaatjes van den 2den druk zijn voortreffelijk: die van den 3den moeten minder zijn.

er meer dan eene uitgave van bestaat. ABKOUDE en ARRENBERG maken wel (Bladz. 75 van hun *Naamregister*) gewag van CLAAS BRUYN's *Noord-Hollandsche Arcadia* gedrukt in *'s Hage* in oct.; wij vermoeden echter, dat de opgave der plaats hier onnaauwkeurig is, of dat EVERT VISSCHER of zijne erven het kopij-regt aan eenen Haagschen Boekverkooper hebben verkocht. Mr. W. J. C. VAN HASSELT, die steeds voortgaat met mij zijne belangrijke aanmerkingen mede te deelen, merkte bl. 105 der *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis* reeds aan, dat ABKOUDE en ARRENBERG in hun werk niet altijd opgeven de oorspronkelijke uitgevers der werken, welke zij vermelden, maar de zoodanigen, die, tijdens de uitgave van hun *Naamregister*, het *Kopijregt* bezaten. Men betaalde toen *f* 2 : 15 : — voor dit boekske.

Eenige jaren voor de uitgave was daartoe reeds een plan ontworpen door ANDRIES SCHOEMAKER en CLAAS BRUYN, maar hetzelve werd eerst in 1732 door den laatstgenoemde voltooid. Sommigen meenden, dat BRUIN, in plaats van *Noord-Hollandsche Arcadia* liever *West-Vriesche Arcadia* moest geschreven hebben, omdat de laatste de eigenlijke naam is van het door hem bezochte Gewest, « *maar* schrijft BRUIN, « *de laatste naam zou voor de meesten gantsch duis-* « *ter voorkomen, en nademaal 'er een* Zuid-Holland « *is, zoo moet 'er noodwendig ook een* Noord-Hol- « land *weezen, 't geen door die Landstreek, hier* « *beschreven, verstaan word.* » De naam *West-Vriesche Arcadia* zou echter zeer onjuist zijn geweest.

Het werk toch handelt ook b. v. over *Alkmaar*, *Castricum*, *Egmond*, *Heilo*, *Beverwijk*, *Overveen* enz., welke nimmer tot *West-Vriesland*, maar tot *Kennemerland* hebben behoord. Zoo behoorden *Edam*, *Monnikendam* en *Purmerend* tot *Waterland*, niet tot *West-Vriesland*. De vermelding dier plaatsen zou alzoo in eene *West-Vriesche Arcadia* niet te pas komen. Tot *West-Vriesland* behoorden eigenlijk alleen de steden *Hoorn*, *Enkhuizen*, *Medenblik* en omliggende dorpen. Veelal heeft men zeer verkeerde denkbeelden omtrent de woorden *Holland* en *West-Vriesland*; zij worden vaak verward en zeldzaam eigenaardig gebezigd. In onze dagen echter heeft het woord *Noord-Holland* eene bepaalde beteekenis gekregen, door de verdeeling onzer Provincie in *Zuid-* en *Noord-Holland*; vroeger bestonden de benamingen van *Noord-* en *Zuid-Holland* ook wel; maar de verdeeling was geheel anders, en beide gedeelten maakten toen slechts eene Provincie uit. Toen was *West-Vriesland* wel met *Noord-Holland* met betrekking tot het bewind en de regering vereenigd; doch behield haren naam: men denke slechts aan de nog niet verjaarde Plakaten, aan welker hoofd: *de Staten van Holland* en *West-Vriesland:* het was alsof men zeide de Koning van *Kastiliën* en *Arragon*. De reden, welke BRUIN voor zijnen titel geeft, kenmerkt zijne kleingeestigheid en beuzelachtigen aard. De man schijnt verbazend kortzigtig (*moraliter*) te zijn geweest. — « Ja BRUINTJE er was een *Noord-Holland* even als

« er een *Zuid-Holland* was; maar daaruit volgt nog « niet, dat al de plaatsen door u in uwe *Arcadia* « bezocht of gezien tot *Noord-Holland* moeten behoo- « ren. — Uw antwoord ware beter geweest: « « men « « heeft sedert eenigen tijd goedgevonden de benaming « « van *Noord-Holland* aan dat gedeelte van *Holland* « « te geven, hetwelk wij in onze *Arcadia* bezongen « « hebben. Over de juistheid der benaming wil ik « « met niemand twisten; *Sed quia verba valent usu*, « « heb ik vermeend het woord *Noord-Holland* gerust « « voor mijne *Arcadia* te kunnen gebruiken *). » » Ook BIDLOO berispt CLAAS BRUIN wegens den on-eigenaardigen titel aan zijne reisjes gegeven, en spreekt hem in zijn *Panpoët. Bat.* bl. 142 en 143 dus aan †):

« « *Leef lang,* CLAAS BRUYN, *leef lang. Trek meenigwerf op reys;*
« « *Voldoe uw Geest, en Lof, en Rymbeminners eys;*
« *Maar* BRUIJN, *wat ik u bid ('t zy onder uw believen,*
« *En zonder uwe magt in Tytel-keur te grieven)*
« *Hoe quam 't u in den zin, het Stigts en Kleefs Gewest,*
« *En 't Zuijder-Holland, best van ons Gemeenebest,*
« *Met een* Arcadia, *als boven haar, te noemen,*
« *En over aanminnigheyd gelykende te roemen!*
« *Wat was* Arcadia, *in 't bloeiën van haar stand,*
« *En 't best der Eeuw? Een schraal, en onbebouwbaar Land.*

*) Deze opmerking, van de woorden *de naam West-Friesche Arcadia zou echter zeer onjuist zijn geweest*, tot hier toe, zijn wij aan den Heer Mr. W. J. C. VAN HASSELT verschuldigd.

†) BIDLOO spreekt hier wel bijzonder van de *Zuid-Hollandsche Arcadia;* maar zijne versen zijn zeker ook op de *Noord-Hollandsche Arcadia* toepasselijk.

« *Gebergte, en Heyde, goed voor 't knabbelen van Schapen,*
« *En Bosch tot Swynen voêr, om Ekelen te rapen,*
« *Weleer ook Menschen Spijs, by Graan en Vrugtgebrek.*
« *Welk ongelukkig Land! Geen Koopmanschap; geen trek*
« *Naar Konst, of Wetenschap; geen Schepen om te voeren*
« *Haar Volk naar* Troye; *slegts bewoond van Herders, Boeren;*
« *Dienge immers niet zouwd zien, om schoone Melody,*
« *Op* Riet- *of* Scheerling-fluyt, *by* Ezel-Poësy.
« *Gy zyt* Vegt, IJssel, Maase, *en* Rhijn-stroom *doorgetrokken,*
« *En zouden deze voor twee Pis-Riviertiens bokken!*
« *Slegts door de geyle* Pan *en* Jupiter *befaamd,*
« *En nauwlijk in de Caart van* Griekenland *genaamd.* —

Deze *Arcadia* is aan ANDRIES en GERRIT SCHOEMAKER, *keurige konstbeminnaren*, opgedragen. Beiden, vader en zoon, zullen aan de meeste Lezers dezer *Bijdragen* wel bekend zijn. Wij melden dus alleen, dat ANDRIES SCHOEMAKER den 9 October van het jaar 1660 te *Amsterdam* geboren, en den 23 December van het jaar 1735 gestorven is. VAN LOON noemt hem, in de Voorr. zijner *Nederl. Historiepenningen* D. I., *een weêrgaloozen opspeurder onzer Vaderlandsche Historiepenningen*, en de Uitgevers, van het *Vervolg* op *van* LOON's *werk* (Stuk I, Voorr.) geven de volgende schoone getuigenis nopens hem.

« *Het was de kundige* ANDRIES SCHOEMAKER, *die* « *zoo veel deel had aan het werk van* VAN LOON « *en nederig genoeg was, zijnen naam aan de be-* « *vordering der zaak zelve op te offeren. Veel* « *zoude kunnen worden bijgebragt om te bewij-* « *zen, dat de Heer* ANDRIES SCHOEMAKER, *door-*

« *kneed in dit vak, misschien de grootste en kun-*
« *digste man geweest is, dien ons Land hierin*
« *immer heeft opgeleverd, dan wij willen den*
« *schijn niet hebben, de verdiensten van* VAN LOON
« *te verkleinen, door die van* SCHOEMAKER *te ver-*
« *heffen, genoeg zij het, dat* VAN LOON *de ver-*
« *eischte hulde, zoo bij de opdragt van zijn penning*
« *werk, als op vele plaatsen in zijne werken, aan*
« SCHOEMAKER *toebrengt.* » Er komen drie penningen ter eere van SCHOEMAKER geslagen voor, in dit *vervolg op* VAN LOON, door het *Kon. Ned. Inst.* uitgegeven.

SCHOEMAKER moet eene uitnemende penningverzameling bezeten hebben, welke, na zijn afsterven, in handen kwam van BALTHAZAR SCOTT, Raad, Schepen enz. te *Amsterdam.* De lofftuitingen door verschillende vroegere en latere Schrijvers aan hem gegeven, en de Lijst zijner Handschriften, te vinden bl. 11 van *Catalogus* N°. I *der Letterkundige Nalatenschap van wijlen* J. KONING, getuigen van zijnen ijver en bekwaamheid in de Vaderlandsche Geschied-, Oudheid- en Penningkunde.

SCHOEMAKER had reeds vroeger het Kleefsche en Zuid-Hollandsche togtje, in gezelschap van CLAAS BRUIN en vijf andere Heeren, ondernomen, en was ook met de Opdragt van dit Reisje en van het Eerste Deel der *Zededichten* door CLAAS BRUIN vereerd geworden. Wij vonden in de Dichtwerken van dezen herhaalde blijken van de hartelijke vriendschap, welke tusschen hem en SCHOEMAKER plaats greep: ook vervaardigde hij het volgende Gedichtje op de afbeel-

ding van zijnen vriend door BLOMMEN geschilderd:

« *Dus wist van* BLOMMENS *hand* SCHOEMAKER *af te maalen,*
« *Die zynen kloeken Geest niet beter op kan haalen*
« *Dan in 't vergaadren en 't beschryven van den schat*
« *Der Penningmunten, in zyn kabinet bevat,*
« *En in het teekenen van Steden, Dorpen, Sloten.*
« *'s Mans yver blaakt tot nut van zijne Landgenooten.*

(Bladz. 300 der *Bijbel-, Zede- en Mengelpoëzij*). Ook maakt BRUIN bl. 123 der *Lustplaats Soelen*, gewag van de echtgenoot van SCHOEMAKER, RACHEL KROLL, eene liefhebster van het Buitenleven,

« *Die in het dicht geboomte en keur der schoonste bloemen,*
« *Haar zomerdagen met veel vergenoegen slyt.*

Zij overleed den 4 van Louwmaand 1723, gelijk blijkt uit een *Troostdicht* van CLAAS BRUIN *voor zijnen waarden boezemvriend* ANDRIES SCHOEMAKER, *op het afsterven van zijne lieve echtgenoote.* (*Zededichten*, II D. bl. 514—517). SCHOEMAKER's dochter JOHANNA huwde met WILLEM BLAAU, volgens Penning 65. Plaat VI van Stuk I van het *Vervolg op* VAN LOON door *'t Kon. Ned. Inst.* Wij leeren verder SCHOEMAKER van de beste zijden kennen uit een' belangrijken Brief aan zijn' zoon GERARD SCHOEMAKER geschreven en door den vermaarden SCHELTEMA medegedeeld in D. IV. bl. 161 en volgg. van zijn *Geschied- en Letterk. Mengelwerk.*

De naauwkeurige en opmerkzame GERRIT SCHOEMAKER verdiende de opdragt van BRUIN's *Arcadia* niet minder dan zijn eerwaardige vader. Hij toch is de Schrijver der menigvuldige en dikwerf niet on-

belangrijke aanteekeningen van Geschied-, Oudheid- en Letterkundigen inhoud, die deze *Arcadia* verrijken en die van bijzonderen ijver en groote ervarenheid in die vakken getuigen *). GERRIT SCHOEMAKER is overigens in de Geschiedenis onzer Vaderlandsche Letterkunde bekend door het uitgeven der *Amstellandsche Arcadia* van DANIEL WILLINK. De geleerde J. KONING haalt in zijn Historisch berigt wegens JOOST JANSZOON BEELDSNIJDER, Bl. 9. D. V. der *Verh. van de II kl. van het Kon. Ned. Inst.* de Catalogus der Letterkundige nalatenschap van GERRIT SCHOEMAKER aan, den 18 Febr. 1737 te *Amsterdam* verkocht.

Vóór deze Opdragten vindt men eene uitvoerige titelplaat van A. ZEEMAN, en na dezelve, eene *Voorrede*, tien bladzijden groot, in welke BRUIN onder anderen, zegt:

« *Ik heb deze Arcadia op eene Samensprekige*
« *manier geschikt, tusschen vier godvruchtige per-*

*) Zij zijn op de wijze van die van LUDOLF SMIDS op het Kleefsch en Zuidhollandsch reisje, met die uitzondering, dat de aanteekeningen van L. SMIDS niets te beduiden hebben, en veelal slechts verwijzingen naar zijne *Schatkamer* zijn, terwijl de aanteekeningen van G. SCHOEMAKER, hier en daar zeer lezenswaardig zijn, en blijken dragen van veel omvattende kennis, een schrander oordeel en veel belezenheid, ook is hij in stijl en spelling SMIDS eene halve eeuw vooruit. Zijne *aanteekeningen* behelzen wel niets nieuws; maar strekken tot eene aangename herinnering aan hetgeen men elders uisvoeriger gelezen heeft. W. J. C. V. H.

« *soonen, op een reis van negen dagen; in tegen-*
« *stelling van de* Kleefsche *en* Zuidhollandsche *Ar-*
« *kadia, die in doorgaande Vaerzen bestaat. In't*
« *berymen van dezelve heb ik meest gedoelt op*
« *Geestelyke overbrengingen en toepassingen op*
« *voorkomende zaaken.*

Na de *Voorrede* volgen twee *Lofdichten*, onderteekend met de zinspreuken: *Justus virtute vincit* en *Humiliter;* waarachter van bl. 1 tot 502 de Arcadia, versierd met 26 plaatjes, alle, op één na, *Noordhollandsche* dorpen voorstellende, door A. ZEEMAN geëtst. Het boekdeeltje wordt met een *Bladwijzer* en *Bericht aan den Binder* gesloten.

Ik zal onze Reizigers slechts gedurende de drie eerste dagen van hun reisje volgen. Bevalt 's mans wijze van zien en behandelen aan mijne Lezers, dan twijfel ik niet, of zij zullen het boek zelven ter hand nemen; de meesten echter zullen zich wel met het volgende proefje vergenoegen.

EERSTE DAG.

Van Amsterdam naar Edam.

Op zekeren schoonen zomermorgen van den jare 1728 of 1729 *) stond de godsdienstige en gevoelige WAARMOND op de Ybrug te *Amsterdam* zijne vrienden, GOEDAARD, WEETLUST en ZEDENLUST, met welke hij voornemens was een reisje door *Noordholland* te doen, af te wachten. De heerlijke mor-

*) Het juiste jaar is onbekend; eenige jaren vóór 1732 werd het plan ontworden.

genstond en de stille eenzaamheid stemden hem tot ernstige en Godverheerlijkende gedachten, die hij weldra in een *Lofzang aan God* ontboezemde.

«Gy houd de wagt, o WAARMOND! *zyt gegroet.»*

riepen zijne vrienden reeds van verre, en bragten hem van het denkbeeld terug, dat hunne genegenheid, om met hem dit togtje te ondernemen, zoude verflaauwd zijn. Zij beloofden elkander dit Noordhollandsch reisje voor verstand en hart zoo nuttig als aangenaam te maken, en spoedden zich naar het hen reeds wachtende vaartuig, hetwelk hen langs het *Tolhuis*, door de *Vogelwijk* (na het jaar 1409, toen Hertog WILLEM de Stads vrijheden tot aan de *Voelwijk*, over het *IJ* uitbreidde, de gerigtsplaats van *Amsterdam*), naar *Buiksloot*.

« Nieuwendam, dat eertyds heerlyk bloeide
« Door scheepvaart;

Ransdorp, het Hoofd der Waterlandsche dorpen; *Schellingwoude*, in het jaar 1570 door de Geuzen ingenomen en geplunderd; *Durgerdam*,

« . . . . . . dat eertyds door het blaken
« Een's fellen brands zyn laage en riete daken
« Verwisselde in veel huizen schoon van steen,
« Waaruit het als een Phenix weêr verscheen;

alle dorpen, welke zij in het verschiet zagen liggen, gaven stoffe tot een aangenaam en nuttig onderhoud.

Ondertusschen begon GOEDAARD, getroffen door het gezigt der zon, die heerlijk in het oosten blaakte, met zijne vrienden het volgende danklied aan te heffen:

« ô Koesterende glans vol straalen,
« Die 't gantsch heel-al verheugt,
« Natuur moet door u adem haalen,
« Tweed' oorzaak aller vreugd,
« Die mensch, en dier, en plant, en kruiden
« In hunnen welstand vest,
« Wanneer gy rent van 't oost naar 't zuiden,
« Van 't zuiden naar het west.

« Verbergt g'uw aanschyn in de wolken,
« Dan treurt, dan zucht het all',
« Dan kwynen we in de diepe kolken
« Van angst en ongeval:
« Maar komt gy weêr, dan juigcht ons herte,
« En zingt op eenen toon
« Van blijdschap, vry van leed en smerte;
« ô Zon! wat zyt ge schoon?

« Maar hoe veel schooner moet Hij blinken,
« Die u eens schiep uit niet!
« Waar by uw klaarheid moet verzinken,
« Verdwynen in 't verschiet;
« Die met zyn aldoorstraalende oogen
« Doorgrond all' wat' er leeft,
« En voor wiens blaakend Alvermogen
« De boosheid skhrikt en beeft?

« Daal, daal van uwe hemeltranssen,
« ô Ongeschape Zon!
« Met uw verkwikkelyke glanssen,
« ô Waare Levensbron!
« Daal met genaê in onze herten.
« Verwarm ons door uw' gloed.
« Genees ons aller zonden-smerten,
« En heel ons krank gemoed.

« Zo zullen w' eens als zonnen praalen
« In 't ongenaakbaar licht;
« Zo zult gy ons met glans bestraalen,
« Daar alle glans voor zwicht;
« Daar zon noch maan zal klaarheid geeven,
« Maar daar de zonneschyn
« Van 't Lam, in 't eeuwig zalig leven
« Alleen de kaars zal zyn. »

Slechts weinige oogenblikken hielden zij zich te *Buiksloot* op. Het paard werd dadelijk voor de lijn gespannen en men plaatsten zich in de gereed liggende speelsloep.

« Men schuif (sprak WAARMOND) *in dit beminn'lyk zomerweêr*
« De glaazen op, om alles te beöogen.

Welk een heerlijk en bekoorlijk natuurtooneel deed zich nu voor hunnen oogen op! Geen wonder dat WEETLUST in verrukking uitriep:

« Deez' Landstreek houd mijn zinnen opgetogen
« Door 't lieflyk groen, dat zich alom verspreid,
« Waarin het vee steeds onbekommert weid
« En luchtig springt met lust en welbehaagen.
« Wat naam mag dit gewest, ô WAARMOND! *dragen?*
« 't Schynt Gozen, of een tweede Kanaän. »
« 't Is Waterland, (hernam WAARMOND) *een naamafleiding van*
« Zijn' laagen grond en overvloed van stroomen.

Van tijd tot tijd vertoonde zich de vermakelijkste dorpen aan hun oog; *Landsmeer*, langs de *Gouw*, *Sunderdorp* of *Sindeldorp* aan de *Zwet*, *Uitdam*, de geboorteplaats van den vermaarden zeeman PIETER HEEREMANS, en *Hoelisloot* aan het binnen-IJ,

Watergang, en *Ilpendam* aan het *Purmermeer*, en in het verschiet *Zuiderwoude*, een der oudste dorpen van *Waterland*, reeds in 1340 bekend.

Ongemerkt waren zij te *Broek*,

« *Een dorp voor 't rykste in deeze streek geschat*,

aangekomen. Men besloot aan de pleisterplaats het middagmaal te houden, en in dien tusschentijd het dorp eens te gaan bezigtigen. Onder het doorwandelen van *Broek* verwonderden zij zich over de zindelijkheid en keurige netheid der Broekenaren.

« *Deez' nette levenswijz'*
(riep WEETLUST)« *Braveert de pracht van Rome en van Parys*,
« *Ja zelfs van 't onbeschryvelyk Florenssen.*
« *Gy weid wat breed; de drift vervoert uw hert*,

met deze woorden nam WAARMOND het gesprek op en beweerde teregt, dat men in het eenvoudige *Broek* te vergeefs naar

« *De heerlykheid van 't Roomsch en 't Fransch gebied*
« *Zou zoeken.* »

Na *Broek* doorkruist en bewonderd te hebben, keerden onze Reizigers naar de herberg terug, en namen aan de reeds in gereedheid staande tafel plaats. WAARMOND deed daarop het volgende gebed:

« *Gezegend zy uw naam, o God!*
« *Die, tot een klaar bewys*
« *Van uw genade, ons 't ryk genot*
« *Verleent van deeze spys.*

« Geef dat het ligchaam werd gevoed
« Aan deezen vollen disch:
« Geef by den smaak een bly gemoed
« Vol van erkentenis.
« Ja geef dat dit een voorbeeld zy
« Der zielspys, 't heilig woord,
« Dat zulks tot voedsel steeds gedy'
« Voor elk die 't leest en hoort. »

Na zich met spijs en drank te hebben versterkt, besloot men den weg naar *Monnikendam* te voet af te leggen. In het befaamde jaar 1720 had de aktiehandel ook de kooplieden dezer stad gaande gemaakt en velen in armoede en ellende gedompeld. Nog droeg dezelve er diepe sporen van.

« Wat maakt dees stad zo doods, zo dor en schraal
« En neringloos? de huizen zyn geslooten,
« Of is ze ook met den droessem overgooten
« Der Bub'blery?» vroeg WEETLUST.
«...... Gy helt het net geraên,
« Kwam 't iemand duur, hun komt zulks duur te staan,

was het antwoord van GOEDAARD.

Bijzonder verlustigden zich onze Reizigers in het gezigt op Marken.

«..... een gering en visschers eiland,
« Ja een der minste in 't gantsche Nederland,
« Doch meest befaamt door de Oudheid van zyn' stand.
« Het werd weleer door monniken bezeten
« Eens rijke Abdy, Mariëngaard geheeten.

« *Men zegt dat, eer dit Land wierd overstroomt;*
« *Deez' veldstreek op het cierlykst' was bezoomt*
« *Met hoven, daar de geestlykheid in weelde*
« *En wellust zich tot haar genoegen streelde;*
« *En mooglyk dat deez' stad haar' naam bekwam*
« *Van 't Monniksdom, nadien ze eertyds een' dam*
« *Voor Marken heeft versterkt: doch hoe 't mag wezen,*
« *Haar oudheid kan men by veel Schryvers leezen,*
« *Doch 's Dorplings druk geneest niet door dien waan.*

Van *Monnikendam* begaven zij zich naar *Edam*, waar zij aan 't Heeren Logement afstapten *om hun hert met spys en slaap te sterken.*

TWEEDE DAG.

Van Edam naar Zaandam.

« *Wat dunkt u van Ydam, 't geen we Edam noemen?*

vroeg WAARMOND aan WEETLUST, toen zij den volgenden morgen, in een gemakkelijk wagentje gezeten, hun togtje vervorderden,

« *Op deeze stad valt ook niet veel te roemen,*

antwoordde WEETLUST, en begon een gesprek over dezelve, terwijl zij door de *Purmer* reden. Even stapten zij af om naar het bereiden van de Edammerkaas te zien, en heften vervolgens een gezang aan *bij het beschouwen van eenen Zomerregen*, hetwelk dus begon:

« *Gewenschte zomerregen*
« *Die 't land verkwikt en voed!*
« *Wat baat ge niet al zegen,*
« *Al vreugd en overvloed,*

« *Als gij aan veld en akker*
« *Uw dropjes mededeelt?*
« *Natuur word vrolyk wakker*
« *Wanneer uw vogt haar streelt*

« *De bosschen, bergen, weiden,*
« *'t Gedierte tam en schuw,*
« *De dorre en schraale heiden,*
« *Elk zucht en schreeuwt om u;*
« *Ja zelfs de mensch moest sterven,*
« *Hoeveel hy ook bezat,*
« *Indien hy u moest derven,*
« *O onwaardeerbaar nat!* enz. —

« *Ilpenstein, 't kasteel van Ilpendam,*
« *Behoorende aan de telgen van den stam*
« *Der wydberoemde en nooit volprezen' Graaven.*

en toen nog in welstand, bleef vervolgens niet onopgemerkt, en onder ernstige gesprekken kwamen zij reeds vroegtijdig voor de poort van *Purmerend* aan.

« *Deez' stad heeft geen paleizen*
« *Als Amsteldam, daar alles by verdwynt,*
« *Maar echter is zy neeringryk zo 't schynt,*

sprak WEETLUST, wijl hij zijne vrienden voorbij het kasteel *Purmerstein*, door WILLEM EGGERT, omtrent het jaar 1412, gesticht, naar de sloep geleidde, die hen *door de ringsloot van de Beemster* zoude voeren. Weldra zagen zij de *Rijp*, voorheen door zware branden geteisterd, en het eerste dorp in *Kennemerland* voor zich liggen, en kort daarop *Graftdijk*, de geboorteplaats van BERNARD NIEUWENTIJD, Schrijver van *het regt Gebruik der We-*

reldbeschouwing enz. *Graft* en *Grootschermer* zagen zij in het verschiet. Ook *Knollendam*, aan het einde der *Zaan*, ontsnapte aan hunne aandacht niet. De *Zaan* opvarende, viel onzen Reizigers de zich sierlijk door de boomen vertoonende toren van *Jisp*, de geboorteplaats van Mr. CORNELIS PLOEG, of Mr. KNELIS TE JISP.

« *Die een beroemd wondheeler plag te wezen, in het oog,*

De Heelkunst werd door zijne voorouders al vóór het jaar 1600 op dit dorp beoefend. Eerst door Mr. WILLEM TAAMSZOON, genoemd *IJzeren Duim*, van wien CATS in zijnen *Trouwring* spreekt, en daarna door zijn dochters zoon, Mr. JACOB PLOEG, en vervolgens door diens zoon, Mr. KNELIS, die, na grooten roem verkregen te hebben, in 1696 overleed.

« *Wormer*
« *Beroemt alöm door 't bakken van bischuit,*

voorbij gevaren zijnde, stapten zij te *Wormerveer* aan wal. *Zaandyk*, *de Koog*, *Kalf*, bekend door de in 1573 aldaar gelegde zware schans, en *Oostzaan*,

« *Een dorp 't geen in zyn lengte een myl beslaat,*
« *Waar toe men langs veel kleene bruggen gaat,*
« *Omdat elk huis byna verstrekt een eiland,*

gaven stoffen tot een leerzaam gesprek. Te *Zaanerdam* besloot men te rusten, zich door spijs en drank te verkwikken, en den volgenden dag het reisje te vervolgen.

DERDE DAG.

Van Zaandam naar Purmerende.

Den volgenden morgen plaatsten zich de Reizigers wederom in de zeilschuit om hun reisje te vervorderen. *Zaandam* had hun bij uitstek bevallen, en hetgeen VIRGILIUS nopens den ijver der opbouwers van *Carthago* gezegd had, dat dezelve namelijk, gelijk was aan dien der bijen, pastte WEETLUST op dien der Zaandammers toe. Na eenigen tijd de Zaanstroom bevaren te hebben, bragt de wind en stroom hen op het IJ. Het eiland *de Hoorn* lieten zij, varende door de *Hollesloot*, die vreesselijke diepte, het graf van HENDRIK FREDERIK, oudste zoon van FREDERIK, Koning van *Bohemen*, die in dezelve op den 17 Januarij 1629 door een drijver overzeild werd, en ongelukkig verdronk, aan hunne linkerzijde liggen. Ook voor onze Reizigers was de *Hollesloot* een gevaarlijk vaarwater: zij werden door een' vreesselijken storm overvallen, de mast boog, het zonnelicht verdween, de Noordewind blies op, brulde en loeide, de golven verhieven zich in de hoogte en daalden tot in de diepte en vloeiden de boorden over, en het was voor hen een heugelijk oogenblik, toen zij den *Westzaner Overtoom*, een buurt huizen en molens aan den dijk gelegen, alwaar nu een sluis of doorvaart door den dijk is, en voorheen een *Overhaal* of *Overtoom* plagt te zijn, naderden. De sloep legde te *Westzaan* aan, de Reizigers stapten er uit en gingen bij een vriend het middagmaal hou-

den. — Vervuld met dankbaarheid voor het vriendschappelijk onthaal scheidden zij kort daarop van hunnen gastheer en doorkruisten het dorp, hetwelk toen bloeide, maar te voren veel door den krijg had geleden, waarna zij zich wederom in de sloep begaven. De toren van *Assendelft*,

« . . . . . *een dorp op welks vermogen*
« *De Aloudheid als een groot çieraad kan boogen*
« *Van Kenmerland*,

vertoonde zich weldra over het veld en *Krommenie*,

« *'t Geen tweemaal moest den gloed des brands verdraagen*
« *Door 't Spaansch geweld*,

ter zijde van de sloep.

Krommeniedijk, dus genoemd;

« . . . . . *omdat weleer het Y*
« *Door zynen stroom hier bochtig liep voorby*;

Marken Binnen, door het *Starnmeer* omringd, en *Akkersloot*,

« . . . . . *nu van zyn glans berooft*,
« *En heerlykheid, maar 't geen weleer het hoofd*
« *Der dorpen plag van Kenmerland te weezen*,

lieten zij niet onopgemerkt, en voldaan over hetgeen zij gezien hadden, kwamen zij tegen den avond vrolijk en welgemoed te *Purmerend* aan.

G. D. J. SCHOTEL.

❁

Nalezingen en Aanteekeningen op het I Deel van de Geschiedenis des Vaderlands, door Mr. WILLEM BILDERDIJK, medegedeeld door den Heer J. SMITS, JZ. medelid van de Maatschappij der *Nederlandsche Letterkunde* te *Leiden.*

Met eene hooggespannene verwachting verlangde ik naar de uitgave van dit werk, en ik las en herlas met graagte de reeds uitgekomene deelen van hetzelve, gelijk ongetwijfeld elk liefhebber en beoefenaar van de oude geschiedenis des vaderlands met mij zal gedaan hebben; op vele plaatsen trof ik punten aan, die voor mij nieuw waren, en waarbij ik het heldere inzigt en de grondige geleerdheid van B. vermeende te kunnen opmerken, bovenal dan, wanneer de verhandelde zaak met de oude Vaderlandsche en bijzonder met de uit het leenroerstelsel oorspronkelijke regten in verband stond. Meermalen echter kwamen mij wederom voorstellingen van gebeurtenissen en bedrijven voor, waarin ik dacht van B. te mogen verschillen, en nu besloot ik vooreerst het I Deel nog eens opzettelijk na te lezen en mijne opmerkingen aangaande dezelve op te teekenen.

Deze aanteekeningen waren echter niet bestemd

om door den druk gemeen gemaakt te worden, maar ik had dezelve, of de meeste derzelve, in vriendschappelijk vertrouwen aan enkele vrienden medegedeeld, onder welke een der Heeren Redacteuren van dit Tijdschrift zich bevond, en deze, misschien meerdere waarde aan dezelve hechtende dan zij bevatteden, verzocht mij die in de *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis* te mogen opnemen, een verzoek, hetwelk ik niet wilde weigeren.

Het zal niet onopgemerkt blijven, dat vele dier aanteekeningen tot *Zuidholland* en *Dordrecht* betrekking hebben; een natuurlijk gevolg van de beoefening der oude geschiedenis van dit gedeelte van ons land, waarmede ik mij reeds eenige jaren onledig heb gehouden. Over deszelfs oudheid en oorsprong, waarvan ik, eenige jaren geleden, eene verhandeling schreef en uitgaf, en eene andere over de verwoesting van den St. Elisabeths-vloed van aº. 1421, die een groot deel van *Zuidholland* verzwolg, mede in het licht heb gegeven. Hieromtrent zullen mijne aanteekeningen billijke verschooning vinden bij elk die inziet, welke gewigtige plaats dit gedeelte des vaderlands in onze oude Hollandsche geschiedenis beslaat — van welk *Holland*, *Dordrecht* altoos als de oudste stad voorkomt, en welke stad gedurende de eerste eeuwen van het grafelijk bewind altoos als de voornaamste en bloeijendste stad van dat gewest met luister geschitterd heeft, en in die dagen, meer dan eenige andere, ten naauwste met het graafschap zelve verbonden was.

Er zijn voorts onder mijne aanteekeningen eenige, welke ik alleen opteekende, omdat dezelve mij voorkwamen eenig licht te verspreiden over twijfelachtige punten, dan waarop ik geene aanmerkingen gemaakt heb, andere daarentegen, die, of een geheel nieuw denkbeeld daarstelden, of wel de zaak in een ander licht plaatsten dan ik vermeende dat behoorde, heb ik met nalezingen of toelichtingen voorzien, zoo als mij dezelve toeschenen, zonder daarom te willen of te durven beslissen of mijne wijze van zien de regte is.

Bescheidene aanmerkingen en teregtwijzingen van anderen zullen mij altoos welkom zijn, ook zelfs dan, wanneer die in andere Tijd- of Maandschriften op mijne nalezingen mogten voorkomen, en bevind ik, dat mijn arbeid de goedkeuring van deskundigen mag wegdragen, dan zal ik welligt op de volgende deelen deze nalezingen vervolgen; ik ben echter niet voornemens aan de partijzucht nieuw voedsel te geven, of den afgestorvenen B., wanneer hij de ongelukkige twisten in Kerk of Staat in de XVII, XVIII of XIX eeuw beoordeelt, te volgen, immers niet om in die geschillen eenige zijner denkbeelden voor te staan of te bestrijden, daar wij, helaas! al te veel met de tegenwoordige toestand in *Europa* te worstelen hebben, om onze rust nog verder door herinneringen van vroegere tijden te schokken.

EERSTE DEEL.

Voorrede van den Hoogleeraar H. W. T.

Bl. XV. BILDERDIJK was niet zoo absolutistisch, als menig een zich wel verbeeldt. Zijn ideaal was het oude Ridderstelsel, de Staat onder het Leenstelsel, onder de oude Graven. Deze waren Monarchen, ja !maar absolute Heerschers, waarlijk niet! Hij was een aanklever en een martelaar van de Stadhouderlijke regering in de oude Republiek — een oud Oranje-man: maar dezen waren *steeds* evenmin genegen om zich *te laten* despotiseren, als de ORANJE-*Vorsten* immer genegen waren, of immer kunnen zijn, om dat *te doen*. Voorts is BILDERDIJK zelf eerst sedert 1819 verward geraakt in die factieuse en sectarische aanvallen en twisten, die de laatste jaren van zijn leven veelzins verbitterd hebben; en in dezelve wel niet zijne wezenlijke inwendige kalmte van geest en het aangename van zijnen omgang verstoord; maar zijne pen, gescherpt en aan zijne wijze van voordragt een sterker, donkerder, en soms hatelijke toon en kleur gegeven hebben.

Met bijzonder welgevallen las ik deze schets van B'. karakter; en als een oud en echt *Oranje-man* tevens, dat deze mannen ook niet genegen waren zich te laten despotiseren. Dit hebben zij dan ook onder het Democratische Despotismus van 1795, en vervolgens ook onder het keizerlijke Despotismus van BUONAPARTE getoond. Maar dat de Oranje-vorsten nimmer genegen *kunnen* zijn om despoten te worden, deze betuiging of voorspelling, wat zij ook zijn moge,

komt mij voor te verre te gaan. Men behoeft groote mannen tot geene heiligen te maken (zegt B. zelf, van HUGO DE GROOT sprekende in zijne aanteekeningen op het *Buitenleven*), ik wensch het van harte, ook voor ons land en volk, ik ben zelfs voor het tegendeel niet bevreesd, maar ik houde van geene profecijen, die uit de Bijenkorven druppelen.

Bl. 1 vóór de Inleiding.

WAGENAAR.

1789. B.

Het versje, tot motto voor dit werk gekozen, vernietigt een goed deel van de anders waarlijk fraaije betuigingen in de daarop volgende inleiding; er is over hetzelve misschien reeds te veel gezegd *); mogt bij het laatste deel een *verbeterblaadje* gevoegd worden, waarop, in plaats van dit motto, het gezegde van STRADA (zie bl. 15) gevonden wierd †).

Oude gedaante des lands.

Bl. 23. De *Rhijn-arm*, welke den naam van *Waal* voert, behield echter van ouds ook dien van *Rhijn*. Dus noemt hem POMPONIUS MELA.... de linker is flevo (vlie) genoemd.

*) Indien Professor T. het vers van W. in stede van zijn bewijs van cessie had laten in *fac simile* brengen, en achter het werk in de bijvoegselen geplaatst, het had zijn paspoort gevonden.

†) Allen geven waarheidsliefde voor: doch veelal pralen er 't meest meê, die er 't minst van bezitten.

Deze *rechter-tak* is bij POMPONIUS de gracht van *Drusus*, die den *Rhijn* met den *IJssel* vereenigt..... dus vat het CELLARIUS op; echter geloof ik eer, dat hij de middeltak gemeend heeft, die te *Katwijk* uitloopt, en zekerlijk oudtijds zeer sterk was, maar door de afleidingen al steeds verzwakt en verminderd is, tot de geheele verdwijning in de Katwijksche zanden toe, waar men hem in 1806 op nieuw eene uitwatering gaf, die hem al wederom 't peil verminderd heeft, tot even groot nadeel voor de zuivere luchtsgesteldheid der stad *Leyden*, als voordeel voor de Rhijnlandsche polders enz.

De *Rijn*, die zich door deze landen in de zee ontlast, heeft in vorige eeuwen een aantal uitloopen gehad, die verzand zijn, onder andere die bij *Petten*, bij *Egmond*, bij *Hillegom* en die bij *Katwijk*; de laatste schijnt een voorname riviermond geweest te zijn, en ik stem aan B. toe, dat MELA dezen, en niet het *Vlie*, voor den linkerarm kan gehouden hebben, daar dezelve in zijnen geheelen loop langs *Utrecht* en *Leyden* tot in zee den naam van *Rijn* behield, terwijl de *Waal*, een andere voorname Rijnarm, reeds ten tijde van TACITUS onder dien naam naar zee stroomde.

Het verwondert mij, dat B. de oude Romeinsche kaart of tafel van PEUTINGER niet aanhaalt, van welke nog in 1824 eene nieuwe uitgave met geleerde aanteekeningen door de Academie te *Munchen* bezorgd is, en welke hij althans zeker uit VELSERUS moet gekend hebben. In deze komt de Rijnarm, die zich nabij het tegenwoordige *Katwijk* in zee uitstort,

bij uitsluiting onder de benaming van *den Rijn* (*fl. Renus*) voor, terwijl *de Maas* onder den naam van *de rivier der Bataven* (*fl. Batavus*) uitstroomt. De tijd der vervaardiging van deze kaart of tafel valt tusschen de jaren 330 en 471 van onze tijdrekening, en zij brengt ons dus reeds tot een zeer vroeg tijdperk voor de oude gedaante des lands.

Of de zuiverheid der lucht te *Leyden*, sedert de werking van het Katwijksche kanaal, verminderd is, kan ik slecht beoordeelen; de geheele verandering toch, die dezen nieuwen uitloop in die stad te weeg brengt, vermeen ik dat alleen bestaat door het Rijnwater, dat te voren te *Leyden* in de grachten bijna geheel stil stond, nu, zoo dikwijls de sluizen aan zee open gezet worden, te laten afloopen, en door ander en zuiverder water te doen vervangen, en men plagt het er vroeger voor te houden, dat versch, zuiver en stroomend water het luchtsgestel verbeterde.

Het schijnt intusschen niet uitgemaakt, wat in dezen voor de gezondheid voor- of nadeelig is. Te *Amsterdam* is men thans zeer ingenomen met het stinken der grachten, en men beschouwt de onaangename uitwaseming van dit vuile grachtwater als de oorzaak, waarom deze groote stad, door de heerschende ziekte van dezen tijd, zoo weinig, in vergelijking van andere steden, geleden heeft. Te *Dordrecht* heeft men intusschen, reeds vóór den aanvang dier ziekte, door herhaalde spuijingen de binnengrachten van alle onreinheid gezuiverd, om daardoor, zoo men hoopte, de besmetting te verhinderen of tegen te gaan, en

men schreef daaraan in 1832 den spoedigen en vrij gelukkige afloop der ziekte toe.

Bl. 23. DRUZUS bedacht om het Rhijnwater af te leiden. Naderhand deed CORBULO 't zelfde met den zoogenaamden *Vliet* te graven. Maar beide ondernemingen hadden gelijke gevolgen: het verderf van een groot gedeelte des Lands. Gelukkig *Holland*, zoo men nooit gegraven en zelfs nooit gedijkt had!

Dat de *Vliet* als eene binnenvaart gegraven is tot bevordering van handel en scheepvaart, is zeer mogelijk, maar als een middel tot afleiding van het Rijnwater gelooven wij te mogen betwijfelen, en ik houd dus dezen geenzins voor de gracht van CORBULO, maar hecht meer aan het gevoelen van CLUVERIUS, dat deze gracht moet gezocht worden in eene doorgraving van de *Lek*, en de leiding van het Rijnwater door die rivier naar de *Waal* of *Maas*, welke doorgraving misschien wel het meeste tot de verlamming van den Rijn-arm, die van *Wijk te Duurstede* tot *Katwijk* liep, heeft bijgedragen.

Of wij intusschen thans gelukkiger zijn zouden, zoo er nooit gegraven of gedijkt was, betwijfel ik. B. is niet de eerste, die deze magtspreuk aanvoert; zij was reeds, voor dat VAN VELSEN zijne rivierkundige verhandeling schreef, door verscheidene andere aangeheven; maar is door dezen zoo grondig wederlegd, dat ik tot dezelve gerustelijk verwijzen kan; dit althans is zeker, dat wij in die gesteldheid nog eeuwen lang alle landbouw, althans zeker die van wintergranen zouden gemist hebben, dewijl zonder dijken

elke hooge vloed de landen moest overstroomen; want de beddingen der rivieren hoogen zoowel op als de landen, die aan de rivieren gelegen zijn. Wij hadden dan ook wel even zoo vele eeuwen dienen uit te stellen met steden te bouwen, anders waren deze reeds lang beneden de oppervlakte van de hen omringende landen, en stonden met elke opzetting der rivieren voor verwoesting bloot; dat B. voorts niet altoos op die wijze gedacht heeft, bewijzen zijne schoone verzen over de bedijking van het land tusschen de eilanden aan *Goederede* en *Overflakké*.

Gelukkig *Stellendam*, gewoekerd uit den vloed, enz.

Zie *Buitenleven*, 3e Zang.

Bl. 24. NAAUWLIJKS was de *Rhijn* met de *Sale* vereenigd, of het *Fliemeer* deed de gansche streek lands tusschen het tegenwoordig *Noord-Holland* en *Friesland* inzinken.... Op gelijke wijze hielp de gracht van CORBULO (NB. *de Vliet* zoo als B. die er voor houdt) de inbraak van den *Biesbosch* bewerken.

Dit *naauwlijks* moet men niet in eenen te engen zin nemen: er verliepen tusschen den tijd van DRUZUS en het ontstaan der Zuiderzee ten minste acht eeuwen, en tusschen CORBULO en den *Biesbosch* bijna elf eeuwen. Tusschen de oorzaak en de gevolgen was dus nog al wat tusschenruimte, en men zoude daaruit kunnen vermoeden, dat er tot het ontstaan van die groote waterplassen nog wel andere oorzaken konden hebben medegewerkt.

Batavieren.

Bl. 31. De overtogt van CEZAR naar *Brittanje* had

eene betrekking van koophandel met de Bataven te weeg gebracht;.... dit blijkt ook uit de *fora*, die hier en daar bestonden; en naar het voorkomt, eerst in het oude *Megen* plaats hadden.... Van daar dat KALIGULA zijn oude huisraad naar herwaart deed voeren en met eene onmatige winst verkoopen.

Het sprookje bestaat, maar dat B. hetzelve voortplant, komt mij vreemd voor. De Romeinsche Veldheer, en naderhand Keizer KALIGULA, zoude zijn oud huisraad van *Rome* hebben laten vervoeren, ter verkoop naar een volk, dat, zoo als B. zelf bl. 33 zegt, noch rijkdommen, noch kunsten, ja naauwelijks *grond* onder hunne voeten had, en volstrekt niets dan eenig vee tot hun onderhoud bezat? Wij gelooven er althans niets van, en betwijfelen of de kosten van vervoer die van de waarde niet verre zouden overtroffen hebben, en of KALIGULA niet met meerder voordeel dit boeltje op het Forum te *Rome*, al ware het voor brandhout, had kunnen aan den man brengen, dan het ter verkoop naar het Forum te *Megen*, of het Forum ADRIANI te zenden. Indien er in plaats van huisraad, *oude wapenen* gelezen wierd, zoude dit eerder toegegeven worden: onze half wilde voorvaderen zouden voor een Romeinsch zwaard, schild of speer, liever eenige ossenhuiden verruild hebben, dan voor eene partij tafels, aanlegbedden of diergelijk tuig, waaraan zij geene behoefte hadden.

Bl. 35. CIVILIS sloot een nieuw verbond met CERIALIS in eene bijeenkomst op eene doorgebroken brug van *Nabalia*, welke zekerlijk de *Waal*, niet de *Rhijn* was

('t is waarschijnlijk *Nie-walia* of mogelijk *corrupt* voor *Vehalia*. Op zich zelfs is *Halia* ook *Walia*, en van daar *Helium* en *Bree-helium*, *nu Briel.*)

Die brug (misschien eene vlot- of schipbrug, daar wij, in de oude Romeinsche kaart, zelfs nog in de vierde eeuw, geene vaste bruggen over den *Rijn* of *Waal*, maar wel over de *Maas* en den *Moezel* geteekend vinden) was waarschijnlijk niet verre van *Nijmegen*, het opp. Batav. van die dagen, over die rivier gelegd. Het blijkt althans uit TACITUS, dat CLAUDIUS CIVILIS, na zijne nederlaag uit dit oppidum, naar het eiland der Batavieren (de *Betuwe*) geweken was.

Germanië.

Bl. 36. De *Rhijn* was toen zoo waterrijk niet als thans, maar was in de zomerdroogte veelal waadbaar en droogde zelfs op, als men uit de *Panegyrici* ziet.

Deze waadbaarheid is thans in drooge zomers nog op vele plaatsen dezelfde, en hangt veelal af van de vroegere of latere invalling der warmte, die de sneeuw en het ijs in sommige jaren vroeger op de Zwitsersche gebergten doet smelten; in 1831 was de *Rijn* in den zomer op vele plaatsen bijna droog.

Franken.

Bl. 37. In de helft der III eeuw zijn de Franken in het eiland der Batavieren gevallen, volgens *Ammianus Marcellinus* XVII, 8.

Bl. 38. In het begin der IV eeuw vindt men onder dien naam van Franken een aantal Volken geteld. Dus nevens de *Saliers*, de *Tubanten*, de *Chamaven*, enz.

Op de kaart van PEUTINGER vindt men ook, ten Noorden van den uitloop des middelsten Rijn-monds, de *Chamaven*, met bijvoeging *qui est franci.*

Bl. 42. De naam van Franken was derhalve een bondsnaam, of (mogelijk) een algemeene volksnaam.

Men heeft zich voorheen verbeeld, dat de Franken uit het tegenwoordig *Frankenland* zijn, en men vindt daar ook een riviertje *de Sale*, waarvan men de Saliers afleidt.

Edoch latere en diepere geschichtkennis heeft vele geleerden overtuigd, dat die benaming van *Frankenland* en van *Sale* eeuwen jonger is.

Bl. 43. LEIBNITS houdt de Franken oorspronkelijk te zijn uit de Noordelijke zeekust van *Duitschland.* Hij grondt zich op den *Anonymus Ravennas.*

PAULUS DIACONUS zegt, dat dit zelfde land zich langs de Baltische zee strekt.

Bl. 44. NIGELLUS zegt, dat de Franken van de *Denen* afstammen, en tot aan den *Eider* woonden, alwaar de afscheidingsmuur gebouwd is.

Bl. 45. Zie daar dan de uiterste grenzen van de Frankische volken.

Bl. 46. Intusschen schijnen alle die woningen niet zeer bestendig geweest te zijn.... Dat verscheidene dier volken verschillende woningen gehad hebben is ontwijfelbaar.... Ook is het niet onwaarschijnlijk, dat zij aan gene zijde des *Wezers* de *Salische wetten* gemaakt hebben... welke men thans nog als grondslag van het Fransche Staatsrecht beschouwt.

Ten tijde van THEODOSIUS schijnen de Franken een algemeenen Koning gehad te hebben. PRIAM, MARCOMIR FARAMOND, (misschien WARMAN, een echte krijgers naam).

Hun *Frankrijk* strekte zich toen langs den *Rhijn*, van *Mentz* tot ons oud *Bataven-eiland* uit, en mogelijk, dat het dit mede insloot; en van de *Schelde* tot *Neder-Brittanje;* en tot zoo verre was het rijk der Franken onder CHILDERIK, die te *Doornik* begraven is, vanwaar zij zich onder CLOVIS, (LOUIS, LODEWIJK) eerst later tegen het einde der vijfde eeuw over het overig *Galliën* verspreidden.

Het is nog al opmerkelijk, dat men aan de Duitsche *Sale*, niet verre van *Kassel*, twee oude stadjes *Frankenberg* en *Battenberg* aantreft, welker namen waarschijnlijk nog overblijfsels zijn van de namen van oude Frankische volksstammen; en daar de Salische wetten in *Frankenland* schijnen gemaakt te zijn, pleit dit nog al voor het gevoelen, dat de naam van dat volk uit dit gedeelte van *Duitschland* afkomstig is.

Dat voorts de Frankische vorsten hun gebied ook ten Noorden aanmerkelijk hebben uitgebreid, is bekend; KAREL DE GROOTE verdreef de Saxers tot over de *Elve* en tot aan den *Eiderstroom*. Zie GAILLARD.

Dat ook onze landen een gedeelte van het Frankische gebied uitgemaakt hebben, is althans zeker onder de vorsten van den Merovingschen stam, van MEROVEUS (dien men voor een opvolger van FARAMOND houdt) aldus genoemd, en tot welke DAGOBERT, PIPIJN en andere behoorden.

Oude of Frankengeschiedenis.

Bl. 56. HONORIUS staat den *West-Gothen Gallië* af.

Bl. 58. Eigenlijk werd niet geheel *Gallië*, maar

Aquitanie hun slechts afgestaan; dat is *Gallië* bezuiden de *Loire*.

En in eene Noot: die bij de inneming van *Parijs* weder op nieuw, zonder het te bedenken tot grens tusschen Fransche en noordelijke legermachten gesteld werd, *en weldra weder eene grens van drt rijk worden zal* *).

B. is ten allen tijde nog al kwistig geweest met voorspellingen, maar voorspellingen zijn gevaarlijke dingen. Zij berusten doorgaans meerder op hetgeen men hoopt, dan men gelooft. HENDRIK VAN BREDERODE, een kooiboer en konijnenvanger (*caninefaat* zoude B. gezegd hebben) op de *Quelder* in *Noord-Holland*, en, zoo men wilde, een afstammeling van het oud-adelijke geslacht der BREDERODENS, verdiepte zich in profetien, die hij vermeende uit de H. Schrift te kunnen opgaren. Hij deed eene voorspelling in 1782, dat er groote onlusten in *Holland* te wachten waren, en dat deze door tusschenkomst van Pruissische troepen zouden gedempt worden. Zijne voorspelling werd vervuld, en hij verkreeg bij zijne naburen den naam van een groot Profeet. Toen begon hij weder nieuwe voorzeggingen, in 1788 onder anderen, dat er eerlang groote oorlog tusschen vier Mogendheden te wachten was, dat een derzelve

---

*) Schoon de Fransche revolutie en centralisatie alles heeft in het werk gesteld, om de volken en natiën van *Frankrijk* ineen te smelten, zoo is de afscheiding der verschillende natiën aan de beide zijden der *Loire* zeer merkbaar in zeden, gewoonten, dialect, wederkeerigen haat en spot, en zal wel altijd onuitwischbaar zijn. Vergel. COPERIGUE, *Histoire de Philippe Arquil.* Paris 1832.

daarbij veel verliezen zoude, dat die oorlog tot in 1791 zoude duren, en dat als dan ons land in zulk eenen bloeijenden staat zoude komen als het nog ooit geweest was.

Jonker hendrik (zoo als hij doorgaans genoemd wordt) liet deze voorzegging drukken, in een naschrift bij een werkje, getiteld: *Geslachtboom van de Heeren van* brederode, door van den toorn, in 1788 uitgegeven, en onderteekende zelf ten bewijs van echtheid.

Maar deze voorzegging leed schipbreuk. Van 1788 tot 1792 bleef het vrede, en eerst toen ontstond er een oorlog, waarvan de uitkomst voor ons vaderland allerdroevigst was, en hetwelk, in plaats van in bloei te geraken, in zoodanigen staat van jammer verviel, dat er welligt eene eeuw van voorspoed zal noodig zijn, om die jaren van rampspoed te vergoeden.

Bl. 59. Het is niet onwaarschijnlijk, dat om dezen tijd (435 tot 440) de Saxen *Rhijn* of *Maas* zullen opgezeild zijn tot omtrent *Nijmegen*, en de naam van *Neder-Saxen* aan dit land gegeven, van toen ontsproten zij. M. st.

Professor tydeman zegt in eene Noot, dat m. st. melis stoke moet zijn, doch dat hij geene aanleiding tot deze onderstelling vindt; wij stemmen dit den Hoogleeraar gaarne toe. Melis zegt wel, dat in oude tijden het land beneden *Nijmegen Nedersassenland*, en later dat de *Nedersassen*, nu weder *Friezen* genaamd waren, maar hij zegt niet dat de

Saxers dit land ten gevolge van hunne zeerooverijen bezet hebben.

Bl. 60. De Franken maakten zich meester van de eilanden der Saxers. Men twijfelt of dit onze eilanden tusschen *Maas* en *Waal* zullen geweest zijn, of die aan de *Elve!* Ik zoude het eerste gelooven, omdat deze vijandelijkheden met de onderwerping der Saxen aan *Childerik* eindigden; en is dit zoo, dan kan de naam van *Neder-Sassen* zeer wel gebleven zijn als tot landschapsnaam geworden.

Dit komt beter met de geschiedenis overeen.

Bl. 61. Na KLOVIS, die in 511 overleed, werden zijne landen door of tusschen zijne vier zonen verdeeld.

THEODERIK verkreeg *Austrasien* (*Oud-* niet *Oost-streek*) Hoofdplaats *Metz*, en hiertoe behoorden wij.

Neustrie, dat, is de Nieuw-streek, was het westelijker gedeelte, door KLOVIS aan het ouderlijk gebied toegevoegd.

De Saxen waren gefnuikt, maar de zeerooverij tot de Denen overgegaan.

Bl. 63. Op THEODEBALD, die in 540 leefde, volgde KLOTARIS; deze heeft de Saxen, die onder THEODEBERT uit het land verdreven waren en aan de *Wezer* woonden, verslagen, waardoor het dan niet meer *Neder-Sassen*, maar slechts *Friesland* genoemd zoude zijn, naar het grootste en voornaamste volk, dat er in woonde.

Bl. 66. KLOTARIS II droeg in 622 *Austrasien* aan zijn zoon DAGOBERT over.... Onder hem stonden de Saxers op.... eene vreeselijke slachting werd onder de Saxers en Friezen gemaakt.... Toen kan 't ook zijn, dat DAGOBERT *Utrecht* vermeesterd hebbe, waar hij eene Christelijke kerk oprichtte aan St. THOMAS gewijd.

Deze kerk is, gelijk BONIFACIUS schrijft, door de inwoners verwoest.

De Karolingen.

Bl. 101. HERIOLD werd (omtrent 826) *Wijk te Duurstede* in leen gegeven.

Bl. 102. *Duurstede* was nabij *Nijmegen*.... De koophandel bloeide in die plaats, en het was met den naam van *emporium* onderscheiden. De Denen zeilden bij *Katwijk* den *Rhijn* op, streefden *Utrecht* door, stroopten en brandden, *als naar style*.... en daar dit hun wel bekomen was, was het volgende, en daarna volgende jaar *Iteretur!*

Bl. 103. Het jaar 837 was 't zelfde. Het onderscheid was, dat daar nu de kusten van *Holland* en *Friesland* wel bezet waren, zij zich nu naar *Walcheren* wendden, daar schatting vorderden, en voorts de *Schelde* opstevenden, *Antwerpen* en *Witlam* verbrandden, en van dien kant naar *Duurstede* trokken.

Dat de Denen of Noormannen in deze eeuwen telkens invallen en rooftogten in onze landen deden, dat zij bij die gelegenheid een en andermaal den *Rijn* inliepen, *Utrecht*, *Wijk te Duurstede* plunderden, en tot zelfs *Nijmegen* toe gedeeltelijk verbrandden, is bekend, maar hunne togt van 837 vereischt eene eenigzins nadere toelichting.

In dat jaar landden zij in *Walcheren*, zeilden naar *Antwerpen*, hetgeen zij mede verwoestten, van daar naar *Witlam*, hetgeen *niet* aan de *Schelde*, zoo als men uit B. zoude moeten onderstellen, maar aan den mond der *Maas* lag, en van hier voeren zij

naar *Dorstade* of *Dordracum*, hetgeen zij toen ook verwoestten en verbrandden.

Dit verhaal werd genomen uit eene geschrevene Kronijk van S. BAVO. WITLANT, heet daar *emporium situm juxta ostium Mosae*, en men houdt het er voor, dat die stad nabij *Goederede* gelegen heeft, ter plaatse alwaar men menigmaal bij lage Zee de overblijfselen van eene oude stad heeft gevonden.

Dan wat is *Dorstade* of *Dordracum?* het eerste *Wijk te Duurstede*, althans *dat Duurstede*, hetwelk *in ons land Dorstade* genoemt schijnt te zijn, het laatste *Dordrecht*. En welke dier twee steden wierden in 837 door de Noormannen verwoest? Dit is twijfelachtig, daar de lezing van het Cronicon moeijelijk is. Professor KLUIT vermeent *Dordracum* (*Dordrecht*). Zie zijne *Histor. Crit. Com. Holl.* tom. I. pag. 107 en wordt daarin door WESTENDORP in zijne verhandeling over de grensscheiding van *Zeeland* (bl. 144) gevolgd. Het is ons tot nog toe niet mogen gelukken dit punt op te helderen.

Intusschen is het zeker, dat *Duurstede* reeds ten tijde van LOTHARIUS bestond, terwijl men dit met geene genoegzame zekerheid van *Dordrecht* zeggen kan; VAN BEVERWIJK vermeldt in zijn werk, getiteld: *de opkomst van Holland in Dordrecht*, dat reeds in de achtste eeuw, eene nederzetting van visschers den eersten oorsprong tot den aanleg van die stad gegeven heeft, dan hij grondt dit verhaal alleenlijk op overleveringen, en zoo wordt het door BALEN en andere gevolgd. Ook in twee MSS. be-

schrijvingen, de eene van VAN SOMEREN en de andere van Mr. HERMAN OEM, beide zeer merkwaardig, komt mede dit verhaal als een volksverhaal van de vroegste tijden voor, ook dat de stad vroeger door de Noormannen verbrand was.

De togt van 837 schijnt voor het gevoelen van Prof. KLUIT te pleiten. Zoo lang de Denen aan de westelijke kusten van *Holland* landden, of de *Rijn* bij *Katwijk* inliepen, lag *Duurstede* meerder aan gevaar bloot, dan nu zij in *Zeeland* kwamen, de *Schelde* opvoeren, de *Maas*-mond bezochten, *Antwerpen* en *Witlam* verwoestten, was *Dordrecht* meer in hunne nabijheid. De *Cronica Castri et Cenoby Sancti Bavonis Gandensis* zoude dit, indien het althans nog in wezen is, kunnen en moeten ophelderen.

Bl. 105. Bij het verdrag over de verdeeling der landen van LOTHARIS I, in 860 te *Coblentz* aangegaan, wordt aan LOTHARIS II het land tusschen de *Moezel, Rhijn, Maas* en *Schelde* onder den naam van *Lotharingen* toegedeeld, *en het is in betrekking tot dat Rijk, en als een deel daarvan, dat deze streken* DE NEDERLANDEN *genoemd zijn, en niet in betrekking en als deel van Duitschland. Neder-Duitschland* maakt met *Hoog-* of *Opper-Duitschland* eene geheel andere verdeeling.

LOTHARIS II overleed.... en.... LODEWIJK *de Jongere* eigende zich dat *Lotharingen* en trok het aan *Duitschland*.... Hierover was lang een twist.... Eindelijk stond LOTHARIS III zijn regt op *Lotharingen* aan den Duitschen Keizer OTTO III in 945 af, die het in *Opper-* en *Neder-Lotharingen* afdeelde, en daarover bij-

zondere Hertogen stelde, en, sedert was ons land een gedeelte van *Duitschland* tot aan de Spaansche afzwering toe.

Van den tijd af, dat ons vaderland eene bestemde inrigting kreeg, kan de eigenlijke Geschiedenis beginnen. Hier derhalve (in 843) is het punt, waarvan wij aanvangen, de Staats-Historie te ontwikkelen.

Over geheele landstreken en volken waren Hertogen. Over kleinere gedeelten Graven; reeds onder den Merovingischen stam, had dit plaats.... De Graven waren oorspronklijk de eigenlijke Magistraten, beide in het burgerlijke en in oorlogszaken.... Zij waren geene grondeigenaars van het land, waarover zij regeerden. Zij waren Edelen, in den ouden en hoogen zin van het woord. Zij genoten als Magistraten, verscheidene regten en *beneficia*.... Persoonlijk hadden zij landeigendommen en goederen, die men *allodia* noemde, en aan hun geslacht behoorden.

Bl. 108. In den aanvang waren die ampten van Graaf of Hertog voor eenen onbepaalden tijd gegeven, en vervielen door opzegging of met den dood van den amptenaar; maar met de XI eeuw werden zij meestal erfelijk. En van dien tijd namen dan ook de Graven den naam hunner Graafschappen aan; daar te voren die landen naar hun Graaf genoemd werden.... Vandaar dat men voor dien tijd den naam van *Holland* in geene geschriften vermeld vindt: niet omdat die naam niet bekend was, of niet bestond, (zij was zekerlijk ouder dan de aankomst der Batavieren), maar omdat men geene Landen noemde, maar alleenlijk graafschappen.

Bl. 109. De Bisschoppen werden weldra door groote geschenken, aan hun kerken gegeven, den Edelen

mannen des Rijks genoegzaam gelijk. In het eerst gaf men hun voogden (advocati) om de wareldlijke rechten en belangen, ook de wareldlijke regtsdwang hunner kerken waar te nemen; maar zij wisten zich zoodra mogelijk van die lastige voogdijen te ontslaan en werden dus wareldlijke Heeren met een.... en zij stonden dus in gelijke betrekking met de Graven.

Bl. 111. Het graafschap werd veelal gegeven aan diegenen, die hunne goederen in dien omtrek gelegen waren. Dit deed ook de zoon eens verstorvenen Graafs voor een ander en vreemde verkiezen, en bragt al spoedig de erfelijkheid der graafschappen te weeg.

Van daar eene Complicatie van plichten en rechten tusschen den Vorst en zijnen Graaf, enz.

Ik heb hier veel afgeschreven dat mij zeer beviel, en waaronder nieuwe denkbeelden (gelijk die over de naam van *Nederlanden*) die de beschouwing overwaardig zijn. Alleen moet ik van het gevoelen van B. omtrent den ouderdom van den naam *Holland* verschillen, daar ik mij hetzelve voorstel voor de aankomst der Batavieren niet of naauwelijks bewoonbaar geweest is, en toen het eenmaal bevolkt was, den naam naar de volksstam heeft aangenomen; zoo komt het op de kaart van PEUTINGER onder den naam van PATAVIA *het land der Bataven* voor. Zoo vindt men op dezelve FRANCIA voor het land der Franken; zoo TREVIREN bij het tegenwoordige *Trier* enz. Zelfs al wilde men ook den naam van *Houtland*, *Holtland* (om zijne bosschen), even als die van *Zeeland*, om zijne nabijheid der zee, afleiden. Dan nog geloof ik, dat die namen eerst zullen ontstaan zijn, toen de

Graven naar de graafschappen zich begonnen te noemen, of althans niet veel vroeger.

Van de Leenen.

Bl. 113. Alles wierd met der tijd Leen wat geen allodium was. Magistraturen, ampten, inkomsten, goederen. Dit was een gevolg van den staat van oorlog, waarin alle die woeste volken bestonden...... Allen betwisten elkander 't bezit van elk land, door het oorlogszwaard, dat men geen oogenblik uit de hand kon leggen.... Na eeuwen strijdens kenden zij geen ander behoud of zekerheid, geen ander heil, geene andere lust dan krijg voeren.... Wat geen krijg voerde was hun tot verachting, en wapenroem de afgod van hun hart.

Bl. 114. In dien tijd (*de gelukkigste op aarde, zoo dra het Christendom in de harten drong, en de ferociteit tot onbuigzame braafheid wijzigde*) kon geen grondverdeeling van de ingenomen landen plaats hebben, of men moest bedacht zijn om ze ieder oogenblik te beschermen.

Bl. 115. Er was zeer veel gronds onverdeeld, hetgeen niemand behoorde, en waarvan de beschikking aan den Koning werd overgelaten, de Koning gaf daaruit de *beneficia* aan zijne Magistraten..... Het is reeds aangemerkt *dat de bewoners tot de gronden, waarop zij gezeten waren, behoorden.*

Bl. 116. 't Was natuurlijk dat de Koning ook bij zulke geschenken uitzicht op erkentelijkheid vorderde, maar plichtbezef was er bij een ruw volk niet,..... het krijgsgevoel verzwolg bij hen elk ander gevoel.

Bl. 117. Verstandig handelde hij derhalve, die alles tot dit krijgsgevoel t' huis bracht.... Dit geschiedde

door hun gronden uit te geven onder een militair verband, dit was het *Leenverbond:* den Leenheer met de wapenen te dienen, toe te vliegen met zijne manschap waar hij 't eischte of noodig had, was.... ieder Edelman heilig.

Geen wonder derhalve, dat dit Leenverband, *waarvan de uitwerksels zoo heilzaam waren,* algemeen werd en in alles ingevoerd.

Bl. 118. Men was aanzienlijk, naarmate van de goederen, die men in Leen, niet die men in eigendom bezat; omdat vrij-eigen goed ook met een gemis van krijgshaftigen aard gepaard wezen kon, maar het *Leen* den krijgsman — den dapperen aantoonde. En reeds vroeg, zeker, heeft DIT wakkere mannen moeten bewegen om hun allodiaal in Leen te verwisselen.

Bl. 120. *Leen* maakt geen onderdaan: de Leenman kan zelfs Summus Imperans zijn, en het Summum imperium zelfs *Leen;* Hertogen, Graven hadden even weinig de oppermacht als de zoogenaamde Rijkssteden, die zich zelven bestierden.

Bl. 121. Het is echter waar, dat hoe verder van de zetel des Rijks, hoe minder vrees en ontzag er was voor den Keizer..... En dus waren de Graven van *Holland* oppermachtiger geworden, dan b. v. de Beierschen.... maar echter bleef de oppermacht des Rijks, even zoo wel als het Leenheerschap bestaan. HUYDECOPER heeft beide willen ontkennen in zijn *Lambacheriana,* een stuk van onbegrijplijke geleerdheid en vernuft, en tevens van onbegrijpelijke dwaasheid en onverstand in een door ervaren en verstandig man.

Bl. 122. De Leenen.... onderhielden den Ridderlijke geest en de Eerzucht, en brachten een algemeen

bezef van orde en rangschikking voort..... *waarbij ieder zich wel bevond*..... Het stelde de vrijheid boven allen gevaar..... *nooit was er gelukkiger tijd, nooit regtschapener denkwijze, nooit braver gevoelens dan toen dit Leenstelsel, nog onbesnoeid en onvervalscht, door geheel het westen de overhand had* enz.

Het geheele stuk over de Leenen, zoowel de tekst van B. als diens *dictaat*, hetgeen wij verschuldigd zijn aan den Heer BODEL NYENHUIS in de ophelderingen en bijvoegselen, als uitbreiding voorkomende, is met eene keurigheid en ook voor den minder geleerde met eene verstaanbaarheid bearbeid, en draagt zoo vele blijken van grondige Historie en Regtskennis, dat hetzelve naar mijne gedachte een meesterstuk van betoog en bewijs mag heeten. Dit zij echter alleen gezegd van de behandeling van het stuk zelve, en niet van den geest van B., die in hetzelve doorstraalt.

Uit het afschrijven der boven aangehaalde regels zal men, hopen wij, onze bedoeling bevroed hebben, welke hier nader wordt uiteengezet.

Ik wil gaarne toestemmen, dat de Leenen zijn ingevoerd in eenen tijd, toen de ruwe staat der maatschappij niet toeliet op de leden derzelve anders dan door diergelijke middelen te werken, en dat de oppervorsten blijde waren een middel gevonden te hebben, om tegen het inwilligen van gunsten en het beloonen van krijgshaftige verdiensten, pligten van hulp en bijstand van hunne vasallen te bedingen, maar of dit stelsel, zelfs wanneer door den invloed van het Christendom de woestheid van vele al tot onbuigzame

braafheid was gewijzigd geworden, dien *tot de gelukkigste op aarde* zoude gemaakt hebben, vermeen ik te mogen betwijfelen.

De Leendienst toch stelde zoowel den braven als den woesten mensch aan het volbrengen van pligten bloot, die hij onvoorwaardelijk had aangegaan. Hij moest zijn Leenheer getrouw zijn, en *in alle zijne ondernemingen* dienen, al ware het dus, dat hij in den togt of het krijgsbedrijf van zijnen Leenheer een misnoegen had, al ware het dat hij zelf bevond tot het volvoeren van eenen onregtvaardigen krijg opgeroepen te zijn; zijn pligt eischte gehoorzaamheid, en welk gevoel kan voor den braven man smertelijk zijn, dan tegen zijnen wil de hand te moeten leenen tot het uitvoeren van eene onregtmatige daad, of het plegen van schandelijk geweld.

De staat van slavernij waartoe de minste klasse der maatschappij in die dagen gedoemd was, ofschoon niet regtstreeks, door het Leenregt ontstaan, bleef onder hetzelve voortduren en wierd bij de gedurige uitgiften der Leenen op eene wijze gewettigd, die ook den vromen Christen moest tegenstaan, dan die hij niet konde vernietigen; immers vermogt hij zijne Leengoederen niet benadeelen, dewijl dit tegen de regten en de belangen van zijnen Leenheer aanliep.

Verstandig kunnen de oppervorsten gehandeld hebben met het Leenverbond in te voeren, maar *de heilzaamheid der uitwerkselen* kan niet verder gebragt worden, dan *tot het in rust houden hunner vasallen* met betrekking tot hen zelve en hun Rijk,

zonder eenige de minste strekking te hebben tot verbetering in den toestand der maatschappij of zedelijke verbetering van hare leden.

Dat de bezitter van een vrijgoed enkel *om dapper te schijnen*, dit goed tot Leengoed zoude verwisseld hebben, kan ik even min toegeven. Vooral niet, omdat mij menigvuldigmalen is voorgekomen, dat men diergelijke verwisselingen dan alleen tot stand bragt, als men zich buiten staat bevond zijn allodiaal goed zelf te beschermen; men gaf dit dan aan een magtiger en bedong er het Leen van, dat is, men stelde zich Leenman van hem, die nu dit goed als vrijgoed verkreeg. De nieuwe eigenaar was nu de beschermer van het goed geworden, en de Leenman diende hem daarvoor, in al zijne oorlogen en ondernemingen, waartoe hij werd opgeroepen.

En hoe menigmaal moesten niet de edelen, en zelfs de steden hunne banieren ontrollen voor eene zaak, die hun geheel vreemd was, wanneer de Graven als Leenmannen des Rijks ter heervaart geroepen wierden. Men denke hier slechts aan de *Hussiten* in *Bohemen*, waarbij zoo vele onzer Hollandsche Leenmannen hun leven opofferden; HUYDECOPER, die deze Leenroerigheid ontkende, wordt daarin door B. met meer regt dan heuschheid tegengesproken; zijne ontkenning is mij altoos toegeschenen het streng volhouden geweest te zijn van een eenmaal aangenomen begrip, hetgeen op meerdere plaatsen van zijn werk over *Melis Stoke* zigtbaar is.

Dat de Ridderlijke geest en de eerzucht door het

Leenstelsel onderhouden wierd, en telkens nieuw voedsel ontving, is buiten tegenspraak, maar *zoo ieder zich daar wel bij bevond*, van waar dan die gedurige twisten onder de Leenmannen? van waar dan, of waarom die naijver, om zich ten kosten van anderen te verheffen, of de gunst van den Leenheer boven anderen te verkrijgen, waarvan ons het vervolg der geschiedenis zoo menig blijk oplevert; of zal het de trouw van den Leenman heeten, wanneer hij zijnen wettigen oppervorst onder de hartelijkste vriendschapsbetuiging in het open veld lokt, gevangen neemt, bindt, vervoert en later gruwelijk vermoordt, gelijk wij FLORIS V. door zijne voornaamste edelen zien bejegenen; *was dit die gelukkige tijd? waren dit de regtschapene denkwijze, de brave gevoelens, die onvervalscht door geheel het Westen de overhand hadden?* Dat dan de goede Hemel ons voor de terugkeering van die gelukkige dagen moge bewaren!

Van 't keizerlijk gezag.

Dit stuk, van bl. 126 tot 147 voorkomende, is zoo verre de Romeinsche en Duitsche Keizers betreft, mede uitmuntend bearbeid, maar loopt ongelukkig door tot Stadhouderlijke en Stadhouderlooze tijden. Ieder, die met de schriften van B. bekend is, kan dus opmaken, in welken geest dit vertoog afloopt. De uiteenzetting zijner denkbeelden *over de opperste Magt* schijnt hem genoopt of verleid te hebben zijn bestek *hier* te overschrijden.

Vervolg van de oude geschiedenis.

Bl. 148. Ons verhaal bleef staan met het jaar 843.... wij lieten HERIOLD in het bezit van *Duurstede*.... zijn zoon RORUK ontvlood..... kwam weder terug, zeilde dén *Rhijn* op, en maakte zich op nieuw van *Duurstede* meester, waar de Keizer hem niet wist uit te drijven.

Bl. 149. GODFRIED, een broeder van HERIOLD, deed mede invallen en strooptochten.... doch in 855 gaven inlandsche oorlogen tusschen de Denen, aanleiding, dat zij deze landen verlieten..... LOTHARIS I. gaf toen het bestuur daarvan aan zijn zoon LOTHARIS, en stierf in dat zelfde jaar 855.

Men leze over deze giften aan HERIOLD en RORUK de breeder aanteekeningen van HUYDECOPER op MELIS STOKE's I Deel, bl. 163 en verv., die alles, wat die giften betreft tot de omstreken van de *Elve* brengt, en voornamelijk tot het land gelegen *tusschen de Elve en de Eider*, welke laatste rivier, gelegen in het Holsteinsche aan de grenzen van *Denemarken*, ook tevens de grenzen van het Frankische gebied in die tijd uitmaakte.

Dat de Noormannen toen bijna jaarlijksche rooftogten, in *Friesland*, in *Holland*, *Zeeland*, *Vlaanderen* en in *Frankrijk* deden, is genoeg bewezen, maar dat zij vasten voet in deze landen verkregen, en over hetzelve als Hertogen of Graven gesteld wierden, vindt voor- en tegenspraak.

VAN LOON houdt zich aan het *affirmative*, op grond dat de landen, waarvan in die giftbrieven gesproken wordt, in den omtrek van *Dorestadum* ge-

legen waren, en hij daardoor *Wijk te Duurstede* verstaat; en beweert verder, dat *Holland* uit die oorzaak eenige jaren lang onder de Regering dier Denen of Noormannen gestaan heeft.

HUYDECOPER die door *Dorestadum*, *Dorsted* aan de *Elve* verstaat, plaatst om dezelfde reden die giften ook in dien omtrek; ziedaar het verschil, in hetwelk B. meer de zijde van VAN LOON schijnt te houden, zonder de gevolgen, die daaruit getrokken worden, echter over te nemen.

Het komt mij voor, dat er twee *Dorestaden* geweest zijn, waarvan een aan de *Elve*, misschien is zeker dorp *Torstede*, niet verre van *Stade* (dat later gebouwd is) daarvan nog een overblijfsel: het andere ons *Wijk te Duurstede*. Het eerste schijnt in de middeleeuwen eene opene handelstad geweest te zijn, groot en bloeijend, van daar werd veel handel met *Engeland*, met *Saxen* en *Friesland* gedreven; het werd meermalen door de Noormannen geplunderd, en ging eindelijk geheel verloren door de gedurige overstroomingen aldaar.

Het tweede *Wijk te Duurstede* komt ons mede van hoogen ouderdom voor, maar het lag niet gelegen voor den koophandel, die, zoo zij al den weg langs den *Rijn* genomen had, eerder te *Utrecht* had te huis behoord, en wij kunnen ons dus niet verbeelden, dat deze stad door den handel gebloeid heeft, 50 tot 60 kerken had enz.

HUYDECOPER brengt onder een aantal bewijzen voor zijn gevoelen, het verhaal uit OTHLONIS (*in*

vita S. Bonif.), van eene reis van BONIFACIUS uit *Engeland*, a°. 715, naar *Dorstade.* Zijne landing te *Lundenwich* aan de *Eider*, thans nog *Lunden* geheeten, zijne wandeling van daar naar *Dorstet* en hoe die Apostel der Duitschers ter zake van den oorlog van hier naar *het oude Trecht* (*Utrecht*) vertrok, het land rondom doorkruiste; en, daar hij de inwoners bevond wederom van het Christendom afgevallen en de kerk van DAGOBERT verwoest, zijne terugreis naar *Engeland* aannam.

Ik geloof dus met HUYDECOPER, dat die giften van *Rustringe* en andere graafschappen, aan den *Eider* en de *Elve* te huis behooren, en een gevolg zijn geweest van den nooddwang, waarin zich LOTHARIS en andere vorsten bij de telkens herhaalde invallen der Nooren bevonden.

Bl. 149. In a°. 848 verhaalt de oude Kronijk van *Minden, dat het graafschap van Holland* BEGONNEN is *). Dit begin is echter zeer onzeker en .... zal beteekenen: om dezen tijd hebben wij bij ons te *Minden* in het klooster het eerst van een graafschap van *Holland* gehoord.

Bl. 150. 't Is zeer waarschijnlijk, dat wanneer Keizer

*) Wat dit beteekent? NIET het land, ook niet de instelling van een Graaf; maar *het graafschap:* d. i. eenige graafschappen dáár bijeen gelegen zijn tot een Magistratuur, of Leen, of beide, vereenigd onder dien naam. En van deze vereeniging schijnt het eiland van *Dordrecht* het middelpunt of liever de stoel of zetel geweest te zijn, als gelegen aan de grootste rivier de *Waal* (nu *Merwe*) waar de doorvaart sterkst was, en waarvan (uit dien hoofde) de bewaring gewigtigst was, en ook de eerste en oudste tol van doorvaart is opgerigt.

LOTHARIS uit hoofde van het belangrijke der ligging en de gedurige ontrusting door de Noren, de kleinere districten hier te samen aan zijn zoon te bestieren gaf, daar wel een nieuwe en algemeene Naam aan gegeven zal zijn, en dat dus den naam van het Graafschap van *Holland* wel van 855 zal dagteekenen.

Indien de redeneringen van B. op dit punt doorgaan, volgt daaruit al van zelve, dat de Deensche opperhoofden of vorsten in deze landen geene *officia* uitoefenden, en dat, indien zij het land al voor eenigen tijd ten gevolge van hunne invallen mogen overheerd, ja zelfs (dat zeer mogelijk is) naar sommige gedeelten van hun eigen land mogen genoemd hebben, zij door de giften van de graafschappen aan de *Elve* derwaarts moeten vertrokken zijn, voor dat LOTHARIS aan zijnen zoon de bewaring van *Holland* tegen de vernieuwde aanvallen van hen of andere Noormannen toevertrouwde. Wanneer de lezing van VOET, betreffende *Dordracum* in de Kronijk van S. BAVO de ware is, verkrijgt de toelichting van B. eenen trap van zekerheid, die veel afdoet, en dan zoude men veilig mogen aannemen, dat *Dordrecht* reeds in de eerste helft der negende eeuw als stad bestaan had.

Bl. 151. Maar het moet wonderlijk voorkomen, dat LOTHARIS zijn zoon een gebied geeft aan de overzijde van den *Rhijn*, waar hij niets te zeggen had.

De oplossing van B. betreffende deze schijnbare tegenstrijdigheid, komt mij zeer juist voor. De *overzijde* kan en zal wel het vaste land aan die overzijde

geweest zijn, en dan was de oude gracht van *Druzus*, de oude *IJssel* of noordelijke uitloop des *Rijns* en de *Vliestroom* de grens, en de eilanden, die tusschen de verschillende armen van den *Rijn* lagen, behoorden tot het aandeel van LOTHARIS, terwijl *Friesland*, ten oosten van het *Vlie*, buiten zijne heerschappij lag.

Bl. 155. De nieuwe verdeeling tusschen KAREL *den Kalen* en LODEWIJK *den Duitscher* maakte de *Maas* tot grensscheiding, waardoor *Utrecht* enz. tot *Duitschland* kwam.

Men versta hier door de *Maas*, den ouden loop van die rivier, bezuiden *Heusden* en het land van *Altena*, en midden door den *grooten* of *Zuid-Hollandschen Waard*, waardoor ook het land van *Heusden* en *Dordrecht* tot *Duitschland* kwamen.

Ibid. De *Stryne* echter, als toenmalige arm van de *Maas*, die, *Zeeland* verdeelde, bragt zekerlijk 't Noordelijkst gedeelte van *Zeeland* daar binnen.

Dit komt mij onjuist voor; de *Stryne*, welke door het oude graafschap *Strijen* liep, was geen arm van de *Maas*, dit graafschap lag geheel ten zuiden van de laatstgenoemde rivier. Eerst na herhaalde inbraken en overstroomingen in de twaalfde en dertiende eeuw, toen een groot gedeelte van *Strien*, *Voorne* en *Putten* vaneengescheurd is; toen er verscheidene nieuwe vaarwaters, kreken en killen ontstaan zijn, kwam er eene groote watergemeenschap tusschen die twee rivieren, waarvan de laatste zich onder den naam van

het *Strijen-monder diep* met *die oude Mase van oude tijden*, zoo als zij beide op een kaartje van het laatst der dertiende of begin der veertiende eeuw, hetwelk onder de Ambachtsheeren van *Cromstrijen* berust, voorkomen, niet verre van het oude *Puttenstein*, vereenigde.

Bl. 159. (Met name wordt *Kinheim* genoemd).

Men zie over dit *Kinhem*, *Kinnem* of *Kinnin* HUYDECOPER, I. 184. die dit ook al aan de *Elve* overbrengt.

Deensche Regering.

Bl. 166. Men moet, eigenlijk gezegd in de geschiedenis onzes lands van geene Deensche Regering spreken: omdat men het Hertogelijke krijgsgezag bij ons nooit als Regering beschouwt.

Indien HERIOLD en RORUK echter graafschappen als *Duurstede* of *Kinhem* bezeten hebben, mogt dit wel voor *Regering* doorgaan; onze Graven van *Holland*, die, even als zij het Leen van den Duitschen Keizer erkenden, regeerden immers ook hunne graafschappen; de uitleg van B. schijnt mij hier gedwongen toe, en dobberende tusschen het gevoelen van VAN LOON en dat van HUYDECOPER.

Zeker is het, dat krijgsbevelhebberschap geene regering is, en dat het zeer wel zijn kan, dat LOTHARIS en LODEWIJK van den bijstand der Denen gebruik hebben gemaakt, om deze landen tegen de gedurige invallen van andere Noormannen te beschermen, maar de giften der graafschappen aan HERIOLD, RORUK

enz. houd ik met HUYDECOPER voor giften aan de *Elve*, en langs dien weg alleen vervalt het denkbeeld eener Deensche Regering.

Oorsprong van het graafschap Holland.

Bl. 168. Wij zagen dat de instelling van het Graafschap *Holland* door de Mindensche Chronijk in 848 gesteld wordt..... Deze tijdsbepaling is de oudste, die men daarvan vindt..... De oude berichten brengen voor 't overige vrij eenstemmig de oprichting tot Koning KAREL DEN KALE, en in 't jaar 863. Dus onze Nederlanders en landslieden zelf.

Bl. 169. Men heeft de instelling meenen te bewijzen uit een stuk, dat uit de Abtdij van *Egmond* afkomstig is.... waaruit blijkt, dat KAREL, *de Koning der Franken*, een gift doet aan zekere DIETRIJK, die *hij zijn getrouwe* noemt.... bestaande in *de kerk van Egmond* met al hetgeen (naar recht) daarbij behoort, van *Suidhardeshage tot Fortrape en Kinnem* met alle lieden, landen, bosschen, weiden enz. Dit grondgoed wordt NB. in vrijen en volkomen eigendom gegeven voor zijne afkomelingen.... en met recht om er over te beschikken als met vrij eigen goed. — *Ergo* geen graafschap.

Het is derhalve eene dwaasheid, dat men uit dezen brief eene instelling van 't graafschaap van *Holland* gemaakt heeft enz.

Deze opmerking van B. is volkomen juist, en doet deze gift uit een geheel ander oogpunt beschouwen, dan hij te voren door de Oudheidkundigen beschouwd of beschreven is, en het doet er nu ook minder toe, of dezelve van KAREL *den Kalen* of *den Eenvou-*

digen is, en of de jaren der regering met die der indictie overeenstemmen.

Bl. 175. Nevens dezen bestaat er een van LODEWIJK, behelzende eene gift van een Foreest WASDA, en zijnde van 868.

Dit is mede een gift van een eigendom, op verzoek van de Keizerin EMMA, aan een Graaf DIEDERIK, voor hem en zijne afkomelingen, met macht van vrije dispositie, verkoopen, beleenen enz. Dus wederom *geen Graafschap*, maar een goed, in DIEDERIK's graafschap gelegen.

Dat onze Graven eertijds den naam van *Forestier* voerden, komt mij allerwaarschijnlijkst voor.... Misschien was dit WASDA *Wassenaar*, misschien *Heusden*, dat ook *Hasden* en *Asden* geschreven wierd, althans niet *het land van Waas* als men placht te meenen.

Misschien *Waesdorp*, nabij *Wassenaar*, misschien is *Wasda* het foreest of bosch *Merweda*, en van daar nog *Waspik*, te voren *Waesbeke*, naar eene beek door dit bosch loopende; althans zoo dacht ik er vroeger over (in mijne verhandeling over *Zuid-Holland*), dan na hetgeen wij verder over dezen brief bij B. vinden, zullen wij zoowel zijne gissing, als de mijne, zien wegvallen; dat ondertusschen deze gift geen *forestierschap* was, is zeker. Eene ambtsbediening wordt niet gegeven met regt van verkoop.

Bl. 179. Bij een derden brief geeft Keizer ARNULF in 889 aan *zijn getrouwen en aanzienlijken Graaf* GEROLF een gift in eigendom van bosschen en akkers *tusschen den Rhijn en Zuid-Hardeshage*..... van welken brief de tijdmerken overeenstemmen.

Dit gedeelte paalt aan de landgoederen der Egmondsche kerk.

Bl. 181. Eindelijk is er nog een brief van Keizer OTTO III. die van 985 is, en aan *zijn getrouwen graaf* DIEDERIK in eigendom geeft zekere landen, tusschen *de Liere en de IJssel,* en bovendien 't geen hij in *Sunnemere* en in de graafschappen *Maaslant, Kinnem en Texel* heeft, alles met vrije dispositie.

B. brengt nu deze vier giftbrieven tot de volgende tijdorde:

a. die van *Wasda* tot 868. (Zie hierover straks nader.)

b. Die aan GEROLF tot 889.

c. Die van *Zuid-Hardeshage* tot 923.

en *d.* Die van Keizer OTTO tot 985.

Bl. 188. Daar het allerwaarschijnlijkst is dat de beneficia der Graven gegeven werden in de graafschappen zelve, die zij beheerden, zoo moet men dan ook stellen dat zij die graafschappen van *Maasland, Kinheim, Texel en dat eiland Schouwen* mede beheerden, en het wordt dus bevestigd, dat het graafschap van *Holland* eene zamenvoeging is van een aantal kleinere graafschappen, die allengs onder den algemeenen naam van *Holland* (als waar de residentie van den Graaf was) bekend zijn geworden.

En waar was nu die residentie van den graaf? B. vroeger de Kronijk van MINDEN aanhalende, waarin op a°. 848 vermeld wordt, *dat toen het graafschap van Holland begonnen is*, zegt, dat het schijnt dat *het eiland van Dordrecht* het middelpunt of liever *de stoel of zetel van dit graafschap geweest is*,

neemt men dit aan (gelijk daarvoor veel grond is, aangezien juist dit eiland in geene van die vier brieven voorkomt, en doch ook een deel van het graafschap *Holland* uitmaakte) dan zullen de verdere goederen, die in die brieven geschonken zijn, in die graafschappen gelegen hebben, die later bij het eerste gevoegd zijn, en alzoo te zamen het graafschap van *Holland* hebben uitgemaakt.

Welligt was die stoel of zetel gevestigd op het kasteel of huis *de Merwede*, een gebouw, waarvan men den tijd der stichting niet heeft kunnen opsporen, en hetwelk naar eene oude overlevering aan de Frankische vorsten toegekend wordt; immers dat dit huis of kasteel met het bijgelegene bosch, tot het domein der oudste Graven van het Hollandsche huis behoort heeft, is uit de geschiedenis bekend.

Bl. 190. Zooveel het Land, Thans een woord van de Graven.

Bl. 193. Wat DIEDERIK I. betreft, (en dien wij ook zoo noemen, om de getallen niet in de war te brengen) deze heeft zeker in zijn graafschap voorgangers gehad, en moet zeker de II, zoo niet de III of IV graaf geweest zijn. Hij wordt van het bloed der Frankische Koningen gesteld, en hiervoor is veel grond van waarheid. Hij stierf in 923.

Bl. 199. Men kan niet ontkennen dat de meening, dat niet onze *Rhijn*, maar de *Vliestroom* de oostelijke grens van LOTHARIS gebied zoude zijn, zeer aannemelijk wordt. En ter bevestiging kan dienen, dat PLINIUS, *Hist. Nat.* IV. 15. het *Vlie* (*Flevus*) uitdrukkelijk onder de monden des *Rhijns* vermeldt.

Zie mijne aanteekening op bl. 151.

Bl. 201. KLUIT houdt den giftbrief van 868 (betreffende *Wasda*) niet van LODEWIJK, maar van LOTHARIS van *Frankrijk* in 969 gegeven te zijn..... Dit komt ook overeen met de Indictie die 12 was, en met den naam van EMMA, welke niet de gemalin van LODEWIJK, maar van LOTHARIS geweest is.... Dit is eene gewigtige opmerking, welke wij aan de oplettendheid van den verdienstelijken KLUIT verschuldigd zijn.

Is het een gift van LOTHARIS, zoo is er ook geene bedenking meer over het Forecst *Wasda*, in hetzelfde Graafschap gelegen..... Het is dan klaarblijklijk *het land van Waas;* en de Donataris is niet DIEDERIK dien wij den I noemen, maar den II.

Dit land toch behoorde tot het Graafschap van *Gend*, hetgeen door OTTO gegeven was aan WIGMAN, DIEDERIK's schoonvader, en na WIGMAN's dood aan DIEDERIK zelven, en waarvan hij ook, zoowel als zijn zoon AARNOUT, Graaf van *Gend* wordt genaamd.... Na AARNOUT's dood verkreeg DIEDERIK III. het Hollandsch graafschap, en zijn broeder ADELBERT dat van *Gend*.

Ziedaar dan, door de opmerkingen van Professor KLUIT, die ik even gaarne voor gewigtig als beslissend aanneme, alle de vroegere redeneringen van B. over den naam en de ligging van *Wasda*, over het *forestierschap* en over de tijdorde, waarin deze brief zoude voorkomen, geheel vervallen, en ik heb daarop gedoeld, toen ik hier vóór de nalezingen op bl. 175 en 181 ter neder stelde.

Vermoedelijk was al hetgeen B. over dezen brief had nagedacht, al door hem opgeteekend, toen hij de

opmerking van KLUIT ontdekte, anders had hij daarover zooveel omslag van woorden kunnen besparen.

De tijdorde, waarin nu die giftbrieven voorkomen, is

a. Die aan GEROLF 889.

b. Die van *Zuid-Hardershage* 923.

c. Die van *Wasda* 969, dan deze vervalt nu, als niet tot het Hollandsche graafschap behoorende.

en *d.* Die van Keizer OTTO tot 985.

Bl. 202. Men mag dan GEROLF de eer van den oudsten brief (die van 889) toeschrijven, en als stamvader onzer Hollandsche Graven aannemen.

Ik heb er zoo weinig tegen, dat GEROLF reeds vroeger Graaf van *Holland* geweest is, als dien DIRK I, welke gewoonlijk als zoodanig er voor gehouden wierd, dat ik zelfs vermoede dat hij niet de eerste of de stamvader dier Graven geweest is, daar het graafschap al in 848 begonnen was.

Bl. 207. Ondertusschen wil de oude overlevering en een vrij algemeen gevoelen, dat in *Dordrecht, de oudste stad,* ook het beginsel van *Holland* gezocht moet worden, en deze stad *Dordrecht* met het geheele eiland waarop het ligt, is nog in 985 van ons *Holland* uitgesloten, en de grond behoort aan het Bisdom van *Utrecht.*

Het is zoo: eerst in 1018 heeft onze Graaf DIEDERIK III het veroverd..... Dat eiland hiet toen *Merwede*..... het was toen bosch en moeras, en werd daarom (volgens KLUIT) *Holtland* genoemd, 't geen later in *Holland* verbasterd is.... tot nu toe waren alle de bewoners *Friezen* genaamd.

Door wien is *Dordrecht* met het eiland nog in 985 van *Holland* uitgesloten? Door de drie giftbrieven van 889, 923 en 985; maar geen dezer brieven gewagen van de uitsluiting van het graafschap, en zoo men daaruit al eenig argument kan trekken, dat de landen in die giftbrieven vermeld, en die alle in *Noord-Holland*, dat is ten noorden van de *Maas* (volgens de vroegste bepaling) gelegen waren, ook tot het graafschap *Holland* gerekend worden te behooren, is het alleen, omdat men als regel aanneemt, dat de vorsten gewoon waren aan de Graven goederen te schenken, die binnen hunne graafschappen gelegen waren.

En waar blijft men dan met *Zuid-Holland*, met de landen gelegen tusschen den Hollandschen *IJssel* en *Lek*, met die tusschen de *Lek* en de *Merwede*, met het zoogenaamde *Overmaassche* of de landen van *IJsselmonden*, de *Riederwaard* en de landen van *Zwijndrecht*, met de geheele uitgestrektheid van *Putten* en met die van *Voorne*, die zich tegen *Zeeland* aansloot, was al dit land ook al een gedeelte van het bisdom van *Utrecht?*

Van de landen van *Heusden* en *Altena* willen wij liefst niet spreken, omdat deze nog langen tijd een twistappel waren tusschen *Braband* en *Holland*. Het is echter opmerkelijk, dat, in de naamlijst van goederen aan de Utrechtsche kerk behoorende, welke in het Manuschript van BOCKENBERG van 866 genoemd worden, zoowel in *Rijswijk*, *Halthena* en *Wercken* Kerken en Bouwhoeven worden opgenoemd,

die de Utrechtsche kerk in het land van *Altena* bezat, maar dat in hetzelve van geen eigendommen in of bij *Dordrecht* of de *Merwede* werd gesproken.

En waar blijft B. met het land van *Strijen*, te voren ook een graafschap, dan sedert 992 toen HILSONDA, de weduwe van den laatsten Graaf van *Strien*, den geestelijken staat had aangenomen, reeds met *Holland* vereenigd? Dit land kon immers bij geene mogelijkheid aan het bisdom van *Utrecht* behooren, dewijl het zelfs kerkelijk onder het bisdom van *Luik* stond, als liggende aan den zuidelijken oever der oude *Maas*, en ondertusschen was daar ook onder *Geertruidenberg*, eene plaats van de hoogste oudheid, en waar zelfs reeds in de zevende eeuw door de Heilige GEERTRUID, de dochter van PIPIJN, eene Christenkapel gesticht was.

En waar blijft B. (na zijne eigene redenering) zelfs met het oudste stuk van *Holland*, dat op zijne kaart voorkomt, van *Zuid-Hardeshage* (*Hillegom*) tot *Wassenaar*, dat hij vroeger voor *Wasda* hield, en nu, naar de opmerking van KLUIT, door hem aangenomen, geheel weg valt; wanneer dit nu ook niet meer tot *Holland* behoort, deelt hij zijn graafschap in twee stukken, die niet te zamenhangen, en dit zal wel ongelooflijk en door hem zeker niet gemeend zijn.

En wat is er van de *verovering* van DIRK III?

Is het *verovering*, wanneer men door eenen vijand wordt aangevallen, dezelve tot twee herhaalde malen afslaat en zich op den grond handhaaft dien men

zelf en zijne voorzaten reeds lang *geregeerd* heeft?

Ik zegge met voordacht *geregeerd*. Het is uit de geschriften van BALDRICUS, Bisschop van *Doornik* bekend, dat de kerk aanspraak maakte op het bosch de *Merwede*, hetgeen zij voorgaf aan EGBERT, Aartsbisschop van *Trier*, uit de erfportie van zijn' vader Graaf DIRK II aangekomen te zijn. Dan, hoezeer wij *hier* over deze aanspraak niet willen twisten, konde dezelve zeer regtmatig zijn, zonder dat de Bisschop van *Utrecht* er nog eenige *regering* over konde uitoefenen. Het allodiaal bezit van een stuk goed aan *St. Maarten* of eenig ander bisdom behoorende, gaf even weinig regt aan den Bisschop om daarover eenig wereldlijk gezag te voeren, als een allodiaal goed binnen het sticht aan DIRK III aangekomen, dezen het regt zoude gegeven hebben, om er zich de Grafelijke regering over aan te matigen. Het geval staat gelijk met dat op bl. 174 als een ongerijmd argument, door B. zelven tot voorbeeld aangevoerd.

Al ware dus ook de grond het eigendom der kerk geweest, behoorde het land zelf tot het graafschap van *Holland*, en dat wel langen tijd voor 1018, en vermoedelijk van de eerste instelling van het graafschap af, dat is van 848 of 855, om het even of de stad *Dordrecht* ook toen reeds bestond of niet bestond.

Bestond zij voor 848, dan was zij misschien reeds in 837 door de Noormannen verwoest geworden, en hetgeen er van overig of weder aangebouwd was, zal van weinig beteekenis geweest zijn, dan nu (omtrent het jaar 1000) besloot DIRK III in de nabij-

heid van zijnen Burgt of slot de *Merwede* eene *nieuwe stad* aan te leggen, en gebruikte daartoe (daar de steden toen nog van hout gebouwd wierden) de boomen uit het bosch de *Merwede*. Hij legde er ook eenen tol aan, die den handel op de *Waal* drukte, en waardoor de kooplieden van *Tiel*, eene stad, die toen reeds met *Engeland* handel dreef, benadeeld werden. Deze vervoegde zich tot den Keizer (HENDRIK III) en na eenige vruchtelooze onderhandelingen te *Nijmegen*, gaf de Keizer (volgens *Alpert. de divers. temp.* Lib. II. Cap. XX et XXI) aan Hertog GODFRIED van *Lotharingen* en aan den Bisschop van *Utrecht* en *Luik*, *als naaste Leenmannen van het Rijk*, bevel, de nieuw gebouwde of herbouwde stad uit te roeijen, en *de Friezen* (zoo als men toen nog het volk noemde) van daar te verjagen. Dit mislukte. DIRK III handhaafde zich, en de Bisschop schijnt met zijnen eisch toen niet verder opgekomen te zijn, althans DIRK III behield niet alleen zijn Grafelijk gezag, maar zelfs de eigendom van den grond, en verzoende zich twee jaren later met den Keizer en den Bisschop te *Nijmegen*.

B. kan aan Prof. KLUIT niet toegeven, dat *Holland* van *Holtland* afkomstig is; ik houde ook den naam eerder afkomstig van de Noormannen, toen deze hare jaarlijksche invallen deden en gedurende een geruimen tijd, een afwisselend verblijf in dit gewest hadden, dan meerder nog hecht ik aan het gevoelen, dat de bewoners *Friezen* genaamd wierden, niet alleen *aan*, maar zelfs tot verre *over* de Schelde,

althans in de oude kaart van *Vlaanderen* bij *Smalle gange*, die van a°. 816 dagteekent en veel blijken van echtheid draagt, vindt men zelfs langs de vlaamsche kust, van den uitloop der *Lieve* bij *Brugge* af, tot aan de Ooster schelde toe; de woorden: FRANCORUM SEU FRISIORUM PARS. — B. die op bl. 208 hier tegen eene twijfeling opwerpt, zegt echter zelf in de ophelderingen (artikel *Friesland* bl. 251) dat nog in 1070 *Holland* onder dien naam verstaan wierd, en ROBBERT VAN VLAANDEREN, daarom ROBBERT DEN FRIES, wierd genaamd; en wij stemmen dit toe.

De ophelderingen en bijvoegselen heb ik telkens, daar, waar ik het noodig vond, nalezingen of aanteekeningen te maken, nagezien, en bij den tekst gevoegd of tusschen-gelascht, die echter welke niet tot *Holland* behooren, vervielen dus van zelve.

De beide kaartjes, die bij dit eerste deel gevoegd zijn, hoe keurig en net ook, door B. zelve geteekend, hebben beiden *naar mijn gevoelen* eenige fouten, als:

Op de kaart van *den oorsprong van het Graafschap Holland.* bl. 208.

1. *De Dollert* is eerst in het laatst der XIII eeuw ontstaan, en behoort dus niet op een kaartje, dat de XI eeuw voorstelt.

2. *De gracht van Corbulo* houde ik voor de *Lek*, niet voor de *Vliet*, en zij kan ook, zoo als zij hier is voorgesteld, tot geene ontlasting voor de *Rijn* gediend hebben.

3. *De Waal* liep tusschen de landen van *Zwijndrecht*, en die van *IJsselmonde*, waarvan nog het Riviervak aanwezig is, dat in 1331 is afgedamd en binnengedijkt; nabij *Putten* vereenigde deze rivier zich met den *Maas*, die ten zuiden van *Dordrecht* liep en dus kan *Dordrecht* en *IJsselmonde* en nog veel minder *Dordrecht* en *Geervliet*, op hetzelfde eiland hebben gelegen.

4. *De Bornesse* was zeker in de XI eeuw een voorname stroom, en door denzelven, en de *Wiedele* was de voornaamste vaart met *Vlaanderen*, en van daar de oprigting van den Geervlietschen Tol in de XII eeuw, maar zij was niet zoo lang als zij hier geteekend staat; men vindt haar oud bed nog bij *Heenvliet* en *Geervliet*, tusschen twee dijken, dat thans uit land in plaats van water bestaat, vroeger was zij ook de afscheiding van *Voorne*, van het land van *Putten*.

5. *De Dubbel*, die van de oude *Maas* door *Dordrecht* in de *Merwede* liep, en tot den vroegsten Tol aanleiding gaf, is geheel overgeslagen.

6. *De Strijne* had met de *Bornesse* geene gemeenschap, als na 1285 of 1287, toen alle landen daar omstreeks ingebroken en overstroomd zijn; de loop der oude *Strijne*, was geheel ten zuiden van de *Maas*, en zij viel in de *Schelde* niet verre van *Tholen*, omtrent over het oude *Riemenswale*, alwaar later wederom de *Gorssen* bepolderd zijn, en *Strienham* gebouwd is. (Zie mijne Nalezingen op bl. 155).

7. *De Giessen* is geheel vergeten; in 1018 vocht men nog op dezelve te scheep.

Op de lijnen die de giften aanduiden van de landen, waaruit het graafschap van *Holland* bestond, heb ik de volgende aanmerkingen:

Dat daar, waar 1018 staat, 848 of althans zeker 855, zoude moeten gesteld zijn.

Dat 889 met de gift ven *Wasda* hier wegvalt.

923 verkrijgt door het wegvallen van 889 eene grootere uitgebreidheid, en welligt van *Petten* af, tot *Katwijk* toe.

985 zoo wel in *Kennemerland*, als in *Maasland*, komen mij voor op hunne plaatsen gesteld te zijn.

Dan 969, met *Wasda* of *Waasda* (volgens KLUIT) komt hier niet te pas, als behoorende niet tot het Hollandsch graafschap, maar destijds, tot dat van *Gent*.

Het kaartje van het oude *Teisterband*, bl. 344 schijnt door B. geteekend te zijn, zoo als dat land zich thans voordoet, en dit komt mij voor in eenen platten grond van een overoud gewest niet te behooren.

Zoo is de *Biesbosch*, waarvan hier nog een gedeelte te zien is, eerst in 1421 ontstaan, toen *Teisterband* reeds lang vergeten was.

Van eene rivier van *Leksmonde* tot *Gorinchem*, heb ik nimmer gehoord, evenmin van eene van *Culemburg* tot *Bommel*.

De oude *Maas* van *Heusden* af was veel breeder rivier, dan zij op deze kaart voorkomt, dezelve werd te voren met zeeschepen bevaren, zelfs die van *'s Hertogenbosch* dreven langs dezelve handel met *Denemarken;* (zie van VAN HEURN, I. 220) hier is zij als eene smalle kreek geteekend.

Dordrecht,
November 1833.

SMITS.

Staat- en Geschiedkundig overzigt van de Belgische omwenteling, in 1830—1831. *In betrekking tot het Oude Nederland,* door F. J. HALLO. Te *'s Gravenhage,* bij J. P. Beckman, Hz. 1831.

De Belgische opstand is volbragt, de ondankbaarheid en de ontrouw hebben hare rol gespeeld; het oproer, ondersteund door buitenlandsch geweld, heeft zijnen zwadder uitgespogen; — maar de adder kruipt magteloos en verschrikt onder de bladeren. Onregtzinnigheid in Godsdienst en Staat, waren het voedsel harer hersenen; verdeeldheid en armoede zullen de lijkbaar opheffen om het monster ter aarde te bestellen. — Regt en billijkheid, door volks-eendragt geschraagd, hebben haren glorie-standerd opgerigt, en — wee, dengenen, die vermetel genoeg mogt zijn, denzelven aan te randen! — Nog ligt het wangedrogt, stuiptrekkende, schuifelende op Gods aardbodem; doch deze is warsch van ongeregtigheid! In eene opkomende zomerzon was het bijna verstikt, maar in eenen lentemorgen of op eenen herfstmiddag, zal het de keel worden afgestoken! — God leeft! en hij zal zijn getrouw volk, dat aan hem de eer geeft van zijn bestaan, niet hulpeloos laten, maar uitkomst geven, zijne vijanden verguizen, en den roem en het behoud schenken aan Oud-*Nederland*, dat alleen op *zijne* altaren, door ware Vaderlandsliefde en opregte volksdeugd wierookt!

In het onderhavige werkje, dat ons, door de Redactie van dit Tijdschrift, ter beoordeeling is toegezonden, vindt men een *Statisch* overzigt van de gebeurtenissen in *Nederland* sedert 1812, in derzelver verband met het uitland. Hoezeer elders, in kleiner of grooter bestek, doch meer verspreid, reeds beschreven, kan dit niet als een nuttelooze arbeid worden aangezien, daar wij in hetzelve, in het kort, genoegzaam alles vinden bijeengetrokken, wat het letterlievend Nederlandsche publiek zoo gaarne onder de oogen heeft.

Het is gedrukt in 8vo formaat, op gewoon drukmediaan, en bevat, behalve den titel, 1. de opdragt aan Z. K. H. den Prins van *Oranje*, overwinnaar, bij *Hasselt* en *Leuven*. 2. Eene voorrede van XII bladzijden, waarin van de Staatsgebeurtenissen in *Nederland* een kort overzigt gegeven en het voornemen en bestek des Schrijvers worden uiteengezet, om namelijk: deze gebeurtenissen, « getrouw « te boek te stellen, met die kortheid, die deze « arbeid een *overzigt* doet zijn, en niet een ge- « schiedverhaal, waarin *alle* bijzonderheden zijn ver- « vat ». Wat minder gewigtig is, heeft de Schrijver opzettelijk weggelaten, omdat alle geschiedkundige zaken, dit onderwerp betreffende, te vinden zijn, in zijne: *Bijdragen tot de Geschiedenis der Nederlanden*; daarentegen heeft hij zich beijverd « het « gedrag en de handelingen der Belgen, en derzel- « ver gezagvoerders, de handelingen van het Oud- « Nederlandsche volk, die van den Koning der *Ne-*

« *derlanden*, en van de Londensche Conferentie « in het licht te stellen, zoo door het opgeven van « de oorzaak en de hoedanigheid des ondankbaren « opstands, als door meer uitgebreide melding te « maken van de daden der roemwaardige mannen, « benevens van bijzondere brieven van Fransche en « andere afgevaardigden en van de Staatsstukken der « Londensche conferentie, »

Dit alles nu is, wel is waar, bij ons nog versch in het geheugen, dan wie ziet zulks niet gaarne in zijn verband en in nette volgorde bijeengebragt, tot eenen bundel, die ons steeds behulpzaam kan zijn, bij het spoedig vinden der geschiedkundige voorvallen, en daarenboven weinig geschikt is, in een kort bestek, voor weinig geld, diegenen te voldoen, welke zich niet met eene uitgebreide nasporing willen bemoeijen.

Meerdere redenen worden door den Schrijver opgegeven, voor de uitgebreidheid die hij, hier en daar, buiten zijn bestek, aan zijn werk heeft moeten geven. En, — « omdat alleen waarheid waarde « heeft, » zal hij onpartijdig zijn. — Zijne gebezigde stukken zijn alle *officieel* en *authentiek*; doch het is hem onmogelijk om alle bronnen waaruit hij geput heeft, aan te wijzen; om dat daardoor *te veel* uitbreiding veroorzaakt wordt.

De Schrijver verdeelt zijne geschiedenis in twee tijdvakken. Het eerste gaat uit, van de kreet des oproers in de hoofdstad van *België*, tot op het bombardement van *Antwerpen*. Het tweede van dat

tijdstip tot op 's Konings besluit, om de regten en belangen van Oud-*Nederland* met de wapenen te handhaven.

Nu volgt, 3, de *Inleiding*, groot 29 bladz. — Dezelve is belangrijk genoeg, om dat zij, beknopt, de oorzaken en gevolgen bevat van de wijze van ons hernieuwd Staatkundig bestaan in de keten der Europesche volken, tot op het tijdstip der Belgische omwenteling. — Dat men hierbij geene zeer diep bespiegelende staatsinzigten noch uitweidende *critiek* aantreft, ligt in den aard van des Schrijvers ontwerp: oppervlakkig evenwel, wordt aangewezen dat de grond dier omwenteling, in de allereerste verordeningen van dat bestaan zoude moeten gezocht worden.

Zijne geschiedkundige teboekstelling staaft hij door aanhalingen van VAN KAMPEN, BOSSCHA, VAN DER PALM, CHADD, VAN HOGENDORP en STUART. — De nederlaag der Franschen in *Rusland*, zou het eerst eenigen onzer landgenooten hebben aangevuurd om eene poging te doen tot het afschudden des dwangjuks. — De wreedheden van DE CELLES en STASSART, en de volstrekte nederlaag des Franschen heers, bij *Leipzig*, deden de eerste klasse der maatschappij afvallen. — « De hoop op betere toe- « komst begon te herleven, en met dezelve het ver- « langen naar *Oranje-Nassau.* » — De Graaf VAN HOGENDORP, bragt zijne ontwerpen tot omwenteling tot stand. — *Amsterdam* gaf het eerst blijken van opstand. — VAN HOGENDORP en VAN DER DUIN VAN MAASDAM, namen het algemeen bestuur

des lands op zich en *Oranje* voldeed aan de roepstem des volks! De Fransche tijgers (*) en den gevloekten wreedaard DE CELLES, liet men ongemoeid ontsnappen. De grondwet werd op den 29 Maart 1814 aangenomen, en de Prins van *Oranje*, als Souverein vorst gehuldigd. *Parijs* werd door de bondgenooten ingenomen; de dwingeland naar *Elba* gebannen; het huis van *Bourbon* op *Frankrijks* troon hersteld; geheel *Holland* door de Franschen ontruimd, en bij het verdrag van den 30 Mei vastgesteld: dat *Holland* vermeerdering van grondgebied zou bekomen. Dit is, hetgeen op de 8 eerste bladzijden verhandeld wordt; — en nu komt de Schrijver, als van zelve, op de vereeniging van *België* met *Holland*.

Deze was reeds in Junij 1814 door den keizer van *Rusland*, den koning van *Pruissen* en den prins- regent van *Engeland* besloten geworden. Zij kon voor ons (Oud-*Nederland*) niet voordeelig zijn. Duidelijk zien wij, dat *Nederland* 60 + 50 + 44 millioenen gulden moest betalen voor de verleende hulp der bondgenooten en den opbouw der Belgische vestingen, dat *Engeland* daarvan overnam 36 millioenen tegen den afstand van de oud-Nederlandsche kolonien *Demerary*, *Esquebo* en *Berbice* en 22 millioenen, de helft der kosten voor die vestingen, tegen onze aloude bezitting: de *Kaap de goede Hoop*. Wat wij van de van ons geroofde kolonien terug kregen, wordt ook gemeld.

*) Ambtenaren der in- en uitgaande regten.

Nu volgt de terugkomst van NAPOLEON van het eiland *Elba*; de uitroeping van den Souvereinen-vorst tot koning der *Nederlanden*; het treffen bij *Ligny* onder BLUCHER, en bij den Viersprong onder den Prins van *Oranje*; de nederlaag van NAPOLEON en zijne eindverbanning naar *St. Helena*; de vredehandel te *Parijs*; de uitbreiding der grenzen van *Nederland*; eene toelegging van 60 millioenen franken uit de 700 millioenen, die *Frankrijk* op moest brengen voor de oorlogskosten der bondgenooten.

De vereeniging van de beide groote afdeelingen des nieuwen koningrijks wordt plegtig bekend gemaakt, en bij deze gelegenheid somt de Schrijver de zaken op, waaromtrent men bij die vereeniging geen acht geslagen had, en waarin hij hoofdzakelijk vermeent de oorzaak der scheuring te moeten gelegen zijn. In eene noot wordt eene zeer korte schets van de geschiedenis van *België* gegeven. De Belgen kanten zich tegen de grondwet aan; zij wordt nogtans bij eene groote meerderheid van stemmen aangenomen.

Belgie's voorspoed, gedurende 15 jaren, wordt door deszelfs ondankbare bewoners niet erkend, omdat hunne zeden, hunne taal en godsdienstige begrippen te zeer verfranscht waren; zij huichelen echter tevredenheid, doch ondermijnen het bestuur; de leden der *congregatie* vereenigen zich met de (zoogenaamde) *liberalen* om hetzelve omver te stooten. De oproerige DE POTTER, de verraderlijke THIELEMANS spelen de eerste rol; het regt van *Petitie* wordt schandelijk misbruikt; eenige belas-

tingen worden afgeschaft; men willigt nog andere zaken in, doch alles te vergeefs! De *unie* bezoldigt een honderdtal omgekochte Belgen uit het laagste gespuis, om den opstand te beginnen. — Zie daar! wat in deze vrij wel geschrevene inleiding onder anderen bij een is gebragt.

Wij gaan nu 4. over tot het Staat- en Geschiedkundig overzigt zelve. De indeeling daarvan hebben wij reeds opgegeven; het beslaat in het geheel 226 bladz. van welke het eerste tijdvak, van het begin des opstands tot op het bombardement van de stad *Antwerpen*, er maar 56 beslaat; het is het overzigt der gebeurtenissen van slechts eene maand (van 26 Augustus, tot 27 October), en bij des Schrijvers ontwerp kan geene grootere uitvoerigheid plaats vinden. De voornaamste daadzaken zijn getrouwelijk in volgorde aangestipt. Eene opsomming derzelve zal men wel van ons niet vergen? Wij achten zulks ook minder noodzakelijk, om dat zij nog versch genoeg in het geheugen zijn. Liever willen wij hier uit een *fragment* overnemen, om taal en stijl te doen kennen. Wij kiezen het laatste tijdstip, dat het bombardement van *Antwerpen* vooraf ging.

« Ondertusschen was de toestand te *Antwerpen* zeer verergerd. — In den vroegen morgen van den 26, maakten eenige oproerlingen zich meester van eenig wapentuig, hetwelk, van Gouvernements wege, in eene schuit aan de kaai geladen werd. Daarna begaven zij zich naar het Stadhuis, overmeesterden den militairen post, en trokken naar het paleis, dat weldra overge-

geven werd. De Burgerhoutsche poort (aan den weg van *Turnhout*), werd door hen bestormd *); doch hier gelukten hunne pogingen niet; dewijl de militaire tegenstand te groot was. Den volgenden morgen werd evenwel deze post verlaten, dewijl de geheele bezetting naar het kasteel terug trok. De Turnaars en Leuvenaars rukten daarop de Stad binnen, even als door de roode poort honderde muitelingen. Spoedig daarna werd de St. Joris poort (de weg naar *Brussel*) overmeesterd, en traden de Brusselaars en eenige der Fransche hulpbenden binnen. Nu was de Stad der ongeregeldheid en plunderzucht ten buit gegeven, en stelden zelfs verscheidene burgers hunne verradelijke handelwijze in het licht. Door hunne hulp waren de benden de Stad binnen gerukt; doch dit niet genoeg zijnde, vuurden zij uit hunne huizen op de zich nog in de Stad bevindende troepen. Hierdoor werd de Generaal CHASSÉ in de noodzakelijkheid gebragt, eenige schoten op de huizen van het kwartier van St. Andries, (hiervan werd de militaire magt het meest mishandeld) te laten doen. Ten gevolge daarvan, kwam op den 27en eene kommissie van Antwerpsche Notabelen, aan het hoofd den Heer OZY hebbende, bij den Generaal CHASSÉ verzoeken om alle vijandelijkheden te staken; ten einde niet alleen het bloedstorten te voorkomen, maar ook de welgezinden voor eenen geheelen ondergang te behoeden. Bij dit verzoek werd gevoegd: eenen brief van eenen gedelegeerden van het voorloopig be-

---

1) Van dit bestormen is ons niets bekend. Het is echter wel mogelijk, dat onze troepen daar goeden stand hielden of overmand werden. De officier, welke aan die poort was als wacht, zal, dienaangaande, de beste inlichting kunnen geven.

stuur van *België*, waarin voorgesteld werd, om de Koninklijke troepen, die zich nog in de Stad bevonden, binnen het Kasteel te doen rukken, en de Stad door hunne troepen te laten bezetten, onder voorwaarde: van dat oogenblik af aan, alle vijandelijkheden te doen ophouden. De houder van dien brief nam aan, eene deputatie naar den koning te zenden, ten einde over de geheele ontruiming der vesting, door de koninklijke troepen, te onderhandelen. »

Dit zij, vooreerst, genoeg ter bereiking van ons oogmerk. Op bladz. 81 komt eene onnaauwkeurigheid voor, namelijk: dat KESSELS, zich als parlementair naar den Generaal CHASSÉ begevende, vergezeld zoude geweest zijn van den luitenant, kolonel NIELLON! — Ik was in de zaal tegenwoordig, toen KESSELS aankwam en naar de Citadel vertrok. NIELLON was toen nog niet aangekomen, en deze ging daarna, met mij, om mij door de Stad te geleiden *). Op bladz. 83 en 84 wordt de kolonel SPRENGLER genoemd; zulks is eene misspelling, het moet zijn SPRENGER.

Eindelijk in de 5e plaats, moeten wij nu verslag doen van het tweede tijdvak dezer geschiedenis, het is dat: *van het bombardement der stad* Antwerpen *tot op het besluit des konings*, *om de regten van het oude* Nederland *met de wapenen te handhaven*, en beslaat 169 bladz.

---

*) Men zie hier achter mijnen brief aan den heer en Mr. SCHULL.

De aanhef van dit tijdvak is ons eenigzins duister voorgekomen. Al te groote gedrongenheid is daarvan de oorzaak; men herinnert zich bij de lezing niet aan al hetgeen wat hier te zamengevat is. De Schrijver zegt: « Vooral deze laatste gebeurtenis », (namelijk die van het bombardement) « waarbij de « afval van, en de opstand tegen het wettige gezag, « door de ingezetenen van *Antwerpen, die hun « tijdelijk bestaan niet in den handel hadden*, « krachtdadig werd ondersteund, liet weinig hoop « aan den koning over, dat hij zich in zijne regten, « die hij als Vorst op *België* bezat, met de wape- « nen zoude kunnen herstellen, en gaf tevens daar- « mede de doorslaande blijken, in hoeverre het de (der) « *unie* gelukt was, de zaden van wrevel en ondank- « baarheid bij het volk welig te doen groeijen. » Dit is, zeggen wij, duister, wij gelooven den Schrijver evenwel te vatten en wagen, ten aanzien van dit artikel, eene eenigzins uitgebreidere redactie; zulks zal de meening, vertrouwen wij, doen uitkomen. — De lankmoedigheid van den generaal CHASSÉ was gesard door den euvelmoed van *Antwerpens* bevolking; hij was genoodzaakt eene trouwelooze Stad, die aan het muiten sloeg, te beteugelen en te bestraffen. Zij erkende het wettige gezag niet meer, derzelver bewoners overvielen, als bandieten, de wettige magt, en vermoordden met overmagt onmedoogend alles, wat zich tegen hunne muitzucht verzette. De grootste toegevendheid was niet in staat geweest, hen tot betere gevoelens te brengen. *Zij gaven voor dat zij in hunnen han-*

del verkort waren, en daarin hun tijdelijk bestaan niet vonden! — Men leze de geschiedenis van alle tijden en toone ons aan, in welken *Antwerpen* en geheel *België* rijker en grooter zij geweest, dan in het jaar 1830. — Trouweloosheid, zucht tot nieuwigheden, — eene Jezuïtische verkankering in hunnen godsdienstigen en staatkundigen onzin, eene ontevredenheid, die den Belgen onder alle regeringen heeft aangekleefd en waarvan zij nimmer schijnen te zullen terugkomen, een dom begrip om een eigen volk te zijn, waartoe het geenen aanleg, geene zelfstandigheid heeft, waartoe hun land niet geschikt is; — brandmerkt voor alle toekomstige tijden, op nieuw, niet alleen *Antwerpen*, maar het geheele Belgische volk; — en deszelfs lafhartigheid, toen het voor een oogenblik aan zichzelve was overgelaten, drukt den stempel op de verguizing en miskenning, die ieder wel geaard volk hetzelve moet toedragen.

Deze was de opvatting bij onze eerste lezing. Had de Schrijver gesteld: « door *die* ingezetenen van « *Antwerpen*, *welke* hun tijdelijk bestaan niet in den « handel hadden, » dan waren wij niet tot die algemeene toepassing gekomen. Doch wat de hoop aanbetreft, die den Koning overbleef, om zich in zijne regten, als vorst van *België*, door de wapenen te herstellen: deze gelooven wij niet, dat zoo geheel ijdel kan geweest zijn als de Schrijver vermeent; — immers, de ontwikkeling der krachten van Oud-*Nederland* daarna, heeft genoeg doen zien, wat het, (met achterblijven van vreemde overmag-

tige tusschenkomst) vermogt, om al de aanslagen dier wanstallige *unie* in weinig tijds te vernietigen; noch de afval van de Limburgers, noch de trouweloosheid van den Generaal DAINE, noch de val van *Venlo* hebben hierop eenen vermogenden invloed kunnen te weeg brengen. Getuigen hiervan de manhaftige houding van den Generaal CHASSÉ te *Antwerpen*, van den Generaal DIBBETS te *Maastricht*, van den togt van den Hertog van SAXEN WEIMAR, naar die stad door het vijandelijke land en de vlugt van DAINE uit *Hasselt* op deszelfs aannadering *); maar integendeel de herovering van *Venlo* had toen reeds, bij den terugmarsch van den Hertog, plaats gehad; (beoordeelaar was er ook bij tegenwoordig en handelende, dekkende de mobiele kolonne op de linker flank, toen dezelve, in aantogt op *Venlo*, te *Maaseijk* nachtverblijf hield), waren niet de plannen van den Generaal DIBBITS en den Hertog van SAXEN WEIMAR door de geslotene overeenkomst gestuit geworden. — Ook in *Zeeland* werd door den Kolonel LEDEL, en in *Noord-Braband*, bij *Rozendaal*, door de Leijdsche jagers en Rotterdamsche schutters genoeg getoond, wat wij toen reeds konden doen.

*) Beoordeelaar, die mede bij dezen togt was, heeft hooren verhalen: dat die vlugt, alsmede die van den Gouverneur van *Luik*, welke zich ook te *Hasselt* bevond, met zulk eene overhaasting ging, dat die beide *Belgische* autoriteiten, gezeten in hunne rijtuigen, gelijktijdig bij de *Tongersche* poort aan kwamen, en, ieder het eerst de stad willende ruimen, zij elkander in de poort vastreden!?

Er was, naar ons inzien, *meer dan hoop* tot herstel door de wapenen: de onbegrijpelijk snelle opkomst, vorming en te veldbrenging van onze militie en schutterij, waardoor onze afdeelingen Infanterie, regimenten Ruiterij en bataljons Artillerie, die door de desertie van de Belgische soldaten zeer verzwakt waren geworden, weder voltallig en sterker dan voorheen werden gemaakt, en de bataljons schutterij zich als in eenen adem schepten; de geestdrift, die den Oud-Nederlanderen bezielde, om, gesterkt door de edele trouw, die vorst en volk vereenigde, en door het gevoel van afkeer voor ongeregtigheid, om de belangen van den Koning en van het Vaderland krachtdadig met goed en bloed te verdedigen; de besluiten, ook van onzen zeer geëerbiedigden Koning, in dien tijd genomen, dragen die niet alle de kenmerken, dat zijne Majesteit immer gezind is geweest, om zijne regten en die van Oud-*Nederland* te handhaven. — Door 's Konings toedoen zijn wij nog niet in onze regten verkort, maar wel bevorderd; door het leger, over het algemeen genomen, is onze eer staande gehouden, en hebben wij nog geenen duim gronds, dan door overmagt, afgestaan; door de Natie, is nog geenen penning geweigerd, om den nationalen roem, die ons van zoo vele eeuwen aankleeft, staande te houden. Geene opoffering is haar te zwaar, en zij is steeds bereidvaardig tot nieuwe als het dezen geldt.

Wij zouden te uitvoerig worden, wanneer wij deze kritiek wilden voortzetten. Met dezelve ter ne-

der te stellen beoogen wij nu niet, (en de Schrijver zal, zoo wij vertrouwen, zulks gereedelijk inzien) het onderhavige werk van onvolledigheid of onduidelijkheid, over het algemeen, te betichten. Het onderwerp gedoogde geene grootere uitweiding, en wij vinden in de volgende bladen eene getrouwe en duidelijke teboekstelling van den verderen voortgang der Belgische omwenteling, — ook van het deel, dat Luxemburg daaraan genomen heeft; van de handelingen des voorloopigen bestuurs en den overgang des gezags aan het Nationale kongres, gelijk mede verder, hoe de loop der zaken, bij de Conferentie te *Londen*, door de opvolgende protokollen, is behandeld geworden. De schending van de getroffene overeenkomsten, door de Belgen, is niet vergeten, maar in bijzonderheden aangeteekend, en de verkrachting van wet en regt, door het protocol van 20 December, heeft ook, (op bladz. 114) hare melding gevonden.

Nu worden door den Schrijver de handelingen hier te lande, door den Koning en de Staten-Generaal, tot afscheiding en tot beveiliging der grenzen van Oud-*Nederland*, gelijk mede den gang der protokollen met de daarbij verhandelde zaken en de gevolgen derzelve op eenige achtereenvolgende bladz. vermeld. — Bij de lezing hiervan, herinnert men zich aan alles wat er indien tijd, zoo bij de conferentie te *Londen* als in *Frankrijk* en *België*, aangaande deze omwenteling, heeft plaats gehad. De verwerping der grensbepaling bij het protokol; — kandidaten

voor het Belgische koningsschap; de nieuwe schending van den wapenstilstand door de Belgen; de verraderlijke aanval op de kanonneerboot N°. 2; de benoeming van den *Regent* SURLET DE CHOKIER, en de aftreding van het opgeworpene bestuur; — al deze zaken vindt men tot op bladz. 161 beschreven. In eene noot vindt men de korte levensgeschiedenis van VAN SPEIJK.

Vervolgens komt de Schrijver weder terug op *Luxemburg*, dat thans een afzonderlijk beheer bekomen had. De getrouwe Gouverneur WILMAR was gestorven, en de Hertog van SAXEN WEIMAR tot dien post benoemd. De geest des oproers was aldaar nog niet geweken en de Koning besloot, gelijktijdig met de opdragt van dien belangrijken post aan gemelden Hertog, den inwoneren bekend te doen worden met zijne bedoeling omtrent een afzonderlijk bestuur. Maar *België*, dat geheel *Luxemburg* mede in de omwenteling meende te slepen, wilde zich deze prooi niet laten ontvallen en de nieuwe Regent vaardigde eene soort van *Manifest* uit, dat als tegenhanger van s' Konings verklaring moest dienen. Hetzelve bevatte verregaanden laster tegen de vaderlijke regering van den Koning der *Nederlanden*, en den toon, dien de Belgen toen aannamen, was meer dan gelijk te stellen met dien van den grootsten monarch van *Europa*. De Luitenant- en Gouverneur-Generaal hield den Luxemburgers de Weenerslotakte van 15 Mei 1820 voor, om op de gevolgen van wangedrag te letten. — Intusschen was *Frankrijk* tot

de bepalingen der grensscheiding, volgens het protokol van 30 Januarij toegetreden; het Groothertogdom van *Luxemburg* werd als afgescheiden van *België* beschouwd, en alleen op deze voorwaarde zou de onafhankelijkheid van *België* erkend worden. De « ondernemingen der Belgische regering of van derzelver krijgskunde, tegen het Hollandsch verklaarde « grondgebied, bleven aangemerkt, door de confe- « rentie, als vijandelijkheden tegen de vijf Mogend- « heden. » — En zoo gaat de Schrijver voort, de toen aanhangige Staatszaken, dan eens in breedere omschrijving, waar het de aard der zaak medebrengt, dan in korter bestek, waar zulks minder voor het geheugen noodzakelijk was, ons een werkje te leveren dat, vooral bij vervolg van tijd, wanneer alles niet meer zoo versch voor het geheugen zal wezen, ons bij de lezing deszelven moet aansporen tot een meer uitgebreid onderzoek, hetwelk dan bevredigd kan worden door zijn werk: *Bijdragen tot de Geschiedenis der* Nederlanden, aangehaald in eene noot, voorkomende op bladz. VII der voorrede.

Wij vermeenen genoeg gezegd te hebben om de belangrijkheid van dit werkje te doen kennen. Die, welke geene overgroote volledigheid van bijzonderheden begeeren, zullen altijd voldoening vinden, van een overzigt, waarvoor de Schrijver het wil gehouden hebben! Wij houden het voor meer, hoewel niet voor eene volmaakte geschiedenis, die daar en boven al het critische, en het *discende et docendo* mist.

In de 6e plaats maken wij, ten slotte, melding van

de bijlage, die, in losse bladen, bij het werk zijn overgelegd, zij zijn die der protokollen en andere staatsstukken, overgenomen uit de Nieuwspapieren en andere mededeelingen.

En hiermede achten wij aan de ons opgelegde taak der Redactie van ons tijdschrift te hebben voldaan.

Arnhem,
10 October 1833.

L. F. GEERLING,
Kapitein.

AAN DEN WELED. GESTR. HEER
EN Mr. SCHULL te *Dordrecht.*

WELED. GESTR. HEER EN VRIEND!

Eenigen tijd geleden, ontving ik van U eene uitnoodiging: bijzonderheden over den Revolutie-oorlog van *België*, voor zooveel ter mijner kennis, mede te deelen, en niet lang daarna, zond mij de redactie van ons tijdschrift, twee geschiedkundige werken, om dienaangaande een beoordeelend verslag te leveren. — Ik zend hierbij in dat van het Staat- en Geschiedkundig overzigt van de Belgische omwenteling in 1830 en 1831 door F. J. HALLO, waarbij ik de gelegenheid neem U een verhaal te doen toekomen van hetgeen mij, *bij* en *in Antwerpen* vóór het bombardement, is wedervaren *). — Vindt gij deze bijzonderheden merkwaardig genoeg om aan het publiek te worden medegedeeld, zoo geloof ik, dat gij dezelve, in de *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis*, eene plaats zult doen vinden.

Ik heb de eer met hoogachting te zijn.

UWE. Gestr. Onderd. Dienaar
en Vriend
L. F. GEERLING,
Kapitein.

Arnhem,
10 October 1833.

*) Men zie: De Sleutels der stad *Antwerpen* in het Mengelwerk hierachter.

De Arme Luitenant en zijn Huisgezin, door F. HERBIG. Twee Deelen. Te *Leeuwarden,* bij H. C. Schetsberg. 1834.

Dezen Roman hebben wij te danken aan de welversnedene pen eener vrouw, welke zich ten hoofddoel voorstelde, deugd en goede zeden te bevorderen, en hare landgenooten eene nuttige en aangename uitspanning te verschaffen.

In het algemeen is de Roman het letterkundige domein van het schoone geslacht; wij zijn geene *Sint Simonisten*, die de vrouw op eene hoogte plaatsen, welke zij niet begeert en welke strijdt met haar physieke, en, zoo wij gelooven, want de vorm staat in verband met het wezen, insgelijks met het physische der sekse, des echter ontzeggen wij aan de dames het regt niet om zich in de Letterkunde, en bepaald in de Poëzij, den Roman, en alles waar het gevoel eene stem in heeft, niet onbetuigd te laten. Mev. DE STAEL, COTTIN, DE GENLIS, de DUCHESSE D'ABRANTES, en verscheidene Duitsche en Engelsche vrouwen hebben de pen gevoerd met den besten uitslag *); bij ons kunnen wij Mejufv. BECKER, DEKEN, POST, MOENS, VAN MEERTEN en andere noemen, en wij betwijfelen

*) Men vergelijke, over hetgeen door de vrouwen in de letterkunde gepraesteerd is, en den zedelijken invloed, welken het schoone geslacht op de letterkunde heeft, de voorrede, geplaatst door den Heer N. A. SALVANDIJ voor de Natalia van Mevrouw de * * *, door hem uitgegeven.

het naauwelijks, of de Schrijfster zal hare plaats onder dezelve eenmaal met eere innemen.

De Schrijfster zegt, in hare bescheidene voorrede, dat de titel toch niemand afschrikke: en waarom zoude de geschiedenis van eenen Armen Luitenant meerder schrik inboezemen dan die van eenen armen Dorpspredikant; de tractementen zullen wel gelijk staan, en het kan even belangwekkend zijn eenen man, in den krijg gehard, de kamp met het ongeluk te zien voeren; bij hem moet de strijd met vroeger leed die kracht geven, welke de Dorpspredikant in het vertrouwen op de Goddelijke Voorzienigheid meer volkomen ondervindt. Wij vinden het denkbeeld alzoo van de geschiedenis eener arme Luitenants-familie welgekozen; het herinnert aan den dichterlijken Roman van den armen Dorpspredikant van AUGUST LA FONTAINE, wiens voortbrengsels men niet meer leest, en boven wiens rein, zedelijk, dichterlijk gevoel men de onkuische, woeste, phantastische voortbrengsels van onzen tijd schijnt te stellen; terwijl de titel ons het tafereel te binnen brengt van den Predikant van *Wakefield*, die puikroman, welke zoo vele Romans overleefd heeft en overleven zal, verscheidene Historische daaronder begrepen.

Maar wij willen tevens, bij het in het midden brengen onzer aanmerkingen, den lezer eenigzins met de familie HOUTHUIZEN bekend maken.

Zij bestond, behalve den Heer Luitenant en diens voortreffelijke gade, de eigentlijke helden van het geheele tafereel, uit drie zonen en drie dochters.

Het gemis van een zijner beenen in den krijg was oorzaak, dat onze Luitenant de dienst had moeten verlaten; hij was een man van smaak, maar ontevreden, wrevelig en grommig; hij kan naar de natuur geteekend zijn, maar als het hoofdpersonaadje in eenen roman is hij minder aangenaam, indien het de schrijfster had kunnen gelusten in hem eenen man te schetsen van fijne wellevendheid, van een prikkelbaar gevoel van eer, vol van herinnering aan vorige kracht, welstand, opvoeding en weelde, en daarbij een vast karakter, zouden wij tafereelen gehad hebben, waarop de wijsgeerige Ouden zoo gaarne staarden, den kamp van een' moedig' man met het ongeluk; daarentegen is het karakter van Mevrouw HOUTHUIZEN, eene van die Engelen, welke de Voorzienigheid in de gedaante van Gade en Moeder hier op aarde zendt tot opbeuring, troost en vergenoegen, zelfs bij de dagen van tegenspoed, bijzonder goed geteekend en uitgevoerd. Wij hebben er niets tegen, dat Mevrouw HOUTHUIZEN haren man in meer dan één opzigt overtreft; wij gelooven zelfs, dat deze verhouding meer plaats heeft, maar dan wilden wij den titel des Romans gewijzigd hebben en eenvoudig genaamd: het huisgezin des armen Luitenants. Het is de gewoonte bij wijlen naar een minder handelend of belangwekkend persoon den Roman te bestempelen, maar dezelve moet nimmer genoemd worden naar een' der helden, die in de schaduw staat; men zoude, bij voorbeeld, de *Iliade* eene *Achilleïde* kunnen noemen, maar nimmer eene *Hectoride;* de

CLARISSE HARLOWE had ook LOVELACE kunnen heeten, maar ook naar niemand anders; terwijl het benoemen eens romans naar eenen minderen persoon alleen behoort tot den historischen roman, wijl men in dezelve geene geschiedenis wil schrijven der groote mannen, in het tafereel voorhanden, maar slechts hen doen handelen in den geest der geschiedenis, en die handelingen weven om een min beduidend karakter, zoo als in de *Waverley* plaats heeft.

In de familie HOUTHUIZEN komt nog eene grommige tante voor, de zuster van Mevr. HOUTHUIZEN; het zou aardiger geweest zijn, indien dat lastige mensch eene zuster van den Luitenant ware geweest, als wanneer er voor de treffelijke hoedanigheden van Mevrouw HOUTHUIZEN en het verdragen dier manszuster, en de jaloerschheid van die zuster op de genegenheid van dien broeder nog meerder ruimte gegeven was; die lastige tante wordt gecompenseerd door een' broeder, een' gullen, braven zeeman, die zijn inkomen gaarne met zijne zuster deelt, en de familie bijwijlen, zoo veel zijn krank vermogen toestaat, bijspringt; het ontbreekt dezen roman ook niet aan een' noodig bijacteur, een' braven knecht; wij vinden dezen in den korporaal FLECK.

Wij willen den draad der geschiedenis niet volgen, om den lezer het genoegen der nieuwheid niet geheel te ontrooven. Er is eene der dochters, met welke het minder goed afloopt, en die het slagtoffer harer ligtzinnigheid wordt; er gaan een paar zoons naar onze overzeesche bezittingen, welke nu en dan geschen-

ken zenden, die altijd de verdienste hebben van het à propos, zoo als zulks in eenen roman behoort plaats te hebben.

De overige kinderen leveren weder kleine romans op, waarvan er een de arme Notaris zoude kunnen heeten; die familie-romans hebben wel iets van die soort van doozen, waarvan de eene in de andere sluit.

Om onzen lezers eene proef te geven van het talent der schrijfster, nemen wij eenen brief over, welken eene Zwitsersche dame aan Mevrouw KRAMMER schrijft.

Chère Amie!

« Nog eenige weinige uren en ik zeg *Holland* misschien voor altijd *adieu*, ja, nog eenige uren en ik ben op den weg naar mijn geliefd vaderland. Deze laatste oogenblikken wil ik wijden aan eene vriendin, wier aandenken mij steeds dierbaar zal blijven, ja, uwe *amitié*, FREDERIKA, zal de *génie protecteur* zijn, die mijn leven veraangenaamt. « O! waarom moeten wij « zoo verre van elkander *gesepareerd* zijn?» doch het lot wil het zoo. Bijna ware ik *Souveraine d'école* geworden en wel op een groot Hollandsch dorp, op het aanraden mijner vriendinnen, ofschoon mijne goede moeder mij dringend bad weder in *Lausanne* bij haar te komen.

Ik sprak met de dame, die de troef van haar levens-kaartspel gaat verwisselen en voor schoppen-vrouw, harten-heer heeft opgenomen. De goede dame, ook eene Zwitsersche, heeft als *institutrice* een aardig sommetje bij een vergaard, en wil, daar zij nu op muiltjes kan gaan, met haar *chéri* in onze streken de Hollandsche fraaije guldens op haar *aise depenseren.* Zij

hing mij wel juist niet een zeer gunstig tafereel op van hare kostwinning, doch ik weet, zij *outreert* gewoonlijk de dingen, en elk beroep heeft zijne lasten en lusten. Ofschoon de Hollandsche *institutrices* niet met ons kunnen *rivaliseren*, zijn zij toch immer jaloersch op de voorkeur, die men ons geeft, en waarlijk geheel ten onregt: want wij *expatrieeren* ons, scheuren ons van magen en vrienden af, om in vreemde gewesten een broodje te zoeken, dat ook niet altijd vet voor ons gesmeerd wordt.

Het aangenaam *perspectief* op zekere jaren weder naar onze bergen te kunnen *retourneren* en daar in stille rust den oogst, op Hollands bodem ingezameld, te *jouisseeren*, doet ons vele *désagrementen* over het hoofd zien. Menige mijner landgenooten krijgen het heimwee, nadat zij kort uit haar land zijn. Ik heb hier echter (dank zij mijn vrolijk humeur) nimmer last van gehad: evenwel zeg ik, *vive la patrie* en ik zou nimmer hier mijn leven willen eindigen. O neen, *Holland* is geen *Zwitserland* en de Hollanders geene Zwitsers; dit belge u niet, lieve vriendin, want ik heb u altijd als eene *exceptie* op den regel beschouwd, en men zou u waarlijk voor eene echte *Helvetienne* nemen, zoo eenvoudig van zeden, zoo ongekunsteld, zoo *geattacheerd* aan uwen geboortegrond, en even trotsch op uwen ERASMUS en HUGO DE GROOT, als wij op GUILLAUME TELL, ja, somtijds mij al te veel *pretentien* makende op uwe groote mannen, of *rappelleert* gij u nog onze *querelle* over GUILLAUME *d'Orange?*

Mij dunkt, ik zie u nog *declameren* en met *gestes accompagneren*, toen ik van verre, om u te plagen, den held van uw land *attaqueerde*. Ik werd evenwel toch een weinig boos op u, toen gij volstrekt wildet

demonstreren, dat ik voor mijne *elèves* onzen TELL nimmer op den voorgrond moest plaatsen; doch men kan dit u als *Hollandaise* niet kwalijk nemen, dat gij niet met ons dien grooten man huldigt, *mais brisons là-dessus*, wij Zwitsers, zullen altijd onze helden boven die van *Holland* eerbiedigen en ze onze *elèves* doen *respecteren*.

Mijne grijze moeder, die mij met zooveel tegenzin van haar zag gaan, is *en extase* over mijn *retour*, de laatste brief althans vloeide over van het vurigst verlangen, om haar eenigst kind aan haar hart te drukken, voor haar zoo veel te dierbaarder na het verlies van mijnen broeder JOSEPH, die in den bloei zijner jaren een slagtoffer der kinderziekte werd.

« *Lausanne*, (schrijft mij de goede vrouw,) in mijn « oog de bekoorlijkste plaats der wereld, daar mijne « wieg en de uwe er eenmaal stonden, *Lausanne* « schijnt mij nu nog duizend maal schooner, nu ik er « mijne laatste levensdagen met mijne FRANÇOISE zal « slijten. De bergen schijnen mij veel majestueuser, de « weilanden veel groener, de heuvelen veel vruchtbaar- « der en de wijngaarden *infiniment* bekoorlijker, nu « ik mij aan uwe zijde verplaats, aan uwen arm, die « heerlijke plekjes hoop te bewandelen en te be- « schouwen. »

Gij kent mij genoeg, *chère* FREDERIQUE, om te gelooven, dat ik niet minder verlangende ben, mijne *charmante* vaderstad weder te zien en bovenal, om de dierbare vrouw voortaan tot gezellin te verstrekken, wier bijzijn ik zoo lang moest derven. Reeds spiegelt zich het trotsche Geneefsche meer in het oog mijner verbeelding, de volgeladene wijngaardranken schijnen

mij als met opene armen hare sappige vruchten aan te bieden. O! waart gij eens met mij in mijn heerlijk land, waaraan de natuur hare gaven verspilde, hoe zou uw gevoel voor het schoone en goede daar ruim voedsel vinden.

Lausanne, dat, zoo als gij weet, op drie heuvels ligt en het heerlijkst gezigt oplevert, en volgens het oordeel van sommigen, op *Jeruzalem* gelijkt *), was meer dan eens het verblijf van *illustre* mannen. VOLTAIRE en HALLER althans hebben er langen tijd de genoegens der gezellige verkeering *gejöuïsseerd*.

Gij *rappeleert* u gewis, hetgeen ik u van het digt bij ons gelegen *Petit Jura* heb verhaald. Nog *figureer* ik mij de onvergetelijke dagen, wanneer ik met mijnen dierbaren JOSEPH tot op de kruin *Calvaire* klauterde, hoe wij hier en daar in de verspreide hutten de eenvoudige landbewoners opzochten en met hen brandhoutjes verzamelden, die zij op hunne wagens naar *Lausanne* vervoeren. O! waart gij eens aanschouwster der *pittoresque* gezigten, die onze rotsen opleveren, in welker midden *Lausanne* als in een Elysium ligt, alles, *chère* FREDERIQUE, is *riant*, ja *divin*; boomgaarden, weilanden, *charmante* buitenplaatsen. Daarbij heerscht er eene altijd zuivere lucht in onze streken en wij drinken een water, zoo frisch, zoo *délicieus*, dat ik er den heerlijksten wijn in *Holland* gaarne voor geef. Het is waar, dat *Lausanne* bij den rijkdom van *Rotterdam* en andere Hollandsche steden in het niet verzinkt, doch er is ook zoo vele drukkende armoede niet, als men die in groote steden ontmoet.

*) LANTHIER.

Une école de charité strekt om eene menigte min gegoede kinderen te onderwijzen: ook is er een prachtig gasthuis voor het klein getal armen en..... doch ik wil u niet *ennuijeren* met iets, dat ik u reeds meermalen verhaalde, gij zult het mij, hoop ik, *pardonneren*, wanneer gij mijn vaderlandsch hart naar het uwe afmeet. O! wat waart gij altijd *en extase*, wanneer gij van uw bekoorlijk *Gelderland* spraakt en hoe dikwijls riepen wij uit eenen mond: *Vive la patrie*: ja, lieve, het plekje, waarop de Voorzienigheid ons het levenslicht schonk, dit plekje moge nu in het barre noorden, of in het brandende zuiden, tusschen de ongenaakbare ijsbergen van *Lapland*, of in de vruchtbare dalen van *Italie* zijn, *n'importe*, de liefde tot onzen geboortegrond wordt ons met het bloed in de aderen gegeven en wee hem! die ijskoud voor dit gevoel is.

Ik zal mijne pelgrimaadje met *un garçon de cinquante ans* ondernemen, gevaarlijke *expeditie* voor mijn hart en mijne vrijheid. Deze eerwaardige jongman heeft een vierde van eene eeuw als gouverneur zijn verstand en zijne krachten besteed en zooveel bij een vergaard, dat hij bij de naauwste berekening er een paar kanarijvogels een jaar van zou kunnen *maintineren*. De arme slokkert had een *cercle* van suikerzoete vrienden, die de beleefdheid hadden, hem telkens van het drukkend juk zijner *gage* zeer *galant*, zeer *plaisant* te ontheffen, hoewel hij een zoo ruim inkomen had, dat menig Hollandsch *instituteur* er naar snakken zou, hetgeen mij altijd verwonderd heeft, daar (*entre nous*) *Monsieur* PHILIPPE eigenlijk buiten zijn *coulant* Fransch zeer sobere talenten had; doch hier-

voor hebben uwe landgenooten zeer veel over en *preféreren* dikwijls de bekwaamheid, om de taal hunner buren wel te kunnen spreken, boven wezenlijke talenten. Nu ik wensch voor ons Zwitsers en de Franschen, dat die mode zich niet veroudert, maar telkens weder met andere nieuwe modes wordt aangenomen, hoewel ik vrees, dat zij eenmaal wijzer zullen worden en wezenlijke *mérites estimeren*, al zijn ze op hunnen eigenen grond gekweekt.

Adieu; nu lieve FREDERIKA, groet uw' echtgenoot, leef gelukkig en wanneer er zich eens wolkjes aan den huwelijkshemel vertoonen, denk dan: *Après l'Orage, les beaux jours*, groet ook uwe mama en vergeet mij nooit.

De stijl is onderhoudend, elk der LIII hoofdstukken prijkt met welgekozene motto's uit oude en nieuwe Dichters opgespoord, de meeste hebben eene inleiding uit de zedekunde, of eene vergelijking uit de geschiedenis der natuur der volken of van het Vaderland aan het hoofd.

Wij spreken niet gaarne achtingswaardige vrouwen tegen, en het is daarom, wanneer de Schrijfster bladz. 79 zegt:

« De kriticus zal geene schilderij of ander kunststuk « beschouwen, of hij zal er het kleinste, bijna niet « zigtbare vlekje met Argus oogen *gadeslaan*, (sic) en « het om de minste fout verwerpen, terwijl de echte « kunstkenner, daar waar groote schoonheden zijn, de « kleine, niets beduidende misgrepen gaarne over het « hoofd ziet. »

Dat wij de kleine misgrepen niet willen *gadeslaan*,

des echter de vrijheid nemen wij aan te merken, of sommige vergelijkingen van hooger orde wel voegen bij de beschouwing of het verhaal van huiselijke kibbelarijen.

Met volle ruimte bevelen wij dezen welgeschrevenen roman onze vrouwen aan; in der daad:

La mère en permettra la lecture à sa fille;

hetgeen men van alle schriften van dezen aard hedendaags niet zoude durven zeggen; wanneer een historische of wijsgeerige roman geheel voor mannen geschreven is, zoude eene te ver gedrevene kieschheid affectatie kunnen helen; maar een roman, welken wij onze vrouwelijke betrekkingen of onze jeugdige vrienden in de hand geven, mag op het gelaat der onschuld geenen blos jagen, of hij bedrijft heiligschennis aan den tabernakel Gods.

Wij wenschen dit wel uitgevoerd werkje met het bevallig en geestig vignet veel vertier, en de Schrijfster aanmoediging om meer vruchten harer Muze aan onze landgenooten te schenken.

P. S. SCHULL.

Poësies par Mademoiselle H. VAN DEN BERGH. *Breda*, chez W. A. Oukoop.

Deze bevallige gedichtjes zijn insgelijks het werk eener vrouw, welke hare Muze ten regel heeft voorgeschreven derzelver verbeeldingsvlugt te temperen,

en van welke wij dus minder hooge poëzij dan eenvoudig gevoel te wachten hebben; een onzer confraters in de kritiek heeft dit lieve bundeltje gerangschikt onder het genie onzer nationale poëzij, schoon de taal fransch is; wij kunnen dit niet concederen; en schoon wij met den Heer H. W. toestemmen, dat men Mejufvrouw VAN DEN BERGH te prijzen hebbe, dat zij de nieuwe fransche, wij zeggen *ultra romantique*, bokkensprongen niet nagevolgd heeft, zoo blijft hare Muze eene fransche, en de onderwerpen en de behandeling zijn, en dit laatste strekt eener Dichteresse, die op eene fransche lier hare zangen gezet heeft, ter eer, weinig nationaals. De Hijmne aan het Opperwezen en de harmonie bij het graf eener moeder, zijn onderwerpen, bij alle volken inheemsch, en er ligt in beide een vonk van het vuur van DE LA MARTINE; maar de overige herinneren aan die soort van poëzij der vroegere fransche school, bekend onder den naam van *Poésies fugitives*, zoo als DELILLE, LEGOUVÉ en MILLEVOIS, bij voorbeeld, ons hebben nagelaten, zij zijn even zacht en zoetvloeijend, maar bijwijlen missen zij het epigrammatische, dat de voortbrengsels der opgegevene Dichters kenschetst. Er is veel gevoel in deze poëzij; het zijn tortelklagten van gemis en verlangen naar het geliefde voorwerp, daaronder rangschikken wij de verzen op bladz. 5—15, 25—33, 44—45, 57 enzv., het zij verre dat het der Muze van Mejufvrouw VAN DEN BERGH aan geest en fijne opmerkingen ontbreekt, men leze, bij voorbeeld, bladz. 55 de regels,

welke de Dichteres zich voorschreef te zullen volgen in hare letterkundige betrekking, (waarin wij harent wege voor antikritiek gedekt zijn; immers stelt zij zich ten beginsel:

> Si la critique, en son chemin,
> Et vous remarque et vous harcèle
> Taisez-vous);

en de verzen, toegewijd aan eenen Dichter, onlangs met eene harer vriendinnen in het huwelijk getreden, waarin de Dichteres een traktaat sluit van verdeeling van het domein der poëzij en van garantie van elkanders aandeel. Mijnheer zal den hoogeren, den Opper-parnas, de boven-Hippocrene voor zijne portie nemen, en de Jufvrouw neemt de lagere landen, den beneden-*Pindus* en de *Hippocrene*, ook wel genaamd, meenen wij elders, *le fleuve du tendre* in haar aandeel.

Tot eene proeve van de poëzij van Mejufvrouw VAN DEN BERGH kiezen wij hare dichtregelen op een onderwerp, dat, bij ieder die gevoel heeft, harmonisch wederklinkt.

AU TOMBEAU DE MA MÈRE.

C'est moi, c'est ton enfant, l'ame encore attristée,
Qui revient visiter cet asile de paix,
Où tu reposes à jamais,
Insensible, mais regrettée!

Insensible pour moi!... quoi, ma mère, tu dors!
Tu dors lorsque la fille, à ton amour si chère,
Pleure sur la froide poussière,
Qui recèle ton pauvre corps!

Tu dors lorsque, luttant contre un charme perfide,
Troublée, irrésolue, et parfois frémissant,
Elle rappelle, en gémissant,
La main qui lui servait de guide.

Tu dors lorsque ce coeur, enfin moins agité,
Ce coeur, qui trop longtems ne connut que souffrance,
Ose entrevoir une espérance,
Dont le tien aurait palpité.

Tu dors! mais c'est du Ciel la volonté suprême:
Repose donc en paix, et puissé-je, à mon tour,
Dans ce lieu venir quelque jour,
Reposer dans ta tombe même.

Wij wenschen de Dichteres, onze landgenoote, Mejufvrouw HYACINTHE VAN DEN BERGH, wonende te *Breda*, die als Schrijfster van eenen verdienstelijken Roman in twee deelen, Odille, niet onbekend is, en uit welk werk wij eenige stukjes hier met genoegen weder vinden, aanmoediging op de baan der letteren, zij blijve hare Muze slechts getrouw, en wij twijfelen niet, of zij zal veel sympathie opwekken, en in vele zachte en gevoelige harten aangename gewaarwordingen doen ontstaan.

P. S. SCHULL.

Tijdschrift voor algemeene Munt- en Penningkunde, uitgegeven door P. O. VAN DER CHIJS. Tweede Stuk. Te *Leiden*, bij J. C. Cijfveer. 1833; van bladz. 93 tot 188 in gr. octavo.

—

Dit tweede stuk houdt in: VERHANDELINGEN enz. als:

I. *De vertaling* door den Heer P. O. VAN DER CHIJS van *het beknopt overzigt der oude Penningkunde*, door JOSEPH ECKHEL, *ten vervolge van bladz.* 21 *van het eerste stuk.* Dit gedeelte der vertaling handelt over de *opschriften der munten*, *de talen daar op voorkomende*, *de nagemaakte munten*, *het nut der oude Penningkunde en de hoofdverdeeling derzelve.*

In alle opzigten blijft de Schrijver in dit zijn overzigt even belangrijk. Zijne penningkundige toelichtingen zullen zelfs aan den beoefenaar der Oude Letterkunde weder nuttige wenken geven, wanneer deze zich met eenig onderzoek betrekkelijk de oude Aardrijkskunde bezig houdt; of zich in het onzekere bevindt opzigtens het juist begrip der eeretitels van sommige Grieksche steden; der titels van eenige overheidspersonen der Ouden, en dat der verschillende tijdrekeningen bij de Grieken en Romeinen aangenomen.

Welligt zal ook de taalkenner met welgevallen de bladzijden herlezen, die in het werk zijner studie treden; terwijl hij, die zich toelegt op de geschiedenis

der beeldende Kunsten, bij ECKHEL eenige hem onbekende bijzonderheden kan ontmoeten. Zelden zal men, in een gelijk bestek, elders zooveel leerzaams aantreffen.

II. *Ontwerp tot eene beredeneerde naamlijst van alle de gedenk- en legpenningen, munten, nood- of belegerings-penningen enz. welke gevonden worden in de penningkundige werken van* VAN MIERIS *en* VAN LOON *enz.* door G. VAN ORDEN.

De Heer VAN ORDEN, welke onder anderen zich door de uitgave van zijne *Handleiding voor verzamelaars van Nederlandsche Historiepenningen* en door die van zijne *Bijdragen tot de Nederlandsche Penningkunde*, als een' ervaren en ijverig beoefenaar van het vak heeft doen kennen, wendde weder zijne meerdere kennis aan, en besteedde onvermoeid zijnen tijd, om minkundige, zoowel als minvlijtige verzamelaars ten dienste te staan.

VAN LOON en anderen gaven aan elken Penninglievende den goeden raad, in de laden, onder ieder stuk eene korte vermelding te plaatsen van het onderwerp, waarop de penning zoude doelen; zoodanige vermelding geeft toch steun aan het geheugen en brengt daardoor dat nut te weeg voor de Historiekennis, hetwelk de verzamelaar, bij het behandelen der penningen, altijd zich tot hoofddoel behoort te stellen.

Met eene gelijke bedoeling houdt men ook eene beredeneerde lijst van de bijeen gebragte penningen, die, op weinige uitzonderingen na, wel in verschil-

lende werken zijn beschreven en toegelicht; doch niet zelden met zoodanige uitweidingen, dat de breedvoerigheid en het minder bepaalde der beschrijvingen den verzamelaar soms doen verlegen staan, als hij een juist en beknopt uittreksel maken wil om het onder den penning te plaatsen, en hetzelve bij zijne lijst in te schrijven.

Dit nuttig, maar voor velen altijd eenigzins moeijelijk werk, heeft de Heer VAN ORDEN met naauwkeurigheid aangevangen, *om, indien zijne behandeling eenigen bijval vindt, ook het vervolg af te werken.*

Voorzeker zullen alle vaderlandsche verzamelaars het reeds geleverde met belangstelling hebben ontvangen en het vervolg met verlangen te gemoet zien; want behalve de vermelding van het onderwerp, waarop de penning betrekking heeft, levert 's mans opgave een overzigt omtrent de waarde der penningen, naar aanleiding van den prijs daarvoor bij den openbaren verkoop der aanzienlijkste verzamelingen besteed, welke prijs (doch alleen boven den gulden) achter ieder nummer is opgeteekend; met aanduiding der namen van de vorige bezitters der verkochte penningen.

De door den Heer VAN ORDEN bij dit zijn werk aangehaalde Schrijvers en vermelde penningverkoopingen hier te lande, zullen gewis niet alle aan elken verzamelaar bekend zijn, en dus ook daardoor kan deze opgave aan sommigen als getrouwe wegwijzer dienstig worden.

III. *Kleine bijdrage over den in* 1672 *voor het*

Vaderland gesneuwelden Leidschen student CORNELIS MINA.

In het vorige nummer van dit Tijdschrift beschouwden wij de afbeelding van den niet zeer bevalligen begrafenispenning van den jeugdigen held, en lazen wij de wel gestelde beschrijving van dit weinig bekend gedenkstuk; thans wordt ons medegedeeld een gedicht door A. SEVERIJNS of SEVERINUS: *op het ontijdig sneuwelen van den kloekmoedigen en wel bewetenschapten jongeling*, welke, volgens SEVERINUS:

« *d'Ontruste wereld na syn uitvaert, laet krackeelen,*
« *Of Hy voor 't Vaderlant o k ...utter had geleeft?*
« *Dan of Hy in syn' doot meer roem verworven heeft.*»

Wij toch houden ons buiten dien twist;

MINA *et* SEVERINUS *requiëscant in pace!*

IV. *Korte beschrijving en afbeelding van vijf Belgische gedenkpenningen.*

Met de meeste naauwkeurigheid en duidelijkheid en met een gevoel, hetwelk den welgeaarden Noordnederlander kenschetst, worden hier beschreven de penningen door of voor de Belgen gestempeld op:

1°. Het begin hunner heilvolle omwenteling in den grooten schouwburg te *Brussel*, op den 25 Augustus 1830.

2°. Het beschieten van *Antwerpen* door den Generaal CHASSÉ, op den 27 October 1830.

3°. De verheffing van DE SURLET DE CHOKIER tot Regent van *België*, op den 24 Februarij 1831.

4°. Het voormalige Schapenscheerderschap van dezen wereldberoemden Bestuurder en zijne zoo even gemelde verheffing tot en weder aftreding als Grootoperateur in het vak, welk stuk men alzoo voor eenen spotpenning te houden heeft. En

5°. Op de eerste zitting van den Senaat en de Kamer der Belgische Volksvertegenwoordigers.

De penningen, waarvan de afbeelding bij de ingevoegde plaat voorkomt, zijn op den steen afgeteekend door den nog jeugdigen, maar reeds verdienstelijken Kunstenaar L. DE KONINGH Jr., te *Dordrecht*. Bevoegde beoordeelaars vergeleken den steendruk bij de oorspronkelijke penningen en betuigden hunne verwondering over de juistheid en bevalligheid, waarmede de voorstelling van het metaal in teekening was overgebragt.

De AANKONDIGINGEN EN BEOORDEELINGEN betreffen:

C. M. VON FRAEHN, *Die Münzen der Chane vom Ulus Dschutschis, oder von der goldenen Horde.*

J. C. LINDBERG, *Lettre à* Mr. P. O. BRÖNSTED, *sur quelques médailles cufiques.*

J. H. MOELLER, *commentatio altera de numis orientalibus.* —

Dit een en ander is mij zoo geheel vreemd, dat ik volgaarne aan andere liefhebbers overlaat in dezen penningschat hunne gading uit te zoeken. —

Wetenschappelijke Berigten.

Deze hebben dezelfde strekking als die van het

EERSTE STUK; dezelve doen opgave wegens het opdelven van penningen, zoo in als buiten het Vaderland; doen mededeeling van eenige bijzonderheden de Penningkunde en het Muntwezen rakende; geven beschrijving van eenige onlangs gestempelde penningen, en eindigen met de aankondiging van de nieuw uitgekomene boeken, welke tot het vak betrekking hebben. —

In het berigt, betreffende het vinden van een groot aantal Romeinsche penningen bij *Widenhab* in 1831. voorkomende pag; 168—170. volgen onmiddelijk na de penningen van ANTONIUS PIUS, die van ANNIA FAUSTINA, en wel ten getale van elf stuks. De rangschikking welke gevolgd is maakt het waarschijnlijk, dat deze elf penningen zullen geweest zijn van FAUSTINA SENIOR, gemalin van ANTONINUS PIUS; de munten van ANNIA FAUSTINA, vrouw van HÉLIOGABALUS of ELAGABALUS, zijn in alle metalen van eene zeer groote zeldzaamheid; zijn de gevondene stukken van deze Keizerin geweest, dan wordt de ontdekking des te belangrijker.

Dordrecht
4 December, 1833.

S. H. VAN DER NOORDAA.

Regtskundig Tijdschrift van het Notaris-Ambt. Eerste Jaargang, N°. 2. *Breda,* bij Broese en Comp.

In denzelfden goeden geest gaat de Redactie van dit Tijdschrift voort: de theoretische bijdragen zijn

zeer goed uit één gezet en van dagelijksche toepassing op het Notariële vak, terwijl de geregtelijke en administrative beslissingen met oordeel zijn gekozen. Wij deelen niet in het gevoelen der Regtbank van '*s Hertogenbosch*, dat een Franschman, die sedert 1811 in dezen lande gewoond en zich geëtablisseerd heeft, de vereischte hoedanigheid zoude ontberen, om testamentair getuige te kunnen wezen.

Wij bevelen dit Tijdschrift onzen confrères met gerustheid aan.

P. S. SCHULL.

BIJBLAD.

I.

Verhalen van den ouden Predikant van Mainau, naar het Hoogduitsch van F. JACOBS, door N. v. B. B. Te *Kampen,* bij K. van Hulst. 1833.

Dit boek behoort onder die weinige boeken, van welke men niets dan goeds te melden heeft, waarvan de schrijvers zoo bekend zijn, dat hun naam eene aanbeveling is; de Hoogleeraar JACOBS heeft zich, nevens GELLERT, CLAUDIUS, EWALD, EHRENBERG en anderen, in de boekenrei van ieder, die zedelijkheid op hoogen prijs stelt, zijne plaats verzekerd, en zijn naam mag naauwelijks ontbreken aan de lectuur van het schoone geslacht. Wij zijn den vertolker, die, op eenige weinige germanismen na, met veel lof zijne taak vervuld heeft, zeer veel verpligt voor dit geschenk aan zijne landgenooten. Het werk bevat in zich eene bloemlezing uit het dagboek van den Predikant van *Mainau*, en uit de herfst- en gezellige avonden in de Pastorij te *Mainau;* in weerwil dezer tweede nalezing, zoo gelooven wij, dat Prof. JACOBS, en wij hopen het bij nader onderzoek, wel iets meerder uit *Mainau* zal weten te bekomen; zonderling is het althans, dat, na de keur geleverd te hebben in eene eerste bloemlezing, de tweede zoo veel goeds bevat, dat derzelver nageur

voor de eerste pluk niet behoeft te wijken, hetgeen ons vermoeden doet, dat misschien eene derde nalezing de beide vroegere in geurigheid en kracht naar de kroon zal steken, en wij den Gothischen Hoogleeraar *ad terminos non loqui*, en dat is voor een' Professor wat te zeggen, zouden brengen, bijaldien wij eens volhielden dat hij bloemlezing en keur gelieft te noemen, hetgeen eigenlijk de geheele oogst is.

In eene voorrede berigt de Uitgever den lezer, wat voor een man de Predikant van *Mainau* was, en hoe hij over vele onderwerpen der tijden sprak en oordeelde, en wij gelooven dat de meeste lezers dien leeraar lief zullen krijgen, en met gretige ooren luisteren naar zijne beoordeelingen, welke evenzeer verwijderd zijn van een ongelukkig materialismus als van mijstiekerij, en den vromen en verstandigen man kenmerken.

Onderhoudend zijn dit achttiental verhalen; verscheidenheid en overeenstemming kan dezelve ten motto strekken, het zij ons vergund er eene van over te nemen getiteld:

DE SPREEUW.

Wie in *Beijeren* geweest is, toen MAX JOZEF het land regeerde, of wie nog tegenwoordig daar komt, die zal van dezen koning veel hooren, waarover hij zich verheugen kan. Hij was echter ook regt de vreugde en de toevlugt zijner onderdanen, en zij beminden hem

gelijk kinderen hunnen vader beminnen. Ook was hij voor ieder toegankelijk, en wie met tranen des kommers bij hem binnentrad, die ging met tranen der dankbaarheid van hem weg; want ook daar, waar hij met daden niet helpen kon, hielp hij met troostvolle woorden, die uit den mond eens konings nog van meer invloed zijn dan van anderen. Reeds vroegtijdig en voor dat hij hopen kon ooit iets te zullen regeren, dan het regiment, dat de koning van *Frankrijk* hem toevertrouwd had, werd hij voor den besten man uit het gansche land gehouden, en won de harten van allen, die hem omringden. Wat echter zeer dikwijls geschiedt, dat, wanneer rang, magt en rijkdom grooter worden, het hart zich zamentrekt, en als de uiterlijke mensch klimt, de innerlijke daalt; dit was geenszins het geval bij den goeden MAX JOZEF; zijn hart bleef zoo als het geweest was, voor dat de kroon zijnen schedel versierde, en de stroom van menschelijke gevoelens stortte zich onder het koninklijke purper bij hem nog rijker uit dan te voren. Daarom is hij nooit een huis binnen getreden of in eene stad gekomen, zonder de liefde der bewoners met zich te nemen, en het was de lust en de trots van zijn volk, hem teekenen van hunne liefde te geven. Ik heb gezien, dat als hij van eene reis of iets dergelijks in de hoofdstad terug kwam, en het opene rijtuig langzaam door het gedrang reed, mannen en vrouwen van geringen stand door de juichende menigte drongen, om den Koning de hand te reiken, en dat hij er geene afwees, hoe hard zij ook was. Gaarne mengde hij zich onbekend en alleen onder het landvolk, en luisterde naar de gesprekken der lieden en vraagde hen

uit; want hij wist, dat hij zoo de waarheid beter vernam, dan uit de veile nieuwspapieren, welke lof en berisping volgens de luimen hunner schrijvers uitstrooijen. Dikwijls, als hij alleen ging, en een bekend gezigt in de verte zag, riep hij hem een vriendelijk woord toe, of groette met de hand, en hij, dien hij zoo vriendelijk bejegend had, voelde zich geëerd, en verhaalde het de zijnen weder. Ook dat verheugde alle harten, dat hij een zoo goede en liefdevolle huisvader was, zijne kinderen altijd gaarne rondom zich had, en zoo menigmaal aan de zijde zijner gemalin op eenzame wandelingen in vertrouwelijke gesprekken gezien werd. Zijn sterven was juist zoo, als hij het altijd gewenscht had. Slechts eene ligte ongesteldheid ging zijnen dood vooraf; maar niemand was bezorgd, zoo min als hij zelf; geen arts werd geroepen; geen dienaar waakte bij hem. Toen hij 's morgens niet op den gewonen tijd opstond, en de dienaar ongeroepen de slaapkamer binnen trad, vond hij hem dood, in dezelfde houding, die hij bij het ter ruste gaan aangenomen had, zonder een teeken van pijn op zijn gelaat. Sluimerende was hij door de donkere poort des doods gegaan. De verslagenheid van het volk was groot; de droefheid algemeen. Het was het gejammer van weeskinderen om eenen geliefden vader — eene opregte smart van innige liefde; en elke der ontelbare tranen, die uit volle harten om hem vloeiden, was een offer der dankbaarheid, en een stomme lof van den onvergetelijken Koning.

Eenigen tijd na zijnen dood werd, benevens vele andere dingen, ook de diergaarde verkocht, die hij te *Nijmphenburg* gehad had; vele zeldzame dieren van

velerhande soorten, ook overzeesche lori's, papegaaijen en *Duitsche* spreeuwen. De laatsten waren allen reeds verkocht; slechts een eenige, de laatste, en van een onoogelijk aanzien, was nog overig. Stil en met omhoog stekende vederen zat hij in zijne kooi, even als of hij nog over den dood van zijnen meester treurde; juist zoo als een oude bediende, die, wanneer na den dood van zijnen heer het huisraad weggebragt wordt, onder hetwelk hij oud en grijs geworden was, sprakeloos rondloopt, en treurt, dat hij dit alles overleeft. Toen nu de oude onoogelijke vogel op tafel kwam, bood niemand op denzelven, en nadat de afslager hem drie- of viermaal aangeboden had, en alles zweeg, werd de kooi met den spreeuw in eenen hoek ter zijde gezet, en andere dingen opgebragt. Op eenmaal klonk het uit den hoek: « MAX JOZEF! vader « MAX! » Alle hoofden keerden zich nu naar de zijde, van waar het roepen kwam. « Wie is het? Wie roept « er? » vraagden velen; en toen iemand, die het digtst bij de kooi stond, zeide: « het is de spreeuw, die « weggezet is, » toen riepen allen als uit eenen mond: « den spreeuw, den spreeuw hier! » Zoo kwam de op 't uiterlijke niets toonende vogel op eenmaal in eere; omdat het iedereen toescheen, als of de getrouwe liefde, die hij zelf in het hart koesterde, door den vogel eene stem had bekomen. De spreeuw zelf echter werd, daar alles rondom hem zoo levendig begon te worden, en alle aanwezenden hem liefkoosden en prezen, nu ook zeer vrolijk, en riep onophoudelijk: « MAX JOZEF! va- « der MAX! » niet, zoo als men plagt te zeggen, als of hij er voor betaald werd, maar zoo regt uit de volle borst. Nu wilde ieder den sprekend gewordenen vogel

hebben, en ieder bood al hooger dan den anderen, zoo dat wel nooit een spreeuw zoo duur betaald is geworden. En hij, die hem eindelijk kreeg, meende eene overwinning behaald te hebben, en bragt hem in zegepraal naar huis, en de anderen benijdden hem.

Dat was dan toch ook een lijkfeest van eene eigendommelijke soort, en zeker geene van de slechtste.

Wij weten niet of het bij alle lezers hetzelfde uitwerksel zal hebben, maar die wij het voorlazen, dachten verder dan aan wijlen den Koning van *Beijeren*, en zwegen een oogenblik stil, als door aandoening van toekomstig, nog lang af te bidden leed overstelpt.

Wij twijfelen geen oogenblik of de Boekhandelaar VAN HULST zal voor de uitgave van dit werk zich door een' ruimen aftrek beloond zien.

P. S. SCHULL.

II.

Het Erflied onzer Vaderen. *'s Hage,* bij Vervloet. 1833.

Terwijl de geleerden twisten over den maker van het *Wilhelmus van Nassauwen*, en zich in Coornhernisten en Marnixisten verdeelen, zoeken de liefhebbers der roerende Muzijk naar woorden, waardig de heerlijke wijs van het erflied onzer vaderen, en meenen dat het hier weder hapert, waar de zang van het volkslied in het algemeen in ons Vaderland hinderpalen aantreft, namenlijk, dat doordien de woorden te verheven zijn, de mindere klasse die

niet zingt, en zijn die woorden te plat, de beschaafdere klasse zich dezelve schaamt.

Onder de pogingen om woorden voor die Erfwijs onzer vaderen te leveren, mag in aanmerking komen het onderwerpelijk vers, waarvan de ongenoemde dichter op het schrander denkbeeld is gekomen, het lied zelf te bezingen op de aloude wijs van het *Wilhelmus*, waardoor het lied van Aldegonde, want hem houden wij voor den maker, eene heiligheid bekomt, als de liederen der Barden en gebeden der Druïden, welke wij vereeren zonder den tekst te kennen, waarvan ons de schim omwaart, maar het ligchaam verdwenen is. Vergeten echter hebben wij het geenszins;

Want in den nacht der smarten
  Ontleerden wij het niet,
Het siddren onzer harten,
  Herhaalden vaak dat lied;
En bij de wiegesponde
  Van 's lands herboren eer,
Klink 't lied van Aldegonde
  Zoo schoon als ooit weleer.

Onder de Vaderlandsche liederen neme dit Erflied eene welverdiende plaats in, terwijl wij den Dichter durven aansporen zijne krachten te beproeven, of hij ons een goed *Wilhelmus* zoude kunnen leveren. λλ.

III.

Rijmelarij van S. A. BUDDINGH. Te *Leyden*, bij Haak en Comp. 1833.

De jeugdige Dichter dezer eerstelingen geeft, bij zijn vertrek naar onze overzeesche bezittingen, zijne landgenooten dezelve als een visitekaartje *pour prendre congé*, hij verzoekt in zijne voorrede om verschooning, *veniam pro laude*. Wij zullen hem niet hard vallen, de proeve is ook, wat het getal betreft, gering, en wij gelooven, dat de Dichter ons niet al de toonen van zijne lier geleverd heeft, hetgeen een bewijs zijner bescheidenheid is. Het ontbreekt hem aan geenen aanleg; het werktuigelijke der dichtkunst is hij meester, en wanneer in het Vaderland der Muze van VAN DER MARRE de zangnimf van BUDDINGH door het alles verzengend klimaat niet ontzenuwd wordt, voeden wij de hoop, dat onze bevrachte, huiswaarts keerende kielen zich wel zullen belasten met de Poëzij van onzen Dichter, blijken dragende, dat hij den Pindus meer en meer naderende is. λλ.

IV.

Nederlandsche Muzen-Almanak 1834. Te *Amsterdam*, bij J. Immerzeel, Junior.

Aan het hoofd onzer Almanakken staat de Nederlandsche Muzen-Almanak, van welke de zestiende jaargang voor ons ligt. Er is meer dan één oogpunt, waaruit men deze belangrijke onderneming van den dichterlijken verzamelaar zoude kunnen beschouwen.

Hetzij als eene tentoonstelling van onze voornaamste Dichters, waar zij de voorbrengsels van hun genie doen prijken, en waar het uitvoerig tafereel of de schets des meesters gehangen is tegenover de eerste proeven des aanvangenden zangers. In dit geval zoude deze Almanak eene uitgewerkte beschouwing vorderen, hetgeen ons tegenwoordig oogmerk niet medebrengt. Hetzij als eene verzameling van Dichters, zaamgekomen om het beschaafd en poëzij-beminnend publiek eene aangename uitspanning te leveren, als wanneer deze Almanak op meer dan gewone bescheidenheid in het beoordeelen regt heeft. En wij gelooven dat dit het standpunt is, waaruit het overzigt over elken jaargang moet genomen worden, want om dezelve als eene peilschaal te behandelen van den stand der Dichtkunst in deze landen, is minder aan te raden, naarmate dit van de toevallige luim des Dichters zoude afhangen, of van de plaatsing der ingezondene stukken door den Heer Redacteur, op wiens kunstoordeel wij hoogen prijs stellen, maar die uit den aard zijner betrekking tot de inzenders zelve, ongaarne zich belast zoude zien met de waarneming der hoogte van het algemeen dichterlijk vernuft op de peilschaal van de kritiek, en die daarenboven slechts kiezen kon uit hetgeen hem werd aangeboden: terwijl bij zoodanig eene vaststelling van den stand der poëzij, indien dezelve al doenlijk ware, een vereischte zoude zijn, dat aan hem de keur verbleven was, om ook uit het niet aangebodene te nemen, wat hij voor dat oogmerk dienstig zoude oor-

deelen, een regt, dat verbazend belemmerend zoude zijn voor de Dichters, liefhebbers toch bij uitstekendheid van eene gepaste vrijheid.

Waaruit volgt, dat te dezen opzigte uit den Muzen-Almanak geene consequentie is op te maken, en men denzelven te beschouwen hebbe als eene keurige verzameling door een oordeelkundig man van dichtstukken, hem door de bekwaamste onzer Zangers aangeboden, en als zoodanig kondigen wij dan ook dit standhoudend en zich gelijkblijvend jaarboekje aan, waarop wij, wat den vorm betreft, weinig aan te merken hebben, dan vooreerst, den te hoogen prijs. Zoude ook de Heer Verzamelaar, die zoo veel toont over te hebben voor de verspreiding van de kunst, niet kunnen besluiten tot eene meer goedkoope uitgave, bij voorbeeld, wanneer die goedkoope uitgave eens een jaar later verscheen, als jaarboek der Muzen zonder platen, echter met de fac similés en de afbeeldsels, dan waren de liefhebbers, de presentgevers en de beminnaars van meerder pracht een jaar voor uit, en de overige, welke gaarne iets over hebben voor de beoefening der poëzij, maar voor welke de uitgave van *f* 3.50 telken jare te stokkig is, stelden hun genot een jaar uit. Immers, wanneer men den Almanac des Muses en den Duitschen Musen-Almanak zich voor eenen gulden, hoogstens eenen daalder, kan aanschaffen, moet het ons smarten voor de inlandsche waar zoo veel gelds te moeten besteden, en ten tweede geldt deze, of liever de algemeene aanmerking, dat zoo weinig afbeeldsels voor

gelijkend worden gehouden, hetgeen regt jammer is.

Wij gaan over tot het overzigt van den Almanak van 1834, prijkende te regt met het afbeeldsel van den Dichter J. IMMERZEEL, welke eindelijk zijne te ver gedrevene kieschheid heeft overwonnen, en aan het dichterlijk verzoek van eenen bevoegden tolk van het algemeen wel heeft willen toegeven.

Voorts met het portrait van den Rotterdamschen VAN SOMEREN, welke deze onderscheiding te regt verdient, het fac simile van den grijzen WALRÉ, waarop ons het *na eene ziekte* minder beviel, daar, zoo er eenig doel ligt in fac similés, wij die zouden wenschen uit gezonde handen te ontvangen; immers wie zoude zich laten afbeelden met een door kiespijn opgezwollen aangezigt! Het versje zelf is gezond, aardig, geestig en den vriend van BILDERDIJK waardig.

De platen en het Muzijkstukje zijn toegiften aan de Almanak der Muzen, en zijn goed gegraveerd. De geest van BILDERDIJK heeft dezen jaargang nog niet geheel onverzeld gelaten; vier dichtstukjes van den grooten afgestorvene versieren dit bundeltje; uit zijne school zijn *de Mensch en zijne Schaduw* en *zang*, beide van H. J. KOENEN. De Romance *Heer Jan de Tiende*, *Heer van Arckel*, van den gespierden HALMAËL, is van de echte soort. *In de Mei* van TOLLENS behoort in den Almanak der Gratiën, zoo wel als in dien der Muzen. In ROBERT *in Antwerpens Citadel* herkennen wij den volhardenden Rotterdamschen Dichter BOGAERTS. Voorts heeft de Verzamelaar zelf, en hebben de Dichters LOOTS, NA-

GEL, FEITH, HEIJE, SPANDAW, HARDERWIJK, WISELIUS, H. H. KLIJN, SIFFLÉ, Jufvr. MOENS, LOOSJES, WARNSINCK, POTGIETER, OOSTERWIJK, BRUIJN, ENGELEN, HAMBROEK, NEPVEU, VAN GOETHEM, BURMAN, BOSDIJK, TEN BRUGGENCATE, BEETS, SCHOUTEN (van *Haarlem*) DUSSEAU, VAN DEN BERGH, VAN PELLECOM, BERKHOUT, VAN ENST KONING, SCHIMSHEIMER, LUBLINK WEDDIK, GISIUS NANNING, FOPPE, HILMAN, BRESLER, RIJPMA, WIJSMULLER, WITHUIS enz. dichterlijk bijgedragen. Het zij ons vergund, uit zoo veel schoons het navolgende mede te deelen van den Zierikzeeschen Dichter BERMAN, welken wij met opregtheid aanraden voort te gaan op den weg naar den *Pindus*, van welken het ons voorkomt, dat hij het regte pad heeft ingeslagen.

OP DEN

VERKWIKKENDEN EN VRUCHTBAREN REGEN,

NA

EENE LANGDURIGE DROOGTE,

GEVALLEN OP DEN 3den JUNIJ, 1833.

Gij, meir en stroom, nog korts verdroogd,
Gebloemte, dat uw stengels boogt,
Verheft uws Makers lof, dien weêr de wouden galmen!
Zijn liefde tooit met inkarnaat
Nu weêr des aardrijks bleek gelaat,
En sprenkelt paarlen rond op loof en bloem en halmen.

Ook ik, ik schal mijn danklied uit,
Nu God het wolkgevaarte ontsluit,
En met vernieuwden glans de schepping heeft beschonken;
Nu ze als een bruid ons tegenlacht,
Die korts nog, zonder bloei of kracht,
In 't prille van haar jeugd haar graf scheen ingezonken.

Leg schaamrood op den mond de hand,
Wie morde en klaagde, dat uw land
Geen oogsttijd u beloofde en 't kiemend zaad verschroeide;
In de afgeschoren wei geen gras
Voor 't smachtend runddier ovrig was,
Dat dagen lang vergeefs tot God om water loeide.

Bediller van des Eeuwgen raad,
Wiens toevoorzigt geen worm ontgaat,
Wat klaagt ge, als wierd zijn zorg te karig u geschonken?
Zie om u. — Heeft zijn wondre hand
't Heelal niet in een' tooverband
Van orde en harmonie onwrikbaar vastgeklonken?

Of, twijfelt ge aan zijn' menschenmin,
Omdat uw kortziend oog den zin,
Het plan van zijn bestuur niet grondig op kan sporen?
Of, wanhoopt ge aan toekomstig brood,
Omdat zijn hand de wolken sloot,
En 't graan te sterven schijnt in hardgekorste voren?

Ziet gij, hoe ginds de lucht betrekt,
Wat zwarte wolk de zon bedekt?
't Vervullen van uw' wensch ligt in die wolk verborgen.—
Zie — uit haar' schoot vloeit regen neêr.
Staak uw gemor, verwaatne! en leer
De dwaasheid van uw zorg voor 't ongeboren morgen.

Blik, twijfelmoedige, om u heen!
Wat straks u nacht en raadsel scheen,
Is thans in diamant, dat glanst op kelk en knoppen,
In wondren, prachtig uitgedost,
Ten smaad des twijfels opgelost:
Ja, dat een God regeert, dat tuigen regendroppen.

Schalt, schalt uw dank, wat adem haalt!
Hoort! ziet! — een vruchtbre regen daalt;
Voelt uit verjeugdigd kruid u balsem tegenstroomen;
Zegt *amen* op 't getuigenis,
Dat de aard geeft bij haar lafenis:
« Gods goedheid staat gegrift tot op der wolken zoomen. »

Wees welkom, afgebeden vocht,
Voor aardsche schatten niet gekocht!
Breek zacht de kluisters los, die 't smachtend aardrijk prangen.
Daal kwistig neêr; schenk pronk en praal;
Vorm hof en veld ten looverzaal,
Met keur van frisch gebloemte en geurig kruid omhangen.

Bedillers van der heeren Heer,
Knielt schaamrood voor Gods liefde neêr,
Die met een bruidsgewaad de schepping wil versieren!
Verzaakt uw' waanzin, en betuigt
Met de aarde, die van wellust juicht:
De Koning van 't Heelal is groot en goedertieren!

Wij wenschen den heer Verzamelaar nog meerdere aanmoediging en behoud van gezondheid en kracht, met aanbeveling om ons jaarlijks te blijven vergasten, en onze Dichters gelukkige oogenblikken, om den disch, door IMMERZEEL telken jare gespreid, te blijven vereeren met keur van ooft.

P. S. SCHULL.

V.

Aan ALPHONSE DE LA MARTINE *bij zijne terugkomst van 't Heilig Land*, naar het Fransch van DESIRÉ CARRIÈRE, door JAN-J. F. WAP, *Kon. Mil. Acad. Leeraar. Breda*, bij T. P. Sterk. 1833.

DE LA MARTINE staat in de rij der Fransche hedendaagsche Dichters, onzes inziens, boven aan, en hij wint het de keurpoëten van dien lavavollen *Pindus* door meerdere regelmatigheid, door godsdienstigen zin, door reine zedelijkheid en door eenen onnavolgbaren toon in het verhevenst maestoso allen af. Geen wonder dat hij onder de Fransche Dichters het best verstaan wordt door de Vaderlandsche Zangers, en dat zijne poëzij zoo veel weer- en naklank geeft; waren wij niet verwittigd, dat een onzer dichterlijke medearbeiders over de Muze van DE LA MARTINE en over de in onze taal bestaande vertolkingen bezig was, ons een uitgebreid verslag te leveren, wij zouden zoo spoedig van Frankrijks harmonischen lieveling geen afscheid nemen.

Onder de vertalers en overbrengers van deze kunstjuweelen neemt de Heer WAP eene zeer verdienstelijke plaats in, en is vaak de gelukkige overschenker van dat fransche, echt poëtische, genie geweest.

Vijftien maanden voor het verschijnen van het onderwerpelijk gedicht, bood hij het dichtlievende publiek eene fraaije navolging aan van het roerend afscheid, waarmede LA MARTINE *Frankrijk* vaarwel zeide bij zijn vertrek naar *Palestina*. Uit het be-

loofde land terug gekeerd, zong een waardig leerling van den Franschen Dichter denzelven het welkom toe, en deze groet vertaalde de Heer WAP, en droeg dien zang aan eenen der Nestors van den Vaderlandschen Helicon, JAN VAN WALRÉ, op.

Wij mogen deze overbrenging als bijzonder geslaagd beschouwen, en die belang stelt in de Muze van DE LA MARTINE, kunnen wij verzekeren, dat hij zich niet te leur gesteld zal vinden bij deze toonen, den genius van DE LA MARTINE volkomen waardig, in het vers walmt eene zoele oosterlucht, getemperd door de ruischende ceders van den Libanon, of de koelte van Hebrons beken.

λλ.

VI.

De Verjaardag van den Prins van Oranje, volksgezang. Te *Rotterdam*, bij M. Wijt en Zonen.

Men viert in geen land meerder den Heiligen St. NIKOLAAS dan in onze oud-Nederlandsche gewesten, en een geheel kindervolk zoude, gerugsteund door bakkers, confituriers, surprise-verkoopers van allerlei aard, en zelfs boekhandelaren, aan het muiten slaan, indien wij eens den voorslag deden het feest van dien oude Heilige af te schaffen. Intusschen dit feest wordt, naar oud kerkelijk gebruik, gevierd op den avond, die den eigenlijken feestdag vooraf gaat. Indien men nu konde besluiten om, in stede van den 5 December, den dag van smullende verras-

sing, op den zesden te bepalen, als wanneer het de geboortedag is

Van den kloeksten krijgsman van Euroop,
De Veldheer — van een leger niet,
Maar van een volk soldaten,

dan hadden wij versche magen en longen voor ons gejuich en geroep; en eenmaal, het moge spade zijn, wierd die dag — des Koningsdag, en in lateren tijd, ik 'begeer het niet te beleven, was het nageslacht van een' versleten' Heilig genezen en een Eusplanchnos zoude geene surprise meer zijn. *Sed haec sunt posterioris curae.* Voor het tegenwoordige heeft ons TOLLENS met een aardig St. NIKOLAAS-present verrast. λλ.

VII.

L'Anniversaire du Prince d'Orange, 6 *Decembre*, 1833. 8°. Chant populaire. *Maestricht*, chez T. Bury le Febvre, *Imprimeur-libraire.* 1833.

De Heer AUG. CLAVAREAU, zoo bekend wegens zijn gelukkig talent van vertalen, is weder zeer goed geslaagd in de overbrenging van den zoo even vermelden Verjaarzang van onzen Volksdichter TOLLENS, Oranje ter eer, in welke taal ook; het klinkt schoon en *Europa* mag het hooren:

Nous ne formons qu'une colonne,
Nous défendons le Roi, noas défendons son trône,
Comme la tente de son fils.

P. S. SCHULL.

VIII.

Tranen eener Roomsch Katholijke Huismoeder, over zichzelven en over hare kinderen geweend, bij den aanblik harer Kerk in Oud-Nederland. Te *Utrecht*, bij N. van der Monde. 1833.

Er schijnt in de R. Katholijke kerk eene soort van guerillas-oorlog ontstaan te zijn. De verschijning van eenige brochures, zoo als: 1. *de Roomsch Katholijke Kerk zoo als zij is, zijn kon en zijn moest.* — 2. *Een woord aan de Roomsch Katholijke Geestelijkheid in Holland,* — 3. *Geene wederlegging, maar een woordje op zijnen tijd, over het werkje: de Roomsch Katholijke kerk, enz., door een R. K. Priester.* — 4. *Geruststelling, een woord aan de R. K. Geestelijkheid in Holland.* — 5. *Aanmerkingen op het stukje, getiteld: Geruststelling.* — 6. *Bijdragen tot staving der nuttigheid des Huwelijks der Roomsche Geestelijken;* bij deze voegen zich de boven aangekondigde tranen. Wij hopen, dat hier geene protestanten zich mede zullen bemoeijen; wij zouden dit minder edelmoedig vinden en niet doeltreffend. Tot heden schijnt de leus te zijn de les van ERASMUS, de kerk te hervormen in de kerk. Het voor ons liggend werkje is in eenen sierlijken, soms te sierlijken toon gesteld, het bevat veel goeds en moet op het vrouwelijke hart invloed hebben. Het is een schrander denkbeeld, eene moeder te doen spreken, door haar op andere moeders, en door die moeders op het kroost te werken.

De Schrijfster zegt door het werkje: *de Roomsch*

Katholijke kerk beschouwd zoo als zij is, inzage te hebben gekregen; te vergeefs heeft zij gewacht of het ook wederlegd wierd; die wederlegging is niet gekomen; de aanmerking, dat het werkje wel van eenen weggejaagden Priester konde wezen, heeft haar getroffen, ook zij was bekend met eenen vromen Priester, die insgelijks weggejaagd is, en dit heeft haar doen vermoeden, dat de weggejaagde Priesters wel eens beter konden zijn dan de verdrijvers. Met waardigheid, eener edele vrouw passende, behandelt zij de uitdrukking van den Schrijver der geruststelling: *zullen wij petitioneren om eene vrouw, wij willen er geene hebben.* « Dit is toch eindelijk « eene ware *geruststelling.* Maar voor mijn geslacht is « het er eene, is het een zegen. Slechts met verstan- « dige, kiesche, deugdzame mannen kunnen de Ne- « derlandsche vrouwen benijdenswaardige echtgenoo- « ten worden. Zij begeeren er geene, welke niet hun- « nen stand tot eere verstrekken en een gevoelig, eerlijk « hart in de borst dragen. Wie geene vrouw heb- « ben wil, kan er ook geene gelukkig maken, en « wie haar in het aangezigt zeggen kan, dat hij er « geene begeert, verdient er geene te bezitten. Dit « woord was eene geruststelling voor ons geslacht, « maar dit, o Priesters! is eene leer voor u. Wie « geene vrouw gelukkig maken kan, die make er « ook geene rampzalig. » Een woord op zijnen tijd is ons insgelijks voorgekomen het navolgende:

Handenwringend zullen zij het betreuren, die het nu nog af kunnen weren, maar werkeloos de handen in

den schoot leggen en lagchen. — Dan zal het te laat zijn, zoo als men het in Braband te laat heeft laten worden. — Nu verzamelen zich de prelaten in Mechelen, om te zien, hoe zij den voortgang beletten zullen *). Maar de prelaten hebben de beschaving hunner geestelijken ellendig verwaarloosd, en hen daardoor der openbare verachting prijs gegeven: die prelaten hebben hunne heerlijke kerken; door opgeschikte Heiligen-beelden, door glazenkassen met requiën, tot poppenkramen laten vernederen, en tot bespotting der geloovigen maken; die prelaten hebben de onverdraagzaamheid stelselmatig gepredikt, en, over al wat onroomsch is, op hunne kansels onophoudelijk het verdoemenis-oordeel uitgesproken: die prelaten hebben aflaten verleend, en verspreid, en geduld, waarover de kerk zuchten en blozen moet: die prelaten, hebben den hoop schandelijke gebedenboeken, vol ongerijmdheden, bijgeloof en onchristelijkheid, met hunne handteekening voor goed, nuttig en echt Katholijk verklaard: die prelaten hebben de scheuring veroorzaakt, en schrikken nu te laat, dat zij ontstaan is.

Wij gelooven, dat de Heer der Kerk deze en alle andere woelingen in de christelijke gemeenten bezigt als zoo vele middelen, om den oogenblik te verhaasten, dat één herder alle kudden zal weiden.

λλ.

(*) Zie Haarlemsche Courant van 21 November dezes jaars.

IX.

Aanspraken namens de Compagnie Vrijwillige Jagers der Utrechtsche Hoogeschool, in de Groote Academische gehoorzaal, den 5 Nov. 1830 en 11 Nov. 1833, gehouden door C. STAR NUMAN, *Lit. Phil. Theor. et J. U. Cand., Sergeant bij gemelde Compagnie.* Te *Utrecht,* bij denzelfden. 1834.

Onder de vele Candidaatnamen onzer eeuw komt die van de eeuw der aanspraken in groote aanmerking. Hier worden er ons weder twee geleverd, welke echter de eer der uitgave verdienen, eensdeels, omdat zij van historische en alzoo blijvende waarheid zijn voor de Compagnie Vrijwillige Jagers der Utrechtsche Hoogeschool, anderdeels, omdat zij goed en wel gesteld zijn; uitgesproken de eerste bij de aangording, de tweede bij de nederlegging van het zwaard om het weder op te rapen als Koning en Vaderland in het geweer roept, en geleidende de geschenken, aangeboden aan de Heeren Commissarissen tot het adres aan Z. M. den Koning, om het Vaderland gedurende deszelfs nood te dienen; en het aandenken aan de Heeren Officieren en Onder-Officieren der Compagnie, geven zij eene belangrijke, zedelijke waarde aan die geschenken, welke bestaan: aan de Heeren Commissarissen in eene schildpadden tabaksdoos, met eene gouden plaat, op welke een kort opschrift den naam van den ontvanger, den gever en de gelegenheid vermeldt. Aan den Kapitein WILHELMI eenen eeredegen, een kunstgewrocht van den heer VERSCHUUR uit *Amsterdam*, uit edel

metaal, met gepaste opschriften; aan de Luitenants fraaije eeresabels, met een aanwijzend opschrift; aan de Onder-Officieren zilveren tabaksdoozen, insgelijks met toepasselijke opschriften voorzien.

Het is een aangenaam Vaderlandsch gevoel onze jongelingschap zoo moedig, zoo welwillend, zoo eendragtig te zien. Laat elders een ROUSSEL de Philosophie des oproers leeraren; hier leeren studenten dat orde en eendragt de grondvesten zijn van den Staat. S.

X.

Welk is het zaligmakend Geloof? Leerrede over Jacob. II: 14. door C. MALAN, *Gereformeerd Predikant te Génève.* Uit het Fransch vertaald door J. J. E. F. SCHRÖTER. Te *Utrecht,* bij denzelfden.

Deze welmeenende en welsprekende en zonderling goed vertaalde leerrede behoort tot die soort van geschriften, welke bij uitnemendheid welgevallig zijn aan dezulken, die zich beroemen der onveranderlijke Confessie van de Dordrechtsche Synode te zijn toegedaan; maar ook zij, die vermeenen, dat het in den geest van het echte Protestantismus ligt, om voort te gaan op den weg eener redelijke verlichting, mogen deze leerrede ter hand nemen. Het is geen dweeper, die hier spreekt, het is een ernstig kanselredenaar, gedreven door de liefde Gods en voor CHRISTUS gemeente, en mogt zijn woord behartiging vinden en velen tot God brengen: « Maar om « tot Hem te komen, kiest den regten weg, den

« eenigen aan den mensch geopenbaarden weg, gaat
« tot God door Zijn woord; ja, door zijn Woord,
« dat Heilige Bijbelboek, want daardoor, en daardoor
« alleen, kunt gij het geloove verkrijgen. » Amen.

Δ.

XI.

Overdenkingen over de tegenwoordige Buiten- en Binnenlandsche Staatkunde van Groot-Britannie, en het Ministerie van Lord GREY. *Alkmaar,* bij J. A. M. W. le Sage ten Broek. 1833.

In *Engeland* zijn de letterkundige tijdschriften een staatkundig systema toegedaan. *The quarterly Review*, waaruit dit werkje overgenomen en vrijelijk vertaald is, behoort tot de zoogenaamde behoedende partij, in den geest der Torys geschreven, waaruit volgt, dat van het tegenwoordig Engelsch Ministerie geene onpartijdige beoordeeling hier te verwachten is. Maar het geldt hier de vraag, of *the Reviewers* met duchtige argumenten hunne min gunstige beschouwing van het Whigs-Ministerie hebben gestaafd, en wij vermeenen deze vraag toestemmend te kunnen beantwoorden. Het geheel is een welsprekend stuk, en hadden wij het hooren voordragen, wij zouden somwijlen onwillekeurig het *hear! hear!* hebben uitgeroepen, vooral deed het ons Vaderlandsch hart bijwijlen regt goed, dat er ook aan de weerszijde van het kanaal mannen gevonden worden van oordeel en kennis, welke ons belang ter harte nemen; men hoore, wat bladz. 3 van dit welgeschreven stukje:

het Ministerie van Lord GREY, wordt ten laste gelegd:

« 1. *Holland.* Wij hebben een verbond aangegaan met onze natuurlijke *) vijanden, de Franschen, tegen onze natuurlijke vrienden, de Hollanders; wij hebben de staatkunde onzer vaderen te leur gesteld en de vruchten van hunne veroveringen laten verloren gaan. Wij hebben de opening van de Schelde †) doen plaats

---

*) Wij gebruiken dit woord in den gewonen zin, om eene vereeniging van omstandigheden uit te drukken, als aardrijkskundige gelegenheid, verschil van godsdienst, zeden, aard en belangen, welke de ijverzucht der Natiën of derzelver vijandschap ten gevolge hebben; en zekerlijk, zoo ooit twee Landen hebben bestaan, welke de ondervinding van acht honderd jaren heeft bewezen *natuurlijke vijanden* te zijn, dan zijn het Frankrijk en Engeland.

†) Met opzigt tot dit geschilpunt, hetwelk Engeland zoo lang beschouwde als een levensbeginsel voor deszelfs eigene belangen, zoowel als die van Holland, zal het onzen lezers niet onaangenaam zijn, dat wij hun herinneren, dat wanneer Lord — toen de Heer — Grey, op 21 Febr. 1793, de Kroon een adres aanbood, om vrede met Frankrijk te maken, hij niet ontkende, „dat de opening van de Schelde, in weerwil van Holland, op zich zelven een genoegzame grond van oorlog zoude zijn; maar hij stond er op, dat Holland op dat punt niet zoo gevoelig was, en dat, zoo dit dan al niet het geval mogt zijn, Frankrijk had doen gevoelen, dat het hierin zoude toegeven. Het geschilpunt, zeide de Heer Grey, schijnt ons toe van een aanzienlijk gedeelte van deszelfs moeijelijkheid te zijn ontheven, door de verklaring van den Minister van buitenlandsche zaken van Frankrijk, dat de Fransche Natie verklaarde af te zien van alle vordering, om eenig zeggen te hebben in het geschil over de vaart op de Schelde voor het vervolg. *Parlementary debates Febr.* 21 1793.

Frankrijk heeft desniettemin deze vordering doen herleven, en Lord Grey heeft die erkend. In eene vorige zitting had Lord Grey

grijpen. Wij hebben eene Fransche Armée in de Nederlanden binnen geleid en door krijgsmaatregelen en familie- verbonden den invloed van Frankrijk over deze gewesten bekrachtigd, wier onafhankelijkheid van dat Rijk eene en eene halve eeuw lang het eerste voorwerp der nationale staatkunde was. Wij hebben de willekeurige en onwettige *beginselen* van Buonaparte de onze gemaakt, die van *de blokkades* en *embargo's*, niet tot eenig onmiddellijk krijgskundig einde, maar om daardoor, bij het vernielen van den handel, verwijderde staatkundige gevolgen te doen geboren worden, *beginselen*, welke zelfs in oorlogstijden niet kunnen worden volgehouden, maar bij vrede afschuwelijk zijn, en welke naderhand op onze eigen maritimeregten waarschijnlijk een noodlottig gevolg zullen hebben. Wij hebben al de belangen uit hun verband getrokken, alle afscheidingen ter neder geworpen; wij hebben alle verdragen geschonden, welke wij niet dan met stroomen bloeds en ongeloofelijke schatten hebben daargesteld; en iedere Mogend-

---

bij het verdedigen van de tusschenkomst van dit Land in voordeel van de Polen, beweerd, dat dezelfde grond, waarop wij onze tusschenkomst in het geschil over de Schelde verdedigden, ons even zeer had behooren over te halen om in voordeel van Dantzig tusschen beiden te treden, want wij hadden evenzeer derzelver onafhankelijkheid gewaarborgd, als de uitsluitende vaart op de Schelde. In die dagen waagde de Heer Grey het niet, bij die gelegenheid zelfs de *mogelijkheid* voor te stellen, dat wij Holland aan zich zelf zouden kunnen overlaten, hoezeer hem dit ook bij zijne voordragt zoude hebben gediend; want toen, even als nu, wilde hij eene vereeniging met het Revolutionair Frankrijk smakelijk maken, in dat opzigt *alleen zich zelven gelijk*, want voor het overige heeft hij de Polen zoowel als de Schelde opgegeven.

heid in Europa, wier hulp wij hebben ingeroepen, gekocht en dienstbaar gemaakt, om de eerzucht van Frankrijk tegen te gaan, beleedigd, bespot of opgeofferd, in voordeel en tot ondersteuning van onzen aloude en meest te duchten vijand, onzen tegenwoordig nog veel meer te vreezen bondgenoot!

Algiers en vooral de *Portugeesche* kwestie wordt met welzeggenskracht uit een gezet; hier en daar komen scherpe aanmerkingen voor, bijzonder in het belang van het Hoogerhuis, waarover de Whigspartij minder voldaan is dan over de kamer der gemeenten, over het koningrijk *Griekenland*, met een woord, over de meest besprokene onderwerpen van de Staatkunde van dezen tijd. De Vertaler is uitnemend geslaagd, hij deele met den Uitgever onzen dank voor de overbrenging van dit interessante stuk. †††.

XII.

DE OOSTERLING. *Tijdschrift bij uitsluiting toegewijd aan de verbreiding der kennis van Oost-Indiën.* Verzameld en in het licht gegeven door J. OLIVIER JZ. N°. 1. Te *Kampen,* bij K. van Hulst. 1834.

Wij stemmen het den verdienstelijken Verzamelaar ten volle toe, dat er behoefte is aan een Tijdschrift, dat zich uitsluitend belast met onze koloniale aangelegenheden. Wij zouden wenschen, dat hij zich had kunnen verstaan met eenen zaakkundige, bekend met de aangelegenheden onzer West-Indische

en overige bezittingen, als wanneer het Tijdschrift een middel was geworden van wetenschappelijke en letterkundige gemeenschap tusschen het moederland en deszelfs volkplantingen.

De Verzamelaar houdt zich slechts bij uitsluiting met Oost-Indiën onledig, en belooft ons onpartijdig te zijn en belangrijke stukken te zullen leveren.

Het smartte ons in des Schrijvers voorberigt te lezen, dat de onderneming eener nieuwe uitgave en bewerking van VALENTIJN's beschrijving van *Oud- en Nieuw-Oost-Indiën* in zes deelen geschorst is geworden. Mogt eene vernieuwde uitnoodiging aan het vaderlandsch publiek de Uitgevers in staat stellen, dit echt vaderlandsch werk te kunnen volbrengen, een werk, toch altijd verkiesltijker boven compilatien, met welken titel en door wien dan ook uitgegeven.

De inhoud van dit eerste stuk bevat: I. Bijzonderheden betreffende Sir THOMAS STAMFORD RAFFLES, Luitenant-Gouverneur van *Java*, *Benkoelen* enzv. met beknoptheid en zaakrijkheid geschreven, voor zoo verre wij over het eerste gedeelte dier levensgeschiedenis, van welke ons het vervolg beloofd wordt, kunnen oordeelen. Wijlen de Oud-Gouverneur van *Java*, tijdens de overheersching van het moederland, was een bekwaam man, die zijne talenten geheel aan zich zelve verschuldigd was, er is zeer verschillend over zijn bestuur gesproken; als dienaar van de Engelsche Regering moet hij door de Nederlanders beschouwd worden, en van dien kant is het *virtus in hoste laudanda* toepasselijk, des

echter zijn er belangrijke en wezenlijke grieven tegen zijn bestuur en handelingen aanwezig, maar wij moeten eerst zijne geheele levensgeschiedenis hebben uitgelezen en de aanmerkingen des Uitgevers vernemen, bevorens het eindvonnis uit te spreken. — II. *Uittreksel uit eenen partikulieren brief van Makassar*, waarin de berigtgever zegt, dat het bewezen is, dat de indruk, door de Nederlandsche wapenen in 1824 gemaakt, blijvende is. — III. *Een uittreksel uit aanteekeningen, gehouden op eene reis in de Moluksche eilanden in* 1824 door eenen Ambtenaar in het gevolg van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal, waarin belangrijke bijzonderheden voorkomen over onzen specerijhandel. — IV. Iets over het eiland *Sumatra*, een gewigtig gedeelte onzer Oost-Indische bezitting, hetwelk, indien onze krachten het eenigzins toelaten, eene bron kan worden, overvloeijende van welvaart en rijkdom. — V. *Aanteekeningen* op eene reis in de binnenlanden van *Sumatra*, door den Adsistent-Resident van *Benkoelen*, J. H. KNOERLE, waarin behartigingswaardige wenken voorkomen, welke wij hopen dat verstaan zullen worden door diegenen, welke het aangaat.

Men oordeele uit den inhoud over dit Tijdschrift. Wij vertrouwen dat onpartijdigheid de pen des bekwamen Uitgevers zal besturen, en dat hij door een goed vertier van zijn Tijdschrift zijn doel moge bereiken, *faire voir ce que les choses sont.*

pp.

XIII.

De nuttige Huis- en Schoolonderwijzer. N°. 1. Met plaatjes, door R. G. RIJKENS.

XIV.

Vertellingen van den onderwijzer SCHOOLVRIEND, door denzelfden. N°. 6. Beide te *Groningen*, bij J. Oomkens. 1833.

Beide zeer doeltreffende werkjes; de plaatjes zijn niet slecht, de ouders kunnen dezelve met vrucht als handleidingen bezigen, en als zoodanig bevelen wij dezelve aan.

XV.

Over Doop en Doopsgezinden. Handboekje voor kathechisanten van de hoogste en middelste klasse bij de Doopsgezinden. Te *Leeuwarden*, bij H. C. Schetsberg. 1834.

Beknopt, duidelijk en verstaanbaar is dit katechiseerboekje. Wij hebben er omtrent het wapendragen niets inconstitutioneels in gevonden. *μ.*

P. S. SCHULL.

Mengelwerk.

DE SLEUTELS DER STAD *ANTWERPEN*.

In den laten avond van den 25 October, waren de Hollandsche troepen, van voor *Lier*, na bij *Lipse* en andere dorpen, over de geheele uitgestrektheid tot *Berghem*, allen mogelijken tegenstand geboden te hebben, niet uit noodzakelijkheid, omdat de vijand haar uit hare stellingen zoude verdreven hebben, maar omdat dezelve aanzienlijke versterking bekomen had, en de toestand van *Antwerpen* de aanwezigheid aller Hollandsche troepen vorderde *), naar *Antwerpen* teruggetrokken. Het 3e bataljon der 9e, en het 2e en 3e der 13e Afdeeling, werden in het tuighuis gelegd, waarvan de bovenzalen geschikt

*) Zie ook: *Ansichten des Politischen Zustandes von Europa, nebst einer Geschichte der Belgischen Revolution*, bis April 1831. von K. P. OBERSTEN VON SCHEPELER. — Wij benuttigen deze gelegenheid om dit werk, dat zeer vele, tot nog toe niet algemeen bekende, bijzonderheden bevat, het publiek aan te bevelen. In eenen zeer onderhoudenden en aangenamen stijl geschreven †), heeft het ons genoegen verschaft, de meeste daadzaken zonder overdrijving of partijdigheid geboekt te vinden.

†) Namelijk in het Hoogduitsch.

waren om de daken der belendende huizen te bestrijken. De vermoeijenissen dezer bataljons waren, sedert het verlaten van *Mechelen* groot geweest, en wij dachten, als met den toestand aldaar onbekend, eenige verademing te genieten en de geledene ontberingen, door rust en voorraad van levensmiddelen, te vergoeden. Noch het eene, noch het andere was het geval. Weldra bleek het, dat men uit de Stad niets kon bekomen, en in het tuighuis was niets voorhanden, zelfs maar zeer weinig stroo tot ligging; in de bovenzalen moesten de manschappen op de bloote planken rusten; doch ook eigenlijke rust tot verkwikking was er niet. Langs de vensterramen, die op de stad uitkwamen, werden de manschappen verdeeld, om over de huizen te zien en, ware het noodig, een geweervuur uit de daken te beantwoorden. De bataljons verwisselden om de twaalf uren in deze dienst. Eene kompagnie werd dan alzoo boven geplaatst, eene beneden in het achter-*front*, om van uit het tuighuis door de vensterramen, het binnen-plein te kunnen bestrijken; eene had de wacht bij de beide poorten, en eene bleef op de plaats in *reserve* staan om, waar zulks mogt vereischt worden, versterking te geven.

Van den 26 op den 27 had ik met mijne onderhebbende kompagnie, de wacht aan deze beide afsluitingen betrokken. De groote poort, welke gedurende den dag open geweest was en waarvoor men op het plein van het tuighuis eenen zesponder geplaatst had, die met zeer veel vrucht de herhaalde

pogingen der muitelingen, om zich in de huizen te nestelen, en door de predikerstraat het tuighuis te naderen, verijdelde, was tegen den avond toegemaakt en van binnen met opeengestapelde balken versterkt. Boven op dezelve plaatste ik twee schildwachten, die over den muur in de stad konden zien en alles waarnemen, wat er in de beide straten omging. Na het gevecht, dat 's daags plaats had, was het 's nachts in den omtrek van het tuighuis stil, in de stad zelfs vernam men weinig beweging. Dan, zeer vroeg in den morgen, hoorde ik eene trompet steken: langzamerhand kwam zij nader, en eindelijk, de dag begon even aan te komen, ontdekte ik, over den muur ziende, eene groep menschen boven aan de kloosterstraat; zij hadden een wit vaandel bij zich en bliezen op nieuw op de trompet. Ik begreep dat het was om te onderhandelen, en daar er geene gewapenden bij waren, liet ik dezelve naderen. Bij de groote poort gekomen, gaven drie derzelve (de vierde was de trompetter) hun verlangen te kennen, om toegelaten te worden bij den Generaal CHASSÉ op de Citadel. Ik liet hen doorgaan tot aan de kleine poort, om aldaar nader met hen te spreken. Ik vernam nu dat het de heeren OSY, DUBOIS en VERDUSSEN waren; de eerste hebbende eenen brief van het provisionele gouvernement en de beide laatste belast zijnde met voorstellen, van wege de regering der stad *Antwerpen*, aan den Generaal CHASSÉ.

De kleine afsluiting van het tuighuis of werf, naar

den kant van de *esplanade*, is digt bij het ravelijn van de groote poort der Citadel. Ik achtte het noodzakelijk hen in persoon derwaarts te geleiden, om hunne spoedige binnenlating te bevorderen. Op onze aannadering bij de barrier, riep ons de schildwacht aan, en van mijne tegenwoordigheid en oogmerk werd dadelijk kennis gegeven aan den Officier der wacht, die in de nabijheid schijnt geweest te zijn, want na weinige oogenblikken was dezelve bij ons. Na kennis genomen te hebben van het doel der afgezondenen, liet hij daarvan rapport doen aan den Generaal CHASSÉ en — na genoegzaam een kwartier uur wachtens, verscheen de Heer Luitenant Kolonel DE BOER, Adjudant des Generaals, die mij vroeg wat deze menschen begeerden? Zulks van hen en mij vernomen hebbende, gaf hij bevel de barrier te openen en binnen te laten. Ik vroeg aan Z. H. E. G. of ik weder naar mijne wacht kon gaan, doch ontving bevel om de aangebragte onderhandelaars tot bij den Generaal te geleiden. Aan de barrier kwamen ook de heeren Kolonel VON QUADT en Luitenant Kolonel RUPERTUS. De afgezondenen werden met alle beleefdheid verzocht, zich te laten blinddoeken; ieder dier Hoofd-Officieren nam eenen derzelve onder den arm, ik volgde achter aan, en zoo kwamen wij, in het kwartier des Generaals, alwaar hun de doek van voor de oogen werd weggedaan. en zij in eene kamer werden geleid. Ik vroeg toen weder aan den heer Luitenant Kolonel DE BOER, of ik nu kon vertrekken, waarop dezelve mij antwoordde: zulks

aan den Generaal te zullen vragen; — en deze liet mij door denzelven weten, dat ik moest wachten. Nu werd de raad van verdediging bijeen geroepen *), en over de gedane voorstellen geraadpleegd. Ik wandelde intusschen voor de deur des Generaals op en neder; de tijd werd mij lang. Ik kan met geene zekerheid opgeven hoe lang ik gewacht heb. Ten einde der onderhandeling kwamen de drie genoemde personen de deur uit, en de Heer Kolonel, (thans gepensioneerde Generaal-Majoor) DE GROOT volgde hen, hebbende in de hand een papier, en eenen grooten lederen zak en ring met sleutels, welke mij het volgende bevel gaf: *Kapitein! Op last van den Generaal* CHASSÉ, *overhandig ik u hier de sleutels van de poorten der Stad Antwerpen, welke gij, volgens deze overeenkomst, (die Z. H. E. G. den Heer* OSY *in handen gaf) zult gaan openen en vervolgens overgeven aan de Regering der Stad, daarna terugkomen, om den Generaal rapport te brengen van uwe verrigtingen; de troepen, die gij nog mogt aantreffen, moet gij den last geven, om zich onverwijld naar de Citadel terug te trekken.*

Ik besefte al het gevaar dezer zending, zag den Kolonel, die mij en mijne betrekkingen niet alleen kende, maar mij meermalen bewijzen zijner vriendschap had gegeven, ook nu nog op de Citadel,

---

*) Vergelijk bladz. 80 van het *Staat- en Geschiedkundig Overzigt*, door F. J. HALLO.

terwijl ik daar wachtte, en mij met een stuk brood en vleesch en een glas wijn verkwikte, bedenkelijk aan. Z. H. E. G. scheen mij te begrijpen, en vroeg mij zeer beduidend: hebt gij mij verstaan, Kapitein?! Ik aanvaardde de sleutels, stapte met de afgezanten de poort uit en kwam, regts van het ravelijn, over de kleine brug door den bedekten gang (caponniere) op het voorplein (esplanade). Vooraan op het klif (glacis) ontmoette ik den heer Kolonel EIMAAL, doodelijk gewond, op eene berrie gedragen wordende. De heer OSY had zijnen witten zakdoek weder aan den stok gebonden, dien hij omhoog hield, en daarmede zwaaide; desniettegenstaande gierden al een paar geweerkogels langs onze ooren. Ik vertrouwde mij niet geheel alleen. De 1e Luitenant TOEWATER, dien ik aan de wacht, bij de kleine afsluiting, gelaten had, stond aan de poort; ik riep hem toe, dat hij mij eenige manschappen ter geleide zoude zenden. Dadelijk snelde er een man of zes naar mij toe; doch nog niet bij mij gekomen, kwamen er verscheidene gewapende muitelingen uit eene dwarsstraat op hen toeschieten, omsingelden dezelve en wilden hen ontwapenen, hetgeen door de heeren, die bij mij waren, op mijn vertoog verhinderd werd. Toen vond ik het ongeraden deze manschappen mede te nemen, te minder daar er inmiddels alweder op ons gevuurd werd; ik zond dus die manschappen in aller ijl weder terug. De afgezondene heeren oordeelden het beste te wezen, de Mechelsche poort het eerst te openen; ik nam daarin zoo veel te meer

genoegen, omdat die door onze troepen bezet was; wij staken dus schuins de esplanade over naar het kwartier bij de Mechelsche poort, en in de Munterstraat gekomen, stoven ons uit dwarsstraten alweder eenige muitelingen te gemoet, die verwoed op mij aankwamen, doch op het gezigt onzer troepen, weder terug weken. Ik vond aldaar den heer Majoor VOET, van de 10e Afdeeling, dien ik in het kort bekend maakte, met de bevelen van den Generaal CHASSÉ. Z. H. E. G. verzamelde in der haast zijne manschappen, en trok voor mij uit, de zwaardvechtersstraat (rue des gladiateurs) in. De sjerp was den heer Majoor afgevallen en slingerde hem om de voeten; ik riep hem toe: *Majoor! gij verliest uwe sjerp!* hij raapte dezelve spoedig op en deed haar, al voortgaande, weder aan. Een aantal muitelingen volgde ons. Ik had het papier uit de handen van den heer OSY genomen, en kwam daarmede weder bij den Majoor om met hem te spreken; doch hij ijlde vooruit naar de poort, zeggende: *zij willen mij gevangen maken!...* en zulks zoude inderdaad zeer noodlottig geweest zijn; want men was op de 10e Afdeeling zeer verwoed; meermalen kwamen er muiters digt bij mij, om het nommer der knoopen te zien; een derzelve voegde mij, met eene gebalde vuist dreigende, toe: « Si vous étiez de la dixième! »

Bij de Mechelsche poort gekomen, verzocht ik den heer Majoor VOET, zich regts te trekken op den wal, naar den kant der Citadel, en den heer OSY, (de beide andere heeren waren, daar het levensgevaar

groot was, reeds weggegaan), om orde te stellen, dat de oproerlingen, die inmiddels in menigte bijeen kwamen, en ons omgaven, zich links van de poort, op de wal, zouden begeven; doch alle vertoogen, waren vruchteloos. Zoodra de Majoor VOET van voor de poort weg was, hoopte zich eene groote menigte volks voor dezelve op, en men begon alle middelen van geweld te bezigen, om die te openen. De sleutels waren nog in mijne handen. Wij wilden naar de poort gaan, om die te openen, nu overviel men mij; zij grepen naar de sleutels; ik wilde die niet afgeven; ik ontving vuistslagen en stooten; men ontwrong mij de sleutels; de ring kwetste mijne regter bovenhand; de allerminnelijkste vertoogen, de mededeeling dat er een wapenstilstand gesloten was, de bedreigingen zelfs van den heer OSY, die eenige der muiters scheen te kennen, waren vruchteloos. De volksmenigte werd hoe langer hoe grooter: ik raakte in het grootste gevaar. De sjerp, die ik om had, ontstak het eerst hunne woede, men stak naar mijnen buik met sabels en bajonetten. In minder dan vijf minuten had men eenen metalen zesponder bij der hand gehaald; ik heb niet kunnen opmerken, waar die van daan kwam. De Majoor VOET stond met zijn bataljon nog regts op de wal; op den hoek der straat plaatste men het kanon: ik worstelde door de menigte heen, en ging bij hen, die bezig waren het stuk op het bataljon van den heer Majoor VOET te rigten. Met het geschrift in de hand betoogde ik hen, dat zij

eene onzinnigheid begingen, en eene heilige overeenkomst gingen schenden; ik hield het papier op het zundgat des geschuts, en sprak dan Hollandsch, dan Fransch, dan Vlaamsch om mij te doen verstaan. Een gemeene jongen, van ongeveer 18 of 20 jaren oud, stond achter mij met opgehevene sabel boven mijn hoofd, ik ontweek zijnen slag. De woede was bijna niet te temmen; hier bragt ik het eindelijk zoo ver dat men niet schoot, en inmiddels was de Majoor VOET met zijn bataljon verdwenen. Ik kwam terug bij den heer OSY, die nog op de plaats, omringd door de menigte, stond. Ga terug naar de Citadel, zeide hij, ik kan u niet beschermen. Men viel mij geweldig aan, ik ontving slagen met den kolf van het geweer, waar men mij raken kon, vuistslagen in het gezigt, zelfs schopte men mij. De epauletten werden mij van de schouders gerukt; de degen met den dragon er aan werd uit de scheede getrokken, en ik bekwam daarmede eene ligte wonde op het linker scheenbeen. Inmiddels was de poort open gegaan; de vrijwilligers stroomden binnen; een derzelve kwam naar mij toe: « Comment, Capitaine! vous voici? que faites-vous donc? » In korte woorden gaf ik hem te kennen waarom ik daar was; « eh, mon dieu! vous voilà encore le messager de paix; je vous connais, vous êtes un brave homme! » Hij viel mij om den hals en kuste mij. (Ik moest alles toelaten.) « Mais comment, ne me remettez-vous point? » Ik was in verlegenheid wat te antwoorden; ik herinnerde mij

niet, den man immer gezien te hebben. «Je suis GODEFROI de *Bruges;* je sais ce que vous avez fait à *Charleroy.* Messieurs! cet homme-là, je le prends dans ma protection et le premier qui ose l'approcher et lui faire du mal!... je le défendrai et je tuerai celui, qui ose attenter à sa vie. Je conçois la mission dont il est chargé, elle est très honorable; vous devez avoir honte de ne pas respecter les traités. Vive la révolution! mais soyons justes» *). Gaarne

*) Te *Charleroy*, geheimschrijver van den raad van verdediging zijnde, werd ik door den heer Majoor ECKHARDT, Plaatselijk Kommandant aldaar, na de gesloten overeenkomst der overgave van de bovenstad, belast met de aanwijzing der posten, die tot het behoud der rust noodzakelijk waren. (De Plaats-Majoor, had ook al zijnen eed en pligt verzaakt en was overgeloopen.) Daar er veel van de Borains (kolengravers), ook voor de zekerheid van ons Hollanders, te vreezen was, deed ik zulks met zeer veel naauwgezetheid, waarschijnlijk heb ik daardoor de goedkeuring van de inrukkende muiters weggedragen. (Eene eer, daar ik niet veel prijs op stel, doch de erkenning mijner diensten was mij daar van groot nut.) Anders hadden zij geene reden, om op mij verzot te zijn, want er is zeker geen Officier in het garnizoen van *Charleroy* geweest, die 's Konings regten met meer gestrengheid heeft gehandhaafd dan ik. Ik liet 's nachts, als ik de wacht had, goed op de zwervelingen in de grachten los branden, en had het genoegen, om den oppersten verrader, den Majoor DUFRESNEL, die, door ontneming der manschappen van zijn onderhebbend bataljon,

ware ik terug gegaan, doch ik voorzag eenen onvermijdelijken dood; omdat ik zonder eenige dekking

---

mijne hoofdwacht wilde verzwakken, op het midden der markt, te staan en te dreigen met in arrestneming bijaldien hij verdere vertooningen maakte, waardoor de rust in gevaar kon komen. Hij had mij vooraf reeds door een paar Onder-Officieren daartoe laten opvorderen, en ik hield mij op zijne komst voorbereid. De 1e Luitenant HOBBERGEN van zijn bataljon had bij mij de wacht; het stuk geschut, dat voor de hoofdwacht geplaatst was, had ik doen laden, en de kanonniers stonden er met de brandende lont achter; mijn voornemen was beslist; bij den minsten oploop had ik doen losbranden. De Luitenant HOBBERGEN stond met de manschappen der wacht onder de Galerij, om op mijnen wenk de wapens te vatten, en hij hield goed het oog op hetgeen er tusschen den Majoor DUFRESNEL en mij voorviel. 's Nachts was er nog eene schildwacht van mijne wacht op den wal doodgeschoten, eenige oogenblikken, nadat ik, ronde doende, bij hem was geweest *). Hij was vergezeld van den heer Majoor der Genie VAN DER WIJK, doch deze sprak

*) Het was gelukkig geen Hollander! maar niet ver van *Charleroy*, te huis. Het lijk werd met volle eerbewijzingen op den middag van den volgenden dag begraven, en men heeft mij verhaald dat de Belgische Officieren met de muiters het plan gesmeed hadden om deze gelegenheid te benuttigen, om van de bovenstad meester te worden.

Toen echter het lijk buiten de poort was, deed de Kommandant de brug weder ophalen en de poort sluiten. Ik werd door den Luitenant HOBBERGEN van dezen aanslag verwittigd, en wij begaven ons, in stilte, naar onze kompagniën, om bij der hand te wezen als er iets mogt voorvallen.

was, en een groot aantal oproerlingen om mij heen had, die met verwoedheid naar mijne sjerp zagen; ik had daarenboven een groot eind te gaan, om op de esplanade te komen, en dan nog had men op mij kunnen schieten. GODFROI hield mij bij den linker arm, en in den zijnen droeg hij zijn geweer. Op dat oogenblik ontving hij eenen geweerkogel tegen den linker schouder, dezelve bleef in zijne kleederen steken; met de regter hand greep hij naar den schouder, en haalde den kogel van tusschen zijne kleederen uit. « Voila qu'on me f... une balle pour vous; — oh les scélérats! » Hij liep weg. Nu vatte ik den heer OSY bij den arm. « Ik zie dat gij niet weg kunt, » zeide hij, « ga nu toch maar mede naar het stadhuis. » Er bleef mij niets anders over, « maar laat ons spoed maken. » De heer OSY hield den witten doek in de eene, en het papier in de andere hand. — Ik ben in *Antwerpen* niet genoeg bekend om de straten te noemen, die wij doorgingen; ik geloof wel, dat wij den kortsten weg

---

geen enkel woord in het geval. 's Achtermiddags in den raad van verdediging geroepen, om mijne *functie* waar te nemen, wilde de Majoor DUFRESNEL mij met zijnen degen doorsteken; de Majoors ECKHARD, SCHNEIDER, Komm. van ons bataljon en BUNNIK, Komm. der Artillerij beletteden het. Ik bleef geheel gerust zitten, en nam, terwijl ik de pen in de regterhand voerde, den degen in de linker, en hem aanziende zeide ik: dezen draag ik voor de handhaving der regten van mijnen Koning en voor mijn Vaderland en, — des noods, voor ieder, die mijn' persoon of mijne eer aanrandt.

namen, en wij waren genoodzaakt elke drie of vier honderd schreden over eene versperring te klimmen. Niet ver van de poort kwam er een Officier met eenige gewapende manschappen bij ons; de heer OSY zeide mij: « zij zijn van de burgerwacht, nu hebben wij geen' nood meer. » Zij sloten achter ons op, en een paar man ging op zijde om de gedurige aanvallen van het gemeen af te keeren. De kwade jongen, die mij, bij het stuk, gedreigd had eenen houw met den sabel te geven, liep een groot eind wegs voor onze voeten, al tegen mij schermende en naar mijne sjerp stekende. « Doe uwe sjerp af, » zeide de heer OSY, doch ik vermeende zulks niet te mogen doen, en antwoordde: « mijn heer! gij zijt verantwoordelijk voor mijn leven! Ik ben verpligt hetzelve voor de eer van dit teeken in de waagschaal te stellen! » Honderdmaal werden wij door eenen nieuwen toevloed van volk opgehouden, telkens moest dan de reden gegeven worden, waarom hij met eenen gesjerpten Officier van.... (hier volgde dan eene zee van scheldwoorden) — gearmd ging. Tallooze bedreigingen en ook nog slagen en stooten had ik te verduren. Nu kwamen wij op de markt; hier werd nog sterk geschoten; wij hielden ons links aan de huizen, en de heer OSY zwaaide met zijnen doek. Nu was er weinig volk meer bij ons, zoodat wij spoedig konden voortgaan. Ik vernam dat de Kapitein VAN DE KASTELE voor het stadhuis nog stand hield. Nader bij gekomen, zag ik eenen Officier van achter eenen pijlaar te voorschijn komen, die mij met den degen groette.

Nu was ik aan het stadhuis; honderde blaauwkielen, met allerlei moordtuig gewapend, beletteden den ingang. Zij maakten plaats voor den heer OSY. Meermalen hadden wij ons bediend van de kennisgeving: «il y a une trève d'armes!» ook hier was die noodzakelijk, doch desniettegenstaande, hield men mij bij den jas vast, en terwijl de heer OSY mij, door de menigte heen, de trappen van het stadhuis optrok, ontving ik eenen bajonetsteek in den nek; hij ging niet verder dan door de kleederen; (in mijne kleeding voor de nachtwacht zijnde, had ik, behalve mijnen rok en jas, ook nog eenen mantel om;) ik voelde den dreun zeer wel, doch dacht er op dat oogenblik niet aan, omdat ik nu meende het gevaar te boven te zijn; eerst naderhand zag ik het gat, dat de bajonet in den mantel gemaakt had.

Dat ons beiden, de heer OSY en mij, het zweet van het aangezigt lekte, bij onze aankomst op het stadhuis, zal wel niemand in twijfel trekken; ik beken dat ik voort ruimer ademde, toen ik de groote zaal waarin, op dat oogenblik, niet veel meer dan 20 personen bijeen kunnen geweest zijn, binnen trad.

Zoo als ik gezegd heb: ik was in *Antwerpen* genoegzaam onbekend, personen kende ik er in het geheel niet. — In die zaal was eene lange tafel, met groen laken bekleed. In het midden van dezelve zat eene groep burgers, welke ik bezig zag en die het woord voerden. Ik vroeg naar den Burgemeester, men wees mij denzelven. Ik ging naar hem toe, en gaf van mijne zending, met overhandiging van de schrif-

telijke overeenkomst, die hem door den heer OSY werd in handen gesteld, kennis. Toen hing ik eene schilderij op van den tegenstand dien wij ontmoet hadden, om dadelijke uitvoering daaraan te geven en dat mij de sleutels waren ontnomen. De regering zond nu oogenblikkelijk om die op te sporen, en — (dit kwam mij wonderlijk voor) er verscheen, na verloop van een kwartier, een man met andere sleutels. « Eh bien, qu'on aille essayer si elles vont. » — Ik voer in onmalsche bewoordingen uit over den roof, dien ik ondergaan had, en zeide dat ik alles aan den Generaal CHASSÉ zoude overbrengen. Op dat oogenblik voelde ik aan mijne zakken woelen; ik zag om, en een gewapende blaauwkiel trachtte in dezelve buit te vinden. Dadelijk zeide ik: ziet daar, mijne heeren! de bewijzen der roofzucht uwer stadgenooten; ook hier, in dezen achtbaren raad is men niet veilig! Die man doorsnuffelt, hier nog, mijne zakken. Hij werd bij den kraag genomen en de deur uitgezet. Toen kwam GODFROY van *Brugge* binnenstuiven met de sleutels, die men mij ontwrongen had. « Les voici, les clefs, qu'on a ôtées au Capitaine, j'ai eu bien de la peine à les ratrapper! Hij kwam dadelijk bij mij, mij bewegende, dat ik aan de regering kennis van zijn te mijnen aanzien gehouden gedrag zou geven, en een certifikaat deswegens van mijne hand vorderende. De Burgemeester gaf hem, op de getuigenis van den heer OSY en van mij, ook een certifikaat. Nu kwam er een heer naar mij toe (zoo als ik naderhand vernam, MARTIN genaamd, wonende

op de Vlasmarkt) zeggende: «Kapitein! weest niet zoo verstoord over het ongeval u overgekomen, het is buiten onze schuld, in soortgelijke gevallen is men geen meester van het gemeen. Wij zullen uwe schade vergoeden; zijt gij tevrede met honderd gulden voor uwe epauletten en degen?» Ik gaf ten antwoord: «Mijn heer! ik ben een Hollander en neem geen geld aan, maar de vereerende teekenen, die de Koning mij gegeven heeft en mijnen rang kenmerken, eisch ik terug. Ik ben geen krijgsgevangene maar Parlementair, en sta onder het regt der volken, dat ik in mijnen persoon geschonden zie. Ik heb niets met uwe omwenteling van nooden, of dezelve regtmatig of onregtmatig zij, daarover heb ik niet te oordeelen of uitspraak te doen; maar ik zie zeer wel, dat bij uwe revolutie geene orde is, en men alleen op roof uit gaat.» Een ieder begon mij aan te zien, en men liet mij staan! Intusschen kwam men aanzetten met mijnen degen, de dragon was er nog aan, en men gaf mij dien terug; — en een uur daarna kwam de heer, van wien zoo even gesproken is, met een paar aanzienlijke Kapiteins-epauletten naar mij toe, zeggende: «Kapitein! wilt gij deze epauletten aannemen, in vergoeding van de uwe? wij hebben alle moeite aangewend om dezelve terug te bekomen, doch zulks is ons onmogelijk geweest; daar gij geene vergoeding wilt aannemen, zult gij toch deze epauletten, die de Kapitein FONTAINE, een mijner vrienden, bij mij gelaten heeft en waarover ik beschikken mag, niet weigeren? Gij hebt nu uwen

degen terug, en zijt toch weder in uwe tenue zoo als het behoort.» Ik zag de welwillendheid van dien man, aanvaardde de epauletten en hield mij voldaan, welbegrijpende dat zij bevreesd waren voor de rapporten, die ik aan den Generaal CHASSÉ zoude maken.

Intusschen kwam er al meer en meer volk in de zaal *). Die poorten, welke nog niet door geweld of door de gevondene sleutels geopend waren, werden nu, met de, door GODFROY van *Brugge* teruggebragte sleutels, voor de aanrukkende vrijwilligers van MELLINET en NIELLON opengesteld. Twee Officieren derzelve kwamen op het Stadhuis, den intogt aankondigen en om bij het bestuur inlegering te vragen. Men was met de schikkingen deswegens niet gereed, zij moesten wachten. Ik had om mijne ontlasting gevraagd en wandelde nu in afwachting achter den Burgemeester op en neder. De beide binnen gekomen Officieren, merkten mij op, en vroegen mij, waarom ik daar nog stond met de Oranjesjerp om? Toen zij de rede daarvan vernamen, waren zij zeer heusch, noemden mij Camarade, en zeiden: « pendant la trève, il n'y a pas d'ennemi.» Zij vroegen mij, of ik te *Brussel* geweest was, en waar ik, sedert de ontruiming van *Mechelen*, door onze troepen, gestaan had? Ik zeide tusschen *Lier* en *Antwerpen*, bij *Lipse*, *Straks*, *Vremd* en *Berghem*. Zij spraken, zonder

*) Onder het verbeteren der drukproef heb ik mij nog eenige andere bijzonderheden herinnerd; men zie het Naschrift op bladz. 32.

De Schrijver.

pogchen, over de aldaar voorgevallene gevechten, en erkenden dat onze troepen zich dapper geweerd hadden, vooral bij *Bergchem*, zeiden zij, hebben wij veel volk verloren. « Vous y étiez très-opiniâtres! » viel een derzelve in, « malgré que vous devez y avoir laissé beaucoup de monde et sur tout des Officiers, parcequ'ils étaient fort exposés par leurs capottes noires. » Zij verhaalden mij, dat zij een paard buitgemaakt hadden van eenen Kolonel. Ik zeide dat het van den Kolonel REUTHER was, die op den 24 October getroffen werd, op het oogenblik dat hij mij aanvoerde. « C'était donc probablement vous qui l'avez enlevé, nous avons vu celà; c'était à coté de ce petit chateau près de *Berghem.* » Ik zeide dat ik het was. Met eene geestvervoering, den Franschman eigen, en de ontboezeming: « Ah! vous êtes un brave! » vielen zij mij om den hals, « sans doute, vous avez servi, ci-devant dans l'armée Française? Mais c'est égal, on doit estimer les braves partout! » Zij verzochten den Burgemeester om eene flesch wijn. Er werden er twee gebragt. Hun ongeduld liet niet toe, te wachten dat de kurkentrekker gebragt werd. Een hunner nam zijnen sabel, en sloeg daarmede den hals van de flesch, en ik kon niet nalaten met hen uit hetzelfde glas te drinken. Zij lieten een tafeltje en stoelen brengen; — en tusschen hen beide zat ik, in het midden der zaal, en onder meer dan 80 aanzienlijken van *Antwerpen* neder, in mijne volle Nederlandsche tenue met de sjerp om, die toen aldaar moest geëerbiedigd worden. Dat de blaauwe kie-

len, met de revolutionaire muts, eenen gordel waarin twee pistolen, met mij een zonderling kontrast maakten, laat zich denken. Ik wachtte nog te vergeefs op mijne ontlasting. en sprak daarover weder den Burgemeester aan. Deze zeide mij toen: Mijn heer! gaarne wilden wij u terug laten gaan, maar wij durven het niet op ons nemen; het gemeen is verwoed en wij kunnen voor uw leven niet instaan indien gij alleen gaat; zoo lang gij hier zijt zullen wij u beschermen, maar op de straat is zulks niet in onze magt. Gij zult weldoen te wachten, tot dat er eene militaire magt is, waaraan wij u kunnen toevertrouwen. Ik sprak daarover met deze twee Officieren; doch deze durfden ook niet op zich nemen, mij te geleiden. Nu kwam er een wel gezet man, van iets minder dan middelbare grootte, met eenen forschen tred, waardoor de sporen aan zijne laarzen rammelden, met drift de zaal in stappen, regt op den Burgemeester aan. Hij was even als de twee Officieren, waarover hierboven gesproken is, gekleed, doch droeg eenen Nederlandschen degen, met Hoofd-Officiers dragon. Ik hoorde zeggen: « C'est le Major KESSELS. » Met drift naderde hij en gaf zijn ongenoegen te kennen, wegens de aangegane overeenkomst met den Generaal CHASSÉ, — en zeide: die niet te zullen erkennen, maar den Generaal noodzaken, onverwijld het Kasteel over te geven!?... en bewoog den Kommandant der Burgerwacht (dezelve was in burgerkleeding) met hem te paard te zitten, om naar de Citadel te rijden. Toen ik dit voornemen

gehoord had, begaf ik mij bij den heer KESSELS, hem verzoekende: (daar hij naar de Citadel ging), mij onder zijne hoede mede terug te nemen. « Monsieur! qui êtes-vous et que faites-vous ici?» Hij vernam de reden, en zeide: « il suffit que vous soyez Hollandais, pour vous garder comme prisonnier de guerre!» — Op mijn vertoog dat zulks streed met het regt der volken, gaf hij in het minst geen acht, zag mij nog eens met eenen verachtenden blik aan, en — ging de zaal uit. Ik kwam weder bij mijne Fransche Officieren, die mij beklaagden, zeggende: dat zij het gedrag van den Majoor KESSELS niet heusch vonden. — Daar slaan de beide groote deuren der zaal open! Eene forsche stem roept: « Le Général MELLINET, qui arrive!» Men maakt plaats. — Aan het eind der zaal was nog eene kamer, waarin een klein aantal heeren vergaderd was. — Een man van middelbare gestalte, en naar ik gissen kon, ruim 50 jaren oud; gekleed in eenen blaauwen overrok, genaamd *au cocher* met groote zakken, eenen driekanten militairen hoed op, een sabel en gordel met twee pistolen om, treedt binnen, en gaat naar het tweede vertrek. Achter hem werden de deuren weder toegedaan, zoodat ik niets gezien of gehoord heb van hetgeen in dat tweede vertrek is omgegaan. Ieder een was opgestaan en groette zeer eerbiedig. Na verloop van een halfuur vertrok de Generaal weder. Alle aanwezigen schaarden zich naar den kant der zaal, daar hij doorging; hij groette zeer minzaam, men boog zeer vriendelijk en met blijken van

achting. Ik stond mede vooraan in de rije, en had mijne sjerp breed uitgedaan, om opgemerkt te worden, de Generaal zag mij ook, en scheen onthutst op het zien der kleur; hij ging met groote schreden voort; ik zag echter, dat hij aan de genen, die hem tot aan de deur der eerste zaal geleidden, vroeg naar de oorzaak mijner aanwezigheid; doch hij sprak mij niet aan, en hij was te spoedig verdwenen, dan dat ik hem had kunnen aanspreken.

Na het vertrek van den Generaal MELLINET ontwaarde ik eene al te duidelijke ongerustheid op de gezigten der aanwezenden; er ontstond zelfs eene soort van gedruisch in de zaal, dat het uitwerksel scheen van een, op grond steunend vermoeden eens ramps; sommige der aanwezenden tasteden met hunne beide handen naar het hoofd, — en ik hoorde duidelijk zeggen: « Ce KESSELS nous causera un grand malheur! il conduit mal les affaires et notre ville en payera. Plut à Dieu qu'il ne fusse parti pour la Citadelle; le Général CHASSÉ sera indigné de ses propositions téméraires et hors de saison; il nous expose aux plus grands périls! » Wat meer is, van dat oogenblik, zag men reeds vijandige maatregelen van den kant der Citadel te gemoet. Hoe kon het minder? De aangegane overeenkomst was reeds in hare beginselen geschonden, door de mij aangedane mishandelingen; door de niet schorsing der vijandelijkheden in de stad, tegen onze troepen, maar de onmeedoogende vermoording derzelve door overmagt der muiters. De handelwijze van KESSELS was

een nieuwe inbreuk op het verdrag; en de aanval op het tuighuis, in de nabijheid der Citadel, voltooide de verraderij des oproers. Er bleek nergens goede trouw te bestaan.

Men kan nagaan in welke gemoedsgesteldheid ik geraakte. Ik hoorde allerlei zamensprekingen; mijne slotsom was, dat weldra onze Hollandsche Pallas zou losbarsten en ik, met die achtbare vergadering onder de puinen van *Antwerpens* grootheid zoude begraven worden. De uren der overeenkomst waren reeds lang verstreken. Ik deed onophoudelijk aanzoek om naar de Citadel terug te mogen gaan. Telkens was het antwoord: « Mijn Heer! wilt gij gaan, het staat in uw believen, maar wij kunnen voor uw leven geen borg blijven; het zou ons hard zijn dat uw dood ons wierde aangewreven. Blijft, wij zullen u beschermen zoo lang gij in ons midden zijt. Wij wachten elk oogenblik den donder van CHASSÉ, en zoo wij begraven moeten worden, zult gij met ons in hetzelfde graf rusten. Of misschien kunt gij, daar wij uwe welwillende gezindheid hebben leeren kennen, in die omstandigheden nog vele leenigingen tot ons heil aanbrengen, en wij bidden u ons nu maar niet te verlaten, want wij zien een groot onheil over deze Stad te gemoet.» Zoodanig was reeds de gesteldheid van *Antwerpens* notabelen, toen weder, even als bij de aankomst van MELLINET, eene forsche stem aankondigde: « Le Colonel NIELLON, qui arrive!» De beide deuren gingen open, men stond op, om den inkomenden met

de achting, welke men hem verschuldigd rekende, te ontvangen. Een klein, wel gemaakt man, even als KESSELS en anderen gekleed, met zwart haar, bakkebaarden en knevels, die genoegzaam het geheele aangezigt bedekten, trad met eenen deftigen zwier, doch met buitengewone drift, de zaal binnen. « Où est la régence? Comment, Messieurs! vous ne faites donc rien pour la révolution, vous nous faites attendre devant vos portes, nous qui venons vous délivrer du joug de l'esclavage sous lequel, vous dites, que vous soupirez. Vous nous laissez enproie de l'ennemi que nous combattons depuis huit jours sous les murs de votre ville. Nous vous apportons l'émancipation et vous ne vous soulevez pas pour venir à notre rencontre, pour chasser les Hollandais hors de la ville, vous ne sonnez pas même le tocsin! » Deze was voor zoo verre ik onthouden heb, de zin zijner woorden, die hij met groote stappen langs de tafel op en neder gaande, en somtijds met de vuist daarop slaande sprak. Toen hij eenigzins bedaarde, stond er een uit het midden der tafel op, en sprak hem aan. « Monsieur le Colonel! vous nous faites des reproches que nous ne méritons pas. N'avez-vous pas vu, en traversant la ville, que la population d'Anvers est sur pied et sous les armes, n'avez-vous pas vu que tout le pavé de la ville est remué et que toutes les rues sont hérissées de barricades; n'avez-vous pas entendu qu'on s'est battu jusqu'à ce moment sur toutes les places publiques et à toutes les portes pour vous frayer le chemin et que nous vous avons annoncé le soulève-

ment depuis deux jours, par toutes les cloches de la ville et des environs? Vous devez considérer, Monsieur le Colonel! la position critique dans laquelle nous nous trouvons, et que c'est autre chose de conduire une troupe en plein champ, que dans une ville, qui est sous le commandement d'une terrible Citadelle, dans laquelle se trouve un Général, qui ne céde qu' avec opiniatreté et qui nous menace du plus grand malheur qui puisse arriver à nos possessions!» Er had nu een vertrouwelijker gesprek plaats, waarvan ik niets kon hooren. De Kolonel scheen iets meer bedaard, en rondziende, ontdekte hij de beide Officieren die bij mij waren. Zij hadden mij reeds gezegd: « C'est notre Colonel.» Mij ontdekkende kwam hij op ons af, en met verwondering op mijne sjerp ziende, vroeg hij mij: « Qui êtes-vous Monsieur, et que faites-vous ici?» Een regeringslid verklaarde hem de oorzaak mijner aanwezigheid, hij scheen daardoor bewogen, maar toen de Officieren zeiden: «Colonel, c'est le Capitaine qui a combattu contre nous le 24 et le 25 à côté de *Berghem*, prés de ce petit chateau où nous avons pris le cheval que vous avez, et qui à retiré son Colonel d'entre nous et lui,» voer hij met geestdrift uit; « comment Monsieur, c'est vous? ah vous êtes un brave Soldat! Les Français savent apprécier la bravoure, même dans leurs ennemis. Que je vous embrasse! vous seriez digne de servir sous les drapeaux Français. Je vous estime quoique vous soyez notre ennemi.» Ik gaf den Kolonel mijnen wensch te kennen, om naar de

Citadel terug te gaan, en zeide dat ik KESSELS reeds verzocht had mij mede te nemen, toen hij derwaarts vertrokken was, doch dat hij mij wilde krijgsgevangen houden. « Comment! a-t-il dit cela? C'est une honte! » Hier voer hij in drift uit, tegen de handelwijze van KESSELS, « Allons, Capitaine! je prends sur moi de vous reconduire, je reponds de votre vie. Suivez moi. » Dit zeggende, vatte hij mijnen linkerarm, en sprong (als het ware) met mij de zaal uit en de trappen van het Stadhuis af. In een oogenblik waren wij omgeven van een 25 tal manschappen zijner bende, die er al wonderlijk uitzagen. « Suivez moi, » was het bevel des Kolonels. Zij schaarden zich tot een peloton en marcheerden in orde, met het geweer in den arm achter ons. Verwonderd keek ons een ieder aan.

De Kolonel NIELLON gearmd met eenen Hollandschen Officier, met de Oranjesjerp om, was natuurlijk op dat oogenblik een zonderling verschijnsel, en ik maakte met hem en de manschappen, die achter ons marcheerden, een vreemd kontrast. Hier en daar verspreid door de stad, stonden schildwachten van des Kolonels korps; deze presenteerden het geweer bij ons voorbijgaan, vele gewapende Antwerpsche muitelingen, ontmoetten wij, deze zagen mij wel grimmig aan, doch bleven staan kijken, zonder iets tegen mij te durven ondernemen. De Kolonel zag om naar het pelotton dat ons volgde, en zeide: « Vous tenez bonne garde, et que personne n'approche! » De Onder-Officier, die voor het pelotton marcheerde, antwoordde: « allez tranquillement, Co-

lonel! je vous suis de près.» Behalve de gewapenden, waren er weinig menschen op de straat, alle huizen waren gesloten, hier en daar stond een enkele burger aan de deur, die ons met een nieuwsgierig oog aanstaarde, die welke ik zag stond eenen schrik op het aangezigt; er heerschte eene vrees inboezemende stilte, sommige schenen, door hunne houding en gelaat, door hunnen vriendelijken groet zich der bescherming en welwillendheid aan te bevelen.

Ik had op dat oogenblik nog volstrekt geene gedachte op een aanstaand bombardement, en kon niet begrijpen, hoe de overmoedige miskenning der getroffene maatregelen van den morgen, nu, na den middag, zoo verkeerd was, in eene vreesachtige en ondergeschikte gemoedsgesteltenis. 's Morgens moest ik door het oproer aangesnelde gemeen, onder allerlei beleedigingen, met een geschrift des vredes in de hand, over een twintigtal versperringen klimmen, nu ging ik ongestoord terug, onder het geleide van eenen vreemdeling. Boven aan de kloosterstraat gekomen, begaf ik mij het eerst in dezelve, en maakte een teeken aan onze schildwachten, die op de barrikade, achter de groote poort van het Arsenaal stonden. Niellon vervoegde zich toen bij mij, met zijne manschappen, en hoezeer ik hem zeide, dat ik nu wel alleen veilig terug zou kunnen gaan, verkoos hij nogtans mij tot daar te geleiden. « Je connais, (zeide hij) votre loyauté; nous ne faisons la guerre que pour l'honneur et l'émancipation des peuples! Je me fie à votre honneur et suis trop persuadé que vos troupes

n'entreprendront rien qui soit contre. Je veux vous remettre entre les mains de vos chefs, afin qu'on sache que nous, Français que nous sommes, ne soyons pas venus pour vous assassiner, mais pour vous combattre et que nous savons respecter le droit des gens. »

Intusschen ontving ik een teeken van te mogen naderen. In dezelfde orde marcheerden wij de kloosterstraat door. Nabij de groote poort van het Arsenaal gekomen, gelastte de Kolonel NIELLON aan zijne manschappen halte te houden, en zeide dat hij nu verder alleen met mij zoude gaan. Een uit het pelotton zeide: « Colonel, nous ne vous laissons pas aller, nous voulons vous suivre partout. De Kolonel zag om, en zeide: « qui ose s'opposer à mes intentions? » Hij haalde een pistool uit zijnen gordel. « Le premier qui bouge, je le tuerai de mes propres mains. C'est un homme d'honneur (op mij wijzende) et je me fie à lui, j'ai trop de preuves, de sa sincérité; vous attendrez ici mon retour. » Nu ging de Kolonel NIELLON alleen met mij tot aan de groote poort van het tuighuis. Boven op de versperring der poort, stond de Kolonel SPRENGER, tusschen de beide Schildwachten en vernam van mij in korte bewoordingen den noodlottigen uitslag mijner zending. Aldaar kon ik niet binnen komen, maar de Kolonel gelastte mij door te gaan tot aan de kleine poort, om daar met den Kolonel NIELLON te spreken. Wij gingen door, en daar bevond zich de Kolonel SPRENGER, dien ik, in

het kort onderrigtte, dat ik, zonder de hulp van den Kolonel NIELLON, welligt nimmer weder zou terug gekomen zijn. De Kolonel SPRENGER erkende de dienst, die de Kolonel NIELLON mij had bewezen, en bedankte hem daarvoor in de verpligtendste bewoordingen; de twee Chefs, die gedurende verscheiden dagen, met hunne troepen tegen elkander hadden overgestaan, en van welke er verscheiden waren gesneuveld, scheidden van elkander met eenen handdruk; mij omhelsde NIELLON en ging toen terug naar de stad. Ik vervolgde mijnen weg naar de Citadel om aan den Generaal CHASSÉ rekenschap van mijne zending te geven. Voor aan de eerste afsluiting gekomen, zag ik daar, te paard, staan de Majoor KESSELS met den Kommandant der burgerwacht van *Antwerpen* voor de pallissaden. Ik zeide hem: « zoo, mijn heer KESSELS! staat gij hier? Ik ben nu evenwel, en niettegenstaande, gij, tegen alle regt aan, mij wildet gevangen houden, teruggekomen; nu ga ik naar den Generaal CHASSÉ, en zal denzelven rekenschap geven van uwe handelwijze; ik ken uwe ongerijmde vordering en zal daar over spreken, en u bij den Generaal aanbevelen, zoo als gij het verdient. Intusschen ging de barier open en ik stapte de Citadel, die ik niet gedacht had weder te betreden, binnen. Aan het kwartier van den Generaal gekomen, werd ik dadelijk binnen gelaten. De raad van verdediging was vergaderd en in tegenwoordigheid van denzelven gaf ik verslag van mijne zending. De opperbevelhebber

der vesting nam genoegen in mijne verrigtingen en ontsloeg mij.

Ik gevoelde behoefte aan spijs, dwaalde over het binnenplein naar de Societeit; doch daar was niets te bekomen, ik zocht verder en in een huis nabij de hulppoort, trof ik een stuk vleesch, brood en een glas slecht bier. Na mij in der haast hiermede verkwikt te hebben, dacht ik terug te gaan naar het tuighuis. In de poort komende zag ik den Kapitein STOK van ons bataljon. Ik vroeg hem wat hij kwam doen, en zeide hem dat ik naar het tuighuis terug ging. Doe die moeite niet, antwoordde hij, wij zijn geretireerd, weldra zal alles hier wezen. Weldra kwam ook de geheele bezetting van het tuighuis, in groote verwarring de poort binnendringen. Ik had geen regt begrip van deze beweging en naar den hoofdwal, van waar ik op het plein van het tuighuis kon zien, gaande vernam ik geene vijanden. Ik besefte toen nog veel minder de reden waarom dit punt verlaten werd, hetwelk niet alleen sterk door het zich in hetzelve bevindende garnizoen, maar ook verzekerd was, als zijnde onder het kanon der Citadel.

Weinige oogenblikken daarna bromde de donder van de Citadel los. Een 24 ponder, die de kloosterstraat bestreek, deed de kogels door dezelve gieren en belette allen toegang tot het tuighuis. Veel gemeen volk moet zich echter, na de verlating van hetzelve door onze troepen, daar reeds in begeven, doch ook, door het groot getal kogels en granaten die er op gelost werden, hun graf gevonden heb-

ben; want weldra stond het in lichtelaaije vlam. Het in de nabijheid staande Entrepot geraakte ook weldra in brand! Over de stad suisden de kogels uit het grof geschut, de bommen en granaten regenden op de muiterstad, die reeds te lang verschoond was, en wier trouweloosheid verdiend had tot op derzelver grondvesten verwoest te worden.

Arnhem, 10 October, 1833. L. F. GEERLING, *Kapitein*.

NASCHRIFT.

De, vroeger in ons leger gediend hebbende Chirurgijn-Majoor VAN DEN KERKHOF, kwam ook op het stadhuis en verzocht aan de regering, zeer dringend om den post van *Chirurgien-Major-en-Chef*. Men zeide hem dat die reeds vergeven was. Toen vroeg hij dien van *Médecin-en-Chef*, en hiertoe werd hij voorloopig benoemd, ontvangende onmiddellijk eene schriftelijke aanstelling door de regeringsleden onderteekend.

Ik hoorde bezwaren inbrengen tegen de inlegering. De beide Officieren zeiden dat zij zonder geld en vivres waren. Een regeringslid stelde de heffing van eene contributie op de ingezetenen voor, hierover was men het niet eenig; men besloot echter om in de dringendste behoeften te voorzien, en aan ieder man, (zoo ik meen), tien stuivers uit te reiken. — Ik den volgenden zin hoorde ik redeneren: Er zul-

len meer vorderingen komen, laat ons zuinig zijn; zoo wij echter niets doen, stellen wij de ingezetenen aan plundering bloot, het geheele leger is binnen onze muren zonder soldij en levensmiddelen. Maar hoe zou de stad *Antwerpen*, die nog een raadsel blijft of zij in de bevrijding zal deelen, terugbetaling erlangen? — Nous serons reduits à la mendicité si la révolution ne reussit pas! (Verhief zich eene stem) parce que le besoin augmentera de jour en jour; on demandera sans cesse; nous serons obligés de de donner jusqu'à l'épuisement; nos habitans contribuables se rebuteront à la fin; la populace est sans travail et munie d'armes, on pillera, on ruinera; nous serons en proie de la distruction; d'ailleur nous ne savons pas ce qui arrivera d'une heure à l'autre; la position de la ville est critique; qui sait si nous ferons jamais partie de la Belgique etc. etc. — Genoegzaam in dezen zin sprak men. Er werd tusschen beide met wantrouwende blikken naar mij omgezien; ik zat toen in eene versterbank.

De Schrijver.

WAT IS WAARHEID?

Nunquam aliud natura aliud Sapientia dixit.
JUVENALIS.

Een Romeinsch Landvoogd deed, bij gelegenheid der zonderlingste Procedure van welke immer in de jaarboeken van het lijfstraffelijk regt gewaagd is geworden, de vraag of den uitroep: Wat is waarheid? Een merkwaardig woord, hetzij wij deze uitdrukking van PONTIUS PILATUS verschuldigd zijn aan eene opwelling van drift; hetzij bij hem levendig wierd de herinnering aan de scholen der wijsgeerte zijner dagen, waar met de fijnste hairkloving onderzocht werd wat de waarheid was; hetzij het duistere der onderhavige zaak zelve in zijne oogen hem tot dien uitroep noopte; hetzij, hetgeen wij voor zeer waarschijnlijk stellen, PONTIUS op deze bedenkelijkheid gebragt wierd door de overweging van het moeijelijke, om in regts- en staatszaken de waarheid op te sporen en op goede gronden oordeel te vellen. De eenige beschuldiging tegen den Nazarener, welke bij den Romeinschen Stedehouder eenig gewigt had, was de aantijging, dat deze zich wilde opwerpen als koning over eene Romeinsche provintie, en alzoo opstand verwekken tegen het wettig gezag des Keizers.

Eene staatkundige misdaad van gekweste Majesteit, welke bijzonder behoorde tot de bevoegdheid van de bank der landvoogdij; bij het verhoor bleek het, dat JEZUS, geen wereldsch gezag begeerende, zich een koninklijk heraut der waarheid noemde, en zich beriep op ieder, die de waarheid huldigen wilde. Dit beroep ook op de waarheidsliefde van PILATUS veroorzaakte het bekende zeggen, en de verklaring des Stadhouders omtrent de onschuld van den beklaagden. Wat is Waarheid? De beantwoording dezer vraag in haren geheelen omvang te behandelen, zoude de stof opleveren voor een werk, dat uit eene menigte van deelen zoude bestaan; het is mij echter voorgekomen, dat, in het tijdsgewricht, in hetwelk wij ons bevinden, de aanwijzing van een practisch middel, om tot de naaste beantwoording dier belangrijke vraag te komen, niet ongeschikt zoude zijn ter toepassing op de berigten, omtrent de gebeurtenissen van den dag. Ik heb het gewaagd aan het bescheiden oordeel mijner lezers over te laten, of deze proeve leiden kan tot mijn oogmerk, namelijk, op te geven de middelen, welke dienstig kunnen zijn tot eene spoedige beoordeeling der waarheid van ingekomene berigten, en ben ik eenigzins geslaagd in mijn voornemen, dan vertrouw ik hunne aandacht niet geheel en al verbeurd te hebben.

De omwentelingskoorts, welker besmettelijkheid duidelijker bewezen is dan die van de *Cholera Morbus*, en geheel de wereld bedreigt, heeft de LEUGEN tot bepaald kenmerk, hare schadelijkheid verdwijnt,

wanneer de waarheid openbaar wordt; gelukkig de volken, welke in tijds dit specifiek middel bezigen, nog gelukkiger, welke hetzelve als *Prophylacticum* hebben aangewend en voorbehoed zijn tegen eene kwaal, welker beginsel reeds levensverstorend is.

Van de deugdzaamheid van het middel zelf hangt de genezende kracht af; het is derhalve belangrijk 1) om het middel te leeren kennen, en 2) deszelfs echtheid te beproeven. Tot het eerste zal eene omschrijving van hetgeen wij door waarheid verstaan, niet ondienstig wezen; tot het tweede zal de opgave van eene beproevings-theorie kunnen strekken, terwijl tevens eene practische aanwijzing, zoo wij hopen, het gezegde duidelijk maken en staven zal.

Bij het beantwoorden van de vraag: Wat is waarheid met betrekking tot ons onderwerp? zullen wij ons niet verdiepen in een wijsgeerig betoog, evenmin als het ons voornemen is uit dit oogpunt de middelen te beschouwen, welke tot ontdekking der waarheid voeren. Zoodanig eene beschouwing is niet van deze plaats, en schoon wij voor ons weinig achting hebben voor die zoogenaamde volkswetenschappen en volksboeken, over onderwerpen van wijsgeerigen aard, omdat wij gelooven, dat het volk zich verheffen moet tot de wetenschap, en de wetenschap zich niet vernederen moet tot het volk, zoo bestaat er echter eene wijze van behandeling der onderwerpen, welke ook voor minkundigen eenige aantrekkelijkheid heeft en verstaanbaar wezen kan.

Voor ons oogmerk omschrijven wij de Waarheid,

als: *de slotsom van ons onderzoek, getrokken uit de waarneming van onze zintuigen, overwogen door ons verstand, beproefd door ons oordeel en opgemaakt door de rede.* Nader kunnen wij menschen het aan deze zijde van het graf niet brengen, het is waar, vaak bedriegen ons de zintuigen, niet zeldzaam zijn onze gewaarwordingen valsch, het verstand is niet altijd even helder, het oordeel even scherp, en dan wordt het voor de rede ondoenlijk de proefhoudende som op te maken; maar moge de wijsgeer aan de mogelijkheid der waarheid hier beneden twijfelen, wij moeten haar bestaan, als een postulaat, als een vereischte in het gemeene leven erkennen, en gelooven wat wij met goede oogen zien, met goede ooren vernemen en ons gezond verstand en oordeel aannemelijk voorkomt, van daar dat het gemeene leven waarheden noemt en zich van eene taal bedient, welke de wijsbegeerte afwijst. Zoo spreken wij van kleur, van ruimte, van tijd, van afstand, van den opgang der zon, van de nieuwheid der maan, en diergelijke; zoo maakt de staatkundige eeuwige edikten, en sluit tractaten in naam der Heilige Drieenheid. Zoo veroordeelt de eene sterveling den anderen tot eene eeuwige gevangenis; zoo verbant voor de derdemaal ten eeuwigen dage een volk zijne wettige vorsten, zoo wordt oorspronkelijk onregt, geweld en bedrog, regt, wet en waarheid.

De waarheid, welke wij derhalve voor ons oogmerk voldingend beschouwen, is uit haren aard *subjectif*, onderwerpelijk, aan onze voorstellingen

en begrippen, deels uit ons zelven voorspruitende, als in de maatschappij levende redelijke wezens, deels uit overeenkomst met onze medemenschen geboren. Geene hoogere waarheid is behoefte voor den tegenwoordigen stand der menschheid, voor de hedendaagsche maatschappij, en het is derhalve die waarheid, welke het onderwerp van ons onderhoorig onderzoek uitmaakt. Wat dadelijk met deze waarheid strijdt, is leugen, en wat niet volkomen met die aangenomene waarheid rijmt, is dwaling; elke andere beschouwing zoude ons in eenen doolhof brengen, waaruit zelfs de draad van ARIADNE geen' uitweg zoude doen vinden. Zoo waren de Mozaïsche wetgeving, de Romeinsche legulatie, de kapitularia der middeleeuwen, zoo is de vigerende wetgeving waarheid, zoo is MAHOMET in het Oosten een Profeet, in het Westen een bedrieger. Zoo stoffeert de Noordsche Dichter het Walhalla met dennen, omkorst met eeuwig ijskristal, en de Oostersche zanger versiert zijn paradijs met altijd bloeijende bananen en lotus. Vraagt wat rijkdom is? De Europeaan wijst u zijne graanrijke akkers, zijne welige weilanden en zijne zwaar bevrachte schepen, de Arabier zijn zwaard en zijn ros, de Noord-Poollander zijne rendieren, de Aziaat zijne kameelen; onderzoekt naar den Regeringsvorm, die de volken gelukkig maakt, het Noord-Oosten roemt zijne Autocraten, het verre Westen zijne Republikeinen en Midden-Europa zijne Constitutionele Monarchen. Keert tot ons eigen land met deze vraag, en de tijdgenooten van JAN DE WIT stemmen voor

een Gemeenebest en wij voor eenen grondwettigen Koning. En hoe uiteenloopend alle deze meeningen zijn, bevatten zij echter alle eene subjective waarheid, en het is aan deze voor ons aanschouwelijke waarheid, dat wij gelooven moeten, en welke wij te huldigen hebben, om als volk gelukkig te zijn. Wij gelooven, trots den voortvarendsten Simonist, aan de volmaakbaarheid en aan de volmaking van ons geslacht, maar wij twijfelen aan de tegenwoordigheid van het duizendjarige rijk, en wij willen den bijzienden zijne gezigtkundige hulp, het kind zijnen loopwagen, en den zwakken zijnen krachten niet ontnemen, voor dat het gebleken is, dat het gezigt hersteld, het kind een man geworden en de zwakheid volkomen geweken is. Hebt gij ooit het ligten van den Cataract bijgewoond, en niet vernomen, dat de kundige Oogarts den lijder nog dagen lang het zonnelicht onthield; hebt gij ooit in last gehad eene groote ramp van betrekkingen aan betrekkingen mede te deelen, en hebt gij dadelijk aan den zoon gezegd, dat zijne moeder dood was; hebt gij niet, belast met eene blijde boodschap, de waarheid der vreugd langzaam ontdekt? Eveneens is het met de waarheid gelegen, de Voorzienigheid, in hare leiding met den mensch, klimt van subjective waarheid tot subjectiver, en van daar tot de objective, en van daar tot dien eeuwigen lichtgloed, voor welker schittering de Cherubs de oogen met de beide vleugelen bedekken.

En hiermede houden wij voor aangewezen, wat wij door waarheid verstaan, en verstaan willen heb-

ben, en kunnen nu overgaan tot het tweede gedeelte van de voorgestelde taak, de aanwijzing namentlijk der middelen, om te beproeven of, hetgeen men ons opgeeft als waarheid, wezentlijk waarheid zij.

Even als de scheikunstenaar zijne reagentiën en proefvochten heeft, om te onderzoeken of het eene of andere ligchaam niet vervalscht zij, en de kenner van de edele metalen de waterweegschaal bezigt, ten einde te weten van welk gehalte het goud is, dat men hem leveren wil, zoo hebben wij gemeend in de volgende zeven vragen de middelen aan te treffen, door welke de ontdekking geschieden kan, of eenig berigt waarheid, dwaling dan leugen behelst, of dat er redenen bestaan, dat het verstand en het oordeel hunne overwegingen schorsen, hetgeen men twijfelen heet.

Deze zeven vragen zijn de navolgende:

1. Wat heeft men gezegd?
2. Wie heeft het gezegd?
3. Wien is het gezegd?
4. Wanneer is het gezegd?
5. Op welke plaats is het gezegd?
6. Op welk eene wijze is het gezegd?
7. En waarom is het gezegd?

Het eerste proefmiddel, door ons aangeraden, is de beantwoording der vraag: Wat heeft men gezegd, of liever wat heeft men willen zeggen; want niet altijd zegt men, wat men zeggen wil; wij bedoelen hier minder een kunstig verbergen van zijn eigenlijk

oogmerk, dat wel de onduidelijkheid van sommige berigtgevers; bij dit onderzoek nu naar hetgeen de verhaler eigenlijk zegt, geldt het de vraag: wat was het voornemen des vertellers ons te zeggen? Om dit onderzoek volledig te bewerkstelligen, dient het geheele berigt gelezen of gehoord te worden; het is eene bekende les in de zamenleving: niemand in de rede te vallen, en een Romeinsch regtsgeleerde zegt ergens, dat het eene groote onwellevendheid is over eene tegengeworpene wet te spreken en te oordeelen, bevorens men de geheele wet gelezen hebbe, eerst dan na volledige lezing kan men beslissen, wat men heeft willen zeggen, en waarover men heeft willen spreken, indien ons dan dit hoofddenkbeeld duidelijk geworden is, ontdaan en afgescheiden van alle bijmengselen, vreemde en ongelijksoortige inmengsels en toevoegsels, dan komt eerst te voorschijn wat men heeft willen zeggen; soms zegt dit de berigtgever vooruit, soms plaatst hij aan het hoofd van zijn verhaal den korten inhoud van hetzelve, zoo als sommige Engelsche Couranten, of geeft in een motto zijn hoofddenkbeeld te kennen, zoo als, bij voorbeeld, sommige Duitsche journalen, de beantwoording van deze vraag kan niet zelden alle verdere onderzoek onnoodig maken. Bij voorbeeld, wanneer het ongerijmd is, dat de berigtsteller ons op den mouw wil passen, indien het aandruischt tegen het gezond verstand en de rede, of tegen onze overtuiging, wij leven, wel is waar, in zonderlinge dagen, maar de tijd der wonderen is voorbij, wie

onzer heeft een oogenblik geloof gehecht aan het berigt van sommige nieuwspapieren, dat een boer uit *Keurhessen* onlangs gelukkig bevallen was van een voldragen zoon. Wie onzer is ongerust geweest over het berigt, dat een komeet onze aarde op hare baan ontmoeten en misschien botsen zoude.

Maar zoudt gij dan niet gelooven, dat men elders vertrouwen stelt in diergelijke verhalen, en echter is dit de waarheid; ik heb grooter ongerijmdheden gelezen in de dagbladen, in het voormalig zuidelijk gedeelte van ons Vaderland geschreven of gedicht; een staaltje zal uit vele genoeg bewijzen, namentlijk, vroeger, dat *Amsterdam* tot Stadhouder had uitgeroepen WILLEM den Zesden, en dat tevens te *Scheveningen* de Pink weder zeilree lag, om onzen Koning en zijn gezin naar *Engeland* te voeren.

Indien op de vraag: wat heeft men gezegd? ten antwoord wierd gegeven een berigt, dat strijdig is met de Aardrijkskunde, dan is de slotsom niet ver te zoeken; in den staatkundigen tinnegieter van HOLBERG laat een der Politieken eene Engelsche vloot de *Seine* tot aan *Parijs* opzeilen.

Somwijlen komt ons de vraag: Wat heeft men gezegd? onbeantwoord terug. Wij hebben eenigen tijd geschriften en tegengeschriften met aandacht gelezen, omtrent den waarschijnlijken uitleg der handelingen van een zeer voornaam en aanzienlijk persoon, en na geëindigde lezing vroegen wij aan ons zelven: wat heeft men gezegd? Wij vermeenen met deze aanwijzing omtrent de eerste proefvraag te kunnen

volstaan, welker noodzakelijkheid des te minder behoeft aangetoond te worden, daar natuurlijk deze vraag in verband staat met het object of onderwerp van ons onderzoek, en dat, zonder de kennis van het te onderzoeken, alle verdere pogingen vruchteloos zijn.

De tweede vraag, welke wij als proefmiddel hebben opgegeven, was deze: Wie heeft het gezegd? en hierin ligt een groot verschil, tusschen de objective en subjective waarheid, of duidelijker tusschen het onderzoek der waarheid, en den afgetrokken zin der wijsbegeerte, en het weten wat men voor waarheid te houden hebbe in het gemeene leven; in het eerste in het wijsgeerig onderzoek, is de kracht van gezag zeer beperkt en begrensd, en of PLATO of SOCRATES iets verzekeren, de Wijsgeer onderzoekt zelf, maar in de berigten omtrent Staatsaangelegenheden, welke meer daadzaken zijn, ligt er veel aan gelegen, wie de berigtgever is. Al dadelijk maakt men een belangrijk onderscheid tusschen officiele en gewone berigten, tusschen Ministeriele en oppositiebladen; de Moniteurs, de Staats- en Hofcouranten hebben de praesumptie voor zich van de waarheid, deze praesumptie wordt minder bij de Ministeriele en verdwijnt soms bij de oppositie-bladen.

In de officiële bladen behoort men zelfs de onderscheiding te maken tusschen hetgeen ambtshalve door het gouvernement wordt berigt, en tusschen hetgeen de Redacteur van het officiële blad zelf berigt, of hem te berigten wordt ingezonden. Wij

hebben legerberigten gelezen in de officiële bladen van beide de strijdende partijen, zich beide de overwinning toeschrijvende, en *te Deums* in derzelver kerken bevelende. Wij hebben algemeene illuminatien gezien, alleen opgestoken door de officiële courant, en gejuich, en gejoel, en hoezee, en vivats gehoord, enkel opgevangen in het trommelvlies van den courantier.

Er zijn dagbladen, welke door verstandige waarheidlievende schrijvers worden uitgegeven, op welker gezag men zeer veel bouwen kan, en die eerlijk genoeg zijn om de bronnen op te geven, waaruit zij hun verhaal geput hebben, of er hunnen twijfel bijvoegen. Onder de vaderlandsche bladen verdienen de Haarlemsche en beide Haagsche couranten deswegens allen lof, en een berigt, door de redactie dier couranten met fiducie gegeven, verdient alle geloof. De couranten van handelsleden in het algemeen verdienen minder vertrouwen, daar de Redactie niet zelden om den tuin geleid wordt door berigten, welke invloed hebben op de prijzen der waren en effecten, en ongelukkig voor de geabonneerden, indien de dagbladschrijver zelf houder is van obligatiën, op deze of gene mogendheid, daar het uit den aard van het menschelijk hart volgt, dat ons eigenbelang op alles invloed heeft, waardoor wel eens berigten eene andere kleur ontvangen, naarmate de redacteur bevorens zijne speculatien heeft ingerigt.

De Persoon des berigtgevers is van het uiterste

belang, in het beoordeelen der geloofbaarheid. Een BERREYER beschaduwt de waarheid van het berigt der woelingen zijner partij, ten einde voor te komen, dat men den wettigen Koning van *Frankrijk* HENDRIK V niet geheel verbanne, en de Poolsche Grenadier LA FAYETTE twijfelde altijd aan de nederlaag zijner wapenbroeders. Het Fransch ministerie had eene drieledige non-interventie en interventie, in *België* met manschap, in *Polen* met onderhandelingen, in *Italië* met het bezetten eener Citadel daargesteld, en in *Duitschland* door zijne propaganda, en trachtte, met al het talent van eenen SEBASTIANI of DE BROGLIO, te bewijzen, de zoo duidelijke waarheid, dat deze non-interventie eigentlijk interventie is, en deze interventie non-interventie is; ieder dezer partijen heeft haar dagblad, hetwelk door haar als een prisma gebezigd wordt, om dien straal der waarheid te doen voorkomen, welke met hare denkbeelden en verwachtingen overeenstemt.

Vergeef het mij, M. L.! indien ik eenen kleinen uitstap doe, welke echter niet geheel van den weg is, wanneer ik u vraag, of gij die gewijzigde interventie en non-interventie van onze naburen begrijpt, ja, wij leven in de zonderlingste redeneereeuw, wilt gij eens eene sluitreden hooren van den Belgischen JAN DE WIT, waarom noemt de man zich niet liever HUGO DE GROOT, dat stond geleerder, verneemt dan het merkwaardig zeggen van den grooten Burger DE POTTER: de Belgen zijn niet verlicht, omdat zij ongelukkig zijn, en zij zijn ongelukkig, omdat zij niet

verlicht zijn. Ik heb beproefd een' diergelijken syllogismus te maken, en ik twijfel niet of gij zult denzelven evenzeer als dien van DE POTTER begrijpen. Gij lieden leest niet verder dit betoog, omdat het te duidelijk is, en het is te duidelijk, omdat gij niet verder leest. Dit vermeen ik genoegzaam te zijn, om aan te wijzen, dat, in het onderzoek omtrent Staatkundige waarheden, de vraag: wie heeft het gezegd? van gewigt is op de proefneming omtrent derzelver gehalte.

Een derde reagens of proefmiddel, door ons voorgesteld, ligt in de vraag, wien is het gezegd? Wij houden deze vraag in het onderzoek der waarheid van zeer veel belang. Men spreekt anders tot zieken dan tot gezonden, anders tegen meerderen dan tegen minderen, anders tegen moedigen dan tegen lafhartigen, anders tegen volken dan tegen bijzondere personen, anders tegen vrienden dan tegen vijanden, anders tegen onwetende dan tegen wijze menschen, anders tegen vertrouwde dan tegen verdachte personen.

Is het eene les der Christelijke zedeleer: weest opregt als de duiven, en voorzigtig als de slangen, hoe veel te meer en uitgebreider zou hier deze les door de Staatkunde en met volle rede en wijsheid worden in acht genomen!

Voor Engelschen en Hollanders, bij voorbeeld, kan het gouvernement niet te opregt zijn, volkomene openhartigheid wint het vertrouwen dier natien, zij hebben den moed ook de grootste ramp onbewimpeld te vernemen, en de regering, die leugenachtige

berigten officieel aan die beide volken ten strafmiddel toediende, zoude zich jammerlijk in het einde bedrogen vinden. Voor Franschen, Russen en Belgen daarentegen dient eenig verguldsel om de bittere pillen te worden gedaan, maar echter met de hoogste behendigheid en minder lomp dan zeker nieuwbakken minister van buitenlandsche zaken eener nieuwbakken mogendheidje, die, sprekende van openhartigheid, staatsstukken overlegt, en in de volle vaag zijner opregtheid de volgnummers vergeet.

Wij mogen echter niet alle openbaarmaking vergen, welke vaak zeer nadeelig voor onze belangen zoude zijn, trouwens, ook partij leest die openbare berigten, en het zoude hoogst onvoorzigtig zijn, haar de punten aan te wijzen onzer zwakheid en kwetsbaarheid, of te zeggen, op welke wijze wij voornemens zijn, dezelve te verschalken, te verrassen, of aan te vallen.

Men heeft ons verhaald, dat de bevelhebber eener belegerde vesting, tijdens de vorige omwenteling, verzekerde geene verspieders te behoeven, aangezien eene naburige stadscourant, met alle opregtheid den staat der zaken, en de plannen van aanval en verdediging opgaf, weshalve hij zijnen vorst zoude voordragen, den Redacteur met eene ridderorde te beloonen.

Men lette dus bijzonder op het onderzoek tot wien iets gezegd is, een voorbeeld, uit het dagelijksch leven, uit den handel genomen, zal ons gezegde duidelijker maken. Veronderstellen wij een' hande-

laar in de wijnen, bij gelegenheid van den inkoop, zult gij zijne menigvuldige aanmerkingen hooren op de qualiteit van de waar; hij proeft met een bedenkelijk gelaat, hij twijfelt of hij den koop wel sluiten zal, hij schrikt van den prijs, hij weet dat er eerlang veel van die soort te wachten is, de berigten van den volgenden oogst zijn allergunstigst, hij verzekert dat de markten dalen zullen, men heeft hem bereids voordeeliger aanbiedingen gedaan en, in weerwil dezer verzekeringen en afwijzingen, koopt hij den wijn. Gaat hem nu spreken over dienzelfden wijn en gij zult eene lofrede hooren; hij proeft u voor of ook zijne proef sympathetisch op uwe smaakzenuwen zoude werken, op zijn gelaat leest gij den aangenamen prikkel van long en gehemelte, hij verzekert u, dat er geene betere qualiteit is, dat de jongste koude en storm alle wijngaarden vernietigd heeft, en dat hij alleen in staat is, voor zulk eenen prijs zulken wijn te geven. En intusschen is dit dezelfde wijn en dezelfde persoon, alleen het verschil van des wijnkoopers zeggen ligt in den persoon, tot wien hij spreekt.

Hier komt derhalve een geest des onderscheids bijzonder te stade, ik begeer van het departement van oorlog geene andere inlichting dan een opregt antwoord op mijne vraag. Ben ik veilig op de plaats waar ik mij bevind, en laat het aan deszelfs wijsheid over zoodanig zijne middelen in te rigten, als meest geschikt zijn om den vijand afbreuk te doen, ik mistrouw hierin niet zijne daden, maar zijne

woorden; want hij spreekt in die berigten niet tot mij, vergeten burger, maar tot het algemeen, en alzoo ook tot den vijand; maar geheel anders is mijne vordering van het departement van finantiën, dat opofferingen vergt, en welke ik gelaten op het altaar des Vaderlands wil brengen, deze spreekt ook tot mij, omdat ik belastingschuldige ben, en daarom begeer ik te weten den staat van de schatkist en deszelfs behoefte, en ik eisch derhalve de waarheid, en de waarheid alleen. Wanneer derhalve de Minister van finantiën tot belastingschuldigen spreekt, zegt hij of wordt hij verondersteld de waarheid te verklaren.

Ook hiermede meenen wij genoegzaam te hebben aangeduid, dat het proefmiddel der vraag: tot wien is het gezegd? belangrijk wezen kan, om de opregtheid van een berigt te toetsen.

Het vierde middel ter proefneming is door ons opgegeven te zijn de beantwoording der vraag: wanneer is het gezegd? Er ligt veel aan gelegen waar te nemen, op welken tijd iets gezegd is, in vollen vrede of oorlog, bij welvaart of onspoed, bij eene groote overwinning of bij eene nederlaag, bij eenstemmige, eendragtige landgenooten, of bij een volk in woedenden opstand, bij bezadigde Hollanders of razende Belgen, bij dappere Polen of bij laffe Italianen.

Evenmin is het onverschillig in welke gemoedsaandoening het berigt gegeven is, bij volkomene bedaardheid, na rijpen rade, of bij hevige aandoening

bij vrees of schrik, bij hoop of vertwijfeling, bij vergevingsgezindheid, bij wraak, bij spijt of wangunst.

Wilt gij een voorbeeld, welk eenen invloed bedaardheid of drift bij berigten heeft, leest dan het welberaden rapport van den Kapitein KOOPMAN over de daad van den jeugdigen held, wiens naam op aller lippen is, verneemt daaruit met welke bedaardheid de moedige jongeling, den kamp der elementen ontkomen, alles overlegt, en eindelijk een besluit, dat in zijne heldenziel vast stond, ten uitvoer bragt; leest daarentegen het lasterend berigt der Belgen, opgemaakt nadat zij bereids de waarheid vernomen hadden, en verneemt dat diezelfde muiters, die zich bij elke gelegenheid, welke zich aanbood, verlustigden in het mishandelen van hunne voormalige landgenooten, wier kogels ongeneeslijk zijn, die de gevangenen wederregtelijk achterhouden, het noodige voedsel weigeren, leest hoe diezelfde Belgen waren toegeschoten, om de ongelukkige matrozen der Kanonneerboot N°. 2 te redden!!

Neen! ook wij mogen partijdig zijn, maar wij beroepen ons op ieder' onbevangen lezer en op de marine der vreemde volken, of waren die vlaggen, die daar halver stok treurig wapperden, geene zegels op het perkamenten schrift, dat de daad van VAN SPEIJK adelt.

De burgerij eener stad, beweldadigd onder de beweldadigden, roept tegen het oproer 's Konings troepen en des Prinsen hulp in. Met verzoenings leuzen op de borst, verschalkt zij het edelst vertrou-

wen; naauwelijks binnen de muren gelokt, of uit de huizen hagelt het kogels en vernieling, dit heet in de taal van den hartstogt eene schrandere krijgslist; eindelijk dringen de vergramde en beleedigde troepen des Konings in de huizen, waaruit zij bestookt werden, en straffen de onverlaten, dit heet in de taal der hartstogten Hollandsche wreedheid en tirannij.

Het is van belang het tijdstip in aanmerking te nemen, waarop iets gezegd is; wanneer wij slechts de stukken en stukjes van den dag lezen, en de redeneringen onzer schrijvers volgen, dan zien wij, dat wat eergisteren bij allen was aangenomen, heden geene waarheid meer is.

Even als de regtsgeleerde, bij de beoordeeling van het gewigt, dat hij aan geschrevene bewijzen te hechten heeft, dadelijk onderzoek doet naar de dagteekening van het hem belangrijke stuk, eveneens is het in de beoordeeling van berigten noodzakelijk raad te plegen, wanneer en onder welke omstandigheden dit berigt geschreven zij.

Men kan bij eene dadelijke ramp niet van den berigtgever die naauwkeurigheid vergen, waarmede hij later ons met de omstandigheden zal bekend maken. « Er is hier een groote brand uitgebarsten, « de halve stad ligt in assche, de brandspuiten zijn « van alle kanten toegesneld, men wanhoopt niet aan « het eindelijk meester worden van het vuur, er zijn « geene menschen bij omgekomen, » luidt een voorloopig berigt, misschien geschreven bij het licht der opstijgende vlammen. Wij vernemen den volgenden

morgen, dat de brand zich gelukkig tot eene wijk bepaald heeft, dat vele goederen gered zijn, dat de schade veel minder is dan men gedacht heeft, en eindelijk wordt bij eene nadere gelegenheid de vermoedelijke oorzaak van den brand, de juiste opgave der gedeclareerde schade, aanwijzing der huizen, die verzekerd waren, en verdere bijzonderheden vermeld; deze trapswijze verbetering der berigten zijn het gevolg van den invloed van het tijdstip der tijding; herinneren wij ons welke uiteenloopende berigten ons van *Antwerpen* gewierden, eer wij wisten dat de Nestor onzer landmagt de Citadel van *Antwerpen* vormde tot het keerpunt van onze wanhoop.

Wij gelooven met het gezegde te hebben betoogd, dat er in de beoordeeling der waarheid veel aan gelegen ligt te onderzoeken, wanneer het berigt gegeven zij.

Maar ook de plaats waarop, of van waar een berigt gegeven wordt, levert ons vijfde proefmiddel op.

Het zal wel niet onverschillig wezen, of de schrijver zich bevindt in het *ultra liberale Parijs*, of in het Monarchale *Petersburg*, of hij in de vrije steden van *Holland* schrijft, dan onder de *Oostenrijksche* Censuur, of de berigtgever verre verwijderd is van de plaats, die zijn berigt betreft, dan op dezelve tegenwoordig, of hij ooggetuige geweest is, dan of hij van anderen zijne tijdingen heeft.

Wij herinneren ons den uitroep van den Generaal FOY te *Parijs*, in de kamer der gedeputeerden, met vreugde verkondigende, dat de Oostenrijkers, in de

Abrusso's beklemd, langer geenen wederstand zouden kunnen bieden aan den overwinnenden vrijheidstander van het herboren Latium, en kort na 's mans berigt, wierd het rapport van den Generaal PÉPÉ bekend, waarin deze verklaart de eenige Italiaan te zijn, wiens rug door geen' Oostenrijker gezien was.

Met welke nederlagen en rampen zijn de Russen niet bedreigd geworden, aan deze zijde van den *Balkan*, en, terwijl wij daarover de berigten en twijfelingen lazen en vernamen, zagen onze verwonderde oogen de Ukaze, welke den dapperen DIBITSCH den naam van SABALKANSKY schonk.

Er is een tijd geweest, dat voor de kinderen het speelgoed uit *Neurenburg* kwam, en voor de ouderen staatkundige tijdingen, beide om hen te amuseren, en beide mank gaande aan hetzelfde gebrek namelijk, onzeker en van korten duur.

Het zoude in de vorige dagen ongeraden geweest zijn, uit het vrije *Venetië* u eenig berigt te geven, dat maar eenigzins staatkundig was. In het voormalige *Parijs*, zoowel onder LODEWIJK XIV als onder NAPOLEON, ware dit evenmin te wagen; in *België* heet de drukpers vrij, echter is het op straffe van plundering verboden, een ander gevoelen te hebben dan de Heer PLAISANT.

Wie zoude twijfelen, dat de plaats geenen invloed had op de berigten, daar zij geducht inwerkt op de personen. Misschien hebben M. L. wel eens iets vernomen van zekeren Heer en Graaf DE CELLES; in de Keizerstad *Amsterdam* is deze man geheel Na-

poleontisch, voor den Franschen Adelaar moest alles bukken en buigen; de aarde is te koud, waar een NAPOLEON de voeten zet; de bloem van *Neêrlands* jongelingen geniet de eer onder zijne vanen te dienen, en van de *Taag* tot aan de *Moskowa* de bloedige lauweren der alleenheersching aan zijne voeten te spreiden. NAPOLEON treedt van het tooneel der wereld geheel af, en het vorstelijk *'s Gravenhage* wordt getuige van de lofspraak en van den eed van getrouwheid, dien de Belgische Gedeputeerde aan den vorst van *Holland* zweert. De belangen der kerk roepen den Nederlandschen afgezant in de hoofdplaats des Christendoms, en het oude *Rome* is getuige van den Christelijken ijver en de vrome zeden van den Kandidaat Kardinaal DE CELLES.

België komt in opstand tegen zijne wettige vorsten, en roept in *Brussel* zijn constituerend congres te zamen; DE CELLES is weldra in het hoofdbewind, en verdedigt *België's* onafhankelijkheid.

Er is een gezantschap noodig naar *Parijs*, weldra is DE CELLES naar *Frankrijks* hoofdstad op reis, weldra in de muren van het *Palais Royal*, weldra aan de voeten van LOUIS PHILIPPE, aanbiedende zijnen persoon en zijne provinciën ter inlijving met *Frankrijk*.

Zie daar, welken invloed de plaats heeft op de personen; zoude het dan wonder zijn, dat zij op de berigten, die toch van personen uitgaan, dubbelen invloed heeft, en men, bij het onderzoek naar de gegrondheid van een ingekomen berigt, in aan-

merking moet nemen de plaats, van waar hetzelve oorspronkelijk is?

Een zesde toetsmiddel is de beantwoording der vraag: op welk eene wijze is het gezegd?

Er is een lofdicht verschenen op de Belgische vrijheid, door den Hollandschen Dichter IMMERZEEL. Dit gedicht is gerecenseerd, met afwijzing van het onderwerp, door den Redacteur der *Letteroefeningen*; en hierop is een antwoord of eene antikritiek verschenen van den Schrijver, alles in den schertsenden toon; maar zou men ons wel kunnen gelooven, wanneer wij u herinneren, dat de Dichter en de Recensent en de Antikriticus verpligt zijn geweest te zeggen, dat alles maar uit joks was. Gelukkig dat dit niet veel gebeurt, het ware te vreezen dat, even als voorheen sommige schilders onder hun voorwerp: dit is een paard en dat een boom, men insgelijks bij elke voordragt er onder moest vermelden: dit is ernst, dit meenen wij niet, hier moet gehuild worden, nu blief je te lagchen.

Intusschen is dit bij berigten van het hoogste belang, en wij hebben menigmaal spotternij uit de eene courant, voor ernstige tijdingen in de andere zien overnemen.

Duidelijker is de wijze van berigtgeving, wanneer de eerlijke Schrijver dezelve laat vergezeld gaan van een: men zegt, men wil, er is een gerucht, men verzekert en diergelijke uitdrukkingen, welke zoo vele maatstaven zijn voor den graad van vertrouwen aan het berigt te hechten, en wanneer wij dan bekend

zijn met den geest der Redactie, dan weten wij hoe veel zulke uitdrukkingen gelden, en dan nemen wij de verzekeringen aan des Courantiers, of twijfelen met hem, of weigeren alle geloof aan het verspreide geschrijf. Het is den dagbladschrijver niet euvel af te nemen dat hij alles opneemt, hij is een der monden van de faam en belast met de verspreiding van alles; de begeerte, de drift, ja de honger naar nieuws is soms zoo hevig, dat de Courantier wel verpligt is alles te verhalen wat men verhaalt, en is hij dan eerlijk genoeg de bronnen op te geven, waar hij zijn nieuws gevonden heeft, of zelfs op te geven of hij grond van zekerheid, geloof of twijfel heeft, dan heeft de Redacteur zijn' pligt gedaan, en het staat nu aan den lezer met het gegevene berigt zijn voordeel te doen.

Verder en breeder zal het wel niet behoeven uiteengezet te worden, dat de wijze, waarop iets gezegd is, een punt van onderzoek moet uitmaken, in hoe verre het gezegde waarheid bevat.

Eindelijk is de beantwoording der vraag: waarom is het gezegd? de laatste toets, om de waarheid van een berigt te onderzoeken.

Indien het ons gegeven wordt, uit de verpligting om ons de waarheid te zeggen, en er geene drijfveeren bestaan, dan is deze proef van eenen onzijdigen aard; maar soms liggen deze drijfveeren bloot. De meeste onzer Hollandsche bladen hebben geene kleur; de meeste zijn zelfs verbazend bleek, sommige dagbladen zijn gematigd ministeriëel, een paar bladen

aan de *Maas* zijn de partijdige standaarden van een gevoelen, dat hier niet kiemen zal, veel minder wortel schieten; maar de Fransche en Engelsche couranten hebben ieder haar bepaald doel; men behoeve niet eens de hofcourant van LOUIS PHILIPPE te vergelijken met de *Quotidienne*, maar de verschillende bladen, die dagelijks het licht zien; het *Avenir* predikt Jesuïtismus, de *Gazette* legitimiteit, de *Debats* gematigde doctrinale monarchie, de *Constitutionel* burger-koningschap, de *Revolutie* blijft haren naam getrouw, en de *Tribune* omkeering van alles, het Christendom ingesloten, even eens is het in *Engeland*, waar het eene dagblad de leer van WELLINGTON, het andere van Lord GREY, een derde weder het zuiverste radicalisme verkondigt. Ieder dezer bladen nu is het minder te doen om u de waarheid te zeggen, dan meer bijzonder om u voor zijn gevoelen te winnen. Met dit doel doorsnuffelt de Redactie alle ingekomene berigten en correspondentiën; nu wordt er niets geplaatst of het moet rijmen met het systema, en zoo men het eindelijk, om toch alle gezag van waarheid niet te verliezen, plaatsen moet, dan is het nog bijster verminkt. Wij hebben voor dit gezegde geen beter bewijs, dan de kwade trouw, waarmede de vreemde dagbladen berigt hebben gegeven van de geschillen tusschen ons en de Belgen, en wij hebben daaruit den maatstaf leeren kennen van hunne geloofwaardigheid.

Met het opgeven van dit laatste proefmiddel ter onderzoek der waarheid, meenen wij dan ons voor-

gestelde taak te hebben afgeweven. Wij zagen, dat om de subjective waarheid te onderzoeken, gevraagd moet worden, wat is het onderwerp dier waarheid? wie is de zegsman van het gegevene berigt? op welk gezag steunt hetzelve? tot wien en voor wien is het berigt gezegd en geschreven? op welk tijdsgewricht en op welke plaats is het daargesteld? in welken toon en op welke wijze is het verhaald? en welk doel, anders dan de waarheid, mag de berigtgever zich als oogwit hebben voorgesteld? en bevinden wij dat het onderwerp ons onderzoek waardig, dat het gezag niet berispelijk, dat het voor waarheidminnaars en onpartijdigen gegeven is, met bedaardheid, welwetendheid, en ter geschikter plaatse onbevangen opgesteld is, op eenen stelligen toon en alleen om der waarheid wille, dan heeft zoodanig een berigt het vermoeden voor zich van waarheid, zoo ver wij menschen subjectif waarheid zeggen en weten.

Mogten weldra de dagen naderen, waarop de nieuwspapieren een voornaam gedeelte hunner bebelangrijkheid zullen missen, en zij met geene andere onderwerpen ons onledig houden, dan met de eenzelvige berigten van rust en vrede, van voortgang in wetenschap en zedelijkheid, en van ieders pligt om het zijne toe te brengen tot instandhouding van den vrede in staat en kerk.

P. S. SCHULL.

MANFRED,
DRAMATISCH DICHTSTUK.

UIT HET OORSPRONKELIJK ENGELSCH

VAN

Lord BYRON,

IN NEDERDUITSCH PROZA OVERGEZET

DOOR

E. M. BOELAERT.

GEVOLGD VAN DE VERTALING DER ANALYSIS VAN DEN FAUSTUS VAN GÖTHE

DOOR

Mevrouw STAEL,

EN EENIGE AANMERKINGEN

VAN

Mr. P. S. SCHULL.

Voorwoord.

Deze vertaling van den MANFRED van Lord BYRON is haar oorsprong verschuldigd aan een verzoek van den Ondergeteekende, welke het voornemen had opgevat, om deze vrucht van het dichterlijke brein des beroemden Brits te vergelijken met den FAUSTUS van den niet minder beroemden GÖTHE.

Ten einde den Lezer in staat te stellen, om deze vergelijking te kunnen beoordeelen, is hij te rade geworden den geheelen MANFRED vertaald mede te deelen in opvolgende nummers dezer Bijdragen, vervolgens de analysis van den FAUSTUS door Mevrouw STAEL, en eindelijk zijne aanwijzing van de punten van overeenkomst en verschil te leveren.

Deze overzetting van dit dichtstuk ben ik verpligt aan eene vrouwelijke hand, Mejufvr. E. M. BOELAERT, welke zich tot de uitgave dier overzetting met haren naam, alleen op mijnen aandrang, heeft laten overhalen, schoon hare letterkundige werkzaamheden zich meer bepalen en vlijen tot het zachte, dan tot het wilde en woeste.

Intusschen mag ik de opmerking niet verzwijgen, dat het zonderling moet schijnen, dat de FAUSTUS van GÖTHE en de MANFRED van BYRON beide door de pen eener vrouw zijn overgebragt, tenzij men met ons het gevoelen deele, dat de vrouwen bij uitnemendheid vatbaar zijn voor het begrip der Romantische poëzij.

P. S. SCHULL.

MANFRED,

EEN DRAMATISCH GEDICHT.

There are more things in heaven and earth, HORATIO,
Than are dreamt of in your philosophy.

DRAMATISCHE PERSONEN.

MANFRED.
Een gemsen jager.
De Abt van St. Maurice.
MANUEL.
HERMAN.
Tooveres van de Alpen.
ARIMANES.
NEMESIS.
De schikgodinnen.
Geesten.

Het stuk speelt te midden der hoogste Alpen; gedeeltelijk in het kasteel van MANFRED *en gedeeltelijk tusschen de bergen.*

EERSTE BEDRIJF.

EERSTE TOONEEL.

MANFRED *alleen in eene Gothische galerij te middernacht.*

De lamp moet weder aangevuld worden, maar ook dan zal zij evenwel niet branden, zoo lang ik waken moet, mijne sluimeringen, — indien ik sluimer — zijn geen slaap, maar eene voortduring van onop-

houdelijk denken, waaraan ik geen' weerstand kan bieden; in mijn hart is de schemering van een feestdag, of een voorgevoel van een hooger leven *); deze oogen sluiten zich alleen om inwendig te zien; en echter leef ik, en draag het voorkomen en de gedaante van ademende menschen. Maar, innig verdriet moet de onderwijzer zijn van den wijze: smart is kennis: zij, die de meeste kennis hebben, moeten het diepste treuren over deze noodlottige waarheid; de boom der Kennis is niet die des Levens. Wijsbegeerte en wetenschap, en de oorzaken der wonderen, en de wijsheid der wereld, dit alles heb ik onderzocht, en in mijne ziel is eene magt, om deze alle aan haar onderdanig te maken — doch zij brengen geen nut aan: ik heb weldaden gedaan aan de menschen, en ik heb het goede ontmoet, zelfs onder de menschen — maar dit bragt mij geen nut aan: ik heb mijne vijanden gehad, en niet een heeft mij beschaamd gemaakt, vele zijn voor mij gevallen — maar dit bragt mij geen nut aan: — Goed of kwaad, leven, magt, hartstogten, dat alles zie ik in andere wezens, maar voor mij, zijn zij geweest als regen op eene zandplaat, sints dat geheel namelooze uur. Ik heb geene vrees, en ik voel dat het een vloek is geene menschelijke vrees te hebben, noch schokkende onrust, die voor hoop of wensch, of verholen liefde, of voor iets op de aarde het hart luid doet kloppen. — Nu tot mijne taak. —

*) Eene andere lezing heeft: In mijn hart, daar is de waker. S.

Geheimzinnige verrigting! Gij geesten van het onbegrensde Heelal! die ik in duisternis en in het licht gezocht heb — gij, die om de aarde zweeft en in veel fijndere luchtstreek woont — gij, voor wie de onbereikbare kruinen der bergen verblijfplaatsen zijn, en die met de afgronden der aarde en des Oceaans gemeenzaam zijt — U roep ik aan bij de neergeschrevene tooverwoorden, die mij eene magt over u geven — Verrijst! Verschijnt!

(*Eene tusschenpoozing*).

Zij komen nog niet. — Nu, bij de stem van hem, die de eerste onder u is — bij dit teeken, hetwelk u doet sidderen — bij de regten van hem, die onsterfelijk is, — Verrijst! Verschijnt! — Verschijnt!

(*Eene tusschenpoozing*).

Indien het zoo is. — Gij, Geesten van de aarde en van de lucht, zoo zult gij mij niet heimelijk teleurstellen: bij eene magt, tot heden door mij met kracht gebezigd, hooger dan alle. Een tooverwoord, dat u dwingt oorspronkelijk uit eene veroordeelde star, het brandende wrak van eene gesloopte wereld, eene omdolende hel in de eeuwige ruimte; bij den zwaren vloek, die op mijne ziel rust, bij de gedachte, welke binnen in mij en rondom mij waart, noodzaak ik u tot mijnen wil. — Verschijnt!

(*Eene star wordt gezien aan het donkere einde der galerij; zij heeft eene vaste standplaats, eene stem wordt zingende gehoord.*)

Eerste Geest.

Sterveling! op uw bevel neergedaald uit mijne

woning in de wolken, gebouwd uit den damp der schemering, en welke het ondergaan van de zomerzon vergult met het azuur en het vermillioen, dat voor mijne tent gemengd is: hoewel uw verzoek konde geweigerd worden! heb ik op den straal van eene star gevaren, en aan uwe bezwering gehoor gegeven; Sterveling — uw wensch zal verhoord worden!

Stem van den tweeden Geest.

De *Montblanc* is de koning der bergen. Zij huldigde hem reeds eeuwen geleden op eenen troon van rotsen, in een gewaad van wolken, met eenen diadeem van sneeuw. Rondom zijn gordel zijn wouden vastgeklonken, en de sneeuwval is in zijne hand; maar vóór dat dezelve tuimelt, moet die donderende klomp op mijn bevel wachten. De koude en rustelooze massa van den ijsberg beweegt zich voorwaarts dag aan dag; maar ik ben het, die daaraan bevel geef van voort te gaan, of met deszelfs ijs te vertragen. Ik ben de Geest van die streek, ik zou den berg kunnen doen buigen en hem tot aan zijnen spelonkachtigen grondslag doen schudden — en wat begeert *gij* van mij?

Stem van den derden Geest.

In de blaauwe diepte der wateren, waar de golf geenen kamp voert, waar de wind een vreemdeling is, en de zeeslang leeft, waar de Meermin haar groen haar met schulpen siert; gelijk de storm op den waterspiegel, ruischte de klank van uwe bezweringen; over mijne kalme koralenzaal rolde de holle Echo — aan den Geest van den Oceaan uwe wenschen ontvouwende!

Vierde Geest.

Waar de sluimerende aardbeving zich nedervlijt op eene peluw van vuur, waarboven de meiren van naphta kokende zich verheffen; waar de wortels van de Andes diep in de aarde slaan, zoo als hunne kruinen omhoog schieten tot den hemel; ik heb mijne geboorteplaats verlaten, om aan uw bevel te gehoorzamen — uwe bezwering heeft mij ten onder gebragt, uw wil zij mijn gids!

Vijfde Geest.

Ik ben de teugelhouder van den wind, de aanvoerder van den storm; de orkaan, dien ik achter mij liet, is nog warm van het weerlicht; om mij tot u te spoeden, zweepte ik mij over kust en zee voort op den rukwind: de vloot, die ik ontmoette, zeilde goed, en nogtans zal dezelve zinken, eer de nacht voorbij is.

Zesde Geest.

Mijne woning is de schaduw van den nacht, waarom martelt uwe tooverkunst mij met licht?

Zevende Geest.

De star, die uw lot bestiert, werd door mij geregeerd, vóór dat de aarde eenen aanvang nam: het was eene wereld zoo helder en heerlijk, als ooit in het uitspansel eene zon wentelde; derzelver loop was vrij en regelmatig, de ruimte had geene liefelijker star in haren boezem. Haar stond had geslagen — en het werd eene dwalende massa van gedaantelooze vlammen, eene baanlooze komeet, ten vloek en bedreiging van het heelal; thans nog voortrollende met de ingeschapene kracht, zonder aspunt, zonder baan, eene

schitterende wanstaltigheid in de hoogte. Het wangedrogt van den bovensten hemel! En gij! onder deszelfs invloed geboren — gij worm! wien ik gehoorzaam en veracht — genoodzaakt door eene magt, (die de uwe niet is, en aan u alleen daarom veroorlooft om eenmaal geheel aan mij te behooren) om voor dit korte oogenblik neer te dalen, waar deze zwakke geesten rondom u zich buigen en een gesprek houden met een nietig wezen gelijk gij. — Wat wildet gij van mij vorderen? Gij, kind van klei!

De zeven Geesten.

Aarde, oceaan, lucht, nacht, bergen, winden, uwe star, allen zijn hier op uwen wenk en bevelen. Kind van klei! voor u, op uw aanzoek zijn hunne geesten tegenwoordig. — Wat wilt gij van ons, zoon der stervelingen — spreek?

MANFRED.

Vergetelheid.

Eerste Geest.

Waarvan? — van wien? — en waarom?

MANFRED.

Van hetgene binnen in mij is; lees het daar. — Gij weet het, en ik kan het niet uitspreken.

Geest.

Wij kunnen u slechts geven, wat wij zelve bezitten: vraag aan ons, uwe onderdanen, opperheerschappij, magt over de aarde, geheel of gedeeltelijk, of een teeken, dat de elementen onder bedwang houdt, waarvan wij de beheerschers zijn, elk in het bijzonder en alle te zamen zullen u behooren.

MANFRED.

Vergetelheid, zelfvergetelheid — kunt gij die niet ontwringen aan uwe geheimzinnige rijken, daar gij zoo overvloediglijk aanbiedt wat ik vragen mag?

Geest.

Dat behoort niet tot ons wezen, dat is buiten ons vermogen; maar — gij moogt sterven.

MANFRED.

Zou de dood het mij willen verleenen?

Geest.

Wij zijn onsterfelijk, en wij vergeten niet; wij zijn eeuwig, en voor ons is het verledene en het toekomende — tegenwoordigheid. Hebt gij nu het antwoord?

MANFRED.

Gij lacht met mij — maar de magt, die u hier heenvoerde, heeft u gemaakt tot mijne onderhoorigen. Slaven, spot niet met mijn' wil! De ziel, de geest, de vonk van PROMETEUS, het licht van mijn aanwezen is zoo schitterend, doordringende, en wijdschijnende als uw eigen, en zal niet onderdoen voor het uwe, hoewel het in klei gehuld is! Antwoordt, of ik zal u toonen wie ik ben.

Geest.

Wij antwoorden, zoo als wij u geantwoord hebben; ons antwoord ligt in uwe eigene woorden.

MANFRED.

Waarom spreekt gij alzóó?

Geest.

Indien, zoo als gij zegt, uw wezen is als het onze,

dan hebben wij u geantwoord door u te verhalen, dat het gene, hetwelk de stervelingen de Dood noemen, niets gemeens heeft met ons.

MANFRED.

Ik heb u dan te vergeefs uit uwe rijken geroepen; gij kunt niet, of gij wilt mij niet helpen.

Geest.

Gij hebt slechts te gebieden, en al wat wij bezitten, bieden wij u aan; het behoort u: bedenk vóór dat gij ons wegzendt, vraag nogmaals — een koningrijk, en heerschappij, en magt, en lengte van dagen. —

MANFRED.

Bij God! wat heb ik met dagen te doen? zij zijn reeds al te lang. Vertrek van hier, ga heen.

Geest.

Wacht toch een oogenblik: hier verschenen, willen wij u dienen; bedenk u, is er dan geene andere gave, die in uw oog eenige waarde kan hebben?

MANFRED.

Neen, daar bestaat er geene: evenwel wacht nog — een oogenblik — eer wij scheiden, — ik wilde u van aangezigt tot aangezigt aanschouwen. Ik hoor uwe stemmen, schoone, maar droefgeestige klanken, gelijk de muzijk op het water; en ik zie het vaste aanschijn van eene heldere groote star, maar niets meer. Nadert mij gelijk gij zijt, of een, of allen, in uwe gewone gedaanten.

Geest.

Wij hebben geene gedaanten buiten de grenzen

der elementen, waarvan wij het wezen en het beginsel zijn: maar kies gij eene gedaante — en daarin zullen wij u verschijnen.

MANFRED.

Ik heb geene keuze; daar is geene gedaante op de aarde, die afschuwelijk of schoon voor mij is. Laat hij, die de magtigste onder u is, zulk een aanschijn aannemen, als voor hem het meest geschikt moge schijnen — Kom tot mij!

Zevende Geest, (*verschijnende onder de gedaante van eene schoone vrouwelijke gestalte*).

Aanschouw!

MANFRED.

O God! Indien het zoo zij, en uwe kunst geene dolzinnigheid en geene spotternij is, dan mag ik nog zeer gelukkig zijn. — Ik zal u omarmen, en wij zullen weder — (*de gedaante verdwijnt*) Mijn hart is verpletterd!

(MANFRED *valt bewusteloos neer*).

(*Er wordt eene stem gehoord bij den volgenden tooverzang*).

Wanneer de maan op de golven schijnt, en de glimworm op het gras, en het luchtverschijnsel op het graf, en het dwaallicht op de moeras; wanneer de vallende starren verschieten, en het gekras der uilen weerklank vindt, en de stilzwijgende bladen nog in de schaduw van den berg rusten, dan zal mijne ziel op u komen met magt en teeken.

Hoewel uwe sluimering diep moge zijn, toch zal

uw geest niet slapen; daar zijn schaduwen die niet zullen verdwijnen, daar zijn gedachten die gij niet kunt verbannen; door eene magt aan u onbekend, kunt gij nooit alleen zijn; gij zijt gewikkeld in een lijkkleed, gij zijt opgenomen in eene wolk, en voor altijd zult gij in den geest van deze betoovering blijven.

Hoewel gij mij niet ziet voorbijgaan, zult gij mij voelen met uw oog als iets, dat, hoewel ongezien, u nabij is en nabij geweest is; en wanneer in die geheime verschrikking gij uw hoofd hebt omgewend, dan zult gij u verwonderen dat ik tevens gelijk uwe schaduw geene plaats heb, en de magt, die gij gevoelt, zult gij niet durven bezigen.

Eene tooverstem en een toovergedicht hebben u met een' vloek gedoopt; en een luchtgeest heeft u omward met eenen strik; er is eene stem in den wind, die u zal beletten van u te kunnen verheugen; aan u zal de nacht de hemelsche rust ontzeggen; en des daags zal eene zon schijnen, die u naar haren ondergang doet wenschen.

Van uwe valsche tranen bereidde ik eenen drank, die de kracht heeft om te dooden; van uw eigen hart ontwrong ik het zwarte bloed aan deszelfs nog zwartere bron; van uwen eigenen glimlach rukte ik den adder weg, want daar lag dezelve rond ineen gekronkeld als in zijn drassig leger; van uwe eigene lippen rukte ik de betoovering weg, welke aan dit alles het grootste kwaad deed, elk bekend vergif beproevende, zoo vond ik dat uw eigen het sterkste was.

Bij uw koud hart en uwen slangachtigen lach, bij uwen onpeilbaren afgrond van geveinsdheid, bij die in schijn zoo deugdzame oogen, bij de huichelarij uwer in zich gekeerde ziel; bij uwe doortrapte kunst, die doorging voor menschelijkheid van uw hart; bij uwe wellust in eens anderen leed, en bij uwe verwantschap met CAÏN, roep ik u aan, en noodzaak u zelf om uwe eigene hel te zijn.

En op uw hoofd stort ik de giftfiool uit, die u zal inwijden tot deze proef; noch te sluimeren, noch te sterven, zal uw noodlot wezen; hoewel uw dood, volgens uw' wensch, schijnbaar nabij zal zijn, maar die wensch is slechts eene vrees. Zie, nu werkt de bezwering rondom u, en de klankenlooze keten heeft u gebonden; over uw hart en hoofd beiden is het woord gegaan: — verga!

TWEEDE TOONEEL.

De Jungfrau. Het is morgen. MANFRED *alleen op de steile, overhangende rotsen.*

MANFRED.

De geesten, die ik deed verschijnen, verlaten mij — de betooveringen, daar ik mij in geoefend heb, misleiden mij — het geneesmiddel, daar ik op rekende, martelde mij; ik vertrouw niet meer op bovenmenschelijke hulp, zij heeft geene magt over het verledene, en wat de toekomst belangt, het zij als verleden

zich in duisternis bedekt, deze behoort niet tot mijn onderzoek. — Mijne moeder de aarde! en gij nieuw aangebroken dag, en gij bergen, waarom zijt gij schoon? ik kan u niet liefhebben, en gij, het schitterende oog van het heelal, dat alles over zich verspreidt — en voor alles een wellust is — gij schiet uwe stralen niet in mijn hart. En ook gij, gij steile rots, op welker uiterste punt ik sta; beneden op den rand van den geweldigen stroom aanschouw ik de hooge pijnboomen, die door den duizelingwekkenden afstand mij slechts struiken schijnen; wanneer een sprong, een schok, eene beweging, zelfs eene ademhaling mijn ligchaam wilde overbrengen op dat van steen gespreid bed om voor eeuwig te rusten — waarom toef ik? ik voel de aandrift — en toch stort ik er niet in; ik zie het gevaar — en toch wijk ik niet terug; en mijn hoofd duizelt — en toch staat mijn voet pal: daar is eene magt over mij, die mij terug houdt en die het mij tot een noodlot maakt, te moeten leven; indien het leven is, binnen in mij zelven deze dorheid van geest te dragen en het graf van mijne eigene ziel te zijn; want ik heb opgehouden om mijne daden te regtvaardigen aan mij zelven — de laatste zwakheid van het kwaad. Hei! gij gevleugelde wolkendoorklievende afgezant,

(*Een Arend vliegt voorbij*)

wiens gelukkige vlugt de hoogste in den hemel is, wel moogt gij neerschieten zoo nevens mij — mogt ik uwe prooi zijn, om door uwe jongen verslonden te worden; gij zijt weg gegaan, waar het oog u niet

kan volgen ; maar het uwe nogtans ziet benedenwaarts ; voorwaarts of omhoog met een' sterk doordringenden blik. — Heerlijk ! hoe heerlijk schoon is deze geheele zigtbare wereld ! hoe luisterrijk in hare werken en in zich zelve ! Maar wij, die ons zelven hare gebieders noemen, wij, half stof, half godheid, te gelijk onbekwaam om diep te zinken en om in de hoogte te zweven, met onze gemengde natuur maken wij eene zamenbotsing van hare elementen, en ademen den adem der vernedering en der trotschheid, strijdende met lage behoeften en een' verheven' wil, tot dat onze sterfelijkheid de overhand neemt, en de menschen zijn — wat zij niet aan zich zelve noemen, en niet aan elkander toevertrouwen. Luister! eene muzijknoot,

(*Een herders-fluitje wordt op een' afstand gehoord*).

de natuurlijke muzijk van het bergriet — want hier zijn de aartsvaderlijke dagen geen herderssprookje — het zijn fluiten in de vrije lucht, gemengd met de aangenaam klinkende bellen van de langzaam voortgaande kudde ; mijne ziel zou deze weerklanken willen indrinken. — O, dat ik de onzigtbare geest der zoetluidendheid ware, eene levende stem, eene ademende harmonie, eene ligchaamlooze genieting — geboren en stervende met den gezegenden toon, welke mij voortbragt !

(*Een Gemsenjager beneden bergs opkomende*).

Gemsenjager.

Juist zoo, dezen weg sprong de Gems ; hare vlugge

voeten hebben mij misleid; mijne winst zal heden naauwelijks mijn halsbrekend werk beloonen — wie is hier? die niet van mijn beroep schijnt te zijn, en toch heeft hij eene hoogte bereikt, welke voor niemand, zelfs voor geenen van onze bergbewoners, bereikbaar is: zijne kleeding is fraai, zijn gelaat mannelijk, en zijne houding schijnt trotsch als die van een' vrij geboren landman, minstens op dezen afstand. — Ik wil hem meer naderen.

MANFRED (*hem niet bemerkende*).

Zoodanig te zijn — grijsharig door angst, gelijk deze verschrompelde pijnboomen, overblijfsels van eenen enkelen winter, schorsloos, takkeloos, een bedorven stam op eenen gevloekten wortel, welke alleen het gevoel daarbij voegt te zullen vergaan — en zoodanig te zijn, eeuwig slechts zoodanig, en anders geweest te zijn! Nu overdekt met rimpels, geploegd door oogenblikken en niet door jaren; en uren — door marteling gerekt tot jaren — uren die ik overleef! — Gij vooroverhellende steile rotsen van ijs! gij sneeuwvallen! wie een adem neerwerpt in overstelpende bergen, komt en verplettert mij! ik hoor elk oogenblik boven en beneden mij kraken als in een' gedurigen kamp? maar gij gaat voorbij, en valt alleen op voorwerpen, die nog begeeren te leven; op het jonge, weelderige bosch, of op de stulp en de hut van den onschuldigen dorpbewoner.

Gemsenjager.

De nevelen beginnen op te stijgen uit de vallei; ik zal hem waarschuwen, van niet naar beneden te

komen, of hij loopt gevaar van op eenmaal zijnen weg en zijn leven te gelijk te verliezen.

MANFRED.

De nevelen stijgen met drift opwaarts rondom de ijsbergen; wolken komen op, zich snel krullende, beneden mij, wit en zwavelachtig, gelijk het schuim van den opgeruiden oceaan der diepe hel, waarvan iedere golf breekt op eene bewoonde kust, die opgehoopt is met verdoemelingen, gelijk keisteenen. — Ik ben ijlhoofdig.

Gemsenjager.

Ik moet hem voorzigtig naderen, als ik digter bij hem ben. Een schielijke stap zou hem doen ontstellen, en hij schijnt reeds te waggelen.

MANFRED.

Bergen zijn gevallen, latende eene klove na in de wolken, en met dezen schok schudden zij hunne broeders, de *Alpen;* rijpe en groene dalen vullen zij op met brokken der verwoesting, en de rivieren omdammen zij door eene snelle kisting, waarop het water zich tot nevelen botst en de bronnen afleidt. Alzoo, alzoo, deed de *Rosenberg* in zijnen hoogen ouderdom — waarom stond ik niet onder den zelven?

Gemsenjager.

Mijn vriend! wees voorzigtig, uw volgende stap konde welligt noodlottig zijn! om der liefde wille van hem, die u heeft voortgebragt, sta niet op dien kant!

MANFRED (*hem niet hoorende*).

Zoo iets zou voor mij een geschikt graf geweest zijn, mijne beenderen hadden dan gerust in de diepte; zij zouden dan niet gestrooid geworden op de rotsen, tot een speeltuig van den wind — zoo, ja, zoo zullen zij wezen — door nederploffing. — Vaartwel, gij hemelen, die u ontsluit! ziet niet alzoo op mij neer, vol verwijtingen — Gij waart niet geschikt voor mij — Aarde! ontvang dit stoffelijk beginsel.

(*Als* MANFRED *willens is om van de steile rots te springen, vat en weerhoudt de Gemsenjager hem met eenen forschen greep*).

Gemsenjager.

Houd op, gij waanzinnige! — hoewel het leven u tot last zij, besmet onze reine valleijen niet met uw schuldig bloed. Ga met mij — ik wil u niet loslaten.

MANFRED.

Mijn hart is zeer krank — ach! grijp mij zoo niet aan — ik ben de zwakheid zelve — de bergen draaijen en suizen rondom mij — ik word duizelig — wie zijt gij?

Gemsenjager.

Ik zal u dat straks beantwoorden. — Kom met mij. — De wolken worden dikker — daar — leun nu op mij — plaats uwen voet hier — hier, neem dezen stok, en klem u een oogenblik aan dien struik — geef mij uwe hand, en houd mij vast bij mijnen gordel — zachtjes — goed zoo — de Senhut zullen wij binnen een uur kunnen bereiken — kom voort, wij zullen spoedig meer vastheid voor onzen voet beko-

men, en eene soort van voetpad, hetwelk door den geweldigen stroom is overspoeld sedert den winter. — Kom, zoo is het braaf gedaan — gij hadt een jager moeten worden — volg mij.

(*Terwijl zij de rotsen met moeite afklimmen, eindigt het tooneel.*)

THEODOOR KÖRNERS GRAF;

LIERZANG.

Hoe heerlijk huwt zich 'tzwaard aan lier en zwanenschacht!

BOXMAN.

Wat stille rustplaats boeit hier de oogen,
  Waar 't zilversprenklend beekje vliet,
Dat, zacht door de avondlucht bewogen,
  Langs blankgegleden keijen schiet.
Wat lijktropheê bij 't vallend duister,
Gestreeld door 't westerwindgefluister,
  Wat indrukwekkend grafgesteent',
Wat zerk gerigt door trouwe vrinden,
Omschaâuwd door 't loof van esp en linden,
  Waarop een dankbaar nakroost weent?

Den roem van Wodans harpenaren,
  Tot asch en mullig stof vergaan,
Den roem der heilge bardenscharen,
  Weêrlichtende om deze eikenblaân!
Die van de KLOPSTOCKS nederdaalde,
Op 't spoor der GLEIMS en LESSINGS straalde,
  Door ongewijden wulpsch betreên;
Den roem die HERDER heeft omschenen,
Die KÖRNER starrenglans mogt leenen,
  Maar ach! met KÖRNERS dood verdween!

Wat tombe, uit bronzig erts gedreven,
  Waarop *een zwaard* staat afgebeeld,
Naast de *elpen lier* met krip omgeven,
  Weleer zoo godlijk schoon bespeeld;
Wat schaduw, die om 't bloembed wiegelt,
Dat zich in 't kabb'lend bronnat spiegelt,
  En geurige anjerwasems spreidt,
Bij hartverteedrend wilggekwispel,
Bij zinnenstreelend harpgelispel,
  En boetgedachte aan de eeuwigheid?

Zacht, wand'laar zacht, meet af uw' schreden;
  Een statige ernst verzell' uw' tred;
Gij zult een' heilgen plek betreden,
  Met palm, en mirth, en thijm omzet!
De dwing'land doet zij 't hoofdhaar borstelen,
Die met het heiligst regt aan 't worstelen,
  Een last van moordend ijzer torscht;
Wiens hart als vrijheidstempelslooper?
Gedekt door pijlverstompend koper,
  Naar 't bloed van schuldlooze offers dorst!

Treed toe, op de aangewezen steenen,
  Bij 't flikkrend vier van 't starrendak,
Door 't glanzig licht der maan omschenen,
  Dat neêrvloeit uit zijn stralenvak.
Wiens boezem 't schoone bleef bezielen,
Mag hier aanbiddend nederknielen;
  Zweert op deez' terp den *Moloch* af,
Als met wegsmeltend klankgetoover,
Zacht ruischt door 't suiz'lend treurwilglover:
  «Gij staat op 's grooten KÖRNERS graf!» —

— Op 't graf van d' onvolprezen dichter,
Van wien *Germanjes* zangberg heugt;
Op 't graf van ZRINIJ's eerzuilstichter,
In d' eerste prille vaag der jeugd!
Op 't graf van d' onnavolgbren zanger,
Van SCHILLERS blakend kunstvuur zwanger,
En GÖTHES alomvattingskracht;
Op 't graf, van FEBUS uitverkoren',
In de eeuw van dwinglandij geboren,
Die 't dierbaarst pand ten offer bragt.

De hoop ontzonk 't rugsteunend anker,
En heerschzucht aasde in arremoed,
Gelijk een vleeschverteerbre kanker,
Op 't vrijheidminnend heldenbloed;
Een heir van wakkre strijdgenooten
Stond, uit d' alouden Eik gesproten,
Op d' eersten wapenkreet, in 't staal;
Ook KÖRNER, de eer van HERMANS zonen,
Gereed zijne afkomst waard te toonen,
Stond mede in volle wapenpraal!

Het slagsein klonk, de strijdkolf beukte,
Van d' onvervaarden jongeling;
Wiens hart naar MAVORS lauwren jeukte,
Beperkt in d' engen burgerkring;
Hij voelt zijn roeping, kent zijn adel,
Spoort heftig 't strijdros in den zadel,
Voor zwaard noch 's vijands lood bevreesd;
Maar, ach! bij 't zengend bliksemgloren,
Voelt KÖRNER 't jeugdig hart doorboren,
En — de eedle Zanger is geweest!

Hier rust hij, hier, wiens harpgefluister,
  Der driften stroom tot breidel strekt;
Hier slaapt de Bard in 't heilig duister,
  Door traan noch klaagtoon opgewekt!
Hier slaapt hij die geen dwang kon kluisteren,
Maar de aard dwong naar zijn' zang te luisteren,
  Getokt uit forsch gesnaarde lier;
Die roos, en mirthenkrans verzaakte,
Voor God, voor Vorst, en vrijheid blaakte,
  Met onuitbluschbaar liefdevier!

Ruisch, statig ritslend eikenloover,
  Om KÖRNERS rijk ombloemde terp,
En huw uw' toon aan 't klankgetoover,
  Der zachtgestemde Aeöolsche harp!
Aan 't weemoedwekkend dof geklater
Van 't heldervlietend bergbeekwater,
  Dat heuvelgroen en graszoô drenkt,
Waarop een zanger neêrgezegen,
Omgord met Nassau's eeredegen,
  Germanjes vroegren roem herdenkt.

't Was KÖRNER, die, in jeugdig leven,
  Naar MELPOMENES gunsten dong;
De muitzucht in heur krocht deed beven,
  Haar 't scherp geslepen staal ontwrong;
't Was KÖRNER, die TYRTEÜS snaren,
Omkransd met versche lauwerblaren,
  Door sterk gespierde ving'ren dwong:
't Was KÖRNER, die met de Adelaren
Tot in de wolken opgevaren,
  Zijn zielverrukkend lierdicht zong!

Rust zacht! omgroend door 't mosch der heuvelen,
Onsterflijk heldenjongeling!
Verheven door uw roemrijk sneuvelen,
Tot d' eerrang van een' hemelling!
Slaap zacht! wij zweren diep bewogen,
Voor 't regt ten heilgen strijd getogen,
Volzaalge! op dit omlauwerd graf,
Met de armen naar u opgeheven,
Den monsterveller na te streven,
Die LERNA's draak den doodsteek gaf!

Uw citer, door de Zang-Godessen,
Met eeuwigdurend floers bestrikt,
Hangt zwijgend onder treurcipressen,
Waarop de nachtster nederblikt! —
De wind steekt op, de sparren suizen,
Ik hoor uw geest bij 't koelte-ruischen,
Vast waren op 't verkild gebeent'....
Zwijg, Zangster! zwijg! een Seraf nadert!
Hij vindt mijn krans van ijl gebladert,
En mij op KÖRNERS graf geleend!

Augustus, 1833.

G. A. C. W. MARQUIS DE THOUARS.

DE TWAALF FRIESCHE GRIJSAARDS,

LEGENDE.

Ontrol, o afgetobde ziel,
Door 't drukkend heden neêrgeslagen,
Van onzer tijden snoodheid warsch,
't Geschiedboek u van vroeger dagen.
Zie, hoe 't eenvoudig Voorgeslacht,
In nood zoo vast op God vertrouwde,
In elke redding die het werd
Zijn hand, eens Vaders hand, aanschouwde;
En dan, wordt d' Oudren dan gelijk,
Hecht u, als zij, aan Hem, d' Algoede,
Opdat ge in 't onheil hopen moogt,
Dat Hij, als hen, ook u behoede;
En *was* die Vader u nabij,
Dan, geeft Hem de eer dan ook, als zij!

De laatste Friesche Koning had
Den grooten KAREL moeten wijken;
Voor 't albedwingend Frankenvolk,
Moest de onbetemde Fries bezwijken.
Al beet hij, als in zijne kooi
De woudvorst, in zijne ijzren keten,
Geen machtelooze woede heeft
Eens meesters boei ooit stukgereten.
Maar 's overwonlings heldendeugd,
Dwong d' overwinnaar, hoog hem te achten;

6 *

«Ik wil, (zoo sprak hij,) Heldenvolk,
U dierbaar worden, 't lot verzachten,
En gun u 't voorrecht, dat uw Heer,
U, naar uw eigen wet, regeer'.

Verkies U zelf een twaleftal,
Dat U de wetten voor moog' schrijven,
Dier 'k zweer, met U en nevens U,
Getrouw te zullen zijn en blijven.
Dat, in de schaâuw des eikenbooms,
Elk Zeeland zijnen Voorspraak zende,
Die, dáár, elks plicht en recht bepaal', —
Alleen, mijn hoog gezag niet schende.» —
Hij sprak, men koos het twaleftal,
Wel jong van hart, maar grijs van haren,
Doch vruchtloos poogde 't, Frieslands eer
Aan KARELS heerschappij te paren;
En wat men sprak, en hoe men zocht,
En wat men dreef, — vergeefs gewrocht!

Toen fronsde KARELS voorhoofd zich;
«Zoo wilt Ge dan uw recht niet kiezen!
Wel kiest dan uw gerechte straf:
Of: hier 't onbuigzaam hoofd verliezen,
Of: voor geheel uw' levensloop,
Mijne *eigen luiden* U verklaren,
Of: uit het Vaderland verjaagd,
Uw heil beproeven op de baren;
Ik gun U, wen Gij 't laatste kiest,
Ééne enkle boot, zoo sterk, te bouwen,
Dat zij ééne ebbe en éénen vloed,
Maar riem- en roerloos, uit kan houwen;

Doch zelfs geen touw zij u vergund,
Waar Gij de kiel aan meeren kunt!»

Ze ontstellen; doch des Vorsten wil
Is door geene aardsche macht te breken;
Zij weten 't; — en, ofschoon hij 't waar',
Hun ouderdom verleerde 't smeeken. —
Zij kiezen 't laatste, en, in hun boot,
Met de eb der Friesche kust ontdreven,
Van lucht en water slechts omringd, —
Wat anders rest hun, dan — te sneven?
Bang is 't hun-allen in 't gemoed;
Zoo roem- en nutteloos te sterven,
En ook de rust in Frieschen grond,
Der Oudren eerlijk graf, te derven! —
Ja, wreed, o Grijsaards, is het, wreed; —
Maar, denkt aan God, Hij ziet uw leed. —

Hij dacht aan Hem; hij, uit het bloed
Van Wiedekind, den eersten Azing *);
En jeugdig-krachtvol rijst hij op; —
De elf andren zien 't, met zielsverbazing,
En 't schijnt hun, of de Dagvorstin
De lokken, die zijn kruin omslingeren,
Nog pas zoo even zilverbleek,
Vergulde met haar rozenvingeren,
En schoon reeds de avond nederzinkt,
Den blijden morgen deed herleven; —
En ieder voelt, nog eer hij spreekt,
Der kalmte zijn gemoed hergeven. —

*) *Volks-Opper-Rechter.*

Dus spreekt hij, luide en vast, — 't gezicht
En 't lijf, recht op, omhoog gericht:

«Ik heb gehoord, dat onze Heer,
o Broeders, toen Hij toefde op aarde,
Twaalf jongren had, wier Hoofd Hij was,
Als dertiende en als hoogste in waarde;
En, bij gesloten deuren, hen
Eenmaal vertroosten kwam en leeren;
En waarom bidden wij dan niet
Dien Hemelkoning, Dien wij eeren,
Die machtig is, en 't rein gebed
Verhoort, een' dertiende ons te zenden,
Die 't recht ons konde, en ons vertroost,
En leere ons redding uit ellenden?
Koomt, Broeders, werpen we ons ter neêr,
Koomt, keeren we ons tot onzen Heer!»

Zij knielen neêr, en bidden 't zaam, —
Maar niet maar enkel met de lippen;
Neen, 't was, of in hun ijvervuur
De ziel het ligchaam wilde ontglippen,
Om Hem te zoeken, daar omhoog
Aan 's Vaders rechterhand gezeten;
Wat sterfelijk en waereldsch was
Scheen, voor altijd, hun geest vergeten;
Elk denkbeeld, dat niet hemelsch was,
Scheen die voor immer uit te bannen. —
Dan rijzen zij, ontsluiten 't oog,
En zien — en tellen: DERTIEN mannen;
Een, Die naar ieder hunner zweemt,
En toch, Zijn trekken zijn hun vreemd!

Hij zit ter plaats waar 't roer ontbreekt,
En, tegen winden, tegen vloeden,
Doet Hij, met de akse die Hij draagt,
De ranke boot zich landwaarts spoeden.
Zoo snelt de nacht daarheen, de zon
Herrijst, en toont — de Friesche stranden!
De dag is schoon, de lucht is mild,
En vrolijk ziet hen Eeswey landen.
De Vreemde werpt zijne akse neêr,
En, met een wonderzoet geklater,
Ontspringt den zande een heldre bron,
En laaft hun dorst met zuiver water;
De naam van Axenthove bracht
Het wonder op het Nageslacht;

De Vreemdling zet zich bij die bron,
(Zij allen zitten om Hem henen,)
En spreekt het FRIESCHE RECHT hun voor, —
En is uit aller oog verdwenen. —

Zoo staat het, Vaadren, in uw Wet,
Zoo liet Gij 't na den laatsten neven, —
En, wie (verlichter!) U bespott',
Mij hebt Gij nieuwen moed gegeven.
Mijn ziel drong door de fabelschors,
En zag toen klaar wat Gij bedoeldet;
Gij weest mij d' EENIGE in 's Lands nood
Een zeekre toevlucht; — ja! 'k gevoelde 't,
En dank U, Vaadren, voor den troost,
Geschonken aan uw zuchtend kroost!

Januarij, 1832. VAN HALMAEL.

AAN DEN WELEDELGEBOREN HEERE

Mr. *P. S. SCHULL*,

ALS REDACTEUR VAN HET TIJDSCHRIFT, GETITELD: «*Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis*,» te *Dordrecht*.

WELEDELGEBOREN HEER,

Uit de my door UWEdgeb. ter vertaling in *'t Nederduitsch* voorgestelde Dichtstukken van den Poëet CASPER BARLAEUS heb ik gekozen de « *Dirae* FRANCISCI PETRARCHAE, » voorkomende op bl. 317 van de *Amsterdamsche* uitgave (1655.); niet omdat ik dit Gedicht zoo byzonder fraai vond, als wel dewijl het onderwerp zeker méér dan andere belang moet wekken; *my* tenminste heeft het aangespoord, om eens bepaaldelijk *dat* Tijdvak der *Italiaansche* Letterkunde na te gaan, en mijne aandacht vooral te vestigen op de Levensgeschiedenis en uitnemende Verdiensten van den zoo gevoeligen als lieflijken Zanger der tederste Minne, den Dichter van LAURA, den grooten Geleerde der Middeleeuwen, den man, wiens naam-alleen het beeld der Poëzy in al het schoon van 't Ideaal aan den verrukten geest voorstelt. — Het deed my alzoo leed, dat ik, na veel zoekens, onvoldaan moest eindigen, en nergens eenig naricht mocht erlangen nopens de schennis, door eene baldadige hand, volgens VAN BAERLE, aan 't

Lijk des Dichters gepleegd, eene byzonderheid, die, wanneer zij op *waarheid* steunde, toch wel door *sommigen*, zoo niet door *allen*, zou geboekt zijn *). Ik moet het dus aan UWelEdgeb. zorg overlaten, om het letterlievend Publyk des te verstendigen; en zou het, mijns bedunkens, niet kwaad zijn, by het opnemen mijner vertaling of naschetsing van het *Latijn*, ook den oorspronklijken text te doen drukken tegen over mijn *Nederduitsch*, als waarmede der zake kundigen zeker zullen gediend wezen. Ofschoon *mijn* oordeel over BARLÄEUS wel niet *véél* afdoet by dat van dusdanig veel beroemde Lofredenaren diens verdienstelijken *Andwerpenaars*, zoo wil ik 't, by deze gelegenheid, toch voor UWEdgeb. niet verbergen, dat de zamenstelling van het onderwerplijk Gedicht mij zéér middelmatig is voorgekomen, en dat daaruit stoffe genoeg zou zijn te vinden, om eene Kritiek op VAN BAERLE te schrijven, die wonderbaar zoude afsteken by al die huldebetuiging, welke men van

---

*) Zou het mogelijk wezen, dat VAN BAERLE, die een tijdlang geloofd heeft, *dat hy van boter was*, (zie MOBERY t. a. p.), ook wel zich den *armroof van* PETRARCHA †) als een feit kan hebben voorgesteld, dat evenwel buiten zijne hersenen geen plaats heeft gegrepen?

†) Ten bewijze onzer onpartijdigheid plaatsen wij dezen brief, schoon wij met den geëerden Schrijver verschillen over de verdiensten van VAN BAERLE, en wij al die verhalen, welke men op rekening van den grooten man stelt, voor verdicht houden; terwijl, wat het feit der armroofs betreft, wij in onze correspondentie nader op hetzelve zullen terugkomen.

P. S. SCHULL.

zooveel kanten *) den ongelukkigen minnaar der bevallige TESSELA heeft ten deele gemaakt. Doch voor den

*) Zie byv. DE VRIES, I. dl. blz. 135 en volgg. van zijne *Proeve eener Geschiedenis der Nederduitsche Dichtkunde;* SIEGENBEEK, blz. 117 en volg. der *Beknopte Geschiedenis van de Nederlandsche Letterkunde;* FOPPENS, *Bibl. Belg.* I. 165 et seq.; POPE BLOUNT, pag. 724 et 725; BAYLE, *Dict. critiq.*, op BARLAEUS; SAXII *Onom.*, IV. p. 251, 252 et 588; PARS, *Naamrol*, blz. 305; *Levensb. van voorn. Mann. en Vr.* II. blz. 222—226; WAGENAAR, *Amsterd.* X. blz. 297—303. Vergel. ook de *Werken* der Bat. Maatsch. van Taal- en Dichtk. III. 135—143.; alsmede WITS. GEYSBEEK, *Biogr. Anthol. en Crit. Woordenb. der Nederd. Dichters*, I. 175; BRANDT, *Hist. der Reform.* II. en III. doorg.; KOK, *Vaderl. Woordenb.* V. blz. 118; MORERY, *grand dictionnaire historique*, I. 358[a]., en 't *Supplement* I, 266[b].; daarenboven nog CLAUS BORRICHIUS *Dissert. 5de Poët. Lat.* n. 173, p. 140; SAMUEL SORBIERES, *Lettre à M.* PATIN, *datée d'Orange*, p. 442; BAILLET, *Jugemens des Sçavans, sur les Poëtes modernes*, tom. 8, §. 1466. N. 1.; HOEUFFT, *Parnassus Latino-Belgicus*, p. 134; J. P. D'ORVILLE, *Orat. in natal. centes. Athenaei Amstel.* p 15.; *Censura Auctor. celebr.* p. 1033. Nog is merkwaardig over VAN BAERLE: JAC. KONING, *Gesch. van het Slot te Muiden*, gelijk, eindelijk, de 2 deelen *Gedichten* van C. VAN BAERLE enzv. in 1827, te *Amsterdam*, uitgegeven by G. H. ARENS. — De Heer Lector te *Medenblik* aan 's Rijks Zeeschool A. BEELOO heeft het *Slot te Muiden* dienstbaar gemaakt aan een *Tooneelstukjen*, door hem vervaardigd en onder dien tytel uitgegeven, waarin VAN BAERLE eene belangrijke rol speelt.

oogenblik ontbreekt my daartoe de tijd en de rust, beiden evenzeer onmisbaar als lust tot zoodanigen belangrijken, alhoewel ondankbaren, arbeid *). Genoeg zal 't my zijn, te vernemen, dat UWEdgeb. tevreden is over 't geen mijne Muse in deze geleverd heeft. — Hier en daar zal er wellicht eene kleine ophelderende Aanteekening bygevoegd behooren te worden; doch dit laat ik geheel aan UWEgeb. vrij, en neem volkomen genoegen met al, wat UWEgeb. te dezen opzichte zal gelieven te beslissen; doch duidelijkheid, en daardoor verstaanbaarheid, is de groote menigte altijd aangenaam.

In de hoop van door deze mijne poging ook anderen te zullen mogen opwekken, om UWEgeb. behulpzaam te zijn in het, zoo mogelijk, vertaald uitgeven van *al* de *Poëmata* des Dichters van PETRARCHA's *Vloek*, heb ik de eer te zijn,

WelEdelgeboren Heer,
UwWEdgeb^{s}. Dw. Dienaar en Vriend:
JAN-J. F. WAP.

Breda,
den 10. Augustus, 1833.

*) Ik heb, na 't voltooien van dit werk, met groot genoegen gezien, dat de zoo buitengemeen-bevoegde Kunstrechter, Professor PETRUS HOFMAN PEERLKAMP, VAN BAERLE niet zoo *onvoorwaardelijk* prijst, als wel anderen gedaan hebben, maar zijne gebreken duidelijk aantoont. — Zie blz. 314 zijner uitmuntende, met goud bekroonde, Verhandeling: « *de vitâ et doctrinâ omnium Belgarum, qui Latina carmina composuerunt.* » — *Brussel;* 1822.

PETRARCHA'S VLOEK

OVER

DEN VERWATEN SCHENDER VAN ZIJN GRAF.

Wat muichelmoordrenbroed heeft, als met ATREUS' hand,
Mijn vredige Urne, listig-sluipend, aangerand?
Wat hellekroost en teelt, barbaarscher dan barbaren,
Belaagt de schimmen in heur rustig ommewaren?
Brengt de aard dan uit den schoot weêr duivlenhorden voort,
MEDEA's, afgericht op onnaspeurbren moord,
THYESTES'-broederzaad, LYCAONS vloekgenooten,
Met bloed besmeurd, op 't gastvrij vriendenmaal vergoten?
Zijn recht en schaamte, met den eerbied en 't ontzach
Voor 't stoflijk hulsel, dat in 't graf geborgen lag,
Dan weggevaagd van de aard? en mag er niets voor 't woeden
Eens booswichts 't overschot van LAURA's Zanger hoeden?

Vuilaartig spotter, walg en schandvlek der natuur,
Des Hemels ergernis, gedrocht, te kwader uur
Uit schandlijke echt geteeld, wat durfdet ge u vermeten,
By 't duister van den nacht, der menschlijkheid vergeten,
Gy, lage ellendling, den ontslapene in zijne asch
Te storen, en den Bard, wien de aard te nietig was,

En die haar hier ontdook in 't eenzaam grafgesteente,
Nog aan te bassen, en zijn neêrgestrekt gebeente
Te schenden? onverlaat, die tot op lijken woedt,
Den dood en d' afgrond in den duistren boezem wroet,
Aartssnoodheidstichter, in des Misdrijfs keurgelederen,
Voorvechter van geweld- en vuige gruwelsmederen,
Verachtbrer dan de bent, die 't argloos vee verstrikt,
Of 't giftig moordstaal op onweerbre boezems mikt,
Of 't huwlijksbedde schendt, of de eer des naasten lastert,
Of 't geld van Staat besnoeit, of, tot in 't merg verbasterd,
Der Burgren recht vertrapt en van 's Lands schatkist brast,
Nog meerder fielte ligt u in de ziel getast,
ô Boosheidsbronwel, die, tot grafbuitsroof ontstoken,
Den schelmschen inborst koelt aan dorre kerkhof knoken.

Heeft TULLIA weleer des grijzen vaders lijk
Verbrijzeld onder 't wiel, en neêrgeplet in 't slijk;
Was de eedle CICERO, nog na zijn ijsbre slachting,
Een FULVIA ten spot en bloedige verachting;
Staat dolle ORESTES, om den woesten moedermoord
Aan CLYTEMNESTRA, die zijn vader 't hart doorboord
En de echtkoets had bevlekt, als wreedaart opgeteekend, —
Hun schande is eerlijk, by uw schanddaad opgerekend,
Doemwaardig rover, die geheiligde aarde ontwijdt,
En 't kleed des doods in 't graf nog snood aan flarden rijt.

Moest dan, om 't snerpen van PETRARCHA's geeselroede,
Zijn Lijk het boeten? en wreekt zich de laffe woede
Eens streng-gegispten guits op 't schuldloos grafgesteent?
Onmachtig aterling, die nog het kil gebeent

Des Dichters 't Wissellot der wareld doet weêrvaren;
Hem, wien, by 't leven, Nijd en Afgunst bleven sparen,
Begrijnst in 't stof des grafs een snode galgenbuit: —
U wacht de tuchtzweep op de lendenen, schavuit,
Van wien de *Tartarus*, MEGERA, en de Wachter
Der Helle, CERBERUS, en 's Afgrondsbootbevrachter,
De stugge CHARON, en MEDUSA, ijst en gruwt,
Ja, dien de *Avernus*-zelf met al zijn monsters schuwt.
Vlied, onbeschaamde; zee, en aarde, en 's afgronds kolken
Staan tegen 't schelmstuk op, dat wraak schreit door de wolken
Des hemels; 't Godendom omhoog en onder vlamt u aan,
In toornegloed ontbrand, om 't ongehoord bestaan
Mijns *Armroofs;* ja, die *Arm,* mijn lichaam afgereten,
Sta bloedig u voor 't oog, by 't foltren van 't geweten,
Dat, door onzichtbren klaauw van een gescheurd, geen rust
Meer smaken kan, zich 't schandlijkst misdrijf steeds bewust.

Maar 's Dichters beter deel, ontvlucht aan 't stofgewemel,
Baadt in 't volop der heilvolmaaktheid van den Hemel,
En leeft onsterflijk, als de luister van zijn Naam,
Heel 't aardrijk door verkond, op 't roemgeschal der Faam.
U nochthands zal de Vloek, geslaakt door PHEBUS' zonen,
Vervolgen, waar ge u wendt, zoolange er menschen wonen
Aan de oevers van de *Po,* of in *Verona's* wal,
In *Padua's* landouw, of *Arqua's* welig dal,
Waar lang mijne asch reeds sliep, in de enge zerk besloten;
Of waar *Veneties* golf, al dartlend voortgeschoten,
De welvaart met haar Naam aan gantsch het Landschap geeft;
Die Vloek verzelle uw schreên, tot ge eens in martling sneeft,
Verscheurd door 't wolvenras, dat, in *Campaansche* krosten
En 't dicht *Hirpijnsche* woud, zal vechten om uw schoften; —

Doch dan eerst vange uw straf in 't andre leven aan:
Daar moog uw lever 't gierenknagen ondergaan,
Dat JAPETS zoon doorvlijmt; of 't lijf, gekneusd, vermalen,
En op IXIONS rad ontwricht, het loon betalen
Voor 't misdrijf, dat zich-zelf die straf heeft waard gekeurd,
Toen gy PETRARCHA's Arm hem hebt van 't Lijk gescheurd.

Breda,
3 Augustus, 1833.

JAN-J. F. WAP.

(Naar 't *Latijn* van CASPER BARLAEUS.)

ROUWKLAGT

AAN

MIJNE VERJARENDE ZUSTER

EN

HARE TIEN VADERLOOZE KINDEREN.

Ja, ween! gij moogt het, weduwvrouw,
Bij 't staren in uw' stommen rouw,
Op 't tiental vaderlooze panden;
Mijn broederhart weent met u meê;
Ik vouw als gij bedrukt de handen
Bij 't wigt van zoo veel boezemwee!

o! 'k Voel den slag u toegebragt!
Ik had zoo min als gij gedacht,
Den man, die mij ten feest mogt vragen,
Nog vóór die dag ter kim verscheen,
Ter groeve heen te zullen dragen,
En u te zien in rouwgeween.

Neen, Zuster! neen! dat wist ik niet;
En dank zij God, die ons 't verschiet
Met digten sluijer houdt verborgen.
Elk uur heeft aan zich zelv' genoeg!
Hoe dwaas de mensch, die 't lot van morgen
Ooit aan de onzekre toekomst vroeg!

Wat zijn de raadsels veel en groot!
Wat treft hij ongelijk de dood!
Wat is hij grillig in zijn rooven!
Doch klagen wij Gods wil niet aan;
Het is bepaald bij Hem dáárboven,
Wien hier het doodsuur 't eerst moet slaan.

Och! had ik balsem voor uw wond,
Hoe gaarne zou ik op deez' stond,
Bij gulle teug, dien balsem plengen!
Doch, wat op aarde ook heeling bied',
Het moge uw wond verzachting brengen,
Maar haar genezen kan het niet.

Ja, ween dan, Droeve! ween dan luid!
De troost bot slechts door tranen uit;
Wat anders zou uw smart doen mindren?
Maar weet bij alles wat ge lijdt,
Dat God zijn teerstgeliefde kindren,
Hoe vreemd dit schijnt, vaak 't meest kastijdt.

o, Houd aan dat geloove u vast!
Het zal u stutten bij den last,
Uw schoudren opgelegd te dragen;
En, schoon de toekomst donker schijn',
Gods liefde zal het licht doen dagen —
En 't weesje tot een' vader zijn.

En gij, wier blik de ziel mij treft,
Het zij gij 't al of niet beseft,
Wat kostbren schat gij hebt verloren,
Schaart, kindren! u om moeders zij',
En dáár der deugd uw trouw gezworen,
Op dit aandoenlijk hooggetij'.

Dit is uw moeders hope alleen!
o, Buiten deze heeft ze er geen,
Om uit haar rouw zich op te beuren.
Zóó werd de grootste ramp gewin,
En leidde uws vaders dood betreuren
Reeds vroeg u 't pad des levens in.

Hoe rustig zal u 't hart dan slaan,
Mag moeder eens naar vader gaan,
Al staat ge ook bij haar spond te weenen!
Dan houdt Gods Englendom de wacht,
En zal u allen eens hereenen
Dáár, waar 't uw dierbren henen bragt.

11 November, 1833. DE BOSSON.

VANITÉS DE NOS ESPÉRANCES.

Avec un nombreux équipage,
Le jeune homme s'embarque et court braver la mort;
A travers les écueils, le vieillard rentre au port,
Sur un fragile esquif échappé du naufrage.

Traduit de SCHILLER. AUG. CLAVAREAU.

TUMULUS ANACREONTIS.

A. Qua rosa laetatur, qua laurus jungitur uvis,
Qua turtur trepidat, rore cicada madet,
Quis tumulus Phoebi summo dotatus honore?
B. Hoc tumulo Teii Musa sepulta Senis
Ver ibi perpetuum sua mollia dona ferebat,
Nexuit huic aestas spicea serta Seni,
Autumnusque suo velavit palmite vatem
Arcetur tumuli numine tristis hyems.

. . Ex Germ. *Gothii.* P. S. SCHULL.

QUISQUILLAE.

I.

Philogus kwam naaûw in de lucht,
Een drukke praatpartij ontvlugt,
Of riep: «o heilig mij! mijn dierbre boekenschat,»
Daar heb ik keus van blad tot blad.

S.

2.

't Is Zondag als ik Lise spreek;
En heb ik wel en goed vernomen,
Dan mag ik Dingsdag wederkomen,
Wat doet die Maandag in de week?

S.

ZONDERLINGE MATIGHEID.

3.

«'k Heb gistren lekkren wijn gedronken,»
Verhaalde op maandag B, « hij kostte mij geen cent.
« Ik had twee fleschjes uit en was toch niet beschonken,
« Wat zegt ge er van, word ik geen vent?»
« Foei! schaam u,» antwoordt hem D. B.,
« Ik hoop, gij steekt den draak er meê,
« Of, zoo het waarheid is, en 't lust u voort te gaan,
« Zult gij een oxhoofd ras op eens naar binnen slaan.»
Maar B. hernam, wat guiten streek!
« Wel nu! ik dronk voor heel de week!»

16 Dec. 1833. * *

Het Fac-similé van het beroemde Bijschrift op het overlijden van Mr. PIETER DE GROOT is ons belangrijk voorgekomen, vooreerst: omdat wij uit hetzelve zien, dat BRANDT gehinkt heeft in den derden regel op twee gedachten, en ten tweede, om dat men elders het overlijden van P. DE GROOT opgegeven vindt den IV van Junius MDCLXXVIII., het geen niet strookt met de dagteekening van dit grafschrift. Het blijkt ook, dat hij den 5 April 1678 gestorven is. Conf. FOPPENS, *Biblioth. Belgica* Pars II. p. 980.

P. S. SCHULL.

HUWELIJKSTROUW

VAN

GRIETJE ULBES.

De Remonstrantsche predikant DOMINICUS SAPMA *), was, den acht en twintigsten Augustus 1621, te *Amsterdam* gevangen en in het tuchthuis gezet. Ondertusschen liet zijne huisvrouw GRIETJE ULBES niets onbeproefd, om hem in zijne banden te verkwikken, en, ware het mogelijk, daaruit te verlossen. Zij verzocht dus haren man dagelijks te mogen bezoeken, en dit werd niet alleen haar, maar ook zijner zuster toegestaan. Diensvolgens kwamen zij dan ook den 22 September bij hem in de gevangenis, hebbende de vrouw, volgens vooraf gaande afspraak, eenen doek om den mond, als of zij tandpijn had. 's Namiddags, omstreeks vier uren, bij hem gekomen, bleven zij tot schemeravond, handelende over hunnen

*) Deze was als Predikant te *Hoorn*, ten jare 1619, van zijn ambt ontzet, omdat hij weigerde de besluiten van de Dordsche Synode te onderteekenen; en toen hij zich niet wilde verbinden om zich van het dienstwerk te onthouden, had men hem het land ontzegd.

aanslag, en God biddende om zijnen zegen over hun voornemen. Als de donker begon te vallen, trok de gevangene eene vrouwenrok over zijne kleederen aan, met een jak, dat hij met schorteldoekbanden in zijne zijden toebond. Hij deed over zijne mouwen twee zwarte mors-mouwen aan, zette eene huif op, spelde eenen doek om de kin, stak eenen ring aan de hand, met welke hij den neusdoek voor den mond zoude houden. Toen hun dacht, dat zich de beste gelegenheid opdeed, ging de man met zijne zuster de gevangenis uit, latende zijne huisvrouw in zijne plaats, die hen vast, tusschen hoop en duizend vreezen, deerlijk naöogde, en daarna wat ging trantelen, zoo als onderling afgesproken was; zijne zuster vooraf zijnde, kwam hij een weinig na. Bij het uitgaan hield zich de gewaande vrouw als zeer schreijende, en de hand en den neusdoek aan mond en oogen. De Cipiers vrouw, die haar uitliet, zeide iets tot vertroosting, daar de zuster op antwoordde, als of SAPMA's vrouw door tandpijn en droefheid niet konde spreken. De gevangene heeft naderhand verklaard, dat hij in het vangen en de andere zwarigheden, zoo niet ontsteld en buiten zichzelven was verrukt, als toen hij de buitendeur van de boeijen achter zich hoorde sluiten, dat hij bij zichzelven dacht: « Hoe ontvangt mij Gods goedheid en zet mij als met de hand, zonder slag of stoot, wederom zoo gemakkelijk buiten zoo vele grendels en sloten, onder dezen vrijen Hemel! » In zulke gedachten, naauwelijks voelende dat hij de aarde raakte, moest hij, lang van gestalte

zijnde, in dat vrouwelijk gewaad, met de huik op het hoofd, zich zoo veel inbuigende als hij konde, nog eenige straten en dat voorbij veel volks doorgaan, eer hij kwam daar het gemunt was. Zijne huisvrouw bleef in zijne plaats zitten, waarover SAPMA aan zijne vrienden schreef, dat hij, zijne ega in zijne plaats latende, nog meer dan half gevangen bleef. Van harentwege werd, bij geschrifte aan de Heeren van den geregte verzocht, dat men haar zoude laten gaan. Den negenentwintigsten September, eene week na haars mans uitkomst, werd zij, door last der heeren schepenen, vrij en vrank ontslagen en uitgelaten, tot groote vreugde van haren man en vrienden, die, hare trouwhartigheid prijzende, van haar zeiden: dat ze haren man getrouwer was geweest dan MICHOL aan DAVID, toen hij SAULS handen ontvlugtte, want die nam een beeld, legde het in haar mans plaats, en dekte het met een kleed toe; maar zij, met hare kleederen haren man dekkende, hielp hem er uit en bleef zelve in zijne plaats zitten.

A. J. VAN DER AA.

SPREUKJES

IN HET NEDERDUITSCH,

VAN EEN

PERKAMENTBLAD DER XV. EEUW.

Die ſoberheit int heimelic/
Is tallen tiden priſelic.

Vrolicheit int openbaer/
Coent altijt/ al ist u ſwaer.

Onder uwe medegheſellen/
Wilt u goederdierlijc ſtellen.

Vrolijc ghelaet in tegenſpoet/
Brengt een menſche tottet opperſte goet.

Iñ voerſpoet/ of iñ tegenſpoet/
Weest altijt blij ende welgemoet.

Van pluimſtrikers met haer gheſlacht/
U altijt met discretie wacht.

Sonder waert hebben in praet/
Over tafel allen miſtaet.

Die beſpot eens anderen armoe
Die comt daer dicke ſelf toe.

Ondanckberheit/ alſo ic leeſt
Haet God boven alt quaet meeſt.

Wat weſen moet/ ſal men lien/ (liden)
Ende niet daerteghen ſtrien. (ſtriden)

Een rechter/ dit (die het) recht verkeert/
Twiſt ende party in tlant vermeert.

De dobbelaers int openbaer
Sijn die dijſter binnen tjaer.

Een ghierich paep in den tempel/
Gheeft menich menſche quaet exempel.

Een ſcoen vrouw int ghemeen/
Maeckt menich een ſyn budel cleen.

Een ontrow coepman int merckt/
Aenſiet nog God/ nog wit/ nog ſwert.

Die veel drighen ende niet en doen/
Met orer betaemt een caproen.

Cap met bellen si begheren/
Die gherne tallen tiden sweren.

Gher sijn al/ die so veel gheven/
Dat si selven in armoe leven.

Onbetwiste en onbetwistbare waarheden zijn in deze regels in eenen vorm uitgesproken, die ook anderen, behalve aan ons, zal bevallen. Het is alleen daarom, dat wij voor dezelve om een plaatsje in Uwe bijdragen verzoeken.

Utrecht. J. J. DODT VAN FLENSBURG.

CORRESPONDENTIE.

Iets over den *Byencorf der H. Roomscher Kercke*, door PHILIPS MARNIX, *Heer van St. Aldegonde.* Zie: *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkenis*, Deel II, N° 4, bl. 344.

De geleerde FRANS VAN LELYVELD meldt, in eene aanteekening op de *Proeve van taal- en dichtkunde* van B. HUYDECOPER (2de Uitgave, D. I, bl. 10), dat de Eerste Druk van den *Biëncorf* van ALDEGONDE, (den 5 van Louwm.) van het jaar 1569, onder den naam van ISAAC ROBBOTENU *van Loven*, in het licht is gekomen, en niet, gelijk FOPPENS (*Biblioth. Belg.* P. II. p. 1038) en, na hem, SAXE (*Onomast. Litterar.* P. III. p. 466) willen, in het jaar 1571. Het is meer dan waarschijnlijk dat de *Biëncorf* reeds in het jaar 1568 is opgesteld; want wij lezen, *Stuk* V. *Cap.* I. *fol.* 289 van den *Eersten Druk* (door LELYVELD gebruikt) en *fol.* 179 *vs.* van den *Druk van* 1631, die voor mij ligt: « Dit can ghenoechsaem blycken « uyt de eygene woorden der Placcaten des wylen « Keyser Caroli hoochloflijcker gedachtenisse, uyt- « ghegaen in 't jaer 1521 in de stadt van Worms, « vermeldende duydelijc, dat enz. — Siet, dit zijn de « eygene woorden des Keyserlijcken Placcaets ende dit « is de eerste oorspronc ende vloeyende Fonteyn-ader, « van alle het bloed dat binnen *seven en veertich* « *jaren herwaerts*, over het gantsche Christenryck « is vergoten geweest. »

Het is derhalve geheel onwaar hetgeen EDUARD MEINERS, *Deel* I. *bladz.* 420 van *Oostvrieschlandts Kerkelyke Geschiedenisse*, schrijft: « Ook quam « hy (MARNIX) wederom in Oostvrieschlandt in 't « jaar 1582 of daaromtrent, en 't huis zynde by den

« Edelen MANNINGA, Heer van Luidtzborg, schreef « hij aldaar in den hof zijnen *Roomsche Bien-korf*, « naar het verhaal van *Mich. Ruckert* in zyn *Ge-* « *grondt en Waarachtig Bericht* etc., pag. 143. »

Wat de aanhaling uit HARKENROTH, *Oostfr. Oorspr.* betreft (zie: *Bijdragen*, D. II. N°. IV. blz. 344, 345), dezelve zoude belangrijk zijn, indien zij niet reeds, voor langen tijd, door LELYVELD en HINLOPEN, op *goede gronden*, voor eene dwaling verklaard was.

De tweede druk van den *Biëncorf* is van het jaar 1572. Vervolgens komen er drukken voor van het jaar 1600, 1631, 1642 en, 1733 te *Amsterdam* bij JOHANNES ROTTERDAM. VAN LELYVELD zegt (t. a. p. bl. 11) nopens dezen laatsten druk, « dat in denzelven « niet alleen spelling en taalkeurigheden van ALDE- « GONDE verwaarloosd; maar ook zoo vele drukfeilen « en uitlatingen zijn, dat de zin veelal onverstaanbaar « is. » Hij achtte derhalve dezen Druk niets waardig.

VAN LELYVELD maakt geen gewag van eenen Druk van 1769 te *Amsterdam* bij H. DE WIT en A. VAN GOOR in 8° uitgekomen, *vermeerderd door* H. MEYER. Zie: ARRENBERG, *Naamreg.* bl. 178. Zie over den *Byenkorf* P. G. WITSEN GEYSBEEK, *Biogr. Anthol.* en *Crit. Woordenb.* D. IV. bl. 341 en volgg. TE WATER, *Verbond en Smeekschrift der Edelen*, D. III. bl. 50, 51 en anderen.

G. D. J. SCHOTEL.

Plaatsgebrek doet ons de overige berigten tot een volgend Stuk uitstellen.

P. S. SCHULL.

Geschiedenis van de Staatkunde der voornaamste mogendheden van Europa, sedert den val van Napoleon tot heden, door Mr. S. P. LIPMAN, Advokaat te *Amsterdam.* Eerste deel, 1813—1820. Bij Brest van Kempen.

—

De staatkunde moge, in sommige opzigten, (zoo als VAUVENARGUES zegt) gelijken *naar een veelvoetig dier met redenen begaafd, God dienende zoo, dat er de duivel niet door beleedigd worde!* Niemand zal, deskundig zijnde, vertrouwen wij, haar goede eigenschappen ontzeggen. — Dat zij zich somtijds voordoet in een, haar oneigen, gewaad, ligt toch wel in den aard van haar wezen. Veinzerij verbergt alsdan, zorgvuldig de eigenbaat en siert haar voorhoofd met belangeloosheid; doch de rondborstige stilzwijgendheid, die zich even goed vermomt om haar zwak: opregte eerlijkheid, niet te verraden, heeft een krachtiger wapen; het wordt door ware levenswijsheid bestuurd en ontmaskert weldra de eerste; om dat die tot het gebied der leugen en der kuiperij, die zij niet behoeft, behoort. De goede staatkunde, welke deze is, verschilt daarom ook niet van eene gezonde

zedeleer *) en handhaaft de wezenlijke belangen, die zij van de, haar vijandige, driften weet af te scheiden †).

Maar omdat het belang der menschen zoo ligtelijk in vuile eigenbaat ontaardt, zoo is de edele wetenschap der staatkunde, in derzelver beoefening, hoogstens moeijelijk geworden. De beoefenaars derzelve, door de ondervinding geleid, hebben, niet alleen om hare waardigheid staande te houden, maar vooral ook, om de eer hunner lastgevers, gelijk ook voor der vorsten en volken belang, wapenen moeten aandoen, om de vijandige aanvallen te kunnen wederstaan en te bestrijden.

Het zwartste *egoïsmus* braakt zijnen slangenzwadder uit tegen alles wat goed of niet goed, doch met zijne onwettige vorderingen, die altijd eenzijdig zijn en nimmer een algemeen welzijn beoogen, in weêrspraak is. Zulks is het gevolg der bedorvenheid en omvat het voornemen: voort te kunnen gaan in het spoor der vernieling van land- en volksgeluk.

De *diplomaat*, ingenomen met het vertrouwen van vorst en volk, voor welke hij optreedt om derzelver belangen te besturen, staat op den hoogsten trap der eer, die hij, bij eene welgeslaagde zending inoogst; doch ook bij eene ongelukkige teleurstelling, in de lang gewenschte vervulling der verwachting, wordt hem, dikwijls, het Ultimatum als eene onvoldoenbare rekening voorgelegd; het is dan een *recept* ter be-

---

*) Voltaire. †) Mably.

reiding van eenen zwijmeldrank, waardoor hij plotseling van de sport valt. Eer en geluk, voorspoed en vereeuwiging, die zich in de onzekere toekomst aan de verbeelding als guichelbeelden voordoen, mogen bij den diplomaat, bij de aantreding zijner bediening, de prikkels zijn, om buiten zijn vaderland, verwijderd van al wat den man dierbaar is, in, hem ongewone, luchtstreken, zich te verdraaijen naar vreemde zeden en gebruiken; den bijna ontilbaren last, welken hij op zich geladen heeft, tot bezwijkens toe, voort te torschen; bergen moge hij hebben getrotseerd; — een nietige molshoop doet hem soms op het einde struikelen, en vernietigt, door dit kleine ongeval, al de uitzigten zijns levens; de misslaging *eener* onderhandeling, waarbij hij veel wijsheid en geen geluk had, werpt hem in de meening der menigte ten grave. Eerlijke rondborstigheid kan hem welligt bij den nazaat regtvaardigen, maar hij is dezer wereld reeds overleden; cipressen, door de teederste betrekkingen geplant, omschaduwen zijn graf; maar om naast dezelve ook eenen lauwer te kweeken, wordt de eenstemmigheid eener verschillenddenkende natie gevorderd. Wat is zijn loon, bij geene algemeene erkenning zijner verdiensten? — Vergetelheid!... tot dat de *critische* geschiedenis beslist: dat het belang der lastgevers en het heil der volken, door belangeloozen ijver, is bevorderd geworden. Maar ook dan nog wordt zijn standbeeld opgerigt, — voor eene nakomelingschap, die zich zijner wachtte te herinneren, voor een lokaas tot de baan der eer. En

staat het niet dikwijls nog tegenover van dat desgenen, die alleen door schijn, door geluk, door kuiperij, — een groot man was?

De diplomaat komt ons voor als een wezen zonder zintuigen voor de gewone wereld. Bij het aantreden van zijn beroep is hij hoorende doof, ziende blind, enz. De wereld verschijnt hem in eene geheel andere gedaante; zij heeft veel van eene denkbeeldige. *Hij* is louter geest! En toch hebben zijne afgetrokkenste gedachten meestal een stoffelijk oogmerk.

De diplomatie houden wij voor een zeer moeijelijk, zoo niet voor het moeijelijkste vak in de staatkunde. Komt en ziet, dat is: onderzoekt, — en dit passen wij toe: de beste schippers staan gewoonlijk aan den wal, namelijk die, welke, bij een door de stormen haveloos geworden schip, gul zijn in het raadgeven, doch geene middelen, noch minder hunne eigene personen tot waarborg aanwenden, om het wankelende hulkje in veilige haven te brengen.

De voorzigtigheid heeft der diplomatie eenen wapenrok aangedaan, schitterender van kleuren dan de huid eener Boa. Het geduld heeft haren helm gesmeed uit het taaiste metaal, waarop de veinzerij en de baatzucht te vergeefs hunne gewette zwaarden verbrijzelen, om het openbare regt, en het belang der vorsten en volken, dat de staatkunde omvat *), krachtdadig te verdedigen. Geslepen en fijn leidt zij tot het oogmerk van den *in* — maar verduistert het gezigt

*) Camus, Bisschop van *Balay*.

van den ongewijden *); doch steeds edel en grootsch, beoogt zij niets anders dan bevordering der zeden; — en het algemeene welzijn †) wettigt hare kunstgrepen, daar zij tot navolging en aanvulling der maatschappelijke deugden aanspoort §), en het wederkeerig belang der (verst verwijderde) volken regelt **). Den vorsten (en anderen volksbestuurders) gaat zij aan de hand met hare wijsheid, in de kunst van regeren ††), en beoogt steeds het ware heil des staats §§) en het geluk der burgers. De staatkunde derhalve, over het algemeen, is de wetenschap van het algemeene heil, van de grondbeginselen des staats, van deszelfs gedragsbewegingen, en van zijne oogmerken; — zij is het bestuur der natien en volken zelve ***).

Is de staatkunde een zoo belangrijk en veel omvattend wezen, geen wonder dan, dat derzelver geschiedenis de aandacht trekt, en den denker bezig houdt. Het onderhavige werk heeft ten oogmerk: bij « te dragen tot eene meer algemeene verspreiding van « de kennis der *diplomatie*, die tot eigenbeveiliging « niet minder onontbeerlijk is, dan de kennis der « vergiften in de geneeskunde, of der praktikale kunst- « grepen in de regtsgeleerdheid, hoe gevaarlijk soms « derzelver gebruik en aanwending moge zijn » †††). Maar alvorens tot dit belangrijke werk zelve, dat ons door de Redactie ter beoordeeling is toegezonden,

---

*) Camus. †) D'Alembert. §) Mably.
**) Meilhan. ††) Camus. §§) Lenglet.
***) Meilham. †††) Zie het voorberigt.

over te gaan, houden wij ons verpligt, eene opgave te doen van deszelfs inhoud, om het daarna, voor zoo veel noodig, op den voet te volgen, en een verslag te leveren, dat deszelfs belangrijkheid vordert en waardig is.

Het werk is, zeer zuiver, gedrukt op groot mediaan in gr. 8°. met eene nieuwe groote mediaan letter, latende de uitvoering niets te wenschen over, beslaande het voorberigt met de titelbladen VIII, de bladwijzer met de inleiding XX, en het werk zelve 502 bladzijden, ingedeeld in X hoofdstukken, als:

Men ziet hieruit, dat de inhoud van dit boek, (welke men ook op den bladwijzer vindt) tot tien hoofdstukken is gebragt.

Was dit werk minder goed geschreven, dan wij zulks vinden, zoo zoude ons evenwel niets wederhouden van de beoordeeling, (doch dit is het woord niet, dat wij bezigen moeten, het *critische verslag*) daarvan te leveren. Maar nu vinden wij ons niet alleen gevleid door het vertrouwen in ons gesteld, maar aanvaarden ook, met genoegen, de vereerende taak, die ons door de Redactie is opgelegd; omdat wij hetzelve, in vollen gemoede, na lezing en herlezing, zonder eenige afkorting kunnen aanbevelen.

Wij hebben in onze bijdragen gezien, dat er zich hevige antikritieken hebben opgedaan, en dat dezelve ook, door onze medearbeiders zijn bestreden, hetwelk wij echter niet zoo geheel en al kunnen goedkeuren, omdat zij met hunne namen niet voor den dag komen. Het is echter daarom dat zij weinig te vreezen zijn. Eene wederbeoordeeling moet steeds de strekking hebben tot leering, en de overtuigende blijken van beter weten dragen. Die van een ander gevoelen is, heeft het regt, in het publiek op te treden, en dit beter weten te doen gelden, omdat

het tot bevordering van het algemeene welzijn dient. Hij kan de dwalingen bestrijden, en voorschriften geven, ter veredeling en verbetering van kunsten en wetenschappen, die altijd werken op veredeling en verbetering van zeden en het volkskarakter; maar bitterheid is den regtgeaarden beoordeelaar onwaardig. Wij hadden een groot epistel over de kritiek en antikritiek geschreven; omdat ons de, in ons werk voorkomende, hindert, doch wij laten het, bij nadere overweging, bij dit uittreksel daarvan, en bij deze aanmerking, dat: die niets dan waarheidliefde en bevordering van kunst en wetenschap beoogt, het algemeene welzijn door zijn streven bevorderlijk is, en ook dan, alle zijdelingsche belangen ter zijde heeft gesteld; en ook hij, die deze grondstellingen volgt, gaat op het wel gekozen pad voort en stoort zich niet, gelijk een wel opgetoomd en door eenen fieren ruiter bereden ros, aan het gekef van eenen boerenhond. Die aan den weg arbeidt moet zotten verdragen, en zijne zielskracht verheft hem boven het gemeen. Wat zegt daarenboven de schampere uitspatting eens zwartgalligen ongenoemden recensents? Naar ons oordeel is een ongeteekend geschrift dat, in de eerste plaats geen antwoord verdient, gelijk aan eene *libel*, — en in de tweede — verachting! omdat het juist daardoor in kontrast met al wat waar en goed, en daarenboven strijdig is met de goede zeden en het volksbelang. Doch waartoe verder deze uitweiding? Die niet goed vindt dat wij dit boek aanprijzen, staat het vrij te betoogen dat

het niet deugt; mits er zijnen naam onder te schrijven, zoo als wij doen! Wij gaan over tot ons doel.

Het voorberigt. « Aan diplomatieke misslagen heeft « menig land zijne rampen of zijnen ondergang te « wijten. » Daarom heeft de geachte Schrijver « zich « vooral op duidelijkheid en algemeene verstaanbaar« heid (van zijn werk) toegelegd; doch de aantee« keningen zijn voor den meer geoefenden onder« zoeker. Men houde echter in het oog, dat het, « in dit geschrift, *niet op meeningen maar op daad*« *zaken aankomt.* » Natuurlijk, anders zouden betweters zich geregtigd achten inwendingen te maken. En dat de Schrijver zich, « *zelfs voor den schijn* » heeft willen wachten om « *in verdenking te komen van* « *eenig bijzonder staatsbelang te zijn toegedaan*, » blijkt uit zijn geheele werk. Alleen *Nederland* hangt hem aan het hart om daarvan « de regtmatigheid « zijner vorderingen, in openbare geschriften bui« tenslands bij het publiek te staven, zoo als daarop, « in den kring der diplomatie, door de Nederland« sche gezanten wordt aangedrongen. » De Schrijver is van meening, dat zijn doel konde worden bereikt, door de uitgave van zijn werk in de Nederduitsche *spraak*, en met de noodige veranderingen, ook in de Fransche *taal*.

De Schrijver veroorlove ons, bij de hierboven in curcijf gedrukte en door hem gebezigde woorden spraak en taal, eene kleine uitweiding. Wij gelooven niet dat hij van oordeel zij, dat het Nederduitsch eene bloote *spraak*, geene *taal* zij; doch beseffen

daarom niet, waarom hij die uitdrukking gebezigd heeft, daar de sierlijkheid des stijls er bij gewonnen zoude hebben, wanneer dit woord ware weggelaten. Maar nu komt men op de gedachte, als of de Nederlanders geene *taal*, en alleen eene *spraak* bezaten. Wat nu spraak en taal is, hebben wij, in onze jeugd door de Rhudimenta geleerd, en wij zouden naar de school rieken, indien wij dienaangaande verklaringen wilden herhalen, die nog dagelijks aan de jeugd worden gedaan, en bepalen ons derhalve alleen hierbij, dat wij van oordeel zijn: *men schrijft een boek in de eene of andere taal.* Men make hierop niet de inwending: de Hoogduitscher zegt *Sprache*, *Sprachlehre;* zulks bewijst niet voor den rijkdom zijner taal; de onze is, in oneindig vele gevallen, boven deze hare zustertaal, doch nog veel meer boven de fransche in rijkdom verheven, waardoor wij veel naauwkeuriger in de uitdrukking onzer gedachten, zielsaandoeningen en waarnemingen kunnen wezen.

Wegens de uitvoering van dit werk, roept de Schrijver de toegeeflijkheid zijner lezers in, hopende dat de bevoegde beoordeelaar, op de gebreken lettende, ook de moeijelijkheden in aanmerking zal nemen, welke aan deszelfs taak verknocht waren. Bescheidener kan toch wel geen letterarbeid in het licht worden gezonden, doch ook tevens wettigt hij daardoor zijne gegronde hoop op eene bescheidene beoordeeling.

De Inleiding. « Het is welligt (,) in onzen tijd (,)

« geene nuttelooze herinnering, (:)? dat de staats-
« wetenschappen (,) in het algemeen (,) van eenen
« wijsgeerig-geschiedkundigen aard zijn, en dat tot
« hare beoefening alzoo (,) eene stellige kennis wordt
« gevorderd, zonder welke men zich (,) in dit moeijelijke
« vak niet mag begeven, of men loopt gevaar (,) in
« den doolhof eener denkbeeldige bespiegeling (,) zon-
« der gids en zonder leid(d)raad *) om te zwerven. »

Welke onwederlegbare waarheden stelt de Schrijver hier op den voorgrond! Doordrongen is hij van de noodzakelijkheid vooraf verkregener kennis, om over staatszaken te handelen. Volkomen stemmen wij in zijn gevoelen dat deze herinnering noodzakelijk is, want niets wordt heden ten dage gemakkelijker geacht, dan over die hooge aangelegenheden te redekavelen en, zelfs met beslissende vrijmoedigheid voorschriften te geven en uitspraak te doen. De staatkunde is het stokpaardje van den geletterden en ongeletterden; de societeiten en koffijhuizen zijn de raadkamers; in de woningen onder de huisgezinnen wordt niet alleen door den huisvader, maar door moeder en dochter, in de gezelschappen bij de thee-tafel door de dames, dikwijls en naar eigen oordeel, dezen of genen staatsman, wat meer is, een geheel bewind te regt gesteld. Één geluk is er: dat de uitvoerende magt ontbreekt; ware het anders, wij zouden meer slagvelden rookende van menschenbloed en minder gelukkige staatsverdragen tot stand zien komen.

*) Van leiden; leiband, leireep, leisel enz.

« Door eene ijverige en aanhoudende inspanning « alleen » gaat de geachte Schrijver voort, « kunnen « de voorbereidende kundigheden worden verkregen, « welker bezit een onmiskenbaar vereischte is voor « den staatsman, maar ook onontbeerlijk voor eenen « ieder, die over de openbare aangelegenheden des « lands en over de algemeene belangen van *Europa* « wil oordeelen, en daarbij het verwijt ontgaan der « oppervlakkigheid, welke in vele opzigten, helaas! « een kenmerk is van het tegenwoordige tijdvak. »

Deze leering treffen wij aan op de eerste bladzijde; op de volgende lezen wij: « De geschiedenis vooral « is de ziel van alle staatswetenschap. Nog zijn de « orakels niet alle tot zwijgen gebragt *). Er is in « de geschiedenis een geest van voorspelling. De ver- « anderingen, welke het staatkundig stelsel van *Eu-* « *ropa* door oorlogen, door verdragen en door om- « wentelingen heeft ondergaan, verkondigen het toe- « komend(e) lot der volken en der staten. Niet allen « nogtans, die de godspraak hooren, bevroeden hare « kracht en beteekenis. Zoude NAPOLEON de Rus- « sische woestijnen met lijken bevolkt hebben †), in-

*) Deze figuurlijke uitdrukking kan ook eigenlijk worden opgenomen. Gave God, dat die orakelstemmen ophielden, of ten minste niet meer aangehaald of geloofd werden! Maar deze wensch zal nog wel verre van zijne verwezenlijking zijn?

†) Onder de bevolking telt men toch wel geene dooden? De uitdrukking komt ons *te* oneigenlijk voor. Ware *bedekken* niet beter geweest?

« dien hij de waarschuwende stem van Karel XII
« niet had veracht? Of zoude thans het hoofd der
« Bourbons voor de derdemaal eene wijkplaats op
« vreemden bodem zoeken, indien Jacobus II zijnen
« ongelukkigen navolger niet vruchteloos hadde (had)
« gewaarschuwd? »

Wij mogen, der bescheidenheid wege, ons vooreerst, geene langere aaneengeschakelde uittreksels veroorloven. Reeds nu zal men eenig denkbeeld van taal en stijl dezes werks verkrijgen en inzien dat de Schrijver geen oppervlakkig denker is.

De natuurwet in den val der ligchamen is, volgens den geachten Schrijver, nergens zigtbaarder dan in de veranderingen, welke de vier laatste eeuwen der geschiedenis hebben opgeleverd. De staatkundige gedaante van *Europa;* de inkomsten der vorsten; hunne legers; de vorderingen der krijgskunst; de magteloosheid welke door de verdeeling en splitsing van ieder land in kleine vijandelijke staten plaats vond; de onbevestigde grenzen; de onbestendigheid der vredesverdragen enz., zijn alle onderwerpen, welke onder zijne aandacht vallen.

De Turk verbrak het eerst het evenwigt van *Europa.* Geene vier eeuwen liggen tusschen ons en de dagen van ellende en barbaarschheid; maar verbazend zijn de voortschreden van den menschelijken geest, van het midden der vijftiende eeuw af. Met de hervorming begon een nieuw tijdperk; zij werd de grondslag eener nieuwe staatkundige orde. *Spanje*, *Oostenrijk* en *Frankrijk* zagen in de zestiende eeuw

aan hunne veroveringsplannen perk gesteld; *Groot-Brittanje* en de Nederlandsche republiek streden met onverzettelijken ijver voor het evenwigt; *Pruissen* werd een geduchte mededinger voor *Oostenrijk*, en *Rusland* kwam in het Europesche statenstelsel; van dat oogenblik af aan waren er vijf uitstekende mogendheden, die tegen elkander het evenwigt handhaafden. Door NAPOLEON werd het verbroken en na zijnen val door dezelve hersteld. De regering van NAPOLEON is in de geschiedenis van het Europesche statenstelsel als eene *anomalie* gekenmerkt. Men beweert, dat in *Europa*, vóór de Napoleontische heerschappij, een algemeen volkenregt bestond. NAPOLEON zou de onderlinge gelijkheid van regten vernietigd hebben. Hij schond de beginselen van de zelfstandigheid en de onafhankelijkheid der volken; veroorloofde zich gestadige inbreuken op de onschendbaarheid van het vreemde grondgebied; verstoorde de vriendschappelijke betrekking van wederkeerigen eerbied der vorsten; veranderde de taal der diplomatie en meer andere grieven tegen den willekeurigen heerscher, die zonder voorganger en zonder opvolger, buiten en boven de gewone orde, onafhankelijk van vroegere wetten en gebeurtenissen, zich het oppergezag over *Europa* had aangematigd, worden door den Schrijver opgehaald, omschreven en door noten gestaafd. Uit VON KAMPTZ haalt hij aan: « wat zoude « toch ons werelddeel, van het bestaan zelfs des vol- « kenregts geworden zijn, hoe vele eeuwen zoude ook « in dit opzigt de beschaving zijn achteruit gegaan,

« ware het lot van Europa nog langer van den wil « des dwingelands afhankelijk gebleven! Hoe heugelijk « is het derhalve, dat, door het strafregt over den « geweldenaar gehouden, het voortreffelijkste kenmerk « eener beschaafde eeuw, een algemeen wetboek voor « de onafhankelijke volken, op nieuw is hersteld!»

En zoo vermeent de Schrijver, dat zijn werk den lezer op het standpunt zal plaatsen, « waarop hij « *zelf* zal kunnen oordeelen, of en in hoe verre deze « voorspelling later is verwezenlijkt, dan wel, met « de wezenlijkheid vergeleken, onder de teleurgestelde « verwachtingen van een veel belovend tijdperk moet « worden gerangschikt; of *de volkenregtelijke gelijk-* « *heid der staten* niet alleen in de bespiegeling er- « kend, maar ook in de toepassing volkomen is ver- « zekerd, dan of integendeel de val van NAPOLEON « slechts het middel is geworden, om van eenen en- « kelen dwingeland, op eene aristocratische oligarchie « het bezit over te dragen der Europesche opper- « heerschappij, en of Europa alzoo zijne onafhanke- « lijkheid tegen de onbepaalde willekeur van eenen « enkelen heeft beveiligd, alleen om weldra zich aan « de vereenigde overmagt van eenige weinigen te on- « derwerpen.»

Door het bijgebragte acht zich de Schrijver ont- heven « van alle onderzoek omtrent het volkenregt « en statenstelsel vóór en onder de Napoleontische « heerschappij. De staatkundige regeling van Europa « dagteekent van den ondergang van het Fransche « keizerrijk,» en van dat tijdstip af aan, zal hij, « uit

«echte bescheiden, den *oorsprong*, de *stichting* en « de *ontwikkeling* der nieuwe staatkundige orde vol- « gens de volkenregtelijke beginselen, welke derzelver « bestendigheid moesten verzekeren, schetsen. » — In dit *eerste* deel, zal men dan, «de volkenreg- « telijke organisatie van Europa ontworpen, be- « krachtigd en voltrokken zien, » enz., — terwijl het *tweede* deel, dat de jaren van 1820 tot 1830 zal omvatten de groote staatkundige vraagstukken van dien tijd zal behandelen, daar eindelijk in het *derde* en laatste deel van dit werk het loopende tijdvak zal worden vervolgd. Ziedaar, den korten inhoud der inleiding, welke in den onderhoudendsten stijl geschreven, en waarvan de waarde, wij schamen het ons niet te zeggen, boven onze verdere kritiek verheven is, voor zoo veel noodig geschetst. Wij ondernemen nu het verslag van het werk zelve.

Hoofdstuk I. *De Conferentie van Chatillon.*

« De eerzucht had eene heirvaart naar Moskou « ondernomen. Het vergeldingsregt beschreef eenen « kruistogt naar Parijs. Frankrijk bukte onder de « magt der volken, welke het te lang had verguisd, « te diep had vernederd. » — Deze is de waardige aanhef van de geschiedenis der staatsgebeurtenissen van onzen tijd. Kort, maar verheven zijn deze weinige regels, in de welluidendste bewoordingen onzer krachtvolle en veel omvattende taal, het onderwerp allezins waardig, daar nedergesteld.

Nog zweefde boven *Europa* eene onzekere toekomst; de dwingeland ontweek door huichelende

welgezindheid vredesvoorslagen, die een overwinnaar had kunnen aannemen. De kracht zijner wapenen van vroegere dagteekening, waardoor hij alles bedwong, benevelde nog zijn verstand en deed hem de *Crisis* niet erkennen, waarin zijn *ziek* leger gebragt was. Bij aflegging zijner heerschzuchtige hartstogten, had hij zijne waardigheid als Keizer behouden en was de Fransche natie in haren roem bevestigd. Het begin, het midden en het einde zijns bestaans waren even avontuurlijk. Hij waagde steeds het uiterste, liever dan toe te geven aan den drang der omstandigheden. De Fransche omwenteling, de onmagt en de lafhartigheid of het verraad, dat te zijner dienste stond, had hem vele zegepralen en veel oppergezag verschaft; van deze kon hij niet scheiden, en zijne vruchtbare verbeelding schiep hem steeds nieuwe middelen, waardoor hij ook de dreigendste wisselvalligheden van zijne *fortuin* meende te kunnen afweren. Zijne gezanten behielden daardoor ook den beslissenden toon van overwigt.

Dan, hoezeer NAPOLEON, door zijne overwinnende legers, genoegzaam een wetgever van *Europa* was geworden, zoo moest hem de taning van zijn krijgsgeluk toch tot minnelijke schikkingen hebben gevoerd, en hij ingezien hebben: dat de regeringen en de volken, der gewelddadige overheersching moede, eindelijk paal en perk aan zijne geweldenarij zouden zetten. Een terugtogt tot achter den *Rijn*, liet aan het Fransche keizerrijk eene groote eer; door de zamenspanning van alle aan den regter oever gelegene vol-

ken, kon zijne heerschzucht geen gebiedend gezag meer voeren; maar het was voor eenen in het naauw gezetten vijand een eerlijke terugtogt, de eer der door *Frankrijks* roemruchtige strijders bevochtene overwinningen en zijne onafhankelijkheid overgehouden te hebben. NAPOLEON begreep het anders.

Eindelijk werd de conferentie van *Chatillon* bepaald. Eene dubbele trits van geleerde en fijne diplomaten stond tegen eenen sluwen CAULAINCOURT, Hertog van *Vicence*, over; om de onder het gebied hunner vorsten staande volken te vertegenwoordigen.

Deze vereeniging was de doodslag van NAPOLEON's grootheid en van zijn geheele bestaan. Door de verklaring van alle deze afgezanten, om, in overeenstemming met elkander, over de schikkingen met *Frankrijk* te handelen, (en welke overeenkomst de Fransche gezant, in zijne landseigenheid, *zeer geestig* beschouwde), werd *Frankrijk in staat van oorlog verklaard tegen geheel Europa.* Het Fransche hof begreep, maar te laat, zijne belangen en had, buitendien, misschien zijnen zaakgelastigden, nog bij geheime instructiën, bevolen alles, wat tot behoud van de grootheid des Keizers strekken konde, aan te wenden. De Hertog van *Bassano* schreef daarom ook den Hertog van *Vicence:* « Zijne Majesteit gelast « mij, in Hoogstderzelver eigene bewoordingen, te « berigten: dat Zijne Majesteit u opene kaart geeft, « om de onderhandelingen tot een gelukkig einde te « brengen, de hoofdstad te redden, en eenen slag

« te vermijden, welke de laatste hoop der natie be« vat.» Hierdoor blijkt de naaktheid der Napoleontische grootspraak en dat NAPOLEON de volle bewustheid van zijnen toestand had. Maar het uur zijner vernedering had geslagen; hij kon nu niet meer, als weleer, de plaats der diplomatische onderhandelingen voorschrijven. Zijn invloed op de onderhandelingen was genoegzaam tot nul gedaald. In de zitting van den 17 Februarij, werd aan *Frankrijk*, door de verbondene mogendheden, « den afstand voorgeschreven van « hetgeen hetzelve sedert 1792 had verkregen.» Het krijgsgeluk was hem nogmaals gunstig geweest. Hij had in 1813 eene overwinning op BLUCHER bevochten; 30 à 40,000 gevangenen gemaakt met 200 stukken geschut, en een groot aantal veldheeren volgden zijnen zegewagen: deze nieuwe voorspoed was het, die hem op nieuw in zijne halsstarrigheid deed volharden. Hij schreef daarom, aan zijnen gevolmagtigden te *Chatillon*: « J'ai détruit plusieurs armées sans presque « coup férir... Je ne désire qu'une paix solide et « honorable, et elle ne peut être telle que sur les « bases proposées à *Francfort* enz.» Doch dit nam niet weg, dat de verbondene mogendheden, even standvastig in de uitvoering harer eens vastgestelde maatregelen, geenen duim breed afweken, en voortgingen in de opvolging van hunne ontwerpen. Wel waren zij bereid eenen geest van gematigheid in acht te nemen, doch ongenegen voorstellen aan te hooren, die van het ontwerp afgingen. Dien ten gevolge stelde CAULAINCOURT, in de zitting van 15 Maart, uit naam

van den Keizer, een definitief traktaat van vrede voor, houdende afstand van onderscheidene departementen; onder anderen ook: *de erkenning der onafhankelijkheid van Holland met eene uitbreiding van grondgebied.* Doch de verbondene hoven meenden, dat het vredesontwerp eene te groote magt toekende aan *Frankrijk* dan bestaanbaar was met het evenwigt van *Europa;* en hiermede achtten zij de conferentie van *Chatillon* afgebroken. Eenige wederaanmerkingen van den Franschen gezant hielpen niet, de anderen verklaarden hunnen last voor geëindigd.

Had men op de laatste voorstellen van NAPOLEON kunnen vertrouwen, voorzeker was de vrede toen doorgegaan; maar hij had te veel bewijzen geleverd: dat de minste voorspoed in den krijg hem weder van plan deed veranderen; daarom liep ook de conferentie van *Chatillon*, na zes weken, vruchteloos af.

De conferentie van *Chatillon* was belangrijk, omdat men in dezelve de grondslagen ontmoet van een nieuw maatschappelijk verdrag voor *Europa.* « De onafhankelijkheid der staten van Europa wordt daarbij « aan de uitsluitende bescherming der groote mo« gendheden onderworpen en dat stelsel (voortaan) « het evenwigt van Europa genoemd. » De gedachten des Schrijvers worden hier ontwikkeld. —

Nu hadden er onderhandelingen plaats gehad, maar wat hielpen dezelve tot het herstel van den vrede? De oorlog was intusschen met kracht voortgezet. De bondgenooten, die denzelven nu met voordeel voer-

den, achtten zich wel niet met *Frankrijk* in oorlog en wenschtten hetzelve sterk en gelukkig; maar zij maakten ook zelve aanspraak op vrijheid! « zij hadden besloten de wapenen niet weder neder te leggen, alvorens de onveranderlijke beginselen over « nietige aanspraken hadden gezegevierd.» Bij de conferentie van *Chatillon* waren de banden van *Oostenrijk*, *Groot-Brittanje*, *Pruissen* en *Rusland* nog naauwer toegehaald door het verbond van *Chaumont* *) en verklaarden daarom de wapenen niet te zullen nederleggen, alvorens het doel des oorlogs te hebben bereikt.

« Zes dagen later viel *Parijs*, — en NAPOLEON had « opgehouden te regeren!» Onder eenige gewigtige aanmerkingen dien aangaande, eindigt de Schrijver zijne verhandeling over de conferentie van *Chatillon*. Wij gaan over tot

HOOFDSTUK II. *Het vredesverdrag van Parijs.*

« De troon van Napoleon, door eene reeks van « overwinningen gesticht, door ééne nederlaag ver« brijzeld, was, als eene weggeruimde tooneelver« siering, verdwenen.» Eene millioen vreemde bajo-

---

*) Volgens het 16 artikel werd dit verbond, hetwelk op den 1 Maart 1814 gesloten, en ten oogmerk had om het evenwigt in *Europa* te handhaven, de rust en onafhankelijkheid der staten te verzekeren en de inbreuken voor te komen, welke sedert zoo vele jaren de wereld verwoest hebben, voor een tijdperk van 20 jaren aangegaan. Zoodat hetzelve in Maart 1834 verscheneu is! — Salut au lecteur!

netten had LODEWIJK XVIII, als wettig vorst, op den Franschen troon hersteld; met hem keerde een heir van uitgewekenen terug, die, met de oude aanhangers van het keizerlijke gezag, zijne regering allermoeijelijkst maakten. Onvereenigbare beginselen en aanspraken stonden tegen elkander over en schokten het inwendige bestuur. Het tijdvak van NAPOLEON'S regering werd uitgeschrapt, als der geschiedenis onwaardig. De herstelde koning teekende zijn bewind niet van den val van NAPOLEON, maar van den dood van LODEWIJK XVII, die, geschiedkundig, nimmer bestaan had. Alle verdragen, in dien tusschentijd aangegaan, waren nietig. Het ingestelde *Charter* bragt eenige toenadering der partijen te weeg; doch het grondwettelijke bestuur kon niet alle binnenlandsche woelingen bedwingen. De toestand des Konings was allerhagchelijkst; ook was zijne taak, ten aanzien der vreemde mogendheden, zwaarwigtig. De staatsman echter, welke hij aan het hoofd der buitenlandsche zaken had gesteld, bezat alle bekwaamheden *), om de onderhandelingen tot een gelukkig einde te brengen. Op den 30 Mei 1814 werd het vredesverdrag van *Parijs* gesloten, waarbij, onder anderen, bepaald werd dat: « de hooge con- « tracterende partijen zich verbinden alle pogingen « aan te wenden, ten einde niet alleen onderling,

*) Het is belangrijk hier de schilderij van CHARLES MAURICE TALLEYRAND PÉRIGORD, Prins van *Benevent*, te zien opgehangen. Ook vindt men zijn levensberigt in eene noot.

« maar ook, voor zoo verre zulks mogelijk zal zijn, « *tusschen alle de staten van Europa*, den vrede « en de goede verstandhouding te bewaren en te « handhaven, welke zoo noodzakelijk was voor de « algemeene rust. » — « Het *revolutionnaire*, het ver- « overende, het Napoleontische *Frankrijk* bestond « niet meer; » het oude van 1792 was in den persoon des Konings herleefd; de edelmoedigheid der contracterende vorsten stond aan dat *Frankrijk* eene vergrooting van grondgebied toe, en waarborgde deszelfs onzekerheid; de vaart op den *Rijn* wordt in bewoordingen vastgesteld; de Duitsche staten zullen, behoudens hunne onafhankelijkheid, door een algemeen verbond worden vereenigd. *Holland*, onder de souvereiniteit van het huis van *Oranje* geplaatst, zal eene vergrooting van grondgebied erlangen; hierbij was niet bepaald dat deze vergrooting *België* zoude zijn; de voorwaarde: dat de souvereiniteit van *Holland* nooit met het bezit eener vreemde kroon mogt vereenigd worden, — nam haren oorsprong uit de, destijds beraamde, echtverbindtenis, tusschen den Prins van *Oranje* en de vermoedelijke erfgename der Engelsche kroon. De verwezenlijking van dit ontwerp zou welligt groote uitkomsten voor *Europa* opgeleverd hebben. NAPOLEON had dit ook al voorzien; doch het verlies van *Antwerpen* smartte hem meer, dan eene zijner talrijke overwinningen hem genoegen gaf. *Engeland* zorgde daarom: dat de haven van *Antwerpen*, voortaan niet anders, dan als eene bloote handelshaven zoude in aanmerking komen.

De souvereiniteit van het eiland *Maltha* wordt aan *Engeland* opgedragen; met *Zweden* werden schikkingen ten koste van *Holland* gemaakt e. a. m., dit vindt men in dit hoofdstuk duidelijk en belangvol voorgedragen, hetwelk, met de uiteenzetting van de geheime artikelen dezes vredesverdrags, na gewigtige aanmerkingen, besloten wordt.

Hoofdstuk III. *De Handelingen der diplomatie vóór het Weener Congres.*

Ingevolge het traktaat van *Parijs* moesten de gevolmagtigden der oorlogvoerende mogendheden zich, binnen twee maanden, te *Weenen* in congres vereenigen, om de aangelegenheden van *Europa* geheellijk te regelen. De diplomatie vond in dezen tijd eene oefenschool voor hare ijverigste pogingen; en daar het de verdeeling van *Europa* gold, streefde ieder om er het grootste aandeel van te bekomen. Deze bedrijven behooren echter minder tot des Schrijvers bestek. Een traktaat tusschen *Oostenrijk*, *Groot-Brittanje*, *Pruissen* en *Rusland*, op den 29 Junij 1814 te *Londen* gesloten, en dat tot aanvulling van het vèrdrag van *Chaumont* moest strekken, verdient deszelfs geheele aandacht. Deze mogendheden hadden besloten 300,000 man op voet van oorlog te houden, tot na den afloop van dit congres. Des Schrijvers uitweidingen hierover zijn zinrijk: doch tot de taak van eenige vragen, die de lezer zoude kunnen opperen, op te lossen, en die wij ook gaarne beantwoord zagen, acht hij zich niet geroepen. *Frankrijk* was binnen zijne grenzen van 1792 besloten ge-

worden; van alle, sedert dat tijdstip, veroverde landen of rijken, door de leden der Napoleontische dynastie ontruimd, had het afstand gedaan, zonder bepaling ten wiens behoeve, onder welken titel of in welke evenredigheid. De Koning van *Frankrijk* was onvoorwaardelijk tot de erkenning van dien afstand toegetreden. Vele landen waren, dien ten gevolge, in eenen voorloopigen toestand. Ook *België*. —

« Een groot gedeelte van *Europa* verwachtte dus « van de diplomatie zijne bestemming.» Menigvuldig waren de aangevoerde en somtijds zonderling de gronden van vordering. Men beriep zich op aloude regten, op wettig bezit, op diensten aan de algemeene zaak bewezen; — op verliezen door den bondgenootschappelijken strijd geleden. Men staafde zijne eischen op onontbeerlijke vereischten van het nieuwe statenstelsel van *Europa;* men vertoonde verdragen van vóór of uit het Napoleontische tijdvak. Het werd eene verwarring van vordering tot uitbreiding, van vergoeding, van ruiling, van grensverbetering enz. Het was een bajert van botsingen der onderlinge belangen. — Waar zouden wij, met deze verhandeling eindigen, wanneer wij alle bijzonderheden, waarvan dit belangrijke boek melding maakt, wilden aanstippen? — Wij slaan zes hoogst merkwaardige bladzijden over, die den lezer niet onverschillig kunnen zijn.

HOOFDSTUK IV. *Het Congres van Weenen.*

De eerste October was de dag, die tot derzelver opening was bepaald. *Weenen* ontving eene nieuwe bevolking; — zoo groot was de toevloed der hande-

lenden en belanghebbenden. — Er waren Keizers, Koningen, Vorsten, adellijken en aanzienlijken. Een ieder trad op met klagten, met aanspraken, met ontwerpen, met raadgevers, met toeschouwers, — met nieuwsgierigen en met bespieders. — De toestel tot den vredehandel scheen grooter dan de voorbeschikkingen tot eenen grooten oorlog! — « De algeheelheid der Europesche staten was op het congres vereenigd.

« Het lot van *Frankrijk* was bij het traktaat van « *Parijs* bepaaldelijk beslist. » Zijne grenzen waren afgebakend, het had zijnen invloed op de diplomatie verloren; — door beleid in het kabinet moest het zijn gezag herstellen. Het had den oorlog gevoerd tegen geheel *Europa*; — het moest met geheel *Europa* vrede sluiten; het verkeerde daardoor in eene soort van afzondering, zonder magt en zonder aanspraken; zijne toelating op dit congres, scheen eene genade! — enz. *).

TALLEYRAND begreep volkomen het standpunt, waarop hij bij de onderhandelingen gesteld was; niemand beter dan hij kon zich in dien toestand verplaatsen en den schijn aannemen: van het niet te beseffen, maar tevens zijn voordeel te doen, door alle voorkomende zaken te benuttigen. Hij verklaarde zich, al voort, tegen de willekeur, waarmede de groote mogendheden zich de uitsluitende beschikking over *Europa* aanmatigden. Door eene gedwongene meerderheid kon hun wil als eene wet worden opgedron-

---

*) Zie bladz. 82.

gen; — hij was slechts eershalve, voor *Frankrijk* op het congres *). Maar het meer gelukkige *Engeland* kon zonder regtstreeks belang optreden, « omdat « het reeds alles bezat hetgeen het bij, of ten ge« volge van hetzelfde traktaat had verworven. » Onder anderen was het ook in bezit van de Hollandsche kolonien *Demerary*, *Essequebo*, *Berbice*, *Kaap de Goede Hoop* en *Mauritius*. « Het omringde en « omsloot, als met een onmetelijk net, al de volken « der aarde, door zijne maritime bezittingen. » Het was te vreezen dat *Holland*, « van welks vroegere « grootheid, de Engelsche jaarboeken getuigenis dra« gen, » weldra de verdrukking, waaronder het geleden had, zoude te boven komen, en een herlevend mededinger op den Oceaan worden; — men zocht het daarvan te verwijderen, en dacht hetzelve door « het « heillooze geschenk van *België* in eene landmogend« heid te herscheppen. †) De omstandigheden waren

*) ?

†) Hoezeer Holland steeds moet trachten eene geduchte zeemagt te hebben, kan het toch op het land zijne belangen niet geheel verzaken; door alle tijden staaft de geschiedenis den misslag van de verwaarloozing der landmagt. — In de sterkte derzelve den middelweg te houden, of dien te overdrijven, zijn verschillende zaken. Thans, gelijk vroeger, zoude ons de raad, van de landmagt te verwaarloozen, heilloos zijn. De schrijver geeft, in een ander werk: *Verhandelingen over de buitenlandsche staatkunde van het Koningrijk der Nederlanden*, zijne denkbeelden op van de sterkte der te houdene landmagt, *na de finale scheiding van België.*

dit ontwerp gunstig: handelsstilstand, oorlogsuitputting, schuldenlast, die aan hetzelve vreemd was, waren de stoffelijke middelen, waarmede *Engeland* *) ons nieuw bestaan belegerde. Over het algemeen was het, door zijne vroeger genomene maatregelen, thans in staat zich met eene gehuichelde belangeloosheid voor te doen en de regten der menschheid te bepleiten. Weerspraak vond dit gedrag nogtans zigtbaar in de voorgewende afschaffing van den slavenhandel. Niets is meer in staat om het zwartste egoïsmus van *Engelands* regering te doen kennen, dan dit onderwerp. Allerbelangrijkst, veel omvattend zijn de betoogen des Schrijvers te dezen aanzien †).

« De bepaalde opening van het congres had op « den 1 October geene plaats. De gevolmagtigden der « acht mogendheden, onderteekenaren van het Pa« rijsche verdrag, verschilden in hunne meeningen « omtrent den gang en den vorm der onderhande« lingen. »

De verlichting is in onderscheidene vakken der geleerdheid doorgedrongen; men heeft veel reu-

*) De *Oostenrijksch-Belgische* schuld, den verpligten vestingbouw, mogen ook gerekend worden onder de middelen, waardoor *Engeland*, het nieuw gevormde Koningrijk, tot eenen staat van volstrekte onmagt meende te vernederen.

†) Men zie hierover ook de, in een vroeger stuk van deze bijdragen, geplaatste verhandeling van Professor LAUTS: *De Engelschen willen den slavenstand afschaffen en doen tevens den slavenhandel voortduren.*

zenschreden gedaan en de kleinigheidsgeest verlaten. Moet zij nog het aanhangsel der diplomatie, die het geluk der volken regelt, wezen? Zijn vormen en wijzen nog beletselen ter spoedige regeling van der volken belangen? Voorwendzels zijn het, voor de ongeregtigheid, die daardoor het bijzonder belang zoekt te doen zegevieren! Wat de *vier* verbondene hoven wilden, wat niet met hunne ontwerpen strookte, werd verworpen, om weder met nieuwe voorstellen, hunne belangen in een aannemelijker daglicht te doen voorkomen *). Men zoekt, in dien zin, te vergeefs naar een *Weener* Congres. De Vorst van METTERNICH werd benoemd tot voorzitter, en eerst toen werden de geloofsbrieven der gevolmagtigden onderzocht.

Het publiek trekt nimmer voordeel uit de overeenkomsten van wijzen en vormen; de daardoor rijzende oneenigheden verraden somtijds de bijzondere bedoelingen of verbergen die; zij kunnen stof tot wantrouwen geven en zijn vooral geschikt om de nieuwsbladen te vullen, waarin niemand zijne wenschen bevredigd ziet. Het volk, wiens belang de afgezanten behartigen, staart, met nieuwsgierige, opgetogene blikken naar de uitkomsten van hunne onderhandelaars, en ziet, na een ruim tijdsverloop, nog niets anders dan de toelating van zijnen gezant. Het is nogtans waar, dat de diplomatische pligtple-

*) Zie de kennisgeving der acht mogendheden van 8 October 1814.

gingen, sedert een paar eeuwen, zeer bekort zijn. Mogt nu eenmaal, ook deze zaak, zoodanig vereenvoudigd worden, dat ieder, wie hij zij, die bijdraagt tot de instandhouding, voortduring en welvaart des lands, en daardoor geregtigd is tot eenen blik in de handelingen, eenig begrip van de behartiging zijner regten hadde.

« Het onderwerp der gerezene geschillen was de « beschikking over de veroverde landen. » Zij bevatteden eene bevolking van bijna tweeëndertig millioenen zielen. De Schrijver betoogt: dat de zich, toen reeds op nieuw gevestigd, hebbende *Vereenigde Nederlanden*, niet onder dezelve hadden behooren gerangschikt te worden; weidt ook uit over het hertogdom *Warschouw* en het koningrijk *Saksen*; spreekt over den grooten aanwas der magt van *Rusland*. Belangrijk is het, die groote staatsmannen tegen elkander te zien optreden; vooral munt de verdediging van Hertog ERNST VAN SAKSEN COBURG-SAALFELD, tegen den Britschen gevolmagtigden gevoerd, uit; dezelve vond eenen weerklank bij *Frankrijk*; de Koning van *Saksen* leverde een *protest* in tegen de bezitneming zijner staten; desniettegenstaande verklaarde de *Russische* Gouverneur-Generaal van *Saksen*, dat het hooge bestuur van dat koningrijk aan de commissarissen van *Pruissen* was overgegeven; zulks werd door de hoven van *Weenen*, *Parijs* en *Londen* niet gebillijkt, zoo dat « het behoud van « den algemeenen vrede verre was van verzekerd te « zijn. » Vorst METTERNICH ontwikkelde nader de

beginselen van *Oostenrijk*; Prins TALLEYRAND verklaarde de inzigten van zijn hof. De *Russische* minister diende eene nota in, waardoor niemand werd bevredigd, « en het ontbrak van elders niet aan « bewijzen, dat men zich voor de mogelijkheid van « eenen naderenden oorlog met kracht voorbereidde. » « Naauwelijks scheen het congres nog te bestaan, of « men verwachtte deszelfs ontbinding, als het vreeselijke sein eens algemeenen oorlogs, toen Napo« leon » die van uit de plaats zijner ballingschap, « de misslagen van Lodewijk XVIII en de verdeeld« heden van het Weener congres had gade geslagen, « eensklaps op het woelige tooneel der Europesche « staatkunde verscheen. »

HOOFDSTUK V. *Het congres van Weenen. Vervolg. Napoleons terugkomst van het eiland Elba.*

Aan bekwamer pen kan de teekening eener geschiedkundige bijzonderheid, van dat belang als deze, wel niet zijn toevertrouwd dan aan die van den heer LIPMAN; zij is meesterachtig; maar ook, dit moet men erkennen, zij leverde door hare zeldzaamheid, door het hooge belang, door de menigvuldigheid der omstandigheden, door de onberekenbaarheid der uitkomsten en gevolgen, door de zonderlinge wisseling van statenbeheering alle stof tot eene verhevene voordragt; en — had de waardigheid het toegelaten, ook die tot het koddige van een *impromptu*. Men herinnere zich de fabel van den Leeuw en de andere

dieren des wouds, die het onderling oneenig zijn over de verdeeling van den gemaakten buit.

Maar even als in vele andere gevallen, wanneer de nood op het hoogste is, is de redding nabij. « Het Congres van Weenen ontving nu eerst kracht « en leven. Het algemeen gevaar stichtte een algemeen « verbond. De werkeloosheid had een einde. De ver- « deeldheid verdween. Het lot van Europa was be- « slist. »

Op den 13 Maart 1815 verscheen die vermaarde staatsakte, welker wedergade men te vergeefs in de geschiedrollen der wereld zal zoeken, « die op der- « zelver lotgevallen eenen beslissenden invloed uit- « oefende, en als bepaling en toepassing van het « aangenomene en bestaande volkenregt van Europa, » in dit zoo belangvolle en nuttige werk, eene zeer uitdrukkelijke melding verdient.

Reeds op den 25 daaraanvolgende, sloten de vier groote mogendheden, *Oostenrijk*, *Groot-Brittanje*, *Pruissen* en *Rusland* een aanvallend en verdedigend verbond, waarbij de beginselen bij het traktaat van *Chaumont* als geheiligd, op deze gewigtige gebeurtenis zouden worden toegepast; de oorlog was besloten, verklaard, voorbereid, begonnen; 600,000 man trekken tegen den algemeenen vijand op, om aan *Europa* de, op nieuw door hem, verstoorde rust weder te geven. Door dit laatste verbond was nu, voor altoos, het volkenregt van *Europa* vastgesteld, door schier alle mogendheden aangenomen. « Elke « geweldadige stoornis van den wettigen bezitstoestand

« der onderscheidene staten moest voortaan door de « wapenen van allen worden beteugeld, daardoor was « tusschen alle Europesche staten eene wederkeerige « waarborging van den algemeenen vrede daargesteld. De waarlijk *Ironische* verklaring van den Hertog van *Otrante* tegen dit verdrag; de broederlijke brief van NAPOLEON aan al de Souvereinen van *Europa*; de brieven van den Hertog van *Vicence* aan de ministers der voornaamste hoven, hadden alle de strekking, om de kabinetten van *Europa* de beginselen van *niet-tusschenkomst* te doen omhelzen *); doch die door dezelve zijn beschouwd geworden, als onvereenigbaar met de gevestigde orde van zaken. Tot opheldering van deze staatsleer, wordt hier het verslag eener commissie van den 2 April 1815 medegedeeld. « Het is van het hoogste belang het stelsel « te kennen, hetwelk het toenmalige Fransche be-« wind verdedigde. » Hoezeer alle officiële betrekkingen met *Frankrijk* geschorst waren, en zoo min de eigenhandige brief van NAPOLEON als de mededeelingen zijner ministers afgewezen werden, hield men het echter noodig de vertoogen van het keizerlijke

*) Wat is er al niet geschreven over het regt van *al* of *niet*-tusschenkomst! — Is het geene hersenschim geworden, dienaangaande een regt te willen vaststellen? — Wordt hetzelve niet gewijzigd naar de omstandigheden en belangen? Zonder eene gewapende tusschenkomst, zouden wij toch nu zien, wat er van *België*, in den tiendaagschen veldtogt, geworden ware! Die de magt heeft, geeft bevelen! — Q. E. D.

bewind zijdelings te beantwoorden. Men benoemde dan op het Congres van *Weenen* eene Commissie, om te onderzoeken, of het noodig zoude kunnen zijn eene nieuwe verklaring uit te brengen. Tot eene volledige kennis, welke leer toen door de mogendheden werd beleden, is het even noodzakelijk het verslag, dat deze Commissie uitbragt, als de voorvermelde stukken van *Frankrijk* te overwegen. Zij had zich tot de beantwoording van drie vraagpunten bepaald, waardoor het stelsel van NAPOLEON werd verworpen. De Schrijver eindigt dit hoofdstuk met eene korte beschouwing over de wisselvalligheid van de oorlogskans: « Raadpleegt, » zegt hij, « de uiterste grenzen « van ons werelddeel, schier te beperkt voor zijne « (BONAPARTES) heerschzucht; vraagt het Moskou « en Elba, daar ziet men nog zijn voetspoor, en « Waterloo geeft u de oplossing van het bloedige « raadsel. »

HOOFDSTUK VI. *Het Congres van Weenen. Vervolg.*

Nog een vervolg van dat veelomvattende Congres. De onverhoedsche inval van NAPOLEON had de gemoederen der gezanten verzacht, het algemeen gevaar had dezelve meer tot elkander doen naderen, de onderlinge tweedragt was verdwenen en de ongelukkige lotsbepalingen van sommige staten namen hierdoor een' veel gunstiger keer.

Dit gold vooral ten opzigte van *Saksen; Pruissen* zag van de inlijving van dit koningrijk af, en de Koning van *Saksen* verloor slechts een gedeelte zijner staten. Uit de handelingen hierover, ziet men de

gronden waarop de verdeeling van dat land werd geboden. Statistieke vergelijkingen der uitbreiding van grondgebied en vermeerdering van bevolking, tusschen *Oostenrijk* en *Pruissen* ; — en van *Saksen* tusschen het deel, dat aan *Pruissen* zoude komen en aan Koning FERDINAND AUGUST verblijven, moesten eenen maatstaf van billijkheid daarstellen, welke echter, door dezen vorst, niet dan doór den dwang der omstandigheden werd aangenomen. — Veel en grondig weidt hier de geachte Schrijver uit over het volkenregt en over de bevoegdheid en de regtvaardigheid der beslissing.

Terwijl dit onderwerp aanhangig was, waren schier alle andere vraagpunten, welker ontwikkeling aan het *Weener* Congres was opgedragen, behandeld geworden. Het lot van *Polen*, zoo na aan dat van *Saksen* verwant, was ook beslist; na afzondering der gedeelten aan *Oostenrijk* en *Pruissen* toegekend, ging hetzelve over aan *Rusland*, om door Z. K. K. M. en derzelver erfgenamen ten eeuwigen dage te worden bezeten: — de grenzen van *Pozen* waren mede geregeld; vóor de vrijstad *Krakau* werd eene staatsregeling vastgesteld. Keizer ALEXANDER legde, als Koning van *Polen*, de grondslagen der *Poolsche* constitutie.

Nu zal de Schrijver zijnen blik vestigen op het schier-eiland van *Italie*. *Frankrijk* en *Spanje* hadden gevorderd dat Koning JOACHIM (MURAT) genoodzaakt wierd, den troon ten behoeve van FERDINAND IV te ontruimen; slechts de eenparige verklaring der Eu-

ropesche mogendheden, was, volgens Prins TALLEYRAND, voldoende om den eersten tot eenen vrijwilligen afstand te bewegen; Lord CASTLEREAGH ondersteunde de vordering; — de vertoogen der *Napelsche* regering, hoezeer zich op het *Parijssche* vredesverdrag beroepende, waren zonder vrucht. MURAT bedierf zijne zaak door de aanwending van geweld en door de omhelzing der zaak van NAPOLEON. Zijn leger werd geslagen, hij moest zich door de vlugt redden. Door de onzinnige nabootsing van hem, die hem Koning gemaakt had, viel hij als verrader des vaderlands. FERDINAND IV herkreeg, door zijne roekeloosheid, de kroon en sloot weldra een aanvallend en verwerend verbond met *Oostenrijk*. *Sicilië*, dat aan Lord BENTINCK zijne staatsregeling van 1812 verschuldigd was, werd weder aan het oude koningrijk getrokken.

Op het *Weener* Congres werden intusschen weder andere zaken geregeld. *Genua*, dat in 1814, insgelijks door Lord BENTINCK, tot eenen staat van zelfstandigheid was verheven, onderging, ten gevolge van het verdrag van *Parijs*, de inlijving bij het koningrijk *Sardinie*, « hetwelk, even als het koningrijk « der Nederlanden in het Noorden, in het Zuiden « tot bolwerk tegen Frankrijk » moest dienen. Protesteren hielp niet. Het weidsche opschrift *), dat dit van ouds zoo vermaarde gemeenebest in de banieren zijner krijgsmagt voerde, « had alleen gediend

*) « Libertá e indipendenza italica. »

« tot leus voor den strijd; niet voor de staatsrege-
« ling. » — « De mogendheden bepaalden de voor-
« waarden der vereeniging van de voormalige repu-
« bliek met de overige staten des koningrijks van
« Sardinië. »

Venetie was ook ingelijfd geworden bij het *Lombardisch-Venetiaansch* koningrijk, dat een gedeelte van de *Oostenrijksche* staten uitmaakt. — Door de regelende, beslissende, uitvoerende, en daartoe, uit kracht van overwegende magt, regthebbende, « ver-
« dwenen uit de rij der onafhankelijke volken, de
« twee vermaardste Republieken van Italie, Genua
« en Venetie. » — « Gelukkig, » hervat de Schrijver,
« het volk, dat, door eene gunstige ligging, buiten
« den onmiddellijken werkkring der monarchien van
« den eersten rang geplaatst, alle buitenlandsche tus-
« schenkomst in zijne aangelegenheden kan ontberen;
« welks staatkundige onafhankelijkheid alzoo nooit een
« vraagstuk wordt, aan de onzekere beraadslaging van
« vreemde Souvereinen onderworpen. » — O! ware het oude *Nederland* in dit gelukkige geval! — Maar trooste zich hetzelve. Als het de rampen van andere staten, die overeenkomst met hetzelve aanbieden, overweegt, vindt het daartoe stof. Teleurstellingen zijn voor niets te achten, als zij overwonnen worden en de hoop op eene betere toekomst overblijft; maar als deze ook geheel vernietigd wordt, dan heeft men reden van klagte en weemoed. — Door alle wisselvalligheden des tijds bestaat nog het oude *Nederland;* zijne vrijheid en onafhankelijkheid kunnen wel door

overmagt en eene verdraaide diplomatie worden miskend en geminacht, maar het vindt nog sterkte in zijnen boezem. — Koning en Volk zijn *één*, opoffering van goed en bloed wordt bij de *Hollandsche* natie niet berekend, als het op zelfstandigheid aankomt. — Een stroom van ongeregtigheden moet aanlanden, om hetzelve onder den schepter van eenen nieuwen dwingeland te doen bukken.

Zwitserland mogt ook het lot niet te beurt vallen, zonder vreemde bemoeijenis te blijven. — De sprong, dien de Schrijver hier doet, is eigenaardig; er is toch maar één gebergte, dat hetzelve van *Italie* scheidt! — « Op gelijke wijze ziet men de genees- « middelen in zwaarwigtige ziekten, » waarvan de oorsprong onbekend is, falen. De geneesheeren zinnen alsdan op allerlei tegenmiddelen, wenden zelfs gift tot heil des lijders aan, maar die aangebragte hulp, hoe wijs ook bedacht, is bij de ontkenning doodelijk. *Zwitserland* was eigenlijk een raadsel geworden, men moest het oplossen. De zelfstandigheid van dit grootsche gemeenebest had te veel naijver bij de wankelende konings-besturen verwekt. — Oorlogen, omwentelingen, nieuwe volksregelingen, vergrooting, kracht, aandeel in wereldbestuur, overwegende invloed op de aangelegenheden van *Europa*, alle schijnschoone gronden om dat goede, opregte volk uit te lokken, zijn aangewend geworden om hetzelve deszelfs zeden, gewoonten, staatsregelingen te doen verzaken; sommige kantons hebben zich laten opruijen; andere hebben, door

den nood gedrongen, zich tot hun nadeel tot tweedragt laten verleiden. De uitkomst heeft hen nu alreeds geleerd, dat *eendragt magt maakt;* en willen de *Zwitsers* eenen onafhankelijken staat blijven vormen, zoo is het hunne zaak, om zich van den invloed, dien de naburige staten op hen zoeken uit te oefenen, los te maken, hunne aloude vereeniging te handhaven, hunne instellingen te verbeteren, geene landskinderen meer te verhuren of te verkoopen, maar dezelve, door kracht en leven van hun inwendig bestuur, voor het vaderland te bezielen; daardoor zal *Zwitserland* herleven. De bergbewoners der Alpen zijn getrouwe kinderen van hun vaderland, zij zijn aan hetzelve gehecht; want eene lange afwezigheid brengt hen tot wanhoop. De beginselen van Nationaliteit moeten hun slechts beter worden ingeprent, en de geaardheid des lands levert de natuurlijkste vestingen voor de onafhankelijkheid van hetzelve, als de in- en opgezetenen daarvan gebruik weten te maken. De vrijheidsgeest van het goede *Zwitserland* gedoogt niet, bij onderdrukking van nieuw overwaaijende, verderfelijke grondbeginselen, dat het door uitheemschen zwadder worde bevlekt. Herinnere zich *Zwitserland* aan de grondleggers van zijne onafhankelijkheid! —

Wij volgen den Schrijver over de *Zwitsersche* aangelegenheden in dezen, bij dit verslag niet geheel tot aan het einde; de kennislievende lezer zal met belangvolle deelneming in het boek zelve voldoening vinden. Tot het aangevoerde brengen wij alleen nog,

als ontleend uit hetzelve, bij, dat de onderteekenaren van het *Parijssche* vredesverdrag « erkenden, dat « het belang van Europa de altoosdurende onzijdig- « heid van Zwitserland vorderde. » Bewijzen genoeg, dat dit land steeds als een veelbeduidende schakel in de Europesche staatkunde zou worden aangemerkt; want deszelfs ligging en natuurlijke gesteldheid moet altijd als een bolwerk tegen overheering worden beschouwd, en zijne hinderpalen strekken steeds om den voortgang te dwarsboomen van eenen heerschzuchtigen vijand.

Bij de overweging der belangen van *Zwitserland*, kwam men, als vanzelven, aan de vaart op den *Rijn* en andere rivieren. *Wezer*, *Elbe*, *Oder*, *Weichsel*, *Donau*, *Po* en *Taag* moesten aan dezelfde reglementen worden onderworpen. Eene Commissie, hiertoe benoemd, was het hierover niet eens, er ontstond twist over de bepaling: waar eene rivier in zee valt. De *Hollandsche* zaakgelastigde gaf uitlegging; de *Lek* werd aangenomen als voortzetting van den *Rijn*, de *Waal* tot voortzetting van de *Maas*. Dezelfde beginselen, omtrent deze rivier-wateren aangenomen, moesten ook toegepast worden op de *Schelde*: onder nadere regeling der toepassing van *Frankrijk* en de *Nederlanden*. — Zoo werd door de wijsheid en magt der hedendaagsche diplomatie aan de grenzen der landen en aan den loop der wateren eene nieuwe rigting gegeven en derzelver uitgestrektheid bepaald. Voorts waren de rivier-steden aan de orde. « Antwerpen zoude voortaan slechts eene handelshaven

« zijn. Grootbrittanje hield deze bepaling voor te « gewigtig, om derzelver uitvoering over te laten aan « de goede trouw van het Nederlandsche bestuur, « en zich, tot zekerheid, te vergenoegen met eenen « waarborg van parkement. » Het nam voorzorgen tot de algeheele vernieling der door NAPOLEON aangelegde werken.

Men moet, om een goed begrip van de zaak te hebben, het boek lezen. — Op den 24 Maart 1815 kwam een reglement voor de scheepvaart tot stand. « Maar hoe was de arbeid der Commissie voltooid ? » Wij zijn niet geregtigd al hetgeen de Schrijver hierover voordraagt te vermelden. Het is bekend genoeg, welke wrijvingen deze overeenkomsten hebben veroorzaakt, en overbelangrijk de daadzaken hier met waarheidsliefde geboekt te vinden.

« Van hoog belang voor het nieuwe Europesche « statenstelsel waren de onderhandelingen omtrent de « oprigting van het Duitsche verbond. » « In getrouwe « navolging van de opvoering der vijf groote mo- « gendheden, ten aanzien van het algemeen Europe- « sche statenstelsel, werd ook voor deze Duitsche « aangelegenheden eene tweede aristocratische vor- « stenvereeniging (door vorsten van minderen rang), « daargesteld. » « De gevolmagtigden der Duitsche « vorsten en vrije steden besloten zich insgelijks met « elkander te verbinden, ten einde hunne regten « tegen mogelijke aanmatiging te verzekeren. » « Doch « het ging met deze *pentarchie* als met de groo- « tere, welke zij nabootsten. Men handelde, schreef

« over en weder; deze heilrijke instelling kon niet « tot stand komen en de spanning duurde, tot dat de « terugkomst van Napoleon in Frankrijk aan den « onzekeren gang der werkzaamheden van het Con- « gres een einde maakte. »

« Op den 23 Mei 1815 begonnen de beraadsla- « gingen, waaraan thans al de vorsten en vrije ste- « den van Duitschland deel namen. » Ook in deze vergadering bekleedde Vorst Metternich de waardigheid van voorzitter. De voordragt bepaalde zich tot de dringendste behoeften. « Het Congres moest « niet geëindigd worden, alvorens het Duitsche ver- « bond in zijne grondtrekken was daargesteld. Er « ontstond nogtans in de derde zitting een nietig « geschil over den voorrang; doch het doorluchtig « voorbeeld van den Koning der Nederlanden was « toereikend, om dien twist te vereffenen. » — Op den 8 Julij werd de staatsakte van het verbond aangenomen. Dit verdrag gaf geen algemeen genoegen, het werd door *Wurtemberg* en *Baden* niet voort onderteekend, en onderging door anderen een protest. « Het was, (zeide men) een verbond der vorsten, « niet der volken, » enz.

Thans wil de Schrijver meer bijzonder de aandacht vestigen op de diplomatieke betrekkingen van de *Nederlanden*. — Voor eene territoriale vergrooting werden de volkplantingen en zijne grootsche onafhankelijkheid verzaakt *), en in de voorhoede

*) Zie bls. 271.

der Coälitie tegen *Frankrijk* tot de verdediging van *Europesche* vestingen veroordeeld. De opofferingen, die deze nieuwe staat droeg, zijn voor een gedeelte nog geheim; de Schrijver zal alleen gewagen van de later bekend gewordene, als daar zijn: vergoeding der kosten aan de mogendheden, voor de bevrijding dezer gewesten uit de magt des vijands ad ƒ 25,000,000. Deze geheime bepaling (van 19 Mei 1815), welke hier omschreven wordt, « bevat de opheldering van menig « verschijnsel, hetwelk in de jongste diplomatieke « gebeurtenissen zich vertoond heeft. » — Inlijving der *Belgische* gewesten. — Overdragt van het groot hertogdom *Luxemburg*, tot *schadeloosstelling* voor de souvereine bezittingen van het huis van *Oranje-Nassau* in *Duitschland.* — Erkenning der *Austro-Belgische* schuld.

Hoofdstuk VII. *De hoofd- of eindakte van het Weener Congres.*

Wij zouden de lijn van dit vervolg te ver overschrijden, wanneer wij, ingenomen met de belangrijkheid van het werk, onze neiging wilden volgen en den geachten Schrijver op zijn voetspoor met dezelfde uitgebreidheid, die wij tot dus verre hebben in acht genomen, bleven volgen. Wij hebben, zoo wij vertrouwen, al rede genoeg aangewend, om hetzelve te doen uitkomen; doch wij zien ons genoodzaakt tot bekorting, te meer daar het onderhavige hoofdstuk, zoo als al de andere, maar nog meer in rijkdom van onderwerpen, uitmunt. Wij hopen, dat de lezer voldoening in het ternederge-

stelde, en daardoor aanmoediging vinde om, als letterlievend onderzoeker en navorscher der beoordeelende belangen van zijn vaderland en die van *Europa*, waarmede het op het naauwst vereenigd is, het werk in zijn algeheele verband te lezen en te beoefenen. Wij kunnen ons, nu verder schaars, onledig houden met weidsche opgaven, en moeten ons bepalen tot die van den hoofdelijken inhoud der belangrijkste zaken.

Al voort treffen wij hier aan: eene overweging over de vernietiging van *Polens* zelfstandigheid, uitmuntend beschreven, door eene geschiedkundige noot toegelicht. Voorts de dwaling van het *Weener* Congres ten aanzien der Pruissische monarchie, gesticht op de bouwvallen van andere staten. Dan, op welke gronden Zijne Groot-Brittannische Majesteit den titel van Koning van *Hannover* aangenomen heeft, en hoe eenige ondergeordende vorsten in het bezit hunner landen hersteld, vergroot of bekort werden. De evenredigheid van het Bondsleger, waartoe de geringste vorst vijftig, en de magtigste negentig duizend man bijbrengt; het Groot-Hertogdom *Luxemburg*; de Zwitsersche kantons; het gezag van *Oostenrijk* in *Italië*; de ondergeordende staten van *Italië*, dit alles wordt op de rij afgehandeld. — Liever dan den Schrijver door eene bloote opgave van dit zoo belangrijke hoofdstuk verder te volgen, nemen wij hier (bladz. 298) eene wijsgeerige beschouwing van hem over: « Op welken grondslag, » gaat hij, na andere redeneringen voort, « konde men het

« nieuwe statenstelsel van Europa met meerdere ze-
« kerheid hebben opgerigt, dan wanneer men, in
« stede van eigendunkelijke vertreding van erkende
« regten, in stede van willekeurige zamenkoppeling
« van ongelijksoortige staten, in stede van gedwon-
« gene inlijving van weêrstrevende volkeren, integen-
« deel alle wettige aanspraken had geëerbiedigd, de
« heerschappij van het volkenregt had bevestigd, de
« regtmatige belangen en de natuurlijke neigingen der
« natien had geraadpleegd? Dan ware niet Saksen
« met Pruissen, niet Polen met Rusland, niet Ve-
« netië met Oostenrijk, niet Noorwegen met Zweden,
« niet Oost-Vriesland met Hannover, niet Genua met
« Sardinien, niet België met Holland vereenigd. De
« negentiende eeuw zoude door Polens herstel als een
« onafhankelijk koningrijk de misdaad en de schande
« der achttiende eeuw hebben uitgewischt en een
« groot gevaar hebben afgeweerd, hetwelk Europa
« van die zijde bedreigt. Oostenrijk en Pruissen zou-
« den daarbij in veiligheid en in betrekkelijke magt
« meerder hebben gewonnen, dan in grondgebied
« verloren, Oostenrijk zoude Venetië niet bezitten,
« maar België hebben behouden. Pruissen zoude Oost-
« Vriesland niet hebben afgestaan, maar ook Saksen
« niet hebben gesmaldeeld. De Duitsche keizerskroon
« zoude het hoofd van Oostenrijk versierd, eene ver-
« beterde krijgsinrigting Duitschland hebben bevre-
« digd. Zweden zoude Noorwegen aan den Deenschen
« schepter niet ontwrongen, noch aan Pruissen Pom-
« meren hebben overgedragen. Sardinien ware niet

« versterkt, maar Italie niet misnoegd. De Souverein « van Holland zoude zijn koninklijk verblijf op het « Loo niet met het kasteel van Laken beurtelings « hebben verwisseld, maar het gemis dier uitwendige « grootheid ware onbeduidend, en door het bezit « van Demerary, Berbice en Essequebo, van de Kaap « en van Ceylon, rijkelijk vergoed. De eerbied voor « de regten van Denemarken en van Saksen, hoezeer « Napoleons bondgenooten; het vernieuwde volsbe- « staan van Polen; de onafhankelijkheid van Genua « en van Venetië; het herstel aller wettige stam- « huizen: de vaststelling der oude grenspalen; de « teruggave aller veroveringen; de altoosdurende ver- « waarborging van den erkenden bezitstoestand: de « algemeene ontwapening: ziedaar, volgens deze leer, « de grondslagen, waarop voor Europa een waarachtig « vredestelsel konde worden gegrondvest enz.» Wij moeten, hoe belangrijk de wijsgeerige bespiegelingen en onwederlegbare slotsommen van het vervolg dezes hoofdstuks ook zijn mogen, er overheen gaan om ons, bereids zeer uitgebreid, verslag ten einde te komen. Wij gaan dan over tot

HOOFDSTUK VIII. *Conferentie van Parijs. Het Heilig Verbond. Het tweede verdrag met Frankrijk.*

Het *Weener* Congres was ontbonden. « Het zwaard « moest, hetgeen de pen had bepaald, bevestigen.» *België* was de schouwplaats des oorlogs. « Op den « 18 Junij was het lot van Europa beslist.» De verbondene legers rukten zegevierende in het ontwapende

Frankrijk. FOUCHÉ, Hertog van *Otrante*, was voorzitter van het voorloopig bewind. De afgezanten, door hem benoemd, om met de verbondene mogendheden te handelen, werden misleid; hij had reeds geheime onderhandelingen met den Koning aangeknoopt. Prins ECKMUHL had met Vorst BLUCHER en den Hertog VAN WELLINGTON eene wapenschorsing gesloten; het Fransche leger trok achter de *Loire*. LODEWIJK XVIII doet zijnen intogt in de hoofdstad. Proclamatie des Konings. Men achtte den vrede hersteld, er bleef niets anders te doen overig, dan eene gemeenschappelijke beraming van maatregelen, om diergelijke wanorden voor het vervolg te verhinderen.

« Tusschen de souvereinen was een gemeenzamer « omgang en eene naauwe vriendschapsbetrekking ont- « staan. » Keizer ALEXANDER ontwierp het *Heilig Verbond*, waaraan *Engeland* geen deel neemt. — Nu volgen de onderhandelingen der conferentie: gebiedsafstand, vergoeding van oorlogskosten, grensbepalingen, een bezettingsleger, versterking der frontieren. De nieuwe uitbreiding der zuidelijke grenzen van *Holland* werd, behalve de opofferingen van den oorlog, de werkzame deelnemingen in den slag van *Waterloo* en door den afstand van 110 tonnen schats, rijkelijk betaald *). Met meer andere zaken, maakte het vermelde het eerste hoofdstuk van het protokol van den derden November uit; in de andere hoofdstukken treft men aan: territoriale regeling tusschen

*) Zie blz. 402.

de staten van *Duitschland;* het verdedigingsstelsel van het Duitsche Verbond.

« Op den zesden November 1815 vereenigden zich « de gevolmagtigden der vier hoven, om de verdee- « ling van de 700,000,000 franken der Fransche oor- « logsschatting te regelen. » Een vierde daarvan moest afgezonderd worden ter versterking van de door *Frankrijk* steeds bedreigd wordende punten. — De bekende fabel wordt door den Schrijver, ten opzigte van deze verdeeling, herinnerd. — Na deze schikkingen werd het verdrag met *Frankrijk* gesloten. — De bijzonderheden worden in het werk alle vermeld, zij maken niet het onbelangrijkste gedeelte deszelven uit; die van het geheel begrip wil hebben, moet die lezen, zij zijn met oordeel geboekt.

Op den dag der onderteekening van het tweede verdrag van *Parijs*, verdient nog eene nota, die toen, door de gevolmagtigden der vier hoven, werd gerigt aan den Hertog van *Richelieu*, wegens de mogelijke hernieuwing van oproer in *Frankrijk*, alle aandacht.

Na al hetgeen wat de geachte Schrijver tot dus verre heeft geboekt, gelezen en overwogen te hebben; na alle grondbeginselen van het volkenregt, dat hij met zoo veel warmte en overtuiging verdedigt; na de regten van heersching die hij bepaalt; na de vorderingen van de uitmuntendste staatsregeling, die uit zijne grondbeginselen volgen, te hebben geëerbiedigd; na de gevolgen van het nieuwe staatsverdrag van het Congres van *Weenen*, van de

overeenkomst van *Chatillon;* na het eerste en tweede verdrag van *Parijs;* na de schikkingen, welke van dat alles een uitvloeisel waren, met aandacht en in betrekking tot de gevolgen die daaruit zijn voortgevloeid te hebben overdacht, is het ons voorgekomen: (wij beslissen nog niet) dat de zeer geachte Schrijver, aan wien men allen dank, voor de bemoeijingen der uitgave van dit voortreffelijke werk, verschuldigd is; — de Mogendheden, die de rust van *Europa*, welke zoo lang verstoord was geweest en waaraan geen einde scheen te zullen komen, eindelijk door hunne zamenspanning was te weeg gebragt, *met zeer groote gestrengheid heeft beoordeeld.* — Het is waar, hunne staatkunde heeft niet voorzien, dat *Frankrijk*, het broeinest van alle volksbewegingen, dat voor de tweedemaal verheerd — onderworpen, — dat alleen die onderwerping huichelde, na eene zoo korte wijle, het adderhoofd des oproers weder zoude opsteken. Wij willen niet spreken van andere mogendheden, die hetzelve, in zijne, den vrede en de welvaart van alle wereldlanden storende, beginselen ondersteund hebben; maar afgetrokken van allen anderen invloed, komt het ons voor, — (neen, het is eene bewezene daadzaak), dat de bepalingen: om die oproerige natie in toom te houden, niet voldoende zijn geweest, en men dezelve, toen men haar in de magt had, meer had moeten beperken. — Preekt uwe regten van menschelijkheid, van volkenregt aan *Frankrijk!* — Wat zal zulks helpen om *Frankrijk* in toom te houden, om het die zelfde regten bij andere

volken te doen eerbiedigen? De omwentelingsgeest, de geest van algemeene heerschappij, de *Fransche* verheerzucht; — de bewerende *Fransche* grootheid boven andere natien, sedert zoo vele eeuwen, vooral sedert LODEWIJK XIV. den *Franschen* eigen geworden; — de vrijheid, een denkbeeldig voorwerp, waarvan het *Fransche* volk geen waar begrip heeft; — de drukking van het geestelijke gezag, waarvan het zich wil losmaken, omdat het geloof aan een heerschend opperhoofd der Christelijke kerk, in het algemeen, heeft opgehouden; — de overshands toenemende verbastering der zeden, die daarvan bij hetzelve een onmiddellijk gevolg zijn; — en eindelijk, de armoede, zijn zoo vele oorzaken, waardoor de volksaard steeds trachten zal zich lucht te geven. En zoo de regering van binnenslands al kracht genoeg hebbe om de inwendige onlusten te dempen, zij zal en moet noodwendiglijk de heerschende zucht der natie volgen, wil zij haar bestaan doen voortduren. Deze zijn aanmerkingen, welke ten minste 50 jaren levens bevestigen. —

Doet uwe regten van menschelijkheid, van volkenregt gelden! Wat helpt zulks tegen het oproer? Verdedigt de belangen van algemeene en bijzondere regten! Zijn zij heilig tegen het oproer? Ligt de oplossing dezer vragen niet in de ondervinding van onzen tijd?

Frankrijk had de *Europesche* wereld (en ware het in zijne magt geweest ook al wat daar buiten ligt), tegen alle regten verheerd. — Wat nu tegen alle grondgebiedsverdeeling, tegen alle opgelegde dwang-

middelen van oorlogscontributie of van welken aard anders ook wezen moge, het zij strijdig of niet met het regt der volken, kwam ten aanzien van *Frankrijk* niet te pas. *Frankrijk* had alle maatschappelijke banden verbroken; het was niet alleen de Souverein, die het voorstel had gegeven, maar gesteld ook al, de natie had het aangenomen en was, onder aanvoering van hun hoofd, zelve de uitvoerende magt tot bereiking van zijn oogmerk. Men doet dwaas iets aan de willekeur van *Frankrijks* hoofd toe te schrijven, niet nu, maar reeds van vroeger dagteekening is de *Fransche* Koning, of welk opperhoofd het dan ook moge zijn, onderworpen aan den wil des volks. Stemt hij met hetzelve niet overeen, dan is zijn val het einde van zijnen wil.

Naar ons inzien werd *Frankrijk*, bij het tweede verdrag van *Parijs*, te zeer bevoorregt. Alle middelen tot hernieuwden aanval, of ondersteuning van eenige onderneming, tegen de algemeene rust van *Europa*, of tot stoornis derzelve van eenig onderdeel, had men aan hetzelve moeten ontnemen. Dit had de wereld in rust gehouden. Men heeft het niet gedaan. Wel nu! ondervinden wij niet daarvan de gevolgen? Gecoaliseerd met *Engeland*, dat zijne staatkunde steeds regelt naar de omstandigheden van den tijd, zal het voor *Europa* nog nadeeliger wezen dan de zoo zeer gevreesde aanwassende magt van *Rusland*. Wij besluiten met deze aanmerking het onderhavige hoofdstuk.

HOOFDSTUK IX. *De Territoriale commmissie van Frankfort. De Conferentie van Weenen.*

De geachte Schrijver begint dit hoofdstuk met de inleiding: « In gewone tijden is het veld der diplo« matie beperkt, hare nuttigheid gering, en zij zelve « naauwelijks een voorwerp van algemeene belang« stelling. Zij wint in bedrijvigheid, zij rijst in waar« dering, wanneer het maatschappelijk gebouw, door « staatkundig verderf in zijne grondslagen aangetast, « van hare hulp zijn behoud, zijne redding of zijn « herstel verwacht. Zoo ziet men de geneeskunde, « vaak miskend en geringgeacht *), schier vergoden, « wanneer eene besmettelijke ziekte haar doodelijk « vergif onder de beangste bevolking verspreidt. »

De diplomatie had inderdaad in het afgeloopene tijdsgewricht eene belangrijke rol gespeeld; zij had, door de zeer gewigtige, zich voordoende aangelegenheden, een veld van ruime betrachting, en welligt doet zich in eene eeuw de gelegenheid niet weder zoo voor, waardoor zij op de baan der voortgaande verlichting, in de gelegenheid zij gesteld, om blijken te geven van hare volgzaamheid. Zoo heeft ieder geletterd- of kunstvak, zijn eigendommelijk tijdsge-

*) Van een onkundig gemeen, dat evenmin over de geneeskunde als over staatszaken kan oordeelen. Het is nogtans waar, wat de Schrijver zegt. Maar welk staatsman of geneesheer, *die zich zelven kent*, stoort zich daaraan? « Die aan den weg arbeidt, moet zotten verdragen. » SALOMO.

wricht waarin het schittert. Het staat aan ieder kunstminnaar vrij, te onderzoeken of diegenen, welke in den wedstrijd naar den eerepalm stonden, volgens den geest des tijds, zoo hebben uitgemunt, om daarmede gekroond te worden. — Wat ons aangaat, wij gelooven ons niet geregtigd in deze uitspraak te doen, evenmin als de Schrijver van het onderhavige werk zich waagt, dienaangaande een beslissend *ultimatum* uit te brengen. Het blijkt evenwel, naar het ons voorkomt, dat hij geenszins ingenomen is met den geest, dien de staatsakten van dien tijd kenschetsen. — Wij gaan over tot het verslag van dit hoofdstuk, en het is ons aangenaam daarin kort te kunnen zijn.

Hoe belangrijk ook, voor de beschouwing van de regeling, welke uit voorafgaande verdragen voortvloeide, eindelijk het lot van derden zij, die in den uitslag van de algemeene volks- en statenrigting, geen ander belang dan dat van den waarborg hunner bezittingen hadden, zoo levert dit hoofdstuk niet veel meer bijzonders dan den gang der zaken van onderlinge schikking. Aan inwikkeling mangelde het niet: vierkante mijlen oppervlakte, zielen der bevolking, waren de hoofdbestanddeelen der geschillen en verdragen; de diplomaten echter, aan het hoofd van deze belangen gesteld, vervulden den inhoud van hunne lastbrieven met bekwaamheid en waardigheid. — Hier ziet men eenen Graaf van RECHBERG, als gevolmagtigde van *Beijeren*, aan *Oostenrijk* de kwartieren van den *Hausrück* en de *In*, het vorstendom

Salzburg en het *Tyrolsche* distrikt *Vils* te vergeefs betwisten; — daar de standvastigheid van eenen Groot-hertog van *Baden*, over den aanleg tot verbrokkeling zijner staten zegevieren; — ginds het verdrag bevestigen van de nieuwe erfstaten van den Koning der *Nederlanden*, en de belangen van *Sardinien* en *Zwitserland* bepaaldelijk regelen; — en eindelijk *) eene grondwet van vijf en zestig artikelen, voor het *Duitsche* verbond tot stand komen.

HOOFDSTUK X. *Het Congres van Aken.*

Wij zijn alzoo genaderd tot het verslag van het laatste hoofdstuk van dit zoo belangrijke als uitvoerige werk. Hetzelve is niet van het grootste en zal ons dus minder ophouden, daar buitendien eene vlugtige bijeentrekking voldoende zal wezen. — « Te « Weenen (zegt de Schrijver), gold het de vereeniging, de ineensmelting, de verdeeling, de afscheuring, de verruiling, de besnoeijing, de vergrooting, de schepping van landen, gewesten en « rijken. Te Aken bood zich geen zoo ruim veld « aan het scheppend vernuft der diplomaten. Het « Congres van Aken moest de beginselen regelen, « welke voortaan de wederkeerige betrekkingen tus« schen Frankrijk en het overige Europa zouden « besturen. »

Na aan de traktaten van *Parijs* en het Congres van *Weenen* herinnerd te hebben, komen de diplomaten in onderhandeling. *Frankrijks* rust was

*) 8 Junij 1820.

verzekerd en die der tegenoverstaande staten ingewiegd. De eerste akte strekte ter vermindering van het bezettingsleger van Frankrijk; — en de geheele ontruiming werd weldra besloten. — Men moet de overeenkomsten van dien tijd lezen, en zich daarbij een verband met den tegenwoordigen staat van zaken zoeken te vormen; wij kunnen dienaangaande in geene bijzonderheden treden; wij zouden daardoor het werk benadeelen; en de kieschheid belet ons iets tot staving aan te voeren. Om een goed verstand van de zaak te hebben, moet men het verdrag van den 15 November 1818 nagaan, het is geteekend door de gezanten: METTERNICH, RICHELIEU, CASTLEREAGH, WELLINGTON, HARDENBERG, BERNSTROFF, NESSELRODE, CAPO-D'ISTRIA.

Wij eindigen, kortheidshalve, dit verslag met de slotrede des Schrijvers die vertrouwt: « dat de aangevoerde staatstukken, den geest en de werkzaamheden van het Congres van Aken genoegzaam « hebben doen kennen, en dat men daaruit zal « bevroeden, dat, hoezeer de ontruiming van het « Fransche grondgebied en de eindelijke regeling der « geldelijke verpligtingen van het Fransche bewind « het onmiddellijk onderwerp der beraadslagingen « uitmaakten, een hooger staatkundig doel nogtans « deze diplomatieke bijeenkomst bestuurde. » — Die nu meer begeert te weten van den inhoud dezes zoo noodzakelijken boeks, schaffe zich hetzelve aan, en, zoo wij vertrouwen, zal hij voor zijne nieuwsgierigheid niet alleen, maar ook voor zijne leering voldoe-

ning vinden. Wij eindigen dit verslag met de noot op bladz. 489 voorkomende:

« Une longue habitude de machiavélisme, d'abus « de la force, d'indignes ou vils prétextes pour co- « lorer les manquemens de fois ont détourné une « partie des esprits de la croyance à la bonne foi « politique, à la sincérité des traités, et les a dis- « posés à des ombrages, à des soupçons justifiés « malheureusement par trop de faits antérieurs. *Ce « qui est bon à prendre est bon à garder; croyez- « vous que l'on manquera de prétextes pour con- « server ce que l'on tient*, voilà ce que pendant « quelques années on n'a point cessé d'entendre... « La bonne foi dans la diplomatie et la foi à la di- « plomatie sont deux choses à récréer en Europe.» DE PRADT, *l'Europe après le Congrès d'Aix-la-Chapelle.*

Arnhem,
1 December 1833.

L. F. GEERLING,
Kapitein.

DE SCHEEPVAART, *of eene duidelijke voorstelling van zaken, die daarop betrekking hebben, of er mede in verband staan, opgedragen aan Zijne Kon. Hoogheid* Prins WILLEM FREDERIK HENDRIK, *Adelborst der Eerste klasse enz.*, door WILLEM VAN HOUTEN. Breda, bij F. P. Sterk. 1833. in 12°. bl. 734. met drie Platen.

Wanneer iemand zich ter beoordeeling van een of ander boekwerk nederzet, behoort hij onge-

twijfeld zich zelven af te vragen, of hij zich daartoe bevoegd acht? Is het alsdan een geschrift, dat over een of ander vak handelt. dan zal de vraag wezen, of het werk uitsluitend of hoofdzakelijk bestemd is vóor hen, die in dit vak bedreven zijn, dan wel, of het bestemd is voor hen, die verlangen zich met dat vak meer of min bekend te maken. In het tweede geval vermag, verbeelden wij ons, ook de onbedrevene zich bevoegd rekenen, doch hij vermag zulks in het eerste geval voorzeker niet. Dewijl wij gelooven dat hier het tweede geval aanwezig is, wagen wij ons aan de beoordeeling van de *Scheepvaart*, door den Heer W. VAN HOUTEN bearbeid, want wij beweren geenszins in dat vak, hetgeen zoo vele kundigheden vordert, bedreven te zijn. Van deze of gene bijzonderheid de scheepvaart betreffende, mogen wij welligt reeds lang hebben kennis gedragen; van eenige andere mogen wij, sedert wij in onze tegenwoordige betrekkingen zijn, kennis hebben gekregen; — het is nogtans juist in onze tegenwoordige betrekkingen, dat wij herhaaldelijk de moeijelijkheden ondervonden hebben, om bekend te worden met het een of ander, de scheepvaart of het zeewezen betreffende: slechts somwijlen hebben VAN IJK, WITSEN of anderen ons, na lang en vervelend zoeken, te regt geholpen. Wij gevoelden dus de behoefte aan een werk, waarin alle zaken, die op de scheepvaart betrekking hebben of daarmede in verband staan, bij elkander waren te vinden; wij juichen derhalve de uitgave van het onderhavige werk

om dezelfde redenen toe, welke den Heer VAN HOUTEN bewogen hebben het zamen te stellen. Hij zegt: «daar wij — zoo verre mij bekend is — in «onze landtaal, geen werk bezitten, waarin de voor-«naamste zaken, de *Scheepvaart* betreffende, zoo-«danig bij elkander vereenigd en voorgesteld zijn, «dat zij een geheel — gelijk dit, 't welk ik, met «bescheidenheid, de eer heb mijnen waarden *Land-«genooten* aan te bieden — uitmaken; *schoon wij «uitmuntende werken bezitten, die over verschil-«lende gedeelten der* Scheepvaart *geschreven zijn.*»

Het blijkt ook overigens uit de voorrede, dat de Heer VAN HOUTEN zich niet opwerpt als leermeester van hen, die met het vak vertrouwd zijn. Hij wil slechts de onkundigen onderrigten. «Mijn oogmerk «is, (heet het) dezen arbeid te doen strekken ten «behoeve van *jonge lieden*, die tot het scheepsvak «opgeleid worden; ter onderrigting van die, als «*Handelaren* b. v., daarop zulk eene groote be-«trekking hebben, en eindelijk ook ter dienste van «*Geleerden*, *Dichters* en *Schilders*, die er hunne «beelden als anderzins uit ontleenen.» De Heeren derhalve, die, ten gevolge hunner bestemming, het vak kennen, behoeven zich niet te belgen, dat iemand, die slechts als liefhebber met het vak zich schijnt te hebben gemeenzaam gemaakt, (wij kennen den Heer VAN HOUTEN niet, maar meenen dat hij, op den *Huize Groot - IJpelaar* nabij *Breda* wonende, noch als practicus, noch als theoreticus, tot de door hem behandelde zaken in betrekking staat)

lessen uitdeelt; want toch die lessen zijn niet aan hen gerigt; en ingevalle een hunner den tijd had kunnen vinden, in de bestaande en door velen met smart gevoelde behoefte te voorzien, dan hadde de Heer VAN HOUTEN niet noodig gehad, zijne krachten te beproeven, om die gaping aan te vullen.

Zien wij nu hoe de Heer VAN HOUTEN zich van zijne taak heeft gekweten. — Wij zullen het werk echter, zoo als wij reeds hebben aangemerkt, beschouwen als ongewijden, die daaruit wat wenschen te leeren; wij willen in geenen deele, in onze beoordeeling, met geleende wijsheid pronken, door het gevoelen aan te voeren van kundige scheepsbouwers, of ingenieurs van den waterstaat, of zeeofficieren enz., op wier bekwaamheid in hun vak, en op wier helder oordeel en onpartijdigheid wij meenen te mogen afgaan. Door hen voorgelicht, zouden wij van eenige leemten, door hen aangewezen, kunnen gewagen; maar wij willen evenmin den, door hen, aan het werk toegezwaaiden lof in het breede uitmeten: immers wij willen hier *onze* beoordeeling nederschrijven, en achten ons niet geregtigd, *hunne* namen hier bij te voegen.

Het werk is doorloopend geschreven, zonder in hoofdstukken verdeeld te zijn of andere rustpunten aan te bieden, iets dat altijd het overzigt zeer moeijelijk maakt; doch het gemis van dergelijke splitsing is, voor een digtgedrukt werk in 12°van 734 bladzijden, dat daarenboven eene groote verscheidenheid van onderwerpen behandelt, niet alleen ongemak-

kelijk, maar zelfs vermoeijend. — Eene inhoudsopgave, die ons onmisbaar voorkomt, hebben wij evenmin gevonden. Het eenigste dat wij er aantreffen is eene « Alphabetische Lijst van voorwerpen en zakèn, « waarvan in dit werk gesproken wordt, of die er in « beschreven zijn; » eene lijst, welke gewis hoogst nuttig is, vooral in een werk, waar die, zoo als in het onderhavige, tusschen duizend en elf honderd voorwerpen of zaken behelst. De alphabetische lijst is derhalve van meer nut dan eene inhoudsopgave, maar wij bekennen, dat wij het gemis van eene splitsing in hoofdstukken betreuren.

Bij het naauwkeurig nazien der alphabetische lijst en het inzien van het werk, blijkt, dat de Heer VAN HOUTEN datgene beschrijft, wat bij het zeewezen bestaat of in gebruik is, zonder van ontdekker of uitvinder gewag te maken, ten ware het nieuwere uitvindingen geldt; zoo b. v. vinden wij bl. 617, bij de beschrijving en het gebruik van het *asimuth-kompas*, niet wie daarvan uitvinder is; maar wij vinden daarentegen bl. 665. dat in 1826 de Heer VAN HOUTEN uitvinder is geweest van een *ankerslot*, dat aan den Minister voor de Marine en Kolonien werd aangeboden, en op 's Lands schepen *Medusa* en *Echo* aangebragt werd. — Wij verbeelden ons, dat zoodanige wijze van behandeling doelmatig is; zoo als wij mede verre zijn van af te keuren, wanneer wij te vergeefs zoeken, naar voorwerpen of zaken, die bij de scheepvaart niet meer in gebruik zijn. Wij hebben b. v. geen regt het woord *Boevenetten* in

de *Scheepvaart* aan te treffen, dewijl ze reeds zoo lang in onbruik zijn, dat bijna niemand meer weet of ze ooit bij het zeewezen bestaan hebben.

Wil men eenige onderrigting ten aanzien van een of ander der honderde benamingen, welke bij de scheepsbouw of het scheepsbestier te pas komen, men kan te regt raken in de scheepvaart van den Heer VAN HOUTEN. Verlangt men te weten b. v. wat *balkweger*, *bindweger*, *kimweger*, *zetweger* enz. beteekent; wat *meet-* of *bijlbrief* is; wat men door *koebrug* of *halfdek* verstaan moet; wat de zeeman meent wanneer hij van *Loeven*, *Prangen*, *Halzen*, *Lenzen*, *Gijpen* enz. spreekt, of wel van *noord-oostering* of *noord-westering* enz. enz.; men sla de alphabetische lijst op, en zoeke de bladzijde. Wil men weten wat eene *klapmuts* is, men zie bl. 407. Ontmoet men in de lijst het woord *platvoet*, en verlangt men te weten wat dat woord beteekent, men zal op bl. 591 zich deswege voldoen kunnen, en vernemen dat de wacht van des namiddags 4 tot des avonds 8 ure *platvoet* genoemd wordt. Men zal daar tevens vinden dat aan boord de 24 uren in zes wachten, en het scheepsvolk in twee ploegen verdeeld zijn, waarvan de eene de *stuurboordswacht* geheeten, den Kapitein, de andere de *bakboords-wacht*, den Eersten Stuurman aan het hoofd heeft; doch men zal er niet vinden, dewijl het niet meer gebruikelijk is, dat sedert den tijd der watergeuzen op de Nederlandsche oorlogschepen, gedurende ruim twee eeuwen, de gewoonte bestaan heeft de stuur-

boordswacht het *Prinsenkwartier* te noemen, en aan de bakboordswacht den naam te geven van *Graaf Maurits kwartier;* en terwijl de Scheepsbevelhebber zich aan het hoofd van het eerste bevond, was de Eerste Officier, aan het hoofd van het tweede. — De staatomwenteling van 1795 heeft dit afgeschaft.

Slaan wij nu de *Scheepvaart* eens hier en daar op. Bij de benamingen der vaartuigen waarvan in ons vaderland wordt gebruik gemaakt (op bl. 98 en volg.), vinden wij bl. 99 ten aanzien der kapers: « Van de « hier boven opgenoemde schepen, vooral *loggers* « en *sloepen*, zoo zij snel zeilen, worden ook tot de « *kaapvaart* gebruikt, en dus als *kapers* uitgerust, « waartoe het gouvernement *vrijbrieven* » (in vroegeren tijd zeide men, zoo wij ons niet bedriegen, *bestelbrieven*) « verleent, zijnde in *oorlog* eene *ge-* « *oorloofde* maar *schandelijke jagt* op weerlooze « koopvaardijschepen, welke door deze kapers geno- « men, zoo wel schip als lading, ten behoeve der « *nemers*, naar eenen zekeren regtsvorm *verbeurd* « *verklaard*, en de manschappen in de *gevangenis* « geworpen worden; eene daad buiten de grenzen « van billijkheid, regt en menschelijkheid, welke « onder beschaafde en verlichte volken niet behoorde « te bestaan. » — Te regt verheft zich de Heer v. H. tegen die schandelijke rooverij, die het woord beschaving, dat de Europesche volken steeds in den mond hebben, tot bittere spotternij maakt. Ook was het aan *Nederland* voorbehouden om het voorbeeld te geven van de kaapvaart in haren geheelen omvang

te beschouwen, in alle hare afschuwelijkheid ten toon te stellen en middelen ter afschaffing aan de hand te geven. Zie de *Verhandeling over de afschaffing van de kaapvaart*, door Mr. F. E. BERG VAN MIDDELBURGH, bekroond door het Provinciaal Utrechtsche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, welk welgeschreven werk, van een te vroeg overleden verdienstelijk schrijver, wij een ieder ter lezing aanbevelen.

Over het afloopen der schepen vinden wij veel belangrijks op bl. 175 en volgende. Hier leeren wij dat in *Nederland* de schepen altijd met *den kop vooruit* te water loopen, terwijl in *Engeland* en *Frankrijk* de schepen met *het gat naar het water* gebouwd worden, en *achteruit* afloopen. De voor- en nadeelen van een en ander worden onderzocht, en voorts wordt gesproken van de nieuwe wijze van afloopen door den Heer J. C. SMIT, scheepsbouwmeester aan den *Kinderdijk*, in 1829 gevolgd ten aanzien van het fregatschip *Nederlandsche Nijverheid*, dat zijne eerste reis uit en te huis in zeven maanden en een en twintig dagen volbragt heeft.

De Schrijver spreekt (bl. 427 en volg.) over het omslaan van boeijers en dergelijke, wanneer zoodanige vaartuigen door eene bui beloopen worden, welke ongelukken door hem « gedeeltelijk aan onvoorzigtig« heid of liever aan verzuim van noodige oplettendheid « worden toegeschreven, doch ook aan onkunde der « stuurders. » De jaarboeken van *Amsterdam* inzonderheid, vermelden meermalen zulke ongelukken bij het admiraalschap-zeilen op *Amstel* of *Y*, welke

voornamelijk, zoo niet geheel, aan onvoorzigtigheid, onbesuisdheid of roekelooze stoutheid steeds zijn te wijten geweest. Bij dezelfde gelegenheid, maakt de Schrijver melding van een, door hem uitgevonden, *drijfharnas*, dat in staat is een mensch, met hoofd en borst, boven water te houden. Inderdaad eene nuttige uitvinding in een land, op zoo veelvuldige wijze van water doorsneden.

Na op bl. 505 enz., de belangrijkste bijzonderheden te hebben vernomen wegens de Rijnvaart, zien wij op bl. 509, dat sedert korte jaren *Zeemans-collegiën* zijn opgerigt te *Amsterdam*, *Rotterdam*, *Dordrecht*, *Delfzijl*, *Veendam*, *Pekel-A* en *Sappemeer*, waarvan slechts zeelieden de leden zijn, en waarvan het doel is zich eenige verzorging op den ouden dag te verzekeren of eenige ondersteuning aan de overblijvenden, of ook het aanschaffen van zeemansboeken en werktuigen, ten behoeve van zeevarende jongelingen, enz. Waar de Scheepvaart op die wijze ondersteund wordt, zal zij gewis bij voortduring bloeijen! — Wij worden ter zelfde plaatse ook bekend gemaakt met de verschillende vlaggen dier collegien en vernemen, dat ieder koopvaardijkapitein, die met zoodanige vlag vaart, lid is van een der acht zeemans-collegien. Omtrent de Rotterdamsche *Maatschappij tot Nut der Zeevaart*, waarvan de Heer VAN HOUTEN zelf Honorair Lid is, zijn de berigten het uitvoerigste.

Wij worden bekend gemaakt met den schafttijd en het rantsoen (op bl. 583); daaronder vindende « twee

« borrels genever daags, » herinneren wij ons dat in vroegere eeuwen aan het Nederlandsche scheepvolk geen jenever werd gegeven. Wij meenen ook te weten, dat verscheiden Amerikaansche koopvaaardij-kapiteins, leden der Maatschappij van Matigheid in *Amerika*, het gebruik van sterke dranken onder hun scheepvolk geheel verboden hebben. Zou dit voorbeeld bij ons navolging verdienen, dat wil zeggen: zou het niet slechts doenlijk maar tevens raadzaam wezen?

Doch wij merken dat ons verslag uitgebreider wordt dan wij voornemens waren, en gaan ons bekorten.

De Heer v. H. geeft (op bl. 654) een uittreksel uit het Journaal van Zijner Maj[ts] schip *de Waterloo*, van 12 Januarij 1827, tijdens het uitloopen uit het Schulpengat, tot den 21 Februarij, de aankomst te *Sheerness*, waardoor wij met de, gedurende dien tijd, doorgestane rampen bekend worden. — Hierdoor verkrijgt de Schrijver gelegenheid van eene andere uitvinding van hem zelven te spreken, namelijk (bl. 665) van de *span-schroef* of *span-want-schroef*.

In 1825 was de Heer VAN HOUTEN uitvinder van eene *reddingboot* (bl. 669), welke uitvinding ten deele aanleiding schijnt te hebben gegeven, tot de oprigting der Noord- en Zuid-Hollandsche Redding-Maatschappij, en van de Zuid-Hollandsche Maatschappij ter Redding van Schipbreukelingen, welke sedert, zoo vele menschen gered hebben, en waarvan de eerste den Heer BAREND VAN SPREEKENS te *Amsterdam*, en de tweede den Heer FRANS SMEER

te *Rotterdam*, als oprigters vereert (men zie de Scheepvaart bl. 610 enz.). Eere zij de edele menschenvrienden! Hunne belooning zij de bewustheid, velen hunner evenmenschen aan het leven, aan vrouw en kinderen te hebben hergeven!

Als een aanhangsel tot de scheepvaart vinden wij (bl. 694) een doelmatig stuk *over de winden;* een (bl. 707) *over de watergetijden;* eene « Alphabetische « Naamlijst (bl. 711) van de voornaamste Zeehavens « en Koopsteden, met de breedte en lengte, vol- « gens GREENWICH, » enz.; ook drie platen, die den lezer met de voornaamste scheepdeelen enz. bekend maken, welke zeer netjes uitgevoerd zijn, doch over wier meerdere of mindere naauwkeurigheid, wij niet bevoegd zijn te oordeelen.

Men zal uit het opgegevene genoegzaam kunnen zien, dat er over eene menigte zaken in het onderhavige werk gehandeld wordt, allen min of meer in onmiddellijke betrekking staande tot het zeewezen; alsmede dat er in de *Scheepvaart* veel te leeren is. Onzes inziens beantwoordt het dus volkomen aan het oogmerk van den Heer VAN HOUTEN, waarvan wij bij den aanvang dezer beoordeeling gesproken hebben; want niet slechts dichter, schilder en geleerde, zeehandelaar en scheepsmakelaar, zullen er, verbeelden wij ons, in vinden wat en meer dan zij noodig hebben; maar ook zullen zij, die voor het zeewezen worden opgeleid, er veel nuttigs in vinden, ja menig zeeman zal dit werk met vrucht ter hand nemen, en er veel bruikbaars, wegens de beoefening van

zijn vak, zoo wel als wegens het wetenschappelijke gedeelte van hetzelve in aantreffen. Wij beschouwen derhalve de *Scheepvaart* van den Heer VAN HOUTEN, al een hoogstnuttig werk in een land als het onze, en als eene wezenlijke aanwinst. — Bij de zamenstelling van een' arbeid, zoo moeijelijk als het onderhavige werk, waar de Schrijver toont niets minder te zijn dan vreemdeling in het door hem behandelde vak, worden overigens zoo vele kundigheden vereischt, dat het kwalijk passen zou eenige geringe fouten aan te wijzen, indien wij die al meenden te hebben gevonden. Evenmin achten wij ons geroepen de gebreken, hier of daar in den stijl opgemerkt, te moeten aanwijzen of gispen.

Wij danken voor dezen welgeslaagden arbeid den Heer VAN HOUTEN, wiens zucht voor de bevordering van het zeewezen, en door de uitgave van de *Scheepvaart*, en door zijne verschillende uitvindingen, ten vollen gebleken is. Bij deze verdiensten voegt hij eene belangelooze en hartelijke vaderlandsliefde, daar de Scheepvaart is uitgegeven « ten be« hoeve der dapperen, die, op de *Citadel van* « *Antwerpen en onze Vloot*, in den edelen strijd « voor Vorst en Vaderland verminkt zijn geworden.» Hij oogste de vruchten in van zijn edel pogen, en zie nog verscheidene drukken van zijne Scheepvaart in het licht verschijnen!

Wintermaand,
1833.

LAUTS.

Losse bladen uit het groote levensboek. Lektuur voor Nederlandsche vrouwen en meisjes, door Mr. C. P. E. ROBIDÉ VAN DER AA. Eerste Deel. Te *Amsterdam,* bij G. J. A. Beijerink. 1833. gr. 8°. x en 308 bladz.

Onder de zoo aangename als merkwaardige verschijnselen in de letterkundige wereld, mogen wij rekenen, dat onze vaderlandsche Schrijvers, door het leveren van oorspronkelijke Nederlandsche Romans, er zich meer en meer op toeleggen, om den zwerm van uit den vreemde tot ons overkomende, meestal laffe en weinig met onze zeden en denkwijze strokende, voortbrengselen van dien aard door hunne eigene lettervruchten te vervangen, en alzoo, ook in dit vak, voor onzen landaard eene echt nationale lectuur te leveren. Met bijzonder welgevallen zagen wij dus dat de Heer ROBIDÉ VAN DER AA, reeds door andere zijner lettervruchten met roem bekend, ondernomen had, ook dit vak te beoefenen. Hij levert ons hier acht verhalen, getiteld: MINA, *het meisje uit het Eikendal;* MINETTE GANTOIS, *of trouw tot den dood;* TRUITJE, *of die sta, zie toe niet te vallen;* KUNEGUNDA EMERENTIA DUTELLIER, *of de stiefmoeder, gelijk er meer zijn;* TJITSKE, *of die God bewaart, is wel bewaard;* KLAARTJE, *of de* 13*e* *dag der maand en* MICHAËLA, die allen, uitgenomen TJITSKE, dat reeds vroeger in den *Almanak voor het Schoone en Goede*

geplaatst was, hier voor de eerste maal het licht zien. In onderscheidene vormen gegoten, nu eens door brieven, dan weder door zamenspraken afgewisseld, leveren zij eene verscheidenheid van lectuur op, die onzen aandacht zoodanig boeit, dat men het boek met weêrzin uit de hand legt. Volgaarne zouden wij hier eene analysis van elk der verhalen opgeven, indien wij niet vreesden, onzen lezers daarmede eene ondienst te doen; immers een boek, welks inhoud wij reeds kennen, wekt bij de lezing in lang na niet zoozeer onze belangstelling, als een, waarbij wij naar de ontknooping raden moeten. Vergenoegen wij ons dus met te verzekeren, dat men hier, zoo wel in luimige als in ernstige tafereelen, in eene ruime mate voedsel voor verstand en hart zal opdoen; terwijl de Schrijver door zijn eigen voorbeeld, in het verhaal getiteld: KUNEGUNDA EMERENTIA DUTELLIER. *of de stiefmoeder*, *gelijk er meer zijn*, aan allen, die zijne familiebetrekkingen kennen, op eene verbloemde wijze zijne ondubbelzinnige dankbaarheid aan den dag legt. Of moet ieder, die dit verhaal leest, niet dadelijk bevroeden, dat het eene kiesche hulde bevat aan de waarlijk achtingwaardige weduwe zijns vaders, van wie wij altijd, zoo door hare voorzonen als door vreemden, met den uitbundigsten lof hoorden gewagen.

Het zij ons echter vergund een paar aanmerkingen hier in het midden te brengen. 1°. Meenen wij dat de Schrijver beter gedaan had, de aanmerking op de R. K. eeredienst (bl. 30) achterwege te laten,

Recensent, die, evenmin als de Schrijver, tot dat kerkgenootschap behoort, komt het toch voor, dat men beter doet dusdanige uitvallen, vooral in soortgelijke schriften, te vermijden; dewijl andersdenkenden daardoor toch niet overtuigd, maar wel geergerd kunnen worden, en 2°. Hadden wij in het zevende verhaal WILLEM en KLAARTJE liever op eene meer kiesche wijze tot hun doel zien komen, dan door het vinden van een kinderlijkje, de vrucht eener ongeoorloofde gemeenschap van haren vader met zijne meid.

De Schrijver, die in zijne eerste proeven in dit vak zoo bijzonder goed geslaagd is, vinde in een ruim debiet, van dit, ook uitwendig zich zeer goed voordoende werk, dat bovendien met eene fraaije titelplaat prijkt, eene aansporing, om ons spoedig op een tweede deel te vergasten.

Breda,
30 Januarij 1834.

J. C. BEIJER.

Onrust en vertwijfeling, of de kracht van het geweten. Oorspronkelijk tooneelspel, in vier bedrijven, door Mr. VAN KOETSVELD VAN ANKEREN. *Utrecht*, bij N. van der Monde. 1833. gr. 8°. VI en 128 bladz.

Bij de vele uit vreemde talen tot ons overgebragte tooneelstukken, die, op eenige uitzonderingen na, of niet met het zedelijke karakter onzer landgenooten in overeenstemming zijn, of zoo zouteloos en laf,

dat men waarlijk den man beklagen moet, die zich tot het vertalen van zulke vodderijen heeft kunnen verledigen, is het ons bijzonder aangenaam eens eene oorspronkelijke lettervrucht in dat vak te kunnen aankondigen. Hoewel wij nu liever zouden zien, dat men zich meer op het vervaardigen van oorspronkelijke *treur-* of *hooge blijspelen* toelegde, zoo doet het ons echter genoegen wanneer wij ontwaren, dat men ook door tooneelspelen, zoo veel mogelijk, de uitheemsche wanschepsels van KOTZEBUE c. s. van het nationale tooneel zoekt te verdringen.

Het thans voor ons liggend stukje is, naar wij vermoeden, de eersteling van een jeugdig schrijver. Wij meenen het dus van onzen pligt, er niet alleen het goede van aan te toonen, maar den schrijver tevens op gebreken te wijzen, die wij oordeelen, dat zijn werk ontsieren. De heer KOETSVELD VAN ANKEREN heeft zijn stuk opgedragen aan onzen geliefden Kroonprins, hetwelk voor ons reeds eene aanbeveling was, als moetende men veronderstellen, dat de vergunning daartoe nimmer verleend wordt, dan nadat alvorens deskundigen over het gehalte van het werk geraadpleegd zijn. Over het algemeen is het ons dan ook niet tegen gevallen, immers het heeft eene zeer goede zedelijke strekking, namelijk: om de onwederstaanbare kracht van het geweten, op eene overtuigende wijze, aan te toonen, en ons de zucht tot het spel, in hare heillooze gevolgen, voor oogen te stellen; het loopt zeer geleidelijk af, de ontknooping is niet gezocht en zoo verrassend mogelijk aangebragt, ook

komt geen der personen op het tooneel, even als wij dit, maar al te vaak, in andere stukken zagen, zonder dat men weet, wat hij er komt doen; zoodat wij desaangaande geene aanmerkingen te maken hebben. Maar wij vragen: of het natuurlijk is, dat eene teeder liefhebbende echtgenoot, zoo als men de Barones VAN KAMSTEIN in het onderhavigen stuk wil doen voorkomen, bij het vernemen, dat den haar zoo dierbaren man eenig ongeluk overgekomen is, zich met hare kamerjuffer naar eene zaal begeeft, om die, ter ontvangst van den lijder, in gereedheid te brengen? — en of het niet menschkundiger geweest ware, haar onverwijld naar haren gemaal te doen snellen, ten einde zijne smarte door haar bijzijn en toespraak te lenigen? Voorts komt het ons voor, dat de Heer v. K. v. A. zijne personen vaak al te lange redeneringen in den mond legt, zoo als bijv. de alleenspraak 3e tooneel van het 2e bedrijf, die ruim derdhalve bladzijde druks beslaat, terwijl tevens sommige tooneelen niet van langwijligheid zijn vrij te pleiten; zoo als: bijv. het 7e tooneel van hetzelfde bedrijf, dat, hoewel er slechts twee personen in verschijnen, toch 17 bl. druks inneemt. Het gevolg daarvan is, dat de akteurs, die bij ondervinding weten, hoe zulke tooneelen het meerendeel der aanschouwers vervelen, bij het opvoeren dezelve besnoeijen, en het stuk alzoo deerlijk verminken, ja het vaak van allen zamenhang berooven, waardoor dan ook het oordeel daarover zeker niet ten voordeel van den Schrijver uitvalt. Nog meenen wij, dat de

Heer v. K. v. A. zijn stukje behagelijker voor de aanschouwers zoude gemaakt hebben, indien hij zijnen personen minder afgetrokkene redeneringen had in den mond gelegd, want, ofschoon wel erkennende, dat het doel, waarmede dergelijke stukken opgesteld worden, altijd wezen moet, *te stichten en te vermaken*, zijn wij maar al te wel overtuigd, dat de schouwburg meestal met het laatste oogmerk bezocht wordt, waarom dan ook een stuk, al te overladen met zedelessen of wijsgeerige bespiegelingen, aan het groote publiek minder algemeen behagen zal, dus ook minder nut te weeg brengen.

Wij hopen echter, dat deze aanmerkingen den Heer v. K. v. A. niet zullen ontmoedigen, om verder voor het tooneel te arbeiden, maar hem veeleer aansporen, om op den door hem ingeslagen weg voort te gaan, als wanneer wij, indien hij zich de wenken, hem door bevoegde kunstregters gegeven, weet ten nutte te maken, hem wel een goed succes op zijnen arbeid durven beloven.

Breda,
Februarij 1834.

A. J. VAN DER AA.

Vonnis door een' Professor van Jena onlangs over onze Nederlandsche Poëzij geveld. (Dr. WOLFFS Vorlesungen. *Leipzig*, 1832).

In het jaar 1832 zijn te *Leipzig* eenige *Voorlezingen* uitgegeven, welke de Heer O. L. B. WOLFF,

Professor te *Jena*, voor een beschaafd gehoor gehouden heeft over de voornaamste Dichtstukken en Romans, die in de onderscheidene landen van *Europa* in de laatste tijden het licht hebben gezien *). Hij spreekt in zijn werk, een lijvig boekdeel van 694 bladzijden in groot 8°, eerst van de Franschen en Engelschen, en is over de jongste lettervruchten van elke dier natiën zeer breedvoerig. Dan volgen de Nederlanders of, zoo als hij hen noemt, *de Hollanders;* daarna de Spanjaarden, Italianen, Portugezen, Russen, Hongaren, Denen, Zweden, Polen; en eindelijk wijdt hij nog eenige bladzijden (649—694) aan hetgeen zijne eigene landslieden in de fraaije letteren, of zoo als de Schrijver het heeft, in de *schoone Litteratuur* onlangs hebben geleverd.

Het is de bedoeling niet, dit werk hier te beoordeelen, maar alleen bij wijze van uittreksel het voornaamste op te geven, hetgeen de Professor over ons zegt, en dat loopt van blz. 386—432.

Hij noemt de volgende werken, waaruit hij geput heeft.

Précis de l'histoire littéraire des Pays-Bas etc. par H. S. LEBROCRUY. Gand. 1827.

Verhandeling van den Heer WILLEM DE CLERCQ ter beantwoording der vraag: *Welken invloed heeft*

*) *Die schöne Litteratur Europa's in der neuesten Zeit, dargestellt nach ihren bedeutendsten Erscheinungen.* Vorlesungen gehalten vor einer gebildeten Versammlung von Dr. O. L. B. WOLFF, Professor an der Universität zu *Jena. Leipzig,* BREITKOPF und HÄRTEL. 1832.

de vreemde Letterkunde enz. *gehad op de Nederlandsche taal en letterkunde, sints het begin der* 15° *eeuw tot op onze dagen?* Amst. 1824.

J. BOWRING, *Sketch of the Language and Litterature of Holland.* Amst. 1829.

J. T. WILLEMS, *Verhandeling over de Nederduitsche tael- en letterkunde, opzigtelyk de zuydelyke Provintiën der Nederlanden.* Amst. 1819.

Maar behalve die boeken, haalt hij op bl. 392 nog aan S. VON EICHSTORFF, *Deutsche Blumenlese aus Niederländischen Dichtern*, Namur, 1826.

Zeker, behoudens de betrekkelijke waarde dier werken, de beste niet om er juist onze *nieuwste* Dichters uit te leeren kennen.

Vooraf moet de Nederlandsche lezer gewaarschuwd worden, dat hij niets bijzonder vleijends voor zijn nationaal gevoel te wachten heeft. Geen land komt er bij den hooggeleerden Duitscher slechter af dan ons arm vaderland: overal vindt hij meer te prijzen dan bij ons; nergens schijnt men zoo noodzakelijk en onherstelbaar tot middelmatigheid gedoemd te zijn dan op onzen bodem; maar beneden de andere redelijke schepsels, die men *menschen* noemt, in *Europa* gesteld te worden, daaraan zijn wij reeds sedert jaren gewoon. Mogten wij Nederlanders ons toch eindelijk eens verheven gevoelen boven hetgeen anderen goedvinden van ons te zeggen en zelfs te doen drukken. Mogt hun blaam ons onverschillig zijn: maar mogten wij ook tevens ophouden, hunnen lof angstig na te jagen, en ons te verkneukelen en in de han-

den te wrijven als de eene of andere reisbediende of collectant ons, ten einde zijn voordeel er mede te doen, dapper in het aangezigt vleit.

Het gevoelen van Prof. WOLFF wordt hier dan ook niet medegedeeld, opdat men het, verblind door het vermoeden van grondigheid, dat de Duitsche geleerden nog al voor zich hebben, voor waar zou houden, of zelfs maar er eenige waarde aan zou hechten: verre van daar! alleen dewijl *boekenkennis* tot het doel van dit Tijdschrift behoort, meende men de lezers dezer *Bijdragen* niet onkundig te mogen laten van dat gedeelte van 's mans werk, welk den Nederlander zoo van nabij betreft. Hetgeen de Schrijver over onze litteratuur zegt, is van dien aard, dat het zelfs geene opzettelijke teregtwijzing of wederlegging behoeft. Wie zou zulk eenen tekst tot zijnen commentarius kiezen! Het volgende wordt dus ter lezing aangeboden, zonder dat men opmerkzaam maakt op de dwalingen, die het bevat, als loopende die van zelve genoeg in het oog. Die dwalingen zijn buitendien zoo menigvuldig, er ontbreekt zoo veel aan de noodige volledigheid, dat de eerste te verbeteren, en de laatste aan te vullen, een afzonderlijk geschrift zou vereischen.

Hetgeen Professor WOLFF bij het begin zijner *Voorlezingen* over *Frankrijk* en *Engeland* gedaan had, doet hij ook in de 12e, die over *Holland*, te weten, hij geeft een kort overzigt over de wording, ontwikkeling, beschaving en betrekkelijke mate van voortreffelijkheid der onderscheidene talen. Over de

onze laat hij zich op de volgende wijze uit, en niet onaardig, mits men zich voor een oogenblik in een' Duitscher wete om te scheppen.

« De Hollandsche taal, eene dochter van den « noordschen Stamboom, werd in de 13^e^ eeuw door « de inwoners voor het eerst gebruikt om in te schrij- « ven en te dichten; maar het Latijn stond haar « lang in den weg, tot dat zij, in de 16^e^ eeuw, « na dat men vrijheid in het burgerlijke en in de « Godsdienst had weten te bemagtigen, eene meer « algemeene belangstelling mogt ondervinden. Sedert « dien tijd werd er door de bemoeijingen van ver- « nuftige en geleerde mannen ijverig aan hare be- « schaving gearbeid, en geleerde genootschappen « maken er nog in onze dagen hun werk van, om « haar naar vastgestelde regelen tot grooter volko- « menheid te brengen; en vooral om haar te zuive- « ren van al het vreemde, dat er zich ingemengd « heeft gedurende den loop van jaren, zoo rijk aan « gebeurtenissen. Voor Duitsche ooren zal het Neder- « landsch altijd iets vreemds behouden, ter oorzake « van de overeenkomst dier taal met het platduitsch, « en nog meer dewijl woorden en uitdrukkingen, die « bij de Duitschers tot de lage en gemeene behoo- « ren, in het Nederlandsch volkomen burgerregt « verkregen hebben, en ter aanduiding van de ver- « hevenste gedachten gebezigd worden. Dit veroor- « zaakt zelfs eene kluchtige gewaarwording bij ons; « want om de laatstgenoemde bijzonderheid kan die « gewaarwording omtrent vergeleken worden bij dat,

« wat wij in ons binnenste zouden voelen omgaan, « als wij een deftig, achtbaar man zich zagen gereed « maken om, uitgedost in eene gebloemde, chitsche « nachtjapon, pantoffels aan de voeten en eene slaap- « muts op het hoofd, eene redevoering over dingen « van groot, het geheele menschdom rakend, belang « voor ons te houden. Was de eerste indruk eens te « boven gekomen, dan zoude het zeker niet volstrekt « onmogelijk zijn, dat hij ons door zijne denkbeelden « wist te boeijen, en wij, dien vreemden opschik « vergetende, opmerkzaam den loop zijner gedachten « volgden; maar zeker, het zou den redenaar niet « weinig moeite kosten ons zoo ver te brengen. — « Deze bijzonderheid mag wel eene der voornaamste « oorzaken zijn, waarom juist wij Duitschers, die zoo « ijverig ons de schatten der Poëzij en wetenschap « van vreemde volken eigen maken, zoo weinig geven « om de litteratuur van geburen, welke ons in zoo « menig opzigt na verwant zijn; die litteratuur kan « wel geheel onbekend bij ons genoemd worden.»

Om die reden zal Prof. WOLFF de litteratuur der Nederlanders anders behandelen dan hij die der Franschen en Engelschen gedaan had, en dan de titel van zijn boek ons grond gaf te verwachten. Voor hij uitvoerig spreekt over de Poëten van den tegenwoordigen tijd, wil hij zijne hoorders bekend maken met de namen op den Nederlandschen zangberg het beroemdst, en met hetgeen onze groote Dichters van vroeger dagen hebben voortgebragt. Hij belooft echter daarbij de kortheid zoo veel mo-

gelijk te zullen betrachten. — Om der waarheid hulde te doen moet hier echter gezegd worden, dat wij de eenige niet zijn, van welke hij de litteratuur voor zoo onbekend houdt; want naderhand geeft hij, tot andere volken gekomen, ook wel eens een overzigt van hetgeen uit vroeger tijdperken bij hen te vinden is. — Hij begint zijne mededeeling met de volgende algemeene aanmerking.

« Het karakter der Hollandsche poëzij is, gelijk « overal, in overeenstemming met het karakter des « volks, waaruit zij haren oorsprong nam. Vatbaar- « heid voor het ware en goede, ijverig volharden bij « het eenmaal ondernomene, welwillendheid jegens « de pogingen van den geest om iets voort te bren- « gen, lust in arbeid, zijn eigenschappen, welke « den Nederlander volkomen kenschetsen. Deze hoe- « danigheden zijn echter alleen toereikende om den « stillen en goeden burger, in den gewonen zin des « woords, geenszins om den Dichter te vormen, en « hetgeen juist hier gevorderd wordt, hooge vlugt en « dieper gaan dan 't geen oppervlakkig is in de ge- « waarwordingen, is den Nederlander het minst van « alle eigen. Hij weet de kunstgewrochten wel op « prijs te stellen en het ontbreekt hem niet aan « het talent om na te volgen; maar alles is in enge « perken besloten en zelden verheft hij zich boven « de sfeer van het alledaagsche. Daar de Hollan- « der al vroeg, in zeker opzigt, gevormd was ge- « worden door de klassieke werken der oudheid « en door zijn eigen Patriotisme, was hem eene na-

« tionale poëzij als iets zeer wenschelijks voorgeko-
« men, en daarom werd elke poging, die slechts
« eenigermate gelukte, met groote toejuiching ont-
« vangen en boven verdienste geschat en geprezen,
« ja niet zelden naast de meesterstukken van andere
« volken geplaatst, zoo niet daaraan voorgetrokken.
« Daarenboven was er eene soort van halve bescha-
« ving, zoo als het onderwijs in de scholen en veel
« vlijt die geven kunnen, al van geslacht tot geslacht
« door alle standen der Maatschappij heen verspreid,
« en zoo zijn de Nederlanders met eenen vloed van
« middelmatige poëtische voortbrengselen overstroomd
« geworden, welke bij het volk grooten roem ver-
« wierven, eensdeels omdat zij het bij dat volk wel-
« bekende en alledaagsche ophemelden, en anderdeels
« omdat zij geschoeid waren op de leest van voor-
« treffelijke werken der oudheid of van nieuwe bui-
« tenlandsche modellen. Behalve de groote eigen-
« schappen, welke een Dichter volstrekt bezitten
« moet, ontbrak het ook in het algemeen aan gezonde
« en onpartijdige kritiek. — Zoo gebeurde het dan
« dat men steeds op het eenmaal ingeslagen pad van
« middelmatigheid voortslenterde, de weinige dich-
« ters, die iets te beteekenen hadden, boven hunne
« waarde schatte, rijmelarij dankbaar ontving als of
« het poëzij was en elk, die de Muzen in regels
« van zeker sylbental huldigde, voor een' aangeblazen
« Priester van APOLLO hield.

« Eenige weinige Dichters steken echter onder dien
« grooten hoop zeer ver uit: deze zouden ondertus-

« schen nog meer gedaan hebben, had hun Vader- « land een groot genie aan te wijzen gehad, die hen « op de baan der dichtkunst als met een fakkel had « kunnen voorlichten en middel had gevonden, om « de zwarigheden, welke eene logge, van sieraden « ontbloote taal en menig gebrek in zijne natie hem « in den weg wierpen, te overwinnen of op te rui- « men. — Maar dit het geval niet zijnde, volgde « elk zijne aangeborene neiging tot het praktische, « en de didaktische poëzij was en bleef de heer- « schende, ja wist zich zoo zeer op haren troon te « handhaven, dat alle andere soorten van gedichten « hare nederige dienaars bleven, en zelden iets meer « dan vormen, inkleedingen, in welke het haar goed « dacht zich nu en dan eens te dossen. / Eerst zeer « onlangs heeft het Lierdicht zich eenigzins van deze « dwingelandij weten vrij te maken, maar het Helden- « dicht, de Fabel, ja zelfs het Drama zuchten nog « altijd in die banden, en boven al ook de Roman.

« De doorluchtigste namen in de geschiedenis van « de Hollandsche litteratuur, welke zich ook, hoe- « wel meer door de Hollanders zelven, bij vreemde « natien eenigen toegang hebben weten te verschaf- « fen, zijn die van HOOFT, CATS, VONDEL, en uit « het getal der hedendaagschen van TOLLENS, FEITH, « BILDERDIJK en KINKER. »

Na op deze wijze onze poëzij in het algemeen gekarakteriseerd te hebben, deelt de Heer WOLFF in eenige weinige regels iets uit het leven van HOOFT mede, wien hij Burgemeester van *Muiden* laat wor-

den. Van HOOFTS dichterlijke verdiensten, zegt hij, dat deze zich vooral naar Grieksche, Latijnsche en Italiaansche poëten vormde, en er zijn voornaamste werk van maakte, om de taal en prosodie door zijne voortbrengselen te verbeteren: hij beproefde zijne krachten in verschillende dichtsoorten, maar verwierf den meesten roem door zijne dramatische werken en door voortreffelijke geschriften in proza. In vergelijking met den arbeid zijner voorgangers mogen HOOFTS gedichten als meesterstukken aangemerkt worden, maar WOLFF kan er die echter niet voor houden, daar het den *Muider* Burgemeester aan vinding ontbreekt. Voor het overige is HOOFTS taal zuiver en de bouw zijner dichtregels zeer welluidend. Zijne beelden zijn dikwijls gezocht en gedwongen, en hij schept, naar den toenmaligen slechten smaak, maar al te veel behagen in woordspelingen en tegenstellingen. WOLFF zegt verder, dat zijne beide vaderlandsche stukken BAETO en GEERAARDT VAN VELZEN, zijne voortreffelijkste Treurspelen genoemd worden, en dat alle kenners het met elkander eens zijn omtrent de verdiensten van zijn Herdersdicht GRANIDA, waarvan zij den ligten, luchtigen gang en de naïviteit in de uitdrukking niet genoeg kunnen roemen. Als de Duitsche Professor bekend was geweest met het oogpunt, waaruit de Heer DE CLERCQ HOOFTS *Nederlandsche Historien* beschouwt, (en dit mogt men verwachten, daar hij het werk, waarin dat oogpunt voorkomt, als eene zijner bronnen opgeeft) dan zou hij dien historischen arbeid van onzen

HOOFT niet, immers niet zonder DE CLERCQ te wederleggen, beschuldigd hebben van gebrek aan wijsgeerige diepte zoo als hij doet, hoewel hij toch erkent, dat de *Nederlandsche Historien* veel verdiensten bezitten, en dat de Schrijver daarin blijken geeft van veelomvattende kennis.

Als een proefjen van HOOFTS dichttrant worden nu de twaalf laatste regels uit de *Alleenspraak van* MACHTELT VAN VELZEN medegedeeld, te beginnen met de regels:

Doch, is de doodt, de doodt een van de zwaarste vloeken,
Te waard een gast om mij verfoeide te bezoeken?

Die regels vindt men echter alleen in eene Duitsche vertaling, welke vrij getrouw is. De Schrijver beklaagt er zich in eene aanteekening over, dat hij het oorspronkelijk niet bij de hand heeft.

Behalve deze twaalf regels, zeker zonderling gekozen, om er iemands trant in het treurspel uit te doen kennen, vooral van iemand, die zijnen meesten roem aan zijne tooneelstukken zou te danken hebben, geeft de Heer WOLFF, die van HOOFT als dichter van *Zangen* geen woord gesproken had, nu ook nog eene Duitsche vertaling, naar VON EICHSTORFF, van twee geheele gedichten, en wel van de twee bekende zangen.

Naare nacht van benaauwde drie jaren,
Sint mê zon is ter aarde gevaaren.

en van

GALATHEA, ziet, de dag komt aan.

De Schrijver laat deze gepaste gelegenheid ongebruikt voorbijgaan, om iets van HOOFTS *Minnezangen* te zeggen, die den Drossaart toch, men moet het met WITSEN GEYSBEEK erkennen, in een voordeeliger licht als dichter plaatsen dan zijne stukken voor het tooneel vervaardigd; de wat geleerde toespelingen en de toon van galanterie, die er doorgaans in heerscht, hinderen minder, wanneer men bedenkt, dat die zangen niet bestemd waren voor het volk; want *Volksdichter* is HOOFT eigenlijk nooit geweest en nog minder *geliefd volkszanger*, al noemt de Heer J. KONING hem zoo in zijne *Geschiedenis van het slot te Muiden;* neen! voor het volk waren die minnezangen niet bestemd, maar wel voor eenen zeer beschaafden vriendenkring, die op het huis te Muiden bijeen kwam.

Nu gaat de Heer WOLFF tot CATS over, en hij begint met half medelijdend, half spottend te zeggen, dat de werken van dezen bij elken getrouwen zoon van zijn vaderland, als het a b c, van buiten gekend worden. Hetgeen hij van de lotgevallen van CATS mededeelt, wordt hier als onbeduidend met stilzwijgen voorbijgegaan, maar zijn oordeel over 's mans verdiensten als Dichter komt op het volgende neder:

« CATS heeft vooral het Leerdicht beoefend, wat « de *leering* betreft met veel, wat het *dicht* betreft « met weinig goed gevolg. Hij stelde zich slechts « één doel voor oogen, zedelijk nut: al het overige « is hem vreemd, en dat een dichter nog geheel

« andere eischen te voldoen heeft, daar schijnt hij « zelfs geen het flaauwste vermoeden van gehad te « hebben. Zijne poëzij is niets anders dan goede « raad op rijm, nu en dan, als de gelegenheid zich « er toe aanbiedt, met allerlei opsiersels uit het « wijde gebied der menschelijke kennis, om toch « mooi te zijn toegetakeld, en in eene vloeijende, « aangename taal voorgedragen. Tot de hoogere krin« gen, waarin de driften woelen verheft hij zich niet, « maar volkomen te vreden met op de aarde te blij« ven, is hij al wonder wel in zijn schik, als hij hier « zijnen raad slechts naar alle kanten, regts, links « kan toewerpen; als hij maar helpen en nuttig zijn « mag. » Nu haalt de autheur een gezegde van BOWRING aan, uit diens *Schets van de taal en letteren der Hollanders* (*); dit is hem, den *verheven* Duitscher, een ware vond geweest en geheel naar zijn hart gesproken. Wat is die CATS een stumper, wat zijn *zij* onnoozel, die behagen in zijn geschrijf scheppen! Denk eens; de arme CATS heeft geen begrip van andere liefde, dan van die, welke geschikt is om goede huisvaders en huismoeders te vormen, de kinderen tot brave en vlijtige menschen op te leiden! — « Zijne beelden, » zoo gaat WOLFF voort, « zijn dikwijls gezocht en nu en dan onjuist. « Maar » (en dit zal de schim van CATS met dit scherp vonnis verzoenen) « hij meende het goed en « eerlijk met God en menschen, hij is een god-

(*) BOWRING *Sketch of the language und litterature of Holland.* Amsterdam, 1829.

« vruchtig, welwillend burger, vader en vriend, steeds « het er op toeleggende om orde, rust en huiselijk « geluk te bewaren, en, hoewel nu en dan op eene « zeer bekrompene wijze, te troosten en bemoedi- « gen. Geen wonder, dat zijne Landgenooten hem « zoo in eere houden: als mensch heeft hij door zijne « geschriften en daden de billijkste aanspraak op « hunne liefde. Zijn leven was in vele opzigten rijk « aan zegen voor anderen.

« Zijne gedichten zijn meest didaktisch en beschrij- « vend, en loopen over bijna alle de voorvallen, die « in het gewone leven plaats grijpen; alles weet hij « met behagelijke omslagtigheid te behandelen. Onder « de vele werken door hem nagelaten, *de Ouder- « dom*, *Buitenleven*, *Hofgedachten*, *Gedachten op « slapelooze Nachten*, *Zinne- en Minnebeelden*, « worden zijn *Trouwring* en *Huwelijk* door zijne « Landgenooten voor de beste gehouden. Mij komt « de beschrijving van zijn eigen leven met de naïvi- « teit van een beperkt mensch opgesteld, als het « best uitgevallene voor. Treffend is, benevens vele « andere tafereelen, dat waar hij zijne vrouw schil- « dert, en de geschiedenis mededeelt van zijn hui- « selijk verdriet en geluk; ik ben er wel van over- « tuigd, dat niemand dit boek uit de hand legt, « zonder den schrijver ter oorzake van zijne menig- « vuldige vereerenswaardige hoedanigheden hartelijk « lief gekregen te hebben.»

Als een staaltje van CATS dichttrant wordt iets uit zijn *Twee en tachtigjarig leven* medegedeeld in

eene vertaling met den oorspronkelijken tekst onder aan de bladzijden. De Heer WOLFF heeft daartoe het verhaal gekozen van 's Dichters verliefd worden te *Middelburg*, en de proeve begint met de woorden:

Doch mij schiet in den zin iet dat ik moet verhalen,
Daar uit men leeren kan hoe jonge sinnen dwalen.

tot aan de regels:

En waarom meer geseijt? sy was een weerde vrouw,
Een grontstuck van het huis, een spiegel van de trouw.

Men ziet uit het over CATS door den Duitscher gezegde, dat hij de hooge voortreffelijkheid van onzen Landgenooot als VOLKSDICHTER, die tot zedelijkheid en deugd opleide, zelfs niet eens vermoeden kan. Daarom b. v. spreekt CATS van geene andere liefde dan van die, waar BOWRING en WOLFF zoo veel verachting voor gevoelen. De lezing van hun oordeel heeft den steller van dit uittreksel op nieuw overtuigd van hetgeen vroeger bij hem was opgekomen, dat de naam van *Vader*, aan CATS gegeven, evenzeer tot lof strekt van onze voorouders als van hem, die er mede vereerd werd. CATS is volstrekt eenig in zijne soort in alle litteraturen; maar om in zijne waarde gekend en geschat te worden zoo veel als hij gold, moest er ook zulk eene natie zijn, als waarvoor CATS schreef. Vreemdelingen mogen uit de hoogte op hem nederzien, maar zij kunnen hem niet begrijpen.

Van VONDEL, zegt de Heer WOLFF, dat de Nederlanders dezen voor hunnen grootsten Tooneeldichter

houden en dat zij daarbij een' zekeren trots aan den dag leggen, welke een weinigje belagchelijk is, wanneer men VONDEL met de groote Treurspeldichters van andere natien vergelijkt. Dat VONDEL een' goeden aanleg had wil hij niet ontkennen; maar hij haalt eene plaats uit WILLEMS aan (Verhandeling II D. bl. 11) waar de Antwerpenaar met de woorden van BRANDT zegt: « Hij (VONDEL) was wel buiten « *Holland* gebooren, maar met hollandsche melk op- « gevoed, en door gedurige inwooninge een Hollan- « der en Amsterdammer geworden. » Na het mededeelen hiervan roept de Duitscher uit: « *daar zit* « *het hem juist, zou ik denken.* » Hij wil zeggen: dat er van VONDELS heerlijken aanleg niet meer gekomen is, moet daaraan worden toegeschreven, dat hij in *Holland* verzeild geraakte. Hij was in *Keulen* geboren, maar het *geniale*, dat den Keulenaar in het bloed zit, (en de Keulenaars zijn immers Duitschers, lezer, zijn immers landgenooten van den Heer Professor WOLFF!) het genie, hun eigen, welke het geluk hebben te *Keulen* geboren te zijn, moest wel bij VONDEL met een' walm overtogen worden, nadat hij Hollandsche lucht inademde, met Hollandsche melk gevoed werd. Gij ziet, Nederlandsche lezer, dat elk Hollander of die maar zijne voeten op Hollandschen bodem zet, tot middelmatigheid gedoemd is; er kan niet veel uit zulk eenen ongelukkige groeijen! De heer WOLFF moest eens eene geleerde verhandeling schrijven, waarin hij aantoonde, dat ERASMUS van *Rotterdam* dat geworden is, wat

hij geworden is, omdat hij vroeg opgehouden heeft Hollandsche lucht in te ademen, en zich een groot gedeelte zijns levens buiten zijn Vaderland heeft opgehouden.

VONDEL dan is niet geworden, wat hij kon geworden zijn, waren zijne ouders te *Keulen* gebleven, of ergens elders heen dan naar *Holland* getrokken: in dat geval zou hij, volgens onzen Professor, iets buitengewoons hebben kunnen voor den dag brengen. Vervolgens deelt hij eene oordeelvelling van VON EICHSTORFF over onzen dichter mede, welke gunstig is, maar hier niet wordt vertaald, dewijl dit uittreksel alleen dient om met het werk van WOLFF zelven bekend te maken. Uit denzelfden schrijver is ook overgenomen eene ontwikkeling van den *Gijsbrecht van Amstel*, en woordelijk is als proeve in het Nederlandsch, met eene Duitsche vertaling afgedrukt, een stuk van de zamenspraak tusschen WILLEBORD en DIEDERICK VAN HAERLEM, beginnende met de woorden: « *Heer Maarschalk wel wat nu?* » (II Bed. II toon.) tot aan het einde van dat tooneel.

Van het geheele stuk zegt de Heer WOLFF.

« Dit treurspel heeft bij groote gebreken ook groote « schoonheden van den echten stempel. Hinderlijk « is de al te getrouwe navolging van het tweede boek « der Eneïde, welke echter, volgens VONDELS eigene « woorden, in zijn plan lag. »

Na op deze wijze zijne hoorders met onze dichters van vroeger dagen bekend gemaakt te hebben, gaat de Heer WOLFF dus voort:

« De overheerschende zucht tot het Leerdicht en « de beschrijvende poezij is den Hollanderen ook in « de laatste tijden bijgebleven, daar deze soorten, « zoo als vroeger opgemerkt werd, meest met het « volkskarakter overeen komen. In het leerdicht volg- « den zij te zeer Duitsche, in het Heldendicht en « de Tooneelpoëzij te angstvallig Fransche modellen, « en zelfs zij onder hen, welke de meeste talenten « bezitten, hebben, in vergelijking met de vorde- « ringen in de jongste dagen door andere volken ge- « gemaakt, weinig opgeleverd en zijn over het ge- « heel genomen nog zeer ten achteren. »

Om te begrijpen, wat de Heer WOLFF met de laatste uitdrukking bedoelt, moet men weten, dat hij een groot bewonderaar is van de tegenwoordige Fransche school, aan wier hoofd VICTOR HUGO geacht wordt te staan. Dezen noemt hij een jongen leeuw. Zeker! tegenhangers voor *Marion de Lorme* en *le Roi s'amuse* hebben wij nog niet opgeleverd, maar de eenvoudige, praktische Hollander is er ook nog zoo stellig niet van overtuigd, dat hetgeen de tegenwoordige Fransche school uitstoot, den goeden smaak en de echte Litteratuur zal doen vooruitgaan: hij moet hier tot zijne verschooning en met al die zedigheid, welke aan de middelmatigheid past, en haar in het oog van *geniën* somtijds genade doet vinden, herinneren, dat er zelfs onder de Engelschen (en met dezen heeft de Heer WOLFF toch nog al op) gevonden worden, welke over de waarde der laatste Fransche lettervruchten geheel anders oordeelen. Men

zie onder anderen een der jongste nummers van de *Edinburgh Review* of het artikel daaruit overgenomen in de *Revue Britannique* voor October 1833. Als de vervaardiger van dit uittreksel geroepen was om den palm, wat echt wijsgeerige gezigtspunten, diepte en scherpheid van oordeel, benevens fijnheid en zuiverheid van smaak betreft, toe te kennen of aan hetgeen de Britsche Beoordeelaar of aan hetgeen de Heer WOLFF van die hedendaagsche Fransche litteratuur zegt, hij vreest, die palm zou des Heeren WOLFFS neus voorbijgaan.

Van BILDERDIJK zegt de Heer WOLFF, dat hij onder de meest geroemde Nederlandsche poëten geweldig uitsteekt. « Hij bezat groote talenten, uitgebreide geleerdheid en rustelooze vlijt, maar was « te heftig en eigenzinnig, en daarom mist men in « het grootste gedeelte zijner talrijke werken, die « kalmte, welke het ware element des echten Dichters is, en zonder welke de dichterlijke aandrift « de genoegzame diepte, klaarheid en grootte niet « bereiken kan. Hij heeft geene soort van poëzij even « weinig als eenigen tak van menschelijke kennis onaangeroerd gelaten, en zijne werken vullen wel omtrent honderd boekdeelen. Zijn geest is geweldig « rijk, zijn gevoel bruist voort als een ontembare « stroom, maar het helt meer naar haat dan naar « liefde over; want hij luistert te vaak naar de stem « der hartstogten, en blijft zich daarom zelden gelijk. De taal weet hij met kracht en behendigheid « te gebruiken, ja hij heerscht over haar. Zijn too-

« neelarbeid is geheel mislukt. Voor zijn meest be-
« duidend werk houdt men *De Ziekte der Geleer-*
« *den* in zes zangen. Dit leerdicht is, hoe ondank-
« baar het onderwerp ook schijne, rijk aan stoute
« en schoone beelden, vol kracht en waarheid, en
« hij heeft daarin ten duidelijkste getoond, hoe het
« genie ook de meest dorre stof kan bezielen. Zijne
« vrije navolging van DELILLES *Homme des champs*,
« waarin hij een tafereel ophangt van den Hollander,
« wanneer deze op het land leeft, wordt boven het
« oorspronkelijke gesteld. Niet minder hoog schat men
« een brok van een groot onafgewerkt gedicht, *De*
« *ondergang der eerste Wereld.* Zijne *Ode aan* NA-
« POLEON, wien hij later zoo uit grond zijner ziel
« haatte als hij hem vroeger vereerde, is een mees-
« terstuk van Lyrische poezij. BILDERDIJK zou van
« grooten en gezegenden invloed geweest zijn, hadden
« zijne hevigheid, de wijze, waarop hij het leven be-
« schouwde en de niet altijd prijselijke middelen,
« welke hij aanwendde om zijn doel te treffen, hem
« niet in den weg gestaan. Hij was een minnaar van
« zijn Vaderland » (zoo bedoelt de schrijver zeker het woord *Patriot* waarvan hij zich bedient, en dat hier, van BILDERDIJK gesproken, toch altijd voor den Hollander iets kluchtigs heeft, en althans toont, dat de Schrijver met de latere tijdvakken van de geschiedenis onzes Vaderlands niet zeer gemeenzaam is) « hij was dat in de ruimste beteekenis des woords
« en als zoodanig zeer achtenswaardig. »

Als een proefje van BILDERDIJKS dichttrant wordt

eene vertaling van de *Avondeenzaamheid* (Mengelpoëzij I D. bl. 249) naar VON EICHSTORFF medegedeeld, doch zonder den Nederlandschen tekst. Dit doet het vermoeden ontstaan, dat de Heer WOLFF geen enkel bundeltjen van BILDERDIJK in zijn bezit heeft; en wie weet of er niet wel eenige overeenkomst in denkbeelden over onzen grooten Dichter tusschen WOLFF en VON EICHSTORFF bestaat. Het werk des laatsten, in 1826 gedrukt, kan, als niet bij de hand, nu niet met WOLFFS woorden vergeleken worden. Maar hooren wij hem over TOLLENS.

« Deze Leerdichter is de lieveling der Hollanders: « hij vormde zich vooral na nieuwe modellen. Diepte « en vurigheid van gewaarwording, warmte van ge- « voel, teederheid en bevalligheid kenschetsen zijne « Gedichten, die door geheel *Holland* verspreid zijn. « Hij weet de taal met eene hem alleen eigene ge- « makkelijkheid te gebruiken, haar tot eene taal des « harten te maken en te bezielen. Onder zijne dich- « stukken roemt men vooral: *Het gevallen meis-* « *jen*, *Blandine*, *de Moeder*, *Kenau Hasselaar*, « enz.» Uit BOWRING neemt nu de Heer WOLFF als proefje over het *Winteravondliedje*, beginnende met de woorden: *Het oosten blaast*, *het wintert fel*, en ditmaal is het oorspronkelijke onder de vertaling geplaatst. Dan zegt hij, dat TOLLENS gedicht: *De overwintering op Nova Zembla* tot de gelukkigkigste *leerdichten* (*didactischen Poësien*) der Hollanders uit de laatste tijden behoort, en besluit zijn artikeltjen over TOLLENS, wien hij een beminnelijk

man noemt, met eene vertaling van *Blandine*, door VON EICHSTORFF vervaardigd.

Nu ligt niet zonder een klein anachronisme RHIJNVIS FEITH aan de beurt. De schrijver zegt van dezen, dat hij niet weinig invloed gehad heeft op den smaak zijner Landgenooten, maar meer door zijne geschriften over de kunst dan wel door zijne gedichten zelve; dat hij zich gevormd had naar buitenlanders, vooral naar Duitschers en dat GÖTHES *Werther* veel had bijgedragen tot zijne vorming, daar hij het eerst als schrijver optrad met verscheiden Sentimentele Romans, *Julia*, *Ferdinand en Constantia*, die echter weinig belangstelling bij 't publiek ontmoetten; dat hij, later zijne dwaling inziende en tot de kennis geraakt, waar eigenlijk zijne kracht lag, zich op den Lierzang en het Leerdicht toegelegd en zich in zijne laatste levensjaren uitsluitend met stichtelijke poëzij bezig gehouden heeft.

« FEITH is een zuivere en aangename, maar hoogst « zelden zoo ooit aangeblazene en zich boven het ge- « wone, het alledaagsche verheffende Dichter; zelfs « zijne Vaderlandsche gezangen ontbreekt het aan « dat vuur, waardoor ook anderen ontgloeid worden; « hij redeneert te veel. *Het Graf* is het beduidend- « ste van zijne werken en in *Het ouderdom* (sic) « toont hij zich op zijn beminnelijkst. Onder de « *Oden* houdt men die *Aan God* en die *Aan de* « *Voorzienigheid*, voor de beste. In weerwil van « zijne bemoeijingen om de regelen, waarnaar de

« schoone kunsten moeten beoordeeld worden, on-
« der het volk bekend te maken, en in ligt ver-
« staanbare taal vrij van de bewoordingen, waarvan
« de schole zich bedient, voor te dragen, zoo heeft
« hij zich toch zelven niet in het bezit van den
« echten smaak weten te stellen, hoe toch zou hij
« anders op den laffen inval gekomen zijn, om de
« Kantiaansche wijsbegeerte in een *Leerdicht* te we-
« derleggen, en dit gedicht in de gedaante van eenen
« poëtischen brief te rigten aan eene vrouw, welke
« hij aanraadt, zich toch vooral niet met de studie
« van de *Kritiek der zuivere rede* in te laten? »
« Bovendien behandelde hij dat onderwerp zeer op-
« pervlakkig en onwetenschappelijk, zoodat het den
« wel toegerusten en geleerden KINKER zeer gemak-
« kelijk viel, hem door ironie en zwaarwigtige tegen-
« werpingen in een antwoord, diezelfde vrouw in
« den mond gelegd, geheel uit het veld te slaan. »

Na VON EICHSTORF doet de Heer WOLFF hier FEITHS Ode: *de Ruiter* in eene hoogduitsche vertaling volgen. En nu besluit hij met KINKER op deze wijze:

« Buiten kijf is KINKER onder al de thans le-
« vende Hollandsche Dichters die, welke het meest
« voor zelfdenker is in de wieg gelegd. Hij is een er-
« kend aanhanger van KANT, eene omstandigheid,
« welke den grootsten invloed heeft op zijn dichter-
« lijke voortbrengselen, ja die ook nu en dan duister
« en verward maakt, daar de autheur de lijn tus-
« schen Wijsgeerte en Dichtkunst niet altijd scherp
« weet te trekken, en hier niet zelden aan het do-

« len geraakt. Kracht en rijkdom van gedachten onderscheiden hem voordeelig, maar zijne taal is, « vooral in zijne leerdichten, welke dikwijls veel naar « het lierdicht overhellen, niet welluidend, niet « aangenaam: gelukkiger gebruik heeft hij er van « weten te maken in kleinere leerdichten, vooral « in dat *aan* HAYDN en in *Mijn afscheid aan het* « *IJ en den Amstel.* Zijn belangrijkste wijsgeerige « gedichten zijn: *de Geest van Loijola in de* 19 « *Eeuw*, een soort van politiek gedicht, vol stoutheid en Vaderlandsliefde en zijn *Alleven*. Als Pro- « zaschrijver heeft hij zich, vooral door uitmuntende « stukken over staatkunde en kritiek, een' grooten « naam gemaakt. » Nu volgt eene vertaling van een stuk uit KINKERS *Alleven* in duitsche verzen, zonder bijvoeging van het oorspronkelijke naar VON EICHSTORFF, en wel van het begin tot aan den regel « In duizend kleuren en gedaanten doet beminnen. »

De Heer WOLFF besluit, hetgeen hij over onze Litteratuur en Dichters te zeggen had, met het volgende: « Behalve deze mannen worden STARING VAN DEN « WILDENBOSCH (sic) SPANDAW, WITHUIS, MES- « SCHERT, STRIJCK (sic) VAN LINSCHOTEN, die ook « duitsche verzen gemaakt heeft, DA COSTA, DE « CLERCQ enz., door hunne Landgenooten met ach- « ting genoemd. Zij zijn de eene meer, de andere min- « der, maar toch allen niets anders dan medeleden « van een gild van Poëten, dat ik niet beter weet uit te « duiden dan door den naam van *huisbak-poëten* *),

*) Wij zeggen gewoonlijk *halfbakken*, maar *halfbak-*

« eene soort tot welke men, op een zoo rijk veld als « de Europesche litteratuur is, niet ligt zou afdalen, « als het niet ambtshalve en om der studiën wille « geschiedde.

« De Roman werd, het is waar, niet zonder voor- « ingenomenheid door de Hollanders beschouwd; en « echter hebben zij ook in dat vak niets dat wat te « beduiden heeft, niets oorspronkelijks geleverd, maar « zich meest met vertalingen en navolgingen behol- « pen. In het laatste tiental jaren der afgeloopene eeuw « verworven zich de Jufvrouwen WOLF en DEKEN « eenigen naam door verscheiden vrij uitgerekte fa- « milieromans, waarvan er een, *Willem Levend* door « den bekenden schrijver van *Siegfried van Linden-* « *berg*, MULLER in het duitsch is overgezet; niet zonder « nut om er de hollandsche zeden uit te leeren kennen. « Onlangs hebben zich de nakomelingen van de groote « WALTER SCOTTSCHE familie in de *Nederlanden* tot « burgers willen laten maken, maar juist niet met « het beste gevolg. »

« De Tooneelpoëzij ligt geheel ter neder en bepaalt « zich meest bij navolgingen en vertalingen. In de « eerste wordt de stijve Fransche school als een voor-

---

ken en *huisbak* zal hier wel op hetzelfde uitkomen, en terwijl men in het overbrengen van des Heeren WOLFS denkbeelden dit geheele stukje door de naauwgezetste getrouwheid betracht heeft, meende men in dit laatste gedeelte zelfs de eigene woorden in den bouw der volzinnen, zooveel maar met den aard der twee talen eenigzins overeen te brengen was, te moeten bewaren.

« beeld, dat men op het naauwkeurigste moet in « acht nemen, beschouwd, en de proeven van man« nen van oordeel, om beide de soorten, het ro« mantische en het klassische, met elkander te ver« eenigen, zijn zonder vrucht gebleven. »

BEIJERMAN.

De Batavieren, in vier zangen, door L. VAN DEN BROEK. Te *Leeuwarden,* bij H. C. Schetsberg, 1833. 8°.

Onder de zangers aan den Maasstroom, neemt de Dichter VAN DEN BROEK eene welverdiende plaats in; uit zijnen aard bescheiden en nederig noemt hij zich adelaar noch nachtegaal; des echter zijn zijne toonen liefelijk en aangenaam, vooral wanneer de Sionite zijnen geest aanblaast. Het onderwerpelijk gedicht is aan de oude bewoners van ons Vaderland gewijd, en stelt in vier tafereelen hunne zeden, gebruiken en geschiedenis voor.

Wat het geheel des gedichts betreft, zoo heeft ons de zamenstelling bevallen, evenzeer als de bewerking. Het heeft een' fraaijen voorzang; de zangen worden afgewisseld door krijgsliederen, Priesterzang en verder bijwerk. Wij hebben eenige aanmerkingen op de constructie, op de duidelijkheid en op de

consequentie van sommige verzen, welke echter vergoed worden door heerlijke regels b. v. als de volgende:

Te midden van 't gegons van zwaarden en van schichten,
Staat Bruno, onverminkt; hij kweekt den laaijen gloed
In 't hart der helden, vol van onverwinbren moed,
En zorgloos waagt hij 't lijf en 't overdierbaar leven.....
Daar word een vonklend zwaard verdervend opgeheven;
'tRomeinsche legerhoofd valt Bruno woedend aan.
Beradenheid en moed doen d'eersten schok weerstaan;
De zwaarden klettren op elkander,
De lippen blaauwen, iedre zenuw trilt en beeft,
De krachten zijn verspild, geen bloed heeft nog gevloten.....
Nog eenmaal schijnt een vonk verderflijk opgeschoten,
De helmen splijten door den wederzijdschen stoot,
Zij zinken borst aan borst in de armen van den dood.

Wij wenschen den Dichter gezondheid, kracht en lust, om voort te gaan op den weg naar den Pindus, en wij betwijfelen het niet, of onze Vaderlandsche letterkunde zal zich in later dagen verrijkt zien met de gevoelige en welluidende voortbrengselen van de Muze van VAN DEN BROEK.

P. S. SCHULL.

VERHANDELING

OVER

DE VERDIENSTEN

VAN

JEREMIAS DE DECKER *)

Het zal wel boven allen twijfel verheven zijn, dat het gevoel natuurlijk genoemd worden moet, hetwelk ons tot de herinnering dringt aan de lotgevallen van ons Vaderland in de dagen, die wij in hetzelve hebben doorgeleefd; hetwelk ons tot de beschouwing noodigt der gebeurtenissen, die vroegere jaren en eeuwen hebben zien wentelen en voorbijgaan; hetwelk ons gedurig de verkondiging oplegt van den roem, door onze Vaderen verworven, en de verheffing der deugden, door hen beoefend en betracht. Of indien er iemand ware, die het bewijs dezer stelling vorderen

*) Voorgedragen in het Letterkundig Genootschap *Diversa sed Una* te *Dordrecht*. Door het aanvoeren van eenige meerdere proeven verschijnt dezelve uitvoeriger, dan zij oorspronkelijk was, en volgens de regelen, aan eene Verhandeling voorgeschreven, wezen kon, als zijnde dezelve, ten behoeve der Hoorders, binnen enge grenzen beperkt.

mogt, ik zou mij niet vermoeijen met het opzoeken der regelen uit de scholen der pligten; ik zou mij niet verdiepen in het zamenstellen van een wiskunstig betoog; ik zou mij niet bedekken en beladen met het stof der critische wijsbegeerte; — neen, ik zou mij beroepen op de uitspraak van zijn eigen hart, en, op zijne eer en zijn geweten, zou ik hem vragen, of het niet in zijn binnenste beslist was, dat hij hoogachting koestert voor den man, die voor den grond zijner geboorte met ijver en met eerbied bezield is; maar dat hij den onverlaat diep veracht, die de lauweren en het eikenloof der Vaderen vertrappen, en heiligschennis plegen durft aan de gedenkzuilen hunner grootheid.

Maar ook, al ware deze stelling zoodanig, dat men tot het geloof aan hare waarheid door geene werktuigen der redeneerkunst gebragt konde worden, mij is de innerlijke overreding daarvan zoo streelend en zoo uitlokkend, dat ik die gewaarwording tot geenen prijs zou willen afstaan.

En dat alles, ik zeg het te eerder en met te grooter vertrouwen, omdat daarmede eene der eerste genoegens van ons leven verbonden is. Want wanneer wij de Geschiedboeken hebben opengeslagen, en in onze verbeelding zijn teruggevoerd tot de jaren en de eeuwen, die den rouw en den luister van het voorgeslacht hebben omvat, dan zien wij ook tevens het bekoorlijke veld der kunsten en der wetenschappen geopend. Er is een hechte band tusschen de gebeurtenissen in den staat en den voortgang der menschen

in de ontwikkeling en de veredeling van den geest. Mijn tegenwoordig gekozen onderwerp verbiedt mij elke ontleding hiervan, en wederhoudt mij van iedere bespiegeling over deze rijke, moet ik niet zeggen, onuitputtelijke bron ter opsporing van oorzaken en gevolgen. Vroeger evenwel heb ik getracht omtrent het bestaan van dezen band, en meer bijzonder over den invloed der eersten met opzigt tot de welsprekendheid, mijne gedachten en opmerkingen bijeen te verzamelen en aan U voortedragen *). Toen ook is het ons oog niet ontgaan, dat, met het klimmen der volkeren tot de waarachtige, onvervalschte grootheid, de Redenaars niet te vergeefs in derzelver midden werden gezocht; en dat, met het bewaren der zelfstandigheid, met het ontwikkelen der begeerte naar echten roem, met het onwrikbaar vasthouden aan deugden en beginselen, er tevens eene taal gehoord werd, die, in vergelijking met de voorgaande, als nieuw geboren kon worden beschouwd; die de versierselen van wansmaak en valsch vernuft, als de bedekselen der armoede, van zich geworpen had, maar die de kenteekenen droeg van mannelijke achtbaarheid.

Zoo wijst ons dan de Geschiedenis van de lotgevallen der Natiën de verschillende wegen aan, die de kunsten en de wetenschappen gevolgd hebben, en

---

*) In eene Verhandeling *over den invloed van de Staatkundige gebeurtenissen op de Welsprekendheid*, voorgelezen in hetzelfde Genootschap.

zoo stijgt de beoefening der eerste en der laatsten door de onderlinge betrekking hooger voor ons in waarde. En het zij zoo, dat zoodanige beschouwing ons binnenste met treurige gewaarwordingen vervullen kan, als wij het tijdperk zijn ingegaan, waarin wij aan den eenen kant de veerkracht van den staat bijna geheel vernietigd, en aan de andere zijde de Tempels gesloten zien, die tot de vorming van den menschelijken geest zijn opgerigt, of, zoo zij nog geopend bleven, door Priesters en Priesteressen zien opgevuld, die aan den schijn den voorrang boven de waarheid en het wezen hebben toegekend, en wel hunne offers doen rijzen, in de nevelen van bedwelmenden wierook verborgen, maar de eenvoudige hulde vergeten, aan het goede en het schoone verschuldigd. Dit alles zij zoo, eens naderen wij tot de eeuw, waarin MAURITS, DE RUITER en DE GROOT zijn geboren, waarin HOOFT en VONDEL en REMBRANDT hebben geleefd. En al moeten wij dan ook van dat toppunt weder dalen, de bewustheid blijft toch streelen, dat wij eenmaal die hoogte hebben bereikt: de grafplaatsen van marmer en arduin, waaronder de lijken van zoo vele groote verstanden en geniën ter ruste zijn nedergelegd, herinneren ons telkens, dat die eeuw van roem geene ijdele hersenschim was, en de schriften, als het beste erfdeel ons achtergelaten, waarborgen den luister, dien wij onafscheidelijk aan hunne namen verbinden.

Deze, en zoo vele andere gedachten, M. M. H. H.! bezielen mij telkens, wanneer ik als ter bedevaart

henen ga tot de oorden en plaatsen, waar de gebeurtenissen van het voorledene in onze verbeelding worden teruggeroepen; wanneer ik de schatten voor mij geopend zie van zoo veel goeds en zoo veel groots, van al wat voortreffelijk en edel is, en van eene wijsbegeerte des levens, waartegen de stellingen der Theoristen niet kunnen opwegen. Ofschoon altijd doordrongen van hetgeen ik zag en hetgeen ik hoorde, keer ik echter nimmer met meerdere verrukking terug, dan na de geliefkoosde beschouwing der Helden, der Dichters en Geleerden van de XVII eeuw. Daarom wil ik altijd aan mijne onverzadelijke begeerte eenigermate pogen te voldoen, door al is het dan ook slechts een enkel blad te hechten aan de eerekroon der Vaderen. Ook thans zal ik aan deze verpligting trachten te beantwoorden, en ik zal tot U spreken *over* JEREMIAS DE DECKER.

En Gij zult mijn voornemen niet wraken, want Gij schat de verdiensten van het Voorgeslacht hoog, en Gij eerbiedigt de regtmatige hulde, aan kunsten en aan wetenschappen toegebragt.

Zoo schenkt mij dan Uwe vereerende aandacht en hoort mij met toegevendheid.

Wanneer wij over groote en beroemde mannen spreken, dan ligt er iets streelends voor ons in, zoo wij met hen denzelfden grond ons Vaderland mogen noemen: en al is het, dat de vruchten van hunnen geest niet beperkt zijn binnen de enge gren-

zen van dien bodem, maar tot bij den versten vreemdeling zelfs geplukt en genoten worden, toch zijn wij er bijna trotsch op in hen onze landgenooten te ontmoeten. En als wij in dat land dezelfde plaats, waar zij het eerste levenslicht aanschouwden, als die onzer geboorte vermelden mogen, dan klimt onze verheffing nog hooger, en het is, als waren wij deelgenooten van hunnen luister geworden, ja, als hadden wij een onbetwistbaar regt ontvangen op hunnen wettig verworven roem. Wij zoeken niet naar den aard, wij vragen niet naar den oorsprong dezer gewaarwording; het zij ons genoeg, dat wij ze allen gevoelen, zoo wij geene volstrekte wereldburgers zijn; en wij ondervinden dezelve ook thans bij onze voorgenomen beschouwing, want JEREMIAS DE DECKER werd binnen *Dordrecht* geboren.

Het jaar wanneer is niet met zekerheid bekend, men meent echter met eenigen grond te mogen veronderstellen, dat zulks omtrent 1609 of 1610 heeft plaats gehad. *). Het is niet overeenkomstig den

---

*) BROUERIUS VAN NIDEK (in zijne levensschets van J. DE DECKER, geplaatst vóór de uitgave van deszelfs werken) meent hiertoe aanleiding te vinden in een Gedicht van J. DE DECKER, getiteld: *Geboortekrans, opgedragen aan mijnen Broeder Abraham, den 1sten November, Anno* 1659, en wel in deze regels:

O! waar is de tijd vergleden,
Lieve Broeder! zeg eens, waar?
Dezen dag zet gij uw treden

aard onzer tegenwoordige Verhandeling, in een breedvoerig onderzoek omtrent de waarde dezer gissing te treden, en aan ons doel is beantwoord door te weten, dat de geboorte des Dichters van het begin der 17 eeuw dagteekent. Hij was oorspronkelijk van een oud en edel geslacht uit het Hertogdom *Braband*, waar zijne voorouders met de aanzienlijkste posten in de Kerk en in den staat zijn bekleed geweest. Zijn vader, ABRAHAM DE DECKER *) van *Antwerpen* geboortig, was krijgsman, en als vaandrig tegenwoordig bij het driejarig beleg van *Ostende* door den Aartshertog ALBERTUS VAN OOSTENRIJK. Na het voeren van dezen strijd verliet hij de krijgsdienst, koos MARIA VAN DEN BREMDEN tot zijne echtgenoote, en *Dordrecht* tot zijne woonplaats. Deze echter verwisselde hij daarna met *Amsterdam*, het zij tot uitbreiding zijner middelen van bestaan, het zij om eenige andere ons onbekende rede. Hij had zijnen vorigen stand vaarwel gezegd, en zich in

---

In uw viermaal tiende jaar;
En het staat mij nog wel veuren,
Dat gij ver te zoeken waart.

JERONIMO DE VRIES (in zijne verhandeling over J. DE DECKER) gist mede de geboorte des Dichters omtrent den jare 1610, doch stelt dezelve vast tusschen de jaren 1608 en 1612. — Zie ook WAGENAAR, *Beschrijving van Amsterdam*, 3 D. bladz. 249 en 250.

*) Zie over dezen, en over het geslacht der DE DECKERS in het algemeen, BROUERIUS VAN NIDEK en J. DE VRIES, beiden t. a. pl.

den koophandel begeven, meer door den drang der omstandigheden genoodzaakt, dan wel door eene zucht voor deze laatste betrekking gedreven. En de oorzaak van dat alles was Godsdienstijver, neen! zeggen wij, verkeerde godsdienstzin. Zijn gevoel en zijne overtuiging rukten hem los van de leer der Katholijke Kerk en derzelver plegtigheden, en hij begaf zich in den schoot der Hervormden. Zijne vrienden en bloedverwanten, belijders van het Evangelie, dat alle vijandschap buitensluit, verlieten hem daarom en zochten zijn verderf, en vermeerderden alzoo het zwart register der daden, die der menschheid onwaardig zijn, maar die men den stempel geeft, als werden zij bedreven ter eere van den God der liefde, en tot eene hulde aan den Verlosser, die het *zalig* over de zachtmoedigen heeft uitgesproken.

De levensschetsen van groote mannen lezen en herlezen wij telkens, en bestuderen wij grondiger en grondiger, omdat wij ze zoo gaarne als de modellen beschouwen, tot vorming van ons zelven, al dragen wij dan ook de bewustheid met ons om, dat wij hun voetspoor nimmer drukken zullen, en hunne schreden zelfs van verre niet kunnen navolgen. Wij zoeken en vragen naar alles, wat hunne geschiedenis betreft, en iedere bijzonderheid, hoe gering en weinig beteekenend ook op zich zelve, wordt ons belangrijk, omdat zij met hen in verband staat. Aan deze begeerte echter kunnen wij bij DE DECKER niet voldoen; want weinig vinden wij aangeteekend,

en in enkele trekken slechts, ofschoon krachtig genoeg, is ons zijne beeldtenis bewaard. Wij lezen niet, dat hij in eenige maatschappelijke betrekking is geplaatst geweest, en alleen blijkt het, dat hij zijnen vader tot hulpe was in de waarneming van het Makelaarsambt, hem door de Burgemeesteren van *Amsterdam* geschonken; ofschoon het zeer waarschijnlijk is, dat hij na het overlijden van dezen man zich verder op den Koophandel zal hebben toegelegd.

Wij zullen hier zijne burgerlijke loopbaan verlaten, opdat wij alzoo eene meer wetenschappelijke beschouwing zouden kunnen aanvangen.

Het is zoo, dat bij den mensch een natuurlijke aanleg bestaan moet, zal hij groot worden in de beoefening der kunsten en der wetenschappen: en al kan men de voorbeelden opsommen, dat dezelve zich niet openbaarde, dat integendeel onkunde en wanbegrip de eerste plaatsen bekleedden, dat afkeer van de kennis der waarheid en gebrek aan gevoel voor het schoone en goede alle hoogere begrippen niet alleen onmogelijk maakten, maar aan de eerste beginselen zelfs iederen toegang ontzegden; terwijl, in tegenspraak met dat alles, uit deze bijna hopelooze verwarring in latere dagen de verhevenste verstanden geboren werden, die, als lichtende sterren, voor tijdgenoot en nakomeling hebben geschitterd; — daarom toch was die aanleg niet afwezig, zij heeft slechts gesluimerd en was dieper verborgen. Doch, aan den anderen kant, zoodanige aanleg moet ont-

wikkeld en bestuurd worden, en vordert tot bereiking van dat doel de hoogste zorg en dikwijls de diepste wijsheid. Want, aan de teedere planten gelijk, die wel moeten opgekweekt, wel moeten bewaard worden, die, te vroeg aan de brandende stralen der gloeijende middagzon blootgesteld, op eenmaal al hare waarde kunnen verliezen; maar die, door eene kundige hand geleid, weldra tot den hoogsten trap van luister zullen zijn opgeklommen; — zoo moeten de jeugdige schouderen niet tot zinkens toe beladen, zoo moet het jeugdig brein niet bedekt en als verstikt worden door de nevelen eener Wijsbegeerte, welker heiligdommen alleen voor de hooger ingewijden openstaan.

En wij behoeven zoodanige leiding meest allen: zeldzaam ziet men aan den bloesemknop, dat de vrucht boven de overige zal prijken; zeldzaam is de andere ERASMUS, aan wien een tweede AGRICOLA de voorspelling van toekomstige grootheid openbaren kan; maar zeldzamer nog, zonder den bijstand van anderen, rukt de geest zich van deszelfs windselen los. Gelukkig dan, die aan de hand van den bedreven leidsman in de letterkundige wereld zijne eerste schrede zetten mag, welke voor het gansche leven beslissen kan, en waartegen geen goud zal worden opgewogen!

En dat viel ook aan onzen DE DECKER te beurt. Zijn vader kende het onschatbaar belang der eerste vorming, als eenen onvermijdelijken invloed oefenende op de volgende levensjaren. Met zuivere be-

beginselen, met een gevoel van de waarde der godsvrucht en der deugd, paarde hij eene zucht voor meerdere kennis, en beoefende hij daarbij talen en wetenschappen, die gewoonlijk niet zeer eigen zijn aan de maatschappelijke betrekking, waarin hij zich bevond. Met de Romeinsche Geschiedschrijvers had hij zich zoodanige gemeenzaamheid verworven, dat hij dezelve niet alleen lezen en bevatten kon, maar daarenboven van FLORUS en EUTROPIUS Nederduitsche overzettingen volbragt heeft, welke daarna door den Zoon, als eene dankbare hulde aan de assche des Vaders, in 1665 zijn in het licht gegeven. Wanneer geene hoogere pligten hem riepen, was hij nedergezeten in den gezelligen kring van het huisgezin, aan de zijde van zijne gade, en het zestal kinderen om het ouderenpaar verzameld. Dan opende hij de trezoren der oudheid en van latere dagen: dan leerde en verhaalde hij, en bewaarde den band, die het aangename met het nuttige vereenigt; dan vestigde hij de beginselen van wetenschap en wijsheid; dan wekte hij den eerbied voor God en voor Godsdienst; dan wees hij op de heilige bladen der Openbaring, en *iedere rede van den Vader scheen den zoon eene Godspraak* *).

En kon het nu wel anders, of onze DE DECKER moest eene goede leiding ontvangen in de ontwikkeling van zijn verstand, en tot eene hoogte worden opgevoerd, waartegen zoo velen als onbereikbaar moeten opzien? Want dat er een voortreffelijke aan-

*) J. DE DECKER, *Rijmoefen.* II D. bl. 311.

leg in hem was, dat bewezen in zijne kindsche jaren zijn meer dan kinderlijk, en in zijne jongelingschap, zijn mannelijk oordeel. Met kloekheid van geest en nog daarenboven met een sterk geheugen toegerust, oefende hij zich in de *Latijnsche*, *Nederduitsche*, *Fransche*, *Italiaansche* en *Engelsche* talen, bleef niet rusten bij eene oppervlakkige beschouwing, maar drong door tot derzelver eigendommelijkheden, en baande zich alzoo den weg tot hoogere geleerdheid. Hij was met hoogachting en met eerbied bezield voor de klassische letterkunde van alle volken; en het schoonste onder het schoone, het beste onder het goede, het edelste uit al die schatten van wijsheid te verzamelen, daarnaar streefde hij iederen dag en ieder uur. Tot een dubbel nut voor zich zelven ondernam hij de overbrenging in zijne moederspraak van de *Fransche* vertaling door P. MATTHIEU der *Romeinsche Historie* van AELIUS SEJANUS, welke, nadat hij dezelve herlezen en verbeterd had, door hem aan de drukpers werd afgestaan in 1661.

Ofschoon de verdiensten zijner Landgenooten kennende en waarderende, zag hij toch ook de gebreken niet voorbij, die bij sommigen hadden post gevat, en zocht hij zich krachtig daartegen te wapenen. Er werden velen gevonden, wier schriften vol waren van misslagen, zelfs tegen de eerste regelen der taal, en tegen de beginselen, waarop de stijl moet zijn gegrondvest: en niet zelden was het, als bekreunden zij zich weinig daaraan, terwijl het hun genoeg scheen, de gedachten en bevindingen aan ande-

ren te hebben medegedeeld, zonder toetezien, in welk gewaad zij waren gewikkeld. DE DECKER wist, dat het uiterlijke het innerlijke niet overtreffen mag, maar dat evenwel ieder voortbrengsel van den geest deszelfs eigendommelijk omkleedsel behoeft, om den toegang geopend te vinden tot het binnenste der Hoorders, of der Lezers. Hij ontwierp zich tot eigen gebruik eene Spraakkunst, opdat de regelmaat en de zuiverheid der taal zorgvuldig zouden bewaard worden: en tot het verkrijgen van eenen waarlijk schoonen, vloeijenden en krachtig uitdrukkenden stijl waren HOOFT, BRANDT, VONDEL, HUIJGENS en zoo vele anderen zijne trouwe leidslieden in hunne schriften.

Bij zijne gehechtheid aan alles, wat de wetenschappen, of de kunsten betreft, werd hij evenwel tot geen gedeelte derzelve zoo sterk en zoo gedurig getrokken, als tot de Dichtkunst: en het is vooral dan ook als Voedsterzoon der Zanggodinnen, dat hij bekend staat in de Geschiedenis der Letterkunde van ons Vaderland, terwijl zijne werken het onwraakbaar getuigenis met zich brengen, dat hij te regt eene eerste plaats bekleedt onder de Dichters der 17 eeuw.

Wij hebben gesproken over den natuurlijken aanleg van den mensch, als noodwendig, zoo niet tot het doen van iedere schrede, voorzeker toch tot het vestigen van zijnen roem in het wetenschappelijke; maar waar, of wanneer ooit dit vereischte onvoorwaardelijk moet gelden, het is daar, waar de Dichtkunde het onderwerp is, het is dan, als men zich tot Dichter tracht te vormen.

Er zijn wetenschappen en kunsten, die, wanneer men het stelselmatige derzelven kent en verstaat, door ieder, hetzij dan met meerder, of minder voldoening, beoefend kunnen worden; maar van deze is, met de Toonkunst en de Schilderkunst, vooral ook de Dichtkunde buitengesloten. Wij weten en erkennen, dat men ook omtrent haar, zonder eenigen aanleg der Natuur, de stelsels kan bijeenverzamelen en ontwikkelen; dat men de kennis van het werktuigelijke tot eene aanmerkelijke hoogte kan opvoeren, en zich in één woord eene Theorie eigen maken, die misschien grooter zijn zou, dan menige Dichter bezeten had. Wij betwisten niet, dat voor ieder het regt onschendbaar is, om het raadsel optelossen, waarin het wezen der Poëzij gelegen is; integendeel, hij zegge vrij met ARISTOTELES, dat het in de *navolging* bestaat, of met BACO, in de *verbeelding*, of met PLUTARCHUS, in de *verdichting*, of met PLATO, in de *ingeving*, of met VOLTAIRE, in het *rijm* en de *versmaat;* hij verwerpe, of hij zuivere de gevoelens van deze en zoo vele andere vroegere en latere Wijsgeeren, en hij schrijve aan het einde van zijn onderzoek, dat een gedicht *eene volkomen zinnelijke rede* is. En nu, wij zien hem toegerust met al de hulpmiddelen, die hij zich zelven verschaffen kon; maar bij dat alles mist hij het eenige, zonder hetwelk zijne lier altijd ontstemd klinken, en met hetwelk zij de verhevenste toonen zal doen hooren. En vraagt hij meer ontwikkeld, wat hem ontbreekt, zijne verbeelding is niet zoo

levendig, zijne schildering niet zoo warm, zijn gevoel niet zoo hoog gespannen; — maar wij kunnen slechts enkele trekken opgeven, en op ieder rust de verpligting om zich zelven te toetsen, opdat niet de overdreven zucht om den naam van Dichter te dragen het goede zaad verstikke, dat welligt in hem is, en dat door eene zorgvuldige opkweeking tot eene plant zou kunnen ontkiemen, waarvan de vruchten, ofschoon niet zoo behagelijk en geurig, dikwijls meer onmisbaar zullen zijn in de menschelijke Maatschappij. Daarom dan, vergeten wij den raad nooit, dien de wijze HORATIUS ons in den gulden regel heeft achtergelaten, *dat wij niets moeten zeggen, of doen, tegen den wil van* MINERVA *).

Gemakkelijker, gelooven wij, zal het altijd zijn, om den natuurlijk dichterlijken aanleg te ontdekken, dan wel om te beslissen, of dezelve aanwezig is. Indien hij bestaat, hij openbaart zich van zelven, men kent dien uit de kleinste trekken, en, vroeger of later, hij bereikt mindere of meerdere hoogte, maar hij bedriegt of misleidt niet. Wij zien hem, die denzelven bezit, niet zwoegen, om gedachten optesporen, en om woorden te zoeken, waarin zij zullen worden uitgedrukt; wij zien hem niet angstig slaven, om den vorm te bereiden, die aan het gewrocht van zijn brein ten minste de uiterlijke gedaante van een Dichtstuk verleenen moet. Neen, met den geest in hooger kringen opstijgende, is de borst

---

*) HORATIUS, *de Art. Poet.*, v. 385.

hem warm door het vuur, dat alleen de echte Poëzij ontsteken kan, het bloed vloeit sneller door de aderen, de zenuwen des gevoels worden geroerd, en niet zelden hevig geschokt; en wanneer hij zich ontboezemen zal, dan verzamelen zich de duizende beelden als om hem henen, die den verheven en grootschen toon van het voortbrengsel van zijn genie zullen schragen; dan bloeijen en geuren de talrijke bloemen voor zijnen voet, die hij als sieraden hecht aan de cipressen en de lauweren, die hij tot kransen wil vlechten, en die door de welige bladeren dikwijls de doornen bedekken, welke helaas aan iedere roos zijn te vinden. De Natuur is hem rijker en trotscher: wanneer hij de zon aan het Oosten verrijzen, of beneden de kimmen van het Westen ziet dalen, dan gevoelt hij meer, dan de eenvoudige, die daarin telkens slechts het werktuig ziet henengaan en wederkomen, waardoor het hem gebeuren mag de rijpe garven van zijnen akker te oogsten. De zilveren glanzen der maan vervullen zijne ziel met hoogere gewaarwordingen, en zij wordt hem meer, dan het verschijnsel, dat op vastgestelde dagen de duisternis van den nacht verbant. En bij het verheffen van het oog naar het azuren gewelf, dat met millioenen starren is bezaaid, ziet hij niet alleen het weldadig flikkerend licht, dat afstraalt op de aarde, maar hij klimt op tot den oorsprong, en aanschouwt ze allen als de werelden aan het onmetelijk uitspansel des Hemels, voortgebragt door den oneindigen God.

Vergeeft mij deze afwijking, M. M. H. H.! doch wanneer ik over eenen Dichter spreek, kan ik bijna aan de begeerte niet weerstaan, om te trachten mij zelven over te brengen in den staat der verrukking, waarvan hij de gelukkige deelgenoot is.

De decker bezat ook dien aanleg der Natuur, eenen helderen geest, eene levendige verbeelding, en in zijn binnenste klopte een hart, dat gevoel koesterde voor het edele en schoone. Ik zal niet betoogen, dat hij den naam van Dichter verdient, want ik zou vreezen zijne nagedachtenis te onteeren, omdat er geen twijfel bestaat omtrent zijne waarde, en omdat tot op dezen dag zijne werken den stempel der goedkeuring dragen.

De uren, die hij van zijne dagelijksche bezigheden missen kon, werden door hem aan de letteren, maar vooral aan de Dichtkunde besteed. Zijne eerste krachten beproefde hij aan het overbrengen der gedachten van anderen in versmaat en in zijne moederspraak. Zoo vervaardigde hij eene berijming der *Klaagzangen* van jeremias, en vervolgens eenige vertalingen uit horatius, ovidius, lucretius, juvenalis, persius, ausonius, martialis, sannazarius, prudentius en meerderen. Door eene getrouwe beoefening der Ouden, door een helder verstand en door vlugheid van begrip was hij weldra sterk genoeg, om oorspronkelijk te worden: en wij vinden ter zijner eere aangeteekend, dat hij, en omtrent zijne eerstelingen, en omtrent zijne voortbrengselen van rijperen leeftijd, zoodanige nederige

gedachten koesterde, dat hij bijna niet te bewegen was, om dezelve in het licht te doen verschijnen niet alleen, maar zelfs, dat hij het oordeel en het scherpziend oog van anderen verlangde, eer hij eene enkele vrucht van zijnen geest meerder of minder voor het algemeen wilde ten toon stellen. Zijne werken zijn op verschillende tijden en afzonderlijk uitgegeven, tot dat eindelijk in 1726 door den Regtsgeleerden BROUERIUS VAN NIDEK de volledigste druk is bezorgd onder den eenvoudigen titel van *Rijmoefeningen* *).

Wij leeren hem daaruit kennen, als berekend voor het hoogere Treurspel, in zijne overzetting van *Baptistes*, *of Dooper*, uit het Latijn van BUCHANANUS. Wij bewonderen zijnen geest voor de Satyre: zijne *Merx Tartarea*, *of onderhandeling en verdrag tus-*

*) Dezelve is in twee deelen in 4to. — Meerdere bijzonderheden over de onderscheidene Uitgaven van DE DECKER's werken vinden wij opgeteekend door J. DE VRIES in zijne meer genoemde Verhandeling. Later, in het jaar 1827 namelijk, is er nog eene uitgave in het licht verschenen in kl. 8°., bezorgd door P. G. WITSEN GEIJSBEEK, achter dewelke de gemelde Verhandeling van J. DE VRIES is gevoegd, als eene belangrijke bijdrage tot de kennis der verdiensten van den Dichter. Deze uitgave heeft ten titel: *Oorspronkelijke Dichtstukken van* JEREMIAS DE DECKER, en bevat alzoo geene der overzettingen, ofschoon ook daarenboven zelfs enkele oorspronkelijke in dezelve worden gemist; zoodat ook thans nog de druk van 1726 als de volledigste te beschouwen is.

schen den Roomschen Bisschop en Helschen kramer is vol van hetgeen den echten Hekeldichter onderscheidt. Wij kiezen uit het menigvuldige slechts een tweetal proeven. De *kramer* belooft de voortdurende magt en de onwankelbaarheid van den Pauselijken zetel:

Ik zal dien stoel op zulke stijlen stellen,
Dat hem geen magt zal magtig zijn te vellen;
En tot dien einde uit Pluto's onderhuis
Met kracht van damp opjagen een gespuis,
Een fel gespuis van angelen en ruggen
Niet ongelijk den horzelen en muggen;
Een loos gespuis, dat vangt, en niet en jaagt;
Eet, niet en werkt; en wint, en niet en waagt;
Een vreemd gespuis, dat nooit en zoekt te trouwen,
Of zich in echt te koppelen aan vrouwen;
En niettemin wel voortzet en wel tiert,
Ja door de lucht met heele zwermen zwiert.
Dit stout gebroed, dees klocke kovel dieren,
Zoo schalks van brein als grof en sterk van spieren,
Die zullen, Zoon! uw' kroon en monarchij
Niet weinig krachts en zenuws zetten bij.
Maar bovenal zal uw gebied vermeêren
Een' andre soort van hooger vlugt en veêren,
Die zich kwansuis naar Jezus noemt en heet,
Maar uit den pens van Judas is gezweet:
Dees soort en zal met kloosteren noch koten
Te omperken zijn, maar met haar hoornen stooten
Door wand en dak; en vliegelen om buit
Der Koningen paleizen in en uit.
Zij zal den snuit in alle gaten steken,
En afgeregt op staat en oorlogs-treken

Zelfs Vorsten schrik aanjagen doodsch en schuw,
En alle kroon doen duiken onder de uw' *).

Hij dringt vooral aan op het bewaren der achtbaarheid, en ontzegt ook daarin zijnen bijstand niet:

Uw achtbaarheid moet gij vooral beschudden,
Al zou er 't rijk van daveren en schudden,
Al zou er, Zoon! van wagen land en vloed,
Ja gansch Euroop om zwemmen in zijn bloed.
Doch om nog bet uw achtbaarheid te stijven,
En uwen troon en kroon te doen beklijven,
Zoo waak vooral zorgvuldig over de eer
Van uw kabale of onbeschreven leer;
Want zonder die zou al uw glimp versterven,
Ja zonder die de ketel viel in scherven;
Die fijne leer die houdt het spit aan 't gaan,
De keuken warm, de kaken wel gedaan;
Die lieve leer doet buik en buidel willen;
Zij is 't Nepenth, dat hartzeer weet te stillen,
Ze is 't Molij, Zoon! waar af HOMERUS kout,
Ja 't Elixier, dat lood verschept in goud.
Dus rade ik u een verwken toe te rigten
Van wonderen, van droomen en gezigten,
Waarmeê gij, Zoon! uwe opperkerkvoogdij
Uw' beêvaarden, uw' beelden kramerij,
Uw vagevuur, aflaten, ordens, missen,
Heel fraaikens moogt blanketten en vernissen;
En helpen zoo uw' waren aan den man:
En waar uw kunst niet door geraken kan,

*) I Deel, bl. 335 en 336, van de uitgave van 1726, (door BROUERIUS VAN NIDEK) welke ik heb gebruikt, en dus ook bij het doen der verdere aanhalingen bedoelen zal.

Daar zal ik, Zoon! de mijne gaarne leenen,
En zweeten bloed door goud, door hout en steenen,
Of prevelen door mond van pop of beeld,
Gelijk ik eer te *Delphos* heb gespeeld *).

De Lof der Geldzucht, in den smaak van den *Lof der Zotheid* door ERASMUS, is een schat van wijsheid, geleerdheid en menschenkennis. De Geldzucht, als eene Persoon voorgesteld, beklimt het spreekgestoelte, houdt eene lofrede op zich zelve, en bewijst den krachtig werkenden invloed, dien zij op allen en op alles uitoefent. Zij is de groote drijfveder van zoo vele huisselijke en maatschappelijke gebeurtenissen: zij verspreidt vreugde en wellust, schenkt achtbaarheid en eer, bouwt steden en vestigt staten, doet de Zeevaart en den Koophandel bloeijen; zij verheft zich als de voorstandster en de beschermster van kunsten en van wetenschappen; zij beroemt zich als de kweekster der deugden: en alzoo zegt zij op eenen schertsenden toon ernstige waarheden, die wel mogen gehoord, en wel mogen overdacht worden.

Er ligt wijsheid in de klagt, misschien ook op latere dagen van toepassing, dat men allen tot Geleerden wil vormen, zonder te beoordeelen, of zij het immer zullen kunnen worden:

'tLoopt tegenwoordig al naar *Leyden* of naar Loven:
'tWordt al, 't zij mal, 't zij vroed, ter studie aangestoud,
Als wierd MERCUUR gesneên uit alle soort van hout.

---

*) I Deel, bl. 337 en 338.

Ja snijdren, weveren verlaten en verspouwen
Hun nutte tafelen met heilzame getouwen,
En vliegen schoolwaarts aan, en leggen meê wat breins
Te kost aan wat Hebreeuwsch, wat Grieksch en oud Romeinsch,
Ja durven ook wel deel aan pleit of preekstoel hopen:
Waar wil dit, mannen broêrs, ten lesten henen loopen?
Dus doende valt eerlang de driestut van 't gemeen
Koophandel, akkerbouw en handwerk plat daar heen;
Dus doende krielt al 't land eerlang aan alle kanten
Van ledigganger en, doenieten, lanterfanten *).

Er ligt menschenkennis in het schilderen van den vrek:

De wijze ervarenheid heeft al van ouds 't gemoed
Des ouden ingescherpt, wat dienst mijn munte doet;
Zij heeft hem nu en dan gevoelen doen en smaken,
Hoe zuur haar schaars bezit ons 't leven weet te maken,
En dat een man, schoon jong, die niet met al en heeft,
(Wat zal een grijsaard dan?) mag schroomen, dat hij leeft:
Derhalve mint hij haar als 't puikstuk zijner have;
En schoon hij op den kant gekomen van den grave
Aan 't uiterste bestek van 's levens reisbaan staat,
Nog (dunkt hem) komt de zorg voor teergeld niet te laat:
Nog (denkt hij) mogt de nood hem onderwegen drukken:
Zulks dat hij ruim zoo lief zijne oude spaarpotstukken,
Zijn nooit beschenen schat, zijn schimmelende munt
Een deel opsnapperen van erfgenamen gunt,
Of nalaat stervende, dan dat hij vóór zijn sterven
Een redelijk genot daar af zou nemen derven,
Of eenen duit besteên, tot ligting van het leed
Eens armen vromen vriends, daar 't wel aan waar besteed †).

*) I Deel, bl. 154. †) I Deel, bl. 144 en 145.

Er ligt waarheid in het tafereel, waar het goud als onmisbaar wordt voorgesteld:

Waar houdt men staat in stand, waar wordt er huis gehouên
Op bloot bespiegelen, bedenken en beschouwen?
Wat baat het onderzocht, bedacht en overlegd,
Wat een COPERNICUS, een PTOLOMAEUS zegt?
Wat ommeloop ons teelt der tijden wisselingen?
En of de daglamp rust in 't middelpunt der dingen,
Dan of zij onder MARS door 's Hemels vierden trans
En boven VENUS doet haar' jarelijkschen dans?
Dat 's al maar strand geploegd, al maar gesuft op zaken,
Daar menschen hersenen nooit door en zullen raken,
Al werk, dat nooit gewin, nooit zoete munt en baart,
Nooit spit en brengt te vuur, nooit turven aan den haard;
Maar dat men bij die lamp, die eer der Hemellichten,
Hand reppe, zweete, poog' wat nutbaars te verrigten,
En toelegg', dat zij ons niet winsteloos ontgaat,
Dat stijft een huisgezin, dat sterkt een ganschen staat *).

Wij rangschikken met anderen deze Satyre onder de meesterstukken in dit vak, en wij worden tot de overtuiging gebragt:

Om winsten (zegt men) gaat de koopman ten kantoor,
Om winst de kiel ter zee, om winst de Paap te koor †).

Behalve de beide genoemde meer uitgebreide Hekelschriften, hebben wij van hem eene Verzameling van Puntdichten, ten getale van 740, in twee Boeken verdeeld. Ofschoon aan dezelve de minste waarde wordt toegekend; ofschoon zij het vrolijke en

*) I Deel, bl. 152 en 153. †) I Deel, bl. 122.

luimige van andere missen, wij zoeken daarin toch niet te vergeefs naar kracht en vernuft. Enkele voorbeelden zullen u hiervan overtuigen.

Spiegelbeeld.

Uw beeld, wanneer gij lacht, schijnt zoetelijk te vleijen,
'tLoost tranen, als gij weent, 't wijkt af, wanneer gij vliedt:
Het sluimert, als gij slaapt, het antwoordt op uw schreijen,
Uw lagchen, slapen, doen; maar op uw praten niet *).

Op Iemand.

Een dubbel onverstand heeft over u gebied:
Een weetniet zijt gij, vriend, en gij en weet het niet †).

Rethoriek en Dialectiek.

Welspreken leert de die, de deze wel bewijzen:
Deze is der wijzen schild, die 't harnas der schijnwijzen:
Die poeijert en blanket, 't welk deze en mijdt en weert:
De deze is enkel zout, die op den smaak gezouten:
Dees geeft de waarheid licht, die kan ze duister kouten:
Wijs maakt die, deze wijs, die listig, dees geleerd §).

Op FLAVIAAN.

Zoo gij uw ambten wilt en hoofsche waardigheden
Met achtbaarheid bekleeden;
Zoo steek u, FLAVIAAN! in purper of fluweel,
En spreek niet al te veel **).

---

*) II Deel, bl. 23.
†) II Deel, bl. 11.
§) II Deel, bl. 33.
**) II Deel, bl. 72.

De vier Jaargetijden.

De Lente kleedt het veld in purper, groen en blaauw,
De Zomer komt al 't land met gulden granen dossen;
De vochte Herfst ontbloot den wijngaard vân zijn trossen;
De Winter regent sneeuw, en druppelt rijm voor dauw *).

Anders.

Met nieuwe bloemen hult vrouw VENUS eerst haar lokken,
Daarna siert CERES 't haar met aren blond van kuif,
Tot dat zich BACCHUS kroont met wijngaardblad en druif,
Dan wint de winter 't veld en windt het in zijn vlokken †).

Anders.

De zon doet in den Stier de aanstaande fruiten bloeijen,
En groeijen in den Leeuw, en in den Wagen snoeijen,
En als ze wijder wijkt de toortsen van den Beer,
Dan speelt de vorst den vorst, dan wòrdt de winter heer §).

Zoon der Aarde.

't Voegt wel, dat ons gezigt op 's Hemels aanzigt speelt:
Hij is er om versierd met lichten, wij met oogen,
Die van den Hemel ruim de een helft bereiken mogen,
Maar van den aardbol naauw een duizendste gedeelt'.
En hangen wij dan nog (niet een van onze zinnen
Ten Hemel zendende) zoo tot het aardrijk aan?
Helaas! ons kindsch verstand wordt klaar hieruit verstaan,
Die Moeders schoot veel meer dan Vaders aanzigt minnen **).

Schildwacht.

Wij staan op 's levens wacht, tot dat de Veldheer zegt:
Gij hebt uw uur volstaan: te rust, onnutte knecht:

*) II Deel, bl. 75. †) Ald. §) Ald. **) II Deel, bl. 115.

Een verscher neem' de plaats, die ik u toevertrouwde.
O driemaal zalig dan die wal en wacht kwiteert
Op hoop van goeden loon, en doorgaans heeft geleerd
Wel leven in zijn jeugd, wel sterven in zijn oude *)!

Jongste Dag.

De wereld staat in vuur, de beide polen rooken,
De Hemel zweet van angst, de woeste golven koken,
De stroomen droogen uit, het aardrijk, al verschrikt,
Barst bevende van een, de sterren, moê geblikt,
Staan doof en zonder glans, de Regter in de wolken
Roept al de wereld t' zaam, daagt allerhande volken,
Slaat Wet- en Weetboek op, wijst streng den zondaar aan
Daar, wat hem stond te doen, hier, wat hij heeft gedaan,
Laat zich van geenen schijn verblinden noch verdooven,
Ziet scepter aan noch schop, ziet hutten aan noch hoven,
Maar keurende naar 't hart elks uiterlijke daad,
Zegt tot de schapen: komt! zegt tot de bokken: gaat †)!

Wij vinden bij hem dien zachten en teederen, maar altijd natuurlijken toon, die het gevoel als doet overgaan in de harten van anderen, en die zelfs den koudsten mensch aan zich boeijen zou. Het is niet gemakkelijk, uit al het schoone eene keuze te doen; want, wanneer wij de parel hebben opgenomen, dan schittert de diamant ons reeds tegen. Het volgende is een gedeelte uit den *Morgenstond*, waarin hij de onschatbare waarde van den tijd bezingt; waarin hij ons herinnert, dat ieder verspild oogenblik onherroepelijk verloren is, en daarom, dat wij

*) II Deel, bl. 153. †) II Deel, bl. 159 en 160.

niet kwistig met de dagen en de uren moeten zijn, maar geen enkel laten voorbijgaan, zonder iets ten nutte der menschheid te hebben verrigt.

De kostelijke tijd,
Die ons zoo spoedelijk ontrijdt,
Dient niet verlegen noch verzeten,
Dient niet al slapende versleten,
Maar wakkerlijken nagespoord:
Want schoon wij stilstaan, hij rukt voort,
En rukt met nimmer staande trede,
Ons nimmer staande jaren mede,
Die henen schieten als een vliet,
Ja waarvan 't beste ons eerst ontschiet:
En 't geen ons eenmaal is ontschoten,
Dat wordt nooit meer van ons genoten,
Dat blijven wij voor eeuwig kwijt;
Ach! onherhaallijk is de tijd.

. . . .

. . . .

O Vader van der tijden vaders,
Van zon en maan, gij die de raders
Van 's Hemels uurwerk hebt gewracht,
En ons den tijd hebt voortgebragt
Uit de eeuwigheid! o wil mij sterken,
Om in den tijd alzoo te werken,
Dat ik, mijn tijdwerk afgeleid,
Rust vinden mag in de eeuwigheid *).

Met dat gevoel schetst hij ons zijne gewaarwordingen bij het aanschouwen van den rijkdom der

*) I Deel, bl. 347 en 348.

prachtige Natuur. Wanneer het leven tot het plantenrijk is teruggekeerd, en het schijnbaar sterven, bij het naderen van den Winter, slechts de rust blijkt geweest te zijn, en het middel, om nieuwe krachten te verzamelen, om dan met vernieuwden luister te bloeijen; wanneer de vogelen in het luchtzwerk zijn opgestegen, en van daar de blijde boden worden van het feest, dat op het aardrijk aanstaande is; — dan smelten de toonen des Dichters met den harmonischen lofzang van het gevleugelde koor te zamen, en hij ontboezemt den hijmnus ter eere der Lente.

Lentelied.

Nu zich de Hemel opendoet
Met schooner lucht en zachter dagen,
En 't aardrijk voor zoo felle vlagen
Een minnend aanzigt biedt zoo zoet;

Nu 't licht, gehuisd omtrent den Stier,
Zoo blijde dagen brengt te voren,
Gerekt, gematigd naar behooren
Met winterkoude en zomervier;

Nu 't aardrijk zijnen schoot ontsluit;
Nu laauwe hitte en koele droppen
Ontspringen doen de frissche knoppen,
En trekken geest ten wortel uit;

Nu liefelijk in veld en bosch
Zich opdoen met zoo versche roken
Hier 't eerste groen naauw half ontloken,
Daar zuiver wit, ginds aardig blos;

Nu 't schuw gevogelt, welgemoed,
Den nieuwen tijd met vrolijk kwelen,
Met mengelzang van duizend kelen
Onthaalt, bezegent en begroet;

Nu 't vee den muffen stal verlaat,
En springt langs de opgedroogde landen;
Nu kalf en koe met grage tanden
In 't nieuwe gras te bruiloft gaat;

O! die nu ook in open locht
Van dienst en engen dwang ontslagen,
Langs tuin, langs duin en dorenhagen
Eens 't vrije veld betreden mogt!

Hoe zoude ik bij dees lentezon
Mijn gretige oogen spelen leiden
Door blaauwen hemel, groene weiden,
Door berg en dal, door beek en bron!

Zoo blij, zoo breed een uitgezigt
Zou mij met heeter zanglust treffen,
Zou mijn gedachten het verheffen,
En mijn gedachten mijn gedicht.

Een geest, genegen te onderstaan
Een werk, dat eeuwen mag verduren,
Wil niet bekneld zijn tusschen muren,
Wil breed en ruimschoots weijen gaan;

Wil met een onbelemmerd oog
Door aarde, zee en hemel zweven:
't Genot eens voorwerps zoo verheven
Verheft zijn geesten hemelhoog;

Trekt zijn gedachten uit het slijk,
Doet zijn gedichten kracht ontvangen;
En maakt zijn schoone maatgezangen
De schoonheid hunner stof gelijk.

Is 't wonder, dat mijn rijm als mat
Bij de aarde kruipt, naardien mijne oogen
Ons huisdak naauw passeren mogen,
Mijn voeten nooit den wal der stad *)?

Indien ik niet vreesde schuldig te zullen staan aan het misbruik uwer aandacht, ik zou u het eenvoudig schoone en het vloeijende herinneren in zijne waarschuwende stem aan eene *te vroeg opluikende bloem:*

Teer bloemeke, zie wat gij doet,
Gij durft het al te ontijdig wagen;
April heeft ook zijn wintervlagen,
En geeft nog wel een' witten hoed †).

Dan er is meer, dat ons wacht, en onze opmerking verdient. Zijn *Goede Vrijdag* biedt ons eene verzameling van zangen, in den Lyrischen vorm, die de onwraakbare getuigen zijn van de meesterlijke hand des Dichters. Het lijden van JEZUS CHRISTUS is menigmalen het onderwerp der Poëzij; doch dikwijls leggen wij ontevrede de bladen, waarop het geschreven staat, ter zijde, en keeren tot het Boek terug, waarin het wel zonder sieraad, maar met den achtbaren toon der onloochenbare waarheid is opgeteekend. Hier echter zien wij leven en schildering:

*) I Deel, bl. 344 en 345. †) I Deel, bl. 349.

de Dichter is ernstig en verheven; hij stort zich uit met kracht en vuur, zijne verbeelding geleidt hem tot de plaats der grootsche tooneelen, en hij is vervuld van heiligen eerbied voor den Goddelijken Verlosser.

Deze is zijne taal tot de Regters:

Verkeerde Regters, zegt, is 't niet genoeg gesmeten,
Niet lang genoeg gewoed?
Gij ziet (o wreed bedrijf!) den rug van een gereten,
De schouderen gevild, den boezem rood van bloed;
Gij ziet de zijden bei doorzweept aan alle zijden,
En ziet Gij dit verdriet,
Dit bitter lijden aan, ontkleed van medelijden?
Dit weenende gelaat, en, wreede, weent gij niet *)?

En alzoo voert hij ons als tot den kruispaal:

Ik hoor de spijkeren met ijsselijke slagen
Door hout en handen jagen:
't Geklop gaat overhand;
De wreedheid treft bij beurt dan de een, dan de andre hand.
Nu zal ze gaan aan 't hout de teere voeten hechten:
Daar smijt ze door den regten,
Daar door den linker heen;
Amij! wat slaan is dat! dat knerst door vleesch en been.
Men regt het hout omhoog: ach! ach! dat dreunen, draaijen,
Dat waggelen en zwaaijen
Dan van en naar den grond
Is elk hier weer op nieuw een slag in elke wond.
Ziedaar het kruis geregt.... †).

*) I Deel, bl. 228.

†) I Deel, bl. 234.

En nu ten slotte nog eenen enkelen blik geslagen op zijne Lijkdichten *). Vooral de vroegere verzamelingen zijn gewoonlijk opgevuld met zoodanige en andere Zangen op belangrijke tijdvakken in het leven; maar zij dragen ook gewoonlijk het kenmerk van dwang en van eentoonigheid: bijna nimmer verrukken, zeldzaam behagen zij, en meermalen sluit de Lezer dezelve digt, eer hij nog het einde bereikt heeft; en de hoogste lof, dien hij daaraan toekent, is, dat zij welligt streelend zijn geweest voor hen, die er de voorwerpen van uitmaken, of die als treurende vrienden en bloedverwanten zoo gaarne eene bloem zien gestrooid op het zand, dat de graven hunner gestorvenen bedekt. Geheel anders is dit bij die van onzen DE DECKER: eenvoudig en bevallig, maar vooral gevoelig, roeren en treffen zij, en zij worden ons eene belangrijke bijdrage tot de geschiedenis van zijn leven, omdat de braafheid van zijn hart in dezelve doorstraalt, en omdat de adel zijner ziel daarin met krachtige verwen is afgeteekend.

Aan het hoofd dezer Lijkdichten staat de *Klagte*

---

*) Ofschoon ook zijne overige gelegenheidsgedichten der vermelding overwaardig zijn; tot staving waarvan het genoegzaam wezen zal te spreken van den *Geboortekrans, opgedragen aan mijnen broeder* ABRAHAM, (II Deel, bl. 244 en volgg.) hier boven reeds aangehaald, en van het *Jubileum, of gulden Bruiloft, van den eerzamen* ABRAHAM DE DECKER *en de deugdrijke* MARIA VAN DEN BREMDEN, *gehouden den* 3 *April* 1657. (II Deel, bl. 268 en volgg.)

over den dood des Konings van Groot-Brittanje, uitgestort tegen de Koningslagters: en te regt bekleedt hetzelve eene eerste plaats, want het is den eersten Dichter waardig. Het schittert en treft, en met bewondering van het verheven talent des Makers, die de stift der statige CLIO met de rozen van den PARNASSUS omstrengeld heeft, staan wij eerbiedig stil voor het geschrift, dat het lot van den ongelukkigen KAREL aan den nakomeling verkondigt. O, wij stemmen met hem in, wanneer hij het aan KROMWEL toeroept, en aan andere verraders van hun vaderland, die de welvaart en het geluk van zoo velen aan hunne verachtelijke baatzucht ten offer brengen; die de deugd en de wetten vertrappen; die den vrede beloven en de vrijheid prediken, maar de ijzeren ketens der slavernij voor zich doen uitdragen, en met het kostbaarste bloed hunne paden bevlekken; ja, die niet aarzelen het heiligste te misbruiken, om hun hemeltergend doel te bereiken:

Gij brengt uw eigen hoofd uitzinnig op 't schavot,
Dat edel hoofd, geboren,
Ja tot de kroon gevormd van Brit, van Ier en Schot,
Dat hoofd, van God tot hoofd des eilands uitgekoren.
Gij dreigt, gij brult en raast: hij daarentegen, hij
Staat vast en onbewogen,
Beklaagt den brand zijns rijks, belacht uw razernij,
En stapt den dood gerust en moedig onder de oogen.
Hij zendt vast hemelwaart zijne oogen en gebeên,
Als scheen hij te verlangen,
Om voor een aardsch paleis een hemelsch in te treên,
En voor een tijdelijk een eeuwig rijk te ontvangen.

Ach! Ach! daar maakt de Vorst zich tot dien slag gereed,
Die vijand zal bedroeven:
Daar bloot hij 't hoofd van hoed, de borst van opperkleed:
Daar staat des rijks gezag verdrukt van schuim van boeven:
Daar schut hij de oogen af voor 't allerjongste licht,
Maar om terstond de stralen
In de eeuwigheid te zien van 't eeuwig aangezigt:
Daar duikt hij, maar ontduikt met één al 's werelds kwalen;
Amij! daar volgt de slag, en op den slag het bloed,
En met het bloed het leven,
Slag, die gansch Christenrijk in 't rouwkleed duiken doet,
Slag, van wiens wederslag al 't eiland nog zal beven,
Slag, die mijne oogen bei doet vloeijen als een vliet
Langs mijn' bestorven rijmen.
Zee, loopt gij 't eiland om, en overloopt gij 't niet?
Zon, kunt gij zulk een' hoon aanschouwen zonder zwijmen?
De weerklank van dien slag komt in één oogenblik
Al 't aardrijk doorgevlogen,
En slaat de volkeren, al waar hij vliegt, met schrik:
Rijn, Ister, Tijber, Taag, 't staat al als opgetogen:
Hij doet den fieren leeuw zijn' fieren moed vergaan,
De frissche lelie treuren,
De Zond van enkel spijt weêrzijds haar boorden slaan,
Den Iber nat beschreid zijn dierbaar purper scheuren:
Daar (roept hij) ligt de roos gerukt van haren steel,
Verdrukt van snoode zwijnen:
Nooit, nooit heeft ons Euroop op zijn bebloed tooneel
Een treurspel zoo vervloekt, zoo gruwzaam zien verschijnen *).

In vijf Treurzangen beweent hij het afsterven van zijnen Vader, en daaronder munten boven de an-

*) II Deel, bl. 278 en 279.

deren uit *aan mijne Moeder*, en *aan mijnen Broeder, op Batavia in Oost-Indiën overleden.* Hoort uit deze beiden eene proeve. Van den eersten geven wij u slechts den aanhef, en dat zal ook genoegzaam zijn, om u te overtuigen, dat de toespraak aan zijne Moeder vol wijsheid en liefde is, maar bovenal overeenkomstig de gewaarwordingen, die de bedroefde weduwvrouwe in haren toestand ondervinden moest.

Dat gij vertoont in uw gelaat
Den rouwe, die uw ziel doet treuren,
Zal niemand, Moeder, vreemd of kwaad,
Kan niemand buiten reden keuren:
Ach! zonder zonne moet de maan
Noodwendig droef en duister staan:
Wie is 't dan, die der vrouw den rouwe
Om 's mans verlies verbieden kan;
Naardien de man de zon der vrouwe,
De vrouw de maan is van den man?

Ja zucht vrij, schrei vrij, 't is nu tijd,
Uw levens zon is u ontgleden;
Uw licht en luister zijt gij kwijt;
Uw kroon en eere ligt vertreden;
En ach! uw eertijds bloeijend huis,
Gedompeld onder 't zelve kruis,
Treurt als eene uitgestorven woning,
Gelijkt een ligchaam zonder hoofd,
Een koningrijke zonder koning,
Een wereld van haar zon beroofd *).

*) II Deel, bl. 319.

En dus wendt hij zich tot de schim van zijnen Broeder:

O zalig gij, die ons verdriet,
Ons bittren huisrouw niet en ziet,
En niet en hoort ons lijkgebaren;
Maar zacht en vreedzaam uitgestrekt,
In 't uiterste eind der Oosterbaren,
Ligt van 't Javaansche zand gedekt!

Dit, Broeder, was 't, dat ik u zeide,
Ten dage toen gij van ons scheidde:
Dat gij wel gingt in groot gevaar,
Maar grooten rouw ontgingt met eenen,
En vrij zoudt zijn van Vaders baar
Te volgen op bezweken beenen.

't Ver afzijn hield uit uw gezigt
Zoo schadelijk een bliksemlicht;
En om den donder niet te hooren,
Heeft ook de dood gedaan het haar,
En gunstelijk bij tijds uwe ooren
Gestopt voor een zoo droeve maar.

Maar ach! die bittre en ongetrouwe
Rukt ons alhier van rouw in rouwe:
Wij hadden naauw aan u volbragt
Dees treurgewaads vereischte pligten;
Of zij en loost op ons geslacht
Fluks weêr een van haar felste schichten;

En treft (ô onverzetlijk kruis!)
Het hoofd en de eere van ons huis;

Zij schiet de groote spil in stukken,
  Waar op het hing als op zijne as,
En komt den kinderen ontrukken
  Den besten Vader die ooit was;
. . . .
. . . .

  Een' Vader van beleid en moed,
  Die, als de wind van tegenspoed
Zijn huishulk schudde dat ze kraakte,
  De hand zoo wist aan 't roer te slaan,
Dat zij uit eenen draaistroom raakte,
  Daar duizenden in zijn vergaan;
. . . .
. . . .

Een' Vader, die zich wel genoegde
Met al wat God en Noodlot voegde;
  Die alles, wat hem overkwam,
Droeg met een effen hart en wezen,
  En zeggen kon: *God gaf, God nam,*
De naam des Heeren zij geprezen;
. . . .
. . . .

Een' zulken Vader, waarde Broeder,
Een' zulken trouwen kinderhoeder
  En voeder van zijn huisgezin,
Heb ik in 't bedde neêr zien smijten,
  En door zijne oude vijandin
De koortse allengskens weg zien slijten.

Die mond helaas! die telkenmaal
Plag op ons noen- en avondmaal
Des Heeren zegen uit te spreken,
Heb ik op een te droeve wijs
Ruim eenen tijd van drie paar weken
Zien kwijnen zonder trek tot spijs.

Die lippen, die beleefde lippen,
Die nooit een woord en plagt te ontglippen,
Dat niet naar tucht en reden rook,
Heb ik door 't stadig opwaarts wellen
Van eenen heeten gallesmook
Pikzwart zien uitslaan en vervellen.

Die tong, die tot ons onderwijs
Zoo dikmaals zong des Hemels prijs;
Die stem, die ons de wetenschappen
En deugden plag te preken aan,
Heb ik allengskens hooren slappen,
Allengskens flaauwer hooren gaan.

Dat aangezigt, dat eerlijk wezen,
Waaruit de opregtheid was te lezen,
Dat vroom en ongemaakt gelaat,
Zoo aangenaam, zoo waard bij allen,
Heb ik allengskens zijn sieraad,
Zijn verwe en volheid zien ontvallen;

Heb ik allengskens ongedaan,
Allengskens dor en doods zien staan,
En derven zien zijne oude trekken;
Ja eindelijk (o bitter kruis!)

Geheel van sterfmist zien bedekken
Die zon en glorie van ons huis;

Ik heb die handen zien verstijven,
Die onzen huisstaat deên beklijven;
Ik heb die beenen, die zoo vast
Den ganschen last der huiszorg droegen,
Zien beven onder 's ligchaams last,
En ijskoud zich tot sterven voegen.

Ten laatsten heb ik 't waarde lijk
Zien domplen onder 't zwarte slijk,
Zien in den duistren grafkuil douwen;
En nog, en nog zie ik den dag;
Nog durf ik 't harde licht aanschouwen;
Hoe! ben ik ook nog die ik plag?

. . . .

. . . .

Zie Broeder, wat al huisverdriet
Gij met uw Vaderland verliet;
Ach! zie wat ijsselijke slagen,
Wat eenen Oceaan, beroerd
Van lijkgezucht en jammervlagen,
U uwe Walvisch *) heeft ontvoerd †).

Zietdaar het echte schoone, waarnaar wij zoo dikwijls te vergeefs blijven zoeken. Hier is uitdrukking en gloed: en, vindt gij er het weelderige niet, gij ontvangt daarvoor eene rijke vergoeding in den hoog gevoeligen toon, ontboezemd uit het bedrukte

*) De naam van het schip, waarmede hij naar *Batavia* vertrokken was. †) II Deel, bl. 301 en volgg.

hart des edelen zoons, die zijne tranen vloeijen doet bij de lijkbaar van den Vader. Ja, hij dringt ons, om met hem te treuren, ons hart wordt overmand door den rouw, die hem getroffen heeft, en, wanneer wij aan het einde van den zang zijn gekomen, dan roepen wij het met hem den ontslapenen Broeder toe:

O zalig gij, die ons verdriet,
Ons bittren huisrouw niet en ziet,
En niet en hoort ons lijkgebaren;
Maar zacht en vreedzaam uitgestrekt,
In 't uiterste eind der Oosterbaren,
Ligt van 't Javaansche zand gedekt!

Bij den dood van groote en verdienstelijke mannen klagen wij bijna altijd, dat zij te kort hebben geleefd; omdat wij nog zoo vele vruchten van hunnen geest hadden verlangd. Die klagt zal ook wel opgegaan zijn bij het einde van onzen DE DECKER. In 1666 voor het geweld eener hevige ziekte bezweken, had hij den ouderdom van zestig jaren niet bereikt. Te Amsterdam gestorven, bevestigde dat sterven zijn denken en zijn handelen; en de dood was hem dubbel welkom, omdat hij alzoo werd overgebragt naar de plaatse der ruste, waaar zijn Vader hem was voorgegaan *). Zijn graf is niet opgeluisterd

*) Dat verlangen ontboezemt hij in den Lijkzang *aan mijnen Vader* (II Deel, bl. 318.)

Vaarwel mijn hoofd, mijn hoeder,
Rust zachtkens in den schoot

door een prachtig gedenkteeken, dat den stroom der eeuwen verduren moet: en toch, zijne nagedachtenis leeft in de dankbare harten der nakomelingschap, en heeft zich daar eenen roem verworven, onsterfelijker en grooter, dan immer de beitel des beeldhouwers in de stoutste gewrochten van het genie stichten en vestigen kan.

Der aarde, ons aller moeder;
Ik mag hier na uw' dood
Nog wat op schildwacht staan,
Doch, hoe mijn zaken loopen,
'k En zal niet lievers hopen,
Dan haast tot u te gaan.

Mr. P. F. TIMMERS VERHOEVEN.

EENIGE BEDENKINGEN

NOPENS

DEN OORSPRONG VAN HET GRAAFSCHAP

HOLLAND.

Er zijn weinige gebeurtenissen in de geschiedenis van *Nederland*, welke zoo in het duister gehuld gebleven, zoo weinig door latere navorschingen opgehelderd zijn, als de oorsprong van den grafelijken regeringsvorm in *Holland*, en de instelling dier regten, waarop zich de volgende beheerschers zoo vaak hebben beroepen. Tot het einde der XVI eeuw heeft men zonder nader onderzoek de oude overlevering geloofd, na dien tijd, toen DOUSA en VOSSIUS het oude verworpen hadden, is men grootendeels weder in hunne voetstappen getreden, en zelfs hebben de latere nasporingen van KLUIT en BILDERDIJK de zaak niet tot eenen overtuigenden graad van zekerheid kunnen brengen.

Zonder ons te vermeten deze groote geschiedkenners te beoordeelen, zij het geoorloofd de zaak nog eenmaal voor de balie te brengen en aan het oordeel der deskundigen te onderwerpen.

Alle onze oude kronijkschrijvers, STOKE, MAERLANT, de klerk van de lage landen, ook MEYERUS, A LEYDIS in zijn *Chron. Egmund.* en anderen schrijven de instelling der grafelijke waardigheid in *Holland*, eenparig toe aan KAREL *den Kalen*, en geven meest allen daarbij het jaartal 863 op. Zij beroepen zich hiertoe op eenen giftbrief, vroeger berustende in de archieven der abtdij van *Egmond*, en medegedeeld door A LEYDIS, en vooral door MIRAEUS *Op. Diplom.* Vol. I. pag. 35. waarbij « KAREL, Koning der Franken, ter bede van zekeren « Graaf HAGANO, aan zijnen getrouwen DIEDERIJK, « de kerk van *Egmond* als vrij eigendom schenkt, « met al wat er toe behoort van *Suithardechage* « tot *Fortrape* en *Kinnem* toe, » en welke brief het jaartal 863 voert.

Dit gevoelen wordt ondersteund door eenen brief van Graaf DIRK V, gegeven ten jare 1083 (*Chron. Egmund.* Cap. 17.) waarbij deze, op grond van echte, hem door den Abt STEVEN vertoonde brieven, den oorsprong des Graafschaps op dezelfde wijs verhaalt. Ook de indictie, zijnde XI, komt daarmede overeen.

Tegen dit gevoelen heeft men echter zeer gewigtige bedenkingen aangevoerd, namelijk, dat KAREL *de Kale* in 863 hier geen gebied oefende; dat het onderschrift des briefs niet op hem, maar wel op KAREL *den Eenvoudigen* past; dat Graaf HAGANO, (een Laonsch edelman en niet te verwarren met den Notaris HAGANO, volgens FRODOARDI *Chron.* en MI-

RAEUS) en de Aartsbisschop ROTGERUS beiden ten tijde des laatsten Konings leefden en eindelijk, dat alle daarin voorkomende bijzonderheden op dezen en niet op KAREL *den Kalen* toepasselijk zijn.

Deze bedenkingen haar gewigt niet betwistende, heeft men eenen anderen weg ingeslagen, ten einde het vraagstuk op te lossen.

De giftbrief namelijk (gelijk WAGENAAR te regt aanmerkt) spreekt niet van het instellen eens graafschaps, het is eene bloote schenking aan zekeren DIRK. Er bestaan echter ouder brieven, als een van LODEWIJK, gegeven in 868 ten behoeve van zekeren Graaf DIRK, *zijnen getrouwe*, en een van ARNULF in het jaar 889 ten gunste van Grave GEROLF, den vader van DIRK I.

KLUIT wil echter in den eersten voor LODEWIJK LOTHARIS, en voor 868 liever 969 lezen en dit op vrij goede gronden, terwijl ten aanzien des laatsten briefs getwijfeld wordt of GEROLF wel de vader van DIRK I geweest zij, (BILDERDIJK, D. I.) en buitendien de grafelijke titel niet altoos erfelijk was. Bovendien maakt de ongeloofelijk lange regering van DIRK II, die van 902 (*Chron. Egm.*) tot 989 zou geheerscht hebben, dat men zijnen vader later dan 865 stellen moet. Nogtans schijnt het, en de beste geschiedschrijvers hebben dit ook aangenomen, dat vóór zijnen tijd reeds verscheidene Graven in het tegenwoordige *Holland* geheerscht hebben, echter over enkele gedeelten en gering aan magt. (WAGENAAR II. bl. 98.)

Het waarschijnlijkste resultaat dezer redenering is,

onzes inziens, (hoewel niemand dit nog heeft durven bepalen) dat DIRK I nu behalve zijne waardigheid als Graaf, tevens een magtig landbezitter werd, en wel waarschijnlijk van zijn eigen Graafschap, dus in één woord eigenaar van zijn Graafschap, waarvan hij te voren slechts een gedeelte bezat.

Op deze wijs en wanneer men het voor geheel onbeduidend houdt, dat alle oude schrijvers van de instelling van een Graafschap gewagen, zou deze knoop zonder groote bezwaren kunnen ontwikkeld worden, doch behalve de opgegevene bestaan er andere struikelblokken, waarop men minder gelet heeft, en die evenwel tot de zaak in het naauwste verband staan.

Eene der rijkste bronnen voor de oude geschiedenis des lands, de kronijk van *Egmond*, stelt den aanvang der grafelijke regering in 863, in den persoon van DIRK I, die het klooster te *Egmond* stichtte, waar voorheen slechts eene kapel stond, en met zijne gemalin GENA of GONA, dochter van PIPYN, Koning in *Italië*, in dit klooster begraven werd. Als zijn opvolger noemt het berigt zijnen zoon DIRK II, die van 902—989 heerschte, en gehuwd was met HILDEGARD, dochter van Koning LODEWIJK van *Frankrijk*. Deze opgaaf wordt eenigzins bevestigd door de Fransche geschiedschrijvers. Immers HENAULT (*Abregé Chronol. de l'Hist. de France.*) en VELLY (*Hist. de France.*) gewagen van zekere HILDEGARD, dochter van LOUIS LE DÉBONNAIRE (geboren 778, gestorven 840), welke in huwelijk besteed was aan eenen

Grave THIERRI, en nog leefde in 824, hetgeen eene eeuw vroeger was. Doch deze HILDEGARD zou, volgens A LEYDIS, het klooster verscheidene geschenken gedaan hebben, allen met name genoemd, en ook aldaar begraven zijn. Is dit zoo, dan is de tijdrekening der graven in de war, en het klooster moet noodwendig vroeger bestaan hebben, of deze geschenken zijn aan de oude kerk van *St. Adelbert* (gesticht op het einde der VII eeuw) en niet aan de abtdij gedaan.

Men heeft echter deze verbindtenissen ontkend; KLUIT (*Hist. Crit.* Vol. I.) en LEO (*Niederl. Gesch.* Halle, 1832. Th. I. S. 642.) noemen als gemalin van DIRK I, GERBERG of GEVA, waarschijnlijk eene dochter van Graaf PIPYN van *Senlis;* en als gemalin van DIRK II, HILDEGARD, dochter van WICHMAN, Burggrave van *Gend.* Het komt ons voor, dat dit met vrij aannemelijke argumenten betoogd wordt, wij zullen dus alleen er iets bijvoegen tot opheldering der afwijkende opgaven.

Bij de beschouwing der oudste berigten en diplomata, vindt men in het Zuidelijke *Friesland*, d. i. *Holland*, eene reeks van DIEDERIJKEN en GEROLFEN als graven en landbezitters vermeld, die dan ook waarschijnlijk tot éénen stam behooren. De eerste, die zich opdoet, is de schoonzoon van Keizer LODEWIJK *den Godvruchtigen*, en derhalve ongetwijfeld reeds een rijk en aanzienlijk edelman. Een andere Graaf, GEROLF, verkrijgt van dezen Keizer in 839 goederen in *Westra-cha*, terwijl een later GEROLF, van ARNULF in

889 beschonken wordt met eenige in zijn Graafschap gelegene goederen. Dit Graafschap van GEROLF II, was gedeeltelijk ten minste hetzelfde, dat DIRK I na hem bezat, dien wij ook daarom voor zijnen zoon houden, want sedert KAREL *den Kalen* werden de zoons, niet dan om gewigtige redenen van den vaderlijken rang beroofd; doch deze met de abtdij te *Egmond* en talrijke goederen beschonken zijnde, werd door de dankbare kloosterlingen alleen als opperheer erkend en als eerste Graaf gehuldigd. Er schijnt echter van ouds eene overlevering bestaan te hebben, dat zekere Koning KAREL der Franken het Graafschap had ingesteld, men verwarde dit met de gift en bragt beide gebeurtenissen tot de regering van KAREL *den Kalen*, terwijl misschien ook de echte giftbrief verloren geraakt was, en de instellingsbrief nooit bestaan had.

Wat ons aangaat, wij zouden de instelling der grafelijke waardigheid in het geslacht der DIEDERIJKEN liefst aan KAREL *den Grooten* zelven toeeigenen, dewijl reeds zijne kleindochter aan eenen Grave DIRK huwde, terwijl wij de schenking der abtdij aan KAREL *den Eenvoudigen* toeschrijven, en tot 923 brengen, niet zoo als MIRAEUS wil 913, daar DIEDERIJK II dan nog 76 jaren zou regeren!! En behalve de boven opgegevene argumenten, is dit zeker, dat men of 863 of 923 als het jaartal aannemen moet, dewijl anders de overige omstandigheden niet overeenkomen. Maar nu werd GEROLF, de vader van DIEDERIJK, eerst in 889 met goederen in zijn Graafschap be-

giftigd, derhalve moet zijn zoon later begunstigd zijn, en bij gevolg in 923.

Deze bedenkingen aan de overweging der geschiedkenners aanbevelende, zal het ons aangenaam zijn hunne zwarigheden, zoo zij er hebben, daarop te mogen vernemen.

L. Ph. C. van den BERGH.

III.

VADERLANDSCHE BEDEVAARTEN.

DE RIDDERDAGEN.

Gaat, rijdt den steenweg op, doorsnuffelt eens de boeken.
POIRTERS.

Un jour, sur les murs funestes
De son infâme château,
On voit pendre ses vils restes.
VICTOR HUGO.

Engelenburg, den 29 September, 1833.

Wij zouden wel van alle dichterlijk gevoel ontbloot mogen heeten, indien wij voor het schoon der jeugdige lente geene oogen hadden, indien dat zachte, malsche groen der wilgentwijgen, die gepalmde bladen van den boom, dien eens CLUSIUS van de boorden van den Bosphorus bij ons overplantte, den kastanjeboom ons niet trof, met zijne piramidaal getroste bloemruikers, nabootsende den heiligen kandelaar uit den Tabernakel van Israël.

Nieuwe natuurweelde ontluikt te midden van het smaragdtapijt der beemden, afgebroken door den goudranunkel, het zilverschoon, de purperkleurige veldkers en menigte van akker- en waterplanten, die

de wegen omzoomen, bestrooid met de schutbladen der olmen, en besneeuwd met het dons der ooftboomen.

Voor uwen voet verheft zich een ongeziene zanger, de vrolijke leeuwerik, en, schoon gij hem verloren acht in het azuur des hemels, zijne stijgende en dalende toonen overtuigen u van zijn muzijkaal aanwezen.

Daar wiegt zich een zacht lentekoeltje in de roggeären, of slingert u, als de outerknaap in den tempel der Natuur, heerlijke geuren uit het bloeijende zaad.

Wij willen geene stof voor een lentelied verzamelen, maar in het tijdperk der kwijnende Natuur ons de lente herinneren, bij het beschouwen van den herfst, op onzen togt naar een merkwaardig overblijfsel uit den grijzen voortijd.

Dichterlijker is mij voorgekomen dat jaargetijde, wanneer het geboomte duizend tinten heeft; dat onnavolgbaar bruin en geel van de ijpen lanen, die doodsbeenen gelijkende stelen van het afgevallen kastanjeblad, die geheimzinnige, dwarlende doodendans van het ritselend gebladert, die luchttinten bij naderenden schemerschijn, van welker kleur zoo weinige schilder het geheim verstaat, dat somber treurige, dat zacht weemoedige, naauwelijks opgebeurd door den donkerrooden winterappel in den ijl geworden boomgaard, of den goudgelen wederschijn op den waterspiegel der cydonische peer, of het krachtig groen der dennen, dat alles herroept aan de verbeelding, door lenteweelde en zomerpracht verdarteld, de aanstaande sloping van al dat schoone en predikt

de vergankelijkheid van alles, en alzoo ook van den mensch en zijn gewrocht.

Het is dit zelfde weemoedig gevoel, hetwelk bij ons opgewekt wordt bij de beschouwing van merkwaardige bouwvallen, ten minste indien ik over de aandoeningen van anderen mag besluiten naar die, welke bij mij opkwamen, toen ik de ruïnen van het oude slot den *Engelenburg* bezocht, te midden (binnendijks) van het dorp *Herwijnen*, in den *Tielerwaard*, gelegen.

De poort van den voorburg en eenige steenhoopen zijn nog maar aanwezig; maar, zonderling en naauwelijks ergens elders te vinden, nog is er, in den voorgevel, het kuras en de helm zigtbaar aanwezig van een' verslagen ridder, en het ijzeren kruis, dat de priester, als tolk der verzoening met God, gehecht heeft onder het visier en het pantser: dit gedenkstuk van eeuwen her heeft den tijd verduurd, en is, dank zij misschien deszelfs afgelegenheid van den grooten weg, tot heden den roof der Oldbuks ontkomen.

Ook dit slot heeft eens zijne lente beleefd, toen de Leenman het op den voor zijne dapperheid ten loon ontvangenen grond optrok en omwalde; toen hij zijne bruid, voor wier schoonheid op menigte van tournoois hij de lans gekruisd had, in de ridderzaal voerde. Ook dit slot heeft zijnen zomertijd gehad, toen de moedige Ridders, rond gezeten met de boordenvolle hompen in de forsche handen bij het lied der minnezangers, zich baadden in het genot der herinnering van den zegepralenden intogt der kruis-

vaarders in de Heilige Stad, waar de Saraceen wel eer den ongeloovigen voet zette op het graf van den Zaligmaker der wereld, op dat graf, waaruit eenmaal de goddelijke Kruisdrager was opgestaan. Ook dit slot heeft zijnen herfst beleefd, toen het leenstelsel meer en meer week, en geregelde regeringsvormen hand over hand toenamen; toen de landzaat vrij werd, en de ridderlijke geslachten zich vermengden met aanzienlijke burgers, even prat op hunne met geld en bloed gekochte privilegien, als de adel op zijne pergamenten brieven; toen de sloten en kasteelen gesloopt werden, en de steenen gebezigd tot landhuizen voor den gegoeden inwoner, en de riddererven en hoven herschapen in boomgaarden, akkers en weilanden. Ook dit slot is zijnen winternacht ingetreden en in den eeuwigen doodslaap bedolven; want, behalve de allengskens geheel vervallene voorburgspoort, is er niets meer van aanwezig dan de geheugenis van den naam, terwijl bij ons en bij die, aan welke wij het vroegen, van deszelfs geschiedenis geene wetenschap bestaat.

Herwijnen is een uitgebreid dijkdorp, in den *Tielerwaard* aan den *Waaldijk*, bijna in het midden van *Tuil* (over *Bommel*) en *Gorinchem* gelegen; het is van vroege dagteekening en komt onder den naam van Herovina voor in eene schenkingsoorkonde van IↃ CCCL *) aan de Utrechtsche Kerk.

---

*) Verg. ALTING, *Notit. German. Inferioris*, Pars altera, pag. 88.

Er is van die oudheid op de plaats zelve nog menige herinnering achter gebleven, herinnering, zeggen wij, omdat, op *Wadenstein* na, al de oude burgten en sloten verwoest zijn. Het kasteel van *Herwijnen*, *Fritsenstein*, weleer aan de BREDERODES behoorende, is in 1672 door de Franschen verbrand en de *Waal* heeft de ruïne weggevoerd *). Ik herinner mij de puinen te hebben zien wegnemen van den Blaauwen toren, welke oorspronkelijk een blokhuis zoude geweest zijn, door Hertog KAREL van *Gelderland* tegen de Hollanders opgerigt †). De naam van den befaamden en dapperen MAARTEN VAN ROSSUM, *Gelderlands* oorlogsbliksem, komt in den omtrek dikwijls voor; zijn wapen staat gebeiteld op den hoofdgevel van het kasteel *Wadenstein*, hetwelk nog aanwezig is en bewoond wordt.

Maar, zoo als wij gezegd hebben, van den door ons bezochten bouwval met de ridderlijke reliquiën, vinden wij nergens eenig berigt, dat op kennis van zaken en gezag berust; de inwoners noemen het den *Engelenburg*; het puin en de omliggende grond behoort aan de familie BIERMAN; niet ver van de kerk gaat men langs een' afhellenden weg het land in, door eene laan van welgewassen perenboomen, afge-

---

*) *Geographische beschrijving van Gelderland*, bl. 113.

†) *Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden* III D. 289. Hetgeen daar verhaald wordt omtrent den *Engelenburg*, komt ons oppervlakkig en zonder grond voor.

sloten door een paar hekken. Op de nevensgaande plaat is de getrouwe afteekening van het overblijfsel afgebeeld, terwijl het genie van mijnen vriend, den kundigen schilder DE KLERK, voor het bijwerk gezorgd heeft.

Dit overgebleven gedeelte eener wapenrusting, van welker bezitter geene geheugenis meer bestaat, brengt ons bij de beschouwing in eene ernstige stemming, eenigzins getemperd door de waarneming, dat de ridderlijke helm thans eene uitgebreide familie van musschen ter woning strekt, welke door hun uit- en invliegen, geschreeuw en gesjilp onaangenaam dissoneren in de melancholische harmonie, waarin de geest gebragt was door de herinnering van vroeger bestaan en gesloopte welvaart. Die helm bedekte eens den schedel eens moedigen jongelings, wiens gebeente nu vermengd is met het stof, dat voor onzen voet opgaat, wiens brein opgelost is in het gaz, dat ons omgeeft, wiens schim misschien hier omwaart en den pelgrim dank zegt, dat hij zich den onbekende herinneren wil. Trouwens, men zegt dat, in het middernachtlijk uur, wanneer de maan haar geheimzinnig licht tusschen de olmen werpt, aldaar eene slanke gedaante verschijnt, in het wit gehuld en gesluijerd, voor welke een ontpantserde en onthelmde ridder geknield zoude liggen, het schijnt bijwijlen of de ridder zich opheft, de witte schim omhelst, en langzaam verdwijnt.

Misschien is dit de verzoening der schim van den onzaligen OTTO; want wij willen onzen lezers de le-

gende niet onthouden, welke nog in den mond des volks is *).

Er leefde op den adellijken *Engelenburg* de schoone ADELHEIDE, de roem der jufferschap van de geheele omstreek en de zucht der Geldersche ridderschap; door duizenden begeerd, sloeg haar hart slechts bestemd voor eenen, voor WILLEM VAN FRITSENSTEIN, maar tusschen hare betrekking en die van WILLEM bestond onverzoenbare veete, met bloed zelfs niet uit te wisschen: zoo diep was de haat geworteld in de beide geslachten.

WILLEM was ter kruisvaart vertrokken, en het laatste berigt, dat ADELHEIDE van hem gewierd, bragt mede, dat hij bij de overmeestering van *Damiate* zich met roem had overladen, en met lauweren bedekt op het bed van eer was ingeslapen. ADELHEIDE besloot nu eene bruid der kerk te worden, en de wereld en hare begeerlijkheden vaarwel te zeggen.

Dit besluit kwam ook ter kennisse van den Heer VAN WADENSTEIN, op welken de bekoorlijkheden van ADELHEIDE te diepen indruk gemaakt hadden, om niet geheel verbijsterd te zijn bij het vernemen van ADELHEIDE's voornemen; hij besloot, het kostte wat het wilde, de uitvoering van dit voornemen te verhinderen; en mogt hij dit niet langs den weg der

*) De zonderlinge bewaring dezer reliquien der middeleeuwen kan toegeschreven worden, dat dezelve vroeger misschien bedekt zijn geweest; terwijl de aanspijkering aan den muur en het contact met de kalk oorzaak kunnen wezen van minder roestbederf.

overtuiging, dan door geweld zich meester te maken van het bezit der schoone ADELHEIDE; te vergeefs had hij haar gepoogd te zien en te spreken; te vergeefs had hij boden en schrift gebezigd om haar te vermurwen; te vergeefs had hij zich als priester vermomd; ADELHEIDE had de list ontdekt en verijdeld. Inmiddels naderde het oogenblik, waarop de bevallige jonkvrouw van den *Engelenburg* het kleed der *Novices* in het klooster te *Asperen* zoude aanvaarden. *Nu* of *nooit*, zeide de Heer VAN WADENSTEIN, eer ik haar den paap van *Asperen* gun, zal zij de mijne zijn; ik wil haar bidden, smeeken; maar blijft zij hardnekkig, dan pluk ik, haars ondanks, de roos van *Engelenburg*, en dan moge zij wijders de gelofte van eeuwige kuischheid en gehoorzaamheid, aan wien zij wil, afleggen. Haar wil, haar moet, haar zal ik bezitten, of men nagele mij aan de Voorburgspoort van *Engelenburg* als den roofvogel, anderen ten schrik en spot *).

De jonker VAN WADENSTEIN was verwittigd, dat ADELHEIDE hare kennissen op den tweeden Pinksterdag zoude vaarwel zeggen; hij had zich met eenige knapen in het kreupelhout bij den achterweg, over welken de jonkvrouw moest henen gaan, verscholen.

ADELHEIDE verscheen alleen, begeleid door hare kamerjuffer; in een' oogenblik waren beiden ge-

*) Ik ben op het denkbeeld gekomen, of deze aanspijkering van helm, pantser en kruis geene straf van het Veemgerigt konde wezen voor den gepleegden maagdenroof.

grepen, geschaakt en naar *Wadenstein* gevoerd.

Op den *Engelenburg* wist men niets van het voorgevallene. Het lang wegblijven der freule verwekte eindelijk ongerustheid, en de grijze ARNOLD ontstelde hevig, toen een zijner leenmannen hem verhaalde, dat hij de ontvoering van ADELHEIDE naar *Wadenstein* van zijnen zoon vernomen had.

ARNOLD van den *Engelenburg* liet reden vragen van het feit, vorderde de teruggave van zijn kind en verzoening voor den hoon, zijn huis aangedaan. Ook de abt van het klooster te *Asperen* voegde de bede en de wraak der kerk bij den eisch des vaders.

Men bekwam geen antwoord van *Wadenstein;* de echo op de slotbrug herhaalde alleen de woorden des vergramden vaders en der beleedigde kerk.

Men besloot tot den aanval; hardnekkig was de verdediging, stout de gedurige en herhaalde storm der belegeraars, vermetel de uitvallen der belegerden; in een' dier uitvallen echter wierd de jonker van *Wadenstein* overvleugeld, in de verwarring raakten belegeraars en belegerden te gelijk in het slot, en hier zette zich het gevecht op leven en dood door. Eindelijk wierden de belegeraars ter poorte uitgedrongen, waar zij weder stand hielden tegen de vervolgers, aan wier hoofd de jonker van *Wadenstein* zich bevond; onverwachts en onvoorziens wierd de jonker getroffen, en men sleepte hem, in weerwil van den moed en weerstand der zijnen, voort, en bragt den zwaar gewonden op den voorburg van den *Engelenburg*, waar hij stervende den biechtvader

beleed, dat ADELHEIDE het verlies harer eer niet had willen overleven, en zich met zijn ridderlijk zwaard had van kant gemaakt. Naauwelijks had de maagdenroover dit erkend, of die van den *Engelenburg* waren geen heer meer over hunne wraaklust; eer de priester de laatste plegtigheid der verzoening konde verrigten, nog voor des Ridders verscheiden was bij uitgeschud, wierd hem den laatsten adem verhaast, het ligchaam weggeworpen, den wolven ter prooi, en, ingevolge zijnen vloek, het pantser en het vizier genageld aan de poort van den voorburg, ter straf der beleedigde vrouweneer, waar het heden na eeuwen den bezoeker nog herinnert aan de woestheid en dapperheid der ridderdagen.

Maar ook het kruis is nog aanwezig, dat de priester gehecht heeft onder de wapenrusting van den ridder, en dit kruis noodigt ons niet te twijfelen aan de verzoening dáár boven.

Het wierd guur, het gras was vochtig, het regende en woei, het verhaal der legende had mij van dit alles niets doen gewaar worden; maar toen de verteller zweeg, bevond ik mij doorregend, ik verliet den bouwval en verheugde mij in de nabijgelegene herberg eenen warmen haard te vinden, waar ik weldra gerestaureerd was en mij bekwaam bevond den pelgrimsstaf weder op te vatten en elders mijne schreden te voeren.

P. S. SCHULL.

AAN DE TAAL.

ô Geestlijk wezen, schaarsch gekend; maar nooit ontwikkeld
Door hem, die koud van ziel, met doodsche klanken rijmt,
En die, daar de eerzucht meer dan 't geestdriftvuur hem prikkelt,
In 't zweet zijns aanschijns dicht en woorden samenlijmt!
ô Nooit volprezen gaaf van de Almacht, die den Dichter
Ten vleugelvoertuig dient, dat hem verheft van de aard,
En 't Godsvuur rooven doet, dat hem tot Volksverlichter
Verhoogt, en 't diepst geheim der Menschheid openbaart!
ô Taal, bekoorbre band, die ons met de englenchooren
Verwantschapt; hemelgift, waardoor de mensch als zij,
Den eeuwgen God ten lof, de hymne mag doen hooren,
Als voorklank van 't muzijk der zaalgen harmonij.
Tolk, die 't Profetendom geheimen toevertrouwde,
En 't raadsbesluit bezong, dat menschen heil belooft!
Orakel, dat Homeer zijn wonderkracht ontvouwde,
En dertig eeuwen roems doet vonklen om zijn hoofd!
ô Taal, verklaar ook mij den rijkdom van uw krachten,
Uw toonen, tinten, glans, verscheidenheid en vier,
Opdat mijn boezemzucht geen onbevredigd smachten,
Maar zielsuitstorting zij, in 't galmen van de lier!
Dan wordt mijn zwakheid kracht; mijn duister, middagklaarheid;
Mijn staamren, harpgezang; mijn koude, zomergloed!
Dan wordt ô BILDERDIJK! uw spreuk aan mij bewaarheid:
«Zijt meester van de taal, gij zijt het van 't gemoed!»

A. VAN DER HOOP, Jr.

DIES NATALIS GULIELMI REGIS.

Commento cecinit docto veneranda vetustas
    Parcarum curas fatidicamque colum:
Inchoat alma Venus, producit stamina Juno,
    Orta jovis Cerebro dum Dea finit opus.
o *Numa!* non aliter vitae tua pensa trahebant,
    Rupit, *Aristides,* sic Dea trina colum.
Jam truncatus adhuc si fusus fila tenebat,
    Quaeris, de reliquis quid statuere deae?
Scilicet ex reliquis heroum nascitur heros,
    Vitamque ex vita texere Parca solet.
Stamina non aliter vitarum sparsa legebant,
    Fortis *Aristidis* legiferique *Numae;*
Amborum vitae filis tua pensa trahentes,
    Hic dixere Deae Rex *Gulielmus* erit.

CIↃCIↃCCCXXXIV. P. S. SCHULL.

LENTELIED,

DEN

KONING DER NEDERLANDEN

TOEGEZONGEN.

De winter vlood: de lentezon
  Beschijnt weêr beemd en akker.
De bloem ontluikt bij beek en bron,
  Het vooglenchoor is wakker,
En heft in linde en olmenblaân
Het hoogtijlied der schepping aan.

Het vee verruilde schuur en stal
  Voor frissche klaverstreken.
De jeugd is warsch van 't stadsgeschal
  Naar 't bloeiend veld geweken,
En looft, belonkt door 't zonnevuur
Den goeden Schepper der natuur.

Beweging keert na korte rust
  En alles ademt zegen!
Het waassemt alles levenslust
  Uit bosch en bloemhof tegen,
En zingt met duizendstemmig lied:
Verban uw zorgen en geniet!

Dat lied, ô Neêrlands dierbre Vorst,
  Die trouw aan 't woord der ouderen,
Uw volk ten heil, de staatszorg torscht
  Op onverwrikbre schouderen;
Dat lied klinkt ook met zoet akkoord
Tot u, langs bosch en vijverboord.

Ga, smaak de vreugd van 't mild getij,
  Op 't Loo, dat Neêrlands Eden!
Geniet daar, als een vogel vrij,
  De reinste zaligheden!
Geen Vorst is meer dan gij op aard
De gunst der lieve lente waard.

Vergeet mijn Koning! dáár de wond
  Door d' ondank u geslagen!
Schouw dáár verrukt uw lusthof rond,
  Omringd van dierbre magen,
En loof met hen in 't beukenwoud
Den God, waarop ge uw uitzicht bouwt.

Hij, brave Vorst! verlaat u nooit,
  Al spant ook 't onrecht samen
In 't kleed van Burgerzin getooid:
  Hij zal het kwaad beschamen,
Zijn macht bespot der boozen macht,
Hij is met u en uw geslacht!

Hij deed het trouw, oud Hollandsch volk
  Zijn heil in de orde vinden;
Hij deed het door d' onzaalgen kolk
  Van 't oproer niet verslinden;
Maar 't woên braveren van d' orkaan,
Gelijk een rots den oceaan.

Hij deed voor Leuvens grijzen muur
  Bij 't oorlogsvendel wuiven,
Gelijk een wolk in 't morgenuur
  Des vijands macht verstuiven.
Zijn schild heeft dáár ons heir behoed,
Gelijk 't de hen heur kiekens doet.

Hij is en zal met Holland zijn,
  Al is ook 't uitzicht duister!
Na 't onweêr geeft Hij zonneschijn,
  Na d' avond uchtendluister,
En na de sombre winternacht,
De lente, rijk aan zonnepracht.

De lente is daar: verkwikking geurt
  Uit bloemhof, veld en dreven.
Smaak, eedle Vorst! der zorg ontscheurd
  Het zoet van 't buitenleven:
Geen Vorst is meer dan gij op aard
De gunst der lieve lente waard!

Mei 1834. A. VAN DER HOOP, J[r].

IN HET ALBUM VAN DEN HEER

Mr. G. O. STOOP.

Geen zoogenaamde vriendschapsband,
Bij 't schuimen van den wijn geklonken,
Verduurt den tijd, is sterk, mijn vrind!
Maar breekbaar als het glas, waaruit het wordt gedronken.
Des vriendschapsband alleen is sterk,
Dien trouw en achting knoopt, uit grond van 't hart geboren.
De tijd vernielt dien niet, o neen!
Maar maakt hem sterker dan te voren.

J. MICHELL.

AAN DEN HEERE

FRANS GREENWOOD *).

Al schijnt mijn Wolf voor 't oog wat fel,
Daar elk hem schijnt op 't lijf te smijten,
Hij zal, ô GREENWOOD! u niet bijten,
Hij kent zijn' vrienden al te wel.

J. ZEEUWS.

---

*) Deze regelen waren geschreven in het exemplaar van *den Wolf in het schaapsvel*, door den Dichter aan zijnen kunstvriend geschonken.

TOAST

AAN DE NAGEDACHTENIS VAN

MICHIEL ADRIAENSZ. DE RUITER,

EN

PIETER PIETERSZ. HEIN,

BIJ HET AANSCHOUWEN HUNNER BORSTBEELDEN, GEPLAATST IN DE ZAAL VAN HET KOLLEGIE ZEEMANSHOOP TE AMSTERDAM.

*(Bij gelegenheid van het Feest aldaar gevierd op den 24 Augustus *), 1829.)*

Ziet RUITER's beeldtenis geplaatst in deze muren!
Piet-Hein's gelijkenis gesteld in gindsche nis!
Het borstbeeld van een paar, wiens roem en luister duren,
Zoo lang op aarde moed en deugd in aanzien is!
'tAanschouwen van deez' twee, zoo onverschrokken Helden,
Moog wel bij ons 't besef, dat *Nêerland* niet, als toen,
Aan ieder volk der aard! 't gebied der pekelvelden
Thans meer betwist, met smart en weemoed voelen doen;
Maar de eigen' aanblik zal in 't Neerlandsch hart ontbranden,
De zucht om op hun spoor met moed steeds voor te treên,

---

*) *Il faut juger les écrits d'après leur date.* (zegt Mevr. VAN STAEL). Men bedenke, dat deze regels in 1829 werden vervaardigd; de dagen b. v. van 27 October 1830; 5 Februarij 1831, en van December 1832 hebben de waarheid bevestigd:

Dat 't ZEEVOLK steeds de ROOF van Neêrland was en bleef!

Oud Neêrlands naam en vlag, aan 's wareldś verste stranden,
Met diep ontzag te doen vereeren, als voorheen.
Ontrolt daartoe die vlag, o edele waterhelden!
Dat ieder uwer steeds naar die bedoeling streev'!
Dan zal het Nederland met dank aan de aard' eens melden,
Dat 't ZEEVOLK steeds de HOOP van Neêrland was en bleef!

Amst. 28 Febr., 1834. W. J. C. VAN HASSELT.

DE BIDDENDE.

LAURA bidt, en heildauwdrupp'len zijgen
Op heur hart uit serafswieken neêr,
o Als Abels offergeuren stijgen
Haar gebeden tot den Heer!

Zie, ze knielt met de armen opgeheven,
Als een beeld door RAFAËL gemaald.
Zie, ze knielt met hemelglans omgeven,
Die van zalige Englen straalt!

Zij gevoelt haar roeping, kent haar waarde
Door den gloed, die 't Euangelie spreidt;
Proeft, geknield, den voorsmaak op deze aarde
Van den hemel, die heur beidt!

Zoo, o God! vol heilig, vast vertrouwen,
Vol geloof, omgolfd van majesteit,
Onschuldvol deez' biddende te aanschouwen,
Is een blik in de eeuwigheid!

Naar MATHISSON. DE THOUARS.

ANEKDOTEN EN MERKWAARDIGHEDEN

UIT DEN OUDEN TIJD,

GETROKKEN UIT DE

CRONICA DER H. STAT COELLEN.

Danswoede te Keulen *en elders*, *anno* 1374.

In dit jaar vertoonde zich eene vreemde ziekte, en die nog niet veel gezien is voor of na dien, en echter, zoo als de geleerden (die meyster) schrijven, van natuurlijke oorzaken voortkwam, welke zij *mania*, d. i. razernij of onzinnigheid, noemen. En vele lieden, zoo mannen als vrouwen, jong en oud hadden die ziekte. En als de krankheid hen van tijd tot tijd overviel, hadden zij eene wonderlijke beweging in hun ligchaam, gaven een hijgend (keyschend) en akelig geluid en wierpen zich ter aarde op den rug, zoodat men ze gordelen en binden moest; en aldus dansten zij in kerken en kluizen, en andere gewijde plaatsen, roepende: *Here sent Johan, so, so, vrisch ind vro, here sent Johan!*

Zij, welke deze ziekte kregen, genazen meestal binnen 15 dagen, doch eindelijk geschiedde er veel boeverij en bedrog mede, en zij werden overal verdreven.

Eene Bedevaart van kinderen.

In het jaar 1455 was er eene groote bedevaart naar *St. Michel* in *Normandie*, en dat duurde wel bij de twee jaar. En dat begonnen kleine kinderen van acht, negen, tien en twaalf jaren, uit alle landen. Zij vergaderden bij groote hoopen uit alle steden en dorpen van *Duitschland*, *Italiën* (*Welschland*) en ook uit andere landen, en verlieten vader en moeder. Zoo gingen zij paar aan paar in processie, en badden hun vaandel, dat men voor hen uitdroeg, waarop *St. Michel* geschilderd was. De kinderen, die uit eene en dezelfde stad of dorp waren, hielden zich bij elkander, en op het vaandel stond ook huns Heeren wapen, onder wiens gebied zij behoorden. Het was jammerlijk om te zien, dat deze kinderen van hunne ouders zoo wegtrokken, tegen derzelver wil en zonder teergeld. Echter kwamen zij gezond terug, daar hun overal op weg genoeg spijs en drank gegeven werd, en toen zij te *St. Michel* kwamen, offerden zij de vanen aan den Heiligen MICHAËL. Ten laatsten gingen ook bejaarde luiden daarheen, mannen en vrouwen, knechten en maagden.

Beschrijving van eene hooge mis, gevierd te Rome, *door Paus* ALEXANDER VI *in het bijzijn van Koning* KAREL.

Toen de voorschreven Koning te *Rome* aangekomen was, deed de Paus eene mis met zoo groote staatsie, als ooit te voren gezien was. Hij liet zich dragen van zijn paleis naar het hoog altaar, zoo als

de gewoonte is, hebbende op het hoofd eene zeer kostelijke kroon, die geschat werd op driemaal honderd duizend dukaten. Hij ging naar het altaar met honderd en twintig Bisschoppen, die voor hem uit gingen in alben en met zeer kostelijke koorkappen. Item, hem volgden twintig Kardinalen, en deze droegen hoeden van wit damast, zoo als de gewoonte is. Item, daarna volgden Kardinaal-Bisschoppen, item Kardinaal-Priesters, item Kardinaal-Diakenen, elk naar zijnen rang. De twee oudste Kardinaal-Diakenen dienden den Paus ter misse. En toen de Paus in de kerk gekomen was, deed hij een miskleed aan, versierd met edele gesteenten, hetwelk met zijne overige kleeding geschat werd op vijfmaal honderd duizend dukaten; en in de mis zong men twee Epistelen, eene in het Latijn, en eene in het Grieksch en het Evangelie desgelijks. De Koning diende ook den Paus ter misse, en deze deelde de hostie in vier deelen. Het eene nam hij zelf, het tweede gaf hij den diaken, het derde den onderdiaken, het vierde den Koning tot een teeken van hun vriendenbond; hetzelfde geschiedde met den kelk.

Item, daar waren drie zetels geplaatst, de eene hooger dan de twee andere. Op den hoogsten zat de Paus; ter regter zijde zat de Kardinaal van *Napels*, ter linker zijde de Koning en eenige Kardinalen. In de mis waren wel twintig duizend menschen tegenwoordig, waarvan naauwelijks duizend Romeinen, al de overige waren Franschen. *Ind dat selve is niet vill me geschiet.*

S. R. SPINSTRA.

GÖTHE EN SCHILLER.

« *Göthe* gelijkt eene bekoorlijke, vlakke landouw, verlicht door de volle middagzon, door boomen omgeven, met helderstroomende rivieren, overdekt met weelderige graanvelden, en prijkende met veelkleurige bloemen. Eene drukke heerbaan loopt door het midden, waarop men vele deftige reizigers opmerkt, maar ook allerlei gespuis, zoo als men het op openbare wegen veelal ontmoet, dat zich alles veroorlooft, en zich om de kieschheid van anderen weinig bekreunt.

Schiller, daarentegen, is eene bekoorlijke Zwitsersche vallei, met geurige graslanden, en met bergen, om wier kruin de adelaars zweven, met donderende watervallen en ruischende bosschen. In het Oosten rijst de maan omhoog; in het westen is de zon verdwenen, en van achter de lagere bergen verheft zich, in stille majesteit, rein en grootsch, het onmetelijk ijsveld der *Jungfrau*, nog gloeijende van de stralen der verdwenen zon.

VAN DE VELDE.

CORRESPONDENTIE.

ANTWOORD op de mededeeling over mijn stukje, betreffende de uitroeijing der Tempelheeren-Orde in Zierikzee.

Toen ik, op verzoek, mijne gedachten ter nedergestelde, over de door WAGENAAR, III Deel. bl. 192, opgeteekende gebeurtenis, betreffende de uitroeijing der bovengemelde orde in deze stad, heb ik geen ander oogmerk gekoesterd, dan om door het zamenvoegen van geschied- en tijdrekenkundige aanmerkingen, dit verhaal als een sprookje, van alle waarde ontbloot, te doen beschouwen; daarin geloof ik geslaagd te zijn, en het zal wel bij niemand, die de geschiedenis beoefent, in twijfel getrokken worden, of de door mij opgevoerde bewijzen voor het onaannemelijke dier gebeurtenis zijn zoodanig afdoende, dat deze wel niet verder als wezenlijk zal worden beschouwd.

Het bevreemdde mij alzoo te regt, naar mijne wijze van zien, dat een CRITICUS, zich teekenende P., mijn betoog, neen! dat doet hij niet, maar mijne gevolgtrekking uit hetzelve afgeleid, omtrent het niet bestaan van den lastbrief op de Regering van *Zierikzee* om de Tempelheeren uit te roeijen, in derzelve juistheid aanrandt, en uit zijne 4 ellen hooge en 5 ellen lange kassen en manden met door de

ratten verknabbelde papieren, oordeelt te mogen stellen, dat het alles behalve bewezen is, dat die brief, of er nooit geweest is, of dat dezelve nog niet zou kunnen gevonden worden.

Wanneer de steller dezer critiek bedaard bladz. 84 en 85 van de *Bijdragen*, I Deel, 2^e^ stuk, gelezen had, zoude hij gezien hebben, dat, even als ik zeer bescheiden het bestaan van dezen brief op historische gronden heb ontkend; evenzoo ook uit het actuele standpunt der onderzoekingen in, en regeling van het oude Stedelijk-Archief, gemeend heb te mogen besluiten, en als vrij stellig opgeven, dat deze brief en omslag niet bestaan.

Ik geloof der waarheid getrouw te blijven, wanneer deze gedachte door mij wordt volgehouden; immers, indien de last of het bevelschrift tot uitroeijing dezer orde, aan de Regering van *Zierikzee*, geschiedkundig onwaarschijnlijk, ja onstelbaar is, en indien de voor dezen last door de geschiedschrijvers aangeduide tijd niet overeenstemt met, maar jaren *na* de vernietiging der Tempelieren is, dan moet reeds daarom, de gebeurtenis van *Zierikzee* opgeteekend, eene fictie zijn, en met deze, het bestaan van eenen brief of lastgeving daartoe vervallen, welke alzoo ook met regt als verdicht kan worden aangemerkt.

Maar ik durf den Criticus opvoeren, dat, ondanks de menigte van onderzochte papieren uit het oude oude Archief der stad, de onderzoeker derzelve genaderd is tot de jaren van 1473, blijkens Inventaris

daarvan door zijn Ed. aan de Regering van *Zierikzee*, in dato 30 Augustus, 1833 overlegd; op dezen komt het stuk in geschil niet voor, en evenwel zou hetzelve, volgens de jaren der gebeurtenis, daarin moeten zijn opgeteekend. Ook van dien kant blijft dus mijne vooruitzetting, dat de brief, zoo min als de zaak zelve immer bestaan hebbende, niet zal gevonden worden, niet alleen vrij stellig, maar ontwijfelbaar waar.

Ik neem alzoo mijne stelling over deze gebeurtenis niet terug, en aangezien ik reeds, in mijn eerste stukje, het onwaarschijnlijke heb aangetoond, dat deze brief onder de in 1810 of 1811 verkochte papieren heeft kunnen begrepen zijn, acht ik de zaak voldongen.

Deze korte verdediging aan de Redactie van het geëerd tijdschrift: *Bijdragen* enz. bij deze opgezonden, wordt aan dezelve overgelaten, om dit antwoord al of niet een plaatsje in te ruimen.

Zierikzee,
den 1 Februarij, 1834.

KROEF.

Aan Mr. P. S. SCHULL, Redacteur van het tijdschrift, *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis* te *Dordrecht.*

WELEDELGEBOREN HEER!

In het laatste stuk uwer *Bijdragen* enz., komt op pag. 109 eene optelling der verschillende uitgaven van den *Biëncorf* voor; en wel die van 1569, 1572, 1600, 1631, 1542, 1733, 1769. Mij zijn, behalve deze, nog twee drukken bekend, waarvan ik de titels hieronder opgeven zal:

1°. *De Byen-corf*, der H. Roomschen Kercke. Voorstellende een clare ende grondelicke uytlegginge des Sendt-briefs van Meester *Gentianus Hervet*, uytghegheven in Fransoys ende Duyts, aan den afgedwaalden van het Christen Geloove. *By den Auteur selve vergroot*, *ende verrijckt naar den Fransoyschen Byen-corf*, *ofte Tableau*, etc. *by hem int Licht gebracht*, *int Jaer* 1799. Om het ruwe titelvignet, de Pauselijke driekroon voorstellende, leest men:

Leest Leser dit met vlijt, hier sult ghy sien end' merken
Den sin end't grondig soet, der Catholijck-scher Kercken.

Tot Delf.

Voor Adriaen Gherritsz. aan de Coren-markt (zonder jaartal).

2°. *De Byen-corf* der H. Roomscher Kercke door Philips Marnix, Heer van *St. Aldegond.* By den

Auteur vergroot ende vermeerdert. Anno 1645. Tot Vtrecht. By David van Hoogen-huijsen.

Indien UWelEdelgeb. deze korte aanteekeningen een plaatsje in UWelEdelgeb. veelgeacht tijdschrift wilt inruimen; verzoek ik UWelEdelgeb. zulks in een der eerstvolgende stukken te doen.

Met verschuldigde gevoelens van hoogachting noem ik mij,

WelEdelgeboren Heer,

UwWelEdelgeb. Dienaar,

Zutphen, 1834.

H. J. SWAVING.

Den Heer A. A. te *Amsterdam*, schrijver van een naamloos en ongefrankeerd grafschrift, verzoekende om, bijaldien het niet geplaatst werd, in de *Bijdragen* zelve, deswegens de reden te mogen weten, zij berigt dat, bijaldien zijn Ed. dit blijft verlangen, hij ons postvrij nader schrijve, als wanneer hij openhartig de oorzaak zelve vernemen zal, welke ons bewogen heeft in zijn verzoek voor als nog niet te treden.

DE REDACTIE.

Het Hemelsche gericht heeft zich ten lange leste
Ontferremd over mij. —

Met deze woorden van een groot treurspeldichter, heeft de tragische Muze hare vreugd ontboezemd,

bij het vernemen dat de Mantel van WATTIER niet was blijven liggen. — *Mevrouw* MULLER, geboren WESTERMAN, heeft, in het vervullen der rollen van *Phedra* en *Meropé*, bewezen, dat Melpomené het Vaderland van DUIM, CORVER, SNOEK, BINGLEIJ en WATTIER niet langer ten stiefmoeder strekken wil; overal waar de begaafde vrouw hare rollen vervuld heeft, gewierd haar de verdiende toejuiching; te *Rotterdam* was mijn mede-redacteur het orgaan des publieks, toen hij haar de volgende regelen toewijdde:

Nog zonk het tempelchoor, der Treurgodes geheiligd
Voort 't woest gestorm der eeuw niet daavrend in het NIET;
Nog leeft een Priesterschaar, die 't heiligdom beveiligt
En 't outervuur ontsteekt, dat gloed en leven biedt.
Nog heeft de burgerpij het purper niet vervangen,
En Thespis hooge broos siert nog des kunstnaars voet,
Die met den mantel, die aan Vorsten past, omhangen,
De stoute orakeltaal der Dichtkunst hooren doet.
Nog leeft het Treurspel: 't boeit nog toovrend oog en ooren;
't Schokt nog de zielen door zijn sombre melodij;
En 't reikt, (wat ook ontzonk) aan meen'gen uitverkoren
Nog MELPOMENÉS dolk, als staf van heerschappij:
Dat hebt ge aan ons getoond, o bloem der kweekelingen
Van de ongelijkbre vrouw, wier roem geen wareldstad,
Geen eng beperkt gebied met stralen mogt doordringen;
Maar voor geheel Europe een bron van licht bezat.
Elk diepgevoelend hart, dat kunst en waarheid huldigt,
En door geen wansmaak in zijn oordeel werd verstrikt,
Is met uw vriendenrei, u lof en dank verschuldigd
Voor 't zuiver kunstgenot, waarmeê ge ons hebt verkwikt.

Geleid door vaderzorg; geschraagd door kunstenaren,
Wier hart als 't uwe alleen ontgloeit voor 't ware schoon,
En 't kunstvuur onderhoudt op weidsche treuraltaren,
Verdient uw grootsch talent de u aangeboden kroon.
Gij hebt ons PHEDRA, door de minnesmart verwilderd,
Vertoond, gelijk het brein des Dichters zich haar dacht:
Gij hebt in MEROPÉ de koningin geschilderd
En 't roerend moederbeeld, met trekken fier of zacht.
Gij deedt ons siddren voor het noodlot, of ontgloeien
Van blijdschap bij elk blijk van milde hemelgunst;
Gij deedt, (wat meerder zegt) ons aller tranen vloeien:
Die tranenvloed bewijst de zegepraal der kunst.
Ga voort op 't moeilijk pad, zoo schittrend ingeslagen,
Ga voort, beschaafde vrouw! dat Amstelvloed en IJ
Om strijd van uwen roem en lauweroogst gewagen,
En 't hooge Treurspel bron van hooge vreugde zij!
Maar moog somtijds de Stad, waarin gij werdt geboren,
't U lievend *Rotterdam*, u zweven voor den geest;
Elk uur, waarin uw kunst daar 't treurspeldicht doet hooren,
Bereidt uw Vaderstad een hartverheffend feest.

Rotterdam, 7 Junij, 1834. A. VAN DER HOOP, Jr.

Men heeft ons het Prospectus gezonden van een drietal werken, vertaald, wel is waar, maar vertolkt door handen, welke, zelve oorspronkelijke werken kunnende voortbrengen, de gunstigste gedachten doen geboren worden, minder omtrent de werken zelve, trouwens de namen van NÖSSELT in het vak der Algemeene geschiedenis, van CANNABICH in de Aardrijkskunde, en eindelijk die van den grooten Zweed

BERZELIUS, behoeven geen gezag van aanbeveling; maar omtrent de wijze van overplanting op den Vaderlandschen bodem, hetwelk zoo vaak door ongewijde handen geschiedt, — wij bedoelen:

Het *Leerboek der Aardrijkskunde*, door J. G. F. CANNABICH, 5 deelen, groot 8°.

De Algemeene geschiedenis voor Jongelieden, bijzonder voor aankomende en volwassene Meisjes, door T. NÖSSELT

En het *Leerboek der Scheikunde*, door J. J. BERZELIUS.

De Heer WAP bezorgt ons CANNABICH, Mevr. VAN MEERTEN NÖSSELT, en de Heer G. J. MULDER BERZELIUS.

De uitgever dezer *Bijdragen* neemt de inteekeningen gaarne op.

P. S. SCHULL.

Uren van Godsdienst, ter gelegenheid van de Cholera te Zwolle, *met bijvoegselen*, door G. H. VAN SENDEN. Te *Zwolle*, bij J. de Vri en M. Brinkman de Vri. 1833.

De talrijke lijst van Inteekenaren, welke dit boek vergezelt, overtuigt reeds van het algemeen belang, dat inzonderheid het *Zwolsche* publiek stelde in deze lettervrucht van den kundigen en werkzamen VAN SENDEN. Door het publiek maken van deze Uren van Godsdienst of Kanselredenen, ter gelegenheid van de ook te *Zwolle* uitgebroken' Cholera gehouden, kunnen 's mans toehoorders lezen en herlezen, wat zij gewis niet zonder de hoogste belangstelling uit zijnen mond aangehoord hebben. En bij de bestaande vreeze voor de mogelijkheid van nieuwe aanvallen van den Aziatischen Braak-loop, behoudt dit werk eene belangrijkheid, die hetzelve uit de verschijning der schrikwekkende ziekte eigenaardig ontleende.

Hoogst gepast is de keus der teksten, die bij drie onderscheidene gelegenheden behandeld werden. Eene bij de in acht te nemen' kortheid, goede bewerking kenmerkt deze stukken; zij ademen alle eenen Evangelischen geest; gaan van het hart tot het hart, zijn

geschikt om den bedoelden indruk bij hoorder en lezer te weeg te brengen. Zoo de Schrijver zich eenig bij deze gelegenheid uitgesproken gebed had kunnen herinneren, zou de mededeeling daarvan het Evangelisch karakteristieke, in tegenstelling van het Oud-Testamentisch Joodsche, in het gebed des Zwolschen Opper-Rabbijns, dat in de bijvoegselen eene plaats vindt, gewis in het oog hebben doen stralen. Te meer had men dit kunnen verwachten, omdat deze uren van Godsdienst grootendeels bid- en dankuren waren, en als zoodanig bij elke rede aangekondigd worden.

De eerste rede heeft tot tekst het 14 vers van het II Boek van *Samuël*, het 24 Hoofdstuk.

« Toen zeide DAVID tot God: Mij is zeer bange. « Laat ons toch in de hand des Heeren vallen, want « Zijne barmhartigheden zijn vele; maar laat mij in « de hand der menschen niet vallen. » Uit deze woorden worden de volgende *vier* opmerkingen afgeleid:

I. Dat volksziekten geenszins geheel ongewone verschijnselen zijn.

II. Dat eene volksziekte, hoe verschrikkelijk op zich zelve, toch niet zoo geducht is, als oorlog of hongersnood.

III. Dat eene volksziekte onder het bestuur van God staat, die haar kan matigen of doen ophouden.

IV. Dat men bij eene volksziekte Gods barmhartigheid moet aanroepen.

Al deze opmerkingen zijn zeer wel uit den tekst

af te leiden, en worden, zoo als het ons toeschijnt, met oordeel ontwikkeld. Alleenlijk zou men kunnen vragen of niet in de regtvaardiging der keuze van DAVID, om liever in de handen Gods dan in die der menschen te vallen, had behooren in aanmerking te komen, het beginsel, hetwelk de bezoekingen Gods kenmerkt in onderscheiding van het beginsel bij het kwaad, dat menschen hunnen medemenschen aandoen? dit, dunkt ons, is in eene leerrede van den Predikant NYHOF te *Gouda* *), ten behoeve van minvermogende stadgenooten in den plaatshebbenden nood uitgegeven, niet zonder reden in het oog gehouden.

De vergelijkende schets van de rampen des oorlogs en des hongersnoods naar waarheid geteekend, plaatst de barmhartigheid Gods bij de heerschende ziekte in een helder daglicht; maar de waarheid, in den tekst uitgedrukt, zou meer in het oog gehouden zijn, indien op het beginsel bij Goddelijke en menschelijke daden waren gelet geworden.

In de tweede rede wordt op de vermaning des Apostels, *Coloss.* IV: 2a: « houdt sterk aan in het « gebed, » aangedrongen.

Bij stof tot danken voor aanvankelijke uitredding uit hoogen nood, vervalt men er ligtelijk toe, om in het bidden te verflaauwen. Dit verschijnsel wordt

---

*) NIJHOF en VAN SENDEN!

Tyriusque mihi nullo descrimine agetur.

VIRG. *Aen.* I. v. 578.

Red.

in het eerste punt naar waarheid en met fiksche trekken afgeschilderd.

Vervolgens worden, in het tweede stuk, de gronden aangewezen, die den mensch verpligten, in weerwil der aanvankelijke uitredding, niet te vertragen.

De *eerste* grond dezer volharding is: het gevaar is nog niet geweken.

De *tweede*, wij hebben aanvankelijk verhooring ontvangen;

Eindelijk, anders zouden wij alle vrijmoedigheid verliezen in toekomstig gevaar.

Misschien had deze vermaning nog kunnen worden aangedrongen met de opmerking, dat het gebed steeds de uitdrukking zijn moet van de gewone stemming des Christens.

Immers ook dan wordt het gebed, in een' wijderen omvang des woords, voor Godsvereering genomen.

Bij het noemen der zedelijke bedoeling van de ziekte, beroept zich de Heer VAN SENDEN op een' vroeger uitgesproken' leerrede *).

Elk heeft zijne eigene manier van zien, en daarom zal er ook, met betrekking tot dit punt, verscheidenheid van inzigten plaats hebben.

Denkt men nu over deze zaak na, dan gevoelt men spoedig hoe bedachtzaam wij behooren te zijn in

*) *Het groote onderwijs dat God door de thans heerschende ziekte aan het Menschdom geeft.* Eene leerrede over *Jesaïa* XXVI: 9^b. Te *Zwolle*, bij J. J. TIJL. 1832. Vergelijk de *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis*, I. D. bladz. 254. *Red.*

ons oordeel over de bedoelingen Gods, in hetgene ons treft, het zij goed, het zij kwaad, en dan is het mij steeds voorgekomen, dat, om de bedoelingen Gods, in hetgene verblijdt of bedroeft, te kennen en te erkennen, niemand beter in staat is dan het hart van ieder' Christen, dat is, van ieder' mensch, die zijne betrekking tot den Vader der menschen erkent. — Bijaldien men zich dan bepale tot de vraag: wat bedoelt God met deze ramp bij mij? dan heeft men aan de enkele kathegorie van belooning en straf niet genoeg.

Ofschoon wij derhalve onzen bijval niet kunnen weigeren aan hetgeen de Heer VAN SENDEN desweges zegt, wij erkennen, dat wij ons beter nog vereenigen kunnen met hetgeen, onzes bedunkens, zoo waarachtig schoon en treffend is gezegd in een werkje van den Predikant HUËT te *Rotterdam*, hetgeen tot opschrift heeft: « Zal er een kwaad zijn in de stad, « dat de Heere niet en doet? »

In het dank-uur werd gehandeld over *Psalm* 116, het tweede gedeelte: « Wat zal ik den Heer vergelden voor zijne weldaden » enz.

Eerst wordt de aandacht gevestigd op den Israëliet, die zijn dankbaar gevoel in dezen Psalm uitstort. Vervolgens aangewezen, hoe het plegtig dank-uur naar deszelfs voorbeeld door ware dankbaarheid moet geheiligd worden.

In het eerste gedeelte, wordt het noodige over den Psalm, de uitdrukkingen en het warm gevoel des dichters gezegd en belangwekkend voorgesteld.

De ontvangene weldaad wordt vervolgens uit twee oogpunten beschouwd:

I. Als bewaring van ons leven.

II. Als verschooning van onze stad.

III. Als weldaad Gods door menschelijke zorg.

IV. Als versterking door de kracht van de Godsdienst.

Nu wordt de toeheiliging aan God, den Weldoener, als de echte proef der dankbaarheid voorgesteld.

Zonder dien toeleg, leert VAN SENDEN, zouden wij met de daad toonen, *vooreerst* het wezen der dankbaarheid niet te kennen, ten *tweede*, door het buitengewone der weldaad niet getroffen te zijn geweest, ten *derde*, het treffende van haren aard niet te gevoelen, ten *vierde*, onze geloften niet te volbrengen.

De opnoeming van deze punten, strekkende om den aard der ontvangen' weldaden en die der dankbaarheid voor oogen te stellen, toont op nieuw, hoezeer de Heer VAN SENDEN berekend is om van een' welgekozen tekst een doelmatig gebruik te maken.

De doorgaans sierlijke en schilderachtige stijl van den Schrijver kenmerkt ook deze redenen. Tot eene proef diene het volgende, uit de tweede rede ontleend, betrekkelijk de vertraging in het gebed:

« Ja, Toehoorders! Zoo is de mensch. Wanneer
« de wateren aan de lippen komen, dan wordt God
« Zijne toevlugt; maar pas is hij voor geheel ver-
« zinken bewaard, of hij gelooft reeds, zich door
« eigen kracht te kunnen helpen. Als alles rondom
« hem nacht is, dan zoekt hij naar Goddelijk licht;

« maar pas blinkt hem eene star in den nacht, of « hij zoekt naar eigen licht. Wanneer de aarde te « kort schiet, sluit hij met den Hemel verbonden; « maar pas heeft de getrouwe helper aanvankelijk « gered, of hij verlaat Zijnen Goddelijken bondge- « noot trouweloos, en stelt vleesch tot zijnen arm. « Zijn eenigzins bedaard gemoed gaat weder geheel « open voor den noodlottigen invloed der zinnelijk- « heid. De aarde hecht hem weder aan hare korst « door tooverbanden; een looden gewigt legt zij op « zijne schouders, dat de verheffing tot God moei- « jelijk maakt. Zij verstrooit door duizende, steeds « afwisselende verschijnselen zijnen geest, dien hij « nu niet langer kan verzamelen tot de aandacht de « afgetrokkene aandacht des gebeds. Ach! de nood « is nog niet geweken, en reeds wijkt hij van God. « Zijn gebed is een verschijnsel, niet ongelijk aan dat « van den regenboog, wanneer die de zon begroet « in ligt wegsmeltende kleuren; maar dat ook weder « verdwijnt, eveneens als die boog zich oplost, wanneer « de tranen der wolken niet langer nederzijgen.»

Zou de laatste uitdrukking voor den kansel niet te dichterlijk zijn? Zou daarin de zamenvoeging van denkbeelden niet te ver gezocht zijn?

De bijvoegselen vermeerderen de belangrijkheid van dit geschrift.

De beknopte beschrijving der pestziekten uit vorige eeuwen, getuigen van de zorg en vlijt, welke de Schrijver in het lezen der bescheiden, tot het leveren der voorhanden' uittrekselen besteed heeft.

Zij zijn zeer ter zake dienende, want zij bewijzen het gunstige verschil in zaken en omstandigheden, tusschen de Cholera in Europa, bijzonder hier te lande, en de verschrikkelijke ziekten, die in deze streken voortijds geheerscht hebben.

Alle behartiging verdient wat hierover op bladz. 113 en 114 te lezen staat.

Mijn beoordeelend verslag van dit werkje eindigende, vereenig ik mij met den wensch des Schrijvers in de voorrede: « Het werkje strekke, om, met « de geheugenis der bezoeking ook het nut, dat zij « te weeg zou brengen, nog lang te bewaren. Tot « die einden worde het welwillend ontvangen en van « God gezegend! »

VAN DER BANK.

I. *Het achttiende Eeuwfeest van 's Heilands dood, plegtig gevierd op den goeden vrijdag van* 1833, *te Zwolle.* Te *Zwolle*, bij J. Zeehuizen Jr., 1833.

II. *Het achttiende Eeuwfeest van de Goddelijke invoering des Christendoms in de wereld, plegtig gevierd op Pinkster van* 1833. Te *Zwolle*, bij J. Zeehuizen Jr., 1833.

Er is geen twijfel aan, of deze leerredenen zijn in veler handen. Door velen met belangstelling gehoord, zijn dezelve gewis door niet weinigen met genoegen gelezen. Het was naar het oordeel van

des bevoegden onvermijdelijk, dat het voorstel in de Voorrede der eerste leerrede geuit, om het Pinksterfeest van het jaar 1833, tot een algemeen godsdienstig jubelfeest van de invoering des gezegenden Christendoms te bestemmen, zoo wel als de chronologische gronden, waarop dit voorstel rust, veel tegenspraak zoude ontmoeten.

Desniettemin had het denkbeeld, om een honderdjarig jubel van de plegtige invoering des Christendoms op eenig tijdstip te vieren, in weerwil van hetgeen daar tegen gezegd is, zeer veel aanlokkelijks voor de Christenheid in het algemeen; dat hetzelve geopperd werd in den schoot der Nederlandsche Christenheid, scheen dezer laatste welgevallig te moeten zijn; dat het voorstel door den wensch van den geliefden Vorst ondersteund werd, gaf aan hetzelve nog meerder klem, — en het oordeel der Synodale Kommissie « dat zij geene uitschrijving tot « een algemeen Christelijk jubelfeest konde doen, « als zijnde dit eene zaak, waartoe alleen de Synode « bevoegd is. gevoegd bij derzelver beklag, dat het « denkbeeld in het vorige jaar niet geopperd ge- « weest ware, omdat dan de Synode in dezen had « kunnen handelen als bij het jubelfeest der Refor- « matie in 1817, » — dit oordeel was eene niet onduidelijke goedkeuring van het voorstel. Hoezeer dan ook de zaak in het jaar 1833 moeijelijk te verhelpen ware, bleef er, onzes bedunkens, uit hoofde des tijdrekenkundigen verschils, vrijheid om het volgende jaar of eenig ander tijdstip daartoe te be-

stemmen. Ook dit zou, blijkens eene noot van den Heer v. S., in zijn iets aan en over N., zie bl. 46, met goedkeuring door hem zijn vernomen.

Wij moeten dan instemmen met hetgeen de schrijver in het algemeen over het jubelen op bl. 37 van gezegd geschrift aanmerkt.

De eerste rede op den goeden vrijdag van 1833 gehouden, en bestemd tot eene feestrede, heeft tot tekst, de woorden van PAULUS, uit den I. Brief aan aan de Corintheren, het XI. hoofdd., het 26 vers, tweede gedeelte, *Verkondigt den dood des Heeren*, voor de gelegenheid en naar de bedoeling des sprekers met oordeel gekozen.

In de inleiding wordt, zoo meenen wij, naar waarheid en krachtig gezegd:

« Toehoorders! het schouwspel van eene scheidende en komende eeuw van JEZUS dood zal, niet « zonder hooge belangstelling, treden voor onze oogen. « Millioenen hebben dien dag niet gezien, dien wij « aanschouwen; zij vielen tusschen de grenspalen « der eeuwen!

« Millioenen zullen verrijzen en verzinken, en « geen honderdjarige dag van JEZUS dood zal vallen « in hunnen leeftijd! — ons wenkt het kruis, ge- « tooid met den feestelijken bloemkrans; ons roept « het tot den jubel van zijn eeuwfeest! Broeders, « Zusteren, die gedoopt zijt in dien dood, die ver- « lost zijt door Hem! welaan! dat wij, getroffen, ons « scharen om dat kruis, en met hooger en reiner « vreugde in God den dood van JEZUS verkondigen!

« Te dien einde zal het groote denkbeeld, dat he-
« den weder eene eeuw na JEZUS dood is verloopen,
« ons geheel en alleen bezig houden. »

Dit thema wordt nu behandeld:

I. In de waarheid: waarop het steunt.

II. In de herinneringen, tot welke het eigenaardig roept.

III. In de opwekkingen, die het ons geeft. En

IV. In de uitzigten, die het opent.

Het eerste, als zijnde het punt van verschil, moest het zwakste punt worden; wij komen er nader op terug.

Het tweede punt

a. herinnert aan JEZUS dood zelven,

b. aan deszelfs verhevene strekking,

c. aan deszelfs hoogst gewigtigen invloed op de wereld.

De voorstelling der kruisiging doet zien, dat er met oordeel gebruik is gemaakt van hetgeen JUSTUS LIPSIUS in zijn tweede boek: de *Cruce* geschreven heeft.

Wat in dit stuk gezegd wordt, is waar en waardig gezegd.

In het III. stuk wordt de stem des voorgeslachts sprekende ingevoerd; het dichterlijke van deze voorstelling ontglipt onze aandacht niet, maar om het verrassende en treffende van dit oogpunt hebben wij er genoegen mede.

Het *vierde* punt betreft de uitzigten, die deze feestviering opent.

« Zouden wij ons, m. T., dan laten ontrusten, »

« vraagt de spreker, « op dit eeuwfeest van JEZUS « dood, door het bange vooruitzigt, dat die dood « door de nakomelingschap miskend en van zijnen « gewigtigen invloed beroofd kon worden! Neen, « m. G.! wij zien terug, en onze vrees wijkt reeds « grootendeels; wij zien rondom ons, en wij wor- « den kalm; wij vestigen het oog op Gods woord, « en ziet! de schrikbeelden wijken en eene blijde toe- « komst lacht ons aan. »

Hoe waar! is niet tot staving van het *vierde* punt, wat men vindt op bl. 25. « De toekomst ligt voor « een groot gedeelte in de tegenwoordigheid; gelijk « de oogst niet rijpt zonder zaaijing, maar het ge- « volg van haar is, zoo zijn ook de veranderingen « in denkwijs en handelingen uitvloeisels van verder « terug liggende oorzaken. Ik wil u, m. H., thans « niet zoo zeer herinneren aan den pligt, die ten « gevolge daarvan op ons rust, om goed zaad te « strooijen; maar ik merk dit slechts op, om u in « de thans heerschende denkwijze omtrent JEZUS « sterven en deszelfs erkende waardij, als in eenen « spiegel, de toekomst te doen aanschouwen. » enz.

Wat bij die gelegenheid gezongen, zoo wel als wat er gesproken werd, was voor de gelegenheid hoogst geschikt. Het geheel was op feestelijken toon gestemd. Al het gesprokene is verre van nieuw te zijn, ook was dit niet mogelijk en niet wenschelijk.

In den vorm der leerrede en de wijze waarop de zaken worden voorgesteld, door eenen voor zijne taak berekenden prediker, moet noodzakelijk zich

een en ander door nieuwheid onderscheiden, en dit valt in het voor ons liggende niet te miskennen. — Wij beämen voorts wat in eene der N. N. van de *Godgeleerde Bijdragen* ten opzigte van 's mans stijl in zijne geschiedenis der Apologetiek is aangemerkt, als zijnde dezelve doorgaans te dichterlijk ook voor den kanselstijl: de aangehaalde proeven zullen dit genoegzaam staven. Eene en andere uitdrukking heeft ons gestoten, zoo als die van *bewogene dankbaarheid*, bl. 17. In de Nederduitsche taal is deze uitdrukking vreemd, een pléonasmus, die der gedachte geene helderheid bijzet, want dankbaarheid in den mensch, duidt reeds de uitwerking aan, van het gevoel dat dezelve voortbrengt.

Uit het voorgaande volgt, dat ons oordeel over de leerredenen op het Pinsterfeest van 1833 gehouden, over het geheel niet ongunstig kan uitvallen. De gewone Pinkstertekst staat aan het hoofd der beide leerredenen, de aanduiding der te behandelen' zaken, volgt onmiddellijk op den voorgelezenen tekst, hetgeen te beter geschiedt, omdat een' uitvoerige voorafspraak de bestemming der te houden' godsdienstoefening, reeds had doen kennen.

I. Wordt de uitstorting des Heiligen Geestes op de Apostelen voorgesteld, als eene Goddelijke werking, waardoor het Christendom in de wereld geroepen werd. Zou het niet naauwkeuriger geweest zijn, van de vestiging, bevestiging of *plegtige* invoering des Christendoms te spreken? Het Christendom trad immers in de wereld, of werd daarin geroepen, zoo al niet bij de komst des Heeren, althans

met zijne onderwijzingen en zijne gansche geschiedenis.

II. Wordt het Christendom beschouwd, zoo als het op deszelfs achttienden eeuwdag voor ons treedt.

III. Wordt de gemeente geleid of bestuurd bij den feestelijken indruk, dien deze beschouwing van het jubelende Christendom eigenaardig op ons maakt.

Dit laatste punt wordt ontwikkeld in de volgende feestrede, en kon gevoegelijk aan het begin van het feest in de vorige worden aangeduid.

Regt feestelijk is de toon, waarop hier gesproken wordt. Ja, zoo ter viering van het Pinksterfeest, ten allen tijde eene heilige aandrift noodig is, zij schijnt den spreker niet te hebben ontbroken, en wij erkennen haar gereedelijk, in hetgeen wij lazen.

Gewis pasten in den mond des sprekers de woorden, die wij in den aanvang der tweede leerrede vinden op bl. 42 en 43.

« *Feest*, *jubelfeest* zou het nog niet geweest zijn,
« wanneer ons binnenste onbewogen ware gebleven.
« Het woord feest, toehoorders! is toch, wel be-
« schouwd, een dier woorden, welke slechts gedeel-
« telijk in begrippen gevat en in zuivere denk-
« beelden kunnen opgelost worden. Het behoort tot
« het heilige gebied van het inwendige des men-
« schen. Wanneer het binnenste in eene stemming
« gebragt is, verheven boven de meer gewone; wan-
« neer het gemoed ongemeen bewogen en de geheele
« ziel vol is van het voorwerp des feestes; wanneer
« heilige voornemens oprijzen in het binnenste en
« groote besluiten worden genomen, wanneer wij zóó

« staan, ons verblijdende in den God onzes heils
« en ons heiligende aan hem.... dan Geliefden!
« dan is het feest....

Bij de ontwikkeling van woorden, die jaarlijks voor de gemeente worden behandeld, werd niets nieuws, maar te dezer gelegenheid het noodige gezegd.

Wij hebben op eene uitdrukking, als kunnende tot een verkeerd begrip der zake leiden, eene aanmerking te maken.

VAN SENDEN zegt: « Hen, dat is de Apostelen,
« te vormen, tot die verhevene bestemming, namelijk
« tot die van boden van het Gods-rijk, had JEZUS
« door opvoeding en onderwijs wel *kunnen* begin-
« nen, maar niet voltooijen. »

Uit hetgeen gebeurd is, kan immers niet besloten worden tot hetgene op eene andere wijze, zou hebben kunnen gebeuren?

In het *tweede* stuk wordt de Christelijke godsdienst beschouwd, *eerst* als versierd met de kroon eener overwinning, die bovenal luisterrijk is, — ten *tweede* als stralende in eene verdienste voor de wereld, die schier onbeperkt is, en *eindelijk* als bezield met eene jeugdige kracht, die geheel eenig is. Reeds naar deze voorstelling te oordeelen, zal elk moeten betuigen, dat de voorgehouden zaken hoogst belangrijk zijn, en gedeeltelijk uit een nieuw oogpunt moeten beschouwd worden.

De uitdrukking van *bewogene* aandacht is vreemd, even als eene diergelijke reeds aangehaald.

In het *tweede stuk* wordt een bondig overzigt

van de geschiedenis der Christenheid bij Jood en Heiden gegeven.

Wij geven in bedenking, of het wel als waarheid uit de geschiedenis der Christenheid te staven is, wat bl. 19 geschreven staat?

« Reeds zijn gemeenten, uit voormalige Joden en « Heidenen zamengesteld, in *Klein-Azië*, in *Afrika*, « in *Europa* en zelfs *Rome* opgerigt, die allen.... « *ééne* wet van orde en tucht eerbiedigen, naar welke « bestuurders en leden zich regelen.? »

Bij de ontwikkeling van het denkbeeld, dat de jubelende Godsdienst in eene verdienste voor den mensch straalt, die schier onbeperkt is, vinden wij ter behartiging voor onzen tijd het volgende aan te teekenen: « Het kon niet anders, toehoorders! eene « zoo groote en algemeen verspreide werking moest « de gedaante der wereld veranderen. De dweep- « zucht voor het Vaderland, die de drijfveder van « wreede mishandelingen aan vreemden was gewor- « den, werd beperkt tot eene natuurlijke liefde, die « niet eenzijdig andere natiën uitsloot van de gene- « genheid; want deze Godsdienst leerde alle men- « schen beschouwen als eene groote familie, kinderen « van éénen Vader, ontsproten uit één bloed, gelijk « door een bloed verlost; voorwerpen van ééne ge- « nadige zorg, die niemand uitsluit. »

Het feestvuur bezielt den spreker van het begin tot het einde der rede, en zij moest gewis bij de toehoorders den lust opwekken, om op den volgenden dag de feestviering voort te zetten.

De spreker wenscht, in de *tweede* rede, dat het jubelend Christendom begroet worde met aanbidding van God, wiens verhevenste Majesteit in hetzelve schittert.

Ten II. met bewogen? gevoel voor het heil, waarmede het Christendom ons heeft willen beweldadigen; — ten III. met heilige voornemens, om geene voorwaarde onvervuld te laten, waaronder die hoogheerlijke Godsdienst op ons zoude kunnen werken; IV. met heilige geesdrift, om voor den bloei en de uitbreiding van het Christendom werkzaam te zijn; *eindelijk* met vurige gebeden voor de jubelende Godsdienst.

Hier wordt uit de geschiedenis des Christendoms aangevuld, wat bij het overzigt der Christenheid in de *eerste* leerrede minder doelmatig zou geweest zijn. De ontwikkeling des *tweeden* stuks, wordt na eene juiste voorstelling van hetgene was en, Gode zij dank! niet meer is, dus besloten. « Nog rolt die « zelfde stroom daar henen, in welks water mogelijk « de eerste Christenen van deze streken zijn gedoopt « geworden; maar hoe is het land aan zijne boorden, « hoe zijn zij, die dat land bewonen, veranderd. »

Deze plaats is gewis de eenige niet, waar v. S. toont, dat hij partij weet te trekken van hetgeen hem omringt, mij dunkt, dit woord in verband met hetgeen gezegd was, moet het doel getroffen hebben. Nog hebben wij lust om iets uit het *vierde* stuk af te schrijven.

« Op den achttienden eeuwdag het Christendom

« beschouwende, staat het voor ons, niet ongelijk « aan eenen alles overschaduwenden boom, die zich « in twee hoofdarmen statig uitbreidt; de eene die « van het Katholicisme, de andere van het Protestan- « tisme. Gene arm is hoofdzakelijk gescheiden in twee « takken, die der Grieksche en Roomsche kerk; deze « hoofdzakelijk in die der Lutherschen en Hervorm- « den, welke allen zich nog weder in kleinere groe- « pen verdeelen. Ik erken, Toehoorders! het is te « betreuren, dat de eene arm van dien boom, « den anderen vijandig zoekt te verdringen, en hem « nijdig berooven wil van licht en sappen, dat de « eene zich trots verheft boven den anderen, en in « ijdele vertooning van bladeren meer roem zoekt, « dan in het voortbrengen van edele vruchten, waar- « door de Heer toch het meest verheerlijkt wordt; « dat de eene uit den wortel eigenaardige sappen « trekt, terwijl de andere met vreemdsoortige zich « voedt en later kweekt die van elders op den moe- « derstam geënt zijn geworded. Toehoorders! wij « willen, hoezeer van geestdrift vervuld, niet af- « kappen, niet uitroeijen. Wat God verdraagt willen « ook wij verdragen, » enz.

Het gebed aan het slot na de uitvoerige feestrede, komt ook ons voor, te zeer gerekt te zijn.

Is het wel zeer juist, in het gebed na eene rede, die Gods wil en werking in de vestiging des Christendoms in het licht stelt, bij den Aanbiddelijken eene zaak door Hem van eeuwigheid gewild, zoo

voor te stellen, als of zij Hem aanbevolen en bij hem aangedrongen moest worden?

Het gebed des Heeren als aanhangsel of aanvulling van een reeds zeer uitvoerig gebed aan te wenden, is reeds dikwerf door velen afgekeurd.

De gezangen zijn wederom met oordeel gekozen, en zeer gepast, na de ontwikkeling van de onderscheidene punten, telkens tusschen de rede ingevoegd. Zij moeten het feestelijke der Godsdienstoefeningen niet weinig verhoogd hebben. In de voorrede geeft het gewone en bekende gebruik van het woord *onbesproken*, juist het tegendeel te kennen van hetgene bedoeld was. En hiermede zou ik het verslag van en de weinige aanmerkingen op deze redenen eindigen kunnen. Maar daar het voorstel, dat tot dezelve aanleiding gaf, aan velerlei tegenspraak blootgesteld is geweest, en de tijdrekenkundige gronden, waarop het steunt, bestreden worden en kunnen worden — zoo mag ik een en ander niet met stilzwijgen voorbij gaan.

Dat de man, die het voorstel tot een honderdjarig jubel voor Pinkster 1833 deed, met dit voorstel hoogst moest ingenomen zijn, spreekt van zelven. De ingenomenheid met dit voorstel kon voortkomen uit ware verkleefdheid aan de zaak des Christendoms, en bij deze zoo natuurlijke gedachte vond het aanhooren en lezen der feestredenen eenen gewenschten weerklank in het hart des hoorders en lezers; maar... hetgeen nu zorgvuldig moest zijn vermeden, is de aanleiding tot de gedachte, dat de ingeno-

menheid met het voorstel, uit ingenomenheid met den persoon des voorstellers voortvloeide.

Is dit geschied? dit durven wij wel vragen in een Maandwerk, dat tot titel voert: *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis*, neen! dat is niet geschied, en reeds in de voorrede voor de Pinksterrede, is de spijt des Schrijvers over tegenspraak te duidelijk, dan dat ik die bij de stukken behoef aan te wijzen. Maar vooral, waarom moet ik er van gewagen, is dit onloochenbaar in dat zeker iets *aan* en *over*, dat waarlijk in die gestalte niet moet vereenigd worden in *eenen* bundel met feestredenen, die betrekking hebben tot de uitstorting van dien H. Geest, wiens vrucht is in alle *goedigheid*, *regtvaardigheid* en *waarheid* (*Ephes.* V: 9.)

Begrijpelijk is het, ja, dat eene en andere niet malsche aanmerking in de *Godgeleerde bijdragen* — eenen man, die, quod pace viri dictum sit, tot het genus irritabile vatum, schijnt te behooren, gramstorig, en op het terugkaatsen van den bal bedacht maakte; maar na allen toeleg en raad tot vrede, na geruimen tijd bezinnens, een geschrift in de wereld te zenden, dat aan de qualificatie van het *odium theologicum* doet denken, nu... bij den God des vredes! dat moest niet geschied zijn — *dat iets*, moest VAN SENDENS nagalm niet geworden zijn op het door hem gevierde jubelfeest. In der daad, indien op het geschrift *aan* en *over* ook het ambt des Schrijvers uitgedrukt ware geworden, zou het eene satire geworden zijn op het Evangelieambt. De aan-

leiding tot deze handelwijze, meenen wij zoo even te hebben opgegeven. Maar immers kon v. S. ligtelijk vermoeden, dat zijne tijdrekenkundige gronden, als te *stellig* voorgedragen, het gevoel van anderen kwetsen zouden.

Zie daar het *ecce homo* onder allerlei vorm en gedaante, en de reden, waarom dezelve aan hen, die met de tijdrekenkundige moeijelijkheden, ten aanzien van het geboorte- en kruisjaar, slechts eenigermate bekend zijn, zich niet konden aanbevelen. Den man die geene moeiten spaarde, om den staat des geschils te kennen, kon het niet ontgaan, dat het gezag van wereldberoemde mannen, op dit punt, nog al wegen zou bij de geleerden van allerlei stempel.

De Heer VAN SENDEN volgt de aangenomene tijdrekening van DIONYSIUS EXIGUUS, het regt daartoe, komt ons voor, kan hem niet wel betwist worden. Het is toch niet zonder grond, wat G. J. VOSSIUS zegt in in zijn *Dissertatio de Natali anno Christi*, pag. 34, edit *Amst.* apud Blaau: « quamquam ex « dictis eluceat, biennio minimum peccare aeram « vulgarem, non propterea ab ea decedendum..... « nam quia mille amplius annis haecce aera in usu fuit « ac secundum hanc historici etiam et alii Scriptores « annos suos numerarint, immutatio istius aerae magnam pareret rerum pene omnium confusionem. »

Doch als het nu in den eersten opslag schijn heeft, als of de Heer VAN SENDEN, op de zelfde gronden redeneerde als SCALIGER, SCHUTTE en anderen, en dit echter maar gedeeltelijk waar is, dan

behoorden immers de gronden voor des Schrijvers afwijking te dien aanzien te zijn opgegeven, en dit is niet geschied.

SCALIGER, SCHUTTE en anderen, tellen *vijf* paaschfeesten van den doop tot den dood van CHRISTUS, VAN SENDEN telt er *vier*, zonder dit verschil van zijne zijde te regtvaardigen; SCHUTTE zegt in zijne verhandeling over het kruisjaar van JEZUS CHRISTUS:

« Ik denk duidelijk te hebben aangetoond, dat de « Heer in 't 28 jaar der gemeene jaartelling, het « 15 jaar van Keizer TIBERIUS, in den ouderdom « van 30 jaren en eenige maanden, gedoopt zij omtrent de streek van Oogstmaand, dat er *vijf Pascha's* « verloopen zijn na Zijnen doop, te weten 't Paaschfeest van 't jaar 29, 30, 31, 32 en 33; en dat « hij op het laatste, als 't ware Paaschlam zij gestorven, ik houde dit stuk, op de gronden, die « ik heb bijgebragt, voor onwederlegbaar betoogd.» pag. 249. § 26. Aan het einde der verhandeling zegt de zelfde tijdrekenaar: « is JEZUS nu, gelijk ik in de « eerste verhandeling heb waarschijnlijk gemaakt, den « 18 Nov. in 't 4710 jaar des Juliaanschen tijdv. geboren, zoo moet hij 35 jaren en 16 dagen oud « geweest zijn toen hij stierf.»

VAN SENDEN zegt in zijne leerrede op goeden vrijdag, bl. 8 en 9: « In den ouderdom van drie « en dertig jaren, ging JEZUS tot het Paaschfeest om « te sterven.»

De Heer VAN SENDEN beroept zich, tot staving van zijn gevoelen, op het III hoofdstuk van *Lucas*,

het 23 vers, en zegt daarover: « De Evangelist verklaart daar met zoo vele woorden, dat de Heiland « omtrent dertig jaren oud was, toen hij gedoopt « werd door JOANNES Zijnen voorlooper.

SCALIGER van dit gevoelen gewagende in zijne *Emendatio temporum*, lib. VI. zegt: «Inquiunt alii — illa ἡνώσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος indicant, triginta annos incepisse. Quo argumento? Quis graecismus hoc patitur? Zoo ook KUINOEL in loco, nempe, ἐγὼ ἄρχομαι τριάκοντα ἐτῶν, pro ἄρχομαι τοῦ τριακοστοῦ ἔτους. Ιησοῦς ἦν τριάκοντα ἐτῶν toto anno tricecimo primo. Sed absoluto tricesimo, statim dicebatur ἄρχεσθαι ὢν τριάκοντα ἐτῶν. Non enim intelligunt participium ὢν tacitum, quod omissum est ne repeteretur ἦν ἀρχόμενος, id est: ἤρχετο, quod ne ipsi quidem negaverint. Ergo haec sunt perinde ac si ita concepta fuissent: ἤρχετο Ιησοῦς ὢν τριάκοντα ἐτῶν, ὢν, ὡς ἐνομίζετο, υἱὸς Ιωσήφ. Quia vero insuave erat illud ὢν repetere, alterum est omissum. Quis nescit, verbum ἄρχεσθαι, et illi contrarium πάυεσθαι cum participiis construi? Itaque pauci adverterunt ἦν ἀρχόμενος esse ἤρχετο, et subaudiri ὢν: nisi ὢν sequens adsumatur, ut ita sit: καὶ αὐτὸς Ιησοῦς ἤρχετο ὢν ἐτῶν τριάκοντα, υἱὸς ὡς ἐνομίζετο, Ιωσήφ. Quod sane verissimum est. Nam τὸ ἀρχόμενος non potuit esse sine ipso ὢν, ut fatebuntur omnes qui graece sciunt. At SYRUS paraphrastes — vult parum deesse anno tricesimo complendo. Sive igitur fere triginta annorum fuisse dixeris, sive triginta absolutorum, eodem recidit epilogismus annorum

aetatis CHRISTI — hoc enim modo CHRISTUS XXVIII anno Actiaco natus fuerit. Sed tamen *cave* aliter putes, quam CHRISTUM triginta annorum natum fuisse et tunc tricesimum primum illi inivisse, cum accessit ad baptismum, ut a nobis demonstratum est.» Hier viel ons, zoo schijnt het, te *verdedigen* en te *bewijzen*, hetgeen niet is geschied; dit zoo wel, als het stilzwijgen over den tijdrekenkundigen BOSVELD, die na J. G. VOSSIUS en S. VAN TIL, met andere nog levende geleerden, tot de wetenschappelijke *vermaardheid van de stad Dordrecht*, bijgedragen had, moest bevreemden, en stelde den Heer VAN SENDEN aan meenigen aanval bloot, die vermeden had kunnen worden door wijze en toon van voorstelling.

En nu wensch ik voor den Zwolschen Evangelieleeraar en om der vrede wil, dat van al s'mans geschrevene — betrekkelijk deze zaak, niets zoo zeer in gedachtenis blijve, dan het ware goede en schoone, dat in zijne onzes inziens belangrijke leerredenen gezegd is geworden.

VAN DER BANK.

Q. HORATII FLACCI *Carmina recensuit* P. HOFMAN PEERLKAMP, *Philos. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor et Professor ordin. in Acad. Leydensi, Instituti Regii Nederlandici sodalis. Harlemi, apud* Vincentium Loosjes. MDCCCXXXIV. XXXII et 551 pagg. 8° maj. *).

Het is bekend, hoe, op het einde der zeventiende eeuw, de geleerde Jezuit JEAN HARDOUIN in zijne verhandeling: *Chronologiae ex numis restitutae prolusio, de numis Herodiadum*, de zonderlinge *hypothese* opwierp, dat al de schriften der zoogenaamde klassieke auteuren, behalve de werken van HOMERUS, HERODOTUS, PLAUTUS, CICERO, de *Bucolica* en *Georgica* van VIRGILIUS, de *Satirae* en *Epistolae* van HORATIUS en de *Historia Naturalis* van PLINIUS, (van welken laatstgenoemden auteur hij eene uitgave met eenen breeden en voortreffelijken *commentarius* bezorgd heeft) onecht en ondergeschoven waren. Dit *paradoxon* vond natuurlijk zijne bestrijders, en wel, wat HORATIUS betreft, (welken hij ook afzonderlijk in zijnen *Pseudo-Horatius* had aangevallen) in verscheidene beroemde letterkundigen, onder welke ik hier slechts den Halleschen hoogleeraar KLOTZ (in zijne *Lectiones Venusinae*, eerst onder den titel van *Vindiciae*

---

*) Er is ons van dit werk meer dan eene beoordeeling belooft, welke wij plaatsen zullen. S.

Horatianae uitgegeven) noemen zal. Sedert dezen aanval van den *révérend père* bleven de oude klassieke auteuren van dien kant onaangevochten, tot in onze tijden het letterkundige *scepticismus* op nieuw zijne stem in *Duitschland* verhief, en aldaar WOLFF de *Iliade* en *Odyssea* van HOMERUS grootstendeels, en AST niet minder dan 24 van de 35 *Dialogen* van PLATO voor onecht verklaarden. Ook deze waarlijk geleerde mannen vonden hunne tegenstanders: de eerstgenoemde in de Engelsche KNIGHT en GRANVILLE-PENN, in de Fransche SAINTE-CROIX en VILLOISON (die de Wolffsche *hypothese* eene *impiété littéraire* noemt) en in onzen onvergetelijken RUHNKENIUS: — de laatstgenoemde (AST) in zijne landgenooten SOCHER en THIERSCH. Intusschen is het niet te ontkennen, dat en WOLFF en AST voor hun gevoelen gronden hebben aangevoerd, die, hetgeen zij beweren, tot eenen zeer hoogen graad van waarschijnlijkheid brengen: maar dat is dan ook het *non plus ultra*, waartoe men het met dergelijke *hypothesen* brengen kan. Men bewondert de scherpzinnigheid, het schrandere oordeel en het fijne vernuft van den *criticus*, doch men blijft omtrent het ware evenzeer in het onzekere. Van dit een en ander levert het boek, hetwelk wij hier aankondigen, een treffend bewijs op.

Onder de Latijnsche dichters is er misschien niet één, van wiens nagelatene schriften meer uitgaven op te noemen zijn, dan van QUINTUS HORATIUS FLACCUS. Doorloopt men den *catalogus* dier uit-

gaven bij sommige der laatste commentatoren, bij voorbeeld, JANI en MITSCHERLICH, dan staat men waarlijk verbaasd over het groote aantal editien in *folio*, *quarto*, *octavo*, *duodecimo* en nog kleinere formaten. Na zoo vele schrijvens over, na zoo vele uitleggingen, verklaringen en kritische verbeteringen van dezen dichter, moet er in der daad voor een' nieuwen uitgever, wil hij het reeds honderdmaal gezegde niet nog eens zeggen, en dus naschrijver, in plaats van zelfstandig schrijver, worden, weinig te commentarieren over zijn, tenzij hij geheel zijnen eigen weg bewandele en iets levere, wat vóór hem nog niet geleverd is. Van dezen aard is de editie der *Carmina* van HORATIUS, welke wij aan den smaakvollen dichter en grondig geleerden Leijdschen hoogleeraar HOFMAN PEERLKAMP te danken hebben. Zij is eenig, volstrekt eenig in hare soort. Tot dusver had, ja, de hoogere kritiek veel, zeer veel tot zuivering en verbetering van den tekst des Venusijnschen dichters bijgedragen — men denke slechts aan den grooten, dikwerf wat al te stouten *criticus* RICHARD BENTLEY *) — maar nog nooit was een der commentatoren op het denkbeeld gekomen, om in deze gedichten naar ondergeschovene verzen, ja, na geheel ondergeschovene *Oden*, te vorschen. Deze moeijelijke taak heeft de uitgever der onderhavige editie op zich genomen en zich met zeer veel

*) En de vingertikken, hem gegeven door ALEX. CUNINGHAM in diens *Animadversiones*, uitgegeven te *'s Hage*, bij JANSONIUS, 1721. S.

kritisch vernuft van dezelve gekweten. Het geletterde publick ontvangt thans de *Carmina* en *Pseudo-Carmina Horatiana*, zoo als de hoogleeraar H. P., op gronden van zuiveren smaak en echte latiniteit, het kaf van het koren heeft geschift. Door de kritische wan, welke hij hiertoe gebezigd heeft, is al vrij wat van dat kaf gevallen, zoo dat in de vier boeken der *Oden* en het eene boek *Epoden*, niet minder dan 592 verzen en zeven geheele *Oden* als onecht uitgemonsterd zijn.

De aanleiding tot deze uitgave, als ook het standpunt, waarvan de hooggeleerde schrijver in zijne kritiek is uitgegaan, heeft hij in den, het boek tot Voorrede dienende, en aan den letterminnenden en met zoo veel geluk letteroefenenden edelman, den baron COLLOT D'ESCURY VAN HEINENOORD, gerigten brief — een meesterstuk van zuivere latinitiet en echt Latijnschen stijl, welks wedergade wij slechts in den beroemden brief van WYTTENBACH aan DE BOSCH vinden — genoegzaam ontvouwd en duidelijk aangewezen. HORATIUS was, reeds van zijne vroegste jeugd af, zijn geliefkoosde dichter geweest. Onder het lezen en herlezen van diens gedichten had hij opgemerkt, dat H. in vele zijner *Oden* Grieksche dichters gevolgd was, welker gelijkluidende spreekwijzen en verzen hij zich dadelijk herinnerde. Zijne eerste, in zijne jeugd vervaardigde aanteekeningen op H. betroffen derhalve alleen de Grieksche navolgingen: naderhand kwamen er andere, ook kritische, bij. Doch na veel aangeteekend te hebben, zag hij, tot

zijnen spijt, dat zeer veel reeds door vroegere commentatoren aangeteekend was: — hij had, namelijk, geene andere uitgave geraadpleegd: BENTLEY's noten kende hij in het geheel niet. Maar nu las hij die, en zijn gansche arbeid was vruchteloos; want wat der aandacht van vroegere commentatoren ontsnapt was, en hij meende, het eerst ontdekt te hebben, was door BENTLEY reeds opgemerkt. Intusschen bragten zijne beroepspligten — hij was toen *Rector* der Latijnsche scholen, eerst te *Dokkum*, in *Vriesland*, en daarna te *Haarlem* — het mede, dat hij nu en dan met zijne leerlingen eenige gedichten van HORATIUS behandelde en ze hun verklaarde; en bij die verklaringen gebeurde het hem niet zelden, dat hij plaatsen ontmoette, welke hem nu moeijelijk, duister, onverklaarbaar voorkwamen. Hij raadpleegde de uitleggers, BENTLEY zelfs; doch doorgaans waren hem die plaatsen, na die uitleggers geraadpleegd te hebben, nog duisterder dan te voren. Nu ging hij zelf aan het emenderen en interpreteren, en smaakte het genoegen, dat hij in der daad hier en daar een licht voor zich mogt ontsteken, waar de vroegere commentatoren in den blinde rondgetast hadden. Maar niettegenstaande hij veel toegelicht had, restte er echter nog veel, zeer veel, waaromtrent hij steeds in het duister bleef verkeeren. Zoo had hij de eerste *Ode* van het eerste boek misschien honderdmaal gelezen en van alle kanten, gelijk men zegt, bekeken, en nogtans moest hij bekennen, dat hij haar niet volkomen verstond. Waaraan haperde dit? — aan

den duisteren stijl van den dichter? — neen, HORATIUS was geen LYCOPHRON: — aan de onkunde van den lezer? — hij, P., kende HORATIUS door en door: — misschien aan de oude afschrijvers (*librarii*) die, der Latijnsche taal niet genoegzaam kundig, veel bedorven en vele woorden geheel verkeerd geschreven hadden? Maar ook dit was niet alzoo. De enkele woorden waren alle goed Latijn: er bestond geen groot verschil in de handschriften; en zoo dat al bestond, bepaalde het zich tot woorden, welker verwisseling den zin noch duidelijker, noch duisterder maakte. Er schuilde dus iets anders: en nu kwam P. op het vermoeden van ondergeschovene verzen, in welk vermoeden hij, door het geuite gevoelen van twee beroemde geleerden, MARKLAND en VALCKENAER, niet weinig versterkt werd. — De mogelijkheid, ja, de hoogste waarschijnlijkheid van zulke onechte verzen, zelfs van geheele *Oden*, wordt vervolgens breedvoerig en zeer aannemelijk betoogd; en wij moeten, na dezen inleidingsbrief gelezen te hebben, rondborstig bekennen, dat de hoogleeraar P. ons van die waarschijnlijkheid genoegzaam overtuigd heeft; ofschoon wij tevens niet mogen ontveinzen, dat ons, onder de lezing van dezen *Horatius expurgatus*, telkens een onaangenaam gevoel beving, daar wij, na ruim veertig jaren met dezen dichter bekend te zijn geweest, en ter goeder trouw zijne *Carmina*, zoo als zij daar waren, voor zijn werk gehouden te hebben, nu op zoo veel anti-horatiaansch opmerkzaam werden ge-

maakt, ja zelfs geheele *Oden*, met welke wij te voren volkomen vrede hadden gehad, als ondergeschoven werk van dezen of genen slechten *poëtaster* veroordeeld zagen. Geenszins willen wij al de gronden, waarop de hooggeleerde uitgever zijne afkeuring en veroordeeling bouwt, als onvoldoende, wankelbaar en los beschouwd hebben; dit zij verre! maar wij vragen met alle bescheidenheid, of HORATIUS, die toch altijd mensch en, als zoodanig, feilbaar was en bleef, volstrekt niet hier of daar een bokje, zoo als men het noemt, zou hebben kunnen schieten en verzen maken,

Quos aut incuria fudit,
Aut humana parum cavit natura.

en of al datgene, wat men, bij de fakkel eener strenge kritiek, onzamenhangend, onvoegzaam en een' grooten dichter onwaardig vindt, juist daarom niet van een' grooten dichter heeft kunnen voortkomen? — *Licuitne dormitare, halucinari etiam Horatio?* vraagt GESNER in de Praefatie vóór zijne uitgave van HORATIUS; en JANI, die zelfs ernstig boos schijnt te worden, verklaart (*Tom. I. edit. Horat. pag.* CIX.) *illos autem ferre ego non possum, qui, tamquam homo non fuerit, non labi potuerit Horatius, nulla in eo vitia agnoscere volunt; et vel haec ipsa pro virtutibus habent, vel — versus, tetrasticha, integras odas simpliciter delent, etiam, ubi nil vitii est, ubi ipsi modo sensum assequi non potuerunt:* terwijl hij echter in een' zijner *Excursus* (Tom. II. pag. 521. *seqq.*) wel degelijk er-

kent en breedvoerig betoogt, dat de tekst van HORATIUS hier en daar door de afschrijvers vervalscht en door ellendige bijvoegselen van *grammatici* jammerlijk ontsierd is. En zoo gelooven wij ook gaarne den hoogleeraar P., als hij ditzelfde verzekert, te meer, daar wij zulks ook in andere dichters, met name LUCANUS, OVIDIUS (vooral in diens *Metamorphosis*), VIRGILIUS en JUVENALIS, meenen opgemerkt te hebben, en men al zeer bevooroordeeld zou moeten wezen, om van vele plaatsen, welke de hooggeleerde uitgever als onecht aangeteekend heeft, te willen beweren, dat zij echt Horatiaansch zijn. Maar of men in dat uitmonsteren soms niet wat te ver kunne gaan, is eene andere vraag. Ons ten minste komt het voor, dat sommige *Oden*, die hier geheel verworpen worden, dit banvonnis niet zoo geheel verdienen. Zoo zouden wij, bij voorbeeld, vragen, of de XX *Ode* van het I[ste] boek, waar HORATIUS MAECENAS op een' beker wijns noodigt, juist daarom als onecht te beschouwen is, dewijl men, volgens den hoogleeraar P., in dezelve alle *urbanitas*, alle *ornatus elocutionis*, alle *elegantia*, alle *vis et ubertas ingenii* mist. Waarom toch zou HORATIUS niet eens een luchtig, nietsbeduidend gelegenheidsgedichtje hebben kunnen maken, dat volstrekt geene andere waarde had, dan eenvoudig het doel, namelijk, om zijnen vriend bij zich te noodigen? Als zoodanig wordt het ten minste door DOERING beschouwd, die het onder de *Carmina* rangschikt, *quae poëta subito et ἀυτοσχεδιαστὶ exarasse videtur.* En het daarvoor

houdende, kan men de, zeker wonderlijk klinkende spreekwijs: *jocosa montis vaticani imago*, waarop de hoogleeraar P. eene zeer gegronde aanmerking maakt, eenigzins verontschuldigen; ten ware men anders met SANADON eene, hoewel, onzes oordeels, wat al te vrije *ellipsis* van *vocis* wilde aannemen, waardoor dan de spreekwijs volkomen verstaanbaar zou worden. Hetzelfde zij gezegd, of liever gevraagd, omtrent de XXX Ode van hetzelfde boek, waar wij, met allen eerbied voor de geleerdheid van den heer P., den toon van afkeuring wat al te kort-af beslissend vinden: *carmen ex centonibus Horatianis compositum* *); en nu, *e tanto basta!* want de beide aanmerkingen, de eerste op het *sperne dilectam Cypron* (waarom zou HORATIUS juist *sperne Gnidon* hebben moeten zeggen? werd VENUS niet evenzeer op *Cyprus* geëerd? was geheel *Cyprus* haar niet geheiligd? [zie LAMBIN. *ad Lib.* I. *Od.* 19.] en zou, in allen geval, de herhaling van *Gnidos* in twee achtereenvolgende regels — *regina Gnidi*, *sperne Gnidon* — niet onaangenaam geklonken hebben?) en de tweede op MERCURIUS als *comes Veneris* (wij lezen toch bij APPULEJUS, *Metam. Lib.* VI. *sororem tuam Venerem sine Mercurii praesentia nil*

*) En daarentegen hoort men JANI verzekeren: *mellea dulcedine, molli versuum structura, elegantissimaque doctrina et elocutionis et imaginum — nostrum carmen elucet.* Welk eene verschillende wijze van zien! Nu, JANI was ook soms wat al te enthusiastisch met zijnen HORATIUS ingenomen.

usquam fecisse) snijden, zoo als men zegt, geen hout. Ook is misschien dit geheele vlugtige gedichtje, even als meer andere Horatiaansche *Oden*, die der vriendschap, der liefde of den wijn zijn gewijd, door H. den een' of anderen Griekschen lierdichter nagezongen; en dit zoo zijnde, kan de Griek-alleen wel *in culpa* zijn. Hoe dat ook wezen moge, teregt merkt SULZER, in zijne *Theorie der schönen Künste, Art.* HORAZ, aan: « *man muss Horaz nicht aus* « *seinen, zum Zeitvertreib und zum Spasz geschrie-* « *benen, kleinen Liederchen, sondern aus seinen* « *grösseren und ernsthaften Gedichten beurtheilen.*» Doch genoeg! — Na dit een en ander vooral te hebben laten gaan, waaromtrent wij MONTAIGNE nazeggen: « *Je donne mon avis, non comme bon, mais comme* « *mien,* » — maken wij onze lezers op het vele schoone en goede, hetwelk dit boek zoo ruimschoots aanbiedt, met een innig genoegen opmerkzaam. Over het geheel is de manier van commentarieren zoodanig, als wij die op elken ouden klassieken auteur zouden wenschen. Het *ne quid nimis* heeft de hoogleeraar overal in het oog gehouden, en nogtans niets onopgehelderd gelaten, wat hij oordeelde tot regt verstand van zijnen auteur opheldering te behoeven. Was men in de eerste helft der vorige eeuw, toen de BURMANS, de DRAKENBORCHEN, de DUKERS, de OUDENDORPEN bloeiden en onzer akademien tot sieraden strekten, er meestal slechts op bedacht, om, bij eene nieuwe uitgave van dezen of genen *auctor classicus*, varianten te zamelen en voor deze of gene aan-

genomene lezing of conjectuur eene wolk van getuigen, links en regts bijeengehaald, aan te voeren — daar men van de stelling scheen uit te gaan, dat ieder, die zulk eene uitgave gebruikte, den auteur ook volkomen verstond, en dus geene interpretatie behoefde — thans is men, sedert ERNESTI, HEYNE en andere geleerde mannen *kritiek* met *exegese* smaakvol vereenigd hebben — daar toch beide elkanders wederkeerige hulp niet kunnen ontberen — van deze dorre variantenjagt wijsselijk teruggekomen, en beijvert men zich meer, om de Grieksche en Latijnsche *classici* wezenlijk te doen verstaan. Bij uitstek is zulk eene loffelijke poging den hoogleeraar P. met deze uitgave der *Carmina* van HORATIUS gelukt: hij heeft ons niet alleen het *unde*, maar ook het *quo*, ten duidelijkste aangewezen. Trouwens, zelf een voortreffelijk Latijnsch dichter zijnde, is hij, boven anderen, bevoegd, om een' Latijnschen dichter te verklaren en deszelfs dichterlijke schoonheden te ontvouwen. Zeer vele van zijne kritische gissingen tot verbetering van den tekst zijn wezenlijke verbeteringen. Onder deze rekenen wij *Lib.* I. *Carm.* 4. *v.* 16. waar voor de gewone lezing: *jam te premet nox fabulaeque manes*, die een' vrij duisteren zin oplevert, door P. voorgesteld wordt: *jam te premet nox fabulam atque manes.* Bijna zouden wij durven verzekeren, dat HORATIUS zóó, en niet anders, geschreven heeft. Ter overtuiging leze men de geheele aanmerking op die plaats. Voorts *Lib.* II. *Carm.* 1. *v.* 38. waar P. voor het onverstaanbare: *Ceae retractes munera naeniae*,

wenscht gelezen te hebben, *Ceá retractes munera naeniá.* — *Lib.* III. *Carm.* 2. *v.* 18. waar P., in plaats van het door BENTLEY verdedigde, nieuw gesmede woord *intaminatis*, of, zoo als andere lazen, *incontaminatis*, wenscht gelezen te hebben: *interminatis;* doch ditzelfde was — wat den hoogleeraar zeer zeker ontgaan is — reeds lang tevoren door WITHOF als verbetering voorgesteld: ook bevindt zich dit woord onder de varianten van JONES. Intusschen komt het ons zeer aannemelijk voor; ofschoon *intaminatis* — hoezeer dan ook een ἁπαξ λεγομενον — zich hier wel laat verklaren. — *Lib.* IV. *Carm.* 3. *v.* 1. waar P. voor *semel*, *simul* leest; onzes oordeels de eenige ware lezing, die met vele bewijzen uit Grieksche en Latijnsche schrijvers genoegzaam door hem gestaafd wordt. — *Ibid. Carm.* 7. *v.* 7. wordt voor *immortalia ne speres*, om gegronde redenen, *immortalia ne spires* voorgeslagen, eene eenvoudige verbetering, die alle waarschijnlijkheid voor zich heeft. — Maar wij moeten eindigen, daar wij toch niet alles kunnen opnoemen, wat hier lof verdient; want bijna iedere bladzijde levert stof tot dank aan den waarlijk geleerden uitgever, die den roem onzer voorvaderen in de oude letterkunde door dezen zijnen arbeid zoo glorierijk heeft gehandhaafd. Hij ga voort met ons op nog meer keurige vruchten uit zijnen lettertuin te onthalen, en daartoe schenke het Opperwezen hem steeds lust en krachten. — De typographische uitvoering van dit boek is voortreffelijk, en kan met de beste voortbrengselen van uitlandsche

persen gerust wedijveren. In een ruim debiet moge de heer LOOSJES de belooning vinden voor de; zeker niet onaanzienlijke kosten, welke hij aan de uitgave van hetzelve besteed heeft.

STEENBERGEN VAN GOOR.

CORNELIUS NEPOS *de Vita Exellentium Imperatorum ex Recensione* JOH. HENR. BREMI. Te *Zalt Bommel,* bij Joh. Noman en Zoon. 1834. 8°.

Aanteekeningen op CORN. NEPOS *de Vita Exell. Imperat.* van J. H. BREMI, naar de vierde uitgaaf uit het Hoogduitsch overgezet door H. J. MATTHES, JCZ., *Doctor in de Letteren en Rector van het Gymnasium te* Zalt Bommel. *Ibidem,* 1834. 8°.

Er is uit de goudeeuw der Romeinsche Classici geen Schrijver, beter geschikt voor den aanvanger om zich in de taal van het oude Latium te oefenen, dan CORNELIUS NEPOS. *Verona* was zijne vaderstad, en men stelt zijnen leeftijd omtrent het veertigste jaar voor onze jaartelling; hij schreef, onder meer, het leven der beroemdste veldoversten, zoo die der uitheemsche volken als van zijn vaderland, het bedrijf van doorluchte letterhelden en eene kronijk der Romeinsche geschiedenis. Er is veel van hem verloren gegaan, onder anderen, op dat van CATO na, al de levens der vermaarde Romeinen, en uit de Ro-

meinsche geschiedenis rest ons alleen het leven van ATTICUS: zijn stijl is zuiver, eenvoudig, aangenaam, kort en krachtig, zijne berigten dragen den stempel der waarheid, duidelijkheid heerscht in alles en in het burgerlijk leven van ATTICUS, daarenboven is er een goede smaak en eene gekuischtheid op te merken, als of het uit de pen van CICERO gevloeid ware.

Onder de menigte van uitgaven van NEPOS, vooral tot schoolgebruik en tot eigene oefening, (*Selbststudium*, zoo als de Duitschers dit heeten), munt die van BREMI uit, en de Heer MATTHES heeft een verdienstelijk werk gedaan met eenen vaderlandschen druk van die uitgave, naar de laatste in 1827 uitgekomene, te bezorgen niet alleen, maar met getrouwheid en oordeelkunde tevens de aanteekeningen van BREMI geleverd. De Duitsche en nu ook de Nederlandsche jeugd hebben buitengewone verpligting aan den *Zuricher* geleerde, welke, getroffen door dankbaar gevoel voor het nut, hetwelk hem als leerling en meester uit de *eclogae* CICERONIS van OLIVETUS, door HOTTINGER in 1783 uitgegeven, te beurt gevallen was, naar dat model zijne uitgave van NEPOS gevormd, en de jeugdige beoefenaren van het latijn oplettend gemaakt heeft op de *taal*, de *zaken* en bijwijlen op de *kritiek*, voorkomende bij onzen Schrijver, waardoor deze editie goed gebezigd, ten voorlooper en ter inleiding strekken kan van hooger onderwijs en dieper taalvorsching.

Wij willen noch met den Heer BREMI, noch met den Heer Rector MATTHES twisten, of duidelijke

latijnsche noten niet te verkiezen zouden zijn boven die in de moedertaal; in den aanvang, wij erkennen dit gaarne, heeft dit veel moeijelijks in zich; maar deze moeijelijkheid is spoedig voorbij, en dan wordt de leerling onder leiding van zijnen meester bekend met de notentaal, zoo noodig om in later tijd met vrucht de uitgebreidere uitgaven te kunnen raadplegen: indien men echter ook deze uitgave voor de zelfoefening van jonge lieden, die eenigzins geimbueerd zijn met de beginselen van het latijn, geschikt rekent, dan hebben wij vrede met de aanmerkingen in de moedertaal geschreven.

Het kan ons eigenlijk doel niet wezen CORNELIUS NEPOS zelven, of zijnen uitlegger BREMI te beoordeelen, daar onze taak zich bepaalt om te doen zien, wat de Nederlandsche uitgever gepraesteerd heeft.

Wij hebben geene aanmerkingen op den tekst; wij zijn aan de pers van de ijverige drukkers NOMAN en ZOON eene goede uitgave van een klassiek auteur verpligt, welke correct en zeer bruikbaar is, eene uitgave, welke er niet bij verloren zoude hebben, indien er de *fragmenta* bijgevoegd waren; want ofschoon de uitgever aanmerkt, dat op de fragmenten geene noten van BREMI voorkomen, heeft hij echter de aanteekeningen van het werk gescheiden, als willende voor degenen, welke geloofden die aanteekeningen minder te behoeven, eene *bona editio* leveren. Ook zien wij geene reden, waarom de aanwijzing van drukker en drukoord, niet volgens den stijl onzer vaderlandsche uitgaven van de Auctores classici, in het Latijn

is opgegeven; indien men daar een *Vita* CORN. NEPOTIS en een historisch en letterkundig berigt der uitgave van NEPOS tot heden had bijgevoegd, dan zouden wij eene zeer goede en complete editie gehad hebben; misschien gewordt ons dezelve bij eenen herhaalden druk.

Wij gaan over tot het eigendommelijke van deze *Nederduitsche* uitgave der aanteekeningen van BREMI op den NEPOS aan te wijzen. Wij vinden ons verpligt het getuigenis af te leggen, dat de Heer M. zich bij uitnemendheid van zijne, onzes inziens, niet gemakkelijke taak gekweten heeft. Verstaanbaar, duidelijk is de vertolking der aanteekeningen, en verraadt nergens haren Duitschen oorsprong, terwijl, hetgeen er door den Vertaler zelven is bijgevoegd, het bewijs medebrengt, dat de *Zalt-Bommelsche* Rector voor werk van hooger wetenschap berekend zoude zijn, indien hij dit niet getoond had in eene geprezene inaugurale dissertatie over EPAMINONDAS; misschien heeft hij gedacht, en wij zouden het in den Schrijver roemen, *stulta est gloria nisi utile est quod facimus*, met schrandere spaarzaamheid, en juist meest daar, waar zulks te stade kwam, zijn de aanmerkingen van den Heer M. aangebragt. Er zijn er die uitmunten wegens derzelver juistheid, daaronder rekenen wij de meer bepaalde aanwijzing der verschillende meening omtrent den vervaardiger van het tafereel van den *Marathonischen veldslag*, MILT. VI. 3. de aanmerking op *consecuti*, THEM. VII. 2. die omtrent het *plusquam perfectum* van het be-

staan der gastvriendschap tusschen THEMISTOCLES en ADMETUS, ibid. cap. VIII. 5. over de beteekenis van *procul*, PAUSAN. V. 5. van *adolescere*, ALCIB. V. 3. van *pernicii*, THRASYB. II. 2. over de betrekking tusschen DION en DIONYSIUS, DION I. 2. over den verzegelden brief bij PELOPID. III. 2. de aanteekeningen op cap. VI van het leven van PELOPIDAS, over het *tempus abire et abeundi*, AGESIL. III. 4. enz. op de bladz. 164, 176, 178, 190, 210, 233, 240, 241 en 265. Wij hebben ons verwonderd, dat er eenige hoewel zeldzame aanmerkingen *ex tripode* voorkwamen, b. v. dat wanneer M. de *infin. activ. conferre noluit* in EPAM. VII. 4. verkiest boven de *inf. passivus*, hij daarvan geene of weinig reden geeft, eveneens komen er op bladz. 144, 146 en 237 oordeelvellingen voor, zonder aanwijzing van het waarom. Wij vinden het minder consequent, wanneer de Rector ons niet uitlegt wat *zeugma Brachyologia anacoluthon* enz. is, terwijl dit omtrent de *Synesis* of *Synthesis* en de *Meiosis* enz. plaats vindt.

Wij meenen dat men, na den gelukkigen vond van ANGELUS MAJUS, niet meer het *Somnium Scip.* citeert, maar de *Republica.* lib. VI.

Het zij ons vergund twee denkbeelden bij deze gelegenheid mede te deelen, welke ik gaarne aan de meerdere familiariteit van den Heer M. met NEPOS ter beoordeeling overlaat; de eerste geldt de plaats bij THEMIST. cap. X. 1. waar men leest: *Hujus Rex animi magnitudinem admirans cupiensque talem virum sibi conciliari, veniam dedit. Ille omne*

illud tempus LITTERIS SERMONIQUE *Persarum dedit; quibus adeo eruditus est, ut multo commodius dicatur apud Regem verba fecisse, quam hi poterant, qui in Perside erant nati*, volgens BREMI zoude dit beteekenen: *de kennis der Perzische zeden en gebruiken. Sermo, taal*, of ook zoude *litterae* op de *lectuur*, *sermo* op de *gesprekken* zien, welke THEMISTHOCLES in het Perzisch hield; zoude het niet eenvoudiger en duidelijker zijn hier te denken aan de eerste beteekenis van het woord *litterae* *), *karakters*, *Perzisch schrift*, hetgeen afwijkt van den Griekschen lettervorm, van het Grieksche schrift, en SERMO op het gezag van THUCYDIDES door BREMI aangehaald, door γλωσσης, *spraak* te vertalen, als wanneer CORNELIUS NEPOS verhaalt, dat THEMISTHOCLES van de verleende vrijheid, door ARTAXERXES hem gunstig verleend, gebruik maakte om het *Perzisch* met Perzische letters te schrijven, en de taal te spreken alsof hij in *Perzië* gewonnen en opgevoed was. Het tweede, hetgeen ik bedoelde, geldt de door M. afgekeurde lezing *rarae* in MILT. V. 3. voor *stratae*; indien men hier eens *rasae* las? Cf. PLIN. H. N. *radere herbam marris*, SCHELL. *Lex* in voce.

Bij de explicatie van het in *vita Attici* voorkomende *heredemque fecit dodrante*, als zijnde het drie vierde der nalatenschap, terwijl de universele

*) Verg. TACIT. *Annal.* lib. II. cap. 60. Litterae Aegyptiae. *Germ.* 3 tumuli graecis litteris inscripta.

erfgenaam gezegd word *ex asse* geinstitueerd te zijn, hadden wij gaarne gewenscht eene plaats uit de *Digesta* te zien aangehaald *). De verdienstelijke Heer MATTHES zal uit deze beoordeeling zien, dat wij niet vlugtig over zijnen arbeid zijn henen gestapt, en dat hoedanig hij ook onzen lof of berisping moge opnemen, in dezelve berruste of van dezelve in hooger beroep kome, het vonnis althans niet geveld is dan na rijpen rade. Wij bevelen deze uitgave meesters en leerlingen aan, en wij wenschen en hopen, dat zoodanig eene aanbeveling van hooger hand en gezag den uitgever geworde.

P. S. SCHULL.

*) B. v. l. 13 § ult. l. 50 § ult. *ff. de hered. Inst.*

Q. HORATII FLACCI *Epistola ad Pisones, quae vulgo inscribitur de arte poëtica, in usum gymnasiorum, brevibus notis adjectis, edita ab* IOH. GERH. OTTEMA, *Philos. Theor. Mag. Lit. Hum. Doct. Gymn. Harling. Conr. Harlingae, apud* M. van der Plaats. 1834. VI en 56 pagg. 8°.

In eene opdragt aan al de rectoren der Latijnsche scholen in ons vaderland, noodigt de heer OTTEMA al deze heeren uit, om, bij de behandeling der *Epistola ad Pisones* van HORATIUS op hunne scholen, van deze zijne uitgave gebruik te maken, opdat — voegt hij er, tot naderen aandrang, nog bij — de

drukker zijne kosten behoorlijk vergoed krijge. Vervolgens ontvouwt hij het doel, waartoe, en de wijs, waarop hij deze *Epistola ad Pisones* heeft gecommentarieerd, ten einde, namelijk, den leerling in staat te stellen, om te huis eene goede vertaling van dezen brief te vervaardigen, en zich alzoo tot de nadere verklaringen van den rector op de school voor te bereiden. Om dit doel te bereiken, oordeelde hij het noodig, den leerling het werk vooraf niet te gemakkelijk te moeten maken, door, namelijk, al te mild in het verklaren en ophelderen te zijn, maar veel aan het mondeling onderwijs van den leermeester over te laten, en inzonderheid over datgene niet in het breede uit te wijden, wat in ieder goed Woordenboek, in elke goede *Grammatica*, als ook in de bekende *Bibliotheca Classica*, te vinden is. Met opzigt tot den tekst is hij de uitgave van DOERING gevolgd, hoewel hij eenmaal (v. 197) de lezing van BENTLEY verkozen en opgenomen heeft.

Indien op deze of gene onzer Latijnsche scholen, behalve de *Carmina* of *Oden* van HORATIUS, ook de *Epistola ad Pisones* mogt behandeld worden, zal deze uitgave, des twijfelen wij niet, daartoe met vrucht kunnen worden gebezigd. De verklaringen zijn, over het geheel, wél, doch hier en daar wat minutieus, bijna Minelliaansch: soms, hoewel zeer zelden, is de zin des dichters verkeerd uitgelegd. Zoo leest men, op v. 33. *Aemilium circa ludum*, cet. ter verklaring van *faber unus* (vóór BENTLEY las men *imus;* doch de verbetering van dien oor-

deelkundige, welke op het gezag van verscheidene MSS. steunt, lijdt, dunkt ons, geenen twijfel) *faber quidam;* woordelijk. zoo als LAMBINUS het verklaart, maar deze *commentator* las nog *imus. Unus* beteekent hier *unus omnium optime*, en dit had vooral behooren aangestipt te worden, ten einde de leerling *unus* niet voor *quidam* mogte houden. Zoo zegt VIRGILIUS (*Aen.* II. 462.):

Cadit et Ripheus, justissimus unus,
Qui fuit in Teucris, cet.

waar SERVIUS aanteekent: *unus, non solus, sed praecipuus;* en HEYNE: *unus, i. e. unus omnium.*

V. 35. vinden wij eene geheel nieuwe lezing, die, onzes wetens, door geen MS. bevestigd wordt, en ook in geene andere uitgave voorkomt, maar alleen aan den heer OTTEMA hare geboorte verschuldigd is. Voor het gewone:

Quam naso vivere pravo,

leest men hier:

Quam naso vivere parvo.

terwijl er, ter verklaring bijgevoegd wordt: *apud Romanos enim nasus paulo major censebatur ad pulcritudinem pertinere.* — Toegegeven, dat een groote neus bij de Romeinen iets fraais was — wat wij echter, daar onze *mukterologie*, of neuskunde, al zeer beperkt is, betuigen, niet juist te weten — dan had toch van deze emendatie, daar zij de eenigste kritische conjectuur van den uitgever is, hetzij in de noten, hetzij in de voorrede, wel met een enkel woord gewag mogen gemaakt worden. Doch ik zie

volstrekt geen' genoegzamen grond voor zulk eene conjectuur. De gewone lezing behoeft geene verandering. De *nasus pravus*, of *leelijke neus*, laat zich hier zeer goed verklaren. *Le nez*, zegt DACIER op deze plaats, *est ce qui paroît le plus sur le visage, Qu'un homme ait un vilain nez, quoi qu'il ait d'ailleurs le front bien fait, la bouche belle, les yeux et les cheveux fort beaux, c'est un laid homme.* — Bekend is ons spreekwoord: *wie zijnen neus schendt*, enz. Maar zou het ook misschien eene schrijffout en, dien ten gevolge, insgelijks eene notenfout zijn?

Van v. 43 en 44 is de verklaring (weder volgens LAMBINUS, die toch maar de beste *commentator* van HORATIUS is en blijft) volkomen goed; doch de interpunctie niet: na *dicat* en *differat* moet, dunkt ons, geen *comma* staan.

Op v. 56 had voor leerlingen (voor hen toch is deze uitgave bestemd) de *graecismus* wel mogen aangeduid worden. *Invideor* i. e. *invidetur mihi.*

V. 59 is zeer goed verklaard door: *de boom verandert van bladen.* BENTLEY's lezing van deze plaats is genoegzaam wederlegd door CUNINGHAM, *Animadv. in Bentl. notas*, *pag.* 291.

Even als de heer O. v. 197 der lezing van BENTLEY, *tumentes* voor *timentes* met regt de voorkeur heeft gegeven, zou het, onzes oordeels, niet kwalijk zijn geweest, ook v. 172 met BENTLEY voor het gewone *spe longus*, dat hier vrij gewrongen verklaard wordt, *spe lentus* te lezen.

V. 238 is *emungere aliquem* niet zoo zeer in het algemeen ons: *bij den neus hebben*, zoo als de heer O. die spreekwijs vertaalt, maar meer bijzonder ons triviaal: *iemand snuiten*, d. i. listiglijk zijn geld afhandig maken, gelijk de Grieken hun ἀπομυττειν gebruiken. Zie, onder anderen, RUHNKEN. *ad Terent. pag.* 260. *ed.* SCHOP.

V. 288 wordt *docere fabulam* door *scribere fabulam* verklaard. Deze beteekenis heeft het hier niet, en, zoo ver ik weet, nergens. *Docere fabulam* is: *fabulam compositam ad spectandum edere.* Zie RUHNKEN. *ad Sueton. pag.* 293. De hoogleeraar BÖTTIGER heeft, in 1790, eene Verhandeling over deze spreekwijs geschreven, die den heer O. onbekend schijnt te zijn.

Het Latijn van den heer O. is, over het geheel, vrij goed en zuiver, en maar zeer zelden met zoogenaamd noten-Latijn vermengd. Wij wenschen het boekske fortuin en den geleerden uitgever lust tot andere, meer omvattende proeven van zijne verkregene kundigheden.

STEENBERGEN VAN GOOR.

Tijdschrift van algemeene Munt- en Penningkunde, uitgegeven door P. O. VAN DER CHIJS. Derde Stuk. Te *Leiden*, bij J. C. Cijfveer. 1833. van bladz. 189 tot 268. in gr. 8°.

De inhoud van dit derde Stuk bestaat in: VERHANDELINGEN; als:

I. *De vertaling des uitgevers van het beknopt overzigt der oude Penningkunde* door JOSEPH ECKHEL, (ten vervolge van bl. 120 van het tweede Stuk).

Het hier voorkomende handelt over de *Romeinsche Familiemunten.*

Reeds na de eerste helft der zestiende eeuw, hadden de Oudheid- en Penningkundigen aangevangen met het beschrijven en toelichten van deze hoofdsoort der Romeinsche munten.

HUBERTUS GOLTZIUS was de eerste, die in zijne *Fasti Magistratuum et Triumphorum Romanorum, ab urbe condita ad Augusti obitum*, een groot aantal der Romeinsche Familiemunten te voorschijn bragt; echter alleen met het meer bepaald doel, om door behulp van deze munten de Naamlijsten der Romeinsche Consuls te verbeteren en op te helderen.

SEBASTIANUS ERIZIUS bewerkte nader de gebrekkige bouwstoffen door GOLTZIUS aangebragt, en poogde dezelve te zuiveren en beter te doen uitkomen. De geleerde FULVIUS URSINUS vertoonde en beschreef alle de hem bekende munten van deze soort, in zijne *Familiae Romanae quae reperiuntur in Antiquis Numismatibus ab urbe condita ad tempora Divi Augusti.* URSINUS behandelde dit onderwerp zeer ordelijk en stelselmatig, en gaf zich de meeste moeite om zijne munten te verklaren, door het vergelijken derzelve met een groot aantal plaatsen der klassische Schrijvers en met andere overblijfselen der oudheid. Hij herstelde vele dwalingen en onnaauwkeurigheden

van GOLTZIUS en ERIZIUS, en gaf daarbij zoo vele blijken van grondige geleerdheid en schrander doorzigt, dat zijn werk nog altijd in waarde gehouden wordt.

Daar het, op weinige uitzonderingen na, volstrekt onmogelijk is, de Romeinsche Familiemunten, met eenige zekerheid tijdrekenkundiglijk te rangschikken, voerde URSINUS het na hem schier algemeen aangenomen gebruik in van dezelve, naar orde der beginletters van de verschillende geslachtnamen welke op de munten voorkomen, in eene alphabetische volgreeks te plaatsen en die munten afzonderlijk bij elkanderen te voegen, welke geene kenteekenen dragen van bepaaldelijk tot een zeker geslacht te behooren *).

Het werk van URSINUS het eerst in 1577 te *Rome*

---

*) GOLTZIUS had gepoogd de Romeinsche Familiemunten volgens orde van tijd te rangschikken, daardoor plaatste hij bijna alle zijne munten in verkeerde tijdperken, en de meeste veel vroeger dan het tijdperk waarin dezelve geslagen waren. FONTANA, in zijne beschrijving van de Volgreeks der Consuls, heeft de alphabetische orde gevolgd; doch C. L. STIEGLITZ, in zijne *Distributio Numorum Familiarum ad Typos accommodata. Lipsiae* 1830. heeft, zoo als de titel het reeds aanduidt, de munten, naar aanleiding van derzelver voorstelling, soortelijk bij elkander geplaatst, en alleen da alphabetische orde behouden in de daardoor gemaakte afdeelingen. Deze nieuwe schikking van STIEGLITZ is eenigzins overeenkomstig met die der Penningen van OISELIUS en van onzen OUDAAN.

gedrukt, werd in 1663 door den Parijsschen Doctor in de Geneeskunde en bekwamen Penningkundige C. PATIN herzien, verbeterd en vermeerderd uitgegeven.

Door FOY VAILLANT, in zijn werk over de Romeinsche Familiemunten, en vooral in den *Thesaurus* van MORELL, eenige jaren na den dood van dezen, door den Hoogleeraar SIEGEBERT HAVERKAMP in 1734 uitgegeven, werd aan deze Afdeeling der oude Penningkunde zeer veel belangrijks toegebragt: zoo ter grondige verklaring der vroeger bekende, als ter aanvulling der later ontdekte munten.

Doch niettegenstaande verscheidene geleerde en bekwame mannen dit onderwerp hebben behandeld; leiden hunne verklaringen, soms hoe breedvoerig ook, niet zelden; of tot eene tweeledige en zeer verschillende, of tot eene geheel onzekere uitkomst; welke na het oplettend bestuderen van het aangevoerde, den lezer onbevredigd laat. Van dergelijke teleurstellingen echter, loopt men hier bij ECKHEL geen gevaar; daar de wijze waarop hij het onderwerp behandeld heeft, eene smaakvolle bloemlezing oplevert, waarbij de belangrijkste stukken beknopt en duidelijk beschreven en stellig verklaard worden. En hierdoor heeft ECKHEL dan ook zijn doel bereikt, dat van te doen blijken, hoeveel deze muntsoort bevat ter opheldering van de Mythologie, van de Geschiedenis, Staatkunde en gewijde en ongewijde gebruiken der Romeinen. En ofschoon ECKHEL hier in alles niet oorspronkelijk en nieuw is, maar men

bij hem eenige verklaringen ontmoet welke, als de stellig zekere, reeds door URSINUS waren geleverd, behoudt hij toch altijd de hem eigen en onderhoudende wijze van voorstelling, ook dan wanneer zijne verklaringen met die van zijne voorgangers overeenstemmen; en, zoowel hetgeen bij den beroemden ECKHEL oorspronkelijk is, als wat hij van anderen kan ontleend hebben, zal door elken weetgierigen letterminnaar en door elken Penningkundige met de meeste belangstelling herlezen worden.

De familie TITURIA is de laatste die hier in de alphabetische orde voorkomt: het vervolg wordt in een volgend nummer toegezegd.

II. *Beredeneerde Naamlijst van alle de Gedenk- en Legpenningen enz.*, door G. VAN ORDEN, (vervolg van bl. 155 van het tweede Stuk).

Het derde Deel, eerste Stuk van deze *Bijdragen* gaf reeds verslag omtrent dit verdienstelijk en gewis door de vaderlandsche Penningverzamelaars met dankerkentenis ontvangen werk van den Heer VAN ORDEN.

Na de opgave van eenige aangehaalde werken, vervolgt de Schrijver zijne Naamlijst; hier aangevangen met den Legpenning (1515) gedurende de minderjarigheid van KAREL, met de titels en het wapenschild der Landvoogdesse MARGARETHA, en eindigende met de vermelding van den penning van GRIMANO, Hertog van *Venetië* (1523). VAN MIERIS II D. bl. 173.

Wij hebben het vervolg van deze Naamlijst in het Tijdschrift te wachten.

III. *Iets over den Nederlandschen Stempelsnijder of Médailleur* THEODORUS VAN BERCKEL, (gedeeltelijk medegedeeld door een voornaam liefhebber der hedendaagsche Penningkunde te *R.*)

De ondervinding leerde het, hoe menigwerf uitheemsche geleerden en vreemde kunstenaars zich de vinding, het vernuft, de begaafdheden en verdiensten onzer Nederlanders toeëigenden, zonder zelfs het licht te vermelden waaraan zij het hunne ontstoken hadden, of zoo zij het al eens aanwezen, hoe zij dan ook tevens poogden daarvan den glans te verdooven. Het moet dan geene bevreemding baren, dat in een Hoogduitsch geschrift *over beroemde Medailleurs* *) onze Nederlandsche stempelsnijders slechts als in het voorbijgaan werden opgemerkt, en dat de bekwame en verdienstelijke VAN BERCKEL geheel en al over het hoofd werd gezien, niettegenstaande hij gedurende verscheidene jaren, onder het bestuur der vorsten uit het huis van *Oostenrijk* over de *Zuid-Nederlanden*, in dienst der regering, een aantal zeer fraaije Munt- en Penningstempels vervaardigde, en hij daarna in de keizerlijke munt te *Weenen* werkzaam was.

Echte vaderlandsche kunstkenners roemden dikwijls het voortreffelijk talent van VAN BERCKEL als medailleur; hetwelk, volgens hun oordeel, onder anderen uitblinkt in den door hem vervaardigden pen-

*) *Sammlung berühmter Medailleur etc. Nurnberg* 1778 door den steller van *dit iets* aangehaald.

ning op het ontbinden der Jesuiten-orde in 1773, door CLÉMENS XIV en wel bijzonderlijk in 's Pausen borstbeeld.

Bij dit levensberigt is eene volledige lijst gevoegd van de penningen voor welke VAN BERCKEL, blijkens zijn daarop gesteld merkteeken, de stempels sneed.

Volgens het levensberigt, was THEODORUS VAN BERCKEL geboren in *'s Hertogenbosch* den 21 April 1739, en is aldaar overleden den 19 September 1808 Zijne nagelatene werken getuigen van zijne kunstvlijt daar hij, gedurende het tijdverloop van omtrent dertig jaren, tusschen de zeventig en tachtig fraaije penningen vervaardigde: daarenboven vele muntstempels sneed, en men gewis aan hem ook nog een aantal penningen verschuldigd is, welke niet van zijn merkteeken voorzien zijn.

Elk kunstlievend Nederlander zal den onbekenden steller van dit levensberigt er voor dank wijten, dat hij de nagedachtenis van VAN BERCKEL, ten minste bij deszelfs landgenooten, aan de vergetelheid onttrokken heeft.

IV. *Iets over de vroegere provinciale koperen munt, duiten genaamd*, door S. H. VAN DER NOORDAA.

De onderteekening van dit verslag zal doen blijken, waarom er over dit *iets* hier verder *niets* gezegd wordt.

AANKONDIGINGEN EN BEOORDEELINGEN. Dezelve behelzen:

I. C. J. B. KARSTEN, *System der Metallurgie etc.* 5 Bände. Fol. 1831 u. 32. *Berlin*, G. REIMER.

Naar aanleiding van eene uitvoerige aankondiging in de *Gött. gel. Anzeigen* van October 1832 levert het Tijdschrift een overzigt van dit voor de metaalkunde hoogst belangrijk werk. Het overzigt bepaalt ons hoofdzakelijk bij datgeen van den inhoud, hetwelk kan geacht worden eenigzins met Munt- en Penningkunde in verband te staan.

II. *Verslag nopens een door den Heer* PH. FR. VON SIEBOLD *uit Japan medegebragt werkje, bevattende de beschrijving en afbeelding van* 140 *stuks verschillende, meest Europesche en Aziatische munten.*

De Japannezen, welke volgens het getuigenis van den Heer VON SIEBOLD hunne Letterkunde reeds sedert tien eeuwen beoefenden, hebben ook hunne Penningverzamelaars en hunne Penningkundigen. Zij bepalen zich niet alleen tot hunne vaderlandsche stukken, maar zij vergaderen ook die van andere Oostersche en Westersche volken.

De Japanner noemde in zijne taal zijn hier behandeld werkje: *Stelselmatige verzameling van Westzeesche munten;* daarmede bedoelende de medailles en geldstukken van de ten Westen van hem gelegene landen.

Niet onbelangrijk is het overzigt dat wij, ter gelegenheid van het verslag nopens dit werkje, verkrijgen omtrent de Japansche Penningverzamelingen en de wetenschappelijke vorderingen door de Japannezen in het vak gemaakt.

De Japanner, in het beschrijven en verklaren van

zijne *Westzeesche munten* hoogstwaarschijnlijk door iemand der onzen teregt geholpen, bragt het er al vrij wel af met de verduidelijking van de hem geheel vreemde talen, letters en gebeelde voorstellingen; toch blijft het kluchtig hoe hij hier en daar de hem onbekende voorwerpen beschrijft; zoo onthoudt hij aan LÉOPOLD I. (d. i. den Keizer, niet onzen nabuur) deszelfs laurierkrans, en versiert den achtbaren schedel van den *Doits Koeni* met de oude kroon van eene kruipende plant.

Hollando, zegt hij is een *zeer groot* land. Indien de Nederlander hem al in dit denkbeeld bragt, is het nogtans zonderling, dat de Oosterling deze gasgondische verzekering voor goede munt aannam, dewijl er bij het werkje door den Japanner toch eene kaart werd gevoegd, en hij in zijne opgave van drie graden van lengte en anderhalven graad van breedte voor *Hollando*, immers niet veel van de ware uitgestrektheid onzes lands afwijkt, en deze zijne lengte- en breedtebepaling, in geen geval, hem voor de zeven provinciën eene grootere oppervlakte kan hebben uitgeleverd, dan van omtrent zestig uren O. en W., en dertig uren N. en Z. *).

WETENSCHAPPELIJKE BERIGTEN.

Deze blijven dezelfde strekking behouden als die, welke in de vorige nummers der *Bijdragen* werden aangekondigd.

---

*) De Japannees vermeldt: *Holland* strekt zich van $24\frac{1}{2}$ tot $27\frac{1}{2}°$ lengte, en van $51\frac{1}{2}$ tot $53°$ breedte uit.

Dit stuk van het Tijdschrift is versierd met eene zeer nette steendrukplaat, voorstellende de afbeelding van den gedenkpenning op het tweede eeuwfeest van het Amsterdamsche Athenaeum.

Nog bevat dit stuk eene opgave nopens DE MEDAILLES TER EERE VAN DEN DICHTER GÖTHE GESLAGEN.

En hiermede worde voor voleindigd gehouden het tegenwoordig verslag nopens het derde nummer van een Tijdschrift, dat, *een zeker iets* daargelaten, niet alleen voor den Penningkundige, maar voor allen zooveel leerzaams blijft opleveren.

Het zou dan immers te bejammeren zijn, dat de ijverige bezorger van hetzelve geene aanmoediging vond bij het Oud-Nederlandsch publiek, hetwelk toch zoo bereidvaardiglijk bijna alle uitheemsche vlugschriften aanneemt?

En echter het is zoo; de uitgever heeft te klagen, dat het zeer beperkt vertier van zijn werk hem niet de minste vergoeding geeft voor den tijd aan het stellen, en aan het nazien en verbeteren der drukproeven besteed, noch voor uitgeschotene briefporten, noch voor aankoop van de noodige boeken. Maar — indien er al om den wil der Redactie, tegen het Tijdschrift zelven geen vooroordeel bestaan kan; de tijdgeest verklaarde zich tegen Oudheid- en Penningkunde.

De eeuw waarin de woningbouw maar hechtheid bekomt, naauwelijks voor één' menschen leeftijd; waarin de planter gaarne het tweede geslacht van zijne daarom

bij voorkeur aangekweekte spichtig opschietende boomsoorten overleeft; die eeuw boeit de aandacht van velen al te zeer aan de telkens versnellende afwisseling van het heden, dan dat zij op hunnen weg eens helder vóór-uit, of in het lang verledene met bedaardheid zouden kunnen terug zien.

Het gebied der Penningkunde vangt aan met den nacht der tijden; het is oud, het is al te oud voor onzen tijd. Sloeg niet reeds de suffende *Saturnus* zijn al betooverend zegelmerk in het duurzaam metaal, en bragt niet de geheimzinnige JANUS daarvan de geheugenis uit zijne vernietigde voorwereld tot de lateren over?

Was het ITONUS *de Thessalier*, of PHIDON van *Argos*, of een onbekende *Lydiër* aan wien wij de vernuftige vinding van het muntslaan verschuldigd zijn? — Dit zij om het even; maar de nog bestaande Gedenkpenningen leiden met zekerheid terug tot in de verst verwijderde oudheid, om te getuigen van het nooit overtroffen kunsttalent, van de zeden en gewoonten en van de wereldberoeringen der lang vervlogene eeuwen. En ofschoon de glans van nieuwheid er aan ontbreekt, vond de Penningkunde hare vereerders, in alle tijden en bij alle volken.

De Romeinsche Grooten hadden reeds hunne Dacthyliothéken en in hunne boekverzameling bewaarden zij Gedenkpenningen van beroemde mannen.

De staatkundige en kunstlievende AUGUSTUS schatte deze gedenkstukken op hoogen prijs en begiftigde daarmede zijne gunstelingen; hij gaf hun:

« *Nummos omnis notae, etiam veteres,*
« *Regios et peregrinos* »

als een echt Keizerlijk geschenk.

HADRIANUS beminde met geestdrift het werk van bekwame stempelsnijders, en hij vereeuwigde zijne wereldreis door het doen slaan van Gedenkpenningen voor ieder landschap.

De beroemde LORENZO DE MEDICIS verzamelde met ijver de Gedenkpenningen van vroegeren en lateren tijd.

PÉTRARCHA hing met hart en ziel aan zijne LAURA en aan zijne lier: maar ook PÉTRARCHA beminde de Gedenkpenningen van *Griekenland* en *Rome.*

De belagchelijk deftige *Chinees*, deed reeds voor eeuwen de aloude Indische munten, zorgvuldig opspooren.

Elk land van *Europa* bezat sints lange zijne verzamelaars; en ook de *Japanner* vergadert en beschrijft met zorg de voor hem zeldzame stempels.

Welnu! wat bewijst het; dat de stugge wereld-dwinger en de verliefde dichter; dat de smaakvolle *Florentijner* en de droog eenkennige *Japannees*; dat allen altijd Penningen gaarden?

JOBERT, of PATIN, of OUDAAN, in hunnen tijd, zoude stoutweg hebben geantwoord, « *dat de liefde* « *voor de Penningkunde in het instinkt van den* « *mensch ligt; zoo als in hem licht de zucht voor* « *alle kunsten en wetenschappen en dat de kiem* « *er van zich door de beschaving ontwikkelt.* »

Thans zal de vlugtige waarnemer, en misschien

ook de diepgrondende zelfdenker, u zeggen: « *dat* « DU PÉROU AU JAPON *en niettegenstaande dat* AL- « PHONSUS DE WIJZE *almede op Penningen tuurde*, « *het overal dwazen geeft.* »

Dordrecht,
Junij 1834.

S. H. VAN DER NOORDAA.

Lessen over de Redekunst en fraaije Letteren, of voorschriften over Taal, Stijl, Welsprekendheid en Dichtkunst, naar het Engelsch van HUGO BLAIR, *in leven Hoogleeraar te Edinburg enz. in drie deelen vertaald door wijlen den Hoogleeraar* Mr. HERMAN BOSSCHA, *en thans op nieuw uitgegeven door* Mr. B. H. LULOFS, *Hoogleeraar in de Nederlandsche Letterkunde en Welsprekendheid te Groningen, Lid van het Koninklijk-Nederlandsch Instituut enz. enz. (die bij dezen derden druk een groot aantal van eigene aanteekeningen gevoegd heeft.) Eerste Deel.* Te *Groningen*, bij J. Oomkens, *Akademiedrukker.* 1832. VIII. 344 en 218 bladz. gr. 8°.

Het is inderdaad voor elken beminnaar en beoefenaar der wetenschappen en fraaije letteren aangenaam, ja bemoedigend, in de niet zeer bemoedigende dagen, welke wij thans beleven, en door welke bovenal de boekhandel zoo zwaar gedrukt wordt, eene nieuwe uitgave van een werk te zien verschijnen,

welks klassieke waarde algemeen erkend en reeds door twee vroegere uitgaven onder ons genoegzaam bevestigd is; doch tevens van een werk — en dit komt, om den druk der tijden, hier wel inzonderheid in aanmerking! — waarmede de uitgever waarlijk niet op de vlugtige nieuwsgierigheid van den dag kon speculeren, maar waarvan hij zijne betamelijke winst misschien eerst na verloop van eenige jaren te gemoet mag zien. Zoodanig werk is het hier aangekondigde. Wie kent de *Lectures on Rhetoric and belles Letters* van den beroemden Edimburgschen hoogleeraar HUGO BLAIR niet, hetzij dan in het zoo vele malen herdrukte origineel, hetzij naar de fiksche vertaling van den voormaligen Amsterdamschen rector en professor H. BOSSCHA, welke eerst in 1789 en toen voor de tweede maal in 1804 in 't licht verscheen. Wie kent dat allernuttigste boek niet? wie heeft het niet gelezen en herlezen?

Na de, in der tijd van hetzelve gegevene beoordeelingen in onze recenserende maandschriften, die alle in den lof van BLAIR's werk instemden, zou het, onzes achtens, overbodig zijn, het boek zelve nogmaals te recenseren, dat is hier, aan te bevelen. Wij meenen dus te kunnen volstaan met onze lezers alleen op de thans daarbij gevoegde aanteekeningen van den Groningschen hoogleeraar LULOFS opmerkzaam te maken. — Deze aanteekeningen, door welke het werk — voor zoo ver wij uit dit eerste deel tot de beide overige nog te verwachten deelen besluiten mogen — wezenlijk verrijkt is, beslaan niet minder

dan 218 bladzijden; en in plaats, dat de heer LULOFS, in zijn Voorwoord, voor het uitdijen van dezelve eenige verschooning van zijne lezers zou behoeven te verzoeken, zullen, vertrouwen wij, zijne lezers integendeel hem verzoeken, om, hetgeen hij tot toelichting, teregtwijzing en uitbreiding van BLAIR's werk in de volgende deelen nog bij te dragen heeft, vooral niet in te korten of te besnoeijen; want wien het ernstig om vermeerdering van kennis te doen is, die zal hier over te groote uitgebreidheid waarlijk niet klagen, maar wel, gelijk het ons gegaan is, na het genot van zoo veel nuttigs en schoons, spijt gevoelen, dat men het boek reeds ten einde is. — Wat ons wel voornamelijk in deze aanteekeningen behaagde, was het vlijtig gebruik maken van elke voegzame gelegenheid, om onze schoone moedertaal te huldigen. Dit geschiedt niet alleen door hier en daar haren rijkdom en hare voortreffelijkheid met andere talen te vergelijken, maar ook door, waar het pas geeft, te doen zien, wat onze puikdichters van vroegere en latere dagen tegenover die van andere volken zijn, en in hoe verre vele hunner met de beste buitenlandsche triomfantelijk kunnen wedijveren. In onderscheidene aangehaalde stukken wordt dit overtuigend getoond; terwijl ook de eer van den ouden VONDEL (zie b. v. bladz. 41 volg.) krachtig gehandhaafd wordt tegen sommige van onze hedendaagsche neologen in de dichtkunst, welken het eigenlijk te doen schijnt te wezen, om, ten koste van den Agrippijner, een' naam te maken. Meesterlijk

heeft ook de heer L. zelf dichtregelen uit oude Latijnsche dichters in onze taal overgebragt, zoodat wij wel zouden wenschen, dat het hem behagen mogt, eens een' van die dichters geheel in een Nederlandsch gewaad te kleeden, waartoe hij, onzes oordeels, alle bevoegdheid heeft en alle vereischten bezit. — Hier en daar hebben wij op de aanteekeningen van den kundigen man insgelijks iets aangeteekend, wat wij echter achterhouden, tot het geheele werk volledig zal uitgegeven zijn, wanneer wij op een en ander hopen terug te komen *).

Wij eindigen onze aankondiging van dit uitmuntende boek met dankzegging aan den heer L. voor zijnen, aan hetzelve besteden arbeid, en wenschen, met de beide volgende deelen, in denzelfden trant bewerkt, eerlang door hem beschonken te worden.

STEENBERGEN VAN GOOR.

Le livre des petits enfans. Leçons du premier âge, par Mad. DESBORDES VALMORE. *La Haye,* chez G. Vervloet, Libraire-éditeur. 1834.

Het groote onderscheid dat er is, tusschen kinderlijk en kinderachtig te schrijven, schijnt door vele Schrijvers voor de jeugd gereeder toegestemd, dan

*) Bij elk ons toegezonden werk rekene men ten minsten op de aankondiging; bij deelrijke werken echter behoudt de Redactie zich de beoordeeling voor, tot zij over het geheel beslissend vonnissen kan. S.

gevoeld te worden: zonder dit zouden zij niet zoo dikwijls de akteurs, op hunne tooneelen eene taal doen voeren, woorden in den mond leggen, die weinig overeenkomstig met hunnen ouderdom, stand of sekse zijn. Doorgaans zijn kinderen hieromtrent de beste beoordeelaars; daarom laat ik gaarne, hetgene ik voor kinderen schrijf, eerst door kinderen, althans zwijgend beoordeelen, en niet zelden hebben hunne kinderlijke aanmerkingen en mededeelingen, mij hier eene uitdrukking doen bevorderen, daar een gezegde doen wijzigen: hier iets besnoeijen, daar weder uitbreiden; alwaar hun kinderlijk gesnap onder elkander daarover mij meer of min gegrond voorkwam. En zoo ik al eens lof wegdragen mogt, dat de kinderen in mijne schriften waarlijk als kinderen spraken en handelden, had ik dit alleen daaraan te danken, dat ik kinderen tot model genomen en kinderen bestudeerd had.

Vijf en twintig kleine verhalen en een gebedje maken den inhoud van dit net uitgevoerde boekje uit, waaraan echter het gesteendrukte titelplaatje niet tot sieraad dient. De inhoud van de meeste dezer verhaaltjes is goed, en leidt tot een zedelijk doel: maar de toon, waarop zij verhaald worden, is, onzes bedunkens, niet de kindertoon, nu eens plat kinderachtig, dan weder boven het begrip van *kleine* kinderen, voor wie het boekje inzonderheid bestemd is. Daarenboven ontvangen de kinderen hier en daar denkbeelden, die verward, onjuist, en althans zonder uitlegging volstrekt niet voor den kinderlijken leeftijd

geschikt zijn. Tot een voorbeeld willen wij slechts de eerste regelen van de « Voorrede aan de kinde-« ren » aanhalen.

« Dieu, lorsqu'il eut fait les hommes, chercha « un adoucissement à leurs peines, et mit au monde « l'amour maternel. Depuis ce temps, les enfans sont « heureux, ils ont des mères pour veiller sur eux, « et pour les embrasser, » enz.

Het boekje was wel geschikt om omgewerkt, volstrekt niet om voetstoots vertaald te worden.

Wed. VAN MEERTEN,
geb. SCHILPEROORT.

Scènes du jeune âge, par Mad. S. GAY. *La Haye*, G. Vervloet, Libraire-éditeur. 1834.

Geheel anders is het oordeel, hetwelk wij zouden vellen over dit lieve voortbrengsel van de pen der met regt zoo hoog geschatte Schrijfster SOPHIE GAY. Hier is waarheid, hier is natuur. Hier hoort men kinderen spreken, ziet men kinderen handelen; en de lessen van zedekunde, overal henen gestrooid, staan niet op zich zelven; maken geen afzonderlijk ligchaam uit, dat men er zou kunnen uitligten, zonder dat het eene gaping zou ondergaan; neen, zij zijn natuurlijk uit de geschiedenis gevloeid, zij maken er als het ware een wezenlijk deel van uit, of liever de geheele geschiedenis is moraal, is zedekunde, of

wil men liever: de zedekunde is in het gewaad eener onderhoudende geschiedenis gestoken. Tien verhalen getiteld: *La chevelure*, *Bancroche*, *La petite fille de la portière*, *Jean Louis et Tentin*, *La lanterne magique*, *Le petit Patronet*, *Le panier de pommes*, *Mon chardinel*, *Perroquette* en *L'apprentie couturière*, zijn opgedragen aan jonge vriendjes of vriendinnetjes van Mevrouw GAY, die zeker wel wist, waarom zij deze deugd onder de aandacht van dezen, en gene fout onder het oog van genen bragt, en die wij hartelijk wenschen, dat de voldoening moge smaken, dat hare lievelingen, op deze zachte en beminnelijke wijs, in hunne deugden versterkt, en van hunne gebreken verbeterd mogen worden.

Wij zouden dit boekje, ondanks den rijken voorraad onzer kinderbibliotheken, wel der vertaling waardig keuren, vooral omdat zes van deze verhalen, kinderen uit den lageren stand, en de deugden of verkeerdheden, welke aan denzelven bijzonder eigen zijn, op eene waarlijk treffende en zeer doelmatige wijs behandelen. Misschien ware nog het beste, alleen van deze zes verhalen eene zeer goedkoope uitgave daar te stellen tot geschenk op armen-scholen, waar zij zeker een groot nut zouden verspreiden.

Wed. VAN MEERTEN,
geb. SCHILPEROORT.

De twee Vendeërs in Duitschland en Italië. Een Romantisch Tafereel door EHRENREUH. Uit het Hoogduitsch. Te *Alkmaar,* bij J. A. W. le Sage ten Broek. 1833. gr. 8°. IV en 204 bladz.

Bij het in handen nemen van een vertaald boek, komen ons twee vragen voor den geest: 1°. Was er behoefte aan zoodanig een werk? en 2°. Hoe is het overgebragt? De eerste dezer vragen nu zal ieder onbevooroordeelde, dit vertrouwen wij gerustelijk, met *neen* beantwoorden. Of is niet het getal Romans, waarmede wij, niet slechts uit *Duitschland*, maar ook uit *Frankrijk* en *Engeland* overstroomd worden, legio? En dat het daaronder ook niet ontbreekt aan dezulke, die, even als dit in den onderhavigen geschiedt, de *voortduring eener edele*, *reine liefde* schetsen, en ons met de Intrigues en Etiquettes *van de kleine Duitsche Hoven* bekend maken, behoeve men slechts aan zoodanig lid van een of ander leesgezelschap te vragen, die elk boek, hetwelk hem ter lezing wordt thuis gezonden, van A tot Z doorleest; mits men dan ook, onder die boekverslinders, iemand opzoeke, die onthoudt, wat hij gelezen heeft. Uit het bovengezegde zal men gereedelijk bevroeden, dat, als wij dan toch iets wilden vertalen, onze keuze niet op dezen Roman zoude gevallen zijn; ofschoon de onpartijdigheid ons gebiedt te bekennen, dat wij er niets in gevonden hebben, dat eenigen schade-

lijken indruk, bij de lezers of lezeressen, kan achterlaten; alleen hadden wij gewenscht, dat het gebeurde tusschen KAREL en HERMINE (bl. 171 en 172), in een meer afschuwwekkend daglicht ware geplaatst, terwijl wij den brief van deze laatste, na haar huwelijk met den graaf PESCATORE, vooral op eenen anderen toon zouden gesteld hebben. Immers, nu komt zij ons voor als eene ligtzinnige boeleerster, die, met verzaking van alle eer en pligt, niet onduidelijk te kennen geeft, dat zij, nog zelfs na haar huwelijk, haren misstap met hem, met wien zij eens gevallen is, wenscht te herhalen. Waarom niet liever haar eenen brief doen schrijven, waarin zij, vol berouw over hare zwakheid, KAREL met haar huwelijk bekend maakt, ten einde hem alzoo over haar lot gerust te stellen? Hetwelk dan tevens eene schoone gelegenheid aan de hand gegeven had, om de wroegingen en angsten van haar geweten te schetsen, en het slechte en gevaarvolle van haren misstap te doen uitkomen.

En nu tot de tweede vraag overgaande: zoo komt het ons voor, dat de ons onbekende vertaler, maar die, naar wij meenen te moeten veronderstellen, te dezer gelegenheid het publiek eenen eersteling aanbiedt, daarmede volstrekt geene oneer ingelegd heeft, en door dien arbeid toont, zeer goed in staat te zijn, om degelijke werken in onze taal over te brengen. Op enkele plaatsen vonden wij echter min zuiver hollandsche woorden, zoo als bl. 7. *treurberigten*, waarvoor wij liever *treurmare*, *droevige tijding* of

21*

iets dergelijks lazen. Ook moeten wij den vertaler opmerkzaam maken, op het te digt bijeen plaatsen van gelijkklinkende, ja, zelfs wel eens van dezelfde woorden, hetwelk altijd eene *cacophonie* te weeg brengt; zoo als zulks bl. 8. in den volgenden zin plaats heeft: « schoon KAREL bereids op den weg, zoo dikwijls er « gelegenheid was, met *welgevallen*, in de voor een « Zuidlander zoo *bevallige* (,) groote (,) blaauwe oogen « van EMILIE gezien had; zoo was hij thans het « zachte, door het schoonste rood opgeluisterde ge- « laat, waarvan de *bevallige* trekken aan bovenaard- « sche wezens deed denken, nabij genoeg enz. » Deze aanmerkingen moeten echter den vertaler niet ontmoedigen, maar hem veeleer ten blijke van belangstelling in zijn werk verstrekken. En nu ten slotte meenen wij, niettegenstaande het hier bovengezegde, dat deze Roman, voor het gros der lezers eene aangename lectuur kan opleveren, waartoe de fraaije, gesteendrukte titelplaat en de zuivere druk van het boek hen buitendien wel zullen uitlokken.

Breda,
Maart, 1834.

A. J. VAN DER AA.

BIJBLAD.

I.

Schets van het wetenschappelijke leven en de geleerde verdiensten van wijlen Mr. GABINUS DE WAL, Hoogleeraar te *Groningen.* Voorgelezen in het Genootschap: *pro excolendo Jure Patrio, te Groningen,* door Mr. M. S. GRATAMA, Subst. offic. van Justitie. Te *Groningen,* bij J. Oomkens, Akademiedrukker. 1834. 8º.

De tweeëntwintigste van Herfstmaand achttienhonderd drie en dertig was een dag van rouw voor de Groningsche Hoogeschool, zoo begaafd met verdienstelijke mannen; immers, op dien treurigen dag eindigde een harer sieraden het werkzame leven.

GABINUS DE WAL werd te *Leeuwarden* den 30 December 1785 geboren uit die deftige burgerklasse, waaruit zoo vele bekwame mannen in het licht getreden zijn. Na op de scholen te *Leeuwarden*, te *Meppel*, te *Groningen* en weder te *Leeuwarden* met vruchtbare vlijt te hebben verkeerd, voltooide het Akademisch onderwijs in de plaats, waar hij zelf later van den katheder zoude spreken, zijne geleerde opvoeding, en verkreeg hij, na de luisterijke verdediging zijner doorwrochte verhandeling over: *den eeuwigen Vrede*, den doctoralen rang. Hij nam te *Leeuwarden* de bediening van Advokaat, die van Notaris, vervolgens die van Substituut-officier, later

het Regterambt, ook dat van Instructie met waardigheid en ijver waar, toen, meer dan dit alles, hem de benoeming van Hoogleeraar te *Franeker* toelachte, waarbij tevens het bibliothecarisschap gevoegd wierd, en hij alzoo gelegenheid vond zijne boekenkennis in praktijk te brengen en verder te volmaken; bij het nederleggen van het Rectoraat des Atheneums, deed hij die uitmuntende redevoering, welke in 1825 herdrukt is, *over de Friesche Regtsgeleerden*, een schat van biblio- en biographische wetenschap, en van onwederlegbaren roem voor den Schrijver.

In het jaar 1821 trad hij in de plaats van den Heer ENSCHUT, naar *Utrecht* vertrokken, als Professor in het wetgevig staats- en volkenregt te *Groningen* op, sprak aldaar over de geschiedenis van het Criminele regt als eene getuige van menschelijke dwalingen en leermeesteresse van burgerlijke regtswetenschap; over het wijsgeerig regt, ten onregte bij sommigen mingeacht; over het verband der poëzij met regt en wetten. De Maatschappij: *tot Nut van het Algemeen* bekroonde zijne beantwoordingen: over de voordeelen der Burgermaatschappij boven die van den Natuurstaat, en die der Nederlandsche boven die van andere volken, en het heilrijke der uitbreiding en verbetering van kunsten en wetenschappen voor de burgerlijke maatschappij. Hij bepleitte voor de regtbank te *Leeuwarden* de regtsvraag: of eene grootmoeder het beheer der goederen, van haar op hare kleinkinderen komende, met voorbijgaan der

moeder, eenen anderen mag opdragen. Hij schreef eene verhandeling: *over den invloed der wetboeken op de taal des lands*, en eindigde de breede lijst zijner werkzaamheden van onderscheidenen wetenschappelijken aard, welke wij alle hier niet opgenoemd hebben, met het, door het Nederlandsch Instituut met goud bekroonde, uitvoerige geschrift: *over het bestaan, den aard en de behandeling van het Natuurregt.*

Men heeft allerwege den verdienstelijken man de verpligte rouwhulde aan zijne nagedachtenis gebragt. De Hoogleeraar SIEGENBEEK heeft, in de Leidsche Maatschappij van *Letterkunde*, eenige cypressen tevens aan den overledenen gewijd, en meer bepaald van zijne verdiensten als vaderlandsch Dichter gesproken in de Vergadering van 19 Junij l. l. Zijn ambtgenoot, de Hoogleeraar Mr. C. A. DEN TEX, heeft hem eene, den overledenen waardige, lijkherinnering bezorgd in de *Bijdragen tot Regtsgeleerdheid en Wetgeving*, VIII Deel, welk Tijdschrift aan den wakkeren VAN DE WAL een' ijverig medewerker had; gelukkiger dan onze *Bijdragen*, welke hij ook zijne medewerking besproken had. Het was in Augustus des afgeloopenen jaars, dat ik eenige oogenblikken zijne personele kennis maakte; dat hij nog met belangstelling sprak over onze onderneming; dat hij mij de toezending eener beoordeeling toezegde, welker vervulling de onverbiddelijke dood belet heeft; en hoe treurig ook mij deze teleurstelling tot blijvende smart zij, zoo vind ik er echter voor mij eene aan-

gename, weemoedige herinnering in, hem nog gezien te hebben in de volle vaag des bedrijvenden levens.

In de bovenvermelde schets worden, met sierlijke taal, met hartelijke welsprekendheid en niet zonder oordeel, de verdiensten des geleerden mans vermeld door zijnen leerling en den zoon zijns meesters; wij kunnen het na de lezing van deze nagedachtenisrede zeer goed begrijpen, dat het Genootschap: *pro excolendo Jure Patriae* te *Groningen*, den welmeenenden Schrijver geraden heeft, deze zijne voordragt den vereerders van des Hoogleeraars verdiensten niet te onthouden, en men is den Uitgever en het Genootschap deswegens dank schuldig.

Wij eindigen met de woorden van den Hoogleeraar DEN TEX: het Vaderland, de Wetenschap en de Hoogeschool, hebben veel, zeer veel aan hem verloren; hartelijk wenschen wij der Hoogeschool eenen opvolger toe, die op den door hem ingeslagen weg de echt milde en gegronde beginselen moge aankweeken en bevestigen, welke hij steeds zich ten leiddraad had gesteld. P. S. SCHULL.

II.

Onderwijs in de Christelijke Godsdienstleer naar de belijdenis der Hervormden, vooral ten dienste van jonge lieden uit den beschaafden stand, door H. BIELEVELD, Onderwijzer in de Godsdienst te *Utrecht*. Te *Groningen* en *Utrecht*, bij J. Oomkens en K. Bieleveld. 1834.

Dit cathechiseerboek zal onder de menigte van onderwijsboeken en handleidingen ongetwijfeld eene

voorname plaats gaan innemen. Wij noemen de leerlingen gelukkig, aan welke zulk een Onderwijzer te beurt mag vallen in de belangrijkste waarheden van het hoogste onderwijs, en wij zouden ons zeer moeten bedriegen, indien de verdienstelijke BIELEVELD geen zegen op zijn werk zal inoogsten. Wij bevelen dit werkje 's mans ambtgenooten ter handleiding met volle ruimte aan, en de huisvader, welke het ten wegwijzer bezigt voor zijne kinderen, zal zich dit niet beklagen. Voor meergevorderden, zelfs die zich zelven oefenen willen, is het bij uitstek bruikbaar; de onbeantwoorde vragen dienen echter in de handen van een' ervarener gesteld, en met oordeel des onderscheids gedaan te worden. O.

III.

De ligchamelijke opvoeding der kinderen, in het vroegste tijdperk huns levens. Een boek voor Moeders, door H. S. HIJMANS, Dr. in de Wijsbegeerte, Genees- en Heelkunde; Lid van onderscheidene koninklijke binnen- en buitenlandsche geleerde Genootschappen en praktiserend Geneesheer te *Brussel. Amsterdam,* bij J. C. van Kesteren. 1833.

Onder de vele nuttige werken, die er over de opvoeding der kinderen geschreven zijn, zijn er echter weinige, die alleen de ligchamelijke opvoeding ten doel hebben; meestal hebben dezelve eene zedelijke strekking; of wel, de voorschriften voor het physiek welzijn der kinderen zijn, onder andere onderwerpen uit het gebied der Geneeskunde, als het

ware, begraven, waardoor dezelve minder algemeen nut stichten, dan zij wel behoorden en ook konden doen. Veel verpligting hebben wij, Nederlanders, alzoo aan den Heer J. J. PENNINK, die, in zijne Gezondheidsleer voor het Volk, door de Maatschappij: *tot Nut van het Algemeen* bekroond en uitgegeven, ook dit onderwerp behandeld heeft; maar daarom gelooven wij toch, dat de afzonderlijke behandeling van hetzelve niet overbodig kan geacht worden, en wij namen alzoo, met belangstelling, het bovengenoemde werkje van Dr. HIJMANS in handen, en moeten bekennen, hetzelve met genoegen gelezen te hebben.

Behalve eene goed geschrevene Inleiding, heeft de schrijver het werk verdeeld in dertien Hoofdstukken, die, achtereenvolgende, handelen: over de noodzakelijke inachtneming door zwangere vrouwen ten aanzien van het kind. Doelmatige verzorging en behandeling van het pasgeboren kind. Het zelfzogen. De voeding des kinds, door de minne. De kunstmatige voeding. Het spenen. Voeding na het spenen. De kinderkamer. Het slapen en waken. De kleeding. De lucht. De beweging, het dragen en leeren loopen. De zindelijkheid, het wasschen en baden.

Eenige weinige aanmerkingen, die wij onder de lezing maakten, willen wij hier mededeelen, al ware het dan ook maar om te toonen, dat wij het werkje niet slechts doorbladerd, maar met aandacht gelezen hebben.

Alles wat de schrijver (bladz. 45 en volg.) over

het dragen van korsetten in het algemeen, en door zwangere vrouwen in het bijzonder, zegt, is waarheid, en het ware te wenschen, dat men althans het opgroeijend geslacht niet aan deze schadelijke dingen gewende; maar éénmaal daaraan gewoon, zoo vindt men vele vrouwen, inzonderheid die, welke van eenen teederen ligchaamsbouw zijn of reeds dikwijls gekraamd hebben, die het onding niet meer kunnen missen; in zoodanige gevallen heeft Recensent het dragen van een korset dikwijls toegestaan; maar dan moet hetzelve den geheelen buik niet drukken, maar, als het ware, opvangende, omsluiten, de borsten niet drukken, en alzoo van voren geene baleinen hebben; van achteren, waar zich, tot steun van de ruggegraat, twee dunne baleinen bevinden, worden toegeregen en aan beide zijden, van tijd tot tijd, naar mate van de ontwikkeling van den buik, kunnen verwijd worden; hierdoor bezorgde ik aan die vrouwen een' vasteren gang, steunde den dikwijls vooroverhangenden buik, zonder dien nadeelig te drukken, terwijl het warmhouden van dit ligchaamsdeel ook tevens bedoeld en verkregen wordt.

Dat een te sterk licht (pag. 75) en het vatten van koude voor de gezigtsorganen van den jongen wereldburger allezins schadelijk wezen, en door te overvloedige afscheiding van traanvocht en ontsteking gevolgd worden moet, is eene algemeen erkende waarheid; maar dat hierdoor alleen, die purulente en het oog met vernietiging dreigende ophthalmia neonatorum ontstaan zou, kunnen wij niet bijstem-

men, althans wij meenen in al de door ons behandelde gevallen, syphilis, leucorrhoea, galachtige of andere scherpten van de vochten der moeder te hebben opgemerkt.

Ofschoon het niet duidelijk gezegd wordt, dat de behandeling, die de schrijver (bladz. 77 en volg.) bij schijndoode kinderen aanprijst, alleen betrekking heeft op zwakte en flaauwte, zoo is zulks echter voor den zaakkundigen blijkbaar; intusschen, daar er ook van den apoplectischen toestand gesproken wordt, ware het niet ongeschikt geweest de behandeling van dezen, die zoo veel van dien van den eerstgenoemden staat verschilt, tevens aan te wijzen.

Het algemeen in zwang zijnde, en ook door de meeste verloskundigen aangeprezene gebruik, om de pasgeborene kinderen suiker- of honigwater toe te dienen, wordt door den schrijver (bladz. 98) niet opgegeven; intusschen geven ook wij onze goedkeuring aan dit gebruik, vooreerst, omdat het kind, doorgaans, eerder voedsel verlangt dan de moeder heeft uitgerust, of zelfs wel vochts genoeg in de borsten aanwezig is, en anderdeels, omdat er zich veeltijds kenmerken van opgehoopte slijm bij het kind voordoen, hetwelk door dit eenvoudig middel wordt verdund, door braking ontlast, of wel naar beneden afgevoerd.

Voor *hals* (bladz. 101) hadden wij liever *keel* gelezen.

De voorschriften omtrent de kunstmatige voeding laten niets te wenschen overig, alleen meent Re-

censent daar te moeten bijvoegen, dat tot de bereiding van pap gewone beschuit, die doorgaans tot keukengebruik dient, en niet, zoo als bij velen in gebruik is, gerste-beschuit behoort gebezigd te worden, dewijl de laatstgenoemde, door de manier, waarop dezelve door de bakkers bereid wordt, schadelijke eigenschappen verkrijgt.

In het algemeen heeft ons het werkje bevallen, de stijl is beschaafd en duidelijk, ook de drukker heeft voor eene goede uitvoering gezorgd; wij mogen het alzoo ruimschoots aanprijzen, en wenschen hetzelve in handen van alle Moeders, die het belang van hare lieve kinderen ter harte nemen. K.

IV.

Het St. Simonisme en Christendom in verband gebragt met de tegenwoordige kerkelijke bewegingen, vooral bij de Hervormden in Nederland, deels uit het Duitsch vertaald, deels geschreven door R. POSTHUMUS, Predikant der Hervormden te *Waaxens* en *Brantgum*. Te *Groningen*, bij Oomkens. 1834.

Dr. DAVID SCHULTZ, Senior van de Evangelisch-Theologische faculteit en consistoriaal-raad te *Breslau*, gaf in de *Allgemeine Kirchenzeitung* van 8 en 10 Februarij, een stukje over het *St. Simonismus en Christendom*, hetwelk de Wel-Eerw. Heer POSTHUMUS ons thans vertaald aanbiedt, en er een en dertig aphorismen van zich zelven aanvoegt. De stelling dezer Apostelen, welke al dadelijk het meest in het oog valt, welke zij echter gemeen hebben met de uni-

versitarissen te *Londen* en de Philalethen te *Kiel*, houdt in dat de tijd des Christendoms is voorbij gegaan, dat alzoo eene nieuwe Godsdienst behoefte is geworden, en het is om aan deze behoefte te voldoen, dat zij wijd en zijd hunne zinnelijke leer den volken verkondigen. Volgens de St. Simonisten bestaat de wereld en steunt op het geloof in God. God is niet enkel een zuivere geest, maar geest en stof te zamen, waaruit volgt, dat ook het zinnelijke en stoffelijke heilig is, dat het leven tot volkomenheid voert, en dat het middel tot heiligheid der menschen vlijtbetoon (industrie) is.

Dit een en ander wordt beknopt duidelijk aangewezen en bondig wederlegd, en de hooge verdiensten van het Christendom op onomstootbare gronden door SCHULTZ boven alle redelijke bedenking bewezen. De Vertaler heeft zijne zaak en zijnen Schrijver en diens taal goed begrepen en overgebragt.

De Vertaler is een vrijzinnig man, die rond voor zijn gevoelen uitkomt, en hetgeen hij zegt in zijne aphorismen is der behartiging waardig; zijne aanmerking omtrent het teekenen der formulieren verdient wel de overweging; zij is geheel strijdig met de denkbeelden van den Eerw. REDDINGIUS, Hervormd Leeraar te *Assen*. Wij zijn hier slechts referenten; maar wat wij hopen en bidden, is dat *de liefde blijve.* O.

V.

1. KASPAR HAUSER. *Voorbeeld eener misdaad, gepleegd tegen de geestvermogens of het zieleleven eens menschen,* door ANSELM Ritter von (Ridder van) FEUERBACH, naar het Hoogduitsch. Te *Amsterdam,* bij ten Brink en de Vries. 1832. 122 bl. 8°.

2. *Bijdragen tot de geschiedenis van* KASPAR HAUSER. Aldaar. 1834.

3. KASPAR HAUSER *in den laatsten tijd zijns levens waargenomen en geschetst* door H. FÜHRMANN. Aldaar, bij H. Frijlink. 1834.

De naam van KASPAR HAUSER is algemeen bekend. Sedert zes jaren hebben ons de dagbladen (*) herhaaldelijk over hem en zijne lotgevallen onderhouden, en ons het volgende verhaald: « een jongeling van omstreeks zestien jaren is van zijne vroegste « kindschheid af in een donker hol opgesloten ge- « weest, waar hij niets gehoord noch gezien heeft, « zelfs den man niet, die hem dagelijks van water « en brood voorzag. Daar heeft hij al die jaren, dag « en nacht, in eene half zittende, half liggende hou- « ding doorgebragt, ten gevolge waarvan hij noch « staan, noch gaan, noch spreken, noch ook zijn « gezigt behoorlijk gebruiken konde, daar het hel- « dere daglicht voor hem nimmer geschenen en hij « geen bewijs van eenigen afstand had. Slechts een « paar kleine paardjes hadden hem in dat hok aan-

(*) Ook deze Bijdragen kondigden bereids in het II Deel, IV Stuk, bladz. 393, het eerste hier genoemde werkje aan.

« houdend tot speelgoed verstrekt, en in den laat-
« sten tijd had men hem met potlood op een papier
« laten krabbelen, en — den naam van KASPAR
« HAUSER leeren schrijven, ook hem eenige woorden
« leeren stamelen, waaraan hij echter geenen zin
« konde hechten: b. v. « *ik wil ruiter worden*, *zoo als*
« « *mijn vader geweest is.*» De man, die hem nu
« eensklaps, mede in den donker, weggedragen had,
« heeft hem binnen de stad *Neurenberg* op een plein
« neêrgezet, met eenen brief in de hand, die ken-
« nelijk niet geschikt was om eenige ophelderingen
« nopens deszelfs persoon te geven, maar veelmeer om
« den lezer van het spoor af te leiden. In die houding
« had hem, op den tweeden Pinksterdag 1828, toen alles
« buitensteedsch aan het wandelen was, en dus de stra-
« ten van *Neurenberg* zeer ledig waren, een burger
« dier stad ontwaard, en, niet wetende of hij een be-
« schonken dan wel een krankzinnig wezen voor had,
« denzelven naar de bijgelegene wacht gebragt.» Zoo veel wisten wij reeds uit de dagbladen, en wij vinden het in dit boekje herhaald. Bij elk die het leest, moeten hier terstond een aantal bedenkingen, twijfelingen en vragen oprijzen; doch waarop wij al dadelijk vernemen, dat de Schrijver ons geen voldoend antwoord zal kunnen geven, daar hij eerst laat met KASPAR HAUSER in nadere aanraking schijnt gekomen te zijn. Hij betreurt het zelf herhaaldelijk, dat het groote nut, hetwelk de zielkunde uit zulk een zonderling verschijnsel had kunnen trekken, ten eenenmale is verloren gegaan, doordien deze jonge-

ling langen tijd op de ondoelmatigste wijze is behandeld geworden. Zelfs de berigten nopens deze behandeling zijn zoo onvolledig, dat men het vreemd vinden moet, hoe een man, als wijlen FEUERBACH, onder zulk eenen veelbelovenden titel, een boek heeft kunnen in het licht geven, daar hij zelf duidelijk gevoelde, hoe weinig hij in staat was, de regtmatige weetgierigheid zijner lezers te kunnen voldoen. KASPAR HAUSER namelijk was te *Neurenberg* al dadelijk eenen geruimen tijd lang onder bewaring der politie gebleven, waar men hem, die niet denken noch spreken konde, langs allerlei wegen ondervraagd, en daaruit ten slotte een *proces-verbaal* had opgemaakt, dat natuurlijk een zeer weinig zamenhangend geheel opleverde, vol tegenstrijdigheden was, en meer vooronderstellingen behelsde, dan eigenlijke mededeelingen. — Gedurende de eerste maanden was hij in eene bewaarplaats der politie, die voor elk toegankelijk was. Derwaarts drong nu jong en oud dag aan dag, om dit vreemde verschijnsel te aanschouwen; eene positie, voor elk mensch onaangenaam, maar geheel ondragelijk voor een wezen als onze KASPAR, die, om zich allengs regelmatig te kunnen ontwikkelen, eenen geruimen tijd lang eene groote mate van rust en verwijdering van alle gedruisch zoude behoefd hebben. Door het aanhoudend gesnap en gevraag, door het dikwijls hooren van dezelfde klanken, schijnt men van HAUSER allengs eene soort van papegaai gemaakt te hebben, die het een en ander napraatte; eenen aap, die na-

bootste wat hij anderen zag doen. De Regering van *Neurenberg* trok zich allengs zijn lot aan, en besteedde hem ten huize van eenen professor DAUMER; hier kwam KASPAR meer op zijn gemak; er wordt echter van zijne behandeling aldaar geenerlei volledig verslag gedaan; doch zoo veel kan men uit het verhaalde opmaken, dat men ook hier *de fout* beging, *in het vak der opvoeding zoo algemeen*, van niet af te wachten wat er *uit* kwam, maar er alles te willen *in*gieten. Hiermede haastte men zich dubbel, doordien de patient reeds zoo volwassen was, en men dus de gapingen, die men overal vond, niet te spoedig meende te kunnen aanvullen. Hoewel vele jaren lang niets dan water en brood genoten hebbende en desniettemin vrij wel opgegroeid zijnde, moest hij zoo spoedig mogelijk aan het gebruik van groenten, vleesch en zelfs sterke dranken, van welk alles hij eenen grooten afkeer had, gewend worden; het inwendige verwaarloozende, zocht men hem vooral ten opzigte van het uitwendige aan anderen gelijk te maken; ook aan zoogenaamd godsdienstig onderwijs liet men het zoo weinig ontbreken, zoo dat men hem wel ras eenen onverwinnelijken afkeer tegen kerken en geestelijken inboezemde. Wij vinden hem nu zelfs eensklaps, zonder te weten hoe, op eene latijnsche school geplaatst, en dezelve eenige jaren lang bezoekende met het zeer natuurlijke gevolg, dat de latijnsche taal hem allerhatelijkst werd, alzoo hij zelf verklaarde, niet te kunnen beseffen waartoe hem dezelve dienen zou.

Uit eene opdragt aan Lord STANHOPE, vóór dit boekje geplaatst, ontwaren wij, dat deze menschenvriend zich zijner aangetrokken, en voor hem heeft willen zorgen; doch in het boekje zelf zoeken wij te vergeefs naar deze belangrijke omstandigheid, en hetgeen daartoe aanleiding gegeven heeft.

Door het gerucht, dat KASPAR HAUSER allengs reeds een halve geleerde was geworden, en zelfs aan zijne levensbeschrijving bezig was, schijnen de lieden, die zijn ongeluk bewerkt hadden, bevreesd te zijn geworden, dat hij tot hunne ontdekking zoude kunnen aanleiding geven, waarvan het gevolg was, dat er in 1829 eenen aanslag op zijn leven werd gemaakt, die echter mislukte.

Ziedaar den voornamen inhoud van het boekje van FEUERBACH; sedert zijn de in de *Annalen der Deutschen en Ausländischen Criminal-Rechts-Pflege*, Jahrgang 1830. 2ter Band, 2tes Heft, en in de *Skizze der bis jetzt bekannten Lebensmomente des merkwürdigen Findlings* CASPAR HAUSER in *Nürnberg*, u. s. w. voorkomende berigten als bijvoegsel op dit werk in het licht verschenen; uit dezelve schijnt het onwederleggelijk te blijken, dat het merkwaardig kind de eerste drie levensjaren elders en als een vrij wezen heeft doorgebragt. Hij spreekt van eene kindermeid, herinnert zich den naam van moeder, en andere uitdrukkingen, dien prillen leeftijd eigen. Wij vinden ook gewag gemaakt, en ons komt dit zielkundig van belang voor, van zijne droomen, die hem vaak in eene groote woning verplaatsen, spreekt in die droo-

men Latijn, reciteert regels uit HORATIUS en VIRGILIUS; hij scheen zich de Hongaarsche getalnamen en eenen Hongaarschen vloek te herinneren; Turksche tarw kwam hem niet onbekend voor, en de wijze, waarop men dezelve tot meel en brij vormt, herinnerde hij zich duidelijk.

Het dialect, waarin hij sprak, later veredelde het zich, is het Oud-Beijersche; hij verstond Slavonische woorden, hetgeen alles schijnt te wijzen op de westzijde van het Bohemer-woud. Veel is deze inlichting niet, en het is te bejammeren, dat men de schrandere voorslagen van den Heer VON PIRCH, eerste Luitenant in het eerste Garde-Regiment, niet gevolgd heeft: misschien ware er meer licht geboren geworden, trouwens, nu heeft men het niet verder gebragt dan tot het twijfelachtig resultaat, dat hij in *Hongarije* geboren is, en eene Slavonische kindermeid gehad heeft.

De Predikant FUHRMAN bij de *St. Gumbertuskerk* te *Ambach*, heeft hem in den laatsten tijd zijns levens met onderwijs, raad en troost bijgestaan op eene verstandige en echt christelijke wijze, hetgeen belangrijk is om te vernemen, en van het natuurlijk verstand des raadselachtigen knaaps getuigt.

De eerwaarde Schrijver geeft het navolgend verslag van den moord aan zijnen kweekeling gepleegd:

Van een schoolbezoek teruggekeerd, bragt hij het een en ander te huis in orde. Terwijl ik daarmede bezig was, kwamen mijne oudste dochter en mijne meid, ieder door eene verschillende deur, mijne kamer bin-

nen snellen, te gelijk uitroepende: «Weet gij het al? HAUSER is in den Hoftuin doodgestoken!» — «In den Hoftuin? vroeg ik, twijfelende en verschrikt. — «Ja, in den Hoftuin!» kreeg ik tot antwoord. Aarselende (want ik wist niet, wat ik er van zou denken) legde ik mijn werk ter zijde, en liep naar het huis van den schoolmeester MEIJER, aan wiens opzigt HAUSER, gelijk men weet, was toevertrouwd. Hier vond ik, helaas, het noodlottige berigt maar al te zeer bevestigd. Drie geneesheeren waren daar tegenwoordig, alsmede eene commissie van de stedelijke Regering en de Policie. Mijne eerste vraag was naar de gevaarlijkheid der wonde: ik kreeg ten antwoord, dat de wonde wel niet diep was, maar men over de meerdere of mindere gevaarlijkheid derzelve nog geen bepaald oordeel vellen kon. Hierbij moet ik intusschen aanmerken, dat de wonde, die zeer diep en volstrekt doodelijk was, voor dat de artsen gekomen waren, zich waarschijnlijk van binnen gesloten had, weshalve zij met de sonde niet meer naauwkeurig onderzocht kon worden.

Thans ging ik in KASPAR's kamer. Maar hoe ontstelde ik over hem! Bleek, ontdaan, een beeld des schriks, lag hij op zijn bed, met het gezigt naar den muur gekeerd. Ik ging voorzigtig naar hem toe, waarop hij zich omkeerde en mij strak aanzag. «KASPAR! lieve KASPAR!» zeide ik: «wat is er met u gebeurd? ach, hoe vind ik u!» KASPAR riep, met een gebroken oog en eene gesmoorde stem, op een' angstigen toon: «Mijnheer MEIJER! Mijnheer MEIJER!» — «KASPAR! lieve KASPAR!» herhaalde ik: «kent gij mij niet meer? Ik ben immers de Heer MEIJER niet; ik ben FUHRBACH, uw leermeester, uw vriend, bij wien gij straks nog geweest zijt» — «Mijnheer MEIJER! Mijnheer MEIJER!» herhaalde KASPAR

op den toon van een' stervende, en voegde er bij: «Moeder moet komen! moeder moet komen! moeder!»

Dit alles sprak hij met den grootsten haast, en, gelijk zijne woorden aantoonden, zonder den zin te weten. Op mijne vraag, wat hij onder zijne moeder verstond, wees men mij de vrouw van den Policiecommissaris K***, des Heeren MEIJER's waardige schoonmoeder, die in het vertrek tegenwoordig was, en voor welke KASPAR eene waarlijk kinderlijke genegenheid koesterde, daar zij hem, te zamen met de familie MEIJER, altoos zoo liefderijk verpleegd had. Mevrouw K*** trad nu bij HAUSER's bed, boog zich met al de liefde eener moeder over hem heen, en vroeg hem op een' teederen toon: «Wat wilt gij dan, lieve HAUSER? wat begeert gij dan?» Niets echter, dan de woorden: «moeder moet komen, moeder!» en een angstig gesteun was zijn antwoord. Terstond daarna keerde hij zich weder om, en scheen te sluimeren.

Thans verliet ik zijne kamer en ging in eene andere, waar ik de zijden beurs ontdekte, aan welke HAUSER, volgens verklaring der aanwezigen, zoo veel gewigt hechtte, en de op een blaadje fijn postpapier met een potlood geschrevene regels las, die woordelijk aldus luidden:

«HAUSER *zal u naauwkeurig kunnen verhalen, hoe ik er uitzie, en vanwaar ik ben. Om* HAUSER *de moeite te besparen, wil ik het u zelf zeggen, vanwaar ik kom. — — 'Ik kom van — — aan de Beijersche grenzen — — — aan de rivier — — — Ik wil u zelfs mijnen naam zeggen: M. L. O.*»

Daar ik nu nog niets anders omtrent de toedragt der zaak wist, zoo deed ik hiernaar onderzoek, en vernam de volgende bijzonderheden. Terwijl de Heer

MEIJER zich juist in het vertrek zijner vrouw bevond, stortte HAUSER met strak geopende oogen ademloos binnen, de armen naar zijnen pleegvader uitstrekkende, die niet wist of hij zijne van schrik verstijfde gade, dan wel zijnen zich als een krankzinnige gedragenden kweekeling het eerst zou aanzien. Vol schrik en met eenen kreet van ontzetting bemerkte de Heer MEIJER weldra, dat HAUSER eene wonde beneden zijn hart had. Dadelijk vroeg hij hem thans, vanwaar dit kwam, en wat hem overkomen was; maar in plaats van eenig antwoord, gaf HAUSER door teekenen te verstaan, dat hij niet in staat was te spreken, greep den Heer MEIJER haastig bij den arm, en trok hem vol hevigheid met zich voort, den trap af, het huis uit, door de rijbaan en het slot. Daar HAUSER zich nog in staat bevond om zoo schielijk te loopen, en er geen teeken van krachteloosheid aan hem te bespeuren was, dacht de Heer MEIJER niet, dat er eenig gevaar voorhanden zijn zou. Onder weg vroeg hij hem dikwerf, hoe hij aan die kwetsuur was gekomen, doch kon geen antwoord uit hem krijgen, terwijl het uit de teekens, die hij gaf, scheen, dat hij niet in staat was te spreken, maar slechts verlangde verder te gaan. De Heer MEIJER moest hierin eindelijk toegeven, en toen zij aan de openbare rijschool kwamen, die buiten het slot op het slotplein ligt, vroeg de Heer MEIJER, onzekerheid in HAUSER's gang bemerkende: « Was het misschien in den Hoftuin? » en keerde, toen HAUSER zulks door duidelijke teekens toestemmend beantwoordde, met hem om. Op den terugweg begon HAUSER in afgebrokene woorden te spreken, waaruit men kon opmaken, dat hem een groot man, in een' mantel gewikkeld, met zwarte knevels en bakkebaarden, bij het gedenkteeken van UZ

eene beurs gegeven en eenen steek toegebragt had, en dat hij de beurs had laten vallen. Derwaarts wilde hij thans weder terugkeeren, om de beurs te halen: de Heer MEIJER wilde zulks echter niet toestaan, maar bragt, onder belofte dat de beurs gehaald zou worden, den gekwetsten naar huis, alwaar hij ook dadelijk te bed gebragt werd.

Geneesheeren, Policie en het stedelijk Geregt werden nu van de zaak kennis gegeven, terwijl men tevens iemand zond, om de beurs op te zoeken, die ook aan den voet van het gedenkteeken van UZ inderdaad gevonden werd. De beurs, langwerpig, vierkant van gedaante, is zonder bijzondere kunst van lillablaauwe zijde vervaardigd, en met witte zijde gevoerd, hebbende boven eene schuif, door welke twee koordjes loopen; het bovengemelde briefje vond ik er in. Met de beurs zelve was het aldus gelegen. HAUSER was, gelijk hij zeide, door eenen hem onbekenden vreemdeling, naar het scheen onder zwaar verbod om er iets van te ontdekken, aan het gedenkteeken van UZ besteld, misschien onder voorwendsel dat hem nu zijn geheel lot bekend gemaakt en alle inlichtingen, naar welke hij reikhalzend uitzag, gegeven zouden worden. Toen hij nu, hier gekomen zijnde, de beurs in questie, welke de vreemdeling vallen liet, wilde oprapen, ontving hij tusschen de zesde en zevende rib, aan de linkerzijde, een' steek, die, gelijk naderhand bleek, hoogst gevaarlijk, ja volstrekt doodelijk was. Of HAUSER na de hem toegebragte wonde ter aarde zeeg en daar eenigen tijd bewusteloos heeft gelegen, dan of hij dadelijk in eene soort van doodsangst naar huis gesneld is, heeft men niet kunnen te weten komen. Genoeg, hij kwam te huis, gelijk wij uit het bereids verhaalde weten.

In denzelfden nacht verklaarde hij ook te vreezen, dat hij wel aan zijne wonde zou sterven, hetgeen hij zich echter weder uit het hoofd liet praten. Des anderendaags was hij bij zijne kennis; doch zijn gelaat was met eene geelachtige kleur bedekt, en hij was buiten staat om een gesprek of eenige gedachte lang voort te zetten.

Op maandag den 16 December was ik tusschen twaalf en één uur bij hem. Ik vond hem zeer geelzuchtig, maar anders wél bij zijn kennis, ofschoon hij kort en zwaar ademhaalde, en over pijnen in de linkerzijde klaagde. Hij sprak met mij, meende dat hij wat beter was, en hoorde met genoegen, toen ik hem verzocht, dat hij, weder gezond zijnde, mij toch vooral dadelijk zou bezoeken en met zijne kunst ondersteunen; ja, hij gaf mij zelfs nog eenig onderrigt, hoe ik met onzen afgebroken' arbeid intusschen kon voortgaan. Daar ik echter bemerkte, dat het vele spreken hem moeijelijk viel, verwijderde ik mij, hem aanbevelende, zich in den gebede tot den Hemelschen Vader te wenden, die het voorzeker weldra weder goed met hem maken zou.

Daar ik KASPAR zoo op den weg eener snel voortgaande beterschap waande, dacht ik, dat hij nu slechts nog, uit hoofde van zwakte, eenige dagen het bed moest houden, en nam voor, den volgenden dag, zijnde den 17 December, hem des avonds een bezoek te geven, om hem een paar uren door onderhoud te korten, en daardoor ook den nacht hem minder lang te maken. Ik gebruikte te dien einde met mijne familie, die ik mijn besluit bekend gemaakt had, te zeven uur het avondmaal, en stond van tafel op met de woorden: « Nu zal ik mij aankleeden, en eens zien, hoe mijn KASPAR het maakt. » Juist nam ik mijn' hoed van

den kapstok, toen er geweldig aan mijne kamerdeur werd geklopt, en de meid van den Heer MEIJER ademloos binnentrad met het verzoek, of ik zoo spoedig mogelijk bij HAUSER wilde komen, daar hij op sterven lag. Men kan denken, dat ik niet draalde! Ik snelde door eene zware regenbui (het was tegen acht uur des avonds) naar het huis van den heer MEIJER, waar ik een' geruimen tijd vóór de meid aankwam. Zonder eenige vraag te doen, snelde ik onverwijld naar de kamer van KASPAR, alwaar ik een' commissaris van het Geregt, benevens drie geneesheeren aantrof, welke laatsten, op mijne vragen naar HAUSER, mij ten antwoord gaven, dat hij middernacht niet overleven zou. Des namiddags reeds was hij van eene krampachtige verstijving overvallen, terwijl hij thans bereids met den dood lag te worstelen; daar ik echter thans noodzakelijker was dan zij, werd ik verzocht, hem in zijne laatste oogenblikken nog eenige woorden toe te spreken. Zonder verder verwijl ging ik dan ook aan het sterfbed, alwaar de arme KASPAR, na een zoo kortstondig leven, en zonder dat de sluijer, die hetzelve bedekte, in het minst was opgeligt, reeds twee uren daarna den laatsten adem uitblies.

Men moet verder in dit werkje lezen den vromen zin, HAUSERS leven en sterven, en schoon ook dit boekje het raadsel niet nader aan de ontcijfering brengt, zoo is het der lezing overwaardig, en, hoe onvolledig, eene gewigtige bijdrage tot de zielkunde en *menschenkennis*, welke, onzes inziens, meer winst heeft gedaan bij de geschiedenis van KASPAR HAUSER dan de Regtsgeleerdheid.

P. S. S. VAN COXHOEVEN.

VI.

Nederlandsche Zangbundel, bevattende gelegenheidsliederen met een-, twee-, drie- en vierstemmige Muzijk. 1 Stukje. Te *Utrecht*, bij J. G. Andriessen, 1834. 8°.

Het is niet te ontkennen, dat de zanglust onzer natie sedert eenige jaren aanmerkelijk ten goede is gewijzigd geworden, en schoon wij, Nederlanders, geen *peuple chantant* zijn, zoo is er genoeg zangdrift voorhanden om dezelve niet te verwaarloozen. De jongste gebeurtenissen hebben zelfs onze vaderlandsche toonen iets krijgshaftigs gegeven, en met vernieuwde lust worden de beide volksliederen allerwege aangeheven. Aan de Maatschappij van Toonkunst hebben wij veel verpligting, maar ook de talrijke zanggezelschappen in onze vaderlandsche steden en dorpen hebben ten goede gewerkt, en het komt referent voor, dat het straatgezang zelf in woorden en melodij veel is vooruitgegaan.

Indien wij ons niet ten eenenmale vergissen, zijn wij bovenstaande verzameling verschuldigd aan een' bekwaam zangmeester, welke, ten gerieve van het zangminnend Publiek en bijzonder van de steeds vermeerderende zanggezelschappen, dezen bundel heeft bijeengebragt, en welken hij, bij aanmoediging, behulpzaamheid en vertier, voornemens is te vervolgen. Wij twijfelen niet, of aan deze voorwaarde zal door de liefhebbers en het publiek worden voldaan, en de ijverige man in staat gesteld zijn zijne beloften te verwezenlijken. Het tegenwoordige stukje

bestaat onder meer (er zijn twintig stukjes) uit de volksliederen, uit een gewijzigd *Wilhelmus van Nassauwen*, een lied op den koningsdag, een *Matrozenlied*, voorts, *Niets is op deze aarde bestendig*, en eindelijk uit een *Slot-Canon voor acht stemmen bij het eindigen eener zangvereeniging.*

Daar de woorden dezer liederen overbekend zijn, behoeven zij geene aanbeveling: de keus van den Verzamelaar verraadt den deskundigen zangmeester nog meer blijkbaar in de muzijk; wij hebben, en dit is aanprijzing genoeg, vernomen, dat ook buiten de zangkringen, waarop de Verzamelaar invloed heeft, zijn boekje met welwillendheid ontvangen is, en met blijkbaar nut gebruikt wordt, ja, dat men ook elders met verlangen naar de vervolgstukjes omziet.

Eene aanmerking kwam ons bij het laatste canon voor den geest, de vraag namentlijk: waarom men ook de Zuster geenen goeden nacht toezingt; want het aardigste toch van die zanggezelschappen zijn, na den zang, die lieve, vrouwelijke orgelkeeltjes.

Φ.

VII.

Wonderlectuur in verhalen. Uit het Hoogduitsch. Tweede, verbeterde druk. Te *Zaltbommel*, bij Joh. Noman en Zoon. 1834.

Drie verhalen vormen dezen Wonderbundel, welke, aangezien wij hier reeds den tweeden druk aankondigen, onze aanbeveling niet behoeft: het lezend

publiek heeft alzoo bereids uitspraak gedaan, en in wonderlectuur heeft deszelfs vonnis gezag van uiterlijk gewijsde.

Het familieportret is eene spookgeschiedenis, die zeer goed verteld is, maar van welke de eigentlijke, natuurlijke oplossing niet duidelijk gegeven wordt. De reden dezer blijvende duisterheid werd, op het zeggen van een' der vertellers en handelende personen in het verhaal, dat hij ter oplossing de bekwaamheid van HENNINGS en WAGENER mist, gegeven, en wel door eene aardige bruinette, « het is hier uitgemaakt, dat geene verklaring beproefd mag worden, « al ware zij ook nog zoo waarschijnlijk; de verklaring beneemt iemand het gansche vermaak der « vertelling. » Over het nuttige schijnt die bevallige bruinette minder gedacht te hebben.

Regt avontuurlijk en vrolijk verteld is de geschiedenis der *zeven bruiloften en geen bruidsnacht*; — het mag waarlijk wel wonderlectuur heeten, zevenmaal voor het altaar te hebben gestaan en weduwe te worden, *intaminata virginitate.*

Na de drie verhalen heeft de derde: *de Eenhoorn, eene Oostersche vertelling*, ons het meest bevallen; het is aan den woestijnbewoner bij uitstek gegeven te vertellen. In de tent van den Arabier, bij de Nicotiana, het opium en de Mokka is de vertelling geboren, en de Arabische vertellingen zijn zelden zonder zedelijk doel, hetgeen de Franschen wel eens te wenschen overig laten.

Wij bevelen onze leesgezelschappen dit boekje,

dat zeer netjes is uitgevoerd, als eene afwisselende lectuur aan. Δ.

VIII.

α. De vriendelijke vraag van eenen vriendenkring beantwoord uit Damear.

β. Over de formulieren van Eenigheid in de Hervormde Kerk van Nederland, *geschreven uit Damear* (vervolg van het bovenstaande). Beide te *Groningen*, bij J. Oomkens. 1834. 8°.

Deze beide stukjes zijn onafscheidelijk van elkander, het laatste breidt het eerste uit; het geldt oude twisten, welke in de noordelijkste provintiën van ons vaderland weder met vernieuwde opgewondenheid gevoerd worden. Een vriendenkring had aan D^s. DE COCK, een ijverig voorstander van het ultra-Orthodoxismus in de Nederlandsche Gereformeerde Kerk, de vraag gedaan en het punt behandeld over het geoorloofde, het nuttige en het verbindende der Formulieren van Eenigheid in de Hervormde Kerk. Terwijl het antwoord van den WelEerwaarden Heer DE KOCK verwacht wordt, hetwelk wij hopen, dat met Christelijken zin en bedaardheid, het belangrijk onderwerp waardig, gegeven moge worden, neemt een bekwaam man, met gematigdheid en uit liefde zijner overtuiging, alleen het woord op; Referent wil in dezen niets beslissen, maar de zaak der Regtzinnigheid, zonder mysticismus, fanatismus en quietismus, heeft in den schrijver, schoon ons onbekend, buiten kijf een' bekwaam verdediger gevonden, en

de wederpartij zal, in dit opzigt, veel te doen vinden voor hare hand: het eerste gedeelte was wel eenigzins minder polemisch, maar in het tweede is dit aanmerkelijk verbeterd; de stijl is bezadigd; niet zonder eenige warmte; het betoog is logisch en historisch; de toon is welmeenend, en het geheel eene niet onbelangrijke bijdrage tot de geschiedenis van het dogma der oudvaderlandsche kerk. Wij hopen en bidden echter alle verdere scheuring af; indien men strijden wil, men strijde zonder verbittering, ieder voor zijne overtuiging met waarheidsliefde, en vooral goede trouw.

Zoude ook in dezen twist de eigentlijke waarheid niet weder in het midden liggen; zoude de menschheid in twee honderd jaren niets zijn vooruitgegaan, om nog den geheelen Synodalen leiband te behoeven; zoude men niet te veel kunnen hechten aan menschelijke uitspraak, want of die uitspraak geschiedt door eenen Paus, door Cardinalen, Concilien, Sanhedrin, Synode of Coetus, zij blijft menschelijk, *et errare humanum est:* maar het wordt eene andere vraag, of de hollende geest van het ultra-liberalismus geene tempering behoeft, en er ligt veel waarheid en ervaring in het zeggen van KÄSTNER, dat het heet met den tijd voort te gaan: « In de Wis-« kunde telkens meer te weten, in de Godgeleerdheid « telkens minder te gelooven, in de Wijsbegeerte « telkens eene nieuwe taal te spreken.

μ. μ.

IX.

Kost voor onverlekkerde monden. Uit het Hoogduitsch van JULIUS BAKKER. Te *Amsterdam*, bij J. C. van Kesteren. 1833.

De titel van dit niet ongeestig werkje is eenigzins in tegenspraak met zich zelve, daar de schrijver, in het opschrift van zijn boek, en van de voorrede, die hij *voorzijden* noemt, eenen prikkel zoekt, welke meer behoefte veronderstelt naar opwekking en eetlust, dan men bij onverlekkerde monden veronderstellen zoude, en over het geheele werk ligt eene piquante sauce, met het onmiskenbaar doel, om aan verwende verhemelten meer spanning te geven en vitaliteit aan de verslapte tong en smaakzenuwen.

Het geheele werkje is eene soort van wonderlectuur; op den titel staat: uit het Hoogduitsch, en in de voorzijden geeft de schrijver te kennen, dat *Noord-Nederland* zijn lief vaderland is (in het werk zelve vernemen wij, dat hij een Amsterdammer is), dat hij en zijn boek, waarvan de eerste druk in 1826 te *Frankfort* aan de *Main* verschenen en uitverkocht is, in kennis zijn gekomen met de Hoogleeraars HAMAKER en GEEL, en dat zijne begunstigers hem aangeraden hebben, het werkje te laten herdrukken, hetwelk dan nu, verbeterd en met eenige bijdragen vermeerderd, te *Leiden* het licht ziet. Uit dit alles zoude men opmaken, dat het voor ons liggend boek vertaald is uit den eersten druk, en dat de onderwerpelijke tweede druk in het Hollandsch is uitgekomen.

Er is veel vernuft, veel luim, veel belezendheid aan dit boekje te koste gelegd. De afdeelingen zijn niet getalmerkt en loopen verbazend uit elkander; het eerste stukje: *de strenge kritiek*, *of er is niets nieuws onder de zon*, heeft ons goed bevallen; in drie volgende kapittels wordt voor en tegen het huwelijk geredekaveld; het vierde hoofdstuk is geheel Romantisch, en behandelt des schrijvers eerste vrijaadje; in de volgende afdeelingen vertellen een hoed, die van GELLERT is aardiger, en eene schrijfpen hunne avonturen; een wedstrijd van vernuft tusschen den koning SALOMO en de koningin van *Scheba* wordt afgewisseld door eenige tusschengeregten, namentlijk gedachten en beelden, dan volgt het boek bij Inteekening, en eindelijk iets over de uitspanningsplaatsen van onderscheidene groote steden, waarvan de nachthuizen te *Amsterdam* het slot uitmaken. Wij geven, ter proef van het werk, het eerste stuk:

DE STRENGE KRITIEK,

OF

ER IS NIETS NIEUWS ONDER DE ZON.

Eene onbarmhartige kritiek heeft aangemerkt, dat er slechts zeer weinige boeken zijn, welke een schrijver met zijn' naam zou mogen uitgeven, naardien er niet een enkel boek bestaat, hetwelk het werk van één' mensch is.

Toen iemand eens zekeren dichter berispte wegens zijne letterdiefstallen, welke hij klassieke navolgingen verkoos te noemen, verdedigde hij zich met te bewe-

ren dat een schilder, niet minder schilder, en een architect niet minder architect is, schoon de eerste zijne verwen en de laatste zijne bouwstoffen koopt. Het is den inhoud eener flesch in eene andere overgieten, riep STERNE uit, die juist deze gedachte BURTON ontstolen had. De oorspronkelijke STERNE is niet zelden zelf een letterdief, maar de letterdieverijën van een man van vernuft houden op letterdieverijën te zijn. Een zeer geestrijk schrijver beklaagt zich dat de Ouden hem zijne beste gedachten voor den neus hebben weggenomen; een ander roept: *Pereant qui ante nos nostra dixerunt!*

Alles is bereids gezegd, beweert LABRUYÈRE: wij komen te laat, want reeds sedert verscheidene duizende jaren hebben zoo vele menschen gedacht; wij hebben de nalezing der Ouden en der voornaamste nieuwere.

D'ABLANCOURT was een bewonderingswaardig vertaler; zijne vrije overzettingen zijn meesterstukken; wie ze leest, leest tevens het oorspronkelijke. Deze sierlijke schrijver hield zich altijd binnen de grenzen der vertaling, niettegenstaande hij al de schitterende eigenschappen van een' oorsponkelijk' dichter bezat. Toen men hem deswegen ondervroeg, antwoordde hij: « De meeste boeken behelzen slechts herhalingen van hetgene de « Ouden gezegd hebben; en om zijn vaderland nuttig « te zijn, is het altijd beter goede boeken te vertalen « dan nieuwe te schrijven, die toch niets nieuws behelzen. » Waarlijk, eene mogelijk minder billijke, dan scherpe kritiek.

Het antwoord, hetwelk de geleerde BENTLEY zijner dochter gaf, toen zij hem vroeg, waarom hij niet liever oorspronkelijk schrijver wierd, in plaats van zijn' tijd

aan het overzetten der gedachten van anderen te besteden, is, naar mijn gevoelen, ook het antwoord dergenen, die zich niet tot zelfdenken kunnen verheffen. BENTEY scheen over deze vraag verlegen; hij dacht eenige oogenblikken na, en zeide eindelijk: « Ik maak « van mijne bekwaamheden dat gebruik, waartoe zij « mij gegeven zijn. De geest der oude schrijvers heeft « mij aangelokt; mij vastgehouden, en naardien ik « wanhoopte, door geöorloofde middelen, met hen eene « gelijke hoogte te bereiken, geloofde ik dat, om over « hunne hoofden heen te zien, het beste middel ware, « op hunne schouderen te klimmen. »

Ondertusschen schijnt mij dit toch slechts een kranke troost te zijn; want hebben wij, in spijt der Ouden, die men vergoodt, welke men afgodisch vereert, sedert BENTLEYS tijd geene waardige mededingers der Ouden gehad? BENTLEY had eene goede kritiek over de doode talen kunnen schrijven, maar hij toonde dat hij geen' smaak in de levende had. »

Wij wenschen den Schrijver het behoud van een vrolijk humeur en lust, om ons meer in dit genre te leveren als antidota tegen vervelende oogenblikken.

†††

X.

Engelsch-Nederduitsche Gesprekken over het gebruik en de grondregelen der Engelsche taal, door T. S. WILLIAMS. Naar den derden Engelschen druk. Te *Zutphen*, bij W. J. Thieme. 1832.

Onder de verschillende leerboeken, welke wij voor het aanleeren der Engelsche taal bezitten, be-

slaat dat van WILLIAMS, om deszelfs verdiensten, eene voorname plaats, dewijl hetzelve, in twee deelen gesplitst zijnde, waarvan het eerste de verschillende moeijelijkheden der taal in sommige regels behandelt, en het tweede in zes en dertig gesprekken ons den echten omgangstoon der Engelschen leert kennen, een volledig stel voorbeelden bevat, geschikt om de bespiegelende kennis dier taal aanschouwelijk te maken. Hoe volledig dit leerboek ook zij, hadden wij gaarne nog eene rubriek, bevattende eene verzameling van taaleigen en spreekwoorden in het bijzonder bij hetzelve gezien, als wanneer hetzelve niets te wenschen zou overig gelaten hebben. Een ruim debiet, aan welk wij, om deszelfs voortreffelijkheid, niet twijfelen, stelle den Heer THIEME in staat, om, bij eenen herdruk, aan dit ons niet ongegrond verlangen te voldoen. .P.

XI.

Beginselen der Fransche Spraakkunst van CHARLES FRANÇOIS LHOMOND. Uit het Fransch vertaald. Tweede, zeer verbeterde druk. Te *Leeuwarden*, bij H. C. Schetsberg. 1834.

Dit werkje, naar de vertaling van den Heer LHOMOND, die eenen gevestigden naam als taalkundige bezit, behandelt beknopt, in den smaak van het *Manuel Grammatical de l'enfance* van LE TELLIER, de voornaamste regelen der Fransche taal, en vereenigt de Syntaxis in het kort met de bijzondere behandeling der rededeelen, en kan als zoodanig

met vrucht voor eerstbeginnenden gebezigd worden. Doch, hoe volledig de regels ook verklaard zijn, voor zoo verre dit met de beknoptheid bestaanbaar was, hadden wij toch gaarne sommige regels, vooral die over de participes, wat uitgebreider gezien, te meer, daar dit zulk eene moeijelijkheid der Fransche taal uitmaakt. Overigens wenschen wij den Uitgever goed vertier toe, waartoe de goede uitvoer van het werkje, en deszelfs goedkoope prijs aanleiding genoeg geven. .P.

XII.

Nieuwe vertellingjes en gesprekjes, of leerzaam *en* onderhoudend *leesboekje voor kinderen, voornamelijk van zes tot negen jaren.* Nieuwe, met onderscheidene lettersoorten, vervaardigde druk. Te *Nijmegen,* bij J. T. Thieme. 1834.

Dit boekje heeft zich op den titel *leerzaam* en *onderhoudend* genoemd, en schoon men niet altijd bij aanbevelingen op den titel kan afgaan, zoo verklaren wij gaarne, dat het zich zelven naar waarheid gerecenseerd heeft. ψ.

XIII.

Handboekje voor mijne leerlingen, door J. H. KLOPPERT. Tweede vermeerderde en verbeterde druk. Bij denzelven.

Een waarlijk nuttig boekje, hetwelk wij hopen, dat spoedig weder vermeerderd en verbeterd, want dit is de aard van zoodanige hulpboekjes, moge worden,

alsdan zoude, b. v., de lijst der bastaardwoorden eenige herziening kunnen ondergaan; wij misten onder anderen het woord *Vaccine*, en vermeenen, dat de beteekenis van *subtiel* minder door *teeder* wordt uitgedrukt dan door *fijn*, b. v., gesponnen; zoude ook *conjugatie*, *declinatie* en andere *Grammaticale*, *Technische expressiën* geene *mentie meriteren?*

Maar voor acht centen waarlijk de *perfectie* te willen *acquireren* en *onstentenis* van *omissiën* als *postulaat* te begeeren, is eene vordering, welke men *exorbitant* zoude kunnen noemen. Δ.

XIV.

Neues Lehrbuch der Deutschen Sprache, von J. W. L. F. IPPEL. Dritte verbesserte und vermehrte Ausgabe. *Leeuwarden*, bei H. C. Schetsberg. 1834.

Indien de derde uitgave van een werk iets bewijst voor de waarde van hetzelve, dan zouden wij hierin eenen grond ter aanprijzing van hetzelve vinden, zoo niet eene naauwkeurige vergelijking van den tweeden en derden druk ons meer in staat stelde, daarover beter uitspraak te doen. En na die gedane vergelijking, kunnen wij volmondig betuigen, dat het werkje zeer veel in volledigheid gewonnen heeft, en thans, onder de menigvuldige Spraakkunsten voor de Hoogduitsche taal, eene goede plaats kan beslaan. Het schijnt, dat de Heer IPPEL goed partij getrokken heeft van de aanmerkingen, hem bij de beoordeeling zijner vroegere uitgave gemaakt, en hij vooral het voor-

treffelijke werk van BEHRNS, onlangs uitgegeven, heeft geraadpleegd. Zoo is nu, onder anderen, het Declinatie-stelsel wijdloopiger behandeld, de lijst met voorbeelden vermeerderd. het woord *Herzog*, in plaats van het vroeger, min geschikte *Canal*, bij de tweede verbuiging ten voorbeeld gekozen, terwijl het hoofdstuk over de verbuiging der Eigennamen aan volledigheid gewonnen heeft. Ook zijn de werkwoorden, met alles wat tot derzelver behandeling behoort, aanmerkelijk beter en vollediger behandeld, terwijl de lijst der Onregelmatige Werkwoorden meer uitgebreid en voltallig gemaakt is.

Ook de kleinere rededeelen, en daaronder vooral de Voorzetsels, dat toch ook een moeijelijk deel dier taal is, hebben in de bewerking eene aanmerkelijke verandering ten goede ondergaan, terwijl daarenboven de opstellen van verschillenden inhoud met eenige geschikte vermeerderd zijn. Dit een en ander geeft ons het regt, dit alzoo vermeerderde en verbeterde *Lehrbuch* allen Onderwijzers dier rijke en schoone taal aan te bevelen, terwijl de goede uitvoering en de goedkoope prijs den Heer Uitgever een goed debiet, zoo wij niet twijfelen, zullen doen erlangen. .P.

XV.

Twaalf Ambachten, volgens JAN LUIKEN, *een Prentgeschenkje voor de lieve Jeugd,* met 12 gekleurde plaatjes, te *Zwolle* bij J. Zeehuizen Jr.

De wisselvalligheid der fortuin moet den rijksten en voornaamsten zelfs de noodzakelijkheid doen in-

zien, van iets meer te leeren dan ledig te loopen en complimenten te maken, en doen ondervinden, dat de hand des vlijtigen rijk maakt, maar luiheid verscheurde kleêren doet dragen. — Dit boekje kan de kiem leggen tot de kennis van eenige ambachten; overfraai zijn de houtsneê-platen niet en de verzen even min boven de markt. *Transeat cum caeteris.*

V.

TWEEDE BEDRIJF.

EERSTE TOONEEL.

Eene hut in de Bernsche Alpen.

MANFRED *en de Gemsenjager.*

Gemsenjager.

Neen, neen — houd u nog stil; gij moet nog niet voortgaan: uwe ziel en uw ligchaam zijn beiden even ongeschikt om elkander te vertrouwen, over eenige uren, ten minste; als gij beter zijt, dan zal ik uw gids wezen — doch waarheen?

MANFRED.

Dat is onverschillig: ik weet mijnen weg zeer goed, en behoef geene verdere begeleiding.

Gemsenjager.

Uwe kleeding en houding verraden eene hooge afkomst, of een van de vele opperhoofden, wier met kasteelen gekroonde steile rotsen over de lagere valleijen heen schouwen — welk van deze mag u zijnen Heer noemen? Ik ken alleen hunne voorhoven; mijn levensweg leidt mij maar zelden daar binnen, om mij te koesteren bij de ruime, groote vuurhaarden van die oude hallen, en dapper te drinken met de leenmannen; maar de paden, die van uit onze bergen naar hunne poorten loopen, ken ik van mijne kindschheid af — welk van deze is het uwe?

MANFRED.

Daar is niet aan gelegen.

Gemsenjager.

Wel, mijnheer! vergeef mij deze vraag, en wees in eene betere luim. Kom, proef mijnen wijn; hij is van eenen ouden stok; menigmaal heeft hij mijne aderen ontdooid te midden onzer ijsbergen, laat het insgelijks zoo voor u zijn. Kom, doe mij een opregt bescheid.

MANFRED.

Weg, weg! daar drijft bloed op den rand! Zal het dan nooit — nooit in de aarde wegzinken?

Gemsenjager.

Wat meent gij? uwe zinnen dwalen.

MANFRED.

Ik zeg, het is bloed — mijn bloed! de zuivere, warme stroom, die in de aderen mijner voorvaderen vloeide, en in de onze, toen wij nog jeugdig waren, en één hart hadden, en elkander beminden zoo als wij niet moesten beminnen, en dit bloed werd vergoten: maar het verheft zich, kleurende de wolken, die mij uit den hemel uitsluiten, waar gij niet zijt — en ik nooit zijn zal.

Gemsenjager.

Man van vreemde woorden, en van bedwelmende, Godtergende zonden, wiens verbeelding de leegte bevolkt, wat ook uw angst en uwe smart zij, daar is toch nog troost — de bijstand van heilige mannen, en het hemelsche geduld.

MANFRED.

Geduld, en geduld! Weg van hier — dat woord werd gemaakt voor lastdieren, niet voor roofvogels; verkondigt het aan stervelingen, die van hetzelfde stof zijn als gij, — ik behoor niet tot uwe orde.

Gemsenjager.

Dank zij den hemel! ik zou tot de uwe niet willen behooren, zelfs niet voor den roem der vrijheid van WILLEM TELL; maar wat ook uw ongeluk zijn moge, het moet gedragen worden, en deze wilde sprongen zijn nutteloos.

MANFRED.

Draag ik het niet? — zie mij aan, leef ik niet?

Gemsenjager.

Stuipachtig, maar geen leven vol gezondheid.

MANFRED.

Ik zeg u, vriend! ik heb vele jaren geleefd, vele lange jaren, maar nu zijn zij niets in vergelijking van die, welke ik moet tellen: eeuwen — eeuwen — ruimte en eeuwigheid en bewustheid van den geweldigen dorst des doods, die nog ongelescht is.

Gemsenjager.

Wel, op uw voorhoofd is het teeken van middelbaren leeftijd naauwelijks zigtbaar; ik ben veel ouder dan gij.

MANFRED.

Denkt gij dan dat het bestaan van den tijd afhangt? Het schijnt wel; maar daden zijn onze tijdperken: de mijne hebben mijne dagen en nachten onvergankelijk, eindeloos, gemaakt, en allen elkander

gelijkende, als het zand op het zeestrand, ontelbare atomen; en als eene woestijn, bar en koud, op welke de woeste golven breken, doch niets blijft over dan geraamten en wrakken, rotsen en onkruid, vol zilt schuim en bitterheid.

Gemsenjager.

Helaas! hij is krankzinnig; maar ik moet hem nu niet verlaten.

MANFRED.

Ik wenschte dat het zoo ware; want dan zouden de dingen, die ik zie, slechts een verwarde droom zijn.

Gemsenjager.

Wat is het dat gij ziet, of denkt gij dat gij ziet?

MANFRED.

Mij zelven en u — een' boer van de Alpen — uwe eenvoudige deugden, uwe herbergzame woning, en een gemoed, dat stout, geduldig, vroom en vrij is; den eerbied voor u zelven, gegriffeld op onschuldige gedachten; uwe dagen van gezondheid, uwe nachten van slaap; uwen arbeid, door het gevaar verhoogd en toch onschuldig; de hoop op een' blijmoedigen ouderdom en een vreedzaam graf, met een kruis en bloemkransen op deszelfs groene graszoden, en de liefde uwer kleinkinderen tot een grafschrift: dat zie ik binnen in mij zelven; maar daar is mij niet aan gelegen — mijne ziel was reeds verschroeid.

Gemsenjager.

En wildet gij dan uw lot ruilen voor het mijne?

MANFRED.

Neen, vriend! ik wilde u niet verongelijken, noch

mijn lot met eenig levend wezen verruilen: ik kan lijden — hoe ellendig ook, het is toch te lijden — schoon een leven, dat anderen niet geduldig zouden kunnen dragen in hunne droomen, maar in de sluimering vergaan.

Gemsenjager.

En met dit, dit omzigtig gevoel voor eens anders lijden, kunt gij zoo zwart zijn door schuld? — spreek niet zoo.... kan iemand met edele gedachten zijne wraak koelen over zijne vijanden?

MANFRED.

O! neen, neen, neen! Mijne beleedigingen troffen diegenen, die mij beminden — diegenen, die ik het meest lief had: nooit kwelde ik eenen vijand, behalve in mijne regtvaardige verdediging; maar mijne omhelzing was noodlottig.

Gemsenjager.

De hemel geve u rust! en berouw om u voor u zelven te redden: ik zal voor u bidden.

MANFRED.

Dit behoeft niet, maar ik kan uw medelijden verdragen. Ik vertrek — het is tijd — vaarwel! — Neem dit goud uit dankbaarheid voor u aan — geene woorden — het komt u toe. — Volg mij niet — ik weet mijnen weg — het gevaar van den berg is voorbij: — en nog eens, ik beveel u, volg mij niet!

(MANFRED *vertrekt*).

TWEEDE TOONEEL.

Eene lagere vallei in de Alpen. — Een waterval.

MANFRED (*komt op*).

Het is nog geen middag. De stralen van de zonneschijf kaatsen op den vloed den boog terug met zijne hemelsche kleuren, en lijnregt stort haar licht van de rotsen de drijvende kolom met de zilveren voren, en werpt den schuimenden straal op, heen en weder zich bewegende, gelijk de staart van het witte strijdpaard, den reusachtigen klepper, gereed om bestegen te worden door den Dood, zoo als het verhaald wordt in de Openbaring. Geene oogen dan de mijne verzwelgen nu dit liefelijke gezigt; ik moest alleen zijn in deze heerlijke eenzaamheid, en met den Geest dezer plaats in de hulde van deze wateren deelen. — Ik wil hem aanroepen.

(MANFRED *neemt eenig water in de palm zijner hand en werpt het in de lucht, de bezwering mompelende. Na eenige oogenblikken verrijst de Toovergodin van de Alpen onder den regenboog van den vloed.*)

MANFRED.

Schoone Geest! met uw stralend haar, en duizelig makende oogen vol heerlijkheid, in wier gedaante de bekoorlijkheden van de dochters der geringste stervelingen der aarde tot bovenaardsche gestalten worden, in wezens van zuiverder grondstof; terwijl de kleuren der jeugd — geschakeerd

gelijk de wang van een slapend kind, gewiegd door den golfslag van zijn moeders boezem, of de rozenkleurige tinten, welke het schemerlicht in den zomer achterlaat op de maagdelijke sneeuw van de hooge ijsbergen, den blos der aarde omhelzende met haren hemel, — uw hemelsch aanschijn omvloeijen en de schittering van den zonneboog temperen, welke over u heen gebogen is. Schoone Geest! op uw kalm voorhoofd, waarin de rust der ziel zich spiegelt, die uit zich zelven reeds de onsterfelijkheid aantoont, lees ik, dat gij vergiffenis wilt schenken aan een' Zoon der aarde, wien de magten der duisternis veroorloven van tijd tot tijd met hen te onderhandelen — indien hij gebruik maakt van zijne betooveringen — om u dus aan te roepen en u een oogenblik aan te staren.

Toovergodin.

Zoon der Aarde! Ik ken u en de magten, die aan u magt geven; ik ken u, als een man van diepe gedachten en daden van goed en kwaad, in beide de uitersten rakende, droevig en noodlottig in uw lijden. Ik heb dit gewacht — wat wilt gij van mij?

MANFRED.

Uwe schoonheid aanschouwen — niets meer. Het aanschijn der aarde heeft mij waanzinnig gemaakt, en ik zoek eene schuilplaats in hare geheimen, en dring door tot in de woningen van die genen, die haar regeren — maar in niets kunnen zij mij helpen. Ik heb van hen begeerd wat zij niet geven konden, en nu onderzoek ik niet verder.

Toovergodin.

Wat zou het verzoek kunnen zijn, dat niet in de magt is van de magtigsten, de regeerders van het onzigtbare?

MANFRED.

Eene gunst. Maar waarom zou ik het herhalen? Het zou te vergeefs zijn.

Toovergodin.

Wie weet het: laat uwe lippen het uiten.

MANFRED.

Het is wel, hoezeer het mij martelt, dat is toch hetzelfde; mijn angst zal eene stem vinden. Van mijne jeugd af wandelde mijne ziel niet met de zielen der menschen, ook zag ik niet op de aarde neder met menschelijke oogen: de dorst naar hunne eerzucht was niet de mijne; het doel van hun bestaan was niet het mijne; mijne vreugde, mijne droefheid, mijne hartstogten en mijne vermogens maakten mij eenen vreemdeling; hoewel ik de gedaante had, had ik echter geene overeenstemming met bezielde ligchamen, en te midden der schepselen van klei, die mij omringden, was er slechts één, dat — maar van haar straks. Ik zeide, met menschen, en met de gedachten van menschen hield ik weinig gemeenschap; maar daarentegen was mijne vreugde in de wildernis, om de snerpende lucht in te ademen van den met ijs overdekten bergtop, waar de vogelen geene nesten durven bouwen, noch de vleugels der insekten fladderen over de graslooze granieten; of mij te dompelen in den geweldigen stroom, en over den

vloed te tuimelen op de snelle omwenteling van de telkens brekende golven der stroomende rivier, of op de baren van den vloeijenden oceaan. Hierin verlustigden zich mijne vroegste krachten; of om door den nacht heen de voortzwevende maan te volgen, als ook de starren en hare ontwikkeling; of om het verblindende weerlicht op te vangen, tot dat mijne oogen duister werden; of om luisterende op de verstrooide bladeren te zien, waarop de herfstwinden hun avondlied lispelden. Dit was mijn tijdverdrijf, en eenzaam te zijn: want wanneer de wezens, daar ik er een van ben, — mij hatende om dat ik zoo was, — mij hinderpalen in den weg stelden, dan voelde ik mij zelven verlaagd tot hen, en ik was geheel weder klei. En dan op mijne eenzame wandelingen tuimelde ik naar de holen des doods, zoekende deszelfs oorzaak in zijne uitwerking; en ik maakte de meest zonderlinge gevolgtrekkingen van verdorde beenderen, doodshoofden en opeengehoopte stof. Dan bragt ik de nachten der jaren door in wetenschappen, die nooit onderwezen werden, behalve in den ouden tijd: door arbeid en tijd, en door de vreeselijke beproeving eens beschuldigden voor het Godsgerigt, en zulk eene boetedoening als in zich zelve magt had over de lucht, en de geesten, die de lucht en de aarde, de ruimte en de bevolkte oneindigheid bevatten, maakte ik mijne oogen bekend met de eeuwigheid, zoo als reeds vóór mij de Magi deden, en hij, die EROS en ANTEROS, te *Gadara*, van uit hunne woningen der springbron deed ver-

rijzen, zoo als ik u doe te voorschijn komen; met mijne kennis nam de dorst naar wetenschap toe, als ook de magt en de vreugde van dit schitterende verstand tot dat — ....

Toovergodin.

Ga voort.

MANFRED.

Ach! Alzoo vermeerderde ik slechts mijne woorden, pogchende op deze ijdele hoedanigheden, ijdel, omdat ik meer indrong tot de kern van mijn harteleed — maar nu tot mijne taak. Ik heb aan u nog niet opgenoemd mijnen vader of moeder, vrouw, vriend of eenig wezen, met welk ik de keten der menschelijke verbindtenissen droeg, indien ik dezelve had, voor mij schenen zij toch zulks niet te zijn, nogtans was er ééne — —

Toovergodin.

Spaar u zelven niet — ga voort.

MANFRED.

Haar aangezigt was het mijne gelijkende — hare oogen, haar hair, hare wezenstrekken, alles, zelfs hare stem, zeide men, was gelijk de mijne; maar alles was zachter en tot schoonheid veredeld; zij had dezelfde eenzame gedachten en omdolingen, de lust van onderzoeken naar verborgene kennis, en eene ziel om het geheelal te bevatten: doch niet alleen deze bezat zij, maar met dit alles had zij veel edeler vermogens dan de mijne, medelijden, glimlagchen en tranen, welke ik niet had; en gevoel — maar dat had ik voor haar, ootmoed — doch dezen

had ik nimmer. Hare gebreken waren de mijne — hare deugden waren hare eigene — ik beminde en vernielde haar!

Toovergodin.

Met uwe hand?

MANFRED.

Niet met mijne hand, maar met mijn hart — hetwelk haar hart brak — het staarde op het mijne en verwelkte. Ik heb bloed gestort, maar niet het hare — en echter werd haar bloed gestort — ik zag het — en ik kon het niet stelpen.

Toovergodin.

En daarom doet gij — een wezen van het geslacht dat gij veracht, van den rang, waar uw eigen rang zich boven zou willen verheffen, u vereenigende met ons en de onzen, afstand van de gaven van onze groote wetenschap, en wijkt met huivering terug tot de lage sterfelijkheid. Ga weg van hier!

MANFRED.

Dochter van de lucht! ik zeg u, sedert dat uur — maar woorden zijn slechts ademhaling — zie op mij neder in mijnen slaap, of houd de wacht over mijn waken — kom en zit bij mij. Mijne eenzaamheid is geene eenzaamheid meer, maar zij is bevolkt met de Furiën; — ik heb op mijne tanden geknarsd in duisternis, tot dat de morgen terugkeerde, toen heb ik mij zelven verwenscht tot zonnenondergang; — ik heb gebeden om krankzinnigheid als eenen zegen — het werd mij geweigerd. Ik heb den dood uitgetart — maar in den krijg der elementen krompen

de wateren voor mij in, en het noodlot ging zonder leed voorbij — de koude hand van eenen onbarmhartigen demon hield mij terug, terug bij een enkel haar, hetwelk niet breken wilde. In de diepte der fantasie, in de verbeelding, in al den overvloed van mijne ziel, welke eens een CRESUS in de schepping was, dompelde ik mij in, maar gelijk eene golf bij de eb, sloeg het mij terug in den afgrond van mijne grondelooze gedachten. Ik stortte mij te midden van het menschdom — vergetelheid zocht ik in alles, behalve waar dezelve te vinden is, en die heb ik nog te onderzoeken — mijne wetenschappen, mijne lang nagevorschte en boven menschelijke kunst is hier sterfelijk — ik woon in mijne wanhoop — en ik leef — en ik leef voor eeuwig.

Toovergodin.

Het is mogelijk, dat ik u helpen kan.

MANFRED.

Om dit te doen, moet uwe magt de dooden opwekken, of mij diep bij hen ter neêr leggen. Doe alzóó — in welke gedaante het ook zij — in welk uur — met welke foltering — indien het slechts het laatst zij.

Toovergodin.

Dat behoort niet tot mijn gebied; maar indien gij gehoorzaamheid wilt zweren aan mijnen wil, en volgen mijn gebod, — welligt moge dat u helpen aan uwe wenschen.

MANFRED.

Ik wil niet zweren. — Gehoorzamen! en aan wien?

aan de geesten, wier tegenwoordigheid ik beveel, en de slaaf zijn van diegenen, die mij dienden — Nooit!

Toovergodin.

Is dit alles! hebt gij geen zachter antwoord? — Nogtans bedenk u, en overweeg eer gij verwerpt.

MANFRED.

Ik heb het gezegd.

Toovergodin.

Genoeg! — ik mag dan verdwijnen — spreek!

MANFRED.

Verdwijn!

(*De Toovergodin verdwijnt*).

MANFRED *alleen.*

Wij zijn de narren van den tijd en van de vrees: de dagen sluipen stil ons te gemoet en sluipen stil van ons af; en nogtans leven wij, afkeerig van ons leven, vreezende evenwel te sterven. In al de dagen van dit verachte juk, dit levende gewigt op het worstelende hart, hetwelk van leed wegzinkt, of hevig klopt van smarte of vreugde, die in doodsangsten of flaauwten eindigt, in al de dagen van het verledene en toekomende, want in het leven is geen tegenwoordige tijd, wij kunnen optellen hoe weinig — nog minder dan weinig stonden zijn er — waarin de ziel niet hijgt naar den dood, en toch trekt zij zich daarvan terug als ons ligchaam van eenen stroom in den winter, hoewel de kille huivering slechts die van een oogenblik is. Ik heb nog eene toevlugt in mijne wetenschap, ik kan de dooden roepen, en hun vragen, wat het is dat wij vreezen te zullen zijn: het

strengste antwoord kan slechts wezen — het graf, en dat is niets — indien zij niet antwoorden, de afgestorven profeet antwoordde wel aan de tooveres van *Endor*; en de Spartaansche monarch vernam van den altijd wakenden geest der Byzantische jonge dochter een antwoord en zijn noodlot — hij doodde hetgene hij beminde, onwetend wat hij doodde, en hij stierf zonder vergeving, hoewel hij den Phyxiaanschen JUPITER om bijstand aanriep, en in PHIGALIA de Arcadische bezweerders der geesten aanzocht, om de verontwaardigde schim te noodzaken haren toorn af te leggen, of om den tijd van haren wraak te bepalen — zij antwoordde in woorden van twijfelachtige beteekenis, maar zij antwoordde. Indien ik nooit geleefd had, dan zou, hetgene ik bemin, nog in leven zijn; had ik nooit bemind, dan zou, hetgene ik bemin, nog schoonheid bezitten — gelukkig zijnde en gelukkig makende. Wat is zij? wat is zij nu? — eene lijderes voor mijne zonde — iets daar ik niet aan durf denken — of niets. Binnen weinige uren zal ik niet te vergeefs roepen — nogtans in dit uur vrees ik hetgene ik uitdaag: tot op dit uur sidderde ik nooit om te staren op een' geest, hetzij goed of kwaad — maar thans beef ik, en ik voel eene vreemde koude, die op mijn hart ontdooit; ik kan doen zelfs wat ik het meest verfoei, en ik kan de menschelijke vrees uitdagen. — De nacht nadert.

(*Hij vertrekt.*)

DERDE TOONEEL.

De top der Jungfrau.

De eerste Schikgodin (treedt op).

De maan verrijst breed en rond en schitterend: en hier op de sneeuw, waar nog nooit de menschelijke voet van een' gewoon sterveling trad, treden wij des nachts, en laten geen spoor achterna; van de woeste zee, van den glazen oceaan van het bergijs strijken wij het schuim der ruwe golven af, die deze gedaanten aannamen bij het bruischen en rollen van een' zwaren storm, in een oogenblik bevrozen — het beeld van eene doode draaikolk; en dit steilste, fantastische toppunt, het lofwerk van eene aardbeving — waar de wolken toeven om uit te rusten in het voorbijtrekken — is heilig voor onze nachtvermaken, of onze voorbereidingsfeesten; hier wacht ik mijne zusters op onzen weg naar de hal van ARIMANES, want dezen nacht is onze groote feestviering — het is vreemd, dat zij niet komen.

Eene stem (buiten zingende).

De gevangen Overweldiger, neêrgestort van den troon, lag begraven in vadzigheid, vergeten en alleen; ik brak door zijne sluimeringen heen, ik verbrijzelde zijne keten, ik verbond hem met velen — en nu is hij weder tijran! Met het bloed van eene millioen zal hij mijne zorg beantwoorden, met de vernieling eener natie — zijne vlugt en zijne wanhoop.

Tweede stem (buiten).

Het schip zeilde voort, het schip zeilde snel, maar

ik liet het geen zeil, en ik liet het geen mast; daar is geene plank van de romp van het schip of van het dek over, en daar is geen ongelukkige om te treuren over zijn wrak; behalve een, dien ik bij het haar hield toen hij zwom, en hij was een voorwerp mijner zorg wel waardig: een verrader op het land, en een roover op zee; maar ik redde hem om mij te wreken met verdere verwoesting!

De eerste Schikgodin antwoordt.

De stad ligt in slaap; de morgen, om haar te betreuren, moge weenende op haar dauwen: misnoegd en langzaam vloog de zwarte pest over haar — duizenden werden neergeveld. Tienmaal duizenden zullen omkomen — de levenden zullen vlugten van de zieken, die zij moesten vertroosten; maar niets kan de besmetting overwinnen waaraan zij sterven. Smart en angst, en kwaad en verschrikking omhullen eene natie; de meest gezegenden zijn de dooden, die het aanschijn niet zien van hunne eigene verwoesting. — Dit werk van éénen nacht, dit droevig overschot van een koningrijk — zulke daden — heb ik reeds voor eeuwen gedaan, en zal die nog steeds vernieuwen!

De tweede en derde Schikgodin komen op.

Alle Drie.

Onze handen bevatten de harten der menschen; onder onze voetstappen zijn hunne graven; wij geven alleen, om de geesten van onze slaven weer terug te nemen!

Eerste Schikgodin.

Weest welkom! — Waar is NEMESIS?

Tweede Schikgodin.

Zij verrigt een groot werk; maar ik weet niet welk, want ook mijne handen waren vol.

Derde Schikgodin.

Zie, zij komt.

(NEMESIS *komt op*).

Eerste Schikgodin.

Zeg, waar zijt gij geweest? mijne zusters en gij zijt langzaam dezen nacht.

NEMESIS.

Ik werd opgehouden om verbrijzelde troonen te herstellen, om dwazen in den echt te klinken, om regeringen terug te geven, om menschen te wreken op hunne vijanden, en hen berouw te doen hebben over hunne eigene wraak; om de wijzen aan te sporen tot dwaasheid; uit de dommen orakels te vormen, om de wereld op nieuw te regelen, want zij was verouderd geworden; stervelingen verstoutten zich om zelve na te denken, om koningen te wegen in hunnen unster, en te spreken van vrijheid, die verbodene vrucht. — Weg! wij hebben het uur doorgestaan — beklimmen wij onze bergen!

(*Zij vertrekken.*)

VIERDE TOONEEL.

De hal van ARIMANES.

ARIMANES *op zijn' troon, eene globe van vuur, omringd door de geesten.*

Lofzang der Geesten.

Heil zij onzen Meester! — Vorst van de aarde en de lucht! — die de wolken en wateren bewandelt — in zijne hand is de schepter der elementen, die zichzelve beroeren tot een Chaos op zijn hoog bevel! Hij ademt — en een hevige storm schokt den oceaan; Hij spreekt — en de wolken antwoorden in den donder; hij vestigt zijnen blik — voor zijnen glans vlieden de zonnestralen; hij beweegt zich — aardbevingen rijten de wereld van een. Onder zijne voetstappen verheffen zich de vuurbrakende bergen; zijne schaduw is de pest; zijn pad is de heraut der kometen door de krakende hemelen; en planeten keeren tot asch op zijne gramschap. Aan hem biedt de oorlog dagelijks offers aan; aan hem betaalt de dood zijne schatting; het leven behoort hem, met al deszelfs oneindigheid van angsten — en hem behoort de geest van al wat ooit aanwezig was.

(*De Schikgodinnen* en NEMESIS *komen op.*)

Eerste Schikgodin.

Roem zij ARIMANES! op de aarde vermeerdere zijne magt — beide mijne zusters kwamen zijne bevelen na, en ook ik verzuimde mijnen pligt niet!

Tweede Schikgodin.

Roem zij ARIMANES! wij, die de nekken der menschen krommen, buigen ons neer voor zijnen troon!

Derde Schikgodin.

Roem zij ARIMANES! — Wij verbeiden zijn' hoofdknik!

NEMESIS.

Vorst der Vorsten! wij behooren aan u, en al wat leeft, meerder of minder, behoort aan ons, en de meeste dingen geheel en al: en onze magt nog te vergrooten door het vermeerderen van de uwe, dit vereischt onze zorg, en daarom zijn wij waakzaam. — Uwe laatste bevelen zijn tot het uiterste toe nagekomen.

(MANFRED *komt op*).

Een Geest.

Wat is hier? Een sterveling! — Gij onbezonnenste en noodlottigste ellendeling, buig u neer en aanbid!

Tweede Geest.

Ik ken dien man — hij is een toovenaar van groote magt en van ontzettende kennis!

Derde Geest.

Buig u neer en aanbid, gij, slaaf! Hoe, kent gij niet uwen en onzen opperheer? — Beef en aanbid!

Al de Geesten.

Werp u zelven en uwe veroordeelde klei in ootmoed neer, gij kind der Aarde! of gij hebt het ergste te vreezen.

MANFRED.

Ik weet het; en nogtans ziet gij dat ik niet kniel.

Vierde Geest.

Het zal u geleerd worden.

MANFRED.

Het is mij reeds geleerd; menigen nacht op de aarde, op den barren grond, boog ik mijn gelaat neer,

en strooide mijn hoofd met assche; ik heb de diepte der vernedering gekend, want ik zonk neer voor mijne ijdele wanhoop, en knielde voor mijne eigene ontroostbaarheid.

Vijfde Geest.

Durft gij aan ARIMANES op zijnen troon te weigeren, hetgeen hem de geheele aarde bewilligt, zonder den schrik van zijnen luister te aanschouwen. — Buig u! zeg ik.

MANFRED.

Beveel HEM van zich neer te buigen voor dat gene, hetwelk boven hem is, de alles beheerschende Oneindigheid — de Maker, die hem niet tot een voorwerp van aanbidding maakte — — laat hij knielen, en wij zullen te zamen knielen.

De Geesten.

Verplettert den worm! rukt hem van een!

Eerste Schikgodin.

Van hier! Gaat weg van mij! hij behoort aan mij. Vorst van de onzigtbare magten! Deze man is niet van den gewonen stempel, zoo als zijn uiterlijk en zijne tegenwoordigheid hier aantoonen: zijn lijden is van een' onsterfelijken aard geweest, gelijk het onze: zijne kennis, zijne magt en zijn' wil, voor zoo verre als zulks bestaanbaar is met het stof, hetwelk de etherische geest kluistert, zijn zoodanig geweest, als het stof nog maar zelden in zich bevat heeft; zijn trachten en zijn streven gingen ver boven de bewoners der aarde, en dit heeft hem alleen geleerd hetgene wij weten — namelijk, dat kennis

geen geluk is, en wetenschap slechts eene verwisseling van onwetendheid tegen datgene, hetwelk eene andere soort van onwetendheid is. Doch dit is niet alles — de hartstogten, deze eigenschappen van den hemel en van de aarde, waar geene magt, geen wezen, geen opwaartsstijgende adem van den worm, is uitgezonderd, hebben zijn hart doorboord; en dien ten gevolge maakten zij hem tot een wezen aan hetwelk ik, die anders niet meedoogend ben, nogtans vergiffenis schenk aan diegenen, die mededoogen hebben. Hij behoort aan mij, en aan u, moge het zijn — het zij zoo, of het zij anders, geen andere geest in dit gewest heeft eene ziel gelijk hij — of eenige magt over zijne ziel.

NEMESIS.

Wat doet hij dan hier?

Eerste schikgodin.

Laat hij zulks beantwoorden.

MANFRED.

Gij weet wat mijn weten vermogt: en zonder magt kon ik niet onder u zijn: maar daar zijn nog grooter en uitgebreider magten — ik kom om die genen op te sporen, die mij kunnen antwoorden op hetgene ik zoek.

NEMESIS.

Wat wilt gij?

MANFRED.

Gij kunt mij niet antwoorden. Roep de dooden op — mijne vraag is tot hen gerigt.

NEMESIS.

Groote ARIMANES, kunt gij wel de wenschen van dezen sterveling vervullen?

ARIMANES.

Ja waarlijk.

NEMESIS.

Wie wildet gij uit het graf doen verschijnen?

MANFRED.

Iemand zonder graf — roep ASTARTE op.

NEMESIS.

Schaduw! of geest! wat gij ook zijn moogt, die nog het geheel of een gedeelte behouden hebt van de gedaante van uwe geboorte, van den vorm van uw stof, hetwelk tot de aarde terug keerde. Verschijn weer aan het daglicht! draag wat gij te voren gedragen hebt, het hart en de gedaante, en bevrijd het omkleedsel dat gij versleet van het gewormte. Verschijn! — verschijn! — verschijn! — Die u daar henen zond, eischt u hier terug!

(*De gedaante van* ASTARTE *verrijst en staat in het midden.*)

MANFRED.

Kan dat de dood zijn? daar is een blos op hare wangen! Doch nu zie ik het, het is geene levende kleur, maar het is een vreemd opvliegend rood — gelijk het onnatuurlijke rood, hetwelk de herfst op de verstorvene bladen plant. Het is dezelfde! och! God! dat ik vreezen zoude om op die wangen te zien — ASTARTE! — Neen, ik kan niet tot haar spreken — vergeef mij of veroordeel mij.

NEMESIS.

Bij de magt die het graf verbroken heeft, hetwelk u geboeid hield, spreek tot hem, die gesproken heeft, of tot de genen die u geroepen hebben.

MANFRED.

Zij zwijgt, en in dat zwijgen ligt een geducht antwoord.

NEMESIS.

Mijne magt breidt zich niet verder uit. Vorst van de lucht! het hangt van u alleen af — beveel gij haar te spreken.

ARIMANES.

Geest — Gehoorzaam dezen schepter!

NEMESIS.

Nog stilzwijgend! zij is niet van onze orde, maar zij behoort tot de andere magten. Sterveling! uw vragen is te vergeefs, en wij zijn alzoo te leur gesteld.

MANFRED.

Hoor mij, hoor mij — ASTARTE! mijne geliefde! spreek tot mij: ik heb veel geleden — en ik lijd nog zoo veel — zie op mij! het graf heeft u niet meer veranderd dan ik veranderd ben voor u. Gij bemindet mij te veel, even als ik u ook te veel beminde: wij waren niet geschapen om elkander zoodanig te martelen, hoewel het de doodelijkste zonde was om te beminnen zoo als wij bemind hebben. Zeg dat gij geen afkeer van mij hebt — dat ik deze straf voor ons beide draag — dat gij eene van de gezaligden zult zijn — en dan zal ik sterven; want tot hiertoe spannen alle hatelijke dingen zamen om

mij aan het aanwezen te binden — aan een leven, dat mij doet terug deinzen van de onsterfelijkheid — eene toekomst gelijk aan het verledene. Ik kan niet rusten. Ik weet niet wat ik vraag, noch wat ik zoek: ik voel alleen wat gij zijt — en wat ik ben; en ik wilde toch nog eens hooren, vóór dat ik verga, de stem, die voorheen mijne muzijk was — spreek tot mij! want ik heb om u geroepen in de stilte van den nacht, verschrikkende de sluimerende vogels op de onbeweegbare takken, en ontwakende de berg-wolven, makende de spelonken bekend met uwen te vergeefs herhaalden naam, welke mij antwoord gaven — vele dingen gaven mij antwoord — geesten en menschen — maar gij waart stilzwijgende op alles. Nogtans spreek tot mij! ik heb gewaakt tot dat de starren niet meer schenen. En ik staarde te vergeefs den hemel rond om u op te sporen, spreek tot mij! ik heb over de aarde gezworven en nooit uwe gelijkenis gevonden — spreek tot mij! Zie op de booze geesten rondom — zij voelen voor mij: ik vrees hen niet, ik voel voor u alleen — spreek tot mij! hoewel het in toorn zij; — zeg slechts iets — het is mij onverschillig wat — maar laat ik u nog eenmaal hooren — eenmaal — nog eenmaal!

De gedaante van Astarte.

MANFRED!

MANFRED.

Spreek meer voort, spreek meer voort — ik leef slechts in het geluid — het is uwe stem!

De gedaante van Astarte.

MANFRED! De dag van morgen zal uwe aardsche ellenden doen ophouden. Vaarwel.

MANFRED.

Nog een woord meer — heb ik vergiffenis?

De gedaante van Astarte.

Vaarwel!

MANFRED.

Zullen wij elkander weder ontmoeten?

De gedaante van Astarte.

Vaarwel!

MANFRED.

Een woord, om der genade wille! zeg, dat gij mij bemint.

De gedaante van Astarte.

MANFRED.!

(*De Geest van Astarte verdwijnt*).

NEMESIS.

Zij is heen gegaan, en zij zal niet terug geroepen worden; hare woorden zullen vervuld worden. Keer gij terug naar de aarde.

Een geest.

Hij ligt in eene stuip. — Ziedaar wat het is een sterveling te wezen en de dingen te zoeken, die aan gene zijde der sterfelijkheid zijn.

Een andere geest.

Doch, zie, hij overmeestert zich zelven en maakt zijne marteling cijnsbaar aan zijnen wil. Was hij een van de onzen geweest, hij zou een ontzagchelijke geest kunnen geweest zijn.

NEMESIS.

Hebt gij iets meer te vragen van onzen grooten opperheer, of van zijne aanbidders?

MANFRED.

Niets.

NEMESIS.

Dan voor eenen tijd vaarwel.

MANFRED.

Wij ontmoeten dus elkander weder, waar? op de aarde? — Zoo als gij wilt; en voor uwe betoonde genade, vertrek ik nu als uw schuldenaar. Vaartwel!

(MANFRED *vertrekt.*)

(*Het tooneel sluit.*)

PYTHAGORIANA

OF

STAAT-, ZEDE- EN HUISHOUDKUNDIGE LESSEN EN VOORSCHRIFTEN

VAN DEN WIJSGEER

PYTHAGORAS *).

MEDEGEDEELD DOOR

HENDRIK KUYPER, Gtz.

Bij het mededeelen dezer vervolgd wordende *Pythagoriana*, door mij vertaald uit het Fransche werk: *Voyages de Pythagore en Égypte*, komt het mij niet ondienstig voor dezelve te laten voorafgaan, van het volgende: *Iets over* PYTHAGORAS *en zijne leerlingen*, mij ter hand gesteld door een jeugdig beoefenaar der oude letterkunde.

OVER PYTHAGORAS EN ZIJNE LEERLINGEN.

Ten tijde van THALES, of ten minsten niet lang daarna, omtrent 580 jaren voor CHRISTUS, was PY-

*) Dezelve zijn meer dan 4000 stuks, daar echter vele slechts geheel van toepassing zijn op den tijd waarin PYTHAGORAS en zijne leerlingen leefden, zoo zullen wij ons slechts bij een groot duizendtal bepalen, welke nog van algemeene toepassing kunnen worden geächt en achtereenvolgens zullen worden medegedeeld.

THAGORAS in dat gedeelte van *Italië*, *Magna Graecia* genaamd, beroemd. Deze bragt de Aegyptische gewoonten op de Grieken over, vermeerderde dezelven met nieuwe vindingen en beoefende daarenboven de *Arithmetica*, *Geometria* en *Musica*. Welke zijne vorderingen waren is moeijelijk te bepalen, daar hij niet alleen niets te boek stelde, maar ook de wetenschappen vooral in het geheim beoefende, ten minsten dezelve slechts aan zeer weinigen toevertrouwde; waardoor het waarschijnlijk is dat zijne navolgers naderhand veel van het hunne hem toeschreven en het voor verordeningen van PYTHAGORAS uitventten.

Eenen grooten roem voornamelijk in die gewesten verworven hebbende, stichtte hij aldaar eene andere groote school van wijsgeeren, den naam bekomen hebbende van de Italiaansche School, na de benaming der plaats; welke zelve ook wederom in twee deelen gescheiden is, de *Pythagorische en Eleatische* school.

EMPEDOCLES, een naauwkeurig natuuronderzoeker: ORELLUS een *Lucaner*, ARCHYTAS een *Tarentijner*, zeer ervaren in de *Geometria*; en EUDORUS, van *Cnidus*, in de sterrekunde (*Astronomia*) beroemd, waren de voornaamste leeraren der *Pythagorische* secte. Men mag ook THEANO, echtgenoote van PYTHAGORAS, eene vrouw van een uitstekend verstand niet voorbij gaan, welke, na den dood haars mans, aan het hoofd der school met hare zonen TELAUGES en MNESARCHUS stond. — PYTHAGORAS

zelf nu, op het eiland *Samos* geboren, verliet zijn door den tijran POLYCRATES verdrukte vaderland, en begaf zich naar *Ionië* tot THALES, vervolgens naar *Aegypte*, alwaar hij in de geheimen der wijsheid werd ingewijd. Hierop na vele reizen in *Italië* gekomen zijnde opende hij eene school door de vele leerlingen beroemd, te *Croton.* Men verhaalt dat deze leerlingen in twee klassen verdeeld waren; waar hij in de eene, welke de leerlingen bevatte waar hij de innigste vriendschap voor had opgevat, zijn geheime leer onderwees, terwijl hun een geheiligd stilzwijgen was opgelegd gedurende twee en meer jaren, zoo dat zij slechts luisteren, zelfs niet vragen mogten. Deze leefden gezamenlijk, zij hadden alles gemeenschappelijk en nuttigden alleen slecht zacht voedsel; want zij onthielden zich geheel en al van vleesch. Hij redekavelde met de overigen op de gewone wijze over de deugden en ondeugden. De leer nu van PYTHAGORAS was zeer duister, zoodat men naauwelijks iets zekers over dezelve schijnt te kunnen besluiten; voornamelijk daar, gelijk wij boven reeds zeiden, hij niets in schrift naliet: want hetgeen onder zijnen naam is uitgegeven wordt voor ondergestoken gehouden.

Hij leerde onder anderen dat de wereld één was; dat de zon derzelver middenpunt, de bron van alle hette en leven was; dat de ziel, als een gedeelte der goddelijkheid, niet vergaat, maar na zekere tijdperken, in een nieuw ligchaam overging; welk denkbeeld gewoonlijk onder den Griekschen naam van

Metempsychoseos, dat is zielsverhuizing bekend is. Hij beijverde zich voornamelijk om de deugd aan te bevelen; en er bestaan ook nu nog gulden gedichten of spreuken, welke misschien uit zijnen mond gehoord, door zijne leerlingen zijn te boek gesteld. HIEROCLES, een Alexandrijnsch wijsgeer heeft dezelve met ophelderingen verrijkt. Zij zijn onder anderen in 1673. 12°. te *Londen*, daarna ook in 1709. 8°. door P. NEEDHAM en in 1750. 8°. te *Leipzig* door J. A. SCHEIR uitgegeven.

ORELLUS uit *Lucanië*, leerling van PYTHAGORAS schreef een boek over de natuur des heelals (de *universi naturâ*), een schoon gedenkteeken van oude wijsbegeerte, waaruit ARISTOTELES veel voor zijne leer genomen heeft. Hij toch leerde dat de wereld geen begin noch einde had: dat de hoofdstoffen beurtelings verwisselden, en dat het eene uit het andere geboren werd; dat hette en koude, droogte en vogtigheid, de oorsprong aller dingen waren; dat de deelen der aarde verwisselden, doch niet de aarde zelve enz.

De *Pythagorische* secte bragt de *Eleatische* voort, aldus naar *Elea*, eene stad van *Magna Graecia* genaamd. Derzelver stichter was XENOPHANES, van *Colophon*, TELAUGES, zoon van PYTHAGORAS tot onderwijzer bekomen hebbende. Zijne opvolgers waren zoowel anderen als voornamelijk PARMENIDES, ZENO, van *Elea*, (niet te verwarren met ZENO den Stoïcijn); DEMOCRITUS, een zeer verstandig man, en PROTAGORAS, welke, te voren een pakkedrager, buiten-

gewoon schrander was, en die leerling van DEMOCRITUS was.

Uit de school van XENOPHANES kwam HERACLITUS van *Ephese* voort, met een uitmuntend vernuft begaafd, maar van een droevigen inborst; zoodat men zeide dat hij de gebreken der menschen beweende, welke gewoonlijk bij DEMOCRITUS lagchen verwekten. Hij schijnt echter weinig navolgers gehad te hebben; onder welke CRATYLUS vermeld wordt, welken PLATO als jongeling hoorde. Geleerden hebben opgemerkt, dat ZENO, insgelijks stichter der Stoïsche school, niet weinig uit zijne leerstellingen getrokken heeft. Uit de *Eleatische* school kwam ook de *Epicurische* voort, aldus genaamd naar haren stichter EPICURUS te *Garjestus*, een dorp van *Attica*, geboren, die omstreeks 295 jaren voor CHRISTUS leefde, doch welks leer eene afzonderlijke school vormde en dus hier niet te vermelden is.

LESSEN EN VOORSCHRIFTEN.

1. Eerbiedig de wijsheid van die wet der Abderiten, die den verkwister van zijn vaderlijk erfdeel voor eerloos verklaart.
2. Neem de bij ten voorbeeld; zij vestigt nimmer haren angel in het vleesch der dieren om hen het bloed af te zuigen.
3. Wacht u de bloem te plukken, waarop de bij hare honig vergadert; maar toeft tot dit werkzaam insekt den oogst heeft volbragt.
4. Zoo op den morgen van den dag, waarop gij

u hebt voorgenomen eenen boom te vellen, de bijën er hunne honigraat in vestigen, werp alsdan de bijl uit uwe handen.

5. Vergun aan de bijën den roof der bloemen in uwen hof, de bloemen zijn meer het eigendom van de bij, dan van den mensch.

6. Bemin uwen gestorven vriend, even als ware hij slechts afwezig.

7. Wetgevers en Bestuurders! onthoudt u van den wijn, het spel en de vrouwen.

8. Stort geen alsem in den beker des afwezigen.

9. Wetgevers! baart uwe wetten zonder smart en pijn, gelijk eene gezonde en sterke vrouw hare vrucht.

10. *Zit*, maar *leun* niet aan het feestmaal des levens.

11. Voleind uwe levensbaan en werp den last niet af bij de eerste vermoeijenis.

12. Voeg bij het einde eener veldslag nimmer het voorbeeld van ACHILLES; zoek uwen roem niet in het verminken van lijken.

13. Hard het koper en het wordt metaal,
Hard het ijzer en het wordt staal:
Wetgevers! al hardt gij zelf het volk in het water der wijsheid, gij zult er nimmer menschen van maken.

14. Wandel ter zijde van de menigte, nimmer in het midden, noch aan het hoofd.

15. Wanneer het volk eene dwaling of een misdrijf heeft uit te wisschen, neemt het deszelfs toevlugt tot vrome daden.
Betracht de regtvaardigheid!

16. Uw laatste afscheid van eenen stervenden zij een handdruk.
17. Dat de wet hare straf alleen op daden uitoefene, zij moet noch woorden, noch geschrift, ja zelfs geene gedachte kennen.
18. Onttrek geene uwer daden aan het licht, zoo het niet die zijn, welke de wetten der rein- en zedelijkheid tot het duister veroordeelen.
19. Bewonder niets: God alleen is bewondering waardig.
20. Weiger het bestuur over een volk, welks wetten aan drijvende vlotten gelijk zijn.
21. Meet uw leven naar dat van uws gelijken. — Een op zichzelf staand mensch is een' aarden vaas, zonder voet.
22. Straf de overspelige echtgenoot met opsluiting, eenig en alleen bij haren medepligtigen.
23. Onheil over hem, bij wien de wet onder doet voor zijne belangen.
24. Zoo gij u met het gewigt der openbare zaken belast, zie dan af van uwe eigene.
25. De Zon beschijnt slechts ééne wereld: behandel nimmer twee zaken te gelijk.
26. Heb weinig bezigheden; de mensch is niet geboren om er vele te hebben: de wijze heeft slechts eene.
27. Spreek nimmer van God op openbare plaatsen, noch van openbare zaken in Gods tempel.
28. Wacht u voor eenen bestuurder, die wijzer waant te zijn dan de Wet.
29. Ga niet naar *Afrika* om monsters te zien;

reis tot het volk, waarbij eene omwenteling is uitgeborsten.

30. Onhandige ruiters leeren aan hun paard de knieën strekken om hetzelve te bestijgen. Bestuurders! vernedert het volk niet om het gehoorzaam te doen zijn.

31. Wees voor en boven alles landbouwers; de natuur roept tot den vogel, vlieg! tot den visch, zwem! tot den mensch, bouw!

32. Al hadt gij het schild van *Ajax* om de rede te bedekken, stelt dezelve nimmer in eene volksvergadering bloot.

33. Wees matig: een nuchter gemoed is altijd wijs.

34. Zeg niet: de arend is de koning der vogelen; de vogelen, wijzer en vrijer dan de menschen, hebben geen' anderen vorst dan hun instinkt, geen' anderen meester dan hunne behoeften.

35. Vrouw! boots nimmer de houding der mannen na: De beide Seksen moeten niets gemeens van elkanderen hebben.

36. God behoede u voor eenen vorst als ALCINOÜS, die zeide: Laat ons den Goddelijken zanger, die onze ooren heeft gestreeld, fraaije kleederen en veel gouds schenken; eene belasting op het volk zal de uitgave vergoeden.

37. Wetgever! dat de stok van ALEXANDER (*) nimmer invloed hebbe op uwe gedachten.

(*) De Lacedemoniër, die LYCURGUS, wetgever der Spartanen, sloeg.

38. Zeg niet dat gij vrij zijt, als gij uw voedsel zelf niet kunt kiezen.

39. Besteed geen meerder tijd tot het gereed maken van uw voedsel, als tot het gebruiken van hetzelve.

40. Beperk uw voedsel naar de maat uwer behoefte.

41. Reiziger! ten einde de zeden eens volks goed te leeren kennen, moet gij zien welk voedsel hetzelve gebruikt.

42. Vroege jager! spaar voor het minst den eersten leeuwerik, die u den dageraad verkondigt.

43. Acht geene kleinigheid beneden u: de ernstige ANACHARSIS was de uitvinder der zwavelstokken.

44. Wees matig: een te vet ligchaam vermagert de ziel.

45. Maak van uw ligchaam nimmer het graf uwer ziel.

46. Vriend der stilte! ontvlugt het huis eener bejaarde, praatzieke vrouw.

Hoe meer de amandel verdroogd is en zich rimpelt, zoo veel te meer rammelt zij in hare schil.

47. Volken! gij breekt de schil om de amandel te bezitten.

Door den wijzen te vervolgen, verkrijgt gij geene wijsheid.

48. Jongeling! eerbiedig den grijsaard; hoe ouder de amandelboomen zijn, des te meer vrucht geven zij.

49. Wees uw' eigen vriend, bij gebrek van eenen anderen.

50. Volken! verzoekt uwe raadsheeren, om de omslagtigheid der wetten van SOLON, den wetgever der Grieken, te vermijden.

(*Wordt vervolgd.*)

BILDERDIJKIANA (*).

Een Arts.

1. De Turken noemen een' gelukkigen Arts: *Bir tabib Isjadem*, dat is: een Arts met den adem van JEZUS. Vele Christenen denken zoo ver niet!

Montesquieu.

2. MONTESQUIEU heeft, onder den naam van: *Esprit des Lois*, een werkje geschreven, dat uit louter *esprit* zonder ligchaam of ziel bestaat, en oneindig veel kwaads gedaan heeft.

Vondel.

3. Wat is de taal anders dan de innigste redeneerkunst van hart en verstand vereenigd, waarin wij ons zelven erkennen. — Die zijn' taalschat in het hart, en niet in het geheugen draagt, die alleen schrijft goed, en dit deed VONDEL.

(*) Deze rubriek zal vervolgd worden. Elke bijdrage tot dezelve zal der Redactie aangenaam zijn.

P. S. S.

DE DOOD VAN DEN CID.

Spaansche romance.

> Dixo le: — dime, buen hombre,
> Lo que preguntarte queria.
>
> *Romancero genera.*

Don RODRIGO ging uit jagen,
't Luchtig jachtkleed omgeslagen,
  Zonder kling of borstkuras.
Afgemat door 't zomerweder
Lag de fiere held zich neder
  Bij een beek op 't geurig gras.

Daar in schaaûw van roos en aster,
Denkt hij aan den Moorschen baster,
  Aan MUDARRAAS telg, zijn neef;
Waarvan hij reeds zeven magen
Met het heupzwaard heeft verslagen,
  Of den dolk in 't harte dreef.

Om hem in dat kamp te ontmoeten,
Heeft zijn ros op vlugge voeten
  't Machtig Spanje doorgesneld.
Komen ze ooit elkander tegen,
Dan beslist de scherpe degen,
  En één hunner blijft op 't veld.

Maar een paard, bont als een tijger,
Draagt een wit getulband krijger
Met een somber, bruin gelaat,
Dat de kleine, gitzwarte oogen,
Die als kolen zich bewogen,
Krijgshaft naar RODRIGO slaat.

— «Ridder, Christen, moor of roover,
Die hier rust in 't myrthenlover,
Dat de hemel u behoed'!»
— «Zij ook God uw ziel genadig,
En ter uwer hulp handdadig,
Als u eenig kwaad ontmoet.»

— «Ridder, Christen, moor of roover,
Die hier rust in 't myrthenlover
Op het bloeijend bloemenveld;
Zeg me uw naam! Zoo moog' het blijken,
Of uw helm de veer laat prijken
Van een bloodaart, of een held.»

— «Is 't u noodig om te weten,
Hoe mij Oost en Westen heeten?
'k Ben RODRIGO, SAINEZ zoon;
Don RODRIGO, 's rijks behoeder,
DONNA SANCHAAS eigen broeder,
Aan tornooi en kamp gewoon.

— «'k Wacht hier onder 't myrthenlover
Den verwaten maagdenroover,
Dien mijn zwaard zoo lang reeds zoekt;
'k Zoek MEDARRA; 'k zoek den bastert
Van een vrouw, die CHRISTUS lastert,
Door een moorenlonk verkloekt.

Mocht ik eenmaal hem ontmoeten,
'k Zoû als vijand hem begroeten!
  Aan de handvat van zijn zwaard,
Dat geen schede ooit mocht omvatten,
Praalt geroofd gesteent, de schatten
  Van FERNANDOOS rijkswrong waard.

Ja, bij mijn onsterflijk leven!
Hij zal door geen ander sneven
  Dan door mij: hem zoekt mijn staal.»
— «Ha! (dus krijscht de moor in woede,)
Gij zijt van DIÉGOOS bloede,
  En de zoon der zegepraal.

Ik, ô beul der Moorsche krijgers,
Ik ben de achtste van acht tijgers,
  Dien uw wrok vervolgt en haat.
In den naam van zeven magen,
Kom ik u thans reekning vragen.»
  De and're sprak: «wat komt gij laat!»

— «'k Ben, (zucht nu de moor,) de bastert
Van die vrouw, die CHRISTUS lastert
  En Castieljes Koning smaadt.
Drie zijn 't die u reekning vragen:
Ik, mijn dagge en 't bloed der magen!» —
  Maar de Cid sprak: «gij komt laat.»

— «Veel te vroeg, ô bloem der ridderen,
Zoo gij 't hart van angst voelt sidderen,
  En hij 't hair u stopplen doet.
Mij, ô beul! behoort uw leven:
Gij zult door mijn handen sneven;
  Want mijn ziel dorst naar uw bloed.

Zie dit lemmer vreeslijk blinken,
Dat nooit in de scheê mogt zinken;
Zie mijn vlammende oogen aan!
Cid, beveel u Gods genade!
Kniel, aleer het zij te spade;
Want gij moet door mij vergaan!»

En de Cid sprak fier en moedig:
«Ja, MEDARRE, uw oog staat bloedig;
Maar blijf hier op 't woord van eer!
Ginds, waar gij dien burcht ziet pralen,
Zal ik ros en harnas halen
En mijn botgeschaard geweer.»

— «Cid! geen uitstel mag ik lijden,
Zevenwerf zag men u strijden,
Toegerust met helm en staal.
Thands wil ik den kamp beslechten,
En u met de wraak doen vechten,
Zonder zwaard, voor de achtste maal.

U ten straf, ô Moorentemmer!
Streelde nooit de scheê mijn lemmer,
En verwenschte ik rust en vreê.
Sterf thands, die mij scheldt voor bastert,
En mijn blanke moeder lastert.
Zij uw borst mijn ponjerdscheê!

En een doodskreet deed zich hooren;
Dicht bij 't bosch der Sycamoren,
Waadde een heiden door den vloed.
Ach! zij die ter hulpe snelden,
Vonden de eer van Spanjes helden
Wentlend in zijn edel bloed.

12 April, 1834. A. VAN DER HOOP, Jr.

DE SLAG OP DE ZUIDERZEE.

Door louter gewelt
Van menich helt
Der vrije West-Friesche natie,
Werd Bossu gevelt,
Dit hier gestelt,
Tot lofteken van Gods gratie.

Oud opschrift in de groote kerk te *Hoorn.*

Wat wild getier in Gijsbrecht's wallen!
Wat pronk van vaandlen op het IJ!
Wat kielenreeks en krijgsvasallen,
En schutgedreun, ter wederzij
Des vloeds, die langs des Amstels palen
Zich wentlend, de eerste morgenstralen
In elken golfslag spieglen doet;
Maar vast geklemd in ALVA's kluister,
Der zegepalm, der vrijheid luister
Nog met geen blij gemurmel groet!

'T Zal Drechterland, des Ken'mers velden,
Der Geuzen ongetemde kracht,
'T Zal Waterland en Holland gelden,
Gekneusd door de ijz'ren overmacht.
«Ga, Vlootvoogd! Haarlem is bezweken;
«Ga 't bloed van ALVA's knechten wreeken!

«Val aan, en spaar geen ketterbloed,
«Zoo moge 't Noord den rijksstaf eeren,
«Zoo Nederland de kruin verneêren,
«Waar gij uw standert zwieren doet!»

Verheug u in die schoone woorden,
Door ALVA's mond u aangezegd,
Beklim BOSSU, de steile boorden,
En streef vooruit in 't zeegevecht!
Ja, praal en roem: «wij zullen zeilen,
«Den Geuzen leeren d'afgrond peilen,
«En blaak'ren al hun havens uit!»
De vlam zal in uw kielen spelen,
En uwe onwinbre zeekasteelen
Zijn haast des overwinnaars buit!

Zij dagen op de krijgs-galjoten,
En klieven 't Zuiderzeesche zout,
Als wolven uit hun krocht geschoten,
Op vroeger moord en plondring stout. —
Wat zal een vloot van ranke schepen,
Welhaast door Spanjes macht benepen?...
Of biedt de kudde wederstand,
Als de avondwolf doelt op vernielen?...
Wendt, Geuzen, wendt uwe zwakke kielen,
En zoekt een ander Vaderland! —

Neen, vrije Westerfriezen, nadert!
Gij vreest den tand der wolven niet!
Uw mannen langs uw boord vergaderd,
Met enterdregge, en akst en spriet!
De reuzenkracht van DIRKSZOONS benden
Zal Spanje kneuzen borst en lenden,

En juichen in zijn stervenspijn.
Wij komen! God staat ons ter zijde!
Wij komen! Gordt u vrij ten strijde!
De lamm'ren zullen leeuwen zijn!

Daar brullen LOPEZ veertigponders;
De zee ontzet zich, de aarde beeft,
Op 't dreunen van zijn oorlogsdonders;
Terwijl de wind het zeil begeeft.
De zon gehuld in zwarte wolken,
Ontzegt haar glansen aan de kolken,
Die zwoegen onder 't schutgevaart:
De masten scheuren, boorden kraken,
De kogels beuken, vlammen blaken,
Daar 't woest verderf zijn prooi vergaart.

Daar scheurt de wolk, de zonnestralen
Weerkaatsen op het flikkrend staal.
« Past al de zeilen bij te halen! »
Zoo roept der Geuzen Admiraal.
RUYCHAVERS stem vervangt die woorden:
« Valt aan! en werpt in 's vijands boorden
« Uw dreggen! stijgt omhoog! Valt aan! »
Gij ziet ze, 't oog van woede aan 't branden,
De bijl geklemd in beide handen,
Op bak en op kampanje staan!

Zij entren, klimmen op, en storten,
Als of de moed hun vleugels gaf,
Op CORCUËRA's krijgskohorten,
En maaijen duizend levens af.
Castieljen laat den moed niet vallen,
Maar staat nog in de houten wallen,

Zoo lang nog de Inquisitie-vlag,
Ter hooge bramsteng opgeheven,
Op d'adem van den wind blijft zweven
En 't zegevieren spellen mag.

Wie vliegt daar langs het want naar boven?
Als de aad'laar in den zonnegloed?
Hij zal dat helsche vaandel roven
En sleuren 't door het Spaansche bloed!
Hij scheurt het van de steng ter neder
En zwaait het rond: — daar daalt hij weder..
Helaas! daar knalt het doodlijk schot!..
Gij zaagt hem, DIRKSZOON, wreed getroffen,
Op 's vijands dek ter nederploffen,
En zucht om HARINGS treurig lot!

«Ons blijft de vaan!» herhaalt hij woedend,
«Ons is BOSSU's vervloekte kiel.»
Geheel verneerd, ontzet en bloedend
Stuift weg wie nog niet nederviel.
Nu knielt BOSSU, maar knarst de tanden,
Ontgordt het zwaard en biedt de handen
Den Geus tot willig kluisteren aan!
De zege is ons! zoo hoort gij 't schateren
Zoo gilt het langs de ontroerde wateren
De zege is ons! Ons schip en vaan!

Nu zinken vlaggen, schepen stranden
En zwichten voor den wapentuur
Des Ken'mers, Spaansche koggen branden,
Noordholland tot een vreugdevuur.
Bossu beschouwt de Hoornsche wallen,
En buigt het hoofd, door duizendtallen

Beschimpt, met wreev'len ootmoed neer.
« Wis komt ge om onze macht te kneuzen!
« Wis brengt ge, o held! aan Hoornes Geuzen
« Het Rotterdamsche bloedbad weer! »

Toledo staart, van Amstels tooren,
Vergeefs naar 't keeren van zijn vloot,
En roept: «wie doet de blijmaar hooren?
« Bossu, waar toeft uw snelle boot?»
Dan poogt hij weer zijn drift te toomen
En zegt: «hij zamelt van de stroomen
«Gewis geheel der Geuzen macht!
«Hij zal niet eer in vrede rusten,
«Voor gansch Noordhollands lage kusten
«In onze keetens zijn gebragt!»

Daar ziet hij 't overschot der schepen,
Gehuld in 't donker van de nacht,
Hun kranke bodems binnenslepen
Met neerlaag en ellend bevracht! —
Zoo moeten, Heer der legerscharen!
Zoo moeten al uw haat'ren varen!
Maar wie op uw bescherming bouwt,
Die zal gelijk de Orion blinken
Schoon bergen siddren, heuvlen zinken!...
Ja, Neerlands heil is u voor de eeuwigheid vertrouwd!

's Gravendeel,
1834.

A. P. van GRONINGEN.

DE VLINDER.

(Alph. de Lamartine's XXXV. *méditation poétique.*)

Geboren met de Lente en stervend met de rozen,
  Gevoerd door 't luchtkrijstal op Zephirs ademzucht,
Van bloem tot bloem gewiegd in 't lieflijkst uchtendblozen,
  Omstuwd door glans en geur van louter balsemlucht;
In 's levens aanbegin, met onbeklemde wieken,
  Gelijk een boezemsnik, naar hooger sfeer gesneld,
En badende in de bron van 't eerste morgenkrieken,
  Zoo, VLINDER, is uw aart, en 't lot U toebesteld;
Gij zijt het beeld der ziel, die nergens rust kan vinden,
  Maar, altijd zoekend, zich aan niets, wat stof is, boeit,
Tot meer dan aardsche macht haar kluisters komt ontbinden,
  En ze in de springwel van onstoorbren wellust vloeit.

Breda, 19 May, 1833.

JAN-J. F. WAP.

HOLLAND VRAAGT OM EEN' KONING.

Juicht, juicht, Bataven! ziet uw kluister,
Door driest geweld en dwinglandij
Gesmeed, in 't digst van 's afgronds-duister
Vergruisd! juicht, Belgen! gij zijt vrij.
Te lang laagt gij gedwee aan banden,
Ter prooi en spot van dwingelanden,
Die vet zich mesten met uw bloed.
Juicht, juicht, Bataven! die tijrannen
Zien wij weldra van de aard verbannen,
Verpletterd door der Gallen moed.

Vereent u, Belgen! met die helden,
Die ons verlosten van het juk,
De dwinglandij ter neder velden,
En redders waren in den druk.
Vereent uw' naam met deze mannen;
Zweert met hen oorlog aan tijrannen,
En stormt die monsters van den troon.
Elk volk herneemt in 't eind zijn waarde,
En wreekt, als 't grootste volk der aarde,
Zich op zijn' dwingland en zijn' hoon.

Zoo klonk voor dertien jaar de galm langs markt en straten,
Zoo schreeuwde toen het volk, als wild en uitgelaten,
En vrijheid, broederschap, gelijkheid was alom
Met vorstenvloek de kreet, die tot de wolken klom.

Men rigtte feesten aan, men schimpte en hoonde Oranje;
's Landsvlag, die eertijds woei van 't dondrend scheepskampanje,
En Neerlands vijand op de zee in de oogen stak,
Woei nu tot vreugdbetoon van torenspits en dak.
De hoed der vrijheid werd alom omhoog gesteken.
't Volk, om op 't oud bewind te feller zich te wreken,
Greep wapenborst en schild in kerk en raadhuis aan,
En deed ze in dolle vreugd door vuur tot asch vergaan.
Gelukkig zoo de hand dier razende gemeente
Der vaderen asch nog spaarde in 't heilig grafgesteente.
Weg (riep men) met die praal, zij is het schandlijk blijk
Van vroeger slavernij, wij allen zijn gelijk!
Weg met de vorsten, die ons schandelijk verneêren,
Slechts 't volk heeft de oppermagt; geen ander moet men eeren.
Wee hem! die haar veracht. *'s Volks stem de stem van God!*
De regten van den mensch, te lang verkracht, bespot,
Ziet men in 't eind door onze broeders zegevieren.
Voegt u aan hunne zijde, o vrije Batavieren!
Sluit een verbond met hen, zoo naauw als mooglijk zij.
Der Franschen hulp alleen bragt ons uit slavernij.
De vrijheid leev'! geen magt zal ooit die ons ontrukken.
Ons nageslacht moet nooit voor dwingelanden bukken,
Die monsters, dien de hel in 't woeden bijstand bood.
Ja! vrijheid, broederschap, gelijkheid of de dood.
Onzinnigen, gij zelv' wijdt thans, in 't stof gebogen,
Der dwinglandij uw hulde, en ziet *een Vorst* naar de oogen.
Een Vorst uit 't zelfde volk, dat uwe boei verbrak,
Neen! met omkransden dolk naar Neerlands hartaâr stak.
Een Vorst, het werktuig slechts des dwingelands der aarde;
Een Vorst, die, op *zijn'* wenk, en kroon en staf aanvaardde
Van 't land, door snood verraad aan den tiran verkocht;
Maar nooit door Neerlands volk hiertoe is aangezocht.
Men wrijft dees vlek u aan, o volk! zoo diep vertreden,
Als of ge Frankrijks vorst een' vorst had afgebeden.

Neen! — dat de tong verlamm', die, in uw diepe ellend,
Uw reeds bekladden roem met dezen zwadder schend'!
Maar waarom niet de stem der waarheid stout doen hooren?
Veel kan men winnen, niets meer kan er zijn verloren;
Uw vrijheid? maar, waartoe die nuttelooze klagt?
Gij zijt de spot der aard, de vloek van 't nageslacht!
De zwijmeldrank, weleer door Frankrijk u geschonken,
Door u, bij bekers vol, onzinnig opgedronken,
Beroerde uw brein en stijfde u in den dollen waan,
Als bragt hier elke teug u reuzenkrachten aan.
Die geestvervoering week: 't vergif, dat m'u deed drinken,
Deed straks een looden slaap op u ter neder zinken.
Nu droomdet gij van heil, van vrijheid en geluk,
En zaagt, in 't schoonst verschiet, het eind van al uw druk.
Ten laatste ontwaaktet gij (wat vreeselijk ontwaken!)
Met plat getreden nek, de doodverw op de kaken.
Verlamd in elke spier, beroofd van merg en kracht,
Bleef niets u overig dan ijdle jammerklagt.
En nog uw klagten zelfs moest ge in den boezem smoren;
Waar wilde ooit dwingeland der volken klagten hooren?
Napoleon! woed vrij van t' zuiden tot het noord;
Ren op uw schuimend ros, in 't midden van den moord,
Door rook en vlammen heen, bij 't klaatren der trompetten,
Om t' flaauwend oorlogsvolk in nieuwen gloed te zetten.
Schend stout der volken regt; beheersch, verdelg, verniel;
Het oost smeeke u om vreê; dat 't westen voor u kniel;
Droom u een halven God, onkwestbaar voor de dolken,
Eens komt het uur der wraak, op 't noodgeschrei der volken,
Wanneer een hooger magt uw ijzren schepter knakt,
En u met troon en al in d' afgrond nedersmakt.

Leyden, 1808. J. MICHEL.

VOLNEY BECKNER.

NÉENIE IRLANDAISE.

I.

Muse! où sont tes habits de douleur et de deuil?
Revêts-toi de tristesse à mon récit tragique!
De l'amour filial la victime héroïque
Pour prix de sa valeur n'a pas même un cercueil. —

Sur le sort des Volneys pleurez, ames sensibles!
Mon Luth secondera vos soupirs douloureux;
Mais n'interrogez pas les voies invisibles:
Perce-t-on du destin le voile ténébreux?

Gravons donc de Beckner, au temple de mémoire,
Gravons, en traits de feu, le sinistre trépas!
Qui marche sur ses pas,
Moissonne les lauriers d'une immortelle gloire:
Oui, la postérité
Doit rendre à sa vertu l'hommage mérité.

Jeune et digne héros, encore dans l'enfance,
J'ai vu ton dévoûment; je dirai ta vaillance;
Que dis je? en Iönie, Hercule si vanté,
Montra-t-il ton audace et ta mâle constance?
Mérita-t-il autant son immortalité?

Vous qui suivez de Mars les hautes destinées,
  De grace! dites-moi, chevaliers valeureux!
Beckner attendit-il le nombre des années,
  Pour être comme vous vaillant, grand, généreux?

Son père nautonnier de l'antique Hibernie,
  Instruisit mon héros dans l'art audacieux,
De braver le courroux d'une mer en furie,
  D'affronter en nageant les flots séditieux,
Et de se montrer calme à la voix des orages:
Il avait à douze ans vu les lointains rivages.

  Un jour le père voit l'enfant d'un passager
Tomber du bord; soudain Volney se précipite,
  Et l'arrache avec peine à l'imminent danger;
Mais dans le même instant l'onde écume, s'agite
        Et vomit à nos yeux
        Un requin monstrueux
La terreur des nochers, tigre avide et vorace,
  Dont les horribles dents, dont le regard hideux,
  Aux plus hardis marins font dresser les cheveux;
      D'un froid mortel les glace.
  Volney le voit, il crie et nage avec effort,
        Pour regagner le bord;
      Tendant à l'équipage
La pauvre enfant sauvée à l'horreur du naufrage,
  Craignant pour elle et lui le plus sinistre sort.

Chacun tremble à l'aspect de leur fin déplorable;
Mais nul n'ose braver la mort inévitable,
  Et se précipiter dans l'abîme des flots.
  Qu'étiez-vous devenus, courageux matelots?

Vous, dont les faits hardis remplissent vos annales?
On pointe les mousquets, le plomb vole, et les balles
A tout autre ennemi meurtrières, fatales,
Glissent, n'entament point le monstre furieux;
Les replis de son cuir coriace, écailleux
Sont une impénétrable, insensible cuirasse:
Le feu, les cris ne font qu'accroître son audace,
Et le tigre irrité,
S'élance sur sa proie avec célérité.

II.

Au tumulte succède un horrible silence;
C'en est fait! Pour tous deux il n'est plus d'espérance!
On détourne les yeux avec anxiété....
Qu'entends-je? juste ciel! un faible enfant s'avance
Comme un trait, je le vois dans les flots se jeter!
Quel est-il cet enfant? Beckner! oui, c'est lui-même.
Téméraire Beckner! lui seul ose tenter
Dans ce péril extrême,
De voler au secours
De l'auteur de ses jours:
Sa main droite est armée
D'un tranchant coutelas, redoutable framée. —
L'espoir de le sauver lui donne une valeur,
Une ardeur,
Un courage,
Au dessus de son âge.
Il fend comme l'éclair le perfide élément,
Se jette sur le monstre avec acharnement,
Plonge dessous, remonte et jusqu'à la monture
Enfonce son épée en son horrible flanc:

L'onde qui l'environne est teinte de son sang,
Tant la plaie est profonde et large l'ouverture.
Ce succès l'encourage, il blesse encor trois fois
Le monstre bondissant; on le croit aux abois.
Le tigre disparait sous la liquide plaine:
Chacun croit de Beckner la victoire certaine,
Et s'applaudit déjà des succès du héros.
Mais le monstre marin ne s'est caché sous l'eau
Que pour mieux rassembler et sa force et sa rage. —
Quel sera, pauvre enfant, de ta valeur le gage?
Ton ennemi te suit, il est sous le vaisseau,
Où ton généreux père en ce moment aborde:
C'est en vain malheureux qu'on te lance une corde!
Tu ne peux échapper à l'horrible trépas!
Hélas! son père heureux ouvrait déjà les bras,
Lorsqu'il voit son cher fils, le sauveur de sa vie,
Saisir et morceler par le monstre odieux....
Spectacle déchirant! catastrophe inouie!
D'un père malheureux
Tu causas pour toujours l'insensible démence. —
Heureux si pour jamais il eut fermé les yeux;
A cet aspect il tombe, et gît sans connaissance:
Il ne voit plus son fils, ni ses tristes adieux:
Tristes adieux, oh, non, ce fut un doux sourire:
Sourire calme et doux et qui voulait nous dire:
«Je vois en sureté l'objet de mon amour;
«Je triomphe et m'envole au céleste séjour.»

Dordrecht, F. C. ROUD.
3 Juillet, 1834.

Fac Simile van MARGARETHA GODEWIJK.

De Letteroefeningen van Mei, 1834, bladz. 277 van het Mengelwerk, en de kritiek van dat tijdschrift door ALETOPHILUS, 1834, N°. 2, bladz. 60 hebben mijne beroemde stadgenoote weder ter sprake gebragt. Men zie verder over deze talentrijke vrouw, de levensbeschrijv. van eenige voorname, meest Nederlandsche, mannen en vrouwen, 1778, 4 deel, bladz. 235 volg; maar voornamelijk de *Beschrijving der stad Dordrecht*, door MATH. BALEN, bladz. 204 en de bijvoegingen achter het werk, waar men eene opsomming vindt van hetgeen dit sieraad harer kunne, deze PAREL aan de stedekroon der Dordsche maagd heeft opgeleverd. Het Fac-Simile, hetwelk wij van dezelve onzen lezers aanbieden, is genomen uit een exemplaar der vierde uitgave van de *Poëmata* CASPARI BARLAEÏ, hetwelk haar waarschijnlijk door den dichter ten geschenke gegeven was, en bij den ondergeteekende berust.

P. S. SCHULL.

interdum ad cytharae
cantans agit ocia
nervos,

Non arcum semper
tendit (Apollo) suum.

Godevicia

Interdum ad Cytharae cantans agit ocia nervos,
Non arcum semper tendit (Apollo) suum.
Godevicia

OLLA PODRIDA IV.

> Onze hersenen zijn of eene soort van *Ragout*, waarin alle kostbare lekkernijen bijeen gekookt zijn, of een *Olla Podrida* of *Gortenaal*, waarbij men alle oudbakken kliekjes bij elkander stooft, om ze te orberen.
>
> S. FOKKE.

LE BRUN.

Deze Odendichter noemde zich zelven den franschen *Pindarus*; hij ging nimmer uit, zonder verzen in den zak te hebben. Champfort zeide van hem: « LE BRUN meent, dat zijne Oden dadelen zijn, welke bij het inpakken winnen.

Dichterlijke vrijheid.

C. DE LA VIGNE zingt in de *Parisienne:*

C'est la liberté des deux mondes,
C'est LA FAYETTE *en cheveux blancs.*

Intusschen is het bekend, dat wijlen die Poolsche grenadier eene fraaije, bruine paruik droeg.

Bijdragen tot de taal.

In het Hollandsch-Japansch heet de directeur van politie *opperdwars-kijker*, en de commissarissen van P. *dwarskijkers.* Zoude bij de eventuele uitgave van een Nederduitsch woordenboek deze titulatuur niet in aanmerking kunnen komen?

NAPOLEONS *paard.*

De Arabier, door NAPOLEON bestegen, liet, als het voorgebragt werd, zijnen oosterschen adel geenszins blijken; maar voelde het de teugelgreep des keizers, dan verhief het dadelijk den trotschen kop, sloeg met de hoef op de kluiten, en nam eene houding aan, den beroemden Ruiter waardig.

Vorstelijk.

De hertog van *Enghien*, eene bloedvlek in de levensgeschiedenis van NAPOLEON, had als kind zich de straf op den hals geladen, van aan eene kleine tafel alléén te moeten eten. « Uwe Hoogheid zal zich wel vernederd vinden, » zeide des Prinsen Gouverneur, « zoo verwezen te zijn, om alléén te moeten eten. » « Het komt mij voor, » hernam de zoon van CONDÉ, « dat het u hinderen moet, verstoken te zijn van de eer mijner tafel te deelen.

Ter snede.

Bij gelegenheid dat de Hollandsche afgezanten te *Parijs* eenen koning gingen bedelen, wilde NAPOLEON de gezanten troosten met hun den toekomstigen kroonprins, LOUIS NAPOLEON, te vertoonen; men had het kind gezegd, dat het eens regt aardig moest zijn, en het reciteerde de fabel uit LA FONTAINE: *Des Grenouilles qui demandent un roi.*

Dat was hij vergeten.

De burggraaf DE SÉGUR, de schrijver van het boekje: over de Vrouwen, werd eens, kort na de omwenteling van 1789, door een' Acteur uit de hoogte behandeld. « Maar, mijn lieve vriend! gij zijt ongedachtig, dat wij, sedert de omwenteling, gelijk zijn, merkte de zoon van een' Fransch Maarschalk aan.

Wiens beeld is dat?

Men kocht op den 21 Januarij, 1791, te *Parijs* bij eene winkelierster eenige broodjes, en wisselde een *Écu de France*, waarop de buste van LODEWIJK XVI gestempeld was. « Koopt men voor *dat hoofd* brood? » vraagde de koopvrouw.

Korte beoordeeling door ARNAULD.

L'esprit des Journaux, *Bruxelles*, *chez* WEISSENBRUCH.

Compilation qui pourrait faire croire, que les Journaux n'avaient pas d'esprit.

P. S. SCHULL.

VERVOLG DER ARCADIA'S.

Rotterdamsche Arcadia van M^r. WILLEM DEN ELGER.

> *Gelijk nu de* LIEFDE *de heerschende hertstocht van den* DICHTER *was, heeft hy in navolginge van* OVIDIUS *geen Helden- maar een Zachten toon op zijne gedichten gesteld.*
>
> Voorb. voor de Gedichten van W. DEN ELGER. bladz. 25.

WILLEM DEN ELGER werd omstreeks het jaar 1679 te *'s Hage* uit Roomschgezinde ouders geboren. Ook hij was lid van dit kerkgenootschap: in geen zijner schriften is echter iets te vinden, hetwelk anders denkenden aanstoot zou kunnen geven. Zijne ouders waren onbemiddeld, en dus buiten staat hunnen zoon die opvoeding te geven, welke zijnen gelukkigen aanleg voor letteren en wetenschappen kon bevorderen. Zij zonden hem op het kantoor van een voornaam Regtsgeleerde, die hem weldra smaak voor de Latijnsche taal inboezemde. Na eenigen tijd onderwijs in die taal gehad te hebben, begon hij ook het Grieksch te beoefenen, en kon weldra de lessen van SYLVIUS, Hoogleeraar in de Regten te *Rotterdam*, bijwonen, en wel met dat gelukkig ge-

volg, dat hij, na verloop van weinige jaren, tot Doctor in de beide regten bevorderd werd. In eenen bijna ongeloofelijken korten tijd oefende hij zich, zonder bijstand van eenen leermeester, in de Fransche en Italiaansche talen, en hoe verre hij het in dezelve gebragt heeft, kunnen eenige welgelukte overzettingen getuigen.

Hij was middelmatig van gestalte, *en lipste eenigzins, hetgeen hem eene aardige bevalligheit in zyn spreken gaf:* (dus leest men Bl. 9 van de Voorr. zijner *Gedichten.*) Ik zeg met WESTERBAAN (*Onderwysingh voor de Vrysters*, *Gedichten*, d. II bl. 720):

« Daer sijn der, die niet al de lettren nae behooren
« Uytbrengen kunnen, dat in sommigen haer ooren
« Bevallig schijnt te zijn en vrouwen wel te staen,
« En daerom zijnder die zich 't lispen wennen aen,
« En meijnen aerdigheyd te steken in gebreken,
« Dies dwingen zy haer tong tot een belabbert spreecken
« En leeren achterwaerts in plaets van voorts te gaen.»

Voorts was hij vriendelijk en beleefd in den omgang; ook wist hij hetgeen hij gelezen had, en hij las veel, op eene aangename wijze te pas brengen. De heer WITSEN GEYSBEEK noemt hem: « een jongman van een' vluggen geest, juist oordeel, grondige geleerdheid en zuiveren smaak. » *) Bij lieden van allerlei jaren, rang en godsdienst, was hij gezien, en zeer gehecht aan den dichter BOON VAN ENGELANDT, welke den dood van zijnen jeugdigen vriend DEN

*) *Biogr. Anth. en Crit. Woordenb.* d. II bl. 273.

ELGER, in een *Herders-zang*, *Reinhart* genaamd, bezong, *) en een' anderen, *Bloemaert* getiteld, op deszelfs *Zinnebeelden der liefde* vervaardigde. †) De heer VAN HESSEL, Hoogleeraar in de Welsprekendheid en Geschiedenis aan de Doorluchtige school te *Rotterdam*, §) Mr. HENRIK BRENKMAN, **) Mr. WILLEM RABUS, ††) Dr. ELZALIJN KARTER, §§) en andere vernuften van zijnen tijd, gingen vriendschappelijk en broederlijk met hem om. Hij overleed den 4 van Sprokkelmaand 1703, in den jeugdigen ouderdom van 25 jaren, nadat hij daags te voren nog in het gezelschap zijner letterkundige vrienden eenigen tijd had doorgebragt.

Eene onverhoorde liefde was de oorzaak van zijnen ontijdigen dood. De naam van het voorwerp van dezelve wordt niet genoemd. Alleen weet men, dat haar vader eene naauwe verbindtenis met DEN ELGER niet toestond, wijl deze arm was. Het meisje overleefde haren *Pyramus* vele jaren, en was in 1726 nog in bezit van zijne beeldtenis. Die meer over dit geval wenscht te weten, verwijs ik naar de voorrede der Gedichten van DEN ELGER, waaruit ik hoofdzakelijk dit *Levensberigt* heb overgenomen. ***)

*) K. BOON VAN ENGELANDT, *Gedichten* d. I bl. 81.

†) t. z. p. bl. bl. 78.

§) t. a. p. bl. 300.

**) t. a. p. bl. 304, 308.

††) t. a. p. bl. 302.

§§) t. a. p. bl. 144, 233.

***) Zie ook WITSEN GEYSBEEK, *Biogr. Anthol. en Crit. Woordenb.* d. II bl. 273.

Hij opende in 1698 zijne poëtische loopbaan met de vertaling van een Fransch Treurspel van T. CORNEILLE, getiteld: PIJRRHUS, *koning van Epieren*, hetwelk bij PIETER VAN DER VEER te *Rotterdam* gedrukt, en aan REGNERUS DE GRAAF, SAMUEL GULDEMOND en KORN. BOON werd opgedragen. In 1699 gaf hij een kluchtspel, getiteld: *Wacht me voor dat laantie*, aan KORN. BOON VAN ENGELANDT opgedragen. *)

In dat zelfde jaar verscheen er van hem eene vertaling van een Treurspel van Mejuff. DES JARDINS, *Manlius* genaamd, en dertien jaren na zijn' dood, in 1716, zijne overzetting van QUINAULTS, *dood van* CYRUS, die in 1717 nogmaals verbeterd werd uitgegeven. †)

De *Naamrol der gedrukte Tooneelstukken* eigent nog twee stukken aan DEN ELGER toe, namelijk: *Virginia* en de *Verliefde kok*. Beide stukken zijn echter niet van hem §).

In het jaar 1703, kwam er een tamelijk dik boekdeel in kwarto van hem in het licht, bij BOUDEWIJN VAN DER AA, te *Leiden* gedrukt en getiteld: *Zinnebeelden der liefde, met Puntdigten en Aanteekeningen* **).

De opdragt van den drukker aan *den zeer ge-*

*) *Gedichten* van W. DEN ELGER bl. 269.

†) WITSEN GEYSBEEK t. a. p.

§) Voorr. voor W. DEN ELGERS *Gedichten* bl. 23, 24.

**) Volgens *Catal.* van J. KONING, D. II, blz. 334, zou er in 1732 te *Amsterdam* eene tweede uitgaaf in het licht zijn gekomen, met keurige plaatjes.

leerde en dappere Heer AEGIDIUS VAN DER MARCK, *Hoofdman der Leijdsche schutterije*, is in 1702 geschreven. Achter dezelve volgen: een Woord aan den Lezer; Latijnsche gedichten van JANUS BROUKHUSIUS, FRANCISCUS HESSELIUS en GUILIELMUS RABUS, benevens een Hollandsch vers van K. BOON. DEN ELGER droeg dit werk op aan den Hoogleeraar Mr. FRANCOIS VAN HESSEL. Hetzelve is vol Zinnebeelden, die vrij goed zijn uitgevoerd. Onder elk Zinnebeeld staat een puntdicht met eene verklaring van hetzelve in proza, doormengd met Latijnsche, Italiaansche en Fransche verzen, welke tuigen van 's mans grondige bedrevenheid in die talen. DEN ELGER was ook van plan, *het Leven van* JOSEPH te beschrijven, gelijk uit zijne nagelatene papieren bleek. Lang na zijnen dood kwamen van hem in het licht:

GEDICHTEN en ROTTERDAMSCHE ARCADIA, te *Amsterdam* bij WILLEM BARENTS, in kwarto. Behalve de Titelplaat, heeft deze Bundel, groot 336 bladzijden, eene uitvoerige *voorrede*, bevattende het *Leven van den dichter*, en een Bladwijzer. GEORGE WETSTEIN schijnt de uitgave van deze Gedichten op zich te hebben genomen. Hij droeg dezelven op aan D[r]. PIETER RABUS, *Raad, en regerend Schepen der stad Schiedam*, onder wiens gunstige bescherming zij in het jaar 1726 te voorschijn kwamen. Reeds twaalf jaren vroeger (in 1714,) hadden zij het licht gezien, indien de wangunst niet alle mogelijke hinderpalen had uitgevonden, om den uitgever te dwarsboomen. Zij zouden eindelijk geheel zijn vergeten geworden, zonder de aangewende pogingen van den

Boekverkooper WILLEM BARENTS, die zekeren liefhebber (waarschijnlijk GEORGE WETSTEIN) steeds aanspoorde, om het Handschrift uit handen van den bezitter, PIETER RABUS, te krijgen, die hetzelve edelmoedig afstond, en aan de pers overgaf.

Van bladz. 3 tot 52 vindt men *Zinnebeelden der Goddelijke liefde*, of Bijschriften op honderd prentjes, door JOHAN JACOB SANDRART, op het lijden en sterven van onzen Heiland, uitgevonden en gesneden, en te *Augsburg* in den jare 1693 bij CHRIST. MEIGEL gedrukt. Zij zijn in het algemeen zeer middelmatig en meestal matte, ziellooze, stichtelijke rijmen, en moeten verre voor de Puntdichten op de *Zinnebeelden der liefde* onderdoen.

Wij zullen hier een proefje laten volgen.

Jezus Hemelvaardt.

MARC. 16: 19.

Gy hebt voor my, myn Godt, die wrede doodt vertreden,
En klimt nu in uw ryk, daar Gy voor ons bereidt
Een zetel, vast gegrond op eeuw'ge zaligheit;
Geef, Heer, dat ik ook mag die lieve plaats bekleden:
Maar maak, myn' Ziel, dat gy u van het aardsche ontpaart,
En klim met uwen Godt van nu aan Hemelwaard. *)

Van bl. 1—32 volgen *Gewyde stoffen* b. v. *Gedachten over de geboorte van onzen Heilandt* JEZUS CHRISTUS; *op eene* MARIA MAGDALENE, enz. en

*) Bl. 52.

van bl. 35 tot 48 *Byschriften op afbeeldingen*, waarin men soms vernuftige spelingen en zwierige uitdrukkingen aantreft, b. v.

Op LUCRETIA,
zich zelve doorstekende *).

Een ieder weet hetgeen my over is gekomen,
Het staat in 's werelds oog noch nieuw en versch gemaald,
En 'tbloedt stroomt noch, waar mede ik in 't gezicht van *Romen*
Myne eer gereinigd heb, en 't ongelyk betaald.

Myn fiere en eed'le doodt heeft zelfs natuur verbaasd,
Gemat de Schryvers der geschichten, en de tanden
Des tyds ben ik ontrukt door duizend wyze handen,
Waar door ik op 't altaar van luister ben geplaatst.

Doch waar is al die roem en heerlykheit gebleven?
Nu wordt myn onluk als een' misdaadt uitgelegd,
En myn' geheugenis beschuldigd tegen recht.

Myn grootsche schimme zucht en klaagt het aan myn lot,
En tot bevryding van dien schandvlek en dien spot,
Wil ik my in dees' prent noch eens den doodsteek geven.

Van bl. 51—72 vindt men vertalingen van sommigen Gedichten van PROPERTIUS, HORATIUS, OVIDIUS, MURETUS, OWENUS, BUCHANANUS, en daarop volgen van bl. 75 tot 116 *Herders-zangen*, waaronder die reeds onder eenen anderen naam in de *Zinne-beelden der liefde* voorkomen; van bl. 116—158 *Minne-dichten* en *Minne-zangen* van bl. 161—183 *Bruilofs-dichten*; van bl. 188—210 *Ver-*

*) Blz. 45.

jaar-dichten en vervolgens tot 272 *Mengel-dichten.* Men heeft onder deze gedichten zoetvloeijende verzen: velen zijn van snaakschen en luimigen inhoud, sommigen echter morsig.

Wij zijn het omtrent sommigen met den Heer WITSEN GEYSBEEK eens, « dat zij van eenen goeden « dichterlijken aanleg blijk dragen, en meestal op een' « zachten en tederen toon gestemd zijn. Niet dat op al « het goede, dat wij daarvan zeggen (dus vervolgt hij) « in onzen tijd niets zou af te dingen zijn, maar wanneer « men den tijd, waarin hij bloeide, zijne jeugd, en daarbij in aanmerking neemt, dat hij alles, wat er van hem « in het licht is, binnen den tijd van drie jaren heeft « opgesteld, en het grootste gedeelte daarvan na zijn' « dood door anderen is uitgegeven, die hunne beschaaflust aan zijne voortbrengselen ontwijfelbaar « niet weinig geboet hebben, zal men dezelven zoo « streng niet beoordeelen als in die van een' meer « in jaren gevorderden dichter.» *)

Achter deze Gedichten ontmoet men, van bl. 272 tot 336, de

ROTTERDAMSCHE ARCADIA.

Te onregte voert dit stukje dezen titel: met meer regt zouden wij het *Gesprekken over* VONDEL, *de zeven wonderen der wereld*, *de gebreken der mannen en vrouwen* enz., kunnen noemen. Wij hebben gezien dat HEEMSKERK, BRUIN,

*) *Biogr. Anth. Crit. woordenb.*, d. II. bl. 274. Hij geeft een der erotische stukjes, *Minnen-brief aan* LELIANE, tot een proefje van 's mans dichterlijk genie.

ja zelfs VAN DEN BOS, de schoonheden en merkwaardigheden der door hen bezochte oorden in hunne *Arcadia's* doen opmerken. Bijna geen enkel woord wordt er in de *Rotterdamsche* gezegd, hetwelk op de schoone landstreek, welke zij doorreden, toepasselijk is. DEN ELGER heeft deze *Arcadia* niet voleindigd en wij bezitten slechts een klein gedeelte van de zelve. *Het eerste stukkie van de Rotterdamsche Arcadia* droeg hij aan den Edelen Heere, MR. JOHAN VAN NES op, en KORN. BOON plaatste er een Gedicht voor.

In de *voorrede* noemt de schrijver zijn werk *eene inleiding tot de Rotterdamsche Arcadia*, welke hij bij stukken dacht in het licht te geven, en telt de vóór zijnen tijd uitgekomene *Arcadia's*, van SIDNEY, HEEMSKERK, VAN DEN BOSCH en ZOETEBOOM op, waarna hij de redenen opgeeft, welke hem bewogen hebben het onderwerp, waarover hij schrijven wilde, op dusdanige wijze te behandelen.

Wij zullen den inhoud van deze *Rotterdamsche Arcadia* kortelijk, en hier en daar met 's mans eigene woorden, opgeven.

« Het was op een van de zoetste Mei-dagen, als « de zon met frissche paarden ter blaauwe zee uit- « steeg, dat de dichtlievende LELIGAART met zyne « zuster, de geestryke STERREWIT, ten huize uit tra- « den, om hunnen vriendt BATEMIJN en deszelfs huis- « vrouw, de bevallige TAMERINDE, (met welke zy zich « eenigen tydt op het land zouden vermaken) te gaan « vinden; doch zij waren nog naauw eene halve straat « voortgegaan, of ontmoetten haar geselschap, 't geen

« vermeerderd werd door de geleerde KORENARE. — » Na elkander gegroet te hebben schikten zij zich in de koets, — « en reden door de poort, die, naar 't Ooste « strekkende, daar van haren naam ontleent, langs den « kabbelenden Maze den dyk op. » Verrukt door het heerlijke water- en land-gezigt, bleven zij eenige oogenblikken stilzwijgende zitten, totdat KORENARE de stilte met deze woorden afbrak: « 'k geloof, « STERREWIT, dat uw Broeder met zyne gedachten « in de Dicht-kunde bezig is, en dat Phebus met « zyne opkomende stralen, hem weder dit heilig vuur « heeft ingeblazen. » « En ik geloof, » (hernam STERREWIT) « dat hy zyn oog laat grazen op de milde « voorwerpen, die zich hier vertonen, en zyne ge- « dachten knellen. » LELIGAART nam daarop het woord en zeide: « dat, terwijl zijn hart door de frissche « lucht van het water zich verkwikte, en de oogen « in deze oppervlakte zich verlustigden, de dicht- « lust hem eenen rei in de gedachten bragt, dien « JOOST VAN DEN VONDEL, in zijnen *Palamedes*, de « lusten van het geruste Buitenleven doet bezingen. » Op verzoek hefte STERREWIT vervolgens het schoone gezang aan van onzen grooten VONDEL, beginnende:

« *Het dun gezaeit gestarnt verschiet.* »

KORENARE, die meer naar vaster studie dan de dichtkunde helde, had naauwelijks deze schoone regels hooren uitspreken, of merkte met LELIGAART aan, dat VONDEL hier eene bekende plaats uit den *razenden Hercules* van SENECA had nagevolgd. Men

vervolgde eenigen tijd het gesprek over VONDEL, tot dat LELIGAART hetzelve door het opzeggen van een, voor de vuist gemaakt, *klinkdicht* afbrak. Op verzoek van TAMARINDE, die het gedicht niet al te best begrepen had, gaf hij er vervolgens eenige uitvoerige, ja soms geleerde, verklaringen op. Wijdloopig sprak hij over het koperen beeld van RHODUS, den tempel van DIANA, in één woord over de zeven wonderen der wereld, en doormengde zijne rede, die door velerhande aanmerkingen van de toehoorders werd afgebroken, met aanhalingen uit Latijnsche en Fransche schrijvers.

Naauwelijks had LELIGAART geëindigd, of STERREWIT zeide: « Het achtste wonder, Broeder, « hoop ik in u steeds te zullen vinden, want ik heb « eenigen tydt geleden, een grafschrift gelezen, « waar boven stondt: *het achtste wereldswonder* « en onder hetzelve:

« «Men vindt in de wereldt veel wonders, nu en dan:
« «Hier legt een advocaat begraven, en hy was een eerlik man.»

LELIGAART dacht er anders over, en hield eene *goede vrouw* voor het achtste wonder, zulks bevestigende met de woorden van HUYGENS:

«Ik heb veel zaken zien verblyven
«Aan goede mannen, maar nooit aan goede wyven.»

Tot spijt der juffers gingen de onhoffelijke herders voort met de groote zeldzaamheid van goede vrouwen te betoogen, en staafde hunne stellingen met voorbeelden uit oude vaderlandsche, Latijnsche, Fransche en andere dichters. De geleerde KO-

RENARE nam het vervolgens voor de vrouwen op, en trachtte aan te toonen, *dat de mannen aan de ondeugden, die men de vrouwen toeschryft, alzoo veel onderhevig zyn, als de vrouwen.* Het gesprek over dit onderwerp, met LELIGAART gehouden, zoude elke hedendaagsche (fatsoenlijke) dame, en te regt, doen bloozen. Al koutende waren zij ondertusschen de woning van BATEMIJN, aan de boorden van den *IJssel*, genaderd. Men verliet het rijtuig en begon eene wandeling in den aangenamen boomgaard. Terwijl TAMARINDE iets in huis verrigten moest, stelde men het weder opvatten van het voorgaande gesprek eenige oogenblikken uit, en hoorde met belangstelling naar een gedicht van zekeren KUNSTRIJK, *op het tanen van de maan.* STERREWIT, die dit gedicht meermalen had gehoord, zonderde zich een weinig van het gezelschap af, en begon dus te zingen:

Air. Tranquille Coeur.

« Wat meent gy ooit de min te ontvliên?
« Meent gij uw dagen te verslyten,
« Zonder ooit wedermin te biên?
« 't Is vruchteloos, uw' zoet verwyten,
« Geeft het hert een nieuwen moedt,
« En treft het jeugdig bloedt
« Met iets, dat minnen doedt.»

Op verzoek van BATEMIJN en KORENARE, die haar lied gehoord hadden, liet STERREWIT zich overhalen nog een paar gezangen aan te heffen, van welke het laatste dus luidde:

«Gy, die in 't wreedste min geweldt,
«Een groeiend leedt komt stil te lyden,
«Als gy uw taal in zuchties melt,
«Stel dan het spraaklidt vry ter zyden,
«Dewyl een minnend hert,
«Door het zuchten in de smert
«Het beste kenbaar werdt.»

Deze regelen gaven aanleiding tot het zeggen van LELIGAART, « dat LE BOULANGER, in deszelfs *Mo-« rale Galante*, deze gedachten heel zoet heeft uitge-« drukt, wanneer hij zegt: dat een loutere liefde nooit « beter dan door het zuchten kan worden uitgedrukt, « ja dat de zuchjes kinderen van de liefde zyn.» Het gesprek liep vervolgens *over de kracht der zuchjes op het beminde gemoed*, en eindigde met het vervolg van het betoog, reeds in het rijtuig door KORENARE aangevangen, *dat de mannen zoo veel aan ondeugden gehecht zijn als de vrouwen;* waarop zij zich naar binnen begaven. — Dus eindigt de zoogenoemde *Rotterdamsche Arcadia* van DEN ELGER. Het is mij onbekend of hij dezelve heeft voltooid: zoo niet, zou ik haast durven beweren, dat de Vaderlandsche Letterkunde er weinig bij verliest.

G. D. J. SCHOTEL.

Handleiding tot de kennis der dijksbouw- en zeewerings-kunde, door A. CALAND, *ingenieur van de eerste klasse bij 's Rijks waterstaat enz. Eerste Deel, met vier platen.* Te *Zierikzee,* bij J. van de Velde Olivier. 1833. in 8°. gr. 393 bladz.

Niet zelden zal men ons, Noord-Nederlanders, buiten de grenzen van onzen geboorte-grond, door bewondering opgetogen, zien staren op den handen-arbeid onzer natuurgenooten. Engelands groote haven-dokken, deszelfs uitgestrekte ijzeren wegen, groote waterleidingen; de hangende bruggen in Noord-Amerika: de ontzettende gebergte-wegen in Zwitserland; Duitschlands trotsche paleizen en kasteelen — dit alles trekt onze aandacht en wekt onze geestdrift voor der vreemden vlijt en nijverheid op, en nog droomende over hetgeen wij buiten 's lands gezien hebben, sluimert welligt onze opmerkzaamheid, als wij in den reis-wagen gezeten, deze met snelle vaart, over en langs hetgeen der vaderen noeste vlijt eenmaal aan eene stormende zee ontwrongen heeft, ons te midden van onze betrekkingen terug voert.

Een oogopslag op de topographische kaart van Noord-Nederland is echter genoegzaam, om ons tot de overtuiging te leiden, hoe gering die bewonderde werken zijn bij hetgeen er gedaan is, en steeds gedaan moet worden, om den grond onzer geboorte

bewoonbaar te maken, en als zoodanig te onderhouden. De vreemdeling doet ons daaromtrent meer regt wedervaren, en niet zelden moet men den Vesuvius-bewoner, door kracht van redenering, tot de overtuiging brengen, dat wij ons gerust nederleggen en de oogen sluiten, al is het dat de stormende Oceaan, ver boven de oppervlakte van onzen grond opgedreven, onze zee- en rivier-weringen beukt, en het geheele land met vernietiging bedreigt.

Buiten den godsdienstigen zin, is die gerustheid, dat vertrouwen, de vrucht eener veeljarige ondervinding, de kennis onzer eigene krachten, en het bewustzijn, dat het eigenaardig vernuft van den landgenoot, aan wiens zorgen ons leven en bezittingen zijn toebetrouwd, de ontstuimige, dropvormige vloeistof binnen derzelver grenzen weet te houden.

Hetgeen het natuurlijk, doch ongeoefend oordeel de eerste bewoners van onzen, door de natuur reeds zoo schaars bedeelden, grond, als het ware bij ingeving of uit drang tot zelfbehoud, deed daarstellen, moest later, door kunst en wetenschap, volmaakter aanleg en vorm gegeven worden: en hoe verder het nageslacht in het gebied der wis- en natuurkunde drong, des te uitgebreider werd deszelfs kennis, om den altijd aanwezigen vijand van het vaderlijke erf te blijven weren.

Zoo doende ontving, onder andere kunsten en wetenschappen, die Noord-Nederland als hare wieg en bakermat erkennen, de *dijksbouw-* en *Zeeweringskunde* derzelver aanzijn en trapsgewijze ont-

wikkeling; en het is aan dit veel omvattend en ingewikkeld onderwerp, dat de hierboven aangekondigde *handleiding* is toegewijd.

Wanneer het waarheid is, dat wij ons nationaal eergevoel kunnen verheffen, en met eene gepaste zelfvoldoening kunnen verwijzen op mannen, die in de waterweeg- en bouwkunde eenen onbetwistbaren roem behaald hebben; — wanneer wij met regt kunnen bogen op *Bruinings*, *Conrad*, *Goudriaan*, *Blanken* en zoo vele anderen, die nog steeds blijven ijveren, om hunne edele geestvermogens toe te wijden aan de verdediging van den vaderlandschen bodem tegen de woede des Oceaans, — dan is het echter niet minder waarheid — hoe wonderlijk dit ook moge toeschijnen — dat er behoefte bestond aan een handboek of handleiding voor de dijks-directiën en derzelver ambtenaren, om deze met den waren aard der dingen bekend te maken, en hun alzoo de oorzaken en gevolgen aan te wijzen van de verschijnselen, welke dagelijks aan de kusten en werken voorvallen; — hen tevens aanwijzende de middelen, welke er in verschillende omstandigheden behooren aangewend te worden.

In deze behoefte heeft de Schrijver van bovenvermelde *handleiding* trachten te voorzien, en in deze bemoeijing ligt — naar ons inzien — reeds eene groote verdienste opgesloten.

Het is thans ons voornemen minder, om aan onze lezers eene critische beoordeeling van het eerste deel dezer handleiding te leveren; welligt zullen wij later,

wanneer ons het tweede deel geworden zal zijn, daaraan onze krachten beproeven. Een eenvoudig verslag zal vooreerst genoegzaam wezen, om den inhoud en vorm van dit werk te doen kennen.

In het voorberigt maakt de S. bekend, dat dit werk deszelfs aanwezen verschuldigd is aan eene uitgeschrevene prijsstoffe van het *Zeeuwsch genootschap der wetenschappen* te Middelburg, voorkomende in deszelfs programma van den eersten April 1819: « om een handboek in de Nederduitsche taal « te verkrijgen, ten dienste der onderscheidene « dijks- of polderbesturen en allen wie daarbij « het opzigt en bestuur der zeeweringen is aanbevolen."

Naar ons inzien merkt de S. daarop zeer juist aan, dat de grondslag dezer prijsvraag een te veel omvattend onderwerp bevatte, en dat, zoo er aan alle bedingingen van het in dezen gevraagde voldaan werd, het antwoord voorzeker de grenzen der gewone verhandelingen eener geletterde maatschappij zoude overschrijden.

Om zijne denkbeelden daaromtrent duidelijk zamen te vatten, en in een helder daglicht te stellen, zond de S. in Maart 1822, onder de zinspreuk: « om nuttig te zijn, voor de defensie van Zeeland." de eerste afdeeling van dit werk aan het voornoemde genootschap in, tevens voorslaande, om over dezelfde stof, drie, elk op zich zelven staande, vragen uit te schrijven.

Deze voorslag schijnt bij het genootschap aanleiding

gegeven te hebben, om de eerst voorgestelde prijsvraag in eenen aanmerkelijk kleineren omvang te brengen, zonder daarom in den vorm, inrigting of strekking van des S. werk of voorslag te treden. Hulde toebrengende aan den verdienstelijken arbeid des S., gaf het genootschap in deszelfs programma van 1824 te kennen, dat het reeds ingekomen eerste gedeelte niet voldeed aan deszelfs oogmerk: » als « zijnde eene doorloopende verhandeling, in plaats « van ingerigt te zijn bij wijze van aphorismen of « korte stellingen; dat daarin geene demonstratiën « moesten voorkomen, zoo als in de ingezondene « verhandeling onderscheidene gevonden werden, « die, hoe goed ook op zich zelve, het gebruik « bemoeijelijken, en veelal buiten de bevatting vallen « zouden van de zoodanigen, waarvoor het boek « eigenlijk bestemd is."

In hetzelfde voorberigt betoogt de S. op eene allezins voldoende wijze, dat in dien zin het voorgestelde onderwerp niet wel te behandelen was; dat zoodanig eene handleiding zonder betoogen en redeneringen zeer dor, en bij gevolg zeer ondoelmatig zoude wezen, en, op zijn voordeeligst beoordeeld, meer eenen leiddraad voor het geheugen, dan eene hulpbron voor verstands-ontwikkeling en nadenken over belangrijke en behartigingswaardige zaken zou opleveren.

De verdere gronden, die de S. in zijn betoog, bij wijze van tegenstelling, aanvoert, zijn overtuigend: « aangezien, » — zegt de S. — « er op de stroomen, « vloeden en golven van den rusteloozen Oceaan

« even weinig, als op het vermogen van het krui-
« jend ijs, eenige min of meer vaste stellingen te
« maken zijn, veel minder nog op de verschillende,
« somtijds geduchte uitwerkselen, welke die natuur-
« krachten op de stranden en oevers, dijken en
« dammen, duinen en zeewerken, die aan dezelve
« tegengesteld zijn, uitoefenen; uit hoofde van de
« onderscheidene, steeds afwisselende liggingen of
« strekkingen dezer voorwerpen; van de mate van
« derzelver bestandbaarheid; van de tijden *wan-*
« *neer*, en van de omstandigheden *waaronder* zij
« aangegrepen worden.»

Daarvan uitgaande heeft de S. vermeend voor zijnen arbeid eenen geheel anderen grondslag dan dien, welke in de laatst aangehaalde en gewijzigde prijsvraag lag opgesloten, te moeten aannemen. Hij hield daarbij in het oog om aan zijn werk eene algemeener strekking te geven, en vooral bij de dijksdirectiën eenen geest van waarneming, vergelijking en onderzoek op te wekken, opdat, langs dien weg, de gebreken der oude werken en dijken bij hen beter in het oog vallen, nieuwe vermeden en verbeteringen door hen zouden ingevoerd worden; in een woord: hij wilde de dijks-besturen van den empyrischen weg af, in het gebied eener redeneerkundige beoordeeling en toepassing van reeds gelegde bespiegelende gronden voeren.

Op dezen weg viel het den S. niet moeijelijk, om de aandacht te vestigen op het nut der mathematische wetenschappen, die vooral, ook met betrek-

king tot de kennis der *Dijksbouw-* en *Zeeweringskunde*, onmisbare wetenschappen zijn, en welker beoefening nog meer, maar vooral bij diegenen, welke in betrekking tot de waterwering staan, dienden aangemoedigd te worden.

Daaromtrent deelen wij geheel in het gevoelen van den schrijver.

Afwachtende dat er intusschen eenig antwoord op de, door het Zeeuwsch genootschap, voorgestelde prijsvraag zoude inkomen, had de S. dit onderwerp verder uit een gezet, en reeds was hij tot aan de derde afdeeling gevorderd, toen het niet inkomen van het verwachte antwoord, het blijven bestaan der behoefte aan zoodanig eene handleiding en de zucht om nuttig te zijn, hem deden besluiten de drie afdeelingen, zoo als die in dit eerste deel voorkomen, aan het publiek over te geven.

Uit het hier volgende kort overzigt van den hoofdzakelijken inhoud zal men genoegzaam kunnen opmaken, hoezeer de S. zich geroepen konde achten, om aan zijne zucht, om nuttig te zijn, te voldoen.

In de Eerste Afdeeling vinden wij de denkbeelden des S.: *over de duinen en dijken, als de hoofd-waterkeeringen, waarmede de, onder het waterpas der zee gelegene landen, tegen overstrooming beveiligd worden*, in drie korte §§ als bepalingen of definitiën dezer voorwerpen.

De S. spreekt vervolgens: *over den geschikten afstand der duinen en zeedijken, van de boorden des vaarwaters en over de geschiktste strekking der*

duinen en dijken. Reeds vonden wij in deze laatste §§ eenige toepassingen van eenvoudige mathematische grondbeginselen, namelijk: over de voordeelige aansluiting der dijkshoeken door meetkundige bogen, waaraan de regte dijks-strekkingen, tangenten zijn, en de wijze, hoe die gemakkelijk op het veld zijn af te bakenen. Hierbij valt reeds dadelijk in het oog dat eene kortere aanwijzing, zoo niet geheel ondoenlijk, dan toch zeer onbegrijpelijk zoude voorkomen, waardoor des S. bemerking op de voorgestelde prijsvraag al reeds dadelijk door een voorbeeld gestaafd wordt. De verdere betoogen en wiskunstige redeneringen, welke wij in dit eerste deel hebben aangetroffen, vallen niet buiten de bevatting van een ieder, die slechts de eerste grondbeginselen dezer wetenschap verstaat, en zonder deze zoude het moeijelijk zijn, in het dijksbestuur met kennis van zaken te kunnen oordeelen of handelen. Hetgeen de S. in de boven bedoelde §§ zegt, over het digten van dijkbreuken en de aansluiting der nieuwe met oude dijken, zal ook het praktisch nut dezer handleiding overtuigend genoeg aantoonen.

Sprekende *over de vereischte hoogte der duinen en zeedijken*, geeft de S. de omstandigheden aan, waardoor die hoogte bepaald wordt, verder de redenen opgevende, waarom de dijken van tijd tot tijd moeten aangehoogd worden.

De schrijver treedt verder in vele bijzonderheden omtrent het *beste profil der dijken;* uit welk oogpunt men die moet beschouwen; over de voor-

naamste eigenschappen der aarde tot het meest mogelijk wederstand biedend vermogen der wrijving van de aarde, met aanwijzing der ongeschikte aardsoorten voor het opwerken eens dijks enz. Bij de opgave der geschikte profilen, als wering tegen stilstaand en loopend water en tegen de zee, vinden wij ook eenige bijzonderheden over derzelver bekleedingen en over den invloed van de golven en van het ijs op het dijksprofil. Zeer kort en zakelijk vereenigt de S. al hetgeen hij in de onderscheidene §§ over de verschillende profilen gezegd heeft, in eene §, bijzonder geschikt om, in eene verzameling van aanteekeningen, het onderhoorige onderwerp betrekkelijk, op te nemen.

Over de bewerking der dijken is de S. niet minder uitvoerig, en is vooral niet minder belangrijk in de trapsgewijze ontwikkeling der punten, die bij den aanleg en den verderen opbouw van dijken moeten worden in acht genomen.

De tweede afdeeling is geheel toegewijd aan de *strand- of oever-defensie.* De S. beschouwt daarbij eerstelijk de vijanden, waartegen men zich defenderen moet, als: *stroomen*, *golven* en *ijskruijing;* tweedens, de middelen van defensie of de *afleidende* en *behoedende* werken: werken, die bij den waterstaat bekend zijn onder den naam van *strand- of oever-defensie.*

Wij zouden in ons overzigt, hoe gedrongen ook, nog te uitvoerig worden, wanneer wij al de bijzonderheden wilden opsommen, welke in deze afdeeling voorkomen;

wij zullen ons alzoo bepalen met te zeggen, dat de S., naar ons oordeel, zeer gelukkig geslaagd is, om dit zoo gewigtig gedeelte der zeeweringskunde in eenen korten omvang allerbevattelijkst voor te dragen. Deze afdeeling kunnen wij in het bijzonder ter behartiging en overweging aanbevelen aan de dijksdirectiën van onze aan zee gelegene polders, dewijl zij daarin voorzeker eenige nieuwe denkbeelden ontwikkeld zullen aantreffen, die welligt eene nadere overweging en beproeving verdienen.

In de derde afdeeling *over de duin- en dijks-defensie* handelende, neemt de S. vele zijner eigene of oorspronkelijke denkbeelden op; laat daarin zijne verkregene ervaring spreken en treedt daarbij in eenige critische bemerkingen over de tegenwoordige nutteloze vermeerdering der kostbare duin- en dijks-, en over het verwaarloozen der zoo nuttige strand- of oever-defensie. Hij ontwikkelt al verder zijne denkbeelden over de middelen en materialen eener doelmatige duin- en dijksdefensie, eindigende dit eerste deel met eene beschrijving der materialen, welke aan de zeewerken gebruikt worden, derzelver hoedanigheid en afmetingen.

Tot nog toe bestond er in onze taal geen werk van dien aard, daar hetgeen over dit onderwerp geschreven is, slechts verspreide stukken zijn, en die dan nog over enkelde aangelegene en meestijds zeer ingewikkelde vraagstukken van 's lands waterstaat handelen.

Ofschoon wij dit werk geenszins voor volledig en voor meerdere uitbreiding onvatbaar houden, vooral het gedeelte de duin-defensie betreffende, blijven wij daarom niet minder deelen in het bescheiden vertrouwen des S. dat deze zijn arbeid velen nuttig zal zijn; inzonderheid aan polder-besturen of dijkscollegiën; aan dijksgraaf- heemraad- of waterschappen en hunne geëmploijeerden; aan ambtenaren bij het sijndikaat enz. enz., die daarin voorzeker vele inlichtingen en teregtwijzingen zullen vinden voor het ontwerpen en aanleggen van dijken en werken, tegen de golven en vloeden, tegen afschuivingen en verzakkingen, tegen ijskruijing en den vernielenden zeeworm; bij het opwerpen en daarstellen van voorzieningen van bedreigde oevers of stranden, bedreigde dijken of zeeweringen; bij het digten van geulen en vaarwaters, of bij het indijken van aangewassen gronden tot nieuwe polders enz..

Het werk prijkt met eene in echt vaderlandschen zin gestelde en in vloeijenden stijl geschrevene opdragt aan Z. K. H. den prins van Oranje; waaruit men moet opmaken, dat de S. ook door dien veelgeliefden vorst tot de uitgave van dit werk is aangemoedigd.

Letter en papier zijn goed; jammer slechts dat de tijpographische uitvoering van het geschrift, die anders fraai zou kunnen genoemd worden, ontsierd is door eene menigte van misstellingen, waarvan een groot gedeelte, doch niet alle, op het achterblad zijn aangewezen en verbeterd. De platen, vier in

getal, door den S. geteekend en door Steuerwald en Comp. op steen gebragt, laten niets te wenschen overig.

Wij eindigen dit verslag met den wensch, dat deze begonnen arbeid, zijnde de vrucht eener veeljarige navorsching en oefening, spoedig moge voleindigd worden.

VAN RYNEVELD. P. D.

Jaarboek van en voor de Provincie Groningen, *door* NIKOLAAS WESTENDORP. *Eerste Stuk tot* 1273, *tweede Stuk tot* 1493. Te *Groningen*, bij Oomkens. 1829 *en* 1832.

—

Vitam impendere vero is het onderschrift, hetwelk de Geneefsche wijsgeer onder zijn afbeeldsel gaarne las; maar hij was niet altijd getrouw aan zijne gedenkspreuk, tenzij JEAN JAQUES ROUSSEAU gemeend hebbe, dat men door wonderspreuken en weelderigen stijl geordend priester in den tempel der waarheid heeten mag. Hetzij verre van ons hier een beschaduwd licht op den beroemden schrijver te werpen, wiens onnavolgbare welsprekendheid, wiens dichterlijk gevoel en veel omvattende kennis ons vaak heeft betooverd en medegesleept; maar wij hebben in het voorbijgaan slechts willen opmerken, dat het devies des Franschen geleerden, naar den aard zijns volks, meer der waarheid getrouw zoude

zijn geweest, indien men het *vero* in *famae* verwisselde. Geheel anders is de aard onzer Hollandsche geleerden, welke zich meest allen inspannen om de waarheid te vinden, en daaraan hun leven wijden; zij verachten den roem niet, maar zij offeren denzelven niet zelden aan het doel om nuttig te zijn op. Wij zouden hiervan vele voorbeelden kunnen opgeven; maar bijzonder dachten wij aan den *Losdorper* predikant, die zijne geestelijke bediening met woord en schrift krachtig en getrouw vervult, die de oudheidkunde en de geschiedenis met gelauwerde vlijt beoefent, en in geene zijner overige, veelvuldige en veelzijdige betrekkingen ten achteren blijft; op zulk een leven zoude eerder, en onder zulk een beeld beter het opschrift passen: *Aan de waarheid gewijd.*

Het genie van BILDERDIJK en de zorg van den hoogleeraar TIJDEMAN hebben onze letterkunde met eene vaderlandsche geschiedenis beschonken, welke die van WAGENAAR niet onontbeerlijk maakt, en even als den voorganger, welken men zoo gispt, van geene partijdigheid is vrij te pleiten, zoodat er nog overblijft, eene goede vaderlandsche geschiedenis te schrijven.

Onder de hulpmiddelen, om de geschiedenis van ons vaderland zoo volledig mogelijk te beschrijven, en ieder gewest, waarin WAGENAAR wel eens faalde, het zijne te geven, zal er wel geen doeltreffender zijn dan goede monographien van de geschiedenis der bijzondere gewesten, en bij uitnemendheid, in-

dien dezelve in den chronologischen vorm zijn bewerkt; zoodanig een hulpmiddel kondigen wij aan in het werk, hetwelk men ons ter beoordeeling gezonden heeft, hetwelk tevens ten doelmatig gebruik strekt voor diegenen, welke de geschiedenis der Provincie *Groningen* geheel wenschen te overzien. In andere beoordeelende Tijdschriften heeft de kritiek reeds gesproken en bij den welverdienden lof de aanmerking gemaakt, dat de geleerde schrijver te karig geweest is in het opgeven zijner bronnen; deze opmerking gold echter alleen het eerste stuk, daar de heusche schrijver dit zelf toegestemd, het tweede stuk verbeterd en beloofd heeft, in later tijd te zullen zorgen, dat de aanwijzing ook der bronnen van het eerste stuk geschieden zal.

Het eerste tijdperk loopt tot aan het jaar 912, of aan den uitgang van den Karolingischen stam.

Wij worden daarin herinnerd, dat, omtrent vier eeuwen voor onze jaartelling, deze kusten door een volk, in handel, scheepvaart en landbouw bereids eenigzins bedreven, bewoond is geworden. Dat zij *kinderen* waren van den Keltischen stam, en dat hunne afstammelingen en hunne taal (waarschijnlijk beide niet geheel onvermengd) in het Prinsdom *Wallis*, bij de *Kymrij*, aangetroffen wierden; de geweldige steenhoopen en grafsteden in *Drenthe*, (waarover W. zulk een goed boek geschreven heeft) welke Hunnebedden genoemd werden, zijn waarschijnlijk van Kimbrischen oorsprong. De verbazende inwerking der Noordzee, wier overwinning voor

een later volk is bewaard gebleven, op deze kusten wegspoelende en vernielende, wat de handen der menschen hadden opgebouwd niet alleen, maar ook de bevolking zelve overzwalpende en verdrinkende, deed die oude bewoners besluiten, naar elders te verhuizen. — Vervolgens werden deze landen bewoond door de Friezen, van wier oorspronkelijke geschiedenis hier de verschillende *Sagen* worden opgegeven, en natuurlijk ook gedacht aan die van Friso, door den dichter VAN HAREN zoo dichterlijk voorgedragen.

Wij zullen de geschiedenis onzer Noordelijke streken niet geheel met den schrijver volgen, en hier en daar slechts iets aanteekenen wat onze aandacht trof: b. v. op bladz. 15, bij den togt van GERMANICUS, vinden wij gewag gemaakt van het Herba Britannica, hetwelk den Romeinen wierd aangewezen door de Nederlandsche priesteressen, als leverende een heilzaam sap uit deszelfs bladeren op, in zenuwzwakheden, tegen het scheurbuik in den mond en tegen den beet der adders. De geleerde schrijver schijnt het gevoelen te deelen dergenen, welke deze plant houden voor de Hydrolapathum Rumex aquaticus, en citeert in de noot PLIN. H. N. XXV: 3. — Reperta auxilio est herba, quae vocatur *Britannica*, non nervis modo et oris malis salutaris, sed contra angues quoque et serpentes. Folia habet oblonga, nigra, radicem nigram. Succus ejus exprimitur et ex radice. Florem *vibones* vocant: qui collectus prius, quam tonitrua audiantur, et devoratus, securos in totum

reddit. Frisii qua castra erant, nostris demonstravere illam, cet:

MUNTINGH en CANNEGIETER hebben over de Herba Brittannica verhandeld, des echter blijft er, onzes inziens, veel duisterheid over, terwijl de beschrijving van PLINIUS op sommige planten even goed te huis te brengen is als op de groote waterzuring.

Dit jaarboek heeft veel verdiensten met opzigt tot de geschiedenis der wetgeving voor de Noordelijke Provincien van ons vaderland en derzelver beoefening; uit dat oogpunt kan dezelve den regtsgeleerden en vooral diegenen, welke in die gewesten wonen, niet genoeg worden aanbevolen; het verwonderde ons geenszins in de lijst en vervolglijst der Inteekenaren zoo vele Juriscousulti aan te treffen, en deze zullen zich niet weinig verheugd hebben, voor het onderwerp hunner beoefening zoo veel bouwstoffen gevonden te hebben.

Op bladz. 59 maakt de Jaarboek-schrijver gewag van KAREL DEN GROOTEN, conf. EGINH. de vita CAROLI M. p. m. 130— cap. 29, bevelende, dat de onbeschrevene wetten insgelijks zouden worden in schrift gebragt; de Friezen werden gelast twaalf mannen uit hun midden te kiezen, welke dit belangrijk werk zouden volvoeren; zij weigerden en aarzelden in het voldoen aan dit keizerlijk bevel, waartoe zij eerst kwamen na harde bedreigingen.

De *Sage* heeft deze gebeurtenis in een kostelijk kleed gestoken, hetwelk de Friesche, beroemde treurspel-dichter, de gespierde VAN HALMAEL in

een uitmuntend vers heeft overgebragt, en te vinden is in het 1. Stuk, III Deel dezer *Bijdragen*, bladz. 85 van het Mengelwerk.

Het is opmerkelijk, dat de oude wetgevingen zich van iets heiligs hebben doen omstralen; er bestaat een verband tusschen de godsdienst en de wetgeving, welker verbreking gevaarlijk zoude wezen op de rust der volken en op den vrede der wereld; dat toch de wijsgeer van onzen tijd dit niet moge voorbij zien!

Wij wenschen met den schrijver, dat een schrander man de vaderlandsche, kostbare vertellingen en *Sagen* eens verzamelen mogt en uitgeven; en indien onze uitnoodiging iets baten mogt, zouden wij, bijaldien wij ons te *Losdorp* bevonden, den man (men vergeve ons het eenigzins triviale spreekwoord te bezigen) wel met eenen natten vinger weten te beloopen.

Bladz. 109 herinnert ons aan de voortreffelijke bepalingen van KAREL DEN GROOTEN op de land- en groote wegen; er bestaat geen beter middel van beschaving, dan de onderlinge aanwrijving der denkbeelden van de volken, bewoners der gewesten, en het vehiculum voor dat middel is het gemakkelijk maken der communicatien; immers, van het onderling verkeer zijn straatwegen, kanalen, vaarten en veeren het werktuig, waardoor de vereeniging der bevolking volmaakt wordt. Volgens bladz. 177, waren er in 1136 reeds Chausseën, plebeia strata, (kerels-weg).

Europa heeft veel verpligting aan dien KAREL, wien minder de vleijerij zijner hovelingen, dan het

stift der waarheid DEN GROOTEN genoemd heeft, en wiens deugden te regt door onzen schrijver op bladz. 110 gehuldigd worden, bij het vermelden van zijn afsterven in 814. Zie, bladz. 159.

Het blijkt uit de wettelijke bepalingen, dat er veel hout en wild in *Drenthe* en, onder anderen, de Eland gevonden wierd; het Elendthier der Duitschers, de Alcis der Romeinen. Ala genus bestiae Elo, volgens de florentijnsche glossen, Cervus cornibus acaulibus palmatis gutturali caruncula. LINN. HOUTT. 1. D. III. Stuk bladz. 40. *Cervus Alces. Lin.* *)

Bij de herinnering aan de kruistogten, aan den zich ontwikkelenden riddergeest, aan de verpligting, welke de huishoudkunde heeft aan die tijden, zegt de schrijver, bladz. 209, « de wijnstok, « de vijgeboom, de kersen, de perziken, de abri- « kozen, de pruimen, de bessen, de kweeperen, « de noten, de kastanjes werden meer en meer be- « kend. De boekweit is eerst later door de Turken « naar *Europa* gebragt.» Het jammerde ons, dat wij hier slechts zulke korte aanwijzingen vonden, overeenkomstig misschien met het doel des jaarboeks; maar het stelde ons te leur, die zoo gaarne dit punt eens uitgewerkt zagen, en althans met den geleerden schrijver verschillen ontrent de invoering van sommige dier opgegevene voortbrengsels van het plantenrijk; wij zijn voornemens, bij tijd, lust en gele-

*) SCHREB. Saugth. Tab. 216. VAN DER HOEVEN. Handb. der Dierkunde, II D. 2 §, Bladz. 582. BLUMENBACH, bladz. 149. BUFFON XII, pl. VII.

genheid, de kruistogten uit dat oogpunt eens te behandelen. Van de hier opgegevene vruchten vermeenen wij, dat de kersen, de aalbezien, de pruimen, (inheemsch) de wijnstok van elders oorspronkelijk zijn; wat de boekweit betreft, men wijst te *Zuiddorpe* het graf aan van den kruisvaarder, die den bouw van het Saraceensche koorn in deze landen heeft ingevoerd: onder meerdere, welke wij aan de kruistogten waarschijnlijk verpligt zijn, behooren de boonen; ook maakt onze schrijver op bladz. 236, van derzelver zaaijing op het jaar 1216 gewag, als geschiedende op Gregorij (12. Maart).

Het jaar 1215 was merkwaardig door het opstellen van den Saksenspiegel door EELKE VAN REPKOW; dat van 1227 door de willekeuren van *Fivelgoo*, *primum plebiscitum fivelgumanum;* omtrent de zekerheid echter van deze jaars-opgave bestaat twijfel. Vergel. de noot, bladz. 273 van dit werk.

Wij vinden, bladz. 297, op het jaar 1237 vermelding van eene besmettelijke ziekte onder de paarden, welke zich eerst aan de tong en aan de hoeven openbaarde, doch door de aderlating onder de tong genezen wierd; ditzelfde lazen wij, bladz. 273, op het jaar 1226; was dit een terugkeer der ziekte, of is dit eene dubbele boeking in de kronijken?

Dit eerste stuk heeft eene duidelijke plaat, voorstellende de merkwaardige monumenten van den vaderlandschen heiligen, den vromen WALFRIDUS; te *Bedum*, in de Provincie *Groningen*, nog aanwezig.

In het tweede stuk, dat eene bijzondere paginering

heeft, vinden wij aangemerkt, bladz. 13, dat de Latijnsche uitdrukking *civitas* voor burgerschap eene bisschoppelijke stad zoude aanduiden.

Op bladz. 95, bij het jaar 1312, vinden wij van den moord der Tempelheeren *), ook in deze streken, gewag gemaakt; het oordeel des geachten schrijvers over de leden dezer orde is niet gunstig; wij twijfelen niet of zijn Weleerwaarde heeft meer en betere bronnen geraadpleegd, dan hij in de noot aanhaalt, en daarop zijne opinie gegrond; ook op dit punt verschillen wij met den geleerden schrijver; wij hopen in deze *Bijdragen* eerlang een stuk te plaatsen, dat meer licht over de Geschiedenis van die orde, in dezen lande, verspreiden zal.

Op bladz. 120 en volgende, maakt de schrijver gewag van de landdagen der Friezen onder den Opstalboom, bijzonder van die, welke gehouden werden op dien alouden, geheel vrijliggenden heuvel bij *Aurich*, onder de schaduw der uitgebreide takken van het hooge geboomte; de zaamgekomenen plaatsten zich op zoden banken, en bragten den nacht door in opgeslagene tenten, niet ongelijk aan een veldleger.

Op bladz. 170, bij het jaar 1349, vernemen wij die zoogenaamde boetdoeners, bekend als gezelaars, zonder verlof van Paus of Kerk het land rondloopende en in rumoer brengende, met kruisen op

*) Vergelijk de *Bijdragen van Boeken- en Menschenkennis.* 2 Deel, bladz. 79, het stukje van Mr. P. KROEFF.

hoed, kleederen en vanen, zingende ter eere Gods en der Lieve Vrouwe, onder het martelen van zich zelve, de Joden doodende, maar de Christenen onderling verzoenende; hun referein was het volgende:

Nu slaat u zeer, door CHRISTUS eer,
Door GOD, zoo laat de zonden meer.

In 1342 (bladz. 171) wordt gedacht aan JAN VAN ARKEL, JOHANNES XIV, Bisschop van *Utrecht*, een wijs en zeer geleerd edelman, bezitter eener fraaije en kostbare boekerij. Ongelukkig echter voor de wetenschap, dat die tijden zoo onrustig waren, en de partijwoede der HEECKERENS en BRONKHORSTEN zoo buitensporig was.

In 1349 begon men in dit gewest in verdragen en andere stukken reeds Nederduitsch te schrijven; in 1370 wierd dit regel, bladz. 187.

In 1350 heerschte die schrikkelijke pest, die het halfrond der inwoners wegsleepte; vele vielen in de huizen en in de straten dood, de dooden konden niet begraven worden, het vee liep voor wild. *Ald.*

Het blijkt (bladz. 225), dat men in 1572 in *Groningen* testeerde voor eenen keizerlijken schrijver en tabellion. « Tabellionen zijn zulke personen, welke « zich, zonder ambtelijke aanstelling, bezig hou« den met het opstellen van overeenkomsten, ui« terste willen, enz. *Schrijver* was lang de titel van « Griffier of Secretaris bij de Openbare Collegien. » Het is bekend, dat KAREL DE GROOTE de in-

steller was van het Notariaat; dit punt verdiende beter uiteenzetting, bladz. 227. Op het jaar 1375 vinden wij aanteekening, dat de koopbrieven, welke bevorens voor den Raad beleden werden, thans voor Burgemeester en Raad belijing ontvingen. Te regt heeft de kundige schrijver begrepen, dat de wetenschap der gehalten van munt en gewigt, en de prijs der waren onontbeerlijk zijn om de geschiedenis wel te verstaan, en geeft in dit werk ook van die zijde belangrijke en nuttige wenken en doelmatige tabellen.

In 1396 (bladz. 266 en volg.) komt de broederschap der kalenden voor, waarvan de statuten in 1318 ontworpen wierden; waarom heeft de Jaarboekschrijver, bij de vermelding van dat jaar, dezelve als toen onvermeld gelaten? Deze broederschap bestond uit priesters, voorname burgers, adelijke geestelijke jonkvrouwen. In later tijd, zie bladz. 599 seqq., op het jaar 1470, wierden drie leeken toegelaten. Men deed voor de zielen van geliefde afgestorvenen missen en vigilien; men kwam twee keeren des jaars bij elkander; de kalende ging bij de kerspels van *Groningen* rond, het getal der gemeenschap bestond uit tweeendertig personen. De bestuurders droegen elders den naam van *Dechant* en *Kammerer*, doch te *Groningen*, dien van *Hovedingen*; vereeniging en verbroedering was het doel; men moest elkander over en weder gastvrij ontvangen, begraven en zielmissen bezorgen. Een avond-maaltijd besloot de halfjarige kalenders, zoo geheeten naar den eersten dag van iedere maand, vanwaar ook het spreek-

woord *kalender houden*. Onder de leden-lijsten komen de namen voor van onderscheidene nog in leven zijnde aanzienlijke Groningsche geslachten; de avond-maaltijd bestond of: 1°. uit een *langhen* van schapenvleesch in den pot, een gebraden kapoen of gans, boter, kaas, en Groninger of Hamburger bier; of 2°. uit ham met mosterd, schapenvleesch in schotelen met *gruner salsen*, en verder als N°. 1 of 3, uit ham met mosterd, schapenvleesch of hennen in den pot; rundvleesch in schotelen, gebraden kapoenen, walnoten of hazelnoten, en verder als N°. 1 en 2, of eindelijk, uit *schaapslanghen*, schapenvleesch met rozijnen of met peterselie in den pot, gebraden hoenderen gevuld met peterselie en rozijnen, en verder als N°. 1 en 2 *). — Wij zien de veertiende eeuw eindigen, en de vijftiende aanvangen bij toenemende verwarring en onrust, bij ontaarding van vroegere nuttige inzettingen, bij het opwerpen van nieuwe wetten en gezelschappen; zeerooverijen, brasserijen en drinkmalen waren aan de orde van den dag: allengskens begint er licht aan te breken: de middeneeuwsche nacht verdwijnt, en het morgenrood der beschaving en verlichting breekt aan en door.

---

*) Vergelijk DRIESSEN, *Monum:* III: 600—617. J. G. SCHOTTELIUS, *de singularibus quibusdum et antiquis in Germanici juribus et observatis*, cap. 6. pag. 207, en vooral *Anhang von* J. W. GERICKEN, SCHOTT. *illustr. contin. Leipz.* 1718; Cap. VI, S. 34—38. DU FRESNE, *Gloss voc kalendae.* (*Noot uit het werk.*)

Wij zien de partij-woede der Schieringers, eene soort van Liberalen, en der Vetkoopers, eene specie van onvrijzinnigen, deze Provincien bejegenen.

Kaas- en broodsvolk, Hoekschen en Kabeljaauwschen, Heekerens en Bronkhorsten, Spaansch- en Waalschgezinden, Arminianen en Contra-Prinsgezinden en Patriotten, Roomschen en Onroomschen, Ortho- en Heterodoxen, Ernstigen en Vrijzinnigen, welke benten en leuzen in zulk een klein land, dat zoo veel behoefte heeft aan het volgen van ééne leus: Eendragt maakt magt. Mogen wij nog lang, onder de schaduw des Oranjebooms, alleen die leus handhaven, en wij zullen waarlijk vrij en onafhankelijk blijven, en hoe klein ook onze landpalen zijn, geducht voor elken vijand, maar bij tweedragt dadelijk overwonnen en cijnsbaar.

De Schrijver levert ons, op bladz. 410 en volgende, eene beschrijving van het leven en de levenswijs der Groningers omstreeks 1425.

De wapenen waren zwaarden, lange messen, rustings, jentzen, baselers, beslagene kolven, harnassen, bogen, armborden en werpbaarden (bijlen). De schutters waren met armborden gewapend en met een kovel gedekt, en verzelden de paardelieden. Wonre of Ruiter noemde men iemand, die zichzelven voor de dienst verhuurde.

De huizen waren zeer eenvoudig, vele van hout, andere van steen of van leem en met riet, hetwelk met leem wierd overgoten en met schindelen of leem gedekt.

Niemand mogt, zonder voorkennis van den raad, steenen gebouwen of burgten optrekken; gewoonlijk huurde men een erf, betimmerde het voor eenige jaren, en vermogt het bij ommekomst der huurtijd afbreken, ten zij de eigenaar van den grond het wilde naderen, tegen waardering van den raad. Indien de *brandsparing* bedongen was, nam de grondeigenaar insgelijks het puin, na den brand, tegen tauxatie over.

Wijn, Hamburger en Bremer bier waren de dranken. De werptafel of het tiktakbord, het spel met steenen ballen, het kegelen en kolven de spelen. Het dobbelen was verboden; men mogt niet meer verspelen dan een half mark (Vijfenveertig cents). De varkens liepen ongehinderd langs de straten. Het was verboden stillegangen (houten schoeisels) te dragen, duurder dan achttien grooten (*f* 1,62), van populieren hout; zij moesten van wilgenhout zijn; bij de bruiloften, doopmalen en kindelbieren, bij de doodmalen (uitigsten) en troosterbieren was de matigheid bevolen; de bruiden moesten zichzelven kleeden; bij den Rijmstoel en het lichtmaken waren alle overtolligheden verboden.

In de wetgeving vinden wij eenigzins het *Jus talionis*, het oog om oog, het tand om tand der Mozaïsche legislatie. Op doodslag was onthoofding, op moord en moordbrand het rad, op vrouwenkracht en bigamie het zwaard; diefstal boven de zestien schellingen de galg bij een' man; levende begrafenis bij eene vrouw; bij minder waarde tusschen de 8

en 16 schellingen verloor men den neus; van de 4 tot 8 schellingen een oor; bij minder waarde was de straf de kaakgeeseling, en bij vrouwen den steen dragen.

Onder de belastingen wierd de accijns op den wijn geheven. *Groningen* (zie bladz. 451) was een Hanze-stad van het tweede kwartier, de zevenenzeventig steden dier Hanze waren in vier kwartieren verdeeld: men vergelijke de wetten van dit handelgenootschap of liever handelverbond van 1419, bij MIERIS, IV: 509, 510.

Wij treffen hier ook de voorzigtige bepaling in, om des winters de zee niet te bevaren.

Wij zien hier den dapperen FOCKO UKENA op het tooneel der geschiedenis treden, hij overleed in 1435. Men leze over hem den geschiedschrijver EMMIUS; zijn afbeeldsel wordt, in de aanteekeningen achter dit werk, gezegd als nog te berusten in de Harkstede, op het buitengoed van Jonkheer HOBBE SICCAMA *van de Harkstede.*

In 1457 worden de broeders van het Gemeene Leven vermeld, over welke de Weleerwaarde Heer DELPRAT onlangs zoo veel klaarheid verspreid heeft.

In hetzelfde jaar drong men aan op het verbod van uitvoer van binnenlandsch gewassen graan; in dit opzigt zijn de hekkens zeer verhangen.

De vermaarde mannen, RUDOLPHUS AGRICOLA, of in het Nederduitsch HUISMAN, WESSEL GANSEVOORT, worden ter hunner plaatse naar verdienste vermeld.

Eindelijk wordt het derde tijdperk, en met hetzelve het tweede stuk van dit belangrijk Jaarboek besloten.

De verdienstelijke Schrijver gevoelt, dat hij in het laatste stuk, hetwelk van het jaar 1493 tot op onze dagen loopen zal, door rijken stof en voorraad, zich vrijer en losser zal kunnen bewegen, en wenschte gaarne, dat een ander, wien hij edelmoedig zijne aanteekeningen en hulpmiddelen wil mededeelen, die taak vervangen wilde. Wij hebben in den geheelen, uitgebreiden en met ijzeren vlijt en stalen geduld bewerkten arbeid geen punt gevonden, waartegen wij ons meer zouden verzetten, dan tegen dit besluit en deszelfs uitvoering; neen, niemand bekroone dit werk met een gelukkig einde, dan de ervaren schrijver, welken wij welmeenend kracht, lust en gezondheid toewenschen, om den gang zijner werkzaamheden vol te kunnen houden. De lezer moge uit dit verslag kunnen oordeelen over den rijkdom en de wetenschap in dit jaarboek te vinden, hetwelk wel onze aanbeveling niet zal behoeven, trouwens, hetzelve heeft reeds zijne plaats in de boekerijen ingenomen en eene leegte vervuld, welke men bij de gewestelijke geschiedenis van *Groningen* ontwaarde.

P. S. SCHULL.

JERUZALEM VERLOST.

LULOFS WOORDAFLEIDKUNDE.

Aan den Heere *Mr.* P. S. SCHULL, Mede-Hoofdredacteur van het Tijdschrift, getiteld: « *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis;* » te *Dordrecht.*

Breda, den 15. Augustus, 1834.

WEL-EDELGEBOREN HEER!

Sedert mijn laatste schrijven, hebben de *Nederlandsche Letteren* heel wat opgeleverd; — zoo in Proza als in Poëzy werkt een ieder schijnt wel om het hardst, en waarlijk de voortbrengselen van den tijd zijn niet gering te achten, ten minste véél is er, dat opmerking verdient, en waarover ik u, by meer tijdruimte, wel eens breedvoeriger wilde onderhouden, als over de *Anti-Letteroefeningen* bij voorbeeld, eene vreemde verschijning in onze Literatuur, eene wrange vrucht der hedendaagsche hevige kerktwist in *Oud-Nederland*, en waaruit dus ook voor de Letteren niets goeds staat geboren te worden, evenmin als uit de *Nederlandsche Stemmen*, die als in de woestijne galmen, en wier toon zeker zeer weinig byval kan vinden op een oogenblik, dat men het *Gereformeerde* geloof niet uitsluitend meer het *Nederlandsche* noemt, en, alle Godsdienst vrij zijnde, ook *alle* Inboorlingen dezelfde aanspraak maken op de bescherming der wet. Buitendien is

de inhoud van het eerstgenoemde Tijdschrift, even als die van het laatste, al te onbelangrijk en te weinig berekend naar de *algemeene* behoefte des lezenden publyks, zoodat ik in de daad weinig geloof hecht aan de voorspelling, dat beiden het jaar uit zullen leven. — Het is wel te bejammeren, dat wy in ons klein land zooveel verschillende Tijdschriften van beoordeeling hebben; waarom vereenigen zich de Geleerden in den lande niet tot één-enkel lichaam, dat één-enkel blad uitgaf, waar ieder zijne stem in verheffen kon, mits met den naam er onder; — nu prijst of laakt men, met of zonder grond, een en hetzelfde werk, in hetzelfde land, in dezelfde maand; waaraan moet zich nu de geprezen of gelaakte autheur houden? Vandaar, dat alle meerdere belangstelling in UwWelEd.geb. « *Bijdragen* » hoogst wenschlijk ware, als waardoor langzamerhand die hoogst nuttige éénheid, op *billijke* kritiek steunende, kon worden verkregen, welke men nu te vergeefs hoopt, ja, vurigst verlangt. Een en ander dacht ik, toen my de vertaling van het *Verlost Jerusalem*, door R. H. GRAADT JONCKERS in handen viel, een werk, dat zeker lof verdient, dewijl wy geene vertaling van dat Heldendicht bezaten, tenzy eene *onvoltooide* van NOMSZ in dichtmaat, of eene *oud-Hollandsche* in proza, van J. DULLAART, 1658. — Maar zal dat nu overal uit dit oogpunt beschouwd worden? Zal men den vertaler weêr niet op een honderdtal en meer leemten in zijnen arbeid heenwijzen, en hem misschien vrij scherp het *manum de tabulâ* toe-

snaauwen, hem, die wellicht een halven leeftijd in TASSO's meesterstuk peinzend heeft doorgebracht! Het is te vreezen; en dus, geachte Vriend, zou ik U verzoeken, eens scherp toe te zien, wat daarvan gezegd wordt, en in tijds met een fixe beoordeeling van dit Gedicht gereed te zijn, opdat het den verdienstelijken, nederigen Vertaler niet tot hartzeer verstrekke, dat hij zijnen arbeid aan de pers heeft toevertrouwd. Tot de beoordeeling van dat stuk behoort veel kennis, zoo van talen, als van geschiedenis en van goeden smaak. Jammer, dat BILDERDIJK die heerlijke zangen nooit heeft overgeleverd in onze schoone, grootsche taal! Wie GRAADT JONCKERS beoordeelen zal, moge hulde bewijzen aan de vertaling van onzen NOMSZ, wiens verdiensten door een WITSEN GEYSBEEK ten deze maar al te zeer verkleind zijn. VAN DER HOOP ware ook buitengemeen in staat geweest, om 't *Verl. Jerusal.* in verzen over te brengen, vooral daar hy, met de *moderne literatuur* bekend, de fraaie *Fransche* overzettingen in proza en poezy beiden had kunnen raadplegen, zonder zich enkel by de *Hoogduitsche* vertaling te bepalen, gelijk in deze uitgave geschied schijnt te zijn. Ik denk hier weêr aan VAN DER HOOP, na de lezing van zijn fraai gedicht: HET SLOT VAN IJSSELMONDE, doch waarover *ik* aarzelen zou, eenigen lof te verkondigen, nadat de *Letteroefeningen* de beleefdheid hebben gehad, den Heer V. D. HOOP, in November 1833, te waarschouwen, dat hy zich niet moest laten verleiden door MIJN *overschreeuwend*

bravo roepen, hetgeen Recensent zeide, met innig leedwezen te hebben gelezen, daar hy *my* de begaafdheid der kritiek verder geheel en al, daar ter plaatse ten minste, ontzegt, schoon er NB. NB. drie bladzijden verder te lezen staat (628): « de waarheid « der zaak is deze: — WAP is een goed beoordeelaar, « zoo dikwerf scherpzinnigheid en vernuft alleen be« slissen moeten.» — Wel verplicht, Mijn Heer de LETTEROEFENAAR, voor 't kompliment; ik wenschte hartelijk, dat ik U met een van gelijken stempel kon beandwoorden. Doch kortswijl ter zijde, en dit laatste slechts in 't voorbygaan, om weêr een staaltjen te geven van de weêrspraak, waarin Beoordeelaars van de *gewone* soort vervallen, en hoezeer hier eene verbetering wenschelijk ware. Ik kan toch geen wolf, gelijk men zegt, op 't hart laten stikken, en dus noem ik het *berijmd verhaal* van VAN DER HOOP schoon, en is hy voor MIJNE *verleiding* vatbaar, dan make hy nog *veel zulke* Gedichten, en late den *Letteroefenaar* van November 1833 praten!

Doch al zoo voortgaande, zou ik byna het hoofddoel van mijn schrijven uit het oog verliezen, te weten den Bundel Taalgeleerdheid van Mr. LULOFS, my door U, ter lezing enzv., toegezonden. De Hoogleeraar heeft, dunkt my, op nieuw bewezen, dat hy uitstekend bekwaam is in het vak, 't welk hy, sedert jaren reeds, aan *Groningens* Hoogeschool, zoo luisterrijk onderwijst; en dat zijn ijver met zijne geleerdheid wedijvert op eene wijze, die de Vaderlandsche Letterkunde telkens meer en meer verrijkt

met de nuttigste werken, betreffende Taal- en Stijlkennis, als waarvan ook 's mans laatste proeve ten bewijze dient. BILDERDIJKS *beginsels der Woordvorsching* is een werkjen voor *het algemeen* van geen of althans weinig nut; DEZE *gronden der Nederlandsche woordafleidkunde* zullen vooral by Heeren Schoolonderwijzers welkom zijn, die 's Hoogleeraars overige werken hoog hebben leeren schatten. Dit boek zet de wetenschap der *woordafleiding* in 't helderst licht; 't is in een vrolijken toon geschreven, met geestigheden afgewisseld, en levert alzoo eene aangename lectuur op, die hier en daar nog wel voor uitbreiding vatbaar zou zijn geweest, doch daardoor misschien spoedig dor ware geworden. Op blz. 110 en 111 had de Hoogleeraar toch nog melding kunnen maken van het verband tusschen het Hollandsche en Fransche Taaleigen: *een rijke*, *un riche*, *een rijk*AART, *un rich*ARD, iemand, gelijk daar staat, die *onbeschaamd* rijk is. Een *dronk mensch*, *un ivrogne*, *een dronk*AART, *un ivrog*NARD, iemand, die *onbeschaamd* dronken is. Een *grommend mensch*, *un grogneur*, *een grom*MERT, *un grog*NARD, iemand, die *onbeschaamd* gromt, enzv. — Op blz. 120 had ik gaarne het onderscheid aangetoond gevonden tusschen *de* en *het priester*SCHAP, hetgeen later evenwel op blz. 133 geschiedt, en lezing verdient. Op blz. 121 vind ik het woord *kindsheid;* is dat goed? WEILAND en SIEGENBEEK schrijven *kind*SCH*heid;* doch BILDERDIJK [*Oprakel.* 4.]:

Ach! wat is kindsheid, dan behoefte?

schoon hy elders [*Najaarsbl.* II. 65.] *kind*SCH*heid* zegt, welke taalfijnheid eenige toelichting vorderde, hetgeen Professor LULOFS best kan doen, die « bij « al den eerbied voor het vernuft en de kundigheden « van den grooten BILDERDIJK, echter niet zelden « meesmuilt over de bloot gisbare etymologiën des « Dichters, die deze soms, als waren het onfeilbare « Evangeliën, voordraagt, en daarop zijne leer der « Geslachtsbepaling poogt te gronden. » [blz. 159]. Op blz. 190 hadden wy méér verlangd aangaande het fraaie, beteekenisvolle woord ONT*slapen.* Wat de Heer LULOFS zegt, begrijpen wy maar half, en houden dat ook voor niet waar; hy zegt: « ONT*slapen* « drukt het beginnen eener handeling uit, die men « zich, als *tegen* haar vroeger *niet daar zijn* over- « gesteld denkt, want die ONT*slaapt* doet iets, tegen « het *niet slapen* of waken overstaande. » *Ik* zou eerder denken, dat ONT*slapen wakker-worden* beteekent; doch omdat te *ont*wikkelen, te *ont*warren, te *ont*cijferen, te *ont*dekken, is hier de plaats niet, schoon het wel der moeite waardig zou wezen, daarop eens nader terug te komen. Belangrijk is hetgeen Mr. LULOFS op blz. 223 en volgg. over het *woordkoppelen* zegt; vooral de reeks van voorbeelden uit Dichters van *Nederland*, op blz. 258—260 meêgedeeld, waar de bedillers van VAN DER HOOP enzv. wel het oog eens over mogen laten weiden, alvorens zy oordeelen en veroordeelen.

Prof. LULOFS zegt op blz. 16: « dat het nog niet « geheel is uitgemaakt, en dat BILDERDIJK het ook

« niet heeft bewezen, of in de woorden *roem*, *doem*, « *ruim*, *heil*, *deel* en soortgelijke de *m* en *l* tot het « worteldeel behooren, dan of zij reeds letteren « van afleiding zijn. » Die zelfde vraag kon ook op het *Latijnsche damnum* van toepassing wezen, wanneer men niet dacht aan het werkwoord *damnare*, waar de *m* reeds in de eerste sylbe voorkomt; *roem*, *doem*, *deel* en *heil* nemende voor afleidingen van *werkwoorden*, komen de *m* en de *l* van zelf terecht, als voortspruitende uit *roemen*, *doemen*, *deelen*, *heelen* [genezen]; maar nu wordt de vraag: zijn dan de *werkwoorden* OUDER in de taal dan de *zelfstandige* naamwoorden? Wie zal dat beslissen? Of mogen 't zulken, die hebben willen staande houden, dat ADAM en EVA samen *Hollandsch* hebben gesproken. Ware dit eenmaal uitgemaakt, dan zou de Hoogleeraar een aantal woorden niet voor onzeker van oorsprong behoeven op te geven, als [blz. 19.] *berg*, *hond*, *huis*, *kind*, *muis* enzv. welk laatste evenwijl met *mus* van de *Latijnen* goed overeenkomt; maar vanwaar, zal men vragen, dan dit *mus* weêr? Wel van het *Grieksche* μῦς; en dit? Ja, dan zeggen sommigen van het werkwoord μύω, schoon BILDERDIJK het afleidt van 't *Perzische musch.* Alles duisternis of raadsel! Prof. LULOFS vraagt [blz. 64.] waar komt *dochter* van daan? TUINMAN zou terstond andwoorden: van θυγάτηρ, en dat laat zich gemakkelijker aannemen, dan wanneer diezelfde man ons wil vertellen, dat het woord *Lombaard*, eene leenbank, « dien naam draagt van de *Lombardiers*, of

« *Langbaarden*, een volk waaronder groote en be- « ruchte WOEKERAARS waren. »

Doch genoeg: *claudite rivos!* De Hoogleeraar verdient den dank van elk, die zijne Taal lief heeft; en die allen zullen, met groot genoegen en nut, zijn onderhavig werk lezen en herlezen. Ik bid U, neem, ten slotte, de verzen van BILDERDIJK hier over, welke LULOFS « *niet voorby kon* » op blz. 25 meê te deelen. En daarmede voor dit maal afgedaan!

O vloeibre klanken, waar, met d' adem uitgegoten,
De ziel (als Godlijk licht in stralen afgeschoten)
Zich zelve in meêdeelt! Meer dan licht of melody,
Maar schepsel van 't gevoel in de engste harmony,
Die 't stofloos met het stof vereenigt en vermengelt!
Door wie zich 't hart ontlast, verademt en verengelt.
Gy, band der wezens, en geen ijdel kunstgewrocht,
Door arbeidzaam verstand met moeite en vlijt gezocht,
Maar Goddelijke gift, met d' ademtocht van 't leven,
Aan 't schepsel ingestort, zoo verr' er geesten zweven;
En, tevens met hun val, vervallen en ontaard?
Wat waart ge, als Adams hand zijn scepter had aanvaard!
Nog doet ge ons door uw kracht het stroomgedruisch der wateren,
't Geplasch van 't klettrend nat, 't geklak der beekjens klateren,
Des afgronds joelen op 't gedonder van de lucht,
En 't stormgebulder van den noodstorm als hy zucht —,
Nog 't zacht geritsel van het lover, 't aaklig loeien
Des woudstiers naar zijn prooi, door luisterende ooren vloeien,
En 't tjilpend piepen der gepluimde burgerschap
Met krakend raafgekras of knettrend uitgeknap
Verwisselen, — liefde en haat met onderscheid van klanken
Bezielen; 't spartlen zelfs der dartele wijngaardranken

Erkennen, en den toon, waarmeê de braambosch schudt,
Of de olm het hoofd beweegt, wen hij zijn weêrhelft stut.
Nog rukt ge 't hart omhoog, of weet het door uw galmen
Met sombren weemoed, als een mistdamp, te overwalmen;
Stort vreugde en droefheid, stort den hemel voor ons uit,
Of 't siddren van de hel, vermogend spraakgeluid!
o Schildring zonder verf, door loutre luchtpenceelen!
o Mocht ge een oogenblik het sterflijk zintuig streelen,
Als toen ge in Edens hof der Serafijnen lied
Aan 's menschen adem huwde, en aarde en bosch en vliet,
Van hemelweelde stom, den weêrgalm op deed vangen,
Waarby de praalzucht krijscht van onze kunstgezangen;
En elk der woorden, vol van echten wijsheidsschat,
Meer uitdrukte aan 't verstand, dan heel onze aard bevat!

NB. Deze verzen, meê van de schoonste, welke BILDERDIJK ontboezemde, zijn ontleend uit zijn vreemdaartig Dichtstuk: DE DIEREN.

Geloof mij steeds, enzv.

JAN-J. F. WAP.

Aanteekeningen op eene Reize naar Zwitserland *en* Lombardijen *in* 1829, door Mr. F. H. C. DRIELING, met (steendruk) platen. Te *Utrecht,* bij N. van der Monde. 1833.

De Heer DRIELING besloot, kort na zijne doctorale promotie, eene buitenlandsche reis te doen, gedrongen door hetgeen bij sommigen eene aangeborene drift schijnt te wezen, aan welke drift, de wetenschappen, de kunsten, de handel, de zeevaart

en de nijverheid de uitgebreidste verpligting hebben, immers, het was die drift, welke COLUMBUS het vierde werelddeel op de kaart der wereld deed plaatsen en aan COOK het regt gaf, om het vijfde werelddeel rang te doen nemen in de hoofdverdeeling van den bekenden aardbol.

Echter, aan dit reis-instinkt zouden wij minder verpligting hebben, indien niet eene tweede drift de eerste meestal vergezelde; de lust, namentlijk, van het bereids waargenomene en ondervondene aan anderen mede te deelen, en het is aan dit beschrijf-instinkt, dat wij zoo menig reis-journaal te danken hebben. Het zoude echter weinig baten, of er bij sommigen reis- en het beschrijf-instinkt aanwezig was, indien er geene begeerige ooren gevonden wierden, luisterende naar de verhalen der reizigers, het zij die begeerte van denzelfden oorsprong zij, het zij dezelve voortspruite uit den onmiskenbaren hang van den mensch naar het nieuwe, naar het vreemde, naar het wonderlijke.

Reeds vroeg is deze lust bij den mensch ontwikkeld; wie onzer was niet geheel oor bij de geschiedenis van SELKIRK, ons door de FOE verhaald, wiens reis-avontuur de moeder geweest is van zoo vele ROBINSONS als er volken zijn, en den kinderlievenden CAMPE het denkbeeld van ROUSSEAU, die de CRUSOÉ voor het beste opvoedingsboek hield, heeft doen bewerken, en zulks op zoodanig eene wijze, dat de Wonderspreuk van den Geneefschen Wijsgeer zijn betoog gevonden heeft.

Niet slechts bij individuën, maar bij volken vinden wij die lust, immers, wanneer TACITUS, in het leven van zijnen schoonvader, (AGRIC. Cap. XXVIII) den stouten togt van eene Kohorte Usipeten beschrijft, zegt die schrandere opmerker: « *quos — « indicium tanti casus illustravit.* »

Zelden heeft zich een Uitgever over het vertier van eene goede Reisbeschrijving te beklagen gehad.

Wij bezitten over *Zwitserland*, in weerwil dat hetzelve door onze landgenooten niet onbezocht wordt gelaten, weinig oorspronkelijks; onze Poëzij heeft dit land minder stiefmoederlijk behandeld, immers, HELMERS, KLIJN en VAN DER HOOP hebben ons heerlijke tafereelen van dit dichterlijke oord geleverd.

Wijlen Doctor J. G. EBEL heeft een klassiek werk geschreven, namentlijk: *Anleitung die Schweitz zu bereisen;* een werk, dat verscheidene drukken beleefd heeft, en ten model kan strekken, op welk eene wijze men handleidingen te schrijven hebbe voor toekomstige reizigers.

HENTZIJ heeft ons pittoresque wandelingen in een gedeelte van *Zwitserland* gegeven, met aardige teekeningen.

De schilder CRAMER, naar *Italië* reizende, heeft het door hem bezochte gedeelte van *Zwitserland* in zijne kunstreis opgenomen. De beroemde leeuw van den Deenschen Canova, den beeldhouwer THORWALDSON, versiert de uitgave van het niet onbelangrijke reisverhaal des veelbelovenden kunstschilders.

Wie *Zwitserland* bereizen en bestuderen wil,

vergete niet de werken van HALLER, den grooten zoon van *Helvetiën*, die geheel de menschheid aan zich verpligt heeft, en wien de Muze, naijverig op zoo veel wetenschappelijken roem, ten Zanger der *Alpen* gelauwerd heeft, te raadplegen. BOURIT en SAUSSURE zijn onmisbare gidsen voor hen, die het vaderland van TELL, meer dan oppervlakkig, willen leeren kennen.

Door een onzer mede-arbeiders, den Heer H. BRUNNER, die *Zwitserland* bewoond en bereisd heeft, zijn ons de opmerkingen besproken, en wel van sommige oorden, welke minder bezocht worden; wij twijfelen niet of de lezers onzer *Bijdragen* zullen met ons, aan welke de inzage van 's mans journaal vergund is geweest, alsdan eenstemmig zijn over de verdiensten dezer Bijdragen tot de kennis van dat, voor de Natuur en de Geschiedenis, zoo uitgedost land.

Wij hadden zoo gaarne aan zijne ervaring dat werk ter beoordeeling gegeven; maar zijne bescheidenheid, welke zich minder onzijdig rekende, heeft hem dit beleefdelijk van de hand doen wijzen, hoe gunstig ook zijn oordeel over het werk van den heer DRIELING ware uitgevallen; en daar wij langer de aankondiging van deze onderwerpelijke aanteekeningen niet wilden uitstellen, heeft de ondergeteekende zelf handen aan het werk geslagen, te meer daar de vriendelijke schrijver aan hem bijzonder een Exemplaar van het keurig uitgevoerd werk ten geschenke gezonden had, hetwelk hij niet beter weet te beantwoorden, dan door de vermelding van zijn

boek, dat, behalve de weluitgevoerde platen, sommige naar teekeningen van den schrijver zelven, prijkt met eene voorrede van een' man, wiens gezag vrij wat weegt in de schaal der beoordeeling, den Hoogleeraar MOLL.

De Advokaat DRIELING, welken men niet te verwisselen hebbe met zijnen vader, den heer Referendaris, aan wien onze letterkunde een gewigtig statistisch werk voor de vaderlandsche scheepvaart verpligt is, en die geen vreemdeling is in de Natuurlijke Historie, heeft deze reis in het gezelschap gedaan van zijnen vriend, den heer DE JONGE VAN ELLEMEET, aan wien dezelve door den schrijver is opgedragen.

De jonge lieden beginnen hunnen togt over *Keulen*, *Coblentz*, *Maintz*, naar *Worms*, weleer door CHARLEMAGNE bewoond, waar LUTHER als gedaagde verscheen. De vervallen olm, waar onder de groote Hervormer gerust heeft, is nog bekend en wordt aangewezen als de eik van LUTHER; verder over *Baden*, *Vellingen* en het door zijnen Rijnval wereldberoemde *Schafhausen*, kwamen zij te *Zurich*, het geboorte-oord van LAVATER en GESNER aan; waar de *Limath* en de *Sihl* te zamen vloeijen, in een boschje, met smaak aangelegd, is voor den Zanger van ABELS dood een gedenkteeken opgerigt; onder zijne buste leest men het grafschrift, eigenaardig met des Dichters *) eigene woorden:

---

*) ABEL's *dood*, I Zang.

Billig verehret die Nachwelt des Dichters Aschenkrug vom alten Epheu umschlungen, den die Musen sich geweihet haben, die Welt Unschuld und Tugend zu lehren.

Het was op de plaats des gedenkteekens zelve, dat de Dichter, als Zwitser, tot zijne medeburgers eens het woord voerde, zoodat deze vereering niet alleen aan zijne bevallige muze, maar ook aan het hart, dat eenmaal voor HELVETIENS vrijheid sprak, gewijd is.

Op de Bibliotheek te *Zurich* bevindt zich het borstbeeld van LAVATER, op wiens verstandig en ernstig gelaat de Menschenkennis en de Godsdienst duidelijk geteekend staan. De geschriften van ZWINGLI en drie brieven van de rampvolle JOHANNA GRAY, in den jeugdigen leeftijd van vijftien jaren, aan den geleerden BULLINGER, in goed latijn en schrift, waren op dezelve insgelijks voorhanden; de verzameling van delfstoffen schijnt minder belangrijk te zijn, met uitzondering van eenige petrefacten en indrukken. In den omtrek van *Zurich* bewegen zich 12 tot 13000 zijden weefgetouwen.

De reizigers bezochten den Rigi, het puin van het aloude *Habsburg*, het stamhuis van *Oostenrijk*, de kist met de beenderen van NIKOLAAS VAN DER FLOE, in de kerk te *Sachslen*, een ware heilig, die zich der wereld had afgezonderd, maar echter door zijne taal en zijn eerwaardig gezag den vrede behield, bij gelegenheid dat de Zwitsersche vereeniging te *Stantz* nieuwe grondbepalingen aannam.

De reizigers zagen de plaats, van waar TELL den

appel schoot. Men beweert, dat die Appelgeschiedenis uit *Denemarken* oorspronkelijk is; de jonge HALLER heeft deswegens zelfs zijne twijfelingen in een opzettelijk werk openbaar gemaakt. De Zwitsersche regering verontwaardigd, dat een zoon van HALLER, een Zwitser, de heilige, vaderlandsche legende durfde aanranden, heeft het werk te *Uri* doen verbranden.

Men kwam in het welvarende *Glarus*, waar ZWINGLI, tusschen de jaren 1506 en 1515, geleeraard heeft, beroemd door den terugtogt van SUWAROFF, door de bekende Schabzieger kaas, zoo genaamd naar *Ziegen* (geiten) en *schaben* (schaven) omdat zij geschaafd gegeten wordt; de blaauwe steenklaver geeft dezelve de kleur en den kruiderigen smaak.

Van daar, (wij doen groote sprongen, omdat ons bestek niet duldt de Heeren altijd op den voet te volgen) bezoeken wij met hen *Reichenau* in *Graauwbundten*, waar vroeger eene kostschool was, in welke de tegenwoordige Koning der Franschen, LOUIS PHILIPPE, onderwijs in de Mathesis gegeven heeft.

Wij wandelen met hen in *Milaan*, en bezien het bezigtigingswaardige der hoofdstad van *Lombardije*; de bevolking wordt op 136,000 zielen geschat, de politie is er streng. Een Hollander, eene kennis van den Heer DRIELING, was er gearresteerd, omdat hij een *Vrijmetselaar* was (bladz. 159); maar hij wierd losgelaten, toen hij zich beriep, dat Prins FREDERIK Grootmeester dier orde was in *Holland*.

Men keerde naar *Zwitserland* terug, wierp eenen blik op de *Jungfrau*, welke zich 12,846 voeten

boven het waterpas der zee verheft, en op welker spits het vendel staat, door eenige onversaagde Gemsenjagers in 1818 daarop geplant.

Hofwijl, het zoo beroemde Instituut van den Heer FELLENBERG, ontvangt een bezoek van onze reizigers; bij hun verslag verdient vergeleken te worden, hetgeen de Hoogleeraar MOLL deswegens berigt heeft in het IV D. N. 3 van den *Buitenman*, een Tijdschrift, hetwelk wij bejammeren dat gestaakt is geworden; geestig en onderhoudend geschreven, vereenigde het in zich het aangename met het nuttige.

Het Museum, door eene maatschappij van vrienden der Natuurkunde te *Bern* opgerigt, is de beschouwing wel waardig, voornamentlijk wegens het Ornithologische gedeelte, gevangen op de bergen in de nabuurschap van het meer *Morat*, waaronder er zeer velen zijn, wier vaderland niet in *Zwitserland* gelegen is, die gewoonlijk geene trekvogels zijn, en als vreemdelingen, Helvetiens bergen en meren bezoeken, onder anderen (bladz. 225) worden hier opgenoemd: *Tantalus Falcinellus* (de bruine Ibis), *Anas glacialis* (van *Terre Neuve* volgens BUFFON), *Phoenicopterus ruber* (*Flamingo*), *Ardea canadensis*, *Pelecanus onocratalus et carbo*, *Colijmbus Arcticus* cet.

Het gedenkteeken bij *Morat* van de geduchte neêrlaag van KAREL *den Stouten* in 1476, waar de Zwitsers het Bourgondische leger, dubbel sterker danzij, geheel vernielden, endat in eene kapel bestond, welke de beenderen van drie en twintig duizend strijders bevatte, is in 1798 door de Franschen verbrand

Een lindeboom heeft dit *Memento patriae* vervangen, welke, even als in *Friburg*, op den 22 Junij van het overwinningsjaar geplant was, onder welks schaduw, als bij de Friesen onder den Opstalboom, de geschillen der landlieden beregt werden.

Men kocht te *Bulle* een exemplaar der zoo gezochte *Gruijere* kaas, welke ongeveer 25 centen de vijf Nederlandsche oncen kostte, en Kirschwasser van 1825, voor 73 centen de flesch.

De noordelijke oever van het meer van *Geneve* telt, onder de fraaije Villas, niet ver van *Copet*, die van LODEWIJK NAPOLEON, Oud-Koning van *Holland*, en van Mevrouw DE STAEL.

Ferneij, waar VOLTAIRE twee decenriën van zijn bedrijvig leven heeft gesleten, en waar men zijn slaap- en zitvertrek nog in dien toestand, als dezelve zich bij zijn vertrek naar *Parijs* in 1777 bevonden, aanwijst, werd niet overgeslagen; in den tuin staat een olmboom, door den Dichter geplant.

Chamouny werd met geestdrift beschreven; het heerlijke dal en een blik op den trotschen *Montblanc* zoude ook den ongevoeligsten in laaije poëzij ontsteken; de zoutgroeven van *Bex* leveren jaarlijks 250,000 quintalen zout op, en geven eene zuivere winst van een gemiddeld bedrag van *f* 16000.

Te vergeefs zocht de Schrijver bij *Lausanne*, zoo genoemd naar eene voormalige kapel *Laus-Annae*, naar het pavilloen, waar GIBBON zijn beroemd werk: *Over het verval des Romeinschen Rijks* zoude geeindigd hebben.

Had men eene bedevaart gedaan naar *Ferneij*,

dan moest ook het eiland *St. Pierre*, waar ROUSSEAU geleefd, en die gloeijende bladzijde zijner *Heloise* geschreven heeft, een bezoek ontvangen.

Wie denkt aan *Bazel* en niet aan den grooten Rotterdammer, en niet aan HANS HOLBEIN, beide eens burgers dezer stad; sedert het jaar 1805 is de beroemde Doodendans verdwenen, ten minste is de schilderij bijna onzigtbaar geworden. In de kerk wordt het graf van GEERT GEERTZEN aangewezen; een eenvoudige steen met eene Latijnsche inscriptie staaft, dat daaronder begraven ligt het wonder zijner eeuw: DESIDERIUS ERASMUS.

Te *Sasbach* pelgrimeerden onze reizigers naar den ouden Notenboom, wiens half vergane stam nog aanwezig is, tegen welken TURENNE leunde, toen hij, op den 27 Julij 1675, door eenen kanonskogel doodelijk gekwetst, sneuvelde; eene pyramide van graniet vervangt nu de vorige gedenkteekenen; met groote letters leest men:

LA FRANCE à TURENNE.

En eindelijk komen wij weder met de reizigers aan den *Rijn*, en in het lieve Vaderland.

Wij hebben met genoegen den Heer DRIELING op zijne reize gevolgd; gaarne hadden wij echter, wat de natuurlijke geschiedenis belangt, hier en daar breeder mededeeling verwacht, trouwens, zoo de kennis des jeugdigen reizigers hierin had te kort geschoten, had de ervaring des vaders dit kunnen aanvullen. Onze letterkunde heeft door dit Reisverhaal eene goede aanwinst gedaan, en mogt het reis-instinct

weder in den schrijver varen, dat dan ook de lust, om de togten te beschrijven, hem niet verlate en hij, te huis gekeerd, ons onderhoude met het resultaat van het geen hij waargenomen heeft, om, die het geluk hadden de reis te doen, aangenaam te herinneren en den reislustigen naar die streken ten CICERONE te strekken.

P. S. SCHULL.

Ootmoed en liefde, of de goede strijd van NANCY, *op de wegen van vreugde en droefheid.* In verhalen voor meisjes. Te *Nijmegen*, bij J. F. Thieme. 1834.

Ruim drie jaren geleden verscheen bij denzelfden uitgever, door de hand van dezelfde Schrijfster: *Iets van* REBEKKA, een verjaringsgeschenk eener moeder voor haar tienjarig dochtertje. Dit boekje werd als een lief en nuttig geschenk door kinderen van dien en lateren leeftijd ontvangen. Het bevat ook veel goeds, en is regt geschikt, om het kinderlijke hart voor godsvrucht en deugd te vormen.

Sedert trof de schrijfster eene treurige, eene ontzettende ramp. Het lieve, veelbelovende kind, voor welk zij geschreven had, vond, te gelijker tijd, met een jeugdig vriendinnetje van denzelfden leeftijd haar graf in de golven, of liever in het stille, zeer ondiepe water van eenen, tot het kasteel, waar zij zich bevonden, behoorenden vijver. De ongekunstelde, aandoenlijke beschrijving van dit ongelukkige

voorval opent als inleiding het boven opgegevene boekje. Het was namentlijk behoefte voor de arme moeder, om haar gevoel lucht te geven, en zij besloot het vroeger genomene besluit te volvoeren, om de teekening van het karakter vau NANCY bij verdere ontwikkeling voort te zetten.

Dit doet zij dan nu in dit boekske, en stelt hierin hare jeugdige lezeressen voor, wat hare REBEKKA, (onder den naam van NANCY voorgesteld) onder eene zorgvuldige opvoeding, door Gods liefde, had kunnen worden.

Het bijvoegsel van den titel: in *verhalen voor meisjes*, komt ons min geschikt voor, daar het ééne doorloopende geschiedenis van NANCY is, die met haar veertiende jaar aanvangt en haar tot het einde harer opvoeding, het afleggen van hare belijdenis, brengt. Alles ademt hier stille, reine godsvrucht, en NANCY wordt, op eene bevallige manier, als een navolgenswaardig voorbeeld, hare lezeressen voorgesteld, terwijl het boekske, tot ons genoegen, niet met het toestemmend antwoord op de afgevraagde vraag eindigt: « kreeg zij hem toch? »

Regt beviel ons de manier, op welke zij door hare moeder tot hare nieuwe betrekking als huishoudster werd ingewijd; hoe zeer wij voor ons die inwijding liever na hare bevestiging in het Christendom zouden geplaatst hebben.

Minder konden wij ons vereenigen met eene der hoofdepisoden in het leven van NANCY, de gevolgen van de lastertong van eene harer gezellinnen. Wij kunnen ons wel voorstellen, dat een meisje, zoo naauwgezet

als NANCY, niet den bijval van *allen* verwierf; maar dat de lastertong van een meisje, dat daarenboven reeds eens ontmaskerd was, al hare vriendinnen van haar verwijderen, en haar uit derzelver gezelschap verbannen kon, komt ons niet waarschijnlijk voor: nog minder dat zelfs haar eigen vader het oor opende voor deze valsche beschuldigingen.

Doch dit onverminderd, vinden wij het een lief boekje, en wel waardig een plaatsje in de bibliotheek onzer aankomende meisjes te beslaan. Een bevallig plaatje versiert het werk, benevens een wel uitgevoerd vignet, eene ware, en al te weinig bekende heldendaad van zeker twaalfjarig meisje (in 1831) voorstellende.

Tot eene proeve geven wij de bovengemelde inwijding van NANCY tot het huisbestuur: « Mevrouw « MANSFELD verzocht de Heeren voor eenige oogen- « blikken de gesprekken over het woelige Fransche « hof te verlaten, en zich aan de tafel te plaatsen. « Heb ik het u niet gezegd? riep MANSFELD uit, « dat hier iets buitengewoons te doen is. Zoo ont- « haalt mijne lieve vrouw, ons toch alle dag niet. « Is hier iemand jarig, laat ons dan zijne of hare « gezondheid drinken.

« Ik heb een conditie in te stellen, zeide zijne « echtgenoot. Het wel en lang regeren van haar, « die gelijktijdig met ORLEANS (het was in 1830) « hare nieuwe regering aanvaart, en hierbij reikte « zij — — aan hare dochter een sierlijk mandje, « waarin, onder welriekende bloemen — — de sleu- « tels van linnen-kas, kabinet, provisie-kamer en

« kelder verborgen lagen. En (NANCY) bewogen door
« dit nieuw bewijs van de liefde harer moeder, welke
« elke verandering in haar leven met eenen feestdag
« deed beginnen, om haar in het vervolg tot eene
« aangename herinnering te doen strekken, verliet
« hare plaats en omhelsde haar met dankbaar gevoel.
« . . . . De leeraar drukte de hand van
« zijn nichtje hartelijk in de zijne, en sprak: geluk
« lief meisje! met uwe nieuwe waardigheid, en zoo
« veel te hartelijker geluk daarmede, omdat ik over-
« tuigd ben, dat gij nimmer, aan zoo vele aardsge-
« zinden gelijk, over (om) uwe huiselijke pligten uw
« eeuwig belang zult vergeten. Met beleid zult gij
« uwen tijd zoo weten te verdeelen, dat gij altijd
« vele uren tot veredeling uwer ziel en vermeer-
« dering uwer kennis overhoudt, en eenmaal zult gij
« u zelven geestelijk kunnen getuigen, dat gij met
« MARIA het betere deel de voorkeur gegeven hebt. »

Wij danken Mev. THESING voor haar lief geschenk, maar zouden haar moed willen verwekken, om ons bij voorkeur op werkjes in de Fransche taal te onthalen, omdat het getal van dezen in den hollandschen geest geschreven zoo gering, en de nuttigheid van dezelve alzoo veel grooter is, als zij dit vreemde gewaad aan hebben.

Wed. VAN MEERTEN,
geb. SCHILPEROORT.

BIJBLAD.

I.

Berigt, aangaande zeven stellingen, betreffende formulieren van eenigheid des geloofs in de Nederlandsche Hervormde Kerk. Onlangs verdedigd, onder voorzitting van den Utrechtschen Hoogleeraar der Godgeleerdheid, JODOCUS HERINGA, ELIZA'SZOON, nu nader door hem verklaard. Te *Utrecht* bij J. G. van Terveen en Zoon. 1834.

« Met droefheid en bekommering, » zegt de eerwaardige Veteraan, maar die nog jeugdige strijdkrachten schijnt te hebben, « zie ik, sedert eenigen tijd, den hevigen twist, die er, in de Nederlandsche Hervormde Kerk, gevoerd wordt, over de Formulieren van Eenigheid des Geloofs. Van de ééne zijde acht men zoodanige Formulieren voor de Gemeenten in ons Vaderland nuttig en noodig, en wenscht men ze in eere te houden. Van de andere zijde houdt men ze voor noodeloos en nutteloos, ja zelfs voor ongeoorloofd en schadelijk, zóó dat men verlangt, om er van ontdaan te zijn. De Nederlandsche Geloofsbelijdenis, de Heidelbergsche Katechismus en de Dordrechtsche Leer-Regelen, worden door den éénen geprezen, als overeenkomstig met de Euangelie-leer, vervat in de schriften des Ouden en Nieuwen Verbonds: door den anderen worden zij gelaakt, als

veelzins strijdig met den Bijbel. Terwijl de ééne geenerlei feilen in het menschelijke werk der Formulieren ontdekt, ziet de andere het goede en voortreffelijke, dat zij behelzen, over het hoofd. Het voorschrift van onderteekening, in de Dordrechtsche Synode, ten jare 1619. vastgesteld, wordt zeer verschillend opgevat, beoordeeld en toegepast. Volgens sommigen zijn de onderteekenaars verbonden, om, zelfs in alle kleine bijzonderheden, ook in de keuze der woorden, bewijsredenen en schriftplaatsen, met de Formulieren in te stemmen: volgens anderen wordt die overeenstemming slechts gevorderd, ten aanzien van den hoofdzakelijken inhoud. Wie eene strenge verbindtenis verlangt en haar in dit voorschrift meent te vinden, schat het hoog en ziet het noode afgeschaft! maar, wie zoodanig eenen band voor te knellend houdt, verblijdt zich over die afschaffing. De onderteekenaars van het oude voorschrift worden door sommigen geacht van hunne verbindtenis ontslagen te zijn, nadat er een nieuw door de 's Gravenhaagsche Synode, ten jare 1816. is ingevoerd: anderen beweren, dat, wie het oude eenmaal onderteekend heeft, ook nu nog aan zijne belofte verbonden blijft. Het nieuwe voorschrift van onderteekening wordt vooral zeer verschillend verklaard en beoordeeld. De ééne leest er eene erkentenis in, dat de leer, in de Formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk vervat, overeenkomstig is met Gods heilig woord: de andere kan er die erkentenis niet in vinden. Onder de laatstgenoemden

schrijven sommigen dit gebrek toe aan enkele onnaauwkeurigheid bij de opstellers van het voorschrift; anderen aan voorzigtigheid en vredelievendheid, die ruimte wenschte te geven aan tweederlei opvatting; anderen, eindelijk, aan sluwheid en kwade trouw, die zich opzettelijk van eene dubbelzinnige woordvoeging bediende, om eene niets beteekenende verklaring te doen, onder den schijn van iets gewigtigs te betuigen. De Leeraars onzer Kerk, wier onderwijs afwijkt van de Geloofsformulieren, door hen onderteekend, worden, van den éénen geprezen, als gebruik makende van hunne Christelijke vrijheid en zich verzettende tegen ongeoorloofden gewetensdwang: van den anderen worden zij gelaakt, als loszinnigen, ontrouwen en eedbrekers.

Zoodanige twisten zijn geschikt, om de gemoederen te ontrusten, argwaan te verwekken tegen getrouwe Leeraren, den zegen der Euangelie-prediking te weren, den band der eendragt te verbreken, en de Hervormde Gemeente te onteeren in het oog van velen, die der Christelijke Kerke, of ons Hervormend Genootschap, niet zijn toegedaan.» Wij hebben deze woorden des geleerden en ondervindingvollen grijsaards overgenomen, omdat zij, onzes inziens, ter inlichting strekken van de bestaande twisten.

Wie zoude niet gaarne het gevoelen vernemen van eenen beroemden en wakkeren Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, en bijzonder van HERINGA, door zoo velen bemind als hij leerlingen gehad heeft, door zoo velen geacht als hem kennen. Uitgenoodigd en

gedrongen om zijn gevoelen te zeggen, was hij dan ook voornemens aan dit opzettelijk werk de weken der Akademische zomerrust te wijden, voorgekomen echter door den schrijver van de *Gedachten over den toestand van Neêrlands Kerk*, en de daar uit voortvloeijende beschuldigingen tegen de Leeraars ingebragt, welke aan zijne lezers een zevental betwiste stellingen mededeelt, die onder des Hoogleeraars voorzitting verdedigd zijn, neemt hij het woord op. Immers, het is aan deze mededeeling, dat wij het onderhavige werkje, als de voorlooper van eene verhandeling over het betamende en nuttige gebruik der Formulieren van eenigheid des geloofs, in de Nederlandsche kerk, te wachten hebben.

« Het is bekend, dat de Hoogleeraren aan onze Hoogescholen niet alleen gezette lessen aan hunne leerlingen geven, maar de leerlingen oefenen zich ook, onder de leiding hunner Leermeesters, tot het verkrijgen van de kundigheden en bekwaamheden, die er vereischt worden, om de posten te kunnen bekleeden, tot welke zij worden vóórbereid. Tot die oefeningen behooren ook de twistredenen over onderwerpen, behoorende tot de wetenschap, op welke zij zich toeleggen. Bij beurten kiest één der Studenten een zeker aantal van stellingen over onderwerpen, die betwist plegen te worden, althans voor tegenspraak vatbaar zijn; hij laat dezelve drukken, uitdeelen, aan het akademie-gebouw aanplakken; en neemt op zich, om dezelve, in het openbaar, op bepaalde plaats, dag en uur, te verdedigen, tegen

eene bescheidene en regelmatige tegenspraak. Hij vindt dan ook altijd onder zijne medeleerlingen eenige, die op hunne beurt hem tegenspreken, een tegenovergesteld gevoelen verdedigen, althans iets in zijne stellingen berispen. Nu is het zijne taak, het onvoldoende van de tegenredenen aan te wijzen, ook door zijne stelling toe te lichten, en de tegenstelling te wederleggen. Dit vriendschappelijk twistgeding geschiedt onder het opzigt en bestier van den Hoogleeraar, die daarbij *Voorzitter* heet. Deze wordt dan ook gewoonlijk gehouden, in het gevoelen te staan van den Verdediger der betwiste stellingen: veelal ondersteunt hij ook dezen min of meer. Doorgaans loopt het pleit af, met de erkentenis der tegensprekers, dat zij het den steller gewonnen geven. »

De stellingen waren de volgende:

I.

Libri Symbolici, dummodo ad divinorum normam librorum exiguntur, in Societate Christiana egregium praestant usum.

Symbolische boeken, bijaldien zij slechts naar den regel der Goddelijke boeken worden beoordeeld, doen een uitstekend nut in de Christelijke Gemeente.

II.

Iidem vero pro norma fidei, neque habendi sunt, nec fuerunt habiti a Synodo Dordracena, aut Iohanne Bogermanno.

Doch voor regel des geloofs moeten zij niet worden gehouden, en zijn zij ook niet gehouden door de Dordrechtsche Synode, of door Johannes Bogeman.

III.

Confessionis Belgicae articulus VII. docet, quam nihil in repurgata Ecclesia valeat humana auctoritas, ad fidem Christianorum regundam.

Het zevende artikel der Nederlandsche Belijdenis leert, hoe niets vermogende menschelijk gezag in de Hervormde Kerk is, om het geloof der Christenen te beheerschen.

IV.

Huic articulo nequaquam contradicitur iusta fidei publice probatae formula, cui sincere subscribunt, qui in societate sacra ad munus doctoris et antistitis admittuntur.

Dit artikel wordt geenszins wedersproken door een regtmatig formulier, waarin het, gemeenschappelijk goedgekeurd geloof wordt uitgedrukt, en dat in opregtheid wordt onderteekend door hen, die in de Kerk tot het ambt van Leeraar en Opziener worden toegelaten.

V.

Quod pii doctique viri, e decreto Synodi Dordracenae, a. 1619. antequam muneri ecclisiastico admoverentur, professi snnt, *in omnibus* consentire libris nostris Symbolicis, id ita interpretandam est, ut consentire censeantur in sin-

Wat vrome en geleerde Mannen, ingevolge besluit der Synode te Dordrecht in 1619, vóór hunne aanstelling tot de kerkelijke bediening, hebben beleden, dat zij *in alles* instemden met onze Symbolische boeken, moet men zóó verklaren,

gulvs doctrinae capitibus, nominatim iis, quorum professione nostri coetus ab aliis distinguuntur Christianorum sodalitatibus.

dat zij gehouden worden in te stemmen in al de hoofdstukden der leer, bijzonder in die, door welker belijdenis onze gemeente van andere Christelijke genootschappen onderscheiden worden.

VI.

Formula, in simili causa, a Synodo Hagana a. 1816 et 1831 scripta, ita est accipienda, ut ei subscribentes profiteantur, libros nostros symbolicos doctrinam exhibere libris Veteris Novique Foederis consentaneam, eoque nomine amplectendam.

Het formulier, voor soortgelijk geval, door de Synode te 's Hage in 1816 en 1831 voorgeschreven, moet zóó worden opgevat, dat zij, die het onderschrijven, belijden, dat onze Symbolische boeken eene leer voordragen, die overeenkomstig is met de boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds, en daarom omhelsd moet worden.

VII.

Haud culpandum est Ecclesiae nostrae institutum, quo Christianae doctrinae systema pro concione tradi solet ad normam Cathechismi Palatini.

Men moet de instelling onzer Kerk niet laken, volgens welke een zamenstel der Christelijke leer voor de Gemeente pleegt te worden voorgedragen, naar den leiddraad van den Paltsischen Katechismus.

« De verdediging van de *eerste*, *tweede*, *vijfde* en *zesde* Stelling, op den 16 October, 1833. was toevertrouwd aan DANIËL JOHANNES GULDEN, van *Lochem*; die van de *derde*, *vierde* en *zevende*, op den 5 Februarij, 1834. aan CHRISTIAAN KRABBE, van *Voorburg*: beide uitmuntende Kweekelingen der Utrechtsche Akademie, beide Kandidaten in de Godgeleerdheid, de laatste onlangs, onder het getal der Kandidaten voor de kerkelijke dienst, aangenomen door het Provinciale Kerkbestuur van Gelderland. »

Deze Theses nu worden geleidelijk duidelijk logisch uit elkanderen gezet, met gepaste aanhalingen en geschiedkundige bewijzen verklaard en gestaafd. De wijze van voordragt des bekwamen mans is bekend; ook hier is de ijverige en ijverende Hoogleeraar van de Hervormde Kerk zich gelijk gebleven, hij zweert in geene woorden, maar hij plooit zich ook niet naar den rekkelijken tijdgeest. Het ware misschien beter geweest, dat men, om des lieven vreden wille, minder acht geslagen had op de aanmerkingen van sommigen, welke eerst door de wederlegging gewigt gekregen hebben. Moeijelijk is echter de grensbepaling van concessien, waardoor men wel eens inconsequent moet worden. Maar wat hier ook van wezen moge, het werkje des Hoogleeraars is eene belangrijke bijdrage tot de betwiste punten, en van dien kant der lezing en gezette overweging overwaardig.

P. A.

II.

Christelijke Handleiding voor Onderscheidene Levens-ständen, naar het Hoogduitsch van T. G. T. SCHLÄGER, Predikant te *Hamelen*, door A. BOOIMAN, Predikant te *Scheveningen*. Te *Zwolle*, bij J. Zeehuizen, Jr. 1834.

« De oorspronkelijke Schrijver dezer bladen is een der waardigste Evangeliedienaren van onzen Heere JEZUS CHRISTUS, in het naburige *Hanover*, door zijne kunde en bekwaamheid, braafheid en ijver in zijne velerlei betrekkingen van uitgebreid en veelvuldig nut. — Nog altoos met warme liefde en jeugdigen ijver in den wijngaard des Heeren bezig, werd hij bij zijne *vijf en twintigjarige* Dienstvervulling, op het *Kersfeest* in 1832, van alle zijden met de meest-vereerende aanmoediging begroet. — Niet alleen is hij lid van onderscheidene Koninklijke, geleerde, wetenschappelijke en nuttige Maatschappijen in zijn Vaderland; maar in 1830 is er onder zijne aanmoediging en zijn bestuur eene soort van Maatschappij: tot Nut van 't Algemeen, (*Gemeinnutzige Verein.*,) opgerigt, die, (hoe zeer ook van de zijde der Regering daarvoor niets gedaan is,) reeds bij de *zes honderd* leden telt, welke in stilte voortwerken. — Een aantal, meestal kleine, Schriften heeft hij daarenboven van tijd tot tijd het licht doen zien. Vele daarvan zijn betrekkelijk tot het Schoolwezen, en inzonderheid tot opleiding en vorming van het *vrouwelijke* geslacht. Doch behalve *twee*, reeds verscheidene jaren voortgezette, Tijdschriften; *Die Gemein*

nützigen Blätter en *Der Hanoversche Schulfreund*, zijn ook verscheidene enkele *Gelegenheids-leerredenen* van zijne hand verschenen. Onder anderen zoo mag niet vergeten worden zijn letterarbeid voor *Gevangenen* en *Bergwerkers*, die van zoo veel nut is, niet alleen binnen- maar ook buiten 's lands.»

Door een herhaald en spoedig opvolgend verlies van dierbare panden geschokt en getroffen, schreef hij zich tot eigen nut dit werkje, onder den titel van *Evangelischer Hausspiegel*, en meenende, dat ook anderen van dit nuttig huisraad voordeel konden trekken, maakte hij hetzelve openbaar door den druk in 1827.

De eerwaarde Vertaler met dit werkje bekend geworden, besloot met hetzelve zijne landgenooten te beschenken en vertolkte nu en dan eene afdeeling van deze Christelijke Handleiding; de voleindiging echter en de uitgave zijn door bijzondere omstandigheden vertraagd geworden tot heden.

Oordeelkundig heeft de weleerwaarde Heer BOOIMAN den Germaanschen titel in eenen bevattelijken Nederduitschen overgebragt, hier en daar eene aanmerking, te spaarzaam onzes inziens, ingevlochten; terwijl eene vriendelijke en niet geheel ondichterlijke hand hem in het overbrengen der verzen is behulpzaam geweest, hetwelk hij dan ook dankbaar erkent.

Het werk is verdeeld in eenigzins uitgewerkte paragraphen, met een doelmatig vers en een' bijbeltekst als motto aan het hoofd. Zij dragen de volgende opschriften:

Een vroom huis een Paradijs. De Christen een evenbeeld Gods. De Christelijke Echt. Christelijke Ouders. Ouders zijn wegens hunne Kinderen voor God verantwoordelijk. Christelijke Ouders prijzen den Heer aangaande hunne Kinderen. Eert Vader en Moeder. Christelijke Heeren en Vrouwen. Christelijke Dienstboden. Christelijke Overheden en Onderdanen. De Christelijke Milddadigheid. Christelijke Levensregelen. Morgen– Tafel– en Avondgebed.

Ten voorbeeld van de inrigting, stijl en strekking van dit werk, diene het volgende:

CHRISTELIJKE OVERHEDEN EN ONDERDANEN.

«Geef, dat wij onze Overheden,
Albestuurder! naar uw woord,
Zijn tot trouwe en nutte leden,
Elk naar pligt en wetten hoort.
Niets zal ooit ons erf belagen,
Als ons hart de muitzucht wraakt.
Geef, dat we altijd hem behagen,
Hem, die voor ons zorgt en waakt.

1 Petr. II: 13, 14.

Weest dan alle menschelijke ordening onderdanig, om des Heeren wil: het zij den koning, als de opperste magt hebbende; het zij den Stadhouderen, als die door hem gezonden worden, tot straffe wel der kwaaddoeners, maar tot prijs dergenen, die goed doen.

Zoodra verscheidene menschen en huisgezinnen

tot eene maatschappij verbonden zijn, dan moeten zij ook over vele algemeene en bijzondere onderwerpen, over hunne betrekkingen tot elkander, over de bedoelingen, welke zij wenschen te bereiken, onder elkander overeenstemmen, zoo het geheel bestaan en zich zelf niet ontbinden zal

Dit is de eerste grondslag der burgerlijke orde. Zoo kan het huis, zoo eene gemeente, zoo het Vaderland als een ligchaam aangemerkt worden, waarin elk lid zijne bijzondere bestemming heeft; *waar geen lid lijden kan, zonder dat ook de andere smart gevoelen, waar geen lid zich verheugt, zonder dat alle aan die vreugde deel nemen.* Uit de vele en velerlei behoeften der burgerlijke maatschappij ontwikkelen zich verschillende ambten en bedieningen, om zorg te dragen, dat allen tevreden en vergenoegd zijn. De eene werkt den anderen in de hand; en gelijk eenigen meer hunne ligchaamskrachten moeten te werk stellen, om zoo wel hun eigen welzijn als dat van anderen te bevorderen, zoo werken anderen meer met hunnen geest, om het geheel te besturen en te verbeteren. Van zelve vormen zich alzoo zekere onderscheidene rangen en standen, eenigen bevelen, en anderen gehoorzamen, of er moeten *Overgestelden* en *Ondergestelden*, *Overheden* en *Onderdanen* zijn, wanneer alle bedoelingen der maatschappij bereikt zullen worden. Het Evangelie laat ons ook niet in het donkere omtrent die pligten, welke wij als goede, getrouwe onderdanen te betrachten hebben. Ja, het wil, dat wij met allen ernst ook den Heere

daarin zullen trachten te behagen, dat wij de burgerlijke wetten met wezenlijke naauwgezetheid in acht nemen. Heeft nu elk mensch, hoe laag hij ook staan, of hoe gering hij ook schijnen moge, voor het geheel toch altijd eene hooge beduidenis; kan het voor het Vaderland niet onverschillig zijn, hoedanig deszelfs kinderen gezind zijn en hoe zij handelen, dan kan ook dit onderwerp in een boekje, als dit, niet gemist worden.

Christelijke *Onderdanen bewijzen aan hunne Overheid* *) *de gewilligste gehoorzaamheid.* Want zij weten, dat dezelve van God verordend is, zoo dat hij, die zich tegen de Overheid verzet, Gods verordening wederstaat; maar die dus wederstreven, zullen over zich een oordeel brengen; want de Overheden zijn niet tot schrik voor hem, die goed

*) Nooit was het regeren moeijelijker dan in onzen tijd, waarin een bandelooze, alles aantastende, vrijheidgeest reeds zoo veel heeft omgekeerd en veranderd, nog alom onophoudelijk onder de volken op menigerlei wijze voortwerkt, en wie weet wat nog voortbrengen zal in Europa, hoe zeer anders beschaafd en met het Christendom gezegend. — Alleenlijk Oud-Nederland onderscheidt zich gelukkig door eenen geest van eensgezinde trouw en gehoorzaamheid aan Koning, wet en pligt, zoodat niets tegen hetzelve vermag. Eere en zegen zij over Nederland; zoo lang het zich dus houdt, kan het niet te gronde gaan, noch overheerd worden. Maar er is en er blijft te waken en te bidden voor Koning en Volk. (De Vertaler.)

doet, maar voor hem, die kwaad doet. — Wilt gij dus voor de Overheid onbevreesd leven, doe dan het goede, en gij zult zelfs lof bij haar hebben; want zij is Gods dienares, u ten goede. Doet gij echter kwaad, vrees dan; want zij draagt het zwaard niet te vergeefs; zij is Gods dienares, eene wreekster tot straf desgenen, die kwaad doet. Zoo wees dan nu, omdat het uw heilige pligt is, blijmoedig onderdaan, niet alleen om der straffe, maar veel meer om uws gewetens wil.»

Wij hopen niet dat dit werk, voor welke overbrenging wij den kundigen vertolker dank zeggen, ras moge verzwolgen worden onder zoo vele werken van onzen tijd; maar dat het velen dienstig en nuttig zij, en alzoo aan het doel van den Schrijver en den Vertaler beantwoorde; mogt ook daartoe onze aanbeveling iets bijdragen! Δ.

III.

Iets aan en over J. L. NIJHOFF, door G. H. VAN SENDEN. Te *Zwolle*, bij J. Zeehuizen, Jr. 1833 *).

De weleerwaarde Heer VAN SENDEN, Predikant te *Zwolle*, is een bij uitstek bekwaam man, maar eene lastige wederpartij; dit ondervindt de weleerwaarde Heer NIJHOFF, Predikant te *Gouda*.

---

*) Dit was reeds gezet, toen wij de mededeeling van den brief van den Weleerwaarden Heer VAN SENDEN ontvingen, welke in onze Correspondentie voorkomen zal. — *De Red.*

Het is bekend, dat door den Zwolschen Leeraar het godsdienstig publiek opmerkzaam is gemaakt geworden op het passelijke, om het achttieneeuwig feest van des Heilands dood en de Goddelijke invoering des Christendoms plegtstatig te vieren; dat niet allen eenstemmig dachten over den tijd; dat ook de oproeping eenigzins te laat kwam, daar ter algemeene viering en aanschrijving tot die viering voorloopige vormen vereischt wierden, welke niet gereed konden wezen, ten zij na den verstreken tijd van het Pinksterfeest.

Wat hier van zij, godsdienstige geschillen behooren minder dadelijk tot ons bestek; als bijdrage tot de polemiek mogen wij dit werkje niet aanbevelen; het is te personeel; ons komt het voor, dat men wel personele aanvallen mag afweren, maar nimmer zelf personeel zijn, omdat daardoor onze zaak niet beter wordt. Wanneer de eene straatjongen den anderen voor eenen dief uitscheldt, krijgt hij dadelijk ten antwoord: « dat ben jij! Dat was je vader! » enz. Een verstandig, bedaard man wederlegt eerst wat men hem gezegd heeft, en acht hij noodig om de onbevoegdheid van den aanvaller aan te toonen, dat hij dan met bedaarde omzigtigheid dit bewijze en stave: *turpe est doctori quum culpa redarguit ipsum.*

Men heeft VAN SENDEN gegriefd, hij was Enthusiast voor zijn gevoelen, en dit pleit voor zijnen heiligen ijver voor de zaak zijner overtuiging, en te gevoeliger is hem die grief geweest, naar mate hij

meende, dat het volle regt aan zijne zijde was. Zoo hij derhalve eenigzins scherp is, men heeft dit geprovoceerd; maar dit geeft zijn Weleerwaarde daarom geen regt om nog scherper te wezen en verwijtingen te doen, welke min voegelijk zijn. Kleingeestig was NIJHOFFS aanmerking over den uiterlijken vorm van het werk van VAN SENDEN, en deze verdedigt zich deswegens zeer juist; maar de laatste gaat de palen eener gepaste bescheidenheid te buiten, wanneer hij dezen zijne afkomst als de zoon eens boekdrukkers verwijt, een stand, door de namen van de ELSEVIERS, de BLAAUWS, de LUCHTMANS, de VAN BRAAMS, of wil men vreemde, de FRANKLINS, de BODONIS, de DIDOTS, de COTTAS en meerderen versierd en vereerd.

Als bijdrage voor Menschenkennis is ons de plaats bladz. 15, belangrijk voorgekomen, weshalve wij dezelve hier overnemen. De weleerwaarde Schrijver zegt, dat hij reeds meer dan achttien jaren Predikant is. « Hij heeft gedurende dien tijd veel moeite gedaan, ten einde zijne bestemming als Prediker, eerst uit homiliën, geschrevene en gedrukte, vervolgens uit de werken der klassieke kanselredenaars zelve, te kennen. Hij las Nederlandsche, Hoogduitsche, Fransche en Engelsche Leerredenen, naderhand ook wel Grieksche uit den tijd der Kerkvaders. Later hebben zijne studiën hem in deze lekture zeer belemmerd; ook meende hij allengskens reeds geleerd te hebben hoe te prediken. Hij had een fonds van zaken, die op den predikstoel te

behandelen zijn, vergaderd; hij breidde dat al meer en meer door studie uit, en zoo viel het hem nooit moeijelijk een onderwerp te vinden. — De dispositie ging doorgaans gemakkelijk, voornamelijk wel, omdat hij zich nooit aan eene vaste spreekwijze bond en geleerd had, dat men naar alle methoden goed kan prediken. Jaren lang had hij zijne leerredenen letterlijk geschreven, die hij dan memoriseerde of, bij gebrek aan tijd om dit te doen, voor zich legde, toen dit eene en andere aanleiding werd, om op eene schets of wel eens eenen enkelen keer *ex tempore* te prediken. Zijne beste preken waren die, welke hij opstelde in oogenblikken, waarop hij levendig zag en diep gevoelde, wat hij anderen zoude voordragen. Naar mate hij meer met zijn onderwerp ingenomen was, werd dan zijn stijl ook levendiger; dezelve was het afdruksel van zijne stemming, en was het op een christelijk feest ook feest in zijn hart, dan kwam er geene *leer*rede, maar eene *feest*rede van zijne lippen, waardoor hij meestal de harten zijner hoorders tot dezelfde gevoelens mogt stemmen. — Inzonderheid was het zoo bij het eeuwfeest van JEZUS dood en van het Christendom. Dit waren geene gewone, maar bovenal groote en geheel eenige feesten, waarvan de werking ook eene buitengewone zijn moest. Niet slechts om te leeren, te stichten en te vertroosten was ik opgetreden, maar om diep te treffen, het gemoed te ontvonken en tot heilige geestdrift te verheffen. Ik moest eenen gemoedelijken, krachtigen en verhevenen toon aan-

slaan; dat eischte de stemming van mijn hart en zoo wilde het de bestemming van deze feesten. Kent Gij, (. . . . . . .) — zulke oogenblikken van heilige ingenomenheid? Kent Gij ze niet, nu dan kunt Gij ook niet over de voortbrengesels van die stemming oordeelen; maar ik verzeker u, voor geenen prijs ter wereld wilde ik, dat ik ze niet kende. —

Het werkje draagt voor het overige weder onmiskenbare blijken van des schrijvers grondige geleerdheid; mogt hij die verder aanwenden tot den opbouw van wetenschappen en Godsdienst, en ons niet onwillekeurig doen denken aan het *tantae celestibus irae.* S.

IV.

1. *Paroles d'un Croyant* par L'ABBÉ LAMENNAIS. 12°. La *Haye*, chez G. Vervloet, Libraire. 1834.
2. *Wederwoorden van een' Geloovigen*, door ELEAZAR ORTOLAN. *Zalt-Bommel*, bij Johan Noman en Zoon. 12°. 1834.
3. *Antwoord van een Christen op de woorden van een Geloovigen*, door den Abt BONTAM. 12°. *Breda*, bij T. P. Sterk. 1834.

I. Van dit verschijnsel van onzen tijd bestaan twee korte Fransche recensien, welke wij overnemen; de eerste is van MICHAUD, aan wien de letterkunde eene algemeene Biographie van beroemde mannen, eene verhandeling over de kruistogten, en een gedicht: *le prins temps d'un proscrit*, verschuldigd is; deze de aankondiging van de woorden des geloovigen LA-

MENNAIS vernemende, zegt: *Il sera beau* 1793 *faire ses pâques.* De tweede is van den niet minder beroemden Hoogleeraar ROIJER COLLARD, *c'est du Babeuf prêché par Isaïe.* Een scheikundige, zegt men, heeft deze woorden des geloofs opgelost, er het zuurachtig, gezwaveld waterstofgas-water ingedruppeld, en dadelijk eenen gelen neêrslag zien geboren worden, vervolgens dit praecipitaat in eenen ijzeren lepel verhit, en dadelijk openbaarde zich door het geheele laboratorium een verbazende knoflook-reuk.

Als tegengiften zijn ons N. 2 en 3 gezonden; het eerste stuk is in denzelfden toon en vorm als de woorden zijn, en de schrijver heeft die zeer geestig nagebootst; op de zulken, op welke de hoogdravende, ingewikkelde, met bloemen en sieraden opgeladene, bij wijlen hoog dichterlijke woorden, door de verzilvering, eenigen invloed gemaakt hebben, zullen deze tegenwoorden, op dezelfde wijze bereid, insgelijks werken. Des echter wint het de Abt LAMMENNAIS in welsprekendheid en poezy van zijnen tegenschrijver; maar deze is duidelijker en verstaanbaarder: het werkje is keurig uitgevoerd en fiks vertaald.

Het tweede Antidotum, N. 3, is eene doorloopende beoordeeling van de woorden des Geloovigen in eenen goeden geest geschreven, en verdient, indien men eenmaal de LAMMENAIS gelezen heeft, de overweging van den Christen. Wij hopen, dat de uitgever door een goed debiet zich beloond mag zien en getroost zijn, dat de vertaling van het werk, tegen welk

BONTAMS geschrift gerigt is, bij hem niet is verschenen, schoon door hem aangekondigd.

Zoude het geene speculatie zijn, om de Historie der geloovige Samaritane door FRANS BALTUS in het Fransch te vertalen en uit te geven?

Men bedreigt ons met meer wederleggingen, waarschijnlijk zal de Geloovige niet zwijgen. Wij gelooven, dat zij, die dit alles lezen, wel ondervinden zullen, hetgeen geschreven staat in het boek van ELEAZAR, het tweede kapittel, het laatste vers:

« Op eenmaal ging het licht der lamp uit, hetwelk « de zaal verlichtte, en de zeven menschengedaanten « verdwenen in de duisternis, en scheidden in don- « kerheid van een. »

P. S. SCHULL.

V.

Dichtstukjes van J. PENON. Te *Groningen*, bij J. Oomkens. 1834.

« *Wir Vögel singen nicht egal*, » deze woorden van CLAUDIUS plaatst de Dichter als motto voor zijn bundeltje; het herinnert ons aan VAN LENNEP'S: *Elk zijn wijs*. Hetzelve is opgedragen aan den Hoogleeraar LULOFS, uit dankbaarheid. In het bescheidene voorberigt herinnert de dichter aan de menschkundige woorden van JEAN PAUL, « *Wenn Jemand* « *bescheiden bleibt, nicht beim Lobe, sondern beim* « *Tadel, dann ist er's.* » —

Wij zien geene reden om in dezen des jeugdigen dichters bescheidenheid bijzonder op de proef te stellen. De versjes, bijna een vijftigtal, zijn deels

vertaald, deels navolgingen, deels oorspronkelijk; er ligt over alle een Duitsche gloed en tint. De vertalingen zijn meest niet ongelukkig geslaagd; ook de oorspronkelijke lazen wij met genoegen; onder deze zijn er echter verscheidene, welke ons minder geacheveerd voorkwamen, en ongetwijfeld in later dagen door den Dichter zullen worden voltooid.

Wij geven, tot eene proeve van des jeugdigen Dichters waarlijken aanleg voor poëzy, zijne regelen op het veelbesproken en veelbezongen onderwerp:

VAN SPEIJK.

De wind blies hevig uit het West
En joeg de golven op;
De vloot ter zee voor *Antwerp's* vest
Had vlag en zeil in top.

De boot geschokt en overmand,
Door wind en storm vermast,
Stuift pijlsnel naar den oeverkant
En jaagt in 't slijk zich vast.

De muiter juicht met helschen lach,
En naakt met woest geweld;
Bespringt het dek, en eischt de vlag,
En wint al meerder veld.

Daar dondert man en boot omhoog!
't Vliegt al in laaijen brand.
Het water spat ten wolkenboog;
«Van speijk!» weêrgalmt het strand.

Wanneer om middernacht de maan
Het golvenvlak beschijnt,
Blikt vaak een geest den scheepling aan,
En wenkt hem en verdwijnt.

Indien de Dichter — maar waarom zouden wij hem wenken geven; de door hem zoo geachte en beminde leermeester zal hem buiten kijf den eenigen, den koninklijken weg wijzen, welke hem eenmaal brengen zal aan de bron, welke SCHILLER, HÖLTY, GÖTHE, CLAUDIUS, WAHLMAN, CHAMISSO, VOSS en UHLAND laafde, en bij den hoefslag, waar ook HOOFT, POOT, BILDERDIJK, TOLLENS en SPANDAW vertoefden, om *zijne* plaats te nemen in het koor van zoo vele zangers, die wel niet eender en elk op zijne wijze, maar toch allen onze luisterende ooren geboeid hebben aan hunne toonen, en welke ons herinnerden aan de zusters van den zoon van APOLLO: verscheiden maar één. *Φ. μ.*

VI.

Verhandeling over het Moederkoorn, deszelfs hoedanigheden, oorzaken, waren aard, uitwerkselen op dieren en het menschelijk ligchaam, in den gezonden toestand, alsmede deszelfs werkingen als Geneesmiddel, door S. J. GALAMA, *Stads Medicinae et Artis Obstetriciae Doctor* te *Sneek*, *Lid van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen* te *Haarlem*, *van het Provinciaal Utrechtsche Genootschap en van het Genootschap: Vis Unita fortior* te *Hoorn*. *Groningen*, bij J. Oomkens. 1834. groot 8º.

Wanneer het getal van proeven en waarnemingen, omtrent het een of ander voorwerp zoo groot is, en de gemaakte gevolgtrekkingen zoo uiteenloopende, ja zelfs tegenstrijdig zijn, als zulks met betrekking

tot het Moederkoorn het geval is, dan voorzeker wordt het tijd, om alle die verschillende denkbeelden te vereenigen, aan elkander te toetsen en, kan het zijn, eene algemeene slotsom op te maken.

Ook de Haarlemsche Maatschappij der Wetenschappen begreep zulks en verlangde, in haar Programma van het jaar 1830, eene korte opgave zoo van alles, wat omtrent dit middel wel bewezen is, als van datgeen, wat nog nadere bevestiging vereischt. De schrijver van bovengenoemde verhandeling zond, in November 1831, bij gemelde Maatschappij, eene proeve ter beantwoording in, en was zoo gelukkig van het zilver eermetaal daarvoor te ontvangen; wat echter de reden zijn moge, dat de Maatschappij zelve het bekroonde stuk niet in het licht, maar aan den schrijver terug gaf, zulks is ons onbekend; maar dit echter mogen wij vrij veronderstellen, dat namelijk, die vertraagde publiekmaking het werk zelve in waarde heeft doen toenemen, dewijl de schrijver zelf getuigt, dat hij, nog na de inzending van zijne proeve, onderscheidene belangrijke werken leerde kennen.

Ook ROBERT, Dr. te *Marburg*, heeft eene *Monographie* over het Moederkoorn geschreven, en in het Magazijn van RUST (Band XXV.) bekend gemaakt; maar, ofschoon het praktisch geneeskundig deel daarvan in het praktisch tijdschrift van de Heeren MOLL en ELDIK (zevende jaargang, bladz. 331,) is vertaald geworden, zoo gelooven wij toch, dat een afzonderlijk werk over dit ziekelijk produkt

van de Rogge en sommige andere graansoorten niet overbodig moet gerekend worden, maar meenen, integendeel, dat wij den schrijver onzen dank verschuldigd zijn voor de naauwkeurigheid, waarmede hij deze zaak behandeld heeft.

Het geheel is verdeeld in drie Hoofddeelen. Het eerste handelt over de hoedanigheden, de oorzaken en den waren aard van het Moederkoorn. Hierbij wordt hetzelve vergeleken met andere, bij de granen en grasplanten meest voorkomende ziekten, en aangetoond, dat het noch de roest, noch de brand, noch het zoogenaamde uitwassen van het graan is. De uiteenloopende denkbeelden omtrent den waren aard en de wijze van ontstaan. worden tot drie hoofdgevoelens gebragt, namelijk, het Moederkoorn is eene ziekelijke gedaanteverwisseling van het zaad zelve, waarbij dan aan het denkbeeld van insektensteken gedacht wordt; of het is een ontaard vruchtbeginsel; of het is eene plant op zich zelve, eene zwam; welk laatste denkbeeld wordt aangenomen.

Het tweede Hoofddeel handelt over de uitwerkselen van het Moederkoorn op dieren en op het menschelijk ligchaam in den gezonden toestand. Vooreerst vindt men alhier een overzigt van de op menschen en dieren genomene proeven, vervolgens eene opgave van de epidemiën van beide soorten van kriewelziekte, terwijl eindelijk, als slotsom, wordt vastgesteld, dat het Moederkoorn, onder het voedsel gemengd, wel ziekelijke toevallen veroorzaken kan, en als zoodanig tot het ontstaan der kriewelziekte

kan bijdragen, doch niet volstrekt gevorderd wordt om deze ziekte te doen ontstaan, maar dezelve ook door andere oorzaken kan worden te weeggebragt.

Het derde Hoofddeel, *eindelijk*, handelt over de werkingen, die men van het Moederkoorn, als geneesmiddel, heeft waargenomen. Deze werkingen zijn vele, ja zelfs, tot tegen tusschenpozende koortsen, heeft men hetzelve werkzaam bevonden, hetgeen echter, naar onze gedachten, bewijst, dat men te veel van hetzelve heeft willen hebben, zoo als zulks het lot van de meeste krachtige geneesmiddelen is; wij vinden het alzoo zeer doelmatig, dat de Schrijver, als slotresultaat, de voornaamste geneeskundige eigenschappen van dit middel, benevens de voor- en tegenaanwijzingen voor deszelfs aanwending opgeeft, en waaromtrent het ons aangenaam is te mogen zeggen, dat zijne gevoelens juist overeenstemmen met die, welke Recensent, hoewel niet openbaar, maar in bijzondere kringen, meer dan éénmaal beleden heeft. K.

VII.

De Oosterling, N°. 2. Te *Kampen*, bij K. van Hulst. 1834.

Het gunstig oordeel, door REFERENT in het III D. I stuk, bladz. 141, over het eerste Nommer van dit tijdschrift, bij uitsluiting toegewijd aan de verbreiding der kennis van *Oostindiën*, geveld, vond hij zich in gemoede verpligt te herhalen, bij de verschijning van het tweede stuk.

Hetzelve vangt aan met belangrijke geographische en statistische bijzonderheden nopens de *Preanger-landen* op het eiland *Java*, welke vervolgd zullen worden, en, onzes erachtens, volkomen in den geest van dit tijdschrift geschreven zijn.

Het Iets over het eiland *Sumatra* wordt in dit stuk beeindigd; voor de geologie is dit een hoogst merkwaardig land, en verdiende door eenen HUMBOLD te worden bezocht; misschien zoude een naauwkeurig onderzoek kunnen leiden, om de daadzaken te vermeerderen, welke eenmaal ons brengen moeten tot iets beters dan hypothesen over de vorming en den bouw der aarde te leveren. Wij vinden onder de aanteekeningen van dit stukje, behalve die van RADEMACHER, eene verhandeling van D. JACK aangehaald; terwijl de bergketenen van dit eiland bereids zijn behandeld door den onvermoeiden RAFFLES en den schrijver van het onderwerpelijk stukje, die insgelijks met geen onkundig oog de orographie heeft aangestipt. Er is dus voorgewerkt, en wij wenschen in het belang der wetenschap, dat, zoo al niet een HUMBOLD, ten minste een SCHRAUDER, en mogt het zijn een vaderlandsch Natuurkundige, het aangegevene spoor vervolge. —

Of wij eene goede ruil gedaan hebben, de Westkust van *Sumatra* tegen *Malakka* met onze goede buren, vrienden en bondgenooten, de Engelschen, is eene moeijelijke vraag; de schrijver van dit stukje zegt « neen, » RAFFLES zeide « ja. » Diens levensbijzonderheden, in het eerste Nommer aangevangen,

worden hier vervolgd en besloten in den onpartijdigsten zin; hij wordt niet verzwegen, de schandelijke raad, welken RAFFLES den Sultan van *Palembang* gegeven had, om alle Hollanders van kant te maken, en zijne verdediging, dat de zin des woords *afmaken* in het Maleisch eene dubbelzinnigheid oplevert, welke door den Sultan in den verkeerden zin is opgevat en uitgevoerd, bewijst tegen het karakter van den Brit, die niet eens den moed had den moord te bevelen, maar innig wenschte, dat dezelve geschiedde; honderd en tien personen zijn de omgebragte slagtoffers geweest van 's mans dubbelzinnige uitdrukking in eenen brief, welke thans in goede handen schijnt te berusten, en als een gedenkstuk van Britsche trouweloosheid bewaard wordt.

Dr. ARNOLD wijdde aan RAFFLES de *reuzenbloem*, op eene zijne vroegste reizen naar de binnenlanden door hem ontdekt, *de Patma*, welke zeven palmen omtreks en zeven ponden gewigts heeft. De Hoogleeraren BLUME en BREDA hebben dezelve beschreven en afgebeeld in de *Flora Javae.*

RAFFLES overleed op een klein landgoed te *Handon* den vijfden Julij 1826, daags vóór dat hij zijn vijf en veertigste levensjaar bereikt had. De wetenschappen hebben zeer veel verloren aan den rusteloozen man; maar voor ons Hollanders bestaat er geene reden eene bedevaart naar zijn graf te doen: *requiescat in pace!*

Nopens het eiland *Bali* komt een uitvoerig en wel geschreven verslag voor; het zijn rare heeren,

die Balinezen, zij verbeelden zich vrij wat meerder te zijn dan de Europeanen; nu dit kan er door, maar zij zijn verbaasd onbeleefd, en zoo onbekend met het regt der volken, dat zij vaak den gezant bij het pand van den rok vatten, om het naaisel te beschouwen, of zijn vest open doen om de voering te zien, ja hem noodzaken zijne laarzen uit te trekken, om te weten, hoe er zulk eene laars van binnen uitziet, en voor de moeite van hun dit getoond te hebben, lagchen zij u uit. Het zoude R. verwonderen, indien zij den schrijver van dit stuk niet geducht geplaagd en moeijelijk gemaakt hebben; het is nog blijkbaar in 's mans verslag, en bijzonder in zijnen voorslag, om in een paar honderd praauwen de geheele bevolking, *volens nolens*, naar *Java* over te brengen, tevens de Vorstelijke familie met een klein gevolg en dito pensioen naar de Molukken te vervoeren, en dan eens te proberen, of er met den grond iets uit te voeren zijn zoude.

In dit Nommer komen twee tabellen voor, aantoonende de waarde van den jaarlijkschen in- en uitvoer van 1823—1832; voorts uitgewerkte boekaankondigingen, de Dissertatie, namenlijk, van MEIJER: *de Commercio et intimae administrationis forma, possessionum Batavarum in India orientali*, apud ZWEESAARDT, *Amst.* 1833, en het Handboek der laag-Maleische taal, door den, wegens zijne in het vak doorknedene bekwaamheid, bekenden Heer ROORDA VAN EISINGA, en eindelijk eenig mengelwerk, waar uit wij overnemen de volgende Javaansche spreuken.

JAVAANSCHE SPREUKEN.

« Al wie den verstandigen hoogacht, heeft zijn aandeel in die achting; al wie den slechten van verstand en hart hoogacht, belet denzelven om zich voor hem te verootmoedigen.

Al wie zich in acht neemt voor hetgeen te duchten is, zal vele gevaren vermijden.

Al hetgeen de verstandige op heden kan verrigten, stelt hij tot morgen niet uit.

Al wie de wereld najaagt, is gelijk aan hem, die zijnen dorst met zout water tracht te lesschen; hoe meer hij drinkt, hoe dorstiger hij wordt.

Het leven is schitterend en snel als de bliksem, het graf donker en langdurig als de op denzelven volgende duisternis.

Al wie iets zeggen wil, moet overwegen of het ook ongaarne door een ander gehoord wordt, en zulks bevroedende, liever zwijgen, ten einde niet meer na- dan voordeel te bewerken.

Men moet spreken voor hen, die het goede van het kwade weten te onderscheiden, omdat zij alleen het nuttige uit het gesprek trekken.

In tegenwoordigheid van den onverstandigen is het voorzigtig te zwijgen.

De onverstandige zoekt zich door drift te redden, de verstandige door redenering.

De wijze berekent de waarschijnlijke uitkomst zijner handelingen, de dwaze handelt zonder te denken. »

(Uit een oud handschrift.)

Indien onze aanbeveling den verdienstelijken verzamelaar iets kan baten, dan verklaren wij dit tijdschrift van den Heer J. OLIVIER te zijn overeenkomstig met het gewigtig doel, en wij wenschen bij herhaling den schrijver lust en moed, en den uitgever een hem ruim schadeloosstellend debiet. *pp.*

VIII.

Lierzang op Hollands Jubelfeest, den 24 Augustus, 1834, door G. A. C. W. MARQUIS DE THOUARS. Te *Amsterdam,* bij L. van der Vinne. 1834.

De dichter heeft met fiksche hand van zijne lier den lof des geëerbiedigden Vaders des Vaderlands bezongen, den Hemel het voor het vaderland zoo dierbaar leven verlenging afgebeden: zulke toonen, zulke wenschen vonden weerklank in aller harten. Het vers verscheen op den jubeldag zelven, een dag van gebed, van dank en van vreugde, en alzoo geen dag van bekrompene kritiek.

Dordrecht, P. S. S.
24 Aug. 1834.

IX.

Verjaargroete aan den Wel-Edelen Heer J. VAN WIJK, ROELANDSZ., door P. H. GALLÉ. Te *Kampen,* bij W. J. Tibout. 1831.

Dit gelegenheidsvers, gemaakt den 8 Januarij 1831, verjaardag van den verdienstelijken onderwijzer, den bekwamen VAN WIJK, ROELANDSZ., is zijn oorsprong verschuldigd aan de dankbaarheid van eenen zijner leerlingen; het ontbreekt dit vers aan geene vinding;

er zijn zeer goede regels in, en wij wenschen, schoon wat laat, trouwens hetzelve is ons eerst zeer onlangs gezonden, den verjaarden gezondheid en levenslust toe, en tevens den welmeenenden Dichter vooruitgang op den weg naar den Pindus. Ψ.

X.

Kritiek van het tijdschrift: de Vaderlandsche Letteroefeningen N°. 2. Te *Zwolle,* bij J. Zeehuizen, Jr. 1834.

De Vaderlandsche Letteroefeningen is de naam van een bekend en achtenswaardig tijdschrift, minder omdat hetzelve, zoo als het ergens heet, vijfenzeventig jaren telt; maar om dat de Redactie, over het algemeen, in eenen Vaderlandschen zin, de geestvruchten van den Nederlandschen bodem aankondigt en beoordeelt.

Maar bijwijlen is zich de Redactie niet altijd gelijk gebleven, en dit ook vijfenzeventig jaren achtereenvolgende te vorderen van een tijdschrift, is bijna boven het menschelijke; daar en boven heeft dit tijdschrift den geest van zijnen tijd niet geleid, maar gevolgd; en daar die geest uit den aard zeer inconsequent is, moest het tijdschrift, wilde het lezers vinden en behouden, en zich aan het hoofd der kritiek plaatsen, insgelijks zeer inconsequent zijn; des echter mag men over het algemeen aan de Letteroefeningen verdiensten en onpartijdigheid niet ontzeggen, behalve in zulke gevallen, waar het de beoordeeling geldt van de schriften van personen, welke insgelijks

de critiek behandelden in de overige beoordeelende tijdschriften, als wanneer men op geene gunstige recensie te rekenen had, en ook dan, wanneer er schriften te beoordeelen waren van medearbeiders of vrienden der Letteroefenaars, als wanneer de pen der Redactie in honigzeem gedoopt was. Wat het Mengelwerk betrof, hierop valt minder te roemen; met uitzondering van eenige oorspronkelijke stukken, welke later bijzonder uitgegeven zijn, is hetzelve meestendeels zamengesteld uit vreemde journalen, en niet altijd met kennis van zaken. De bijdragen in poëzy zijn meest stukken van groote verdiensten, en vaak door onze beste dichters geleverd.

Zie daar in opregtheid mijn gevoelen over dit Vaderlandsch tijdschrift!

In de Letteroefeningen voor 1834 N. 2, wordt verslag gegeven van het werkje: *Iets aan en over* J. L. NIJHOFF, *Predikant te Gouda*, door G. H. VAN SENDEN, op eenen scherpen, onvoegzamen toon, voor welken, bij het niet onderteekenen van dit verslag, de Redactie aansprakelijk en schuldig is.

Dit heeft gelegenheid gegeven tot het doen ontstaan van een tijdschrift, bij uitsluiting gewijd aan de critiek van de Vaderlandsche Letteroefeningen, waarvan bereids twee numero's verschenen, en door den Uitgever ons gezonden zijn. De Recensie van deze doorloopende Anticritiek is voor ons, die zelve een beoordeelend tijdschrift redigeren, eene eenigzins delicate taak; personeel hebben wij van de

Letteroefeningen nu en dan eene schampscheut gehad *), welke wij dan eens geriposteerd, dan weder hebben laten liggen; wat onze medearbeiders betreffen, deze zijn mans genoeg om de Redactie der Letteroefeningen te wederleggen, of wijs genoeg bij wijlen de schouders op te trekken en te meenen: *transeat cum caeteris!*

Wij vinden er voor de letteroefenaars eene eer in, dat men tegen hen eene bijzondere critiek rigt, of zij nu wel doen die critiek niet te beantwoorden, of er alleen tegen te rijmen is eene vraag, welke wij ontkennend beantwoorden. De beide Numero's der critiek van ALETHOPHILUS dragen onmiskenbare blijken van door bekwame handen, en opgewassen tegen de Letteroefenaars, te worden geschreven, en zij voeren punten aan, welke de eer der wederlegging verdienen; wij willen dezelve niet ophalen, zij voeren er ook aan, welker antwoord de Redactie der Letteroefeningen niet moeijelijk zoude vallen; ook dit is onze taak niet, misschien zegt wel de Redactie: *non defensoribus illis.*

---

*) Zoo heb ik niet geantwoord, bij gelegenheid, dat de Letteroefeningen mij, bij het roemen van eenen versregel van den Marquis de Thouars te kennen gaven, dat Collega SCHULL had moeten weten, dat die geprezene regel voorkwam bij TOLLENS. Het was mogelijk, dat ik dit niet wist; maar indien ik dit eens geweten had; indien ik langs dien weg den Dichter eens opmerkzaam had willen maken op zijn plagiaat, zonder hem aan de kaak te stellen? — Die de kunst verstaat, beschaamt zijn meester niet! S.

Mogt, dit wenschen wij, deze strijd dienen tot uitbreiding van eene goede critiek; mogten alle bitterheid, beleediging en gewaagde onderstellingen wijken voor de zucht, welke alle ware beoefenaars der letterkunde en wetenschappen, en ook ons bezielt, die slechts nu en dan eenen bouwsteen aanbrengen, om den tempel der vaderlandsche letterkunde zoo luisterrijk mogelijk op te trekken.

P. S. SCHULL.

XI.

Welmeenend woord aan de Verdedigers des Vaderlands, die met onbepaald verlof reeds zijn terug gekeerd, en daar naar verlangend uitzien, door den Schrijver der *Brieven van eenen vader aan zijnen zoon, onlangs in krijgsdienst getreden*. Te *Utrecht*, bij J. G. van Terveen en Zoon. 1834.

De Schrijver, wiens eerste werkje van dezen aard, door ons aanbevolen in deze Bijdragen, II Deel, bladz. 387, en door andere tijdschriften met lof is vermeld, heeft zich aangespoord gevonden, om op denzelfden toon de teruggekeerde verdedigers onzer haardsteden, en welke verlangend naar hunnen terugkeer uitzien, welmeenend aan te spreken. Hij dankt en looft den Alzegenaar voor hunne behoudene aankomst; hij maakt hen opmerkzaam, dat de overgang van het woelige, en echter soms zoo onledige krijgsmansleven, tot het stille, en echter soms zoo bezige burgerbestaan, overweging verdient; dat het gepast zoude zijn, om bij die eerste stappen weder in den

burgerkring na te denken, en zich zelven te beproeven, dat vooral het gevoel van Christelijke dankbaarheid niet onopgewekt blijve, maar dat het pligtmatig is, geene van Gods weldaden te vergeten; dat het pligt is, het verzuimde en vervallene, gedurende de afwezendheid, met kracht weder te herstellen, van het verkeerde en zondige, in de dienst bedreven, God vergiffenis te vragen om des Heilands wil, en praktisch zich toe te leggen op huiselijke deugden, zonder echter de volharding uit het oog te verliezen, en het aankweeken van vaderlandsch gevoel en voorbereid te blijven, om, wordt het gevorderd, het zwaard weder aan te gorden voor den koning en de regten van onzen grond. Maar men leze dit in het stichtelijk werkje zelve, en met dezelfde ruimte, waarmede wij des Schrijvers voormalige brieven dengenen aanrieden, tot welke dezelve gerigt waren, bevelen wij ook dit geschrift der talrijke menigte aan, voor welke de verdienstelijke Schrijver zijn werk bestemde. Vermeende hij bevorens de aanbeveling eens beroemden Hoogleeraars te behoeven, en nu onder eigene vlag maar ongenoemd in zee te kunnen steken, wij vertrouwen, dat, hij verder iets uitgevende, veilig zich noemen kan, slechts zijne antecedenten ons herinnerende. S.

XII.

Handboekje bij het onderwijs in de wiskundige aardrijksbeschrijving enz., door J. VAN WIJK, ROELANDSZ. Eerste stukje. Te *Kampen*, bij W. J. Tibout.

Het ontbreekt zeker aan geene handleiding voor

het gebruik van de aardglobe, maar dezelve zijn te groot, te omslagtig voor den leerling; en echter is zoodanig eene handleiding eene behoefte, om tot de kennis van de globe te geraken. De aardrijkskundige VAN WIJK en anderen gevoelden dit gemis bij hunne lessen, en bij het niet vinden van beknopter handleiding sloeg de ervaren meester zelf de handen aan het werk, en schreef het onderwerpelijk stukje, hetwelk wij na een opzettelijk onderzoek vermeenen, dat aan deszelfs oogmerk en doel zal beantwoorden. Het behandelt, na de voorafgaande kundigheden te hebben aangewezen, zeven en zestig onderscheidene werkstukken, welke, indien dezelve door den leerling worden beoefend en uitgewerkt, ongetwijfeld moeten leiden tot aanmerkelijken voortgang in de wetenschap. Wij wenschen den kundigen man lust en kracht tot voortzetting van dit werkje, en wij durven den uitgever, ook zonder onze aanbeveling, vleijen met een goed debiet van deze voortreffelijke handleiding tot een belangrijk deel van eene der gewigtigste wetenschappen. P.

XIII.

De Abt. Een tafereel uit den tijd van MARIA STUART, door WALTER SCOTT, uit het Engelsch. Twee deelen, postformaat. Te *Nijmegen*, bij J. F. Thieme. 1834.

Bij de vermelding van dezen Roman van den Grooten Bekende, den eersten, welken men ons ter beoordeeling heeft gezonden in deze Bijdragen, zou-

den wij, ingevolge onze belofte en gewoonte, verpligt zijn iets over de levensbijzonderheden en geschriften des beroemden Schrijvers en Dichters vooraf te zeggen, of acte te nemen van ons voorbehouden tot zoodanig berigt, in stede daarvan verwijzen wij onze lezers tot het werkje van NAYLER, *Life and Writings of* WALTER SCOTT, in 1833 te *Amsterdam* uitgekomen, en aan den Schrijver van *den Pleegzoon* opgedragen, of tot het meer uitgebreide geschrift van zijnen schoonzoon LOCKHORST, *The Life of Sir* WALTER SCOTT, van hetwelk Ds. GEORG NICOLAS BÄRMAN ons eene Hoogduitsche vertaling in vier à vijf banden bespreekt.

In de *Revue de Paris* van 1833 komt veel over dezen vruchtbaren Romanschrijver voor. In eene der voorredenen, ik herinner mij niet van welke zijner in het Nederduitsch vertaalde Romans, vindt men een verslag over onzen Schrijver, terwijl in de laatste uitgave zijner Romans algemeene en bijzondere inleidingen en voorredenen gevonden worden, rijk in biographische en kritische bijzonderheden, uit de pen zelve des veel besprokenen mans.

Wij hebben des echter gemeend aan onze gewoonte te moeten getrouw blijven, en alzoo is ons wonder wel te stade gekomen *het Iets over* WALTER SCOTT, *door den Heer* A. KIST, EZ., hetwelk wij ons veroorloofd hebben in het mengelwerk onzer bijdragen te plaatsen, en waaraan wij in dezen ons refereren.

De Abt is een tafereel uit de jammervolle dagen

dier Koningin van *Schotland*, wier geheel leven een zamenweefsel van rampen geweest is, door welker floers hare schoonheid uitblonk, als de maan in eenen stormachtigen nacht; van de ongelukkige MARIA STUART, tijdens hare gevangenschap op het kasteel *Lochleven*, hare ontsnapping, na den verloren veldslag bij *Langside*, en hare overkomst in *Engeland*, omstandigheden, welke wij bij den beoefenaar der geschiedenis veronderstellen mogen bekend te zijn.

De geschiedenis der volken heeft weinig zulke echt tragische karakters opgeleverd als deze vrouw en Koningin; in onze Gravin JACOBA vond, zij wat schoonheid en hartstogtelijkheid van velerlei aard, hoon, laster, verguizing, strijd met hare onderdanen aangaat, veel gelijkends; ongetwijfeld echter is het karakter van MARIA vorstelijker. De schrijver van den Abt zegt dat « haar gelaat en voorkomen zulk eenen « diepen indruk op de verbeelding hebben gemaakt, « dat het zelfs na verloop van bijna drie eeuwen on- « noodig is, om den onkundigsten lezer de treffende « trekken te herinneren, die eene schoonheid ken- « merkten, welke onze denkbeelden van het majes- « tueuze, het bevallige, en schitterende schijnt te « vereenigen, en ons doet twijfelen, of zij meer de « koningin, de schoone of de volmaakte vrouw aan- « duidt. Wie is er, die, bij het bloote noemen van « haren naam, hare gedaante niet voor zich ziet, hem « gemeenzaam, als die der beminde zijner jeugd of « de geliefde dochter zijns ouderdoms? Zelfs zij, die

« zich genoopt gevoelen, om alles of veel te gelooven
« van datgene, wat hare vijanden haar te laste heb-
« ben gelegd, kunnen zonder weemoed niet denken
« aan haar uitwendig voorkomen, dat alles behalve
« de zwarte misdaden uitdrukte, waarvan men haar
« bij haar leven beschuldigde, en die nog altijd hare
« nagedachtenis bezoedelen of althans haren roem
« benevelen. Het voorhoofd, zoo open en vorstelijk,
« de wenkbraauwen, zoo regelmatig en bevallig,
« wier regelmatigheid vrij bleef van koudheid en stijf-
« heid door de uitdrukking der lichtbruine oogen,
« die zij overschaduwden, en die duizend dingen
« schenen te verhalen, de neus, met al hare *Griek-*
« *sche* juistheid van omtrek, de mond, zoo net
« geëvenredigd, zoo vriendelijk gevormd, als ware
« hij bestemd, om niets dan aangename dingen te
« zeggen, de gekuilde kin, de statige zwanenhals
« vormen eene gedaante, wier wedergade wij niet
« weten, dat ooit in die hooge klassen der wereld
« heeft bestaan, waar de speelsters, zoowel als de
« spelers, algemeene en onverdeelde aandacht wek-
« ken. Het doet niets ter zake, of men zegt, dat
« de portretten, welke er van deze merkwaardige
« vrouw bestaan, elkander niet gelijk zijn; want bij
« het onderlinge verschil bezitten algemeene trekken,
« welke het oog terstond erkent, als behoorende
« aan het beeld, dat ons voor de gedachten stond,
« toen wij hare geschiedenis voor de eerste maal
« lazen, en dat versterkt is geworden door de on-
« telbare platen en schilderijen, die wij er van ge-

« zien hebben. Indedaad, wij kunnen er geene aan-
« schouwen, zonder te zeggen, dat de koningin
« MARIA wordt bedoeld, hoe slecht de uitvoering
« ook moge zijn; en het is geen gering bewijs voor
« de magt der schoonheid, dat hare bevalligheden
« het voorwerp zijn gebleven, niet alleen van be-
« wondering, maar ook van vurige en ridderlijke
« belangstelling, na verloop van zoo vele jaren. Wij
« weten, dat zelfs de hevigste van hen, die in la-
« tere dagen MARIA's karakter uit een ongunstig
« oogpunt hebben beschouwd, smachtte, gelijk de
« beul, voor dat zijne treurige taak was verrigt, om
« de schoone hand van haar te kussen, op wie hij
« zijn gruwzaam werk moest volvoeren.

De Abt is, in zekeren zin, een vervolg van het Klooster, insgelijks een Roman van SCOTT; maar geen der bestgeslaagde, en welken de schrijver heeft willen corrigeren, door taliter qualiter, er den voor ons liggenden Roman aan te knoopen. Indien wij ongeveinsd voor ons gevoelen uitkomen, dan is, onzes inziens, des schrijvers doel mislukt, ten minste wat het eerste deel van den Abt betreft, hetwelk ons weinig belangrijk voorgekomen is, en bijna geheel moet strekken, om de geschiedenis van MARIA STUART te knoopen aan de geschiedenis van het Klooster, een Roman, welken de vertaler minder waardig keurde, om in een Nederduitsch kleed te worden gestoken. Wij erkennen met den vertolker, dat er in den Abt verscheidene tafereelen en trekken voorkomen, welke den meester in het Romandicht

verraden, en getuigen van de geschied- en menschkundige blikken, welke de vermaarde schrijver in de maatschappij wist te slaan. Maar hij zal ons toegeven, dat hij die *traits de maitre* minder en zeldzaam in het eerste deel, dat weinig meer is dan een zeer gewone familieroman, zal gevonden hebben.

In dat eerste deel wordt door den hond WOLF een kind gered, hetwelk door eene adelijke vrouw is aangenomen als haar paadje; door de intrigues der bedienden uit het kasteel verwijderd, wordt de knaap, met Roomsche gevoelens geimbueerd, nu en dan protestantsche lessen, als midden onder protestanten opgevoed, ontvangen hebbende, eindelijk bekend met zijne Roomsche betrekkingen, bestaande in eene geestdrijvende grootmoeder, eene bevallige maagd uit het geslacht van *Seyton* en den geheimzinnigen Abt BONIFACIUS, welke laatste eene der min bemerkte, echter belangrijke veêren in het raderwerk dezer geschiedenis wordt; deze knaap, ROLAND AVENEL, is de spil, om welke zich het geheel wentelt.

Wij zullen onze lezers met het overige personeel van deze geschiedenis niet behoeven bekend te maken, indien zij dezen Roman gelezen hebben, of lezen zullen, en zoo zij dit niet voornemens zijn, zoude hun de dorre schets weinig baten; wat alzoo de aankondiging betreft, hieraan is voldaan, aanbeveling behoeft een werk van WALTER SCOTT naauwelijks, en wij gaan over tot onze aanmerkingen op het geheele werk, als wanneer wij hier en daar nog wel eenen persoon zullen ontmoeten, in onze Nomen

slatuur van hier boven, als minder belangrijk, niet opgenomen; bij voorbeeld, den protestantschen, ijverenden Predikant, volkomen geteekend, en met de echte kleur gemaald, ook wat diens welsprekendheid betreft in den stijl dier dagen; eene wedergade van zoodanige geestdrijvende taal vinden wij in den mond van MAGDALENA GRAEME, de grootmoeder des geredden drenkelings, op welke wij echter in bedenking geven, of de stijl wel echt Roomsch is; het ontbreekt zeker niet aan Latijnsche uitdrukkingen der Vulgata; maar de aanhalingen uit de bijbelsche geschiedenis zelve komen ons althans vóór op eene wijze aangebragt, zoodanig als de Roomsche geestelijkheid zelden gewoon is.

Het zeventiende Hoofdstuk met het motto uit BURNS:

EDINA! *Schotlands* liev'lingsplaats,
Ik groet uw' vorstenpraal.
Ach, vroeger klonk der wetten stem
Van uit uw' koningszaal!

bevat eene meesterlijke beschrijving van het oude en vermaarde *Edimburg*, SCOTTS geboortestad, in de dagen van MARIA STUART, uit den mond van eenen jongeling, onbekend met stedepracht, gewoel en gejoel. Wij weten dat SCOTT een liefhebber is van motto's; maar niet altijd zijn dezelve zoo wel gekozen, als die aan het hoofd van dit hoofddeel; in dezen Roman althans komen er verscheidene voor uit onbekende, oude tooneelspelen, ja er zijn er welke, indien wij hier het werk van een' minder opregt schrijver behandelden, wel eens zouden doen geloo-

ven, dat zij van eigene fabriek waren, en die voor quasi certificaat van origine een oud tooneel- of treurspel of dicht ten onderschrift hebben.

In het tweede deel wordt de gevangene koningin, MARIA STUART, ons meer dadelijk voor de oogen gesteld; levendig fraai is het gesprek behandeld tusschen haar en de burgtvrouw van *Lochleven*; de beide vrouwen zijn spijtig tegen elk anderen, en hebben beide moeite, om het innig leed en den naijver te verkroppen. Volgens ROBERTSON schijnt deze vrouw eene ijverige voorstandster van het protestansch geloof, verhoovaardigd als koninklijke echtgenoote, van minder zachten aard geweest te zijn, en het ambt van bewaarster eener aanzienlijke gevangene goed toevertrouwd; het was echter haar zoon, een DOUGLASS, betooverd door den glans der schoonheid en den zachten straal der minzaamheid van MARIA *van Schotland*, die medewerkte tot hare ontvlugting, *nec matre ut creditur insciâ*, zegt BUCHANANUS. Wij weten niet of wij de voorkeur aan dit tooneel geven, dan aan een keurlijk geteekend tafereel, waar de Lords haar den voorslag doen, om de acte van abdicatie te teekenen. De hartstogt van GEORGE DOUGLASS is naar de natuur getroffen, maar fijn en kiesch. Hoe geestig en delicaat is niet de attentie des verliefden jongelings, om het geliefkoosde paard ROZABELLA, waardig door de bevalligste suzeraine bestegen te worden, het aangebedene voorwerp ongemerkt in de koninklijke, maar vrouwelijke handen te spelen. Hoe, maar waar zouden wij ein-

digen! Wij zouden het sterven der beide ridders SEIJTON en DOUGLASS op het bed van eer voor hunne vorsten niet overslaan. Wij hebben echter eene aanmerking; de jonge SEIJTON zegt: « Ik wenschte dat « het bloed van den grijsaard, (een bediende der burgt- « vrouw) die gepoogd had MARIA met vergift om te brengen, niet aan mijne handen kleefde. » Deze verklaring strijdt tegen den geest dier dagen, wanneer men van moord en doodslag, (en dan zulk een doodslag als van den ouden DRYFESDALE) geene gewetenszaak maakte; men vergelijke ROBERTSON, *Hist. of Scotl.* IV, 6.

Maar bekorten wij ons, het gebrek van den Abt is langwijligheid, maar slechts in het eerste deel; het tweede is geheel leven en handeling; wij gelooven, indien de kundige vertaler eens had kunnen besluiten, om het slot van het eerste en het geheele tweede deel, onder den titel van *Tafereel uit het leven van* MARIA STUART, te leveren in een bekwaam boekdeeltje, en ons, even als in de voorrede uit het Klooster, op het standpunt van den Abt alzoo bij inleiding op het standpunt, om het tafereel uit MARIA STUART's leven te beschouwen, gebragt had, dat wij dan een juweel zouden te beoordeelen hebben, dat ook, na de lezing van SCHILLERS meesterstuk, het algemeen zoude bekoord hebben; echter is het net uitgevoerde werk compres gedrukt, der uitnemende vertaling waardig, en bevelen wij hetzelve het lezend publiek ruimschoots aan.

P. S. SCHULL.

XIV.

Keur van merkwaardige Tafereelen uit de Geschiedenis van Schotland. Naar het Engelsch van WALTER SCOTT, door ENGELBERTS GERRITS. Twee deelen met platen. 8°. Te *Amsterdam*, bij G. Portielje. 1834.

Het is een onbetwistbaar kenmerk van het genie alles in allen te zijn; het voorbeeld van den Romandichter WALTER SCOTT bewijst dit weder; immers, de welluidende Dichter, die den zwanenzang des laatsten Zangers zong, en weerklank vond in de harten zijner medeburgers; de uitmuntende onderzoeker van de geschiedenis, die in de dagen van voorheen scheen geleefd te hebben, en tevens zoo veel bewijzen geleverd heeft, dat hij het tegenwoordige geslacht grondig kent; die niet alleen ons dien schat, onwaardeerbaar wat kwantiteit en kwaliteit betreft, van verdichte geschied- en menschkundige verhalen heeft nagelaten, maar ook getoond heeft die van anderen te kunnen beoordeelen; de man, die als Regtsgeleerde geroemd wordt, die praktisch getoond heeft niet ongeschikt te zijn voor den kanselstijl; diezelfde man verstond den toon, waarop men tot kinderen spreekt, en verhaalt, in dien eenvoudigen, maar echter belangwekkenden stijl, zijnen kleinzoon niet alleen, maar nu het algemeen geworden is aan de jeugd van *Europa*, de lotgevallen van *Schotland*, van deszelfs aanvang en strijd tegen de Romeinen tot deszelfs vereeniging met *Engeland* op den zevenden Mei 1603.

Maar het nut van deze Schotsche geschiedenissen ziet verder; en daar de meeste Romans van Sir WALTER uit de geschiedenis van zijn vaderland getrokken zijn, kan de beoefening van de aangekondigde tafereelen den talrijken lezers tot inleiding en beter begrip strekken, en dezelve opmerkzaam maken op hetgeen in die Romans waarheid en verdichting is. Wij zouden, tot een voorbeeld van het-

geen wij zeggen, kunnen wijzen op het hier boven beoordeelde werk: *de Abt*, en daarmede in vergelijking kunnen brengen, hetgeen de grootvader hier van MARIA STUART verhaalt, hoofdstuk XXVII en volgende. Uit dit oogpunt beschouwd, heeft de geschiedenis van *Schotland* ook voor ons Nederlanders waarde; het is daarenboven geen langwijlig, maar een onderhoudend boek voor volwassenen, het leest aangenaam, het zoude tot een voorbeeld kunnen dienen, om ook onze *geheele* vaderlandsche geschiedenis in zulke tafereelen te behandelen; geheele, zeggen wij, want de Vertaler van deze tafereelen heeft getoond, dat hij bekwaam is voor de taak, welke wij echter in *dat geval* eenigzins meer zaamgedrongen wenschen zouden. En zoo zijn wij tot den Vertaler zelven genaderd, voor wien wij niet anders dan grooten lof hebben, terwijl de heerlijke uitvoering van het werk, de ongemeen goede plaatjes, met één woord, terwijl alles verleidend zamenspant om zich de beide fraaije deeltjes dadelijk aan te schaffen, en wij kunnen er gerust bijvoegen, dat niemand zich den koop beklagen zal.

P. S. SCHULL.

XV.

Vaderlandsche Tafereelen uit de Zestiende *en* Zeventiende *Eeuw,* door P. D. ANSLIJN. Met plaatjes. Te *Zaltbommel*, bij Joh. Noman en Zoon. 1834.

Dit bevallig boekje is eene wedergade van het bovenstaande op eene kleinere schaal. De Heer ANSLIJN, aan wien de vaderlandsche jeugd zeer veel verschuldigd is, voert hier eenen vader sprekende in, die aan zijnen zoon, bij gelegenheid dat oom zijnen neef eenige plaatjes ten geschenke gegeven had, welke vaderlandsche geschiedtooneelen voorstelden, bij wijze van uitlegging, de geschiedenis der zestiende en zeventiende eeuw vertelt.

Het is duidelijk te zien, dat dit werkje eene boek-

verkoopers speculatie is, en dat de oom, die de plaatjes aan de vaderlandsche jeugd geeft, niemand anders is dan de uitgever, en het is mogelijk, dat de eene of andere knaap tegen zijnen vader zegt: « zoude oom niet vergeten hebben, dat wij die prentjes al hadden? » Des echter, want die speculatie is geoorloofd en het publiek onverschillig, is het een net uitgevoerd werkje, met een allerliefst titelplaatje, en door den tekst en verdere sieraden der aanbeveling wel waardig. S.

XVI.

Morceaux choisis de BUFFON *ou recueil de ce que ses écrits ont de plus parfait sous le rapport du style et de l'éloquence. Amsterdam,* chez G. Portielje. 1834.

BUFFON is de naam van een genie, waarop *Frankrijk* bogen mag. De Natuur is schoon, maar als PLINIUS, LINNAEUS of HUMBOLD ons dezelve beschrijven, gevoelen wij eerst hare bekoorlijkheden. In welsprekendheid van natuurbeschrijving staat BUFFON op den eersten rang en heeft zijne wedergade ook niet gevonden; er is niets weeks, niets zwaks in den stijl, niets geaffecteerds en ook niets gezwollen; de taal is zuiver, de woorden zijn met keur aangebragt, alles luidt wel, echter is voor de onrijpe jeugd de geheele BUFFON nog eene te veel omvattende en minder geschikte lectuur, hetgeen den wensch heeft doen ontstaan, dat men BUFFON niet verkortte, niet van die ellendige *Petits buffons* ons opdischte, maar met verstandige keus uit de werken van dat onvergelijkelijke vernuft, de voor de jeugd belangrijkste bladzijden opzocht, die vereenigde, en een geheel leverde, nuttig en aangenaam voor het oogenblik, en geschikt om de lust op te wekken, om in later dagen den schrijver te lezen, die ook nog, wanneer het gebleken zal zijn, dat hij, zoo als alle menschen, groote mannen zelfs, gedwaald heeft in het vermelden

van deze of gene bijzonderheid, ware het om de onnavolgbare gave van wél zeggen alleen, zijne bewonderaars vinden zal.

Aan dezen wensch is voldaan. Het aangekondigde boekje levert ons een aantal fraaije plaatsen uit BUFFON, in regelmatige orde. Wij hadden het *Discours de Réception à l'Academie Françoise* hier kunnen missen, dat, hoe voortreffelijk ook, minder voor de jeugd geschikt is, volgens het doel namenlijk, dat zich de uitgever schijnt voorgesteld te hebben, en hetwelk voor het overige volkomen bereikt is. Mogt deze proeve strekken om de Hollandsche jeugd smaak te doen krijgen in goede, ook in de Fransche letterkunde; maar mogt zij tevens eenen afkeer erlangen van die soort van Fransche voortbrengsels eener basterd-letterkunde, welke elk weldenkende verfoeijen moet en schuwen als het beginsel en de kiem eener zedelijke pest, waartegen geene andere voorbehoedmiddelen bestaan, dan de inprentingen en lessen van zedelijke meesters, aan wie het niet genoeg op het hart kan gebonden worden, welk eenen eerbied men der jeugd verschuldigd is. *Maxima puero debetur Reverentia.*

S.

XVII.

Letterkundige Fabelen van Don THOMAS DE YRIARTE. Uit het Spaansch, door J. J. ABBINK. Te *Amsterdam*, bij G. Portielje. 1833.

PHAEDRUS heeft in zijn *Prologus* voor het eerste boek zijner Fabelen dezelve gecaracteriseerd.

Duplex libelli dos est: qoud visum movet.
Et quod prudenti vitam consilio monet.

Deze beide vereischten vinden wij in den Spaanschen fabeldichter YRIARTE terug, wiens verdiensten bij de Duitschers, Engelschen, Franschen en Italianen zoodanig erkend zijn, dat zij dezelve in hunne taal hebben overgebragt.

Het is te bejammeren, dat wij zoo luttel onderrigt zijn van de levensgeschiedenis des oorspronkelijken schrijvers, die, behalve deze fabelen, den *Robinson* van CAMPE, en lessen over de Geographie en Historie, ten dienste der Spaansche jeugd, een Didactisch gedicht, de *Toonkunst* betiteld, vervaardigd heeft.

De vaderlandsche letterkunde heeft veel verpligting aan den kundigen vertolker, die ons de zeven en zestig apologen, in de meeste editien voorhanden, heeft medegedeeld en goede reden geeft, waarom hij drie later verschenen fabels heeft achterwege gelaten, als minder betrekking hebbende op het letterkundige doel, zoo van den schrijver als van den vertaler.

De opregtheid vordert van ons, dat, hoe gaarne wij ook de overzetting met het oorspronkelijke zouden hebben vergeleken, ons dit niet gegund is geweest, als kunnende vooreerst geen Spaansch exemplaar bekomen, en omdat wij niet langer de aankondiging konden verschuiven van een werkje, hetwelk alle aanbeveling verdient: maar wij hebben hetzelve in vergelijking gebragt met de Fransche traductie, en wij kunnen zeggen, dat meestendeels de zin en geest der fabel in de beide overgietingen overeenstemt.

Er zijn belangrijke lessen in deze fabels te vinden voor schrijvers, lezers, onderwijzers en beoordeelaars, welke, schoon vruchten van Spaanschen bodem, voor de vaderlandsche letterkundigen menigen nutten wenk kunnen geven, ja, er zijn onder die Spaansche vruchten wel eens noten, onaangenaam om te kraken, bij voorbeeld de X, de XV, de XXI, enz.

Wij geven tot eene proef van des vertalers kunst van vloeijende overbrenging de VIII fabel, en tevens zoo veel mogelijk van des oorspronkelijken schrijvers wijze van dichten, omdat diezelfde fabel door den grooten BILDERDIJK insgelijks, maar veel vrijer is nagevolgd:

FABEL 8.

De Ezel fluitist.

Ik schreef dit fabeltje ter neêr,
Maar 't scheelt mij niet met al,
Of men het lake of hoog waardeer',
Ik deed het bij geval.

In 't bloemenkweekend jaargetij
Ging ik eens door een dal;
Daar trad me een ezel trotsch voorbij,
Ik zag het bij geval.

Een herdersfluitje lag in 't gras,
Digt bij een' schapenstal,
Dat daar misschien verloren was,
Verloren bij geval.

De langoor ziet het, buigt den kop,
Beruikt het overal,
Haalt snuivende eerst zijn' adem op,
En blaast dan bij geval.

Onwetend blaast hij op de fluit;
En door het stille dal
Weêrgalmt een aangenaam geluid,
Een maatklank bij geval.

Nu riep hij uit: « wie de ezels smaalt,
« Ik ben een Virtuoos;
« Wie hun muzijk als wanklank maalt,
« Hij hoor' mij eens en blooz'. »

Weet van geleerdheid, kunst of smaak,
Een ezel niet met al,
Hij kan in eene of andre zaak
Toch slagen: bij geval.

Niet alleen dat wij den bekwamen vertaler als gelukkig geslaagd roemen; maar wij durven gerust hem verzoeken, om ons uit het beroemde Vaderland van CERVANTES en YRIARTE meerder schoons, goeds en nuttigs op dezelfde voortreffelijke wijze bewerkt over te brengen. S.

IETS OVER WALTER SCOTT *).

> I never travel without SCOTTS Novels; they are a Library in themselves — a perfect literary treasure. I could read them once a year with new pleasures.
>
> Lord BYRON.

Ieder, die de bezigheid van den menschelijken geest gadeslaat, zal moeten toestemmen, dat dezelve, even gelijk het ligchaam, voedsel behoeft, en dat er vele pogingen worden aangewend, om dat voedsel te vinden, of toe te dienen. Er zijn weinigen, die gelukkig zijn bij het ontbreken van denkbeelden, of in den staat van werkeloosheid des geestes. Vadzigheid is een ongeluk voor ziel en ligchaam.

Het is er echter ver af, dat allen zich op dezelfde wijze het voedsel voor de ziel kiezen en aanschaffen. De vaste en stevige spijzen worden door de geleerden en beminnaars der wetenschappen bij uitsluiting verkozen; maar ook deze zijn niet zelden geneigd om zich te verlustigen of te verfrisschen door het genot van ligt te verteren lekkernijen, welke meer algemeen worden begeerd.

Wanneer wij reeds bij kinderen de geschiktheid opmerken, om zich bezig te houden met alles wat van een' geschiedkundigen aard is, zal het ons niet

*) Voorgedragen in het letterkundig genootschap: *Diversa sed una* te *Dordrecht*.

verwonderen, dat het kennen en hooren of lezen van bijzondere lotgevallen, zonderlinge gebeurtenissen, treffende voorvallen en aandoenlijke tooneelen tot dat voedsel voor den geest behoort, hetwelk door sommigen als het voornaamste, of het eenigste wordt verkozen.

Van daar dat reeds, van de vroegste tijden af, niet alleen verhalen en legenden bij overlevering wierden bewaard en vermeerderd, maar dat ook later, bij alle volken, zoo wel echte en ware gebeurtenissen als verdichte verhalen tot voedsel voor den geest zijn aangenomen en voortgeplant; van daar de oorsprong der Romans.

Dat deze bij de Grieken en andere volken voor vele eeuwen bekend waren, is te zien en breedvoerig aangetoond in een werkje, door D. HUET in 1716 uitgegeven; voor en in het begin onzer jaartelling waren zij voorhanden, en de liefde bleef het hoofdbeweegmiddel der bedrijven in dezelve, tot in de elfde eeuw de ridderromans in den smaak kwamen, en den indruk aannamen van den barbaarschen geest dier tijden. Met de beschaving werden allengs deze schriften verbeterd, tot in het begin der 17e eeuw de liefdesavonturen weder den voornamen inhoud uitmaakten. De *Cyrus en Clelia* van Mejufvr. SCUDERI verschenen, en met deze een aantal dergelijke van eene verbazende uitgebreidheid. Ik herinner mij van dien tijd in mijne jeugd de *Cleopatra* gelezen en herlezen te hebben, welke roman, in twaalf lijvige deelen, de liefdesgevallen van AUGUSTUS AN-

TONIUS POMPEJUS en CLEOPATRA met die van CANDACE, koninginne der mooren, allerzonderlingst in een vlocht, en zeer onderscheiden was van de tegenwoordige novelles, die ten minste door kortheid uitmunten.

Eindelijk gaven RICHARDSON en FIELDING in *Engeland* eene andere gedaante aan den Roman; want de *Telemachus* van FENELON grenst meer aan het Heldendicht. Ook Mevrouw DE GENLIS in *Frankrijk*, mijne Tante WOLFF, in ons land, bragten veel toe om deze lectuur, welke meer gezocht werd, te bevorderen, te verbeteren en eene zedelijke strekking te geven.

Het was mijn oogmerk niet, om dit uur over het nut of het nadeel der romans te spreken, veel min den treurigen toestand van dit vak der letterkunde voor te stellen. Wie niet onbekend is met de voortbrengselen van franschen bodem, zal met mij instemmen, dat zinneloosheid en zedeloosheid zich aldaar schijnen verbonden te hebben, om, op eene kunstmatige wijze, alle gevoel te verpesten, alle gunstige geschiktheid te verstompen en den afkeer van het kwaad te doen verminderen, door hetzelve telkens in andere gedaanten en met nieuwe, bedriegelijke kleuren voor te stellen. Maar ik wilde tot U spreken over den waarlijk bewonderingswaardigen man, wiens schriften bijna in allerhanden zijn, die lang zijnen naam verborg, en alleen bekend was als de Groote Onbekende. Die het sieraad van zijn vaderland, ja van de beschaafde wereld was, en die ons een' rijken

voorraad van smaakvolle Romans achterliet, in welke allerlei genoegens en ontelbare schoonheden gevonden worden. Ik kan mijne rede tot U geenen anderen titel geven dan:

« *Iets over Walter Scott.* »

Eene lofrede op dit vernuft te willen houden, was boven mijne krachten, en eene levensbeschrijving naar eisch te leveren van eenen man, die nog door geen der schitterende vernuften van *Gr. Brittanje* is kunnen beschreven worden, zoude even vermetel zijn. Vergenoegt u dus, M. H.! met dit *iets* over WALTER SCOTT; uwe belangstelling in den beroemden man waarborgt mij voor uwe aandacht, uwe welwillendheid voor de vergiffenis van de gebreken van den spreker.

Laat ik u

I. met eenige bijzonderheden uit het leven, en met eenige hoofdtrekken van het karakter en de begaafdheden van WALTER SCOTT bekend maken, of u die herinneren, om dan

II. den invloed daarvan in zijne schriften op te merken.

I. WALTER SCOTT werd, den 15 Augustus 1771, (en dus op denzelfden dag als NAPOLEON) te *Edimburg*, *Schotland's* hoofdstad, geboren. Zijn geslacht werd onder de oudste familien gerekend, welke, door de liefde tot hunnen geboortegrond, tot de echte Schotten behooren. SCOTT's grootvader, ROBERT SCOTT, was een welgesteld landedelman in *Roxburgshire*, een afstammeling van Sir WALTER SCOTT van *Branx-*

holm, het hoofd der Clan. WALTER SCOTT, de vader van onzen beroemden romanschrijver, werd voor de regtbank bestemd, en was in 1755 zegelbewaarder. Hij huwde met de dochter van Doctor RUTHERFORD, Professor aan de hoogeschool te *Edimburg*, en het is aan deze vrouw, dat onze groote man de hoogste verpligting had. Hare kunde en haar goede smaak, hare vriendschap met den beroemden ALLAN RAMSAY, die de schoonste dichtkunst deed herleven, hare bekendheid met den zonderlingen BURNS en haar omgang met allerlei geleerden, maakten haar regt geschikt, om bij den zoon die gunstige voorbeschiktheid aan te kweeken, welke hij weldra ontwikkelde. Niets heeft zooveel invloed op onze vorming dan de omgang met lieden van kunde en smaak; maar wanneer eene geliefde moeder deze schatten in zich vereenigt, hoe gemakkelijk worden zij dan niet aan het kind medegedeeld, hoe spoedig worden dan niet die vatbaarheid voor het schoone, dat gevoel voor het verhevene opgewekt, welke anders of geheel verdoofd, of lang zonder ontwikkeling zouden gebleven zijn!

WALTER SCOTT leed in zijne jeugd, sommigen zeggen van zijne geboorte af, anderen beweren door een later toeval, aan eene verlamming in het regterbeen, welke, in spijt van alle proeven der kunst, tot aan zijnen dood heeft voortgeduurd. Het is zonderling, dat dit ook het gebrek was van BYRON, zijnen tijdgenoot, die als een model van mannelijke schoonheid bekend was. SCOTT's uiterlijke, rijzige gedaante

gaf het denkbeeld van sterkte en kracht, zoodat men den een' den naam van APOLLO, den ander dien van HERCULES konde geven, beiden op één been na.

Na de eerste kindsche jaren onder het moederlijk opzigt te hebben doorgebragt, werd SCOTT naar de school te *Messelberg*, eenige mijlen van de hoofdstad, gezonden. Aldaar merkte niemand den knaap op. Doctor PATTERSON hield hem zelfs voor een' dommen jongen. Doctor BLAIR, Professor in de schoone kunsten te *Edimburg*, meende echter eenen bijzonderen aanleg in hem te ontdekken bij eene ontmoeting, welke hij met den knaap had, toen hij van de school te *Messelberg* aan de hoogere school te *Edimburg* was overgeplaatst. Op deze school werd alles gevonden, wat den jongeling met kennis en wetenschap voor zijn volgend leven toerusten kon. Maar wat aldaar ook te verkrijgen ware, SCOTT bezat toen reeds een' rijken voorraad van geschiedkundige gebeurtenissen, niet alleen van zijn eigen oud geslacht, maar ook van andere familien, van de oud-schotsche bergbewoners en hunne krijgsbedrijven, en bijna al de overleveringen en legenden, welke bij de Schotten van geslacht tot geslacht bewaard blijven, waren hem bekend. Wanneer WALTER met zijne makkers bij een was, begon hij spoedig het eene of andere verhaal, dan schilderde hij de gebeurtenis met gloeijende kleuren af, stelde de handelende personen en de bijzondere tooneelen met naauwkeurigheid voor, en verhief

met zoo veel vuur den lof der voorvaderen, die de Engelsche roodrokken uit het gebergte verjoegen, dat het geheele jeugdige auditorie als geëlectriseerd werd, en hij den naam van den verteller bij uitnemendheid op de school verwierf.

WALTER SCOTT verzuimde bij dit alles zijne studiën niet. In 1783, twaalf jaren oud, werd hij bij de Universiteit te *Edimburg* ingeschreven. Hij bragt aldaar negen jaren door, en werd, in Julij 1792, en dus voor hij zijn 21e jaar bereikt had, tot advokaat bevorderd. Ter gelegenheid van zijne toelating bij het hof, hield hij eene redevoering in het Latijn, welke met uitstekend genoegen werd aangehoord, en hieruit blijkt, hoe verkeerd zijne vijanden hem van onkunde in de oude talen hebben beschuldigd.

Kort na zijne bevordering werd hij ernstig ziek, en een langdurig verblijf in de ziekenkamer gaf hem gelegenheid, om zijne lust tot het lezen der oud vaderlandsche geschiedenis en legenden te voldoen, en tevens de voornaamste schrijvers te doorgronden, welke door verdichte verhalen hadden uitgemunt, voor welke soort van schriften hij eene bijzondere voorkeur betoonde.

Tot herstel zijner gezondheid aangeraden zijnde om zich op het land te begeven, besloot hij zijnen oom, den kapitein SCOTT, die op dat tijdstip in de romantische oorden van *Kelso* woonde, een bezoek te geven. Hij werd daar gul ontvangen, maar het was bij den ouden krijgsman stil en eenzaam. SCOTT

miste er zijne boeken, en vond alleen vergoeding in de treffende natuurtooneelen, welke de aangename landstreek van de vallei van *Tweed*, de pittoresque ruïne van de Kelso-abdij, of het blaauwe verschiet van de bergen *Ruberslaw* en *Eildon* hem bij afwisseling aanboden.

Zoodra hij hersteld was, keerde hij naar *Edimburg* terug, om zich geheel aan zijn beroep toe te wijden. Zoo verwisselde hij de aangename oevers van den *Tweed* voor de schrijftafel der praktijk; maar ook daar vond hij, in de beoefening der oud-Schotsche regten en instellingen, nieuw voedsel voor zijne kennis; terwijl daarenboven die van het menschelijk hart voor hem aanmerkelijk vermeerderde, waartoe het beroep van practisijn inzonderheid geschikt was. De practijk leverde SCOTT een bestaan op; maar ik heb niet gevonden, dat hij in zijne pleidooijen bijzonder heeft uitgemunt, en men twijfelt, of hij voor de balie dien roem zou verworven hebben, welken hij alom als schrijver heeft ingeoogst. In 1797 werd hij, door de omstandigheden van den dag, adjudant bij het korps vrijwillige ligte dragonders, verwierf zich den naam van een goed officier, en maakte zich onvergetelijk door zijn Ruiterlied: « *Te paard, het vaandel wuift bij 't steken der trompetten.* »

Weldra werd hij, door den invloed van den hertog van BUCCLEUGH, bij het *deputy scheriffdom* aangesteld, waardoor zijne inkomsten met *f* 2000 vermeerderden; hij zette zich te te *Asheesteel* ne-

der, in het midden van zijn district, en leefde daar vervuld van zijne beroepsbezigheden en zijne geliefde studien, maar vooral van het bekoorlijk beeld der schoone Miss CHARPENTIER, de dochter van een' uitgeweken en later in de revolutie omgekomen franschman. De ongelukken van dit meisje boezemden Sir WALTER SCOTT hooge belangstelling in, en, getroffen door hare zeldzame schoonheid, werd zijn hart aan haar geboeid door die minder vergankelijke begaafdheden harer ziel, welke zoo geschikt waren om het geluk des levens met haar te deelen.

SCOTT genoot nu de stille genoegens van den huiselijken kring; zijne vrouw had een jaarlijksch inkomen van *f* 4000 aangebragt, en hij leefde dus met de opbrengst van zijn ambt en zijne practijk op eenen zeer goeden voet. Zijne studie in de romantische schriften werd echter onafgebroken voortgezet, en in 1799 verscheen zijn eerste letterarbeid in het licht; het was de vertaling van GOETHES *Götz von Berlichingen*, welke hij met zijnen naam uitgaf. In 1802 volgden de « Zangen der schotsche grensbewoners, » zijnde eene verzameling van oude Balladen, Legenden en Romances, welke hij had opgespoord. In 1804 kwam Sir TRISTEM in het licht, doch dit werk, in eenen ouden stijl en vol oudheidkundige bijzonderheden, werd niet verstaan; maar in 1805 trad SCOTT als dichter op door zijn *Lai of the last Menestrel*, de Zang van den laatsten Bard, waarvoor hij *f* 6000 ontving, en waarvan weldra

30000 exemplaren verkocht waren; het dichtstuk de Marmion volgde, en bragt *f* 12000 op.

In 1806 werden de inkomsten van WALTER SCOTT zeer vermeerderd, door zijne aanstelling als *Clerc to the Session*, griffier bij het Hof van assises, welke post ruim *f* 12000 bezoldiging had. Hij had toen vier kinderen, twee zonen en twee dochters.

In 1810 verscheen *the Lady of the Lake.* In 1811, *the vision of don Roderick*, en in 1813, *the Rokeby*, van welke eerste en laatste dichtstukken 8000 exemplaren verkocht werden. *The Lord of the Isles* en *the Pirate* volgden in 1814. *De slag van Waterloo* in 1815, en een paar naamlooze stukken, welke kort daarna uitkwamen, eindigden de lijst der werken van WALTER SCOTT als dichter, maar werden zoo gezocht en betaald, dat Lord BYRON beweerde, dat elk dichtregeltje van WALTER SCOTT tegen den prijs van eenen daalder moest berekend worden, en deze berekening bij de eerste uitgaven dier dichtwerken werd door velen, als verre van overdreven te zijn, aangenomen; waardoor wij ons een denkbeeld kunnen vormen van de belangrijke sommen, die de gestadige herdrukken zijner dichtwerken kunnen hebben opgebragt.

Na dat onze schrijver, na deze poetische schriften, het leven van JOHN DRIJDEN en SWIFT, en PAULS brieven aan zijne naastbestaanden had uitgegeven, begon hij in 1814 met die werken, welke op eene aan hem bijzonder eigene wijze zijn geschreven, en waarvan gijl. M. H. gewis de opgave niet verwachten

zult. De eerste van zijne Romans was de *Waverley;* dit boek verscheen zonder den naam des schrijvers en werd allergunstigst ontvangen; vele andere volgden, maar de schrijver bleef onbekend. Dit incognito is door WALTER SCOTT zoo lang mogelijk bewaard. Uit eenen brief, den 15 April 1826, door hem aan den bekwamen vertaler zijner schriften, den Heer DEFAUCONPRET te *Parijs*, geschreven, blijkt WALTER SCOTT's stellige ontkentenis van den schrijver dier werken te zijn, die den roem vestigden van den man, aan wien men den naam van den grooten Onbekende gegeven heeft. SCOTT heeft zich, wegens deze ontkentenis en zijn incognito, pogen te regtvaardigen in eene voorrede voor de *Waverley Novels*, in 1829 uitgegeven, en wij laten het onbeslist, of die poging gelukt is. Dat men WALTER SCOTT te *Edimburg* echter voor den schrijver dier zoo algemeen gezochte Romans hield, meen ik te mogen opmaken uit de luide toejuichingen, met welke hij aldaar in 1825 in den schouwburg werd ontvangen. Ook schijnt de tegenwoordige koning van *Engeland* of in het geheim gedeeld, of hetzelve geraden te hebben: ten minste, bij gelegenheid dat Sir WALTER bij hem (toen hij nog Prins-regent was, spijsde, beval Z. K. H. den schrijver van de *Waverley* een fruitmandje aan te bieden, waaruit WALTER SCOTT eenen tros druiven aannam. Toen de Prins den troon beklommen had, verhief hij den schrijver tot Baron van *Abbothford*, en bij het bezoek van Z. M. aan zijne schotsche onderdanen gegeven, was het Sir

WALTER, die, wegens de etiquette en de plegtigheden, welke men moest in acht nemen, werd geraadpleegd.

WALTER SCOTT had nu zijn vijftigste jaar en het toppunt van eer en fortuin bereikt. Hij bewoonde het aangenaam gelegene *Abbothford*, omspoeld door den zilveren stroom van den *Tweed*, hetwelk de schrijver zelf op eene welligt al te kostbare wijze had doen bouwen, en waarvan hij de wandelingen heeft aangelegd. De prachtige wapenkamer, zijne boekerij, welke meer dan 20000 boekdeelen bevatte, de studeerkamer met zijne verzameling van oudheden, stonden dagelijks open voor vreemdelingen en vrienden, die eene pelgrimsreis naar *Abbothford* ondernamen. Een Engelsch Edelman en zijne echtgenoote zonden den Baron een kaartje, het berigt behelzende, dat zij uit verafgelegene streken waren gekomen, om den Leeuw van het Noorden te zien, en een kort gesprek verzochten. SCOTT schreef terstond terug, dat, daar de leeuw het voordeeligst gezien werd wanneer hij gevoerd werd, hij zich gelukkig zou achten, indien zij dien middag aan zijne tafel wilden aanzitten.

Het vertier, hetwelk WALTER SCOTT in *Edimburg* bevorderde, was zeer belangrijk. De ontelbare afdrukken van zijne menigvuldige werken zijn bijna ongeloofelijk bij de opgave. Men berekent alleen voor het papier een half millioen, en het voordeel voor den schrijver op meer dan een milioen guldens; maar het grootste gedeelte daarvan werd aan

Abbothford besteed, of op eene vorstelijke wijze binnen deszelfs muren verteerd.

In 1822 trad SCOTT als geschiedschrijver op; men zegt, dat hij, op uitdrukkelijk verzoek van den koning GEORGE IV, het leven van NAPOLEON heeft beschreven. Dat hij zich naar *Frankrijk* begaf, om plaatselijke kennis op te doen, om sommige gebeurtenissen te onderzoeken, is bekend. Dat zijn werk zeer verschillend is beoordeeld herinneren wij ons, en, al laten wij de tegenschriften van den Generaal GOURGEAUD en diens onbewezene aanhalingen ter zijde liggen, heeft echter het schrijven van de geschiedenis eens mans, die zoo kort geleden leefde, en die zoo moeijelijk onpartijdig te beoordeelen is door het tegenwoordige geslacht, onzes erachtens, eene te gevaarlijke zijde, om niet te gelooven, dat de roem, welken SCOTT zich in de letterkundige wereld heeft verworven, meer aan andere zijner schriften, dan aan dat van het leven van NAPOLEON is toe te schrijven.

Intusschen keerde zich de wankelende fortuin in het jaar 1825 van den waardigen Schrijver af. De kostbare wijze, op welke hij zijn verkeer en huishouden had ingerigt, en vooral de ongunstige omstandigheden van dat jaar 1825 voor den handel, in welke hij zich, door zijne betrekkingen met het huis van CONSTABLE en Comp., had gewikkeld, bragten hem in groote ongelegenheid. In dezen toestand verloor hij zijne geliefde echtgenoote doór den dood. Met moed en standvastigheid verdroeg

hij zijn lot, en hij arbeidde met nieuwe lust, om het verlies van zijne schuldeischers te verminderen, aan welke meer dan de helft hunner vordering is uitbetaald. Maar de inspanning en het verdriet over deze wederwaardigheden hadden op den bijna zestigjarigen schrijver den ongunstigsten invloed; in den herfst van 1831 vertoonde zich de eerste aanval eener ongesteldheid, om welke hem de luchtsgesteldheid van *Italië* werd aangeprezen. Den 27 October 1831 vertrok hij op een oorlogsschip, hetwelk door het gouvernement ter zijner beschikking was gesteld, naar *Malta* en *Napels*. Hij bezocht *Rome* en deszelfs overblijfselen; doch vergeefs. In 1832 gevoelde hij, bij het verminderen zijner krachten, nieuwe aanvallen zijner ziekte; hij spoedde zich door *Zwitserland*, *Duitschland* en ons vaderland naar de boorden van den *Tweed* terug, waar hij zoo gelukkig geweest was, doch waar hij ook zoo veel verloren en te beweenen had. Den 11 Julij kwam hij in zijne woning weder; het scheen als of het wederzien van zijn vaderland zijne krachten weder opwekte; maar neen! na eene langzame verzwakking overleed hij op vrijdag, den 21 September 1832, in het 62 jaar van zijn belangrijk leven.

Deze korte opgave van de voornaamste lotgevallen van WALTER SCOTT zal gewis het verlangen bij M. H. hebben opgewekt, om hem meer van nabij te leeren kennen; laat ik beproeven daaraan eenigzins te voldoen.

Wanneer wij ons bij de menigte van nieuwsgie-

rigen gevoegd hadden, die zich naar het hof van Assises begaf, om deszelfs Griffier te zien, en in hem den grooten Romanschrijver te beschouwen, dan zou ons, in de laatste jaren van zijn leven, de vernuftige blik van de levendige, blaauwe oogen getroffen hebben, welke, van onder zwaar vooruitstekende wenkbraauwen, zich met minzaamheid op de aanschouwers vestigde. De rijzige gestalte van den achtenswaardigen man, zijn zuiver wit haar, dat zijn hoog voorhoofd even bedekte, gaven hem een eerbiedwaardig voorkomen; maar wij zouden dan slechts kunnen zeggen, wij hebben WALTER SCOTT gezien. Want om van zijne deugden te hooren, hadden wij ons op den dag van zijne begrafenis naar de abdy van *Dryburg* moeten begeven, waar zijn stoffelijk overschot wordt bewaard. Dan hadden wij, bij den optogt door de omliggende dorpen, den algemeenen rouw kunnen aanschouwen, dan hadden wij het vernomen, hoe de armen eenen verzorger, de behoeftigen eenen helper, en allen eenen vriend en raadgever beweenden; dan hadden wij den lof van den beminnelijken menschenvriend van aller lippen hooren herhalen.

Maar het is minder de waarde van WALTER SCOTT als mensch, welke ik tot het voorwerp onzer beschouwing gekozen heb; ik wilde iets van hem zeggen als schrijver, en daartoe eenige gunstige begaafdheden en kundigheden opmerken.

WALTER SCOTT was zeer gevoelig voor de schoonheden der natuur. Wie daaraan twijfelen mogt, zou

uit de keuze van *Abbothfords* ligging en deszelfs aanleg er van overtuigd worden. De natuur is niet liefelijk in de schotsche gebergten; maar de beschrijvingen, welke wij van dien oord vonden, hebben echter veel bekoorlijks. De oevers van den *Tweed* leveren treffende gezigten op, zoodra hij het graafschap *Roxburg* doorstroomt, in hetwelk *Abbothford* gelegen is. Onderscheidene kleine rivieren storten zich daar achtervolgens in den helderen stroom, vormen eilanden, terwijl de landerijen, tusschen *Melrose* en *Selkirk* gelegen, door heuvels afgewisseld en door statige bosschen omgeven, vol zijn van de eerwaardigste overblijfsels der oudheid. Daar op den grond van de oude abdij van *Melrose* stichtte SCOTT zijne woning en omringde dezelve door bekoorlijke dreven. Hier leefde hij niet ver van de schilderachtige oorden, waar THOMSON geboren werd en welke hij bezong; en menigvuldig waren zijne reizen door de gebergten van *Schotland;* want sinds het verblijf bij zijn oom, in zijne kindsche jaren, bleef hem de gehechtheid aan het landleven bij en zocht hij elke gelegenheid op, om daaraan te voldoen. Zijn verlangen om schoone Natuurtoonelen te beschouwen, deed hem in 1814 een togtje naar de Orkadische eilanden ondernemen, op hetwelk hij bijna door eenen Amerikaanschen vrijbuiter genomen werd.

WALTER SCOTT was een ijverig beoefenaar van de geschiedenis van zijn vaderland; bij de menigvuldige werkzaamheden, welke van zijn beroep onafhankelijk waren, spoorde hij de oorkonden van elk

graafschap op. De verschillende partijen, welke *Engeland* hadden verdeeld, de wonderbare gebeurtenissen, welke elkander waren gevolgd, de merkwaardige mannen, die zich op het groot tooneel dier geschiedenis hadden vertoond, waren de voorwerpen, welke onze schrijver gestadig gadesloeg, om die met onpartijdigheid te beoordeelen, en hunne bedrijven in zijn geheugen te prenten, of de karakters te leeren doorgronden. Daarbij was hij een trouw vriend van zijn vaderland en toonde dit bij alle gelegenheden.

Onder de genoegens, welke de geschiedenis van zijn vaderland hem aanbood, behoorde zijne uitgebreide kennis van die overblijfsels der oudheid, welke van derzelver echtheid getuigden en dien heiligen eerbied inboezemden, waarop de voortbrengselen van vroegere eeuwen en de gedenkstukken van treffende gebeurtenissen de billijkste aanspraak maken. Er is misschien geen land zoo rijk aan groote gedenkteekenen als *Schotland;* maar er was welligt in *Schotland* (ik zwijg van ons vaderland) geen zoo ijverig oudheidkundige als onze Sir WALTER. Niet alleen dat hij, als griffier, den toegang had tot vele archieven uit overoude tijden; maar hij poogde overal, waar hij maar het een of ander verholen dacht, hetzelve op te sporen en te ontcijferen; en wie weet met welk een genoegen hij menige oude kist geopend, of geel gewordene handschriften ontrold zal hebben. Hij had eene belangrijke verzameling van wapenen, sedert de vroegste tijden bij

verschillende volken bekend, terwijl zijne oudheden en reliquien, zoo als die van ROBROY, MONTROSE, Prins KAREL EDUARD en anderen, zijn kabinet van veel waarde maakten, en vele beminnaars ter beschouwing uitlokten.

WALTER SCOTT bezat een gelukkig geheugen; wat hij eenmaal las, zag of hoorde, vergat hij bijna nooit. De heer JAMES HOGG verhaalt daarvan eenige voorbeelden. Bij gelegenheid, dat hij met WALTER SCOTT eene zalmvischpartij op den *Tweed* bijwoonde, en zij in de schuit naar eenen der schippers moesten wachten, verzocht SCOTT den heer HOGG, dat hij eene ballade zoude reciteren. HOGG begon, maar bleef in het achtste vers steken, daarop begon WALTER SCOTT, en reciteerde de geheele ballade van 88 coupletten, welke hij slechts eenmaal en lang te voren van den maker, den heer HOGG, gehoord had.

Mr. THOMAS CAMPBELL bezocht SCOTT op zekeren avond, en vertoonde hem een dichtstuk van twee duizend regels, hetwelk hij gemaakt had; hij vroeg zijn oordeel. SCOTT zeide: « het is nu te laat; wij drinken een glas punch, gaan slapen, en morgen bij het ontbijt willen wij uw vers lezen. » Toen CAMPBELL naar zijne kamer gegaan was, bekroop SCOTT de lust, om het vers in te zien: hij doorlas het voor hij te bed ging: doch hoe stond de heer CAMPBELL verbaasd, toen SCOTT hem den volgenden morgen aanried geene letterdieverij te plegen, dewijl het dichtstuk hem bekend was, en hij, ten bewijze daarvan bij de teruggave van zijn handschrift,

de twee duizend regels zonder eene fout opzeide.

WALTER SCOTT had tevens eene verbazende vlugheid van geest; want, buiten de zeer naauwkeurige waarneming van zijn beroep, leverde hij dagelijks een blad of 16 pagina's voor de pers, en toen eens zijn vriend BALENTIJN eenige aanmerkingen gemaakt had op eenen reeds afgedrukten zang van den *Marmion*, streek hij de geheele proef door en maakte, na den middagmaaltijd, zonder tusschenpozen, de heerlijke coupletten *« ten laatste verhief zich de verfrisschende wind*, » tot aan het einde van de beschrijving van het gevecht, hetwelk eene der heerlijkste episodes uit den *Marmion* gekeurd wordt.

WALTER SCOTT bezat bij dit alles grondige kennis van het menschelijke hart. De geschiedenis moge aan die studie bevorderlijk zijn; de omgang en het verkeer met menschen zal dit te meer zijn, en wie had meer dan SCOTT gelegenheid de menschen gade te slaan, zoo wel het beroep van advokaat als zijne andere betrekkingen gaven hem daartoe ruime stof.

Maar SCOTT was tevens een man, aan wien men eene grootere mate van geleerdheid niet betwisten kon. In de *Glascower Chronicle* van 1828 vinden wij vermeld, dat M. CAMPBELL bij de universiteit aldaar tot Lord Rector was verkozen, dewijl Sir WALTER SCOTT voor dien post had bedankt, op grond van zijne ziekelijkheid, om welke hij dergelijk eenen post reeds vroeger bij eene andere hoogeschool had moeten afwijzen.

Wanneer wij ons nu den Baron WALTER SCOTT

voorstellen als den gevoelvollen beschouwer der natuur, als den ijverigen onderzoeker der geschiedenis en der oudheden, als eenen vluggen geest, begaafd met een geheugen bijna zonder wederga, en bij dit alles zijne kennis van het menschelijke hart en zijne geleerdheid voegen, dan zullen wij dezen man bij uitnemendheid geschikt oordeelen, om als schrijver op te treden, en wij mogen van de vruchten van zijn vernuft den besten uitslag verwachten.

Het zij mij vergund, M. H.! hiervan iets in mijn tweede deel aan te toonen. Wie met de menigvuldige schriften van den voortreffelijken man bekend is, zal gewis niet verwachten, dat wij dezelve alle tot voorwerpen onzer beschouwing zullen stellen. Door enkele kleine proeven zal ik trachten aan te toonen, hoe de begaafdheden, welke wij kortelijk hebben aangewezen, door zijne werken zijn bevestigd, en door dit te bewijzen zal niet alleen de voortreffelijke man, maar zullen ook zijne schriften voor ons in belangrijkheid toenemen.

II. Het zijn de voortreffelijke Dichtstukken, waarvan wij bij ons eerste deel gewaagden, welke de grondslag tot den roem van WALTER SCOTT hebben gelegd. Wij mogen ons beklagen, die verhevene vruchten van zijn genie in onze taal te missen *); de ver-

*) De weinige navolgingen bij sommige onzer Dichters, en het vierde stukje van de *Uitheemsche Vernuften, Amsterdam*, 1834, maken hierop eene kleine uitzondering.

talingen in het Fransch geven ons eenig denkbeeld van de schoonheden van het oorspronkelijke, welke ik geloof, dat bijna alleen voor den geboren Brit zijn weggelegd, daar diegenen, welke ook zonder moeite het Engelsch proza verstaan, met mij de moeijelijkheid ondervinden, om den zin des Dichters juist te bevatten. Wanneer ik dus iets ter proeve mededeel, zal dit gelijk zijn aan de gegotene kopien van Medailles; de scherpe kanten zijn verloren. Slaan wij echter *the Lai of the Last Menestrel* op, (*de Zang van den laatsten Bard*). De aanhef van den vierden zang is gerigt aan de rivier *Teviot*, welke het tooneel der geschiedenis doorloopt.

« Bekoorlijke *Teviot*, over uwe zilveren golven schitteren de vlammen der krijgsvuren niet meer. Uwe oevers, door willigen overschaduwd, vertoonen geene trotsche strijders door het staal bedekt; alles is vreedzaam en kalm op de heuvelklingen en in de valleien, welke gij doorslingert; het is als of uwe wateren van den oorsprong af, sints den dag dat zij zich voor het eerst met dien van den *Tweed* vereenigden, niets gehoord hadden dan de veldpijp des herders, en nimmer waren verschrikt door de oorlogstoonen der trompet! Zoo is het menschelijke leven niet; dat is een stroom, welkers loop gestadig afwisselt, maar die veroordeeld is om de herinnering te bewaren van de misdaden, welke hij reeds bij den aanvang zag, en waarvan de wateren steeds vermeerderd worden door de tranen van het verledene, door de tranen van heden! »

En de aanhef van den vijfden zang:

« Neen! zij bedriegen zich niet, die zeggen: wanneer de dichter ophoudt te bestaan, neemt de stomme Natuur den rouw aan over haren Priester, en viert zijne uitvaart; de rots, die door de wolken boort en de eenzame grot zuchten over de afwezigheid van den Bard; de bergen weenen hare kristallen beken, de bloemen storten hare tranen van balsemenden dauw; de winden zuchten door de bosschen, welke hij beminde, de eiken antwoorden door stom gesteun, en de stroomen leeren aan hunne golven den lijkzang, welken zij rondom zijne grafplaats moeten aanheffen. Niet dat deze onbezielde wezens inderdaad bij de urn van eenen sterveling kunnen zuchten; maar de golven, de winden, de bosschen hebben eene stem, die zich met het klagende verdriet der geesten vereenigt. Eene menigte van namen werd door de zangen van den getrouwen dichter aan de vergetelheid ontrukt, en hunne gedachtenis sterft ten tweedenmale met de laatste zucht van den dichter. »

En in een vers uit den zesden zang zingt de laatste Bard:

« O CALEDONIA! trotsche en woeste voedster van het dichterlijke vernuft, land van heide en bosschen, van bergen en meren, land mijner vaderen, welke sterfelijke hand zou den band kunnen verscheuren, die mij aan uwe rotsen hecht? Wanneer ik die plaatsen wederzie, die van mijne jeugd kunnen getuigen; als ik denk aan hetgeen zij waren en hetgeen zij nu zijn, dan schijnt het mij toe dat ik, alleen in de wereld, geene andere vrienden meer

over heb dan uwe meren en beekjes, en naar mate mijn ongeluk grooter is, zijt gij mij dierbaarder. Hoe gaarne dwaal ik langs de oevers van den *Yarrow*, schoon geene medelijdende hand daar mijne schreden geleidt; hoe bemin ik den bulderenden storm, die uit de wouden van *Ettrik* loeit, schoon zijn adem mijne verflensde kaken verstijft. Hoe gaarne leg ik mijn hoofd ter ruste op de rotsen van den *Teviot*, schoon de Bard veroordeeld is, daar, in eenzaamheid en vergeten, zijne laatste zucht te slaken!»

Eindelijk, want ik mag bij de dichstukken niet langer verwijlen, sla ik den *Rokeby* op, en deel u den aanhef van den eersten zang mede.

« De maan schittert in den zomernacht aan den hemel, maar de losgelatene winden loeijen geweldig. De wolken, die elkander vervolgen, houden niet op het gelaat der Nachtvorstin te oversluijeren en van gedaante te veranderen. Haar licht straalt of verdwijnt bij afwisseling op de muren van het fort van *Barnard* en op de golven van den *Tees*. Gelijk aan den vreemden droom, die den schuldige vervolgt, bloost de maan onverwacht gelijk de schande, of brandt zij van het meer gloeijende vuur der gramschap. De schaduw, welke de voorbijsnellende wolken afgeven, gaat en komt gelijk de veranderde kleuren der vrees; eindelijk gelooft men, dat de hemelen zich verbergen achter den sluijer van rouw, of gelijk de wanhoop, verdwijnen in de duisternis. De schildwacht, op den ouden toren van *Baliol*, ziet in stilte de weerkaatsing van het licht op de bescha-

duwde oevers van den *Tees;* hij let op de wolken, welke in het Noorden zich verzamelen; hij hoort hoe de regendroppels kletterend nedervallen op de tinnen der vesting en in de schietgaten; de huilende stem der winden doet hem sidderen, en rillend wikkelt hij zich in de plooijen van zijn' breeden mantel."

Wij vragen u, M. H! na de mededeeling dezer proeven, of WALTER SCOTT niet bij een fijn dichterlijk vernuft eene gevoelige ziel voor de schoonheden der natuur paarde; of hij niet is een opmerker bij uitnemendheid van hare verschijnselen, en of hij de eenvoudigste daarvan niet op eene meesterlijke wijze wist aan te wenden.

Maar wij mogen hierbij niet langer stilstaan. Ik zal tevens voorbijgaan, wat door WALTER SCOTT over verschillende onderwerpen in het licht is gegeven *). Ik moet alleen opmerken, dat de roem en de belangen van zijn vaderland hem zeer ter harte gingen. Voor de laatste parlementshervorming waren zijne brieven over dat onderwerp van groot belang, en bleven niet zonder invloed op de gevoelens van voorname Staatslieden. Ook over SCOTT als levensbeschrijver kunnen wij geenen tijd besteden; maar de oogenblikken, welke ons over zijn, meer opzettelijk toewijden aan dien rijken schat van schriften, welken hij ons naliet en welken bij M. H! meer bekend zijn zal.

*) Onlangs kwam mij de vertaling van twee leerredenen in handen, welke door hem zijn uitgegeven, en waarin veel goeds en schoons gevonden wordt.

Wanneer wij ons een algemeen overzigt over al de Romans van WALTER SCOTT veroorloven, zullen wij moeten bekennen, dat, niettegenstaande de soort van Romans, welke wij historische noemen, geenszins als nieuw kan geacht worden, echter de behandeling derzelve, zoo als dit door Sir WALTER is geschied, als *eenig*, en boven die, welke daarmede kunnen vergeleken worden, als hoog en voortreffelijk te roemen is. En deze voortreffelijkheid vindt zijne oorzaak in des schrijvers uitgebreide kennis van de geschiedenis en de oudheden van zijn vaderland, welke zich bij zijne dichterlijke schrijfwijze en bij het gevoel voor de schoonheden der natuur hebben gepaard.

Het is reeds in de dagen, toen de *Waverley* en de *Guijmannering* zonder den naam van den schrijver in het licht verschenen, het algemeene gevoelen geweest, dat men in deze werken een ander doel moest zoeken dan het vermaak der lezers, dewijl het ten duidelijkste bleek, dat de auteur er zich bijzonder op had toegelegd, om de zeden van de inwoners van *Schotland* te beschrijven. En het publiek werd in dat gevoelen bevestigd, toen de *Antiquary* in het licht kwam, en in het voorberigt vermeld werd, dat dit werk eene reeks van fictien besloot, bestemd om de Schotsche zeden te doen kennen in drie verschillende tijdperken. De *Waverley*, zegt de schrijver, bevat den tijd van onze vaderen, de *Guimannering* die van onze jeugd, en de *Antiquary* plaatst ons in het laatst der 18e eeuw. Dit doel

is door den schrijver uitgebreid en vervolgd in zijne *tales of mij Landlord*, waartoe de *Bruid van Lammermoor*, de *Schotsche puriteinen* en anderen behooren.

WALTER SCOTT was in het beschrijven van de zeden der Schotten zeer getrouw; het moge ons dikwijls verwonderd hebben, hoe aan de verschillende clans eene erfelijke gehechtheid of haat werd toegeschreven, het crimineel proces der schotsche familie, waarvan nog onlangs de nieuwspapieren gewaagden, overtuigt ons dat de waarheid door den schrijver niet is opgeofferd aan het plan zijner tafereelen. De handeling der personen moge vinding geweest zijn, de beschrijving van hunne kleeding, levenswijze en zeden was waar. En daar hij de tooneelen zijner handelende personen in bekende oorden van *Schotland* uitkoos, en dus het publiek de plaatsen kon opsporen en aanschouwen waar het verhaalde moest zijn voorgevallen, verkregen zijne romans daardoor eene soort van geloofwaardigheid, welke de belangstelling der lezers meer en meer verhoogde.

Voegt men daarbij de uitgebreide kennis der Schotsche geschiedenis, welke de schrijver ons heeft bewezen door de uitgave van zijne historie van *Schotland*, in verhalen van eenen grootvader aan zijnen kleinzoon *), dan zal die belangstelling aanmerkelijk vermeerderen, wanneer wij in die romantische voorstellingen bekende namen uit de geschiedenis aan-

*) Door ENGELBERTS GERRITS keurig vertaald en in de *Bijdragen voor Boeken- en Menschenkennis*, III D., IV Stuk, gunstig beoordeeld.

treffen, en lotgevallen van voorname personen, overeenkomstig de hoofdtrekken der geschiedenis voorgedragen zien.

WALTER SCOTT kon zich dan ook beroemen zijn doel bereikt te hebben. *Schotland*, deszelfs bewoners en hunne zeden, waren voorwerpen, waarmede het Engelsch publiek zich weinig bemoeide; maar na de uitgaaf der hier voor gemelde werken, na de belangrijke beschrijvingen, welke hij daarin wist te mengen, wierd de kennis van *Schotland* onder de beschaafde standen in *Engeland*, ja, mag ik niet zeggen, alom verspreid. Het is bijna ongeloofelijk, welk eene belangstelling aan de schriften van WALTER SCOTT is wedervaren. De heer FERGUSON verhaalde, bij gelegenheid van eenen maaltijd in den daarbij ingestelden toast aan den beroemden schrijver, dat hij, op zijne reizen, niet alleen in *Petersburg* en aan de oevers van de Zwarte zee, maar zelfs aan de boorden van den *Jordaan*, den lof van den Grooten Onbekende had hooren vermelden.

Maar WALTER SCOTT heeft zich niet alleen bij *Schotland*, als het tooneel zijner voorstellingen, bepaald. Ook *Engeland* en deszelfs geschiedenis boden hem menige schoone gelegenheid aan. Zijne *Ivanhoe*, *Woodstock*, *Kenilworth*, *Robroy* en meer anderen kunnen dit getuigen; in de *Quentin Durward* heeft hij ons weder in *Frankrijk* verplaatst en bewezen, hoe gemakkelijk het hem viel ook de oude Fransche zeden te schilderen. De oude ruïnen van *Roxburg*, de kloosters van *Melrose* en *West-*

minster, waren hem even goed bekend, als de paleizen van *Holyrood* en *Plessy le Tours*, en de naauwkeurigheid, met welke hij zijne beschrijvingen, naar oude oorkonden, uitvoerde, geven blijvende waarde aan zijne schriften voor ieder, die op eene aangename wijze een denkbeeld wil verkrijgen van die oorden der wereld, welke WALTER SCOTT tot het tooneel zijner verhalen gekozen heeft.

De personen, welke hij op dat tooneel plaatste, zijn niet zelden uit de geschiedenis of wel uit het dagelijksche leven ontleend; wie aan het eerste twijfelen mogt, sla den *Woodstock* op, en ik vraag of men ooit het karakter van CROMWELL beter kan leeren kennen, dan in de daar beschreven gefingeerde bedrijven. Onder de karakters uit het dagelijksche leven, meen ik eene eerste plaats aan den *antiquary*, den oudheidkundigen, te moeten toewijzen. M. OLDBUCK is zoo juist geteekend, dat men in *Schotland* het bestaan van zoodanigen Heer niet betwijfelde, en er dan dezen, dan genen voor groette, tot dat eindelijk de onzekerheid daarover eindigde, zoo door eene voorrede voor den laatsten druk van den *antiquary* geplaatst, als door eenen brief van den auteur, welken hij, den 27 October 1831, voor zijn vertrek naar *Italië*, aan zijnen vriend, den kapitein HALL schreef, welke in de *Revue de Paris* is opgenomen. Daarin schrijft hij openhartig, dat de JONATHAN OLDBUCK VAN MONTBARNS het portret was van den overleden Heer CONSTABLE VAN WALLACE, die tweemaal 's week ten huize van zijnen vader

kwam eten, en die hem als kind met veel oplettendheid behandelde.

Wanneer onze schrijver alzoo zijne personen uit de geschiedenis of het dagelijksche leven koos en in werking bragt, wachtte hij zich zorgvuldig voor alle overdrevene beschrijvingen, en zijne verhalen behielden daardoor dien graad van waarschijnlijkheid, die aan alle verstandigen behaagt, en die de oorzaak is, dat een man als BYRON, tot driemalen toe, de werken van SCOTT gelezen had. Over het algemeen kan men opmerken, dat WALTER SCOTT geene opoffering van natuurlijke en geleidelijke opvolging van gebeurtenissen aan zijne dramatische wijze van voorstellen gedaan heeft; integendeel, het is mij soms voorgekomen, dat dit laatste slechts als bijwerk te beschouwen is, terwijl het uiteen zetten van de gevoelens der personen in het tijdperk der geschiedenis, hetwelk hij wilde voorstellen, de handelingen der partijen, die zijn vaderland verdeelden, de lotgevallen der oude geslachten, welke hij vermeldde, of de beschrijving der plaatsen en zeden, het hoofdoogmerk van het geheel schijnen aan te duiden. Men leze ter bevestiging van dit gevoelen de opdragt van de *Ivanhoe* aan doctor DRIJANDUST, in welke des schrijvers denkbeelden over zijne wijze van schrijven opzettelijk zijn ontwikkeld.

M. H. verwachten, dat ik iets ter proeve van die wijze mededeel. Welaan! wie het karakter van CROMWELL verlangt te kennen, sla het 8ᵉ Hoofdstuk van den *Woodstock* op; de Protector wordt

daarin zoo krachtig geschilderd, dat, in weinige trekken en kleuren, al de tinten der groote geschiedschrijvers vereenigd zijn; maar wij *zien* CROMWELL daar handelen, wij *hooren* hem spreken, en wij worden deelgenooten van de geheime gevoelens van zijn hart, van de waarschuwende stem van zijn geweten, die, bij zijne toenemende oppermagt, niet ophield zich te doen hooren.

In den *Woodstock* is het tijdperk van 1651 uit de geschiedenis van *Engeland* gekozen. De slag van *Worcester* is voor den jongen KAREL STUART, den zoon van den ongelukkigen KAREL I, verloren; hij is gevlugt en in het kasteel van *Woodstock* verborgen. HENDRIK LEE, een ijverig en getrouw aanhanger van het koninklijke huis, is de bewoner van hetzelve. Zijne beminnelijke dochter ALICE is de geliefde van den Ridder EVERARD, die schijnbaar de partij van CROMWELL is toegedaan. De commissarissen van CROMWELL nemen bezit van het kasteel van *Woodstock*. EVERARD verlangt hen te verwijderen, en den grijzen HENDRIK LEE in zijn verblijf te handhaven; hij zendt daartoe eenen vertrouwde, den Cavalier WILDRAKE, naar CROMWELL, die hem wel ontvangt, vertrouwelijk met hem over het arresteren van den jongen koning spreekt, en met eenige drift opstaande, aldus eindigt: « gij zijt ongelukkig, wanneer deze jonge avonturier mij ontsnapt; het ware u beter in het diepste cachot van *Europa* begraven te zijn, dan *Engelands* lucht in te ademen, indien gij mij ongetrouw zijt.

Ik heb duidelijk met u gesproken, duidelijker dan ik gewoon ben; doch het oogenblik vorderde zulks, maar wie mijn vertrouwen bezit, is gelijk aan een, die de wacht houdt bij een kruidmagazijn. De minste vonk kan u tot asch verteren. Breng aan uwen meester over wat ik u gezegd heb; maar niet *hoe* ik het u gezegd heb. Helaas! waarom heb ik mij een oogenblik door menschelijke drift laten overheerschen? ga heen, snaak! gij zult mijne orders verzegeld door PEARSON ontvangen.... maar één oogenblik; ik zag het aan u, gij hebt mij iets te vragen.

Ik wilde weten, zeide WILDRAKE, hoe de jonge man er uitziet, ten einde hem te kunnen herkennen als ik hem zag.

Men zegt, hij is groot, mager en geel geworden, antwoordde de generaal; zie hier zijn portret, onlangs door een' goed meester geschilderd. Bij deze woorden keerde hij een' portret om, dat met de lijst tegen den muur was gekeerd; maar het was niet dat van den zoon, het was het portret van zijnen vader, den ongelukkigen KAREL I.

De eerste beweging van CROMWELL scheen aan te duiden, dat hij hetzelve in den vorigen stand wilde plaatsen, en het was als konde hij met moeite besluiten, om het, al ware het slechts met eenen vlugtigen blik, te beschouwen; maar hij kwam er toe, en het portret vasthoudende, trad hij eene schrede achterwaarts, als wilde hij een goed licht, of eenen goeden dag zoeken, om het portret te bezien.

Gelukkig voor WILDRAKE, dat zijn gevaarlijke gastheer op dat oogenblik geenen blik op hem wierp: want zijn gelaat gloeide, toen hij het portret van zijnen dierbaren meester in handen zag van hem, die de voorname oorzaak was van zijnen dood. Met moeite bedwong hij zijne verontwaardiging; maar dit natuurlijk gevoel, hetwelk, als een electrieke vonk, onverwachts een' gewoon mensch overmeesterde, werd in een oogenblik verdoofd door die verschrikkelijke, ofschoon onderdrukte ontroering, welke een wezen van een koel en onverzettelijk karakter, als dat van eenen CROMWELL, deed opmerken; bij de beschouwing van zijn somber en vermetel gelaat, hetwelk door het onverklaarbaarst gevoel werd bewogen, voelde WILDRAKE zijne verontwaardiging verdwijnen en zich in verwondering oplossen. Gelijk de glans van een groot licht een minder licht verslindt of doet verbleeken, zoo beheerscht de man van eenen veel omvattenden en vasten geest, den zwakkeren wil en de driften van het gemeen. Even zoo schijnt de rivier, die eene beek in haren stroom opneemt, met trots die wateren te verwerpen, welke haar worden aangeboden. WILDRAKE stond sprakeloos en CROMWELL vervolgde:

« Wat heeft die vlaamsche schilder, die ANTONIE VAN DIJK een uitnemend kunstvermogen? Het staal kan verminken, de strijders kunnen dooden, en ziedaar echter eenen koning, door den tijd zelven geëerbiedigd. Onze kleinkinderen kunnen zijne geschiedenis lezen, zijn afbeeldsel aanschouwen en

zijnen noodlottigen levensloop vergelijken. Het was eene volstrekte noodzakelijkheid... eene schrikkelijke daad. De bedaarde fierheid van dit oog had werelden, door kruipende Franschen, laffe Italianen of stijve Spanjaarden bevolkt, kunnen regeren; maar deszelfs blikken werkten niets uit, dan dat de moed van den trotschen Engelschman ontwaakte. Men beschuldige dus geenen armen zondaar van zijnen val, wanneer hij van den hemel geene spieren ontvangen had, die sterk genoeg waren om hem staande te houden. De zwakke wordt ter neder geworpen door het brieschende ros, hetwelk hem door zijne hoeven vermorselt; de sterke, de goede ruiter vliegt in het ledige zadel, doet spoor en teugel werken, tot dat het paard zijnen meester gevoelt. Moet hij, die als overwinnaar te midden van het volk verschijnt, gelaakt worden, omdat het hem gelukte, terwijl de zwakke en onhandige heeft schipbreuk geleden en verging; inderdaad, hij heeft zijn loon. En wat is dit stuk doek met kleuren overdekt voor mij dan meer dan voor een' ander? Neen! laat het aan anderen de verwijtingen van dit koele en kalme gelaat vertoonen, dat oog voorstellen, waarin fierheid en klagten spreken; zij, die om hoogere beweegredenen handelden, zullen niet voor schimmen sidderen; het was niet de zucht naar rijkdom of oppermagt, die mij uit het niet heeft verheven. Neen! de banieren, welke ik volgde, waren die van het onderdrukte geweten en *Engelands* ontroofde vrijheid. Het is geheel iets anders dan persoonlijk belang, dat

mij deed handelen, en ik daag de geheele wereld, ik daag levenden en dooden uit mij te zeggen, dat ik de wapenen heb opgevat voor mijne eigene zaak of om mijn vermogen te vermeerderen; er is geen soldaat bij het leger, die niet tot die magt zou gekomen zijn, ook zonder den minsten haat tegen dezen ongelukkigen........

Hier werd de deur van het kabinet geopend, en de dochter van CROMWELL stoorde de ontboezeming des Generaals, die het vertrek met haar verliet, zonder een tweeden blik te werpen op het portret, hetwelk hem zoo hevig geschokt had.

Het zal niet noodig zijn M. H.! te doen opmerken, hoe gelukkig deze vinding van den schrijver is, om door de verrassing van een zeer eenvoudig en natuurlijk toeval, het omkeeren van een verkeerd portret, de gelegenheid te vinden, om zijne lezers met de geheime gewaarwordingen van CROMWELL bekend te maken. Deze alleenspraak van den protector is zoo menschkundig en met het karakter van den wonderbaren man zoo overeenkomend, dat, indien wij stellig weten, dat hij deze alleenspraak niet gehouden heeft, het echter, naar de historische kennis die wij van CROMWELL bezitten, zeer mogelijk is, dat hij die kan gehouden hebben.

Liet het de tijd, voor eene spreekbeurt bestemd, en de vrees om uwe aandacht te misbruiken eenigzins toe, ik deelde u het slot van den *Woodstock* mede. Geen rijke oom, of het eene of andere ondankbaar voorval eindigt, als bij menigen overdreven

romanschrijver, de geschiedenis. o Neen, het is de terugkomst van den jongen KAREL als koning, en de dood van den grijzen HENDRIK LEE, die het verhaal doet eindigen. Maar wanneer wij den jongen vorst, te midden van zijnen schitterenden hofstoet, op zijnen togt van *Rochester* naar *London*, onder de zaamgevloeide menigte, zijnen grijzen, maar getrouwen vriend HENDRIK LEE, met EVERARD, ALICE en hunne kinderen zien onderscheiden, den koning van het paard zien stijgen, om den zegen te vragen van zijnen hoogbejaarden onderdaan; wanneer wij den afgeleefden man, na het treffend en aandoenlijk oogenblik beleefd te hebben, naar hetwelk hij zoo vele jaren had gewenscht, door aandoening zacht zien sterven, dan overmeestert ons een stil weemoedig gevoel, en alles wat wij in het verhaal des schrijvers hadden opgemerkt, verkrijgt eene nieuwe bekoorlijkheid, en maakt den indruk dieper en vaster in ons gemoed.

Eene proeve mag ik echter niet terughouden, omdat zij van eene geheel andere soort is; ik bedoel de grievende teleurstelling van den oudheidkundigen OLDBUCK, in het vierde hoofdstuk van den *Antiquary*.

JONATHAN OLDBUCK van *Montbarns* had op een klein uitstapje kennis gemaakt met een' jong Engelsch heer, LOVEL genaamd, aan wien hij de gulste gastvrijheid in zijn huis bewezen, en zijne verzameling van oudheden vertoond had. De bescheidenheid en het geduld, waarmede LOVEL de redeneringen van

OLDBUCK had aangehoord, boezemden dezen het denkbeeld in van eene groote belangstelling in oudheidkundige ontdekkingen, waarom hij hem vóór zijn vertrek, nog op eene allergewigtigste beschouwing wilde onthalen. Hij nam hem daartoe mede op eene wandeling, en na eenen boomgaard en koorn- en heidevelden te zijn overgegaan, kwamen zij op eene hoogte. Daar hield OLDBUCK stil, en zich tot LOVEL keerende, zeide hij: « Zie hier mijn vriend! « een' hoogst merkwaardigen plek gronds. »

LOVEL zag rond en antwoordde: « Ja, het is een « fraai gezigt. »

« Zonder twijfel. Maar het is niet om het uit- « zigt, dat ik u hier gebragt heb; wordt gij niets « bijzonders gewaar, niets opmerkelijks op de opper- « vlakte van den grond? »

« Vergeef mij, neen.... maar ja, het komt mij « voor, als of ik eenige flaauwe sporen van eenen « kuil ontdek. »

« Flaauwe sporen! Mijn lieve Mijnheer! het is « uw gezigt, dat flaauw is; niets kan duidelijker af- « geteekend worden; een ware agger of vallum met « de fossa, die er toe behoort. Flaauwe sporen! mijne « nicht, dat slakkenhoofd, zoo ligtzinnig als maar « eene van het vrouwelijke ras, heeft terstond de « kenteekenen van de gracht ontdekt. Flaauwe spo- « ren!.... Zonder twijfel zijn die van het kamp van « *Ardoch* of van *Burnswark* duidelijker, maar dat « waren *Castra stativa* en hier was het slechts een « tijdelijk cantonnement. Flaauwe sporen!.... denk

« toch dat domme, lompe boeren, die den wilden en « barbaarschen volken gelijk zijn, twee zijden van « het vierkant vernield, en de derde door het ploe« gen beschadigd hebben, maar gij ziet, de vierde « bestaat geheel. »

LOVEL trachtte zijn onbedacht antwoord zoo veel mogelijk goed te maken; maar het gelukte niet terstond. « Mijn waarde Heer! » zoo ging OLDBUCK voort, « uwe oogen zijn niet geheel onervaren: ik « veronderstel, dat zij eene gracht van eenen effenen « grond kunnen onderscheiden. Flaauwe sporen! « hoe? zelfs de boeren heeten deze plaats het kaim, « het kamp van *kinprunes*. Indien dit geen oud « kamp beteekent, weet ik geene beteekenis der « woorden meer; en gij moet weten onze oudheid« kundigen zijn het in het geheel niet eens over de « plaats, waar de slag tusschen de Caledoniers en « AGRICOLA is voorgevallen; de eene plaatst die in « het Noorden, de andere in het Zuiden.... Maar « wat zoudt hij zeggen, Mijnheer LOVEL! wanneer « deze gedenkwaardige plek juist de plaats was, « welke de *Kaim de Kimprunis* is genaamd, en « waarvan de nederige en stil vergeten persoon, die « thans tot u spreekt, de wettige eigenaar is! »

Hier maakte hij eene pauze om den jongen man tijd tot overdenking te laten, en al het gewigt van deze ontdekking te overwegen, en met vuur ging hij voort: « Ja, waarde Heer, ik heb het mis of « deze plaats vereenigt alles in zich, wat het ter« rein van den beroemden veldslag moet aanduiden.

« Hij werd geleverd bij het Grampionsch gebergte, « daar ziet gij het aan den Horizont; het was in « *Conspectu Maris* ... in het gezigt van de Ro- « meinsche vloot, en welk Romeinsch of Engelsch « admiraal zou eene schooner baai kunnen verlan- « gen, dan die welke gij aan uwe regterhand ziet? « Het is verwonderlijk hoe wij, oudheidkundigen van « beroep, soms blind zijn; hoe velen zijn er, die « er niet aan gedacht hebben, dat hier die gewigtige « plaats was? Ik heb er geen woord van willen doen « blijken, voor ik mij het eigendom van den grond « had verzekerd, welke den ouden JOHN HOWIE « toebehoorde. Na menige conferentie, ik schaam « mij bijna het te zeggen, besloot ik hem even zoo « vele bunders best bouwland af te staan, als deze « dorre plaats beslaat; want het gold den nationalen « roem, en ik was meer dan betaald, door mij eige- « naar te zien van het tooneel, op hetwelk zulk eene « gedenkwaardige gebeurtenis plaats had. Waar is « de man, zegt JOHNSON, wiens vaderlandsliefde niet « ontvlammen zoude in de vlakte van *Marathon?* « Ik liet vergravingen doen om tot grootere ontdek- « kingen te komen, en ziet, reeds de derde dag « vonden wij eenen steen, welken ik naar mijn land- « goed deed vervoeren, en waarop eene vaas of iets « dergelijks en de letters A. D. L. L. te zien wa- « ren, welke, zonder de minste stijfheid of verwrin- « ging, kunnen verklaard worden door de woorden: « *Agricola dicavit Libens Lubens.*

« Zie nu verder, mijn vriend! daar is de Drie-

« mannische poort, en zonder de verwoesting van « die verschrikkelijke ploeg, zou de Pretoriaansche « poort daar zijn. Links ziet gij nog eenige kentee- « kenen: van de *porta sinistra*, en regts is de *porta* « *dixtra* bijna in haar geheel. Laat ons hier onze « positie nemen op dezen tumulus, welke door een « oud gebouw, het centraalpunt, of het Pretorium « van het kamp gevormd is. Van deze plaats, die « men slechts door eene kleine verhevenheid van het « overige der vestingwerken en door groener gras « onderscheiden kan, mag men veronderstellen, dat « AGRICOLA het uitgestrekte leger der Caledoniers « verslond. Ja, mijn vriend! het is waarschijnlijk, « het is zeker, dat JULIUS AGRICOLA van deze « plaats het tooneel aanschouwde, dat onze BEAU- « MONT, de tijdgenoot van SHAKESPEARE, in zijn « treurspel bezingt. Ja, het was van dit Pretorium...»

Eene stem, die zich onverwachts liet hooren, stuitte de geestdrift van OLDBUCK. « Pretorion, indien gij « wilt, maar ik herinner mij dat hier te hebben « zien bouwen....» Beide de vrienden keerden zich om, LOVEL met eene houding van verwondering, OLDBUCK met verbazing en verontwaardiging over de onbeschofte verstoring. Terwijl onze oudheidkundige gedeclameerd en LOVEL toegeluisterd had, was ongemerkt een toehoorder genaderd. Het was een van die bedelaars, die door het bestuur worden gedoogd en onder den naam van blaauwmantels bekend zijn.

« Wat zegt gij, EDIC?» vroeg OLDBUCK in de hoop,

dat zijn gehoor hem bedrogen had. « Ik spreek van « het kleine gebouw, dat daar gestaan heeft, geëerde « Heer! en ik zeg, dat het mij zeer goed voorstaat, « dat te hebben zien bouwen. » « Haal u de duivel, « oude gek! indien dit waar is; het is lang vóór uwe « geboorte gesticht, en men zal er de overblijfsels « nog van zien, lang na dat gij zult opgehangen zijn. »

« Gehangen of verdronken, hier of daar, dood « of levend, het doet er niets toe, het is en blijft « waar, dat ik het gebouw heb zien stichten »

« Gij..... Gij.....! » gilde de oudheidkundige stotterend van gramschap en verwarring uit, « ellen-« dige landlooper! hoe zoudt gij dat gezien hebben? »

« Hoe ik dat gezien zou hebben, Mijnheer MONT-« BARNS? ach! wat zou ik er bij winnen, indien ik « u eene leugen verhaalde; ik weet stellig, dat het nu « ruim twintig jaar geleden is, toen ik en eenige « arbeiders, die de sloot langs dezen weg moesten « graven, en ik meen twee of drie herders, dit ge-« bouwtje opsloegen, waarvan gij de fondamenten « een Pretorion noemt; doch hetwelk wij bouwden « om voor wind en weer beschut te zijn, gedurende « de bruiloftsdagen van den ouden AAI DRUM, en « wij hebben er menige flesch geledigd. Wilt gij er « een bewijs van, Mijnheer MONTBARNS? laat hier « een weinig graven, zoo als het mij toeschijnt dat « gij reeds begonnen zijt te doen, en gij zult eenen « steen vinden, op welken een der werklieden eenen « langen lepel beitelde, ten einde den bruidegom te « bespotten; hij voegde er vier letters bij: A. D. L. L.

« AAI DRUM LANGLEPEL, omdat AAI een der be-
« roemdste en sterkste soepeters was van het graafschap *Tife*.»

Wie mijner lezers ooit de houding van een zestienjarig meisje heeft gezien, waarvan de liefdesroman door eene al te vroege ontdekking eindigde, of het gelaat van het kind aanschouwde, welks kaartenhuis door den adem van zijnen makker is ingestort, zal zich JONATHAN OLDBUCK VAN MONTBARNS op dat oogenblik kunnen voorstellen, die inderdaad noch wijzer, noch minder verbaasd was dan deze.

Mogen deze aanhalingen genoeg zijn, M. H.! om u te herinneren, hoe diep WALTER SCOTT was doorgedrongen in de geheimen van het menschelijke hart en hoe bekwaam hij was, om die voor te stellen. Het is eene eenvoudigheid, die aan de waarheid gelijk is, en hare overreding medebrengt, daardoor de belangstelling van den lezer boeit en vermeerdert, zonder den noodeloozen opschik van klinkende woorden of ongeloofelijke voorvallen te behoeven; maar die eenvoudigheid treft telkens ons op nieuw en houdt ons geheel bezig met het voorgestelde tafereel.

De stijl van WALTER SCOTT is veelal dichterlijk, vol gevoel en krachtig, en weinige Romanschrijvers hebben in hunne werken zoo vele treffende beelden en heerlijke denkbeelden verspreid, bij voorbeeld, de aanhef van het laatste hoofdstuk van den *Woodstock*: « De loop der jaren is snel gelijk dien der

golven, welke de stroom voortstuwt; wij kunnen niet ontdekken van waar de stroom komt, noch waar hij heen bruischt; het is zelfs als of wij den tijd zien verloopen, zonder de veranderingen op te merken, die in ons plaats hebben; en echter de tijd ontneemt den mensch zijne kracht, gelijk de wind het woud van zijne bladeren berooft. Ook zijne definitien zijn voortreffelijk; gij herinnert u die van den moed in den *Peveril du Pic* waar hij zegt: de moed is de tegenwoordigheid van geest. De ware dapperheid bestaat niet in het *niet* zien van het gevaar, maar in het wel beschouwen van hetzelve om het te overwinnen. BYRON vond deze definitien zoo juist, omdat zij den zedelijken moed van den physieken moed onderscheidt.

Bij dat alles vertoont zich de luimige geest van den Schrijver, door welken hij niet zelden onze lachspieren in beweging brengt bij elke gepaste gelegenheid, en wij hebben slechts den brief van kapitein CLATTERBUCK voor de *Waverley*, of de inleiding van IEDEDIAH CLEISBOTHAN, onderwijzer der jeugd en koster der gemeente *Ganzendorp*, voor deszelfs verhalen van zijnen hospes in te zien, om ons daarvan te overtuigen, en alle zijne werken zijn doorzaaid met naïve en geestige karakters.

Maar boven alles hebben zijne schriften eene zedelijke strekking, die zich niet door drooge en breedvoerige betoogen, welke veelal door de romanlezers worden overgeslagen, openbaart, maar die ons door de voorgestelde handeling onmerkbaar wordt inge-

boezemd. Men kan op zijne verhalen toepassen, wat van die van RICHARDSON gezegd is: de zedekunde wordt er in beoefend en is nimmer meer belangwekkend voorgesteld; na WALTER SCOTT gelezen te hebben, zeide BYRON, verlangt men volmaakt te wezen, en men gelooft te kunnen beproeven het te worden.

Ziet daar, M. H.! hoe de uitmuntende begaafdheden van verstand en hart in de schriften van WALTER SCOTT geopenbaard en bewezen zijn; of liever hoe ik, door mijn *iets* over dezen grooten man, u kan hebben getoond, hoe gij dat bewijs rijkelijk in zijne schriften vinden zult, en wanneer dan de geest zich ontspannen of door eenig ligt voedsel verkwikken wil, wanneer de tijd niet aan meer gewigtige bezigheid daardoor wordt ontroofd, dan durf ik u gerust den rijken voorraad zijner schriften aanbevelen, welke der letterkunde van onzen tijd tot blijvenden roem zullen verstrekken.

Wij bezitten in ons vaderland eenen Dichter, die, even als WALTER SCOTT, door zijne legenden bekend, en door zijne geleerdheid beroemd is, en die onlangs als Romanschrijver is opgetreden, en de voetstappen van *Brittanjes* grooten schrijver schijnt te willen drukken. Misschien zijn wij dit aan WALTER SCOTT verschuldigd; doch hoe dit zij, moge de *Pleegzoon* bij voortduring het gunstige onthaal ondervinden dat hij verdient; moge de schrijver ons meerder vaderlandsche tafereelen en vaderlandsche karakters vooral getrouwelijk voorstellen, en zijne schriften en

die van anderen, welke zoodanige moeijelijke baan willen inslaan, nuttig zijn om de kennis te vermeerderen, partijgeest en vooroordeelen te verdrijven, en deugd en goede zeden te bevorderen, op dat alle vergiftigde vruchten van vreemden bodem veracht, en *Neêrland's* roem gehandhaafd worde, en men eenmaal van die schrijvers zegge, wat van WALTER SCOTT gezegd is:

« Indien gij kunt, vind dan in alle zijne schriften
« eenen enkelen regel, welke hij stervende zoude
« gewenscht hebben uit te wisschen. »

Ik heb gezegd.

A. KIST, Ez.

DERDE BEDRIJF.

EERSTE TOONEEL.

Eene hal in het kasteel van MANFRED.

MANFRED *en* HERMAN.

MANFRED.

Hoe laat is het?

HERMAN.

Nog één uur en de zon gaat onder, het belooft een' liefelijken schemeravondstond.

MANFRED.

Zeg mij, zijn alle dingen zoo in den toren als ik bevolen heb?

HERMAN.

Alles, mijn heer de graaf! is in gereedheid, hier is de sleutel en het juweelkistje.

MANFRED.

Dan is het wel: gij kunt vertrekken.

(HERMAN *vertrekt*).

MANFRED *alleen*.

Er is eene kalmte in mij — eene onverklaarbare gerustheid! welke tot nu toe niet behoorde tot datgene, wat ik van het leven kende. Indien ik niet wist, dat de wijsbegeerte van alle onze ijdelheden de meest kakelbonte was, het onbeduidendste, dat ooit uit de brabbeltaal der scholen het oor

dol maakte, dan zoude ik denken dat het gouden geheim, of het gezochte « Kalon » *) gevonden en gezeteld was in mijne ziel. Het zal niet van duur zijn, doch het is goed het gekend te hebben, hoewel slechts eenmaal: het heeft mijn denkvermogen met een' nieuwen zin verrijkt, en ik wilde in mijne gedenkbladen ter neder schrijven, dat er zulk een gevoel bestaat. Wie is daar?

(HERMAN *komt weder op*).

HERMAN.

Mijn heer de graaf! de Abt van *St. Maurice* verzoekt om uwe tegenwoordigheid te begroeten.

(*De Abt van St. Maurice komt op*).

De Abt.

Vrede zij u, graaf MANFRED!

MANFRED.

Ik dank u, heilige vader! welkom binnen deze muren; uwe tegenwoordigheid vereert dezelve, en zegent die binnen dezelve wonen.

De Abt.

Ik wenschte dat het zoo ware, heer graaf! — Maar ik zoude mij gaarne met u alleen onderhouden.

MANFRED.

HERMAN! vertrek. Wat wilde mijn eerwaardige gast?

De Abt.

Dit, zonder voorafspraak: — jaren en ijver, mijn beroep, en mijne goede gezindheid moeten voor mijne genomene vrijheid pleiten; onze nabij zijnde,

*) Het schoone.

doch onbekende, nabuurschap moge mijne voorspraak zijn. Een vreemd gerucht, van eenen schandelijken aard, gaat rond, en bezigt uwen naam, eenen edelen naam sedert eeuwen; moge hij, die denzelven nu draagt, dien onbevlekt aan volgende geslachten overbrengen!

MANFRED.

Ga voort, — ik luister.

De Abt.

Men zegt, dat gij u ophoudt met dingen, die den mensch verboden zijn te onderzoeken; dat gij met de bewoners van de duistere verblijven, met de vele booze en helsche geesten, die in de vallei van het schimmenrijk wandelen, gemeenschap houdt. Ik weet, dat gij aan de menschen, uwe medeschepselen, maar zelden uwe gedachten openbaart, en dat uwe eenzaamheid die van eenen kluizenaar is, indien zij dat nog slechts ware.

MANFRED.

En wie zijn zij, die in alle deze gezegden verklaren?

De Abt.

Mijne vrome broeders — het verschrikte boerenvolk — zelfs uwe eigene vasallen — die met de onrustvolle blikken op u neer zien. Uw leven is in gevaar.

MANFRED.

Neem gij het.

De Abt.

Ik kom om te behouden en niet om te verdelgen — ik wilde niet delven in uwe diepe ziel; maar indien

deze dingen waar zijn, dan is er nu nog tijd om boete te doen en vroom berouw te gevoelen: verzoen u met de ware kerk, en door de kerk met den hemel.

MANFRED.

Ik hoor u. Dit is mijn antwoord: wat ik ook geweest moge zijn, of nu nog ben, dit blijft tusschen den hemel en mij zelven. — Ik zal geenen sterveling kiezen om mijn middelaar te zijn. Heb ik gezondigd tegen uwe voorschriften? bewijs het, en straf mij!

De Abt *).

Mijn zoon! ik sprak niet van straf, maar van boete te doen en vergiffenis; — de keus daarvan blijft aan u zelven — en voor het laatst — onze instellingen en ons vast geloof hebben mij magt gegeven om u te reinigen van zonden, en u tot hooger hoop en betere gedachten te brengen, het eerste laat ik aan den hemel over. — « Mij alleen behoort « de wraak! » zegt de Heere, en met alle onderwerping spreekt zijn dienaar dit ontzagchelijke woord.

MANFRED.

Grijsaard! daar is geene magt bij de Heiligen, noch vertroosting in het gebed, noch zuivering door boetdoening — noch uitzigt door hulp van buiten — noch vasten — noch doodsangst — of wat meer is, dan alle deze, bij de aangeborene pijnigingen van die diepe wanhoop, wroeging die zonder vrees voor de hel, maar dit alles in alles zoude over genoegzaam zijn,

---

*) Later zullen wij de varianten geven uit BYRONS eerste opstel, volgens de gedenkschriften van MOORE.

om op zich zelf eene hel te maken van den hemel — die uit den onbegrensden geest het levendig gevoel kan verbannen van zijne eigene zonden, onregtvaardigheid, lijden, smart en wroeging; daar is geene toekomende pijn, welke die regtvaardige straf kan evenaren, welke de zich zelf veroordeelende op zijne eigene ziel laadt.

De Abt.

Dit alles is wel; maar het zal voorbijgaan, en opgevolgd worden door eene gelukvoorspellende hoop, die met een kalm vertrouwen op zal zien naar die gezegende plaats, welke alle, die haar zoeken, zullen verkrijgen, wat ook hunne aardsche dwalingen mogen geweest zijn, indien zij deel hebben aan de verzoening: en de aanvang van die verzoening is het gevoel van deszelfs noodzakelijkheid. — Spreek verder — en al wat onze kerk u onderwijzen kan, zal u onderwezen worden; en alles, waarvan wij u kunnen vrijspreken, zal u vergeven worden.

MANFRED.

Toen *Rome's* zesde keizer nabij zijn einde was, als het slagtoffer van eene zelf toegebragte wond, om de kwellingen te ontgaan van een' openbaren dood op last van de Senatoren, eenmaal zijne slaven, wilde een zeker krijgsman, onder den schijn van getrouw medelijden, het stroomende bloed uit zijn' gorgel stelpen met zijnen gedienstigen tabbaard; toen stiet de stervende Romein hem terug en zeide — spelende het keizerrijk nog in zijne verbeelding, « Het is te laat — is dat getrouwheid? »

De Abt.

En wat meent gij hier mede?

MANFRED.

Ik antwoord met den Romein — « het is te laat!»

De Abt.

Het kan nooit te laat zijn, om u zelven te verzoenen met uwe eigene ziel, en uwe eigene ziel met den hemel. Hebt gij geene hoop? Dat is vreemd — zelfs zij, die wanhopen aan hetgene daar boven is, scheppen zich zelven eene hersenschim op de aarde, aan welk zwak takje zij zich vastklemmen gelijk drenkelingen.

MANFRED.

Ja — Vader! ik heb die aardsche begoochelingen gehad, en in mijne jeugd een edel streven om mij met de denkwijze van andere menschen te vereenigen. om een verlichter der volken te worden; en mij te verheffen tot ik weet niet hoe hoog — welligt maar om te vallen, gelijk de waterval van den berg, welke, neergestort zijnde van de hoogte, zelfs in de schuimende kracht van zijnen afgrond, (welke nevelachtige zuilen opwerpt, die zich tot wolken vormen, regenende van uit de opgestegene lucht,) wel laag, maar magtig daar neêr ligt. — Doch dit is voorbij, mijne gedachten misleidden zich zelven.

De Abt.

En waarom dat?

MANFRED.

Ik kon mijne natuur niet bedwingen; want hij moet dienen, die gaarne wil regeren — en vleijen —

en smeeken — en wachten al den tijd — en eens anders zaken nieuwsgierig onderzoeken op alle plaatsen — eene levende leugen zijn — hij, die een magtig wezen zou worden onder het gemeen, en zoo is de massa; ik verachtte het, mij te mengen met de kudde, zelfs om de aanvoerder te zijn, al ware het van wolven. De leeuw is alleen, en zoo ben ik.

De Abt.

En waarom niet leven en handelen met de andere menschen?

MANFRED.

Omdat mijne natuur afkeerig was van al wat leven is; en echter was zij niet wreed; want ik wilde geene verwoesting maken, maar wel eene vinden: — gelijk de wind, de roode, gloeijende, heete adem van den eenzamen Samum, die alleen maar in de woestijn woont, en zweeft over het barre zand, hetwelk geene struik dekt voor den rukwind, en des nachts raast hij over bare wilde en dorre golven, en zoekt niet, zoodat hij ook niet gezocht wordt, maar ontmoet wordende, doodelijk is: alzoo is de loop van mijn bestaan geweest; en daar verschenen voorwerpen op mijn pad, welke nu niet meer bestaan.

De Abt.

Helaas! Ik begin te vreezen, dat alle hulp van mij en van mijne roeping voor u verloren is; maar echter nog zoo jong, wilde ik toch —

MANFRED.

Zie op mij! daar is eene orde van stervelingen op aarde, die oud worden in hunne jeugd en eer de

middelbare jaren komen, sterven zonder de hevigheid van den krijgsdood; sommigen vergaan door genot — sommigen door studie — sommigen worden versleten door arbeid — sommigen enkel door afmatting — sommigen door ziekte — sommigen door krankzinnigheid — en sommigen door een kwijnend of een gebroken hart; want deze laatste is eene ziekte, welke er meerder neervelt dan vermeld staan op de rollen van het Noodlot, alle gedaanten aannemende, en alle namen dragende. Zie op mij! want juist aan alle deze dingen heb ik deel gehad; en van alle deze dingen was slechts één genoeg; verwonder u dus niet dat ik ben, wat ik ben, maar verwonder u dat ik ooit was, of geweest ben, of dat ik nog op de aarde ben.

De Abt.

Echter hoor mij nogmaals —

MANFRED.

Grijsaard! ik eerbiedig uwe orde, en heb achting voor uwe jaren; ik oordeel, dat uw oogmerk godvruchtig is, maar het is vergeefs: denk niet dat ik onbeleefd ben; ik wilde u sparen, veelmeer dan mij zelven, vermijdende op dezen oogenblik alle verdere zamenspraak — en dus — vaarwel.

(MANFRED *vertrekt*).

De Abt.

Dit zou een edel mensch geweest zijn: hij heeft al de oorspronkelijke kracht, welke eenen voortreffelijken vorm uit heerlijke hoofdstoffen zoude gemaakt hebben, waren zij wijselijk gemengd geweest; zoo

als het nu is, is het een vreesinboezemende chaos — licht en duisternis — en geest en stof — en hartstogten en reine gedachten, gemengd en strijdende, zonder doel of orde, alles slapende of verwoestende: hij zal vergaan, en echter moest hij zulks niet; ik wil het nog eenmaal beproeven, want dezulken zijn der verlossing waardig; en het is mijn pligt alles te wagen voor een regtvaardig oogmerk. Ik wil hem volgen — maar omzigtiglijk, doch zeker.

(*De Abt vertrekt*).

TWEEDE TOONEEL.

Eene andere kamer.

MANFRED *en* HERMAN.

HERMAN.

Heer graaf, gij hadt mij bevolen bij u te komen met zonnenondergang: zij zinkt reeds achter den berg.

MANFRED.

Doet zij reeds? ik wil haar zien.

(MANFRED *nadert het venster van de hal*).

Heerlijke bol! de afgod van de vroege schepping en van het sterke geslacht des onbedorven menschdoms, de reusachtige zonen van de omhelzing der engelen, met eene sekse, schooner dan zij, welke de dolende geesten, die nooit terug kunnen keeren, deed neerzinken. — Overheerlijke bol! gij waart een voorwerp van aanbidding, vóór dat het geheim van uwe vorming was geopenbaard! Gij, vroegste afgezant!

van den Almagtige, die de harten der Chaldeeuwsche herders verblijddet op hunne bergtoppen, tot dat zij zich in gebeden uitstortten! Gij, stoffelijke godheid en vertegenwoordigster van den Ongezienen, die u voor zijne schaduw koos! Gij, voornaamste star! het middenpunt van vele starren, die onze aarde tot eene dragelijke verblijfplaats maakt, en de kleuren en de harten tempert van allen, die in uwe stralen wandelen! Wetgeefster der jaargetijden! Opperheerscheresse der klimaten en van hen die er in wonen; want nabij of van verre, onze innerlijke geesten hebben eene tint van u, even als ons uiterlijk aanschijn; — gij verrijst en schijnt en gaat onder in heerlijkheid. Vaarwel! Ik zal u nooit weerzien. Zoo als mijne eerste flikkering van liefde en bewondering voor u was, zoo ontvang ook mijn' laatsten blik: gij moet geene stralen schieten op iemand, voor wien de gaven van leven en warmte van eene ongelukaanbrengende natuur geweest zijn. Zij is weg: ik volg.

(MANFRED *vertrekt*).

DERDE TOONEEL.

De bergen — het kasteel van MANFRED *op eenigen afstand — een terras voor eenen toren. — Het is schemeravond.*

HERMAN, MANUEL *en andere onderhoorigen van* MANFRED.

HERMAN.

Het is zeer vreemd; nacht op nacht, sedert ja-

ren, heeft hij gewaakt zonder getuige in dezen toren. Ik ben daar binnen geweest, — en menigmaal zijn wij er allen in geweest; maar van denzelven of van hetgene daar binnen was, kon men onmogelijk iets besluiten, of van iets waartoe zijne studiën overhelden. Dat is zeker, daar is ééne kamer, alwaar niemand inkomt; ik zoude een geschenk willen geven van al wat ik in drie jaren te ontvangen heb, om met aandacht deszelfs geheimenissen te bezien.

MANUEL.

Het zou gevaarlijk zijn; vergenoeg u met hetgene gij reeds weet.

HERMAN.

Ach, MANUEL! gij zijt oud en wijs en gij zoudt veel kunnen zeggen, gij hebt binnen het kasteel gewoond — hoe vele jaren is het geleden?

MANUEL.

Vóór de geboorte van graaf MANFRED diende ik zijnen vader, naar wien hij in niets gelijkt.

HERMAN.

Daar zijn meer zonen in denzelfden ongelukkigen toestand. Maar waarin ligt hier het verschil?

MANUEL.

Ik spreek niet van gelaatstrekken of van uiterlijke gedaante, maar van het gemoed en van gewoonten: graaf SIGISMUND was trotsch, maar vrolijk en vrij, — een krijgsheld en een losbol, hij woonde niet met de boeken en de eenzaamheid, ook was de nacht geene duistere voorbereiding voor eenen feestdag, maar een feesttijd zelve, vrolijker dan de dag; hij be-

wandelde niet de rotsen en de bosschen gelijk een wolf, ook was hij niet afkeerig van de menschen en hunne vermaken.

HERMAN.

Vervloekt zij dit uur, dat waren eerst vrolijke tijden! ik wenschte dat dezulke deze oude muren wilden bezoeken, maar zij zien er uit als of zij hem vergeten hadden.

MANUEL.

Deze muren moeten eerst van opperhoofd veranderen. O! ik heb eenige zonderlinge dingen binnen dezelve gezien, HERMAN.

HERMAN.

Kom, wees zoo goed; verhaal mij iets om onzen wachttijd te korten: ik heb u raadselachtig hooren spreken van eene gebeurtenis, die hier voorviel, omtrent bij dezen zelfden toren.

MANUEL.

Inderdaad, dat was een nacht; ik herinner mij, het was schemerachtig, bijna zoo als het nu is, maar een geheel andere avond; — gindsche roode wolk, welke nu op den top van den *Eigher* rust, zoo rustte er toen ook eene, — en daarin moge het hetzelfde zijn; de wind was zacht en met vlagen, en de bergsneeuw begon te glinsteren bij de opkomende maan; graaf MANFRED was gelijk nu, binnen in zijnen toren, — hoe hij zich bezig hield, wisten wij niet, maar de eenigste gezellinne van zijne omzwervingen en waken was bij hem — zij, die, van alle aardsche dingen die leefden, het eenigste was,

dat hij scheen te beminnen, — zoo als hij inderdaad door bloedverwantschap verpligt was te doen, de jonkvrouw ASTARTE, zijne — Stil! Wie komt hier?

(*De Abt van St. Maurice komt op.*)

De Abt.

Waar is uw Heer?

HERMAN.

Daar ginds, in den toren.

De Abt.

Ik moet met hem spreken.

MANUEL.

Dat is onmogelijk, hij is zeer afgezonderd, en men mag hem niet storen.

De Abt.

Ik neem de gevolgen van mijnen misslag op mij, indien het een misslag is — want ik moet hem zien.

HERMAN.

Gij hebt hem reeds eens gezien dezen avond.

De Abt.

HERMAN! ik beveel u, klop, en verwittig den graaf van mijne komst.

HERMAN.

Wij durven niet.

De Abt.

Het schijnt dan, dat ik zelfs de aankondiger van mijne boodschap moet zijn.

MANUEL.

Eerwaardige vader, ga niet verder — ik bid u, houd op.

De Abt.

Waarom?

MANUEL.

Kom slechts dezen weg heen, en ik zal u meer verhalen.

(*Zij vertrekken*).

VIERDE TOONEEL.

Binnen in den toren.

MANFRED *alleen.*

MANFRED.

De starren zijn weg, de maan is nog boven de met glinsterende sneeuw bekroonde bergtoppen. — Hoe schoon! ik blijf nog hangen aan de natuur; want de nacht is steeds een meer bekend aanschijn voor mij geweest dan dat van den mensch, en in hare starrenvolle schaduw van duistere en eenzame liefelijkheid leerde ik de taal van eene andere wereld. Ik herinner mij, dat in mijne jeugd, toen ik omzwervende was, ik in zulk eenen nacht binnen de muren van het Coliseum, te midden der voorname Relieken van het magtige *Rome*, stond; de donkere boomen, die langs de gebrokene bogen groeiden, golfden in den blaauwen middernacht, en de starren schenen door de scheuren van den bouwval; van verre aan gene zijde van den *Tiber* blafte de wachthond; nn digter bij van uit het paleis van *Cesar* kwam het lange gekras van een' uil, en bij

tusschenpoozen hoorde men van de schildwachten, die op eenen afstand waakten, het eigenaardige gezang, dat op den zachten wind aanving en stierf.* Eenige cijpressen verschenen aan gene zijde van de door den tijd gevormde klove, om den horizont te omzoomen, nogtans stonden zij binnen eenen boogschot van hier; waar de Cesars woonden, wonen nu de toonlooze nachtvogels* te midden van een boschje, hetwelk uitspruit op de plaats van afgebrokene muren, en slingert deszelfs wortels om de keizerlijke haardsteden; de klimop overheerscht de groeiplaats van den lauwer; — maar de bloedige *Circus* van den *Gladiator* staat nog, een edel overblijfsel in bouwvallige volkomenheid, terwijl *Cesar's* zalen, en de hallen van *Augustus* vervallen op de aarde liggen in onduidelijke vergankelijkheid. — En gij verspreiddet uw schijnsel, gij rollende maan! op dit alles, en wierpt een breed en teeder licht neer, hetwelk de grijze gestrengheid der ruwe verwoesting verzachtte, en vulde als 't ware op nieuw aan de gapingen der eeuwen; ik verliet dat schoone, dat nog zoo schoon was, en bezocht datgene, dat niet zoo schoon was, maar waar de godsdienst aanving en het hart overvloeide van stille aanbidding voor het groote der oudheid! — de doode, maar schepterdragende vorsten, die onze geesten nog besturen van uit hunne urnen. — Het was toen ook zulk een nacht als heden. — Het is vreemd, dat ik denzelven terugroep op dezen tijd; maar ik heb gevonden, dat onze gedachten de wildste vlugt ne-

men, juist in het oogenblik als zij zich zelve moesten rangschikken in eene diepzinnige orde.

(*De Abt komt binnen*).

De Abt.

Mijn goede Heer Graaf! ik smeek eene tweede genade voor deze toenadering; maar evenwel, laat mijn nederige ijver u niet beleedigen door deszelfs overijling — al het kwaad wat het in zich heeft, komt op mij neer: en het goede dat het uitwerkt, moge op uw hoofd lichten — konde ik zeggen op uw HART — ja konde ik DAT treffen, door woorden of gebeden, ik zoude eenen edelen geest, die gedwaald heeft, terug roepen; maar alles is nog niet verloren.

MANFRED.

Gij kent mij niet; mijne dagen zijn geteld, en mijne daden aangeteekend: wijk terug, of het zal u gevaarlijk zijn — ga weg!

De Abt.

Gij meent toch niet mij te dreigen?

MANFRED.

Ik niet; ik zeg u eenvoudig, dat er eenig gevaar op handen is, en ik wilde u behoeden.

De Abt.

Wat meent gij?

MANFRED.

Zie daar! wat ziet gij?

De Abt.

Niets.

MANFRED.

Zie daar, zeg ik, en zie met aandacht; — zeg mij nu wat gij ziet?

De Abt.

Dat, hetwelk mij zou doen beven, — maar ik vrees het niet — ik zie eene duisterachtige en vreeselijke gedaante verrijzen van uit de aarde, gelijk eene helsche godheid; haar gelaat is gehuld in een' mantel, en hare gedaante ingewikkeld als met onheildreigende wolken; zij staat tusschen u en mij — maar ik vrees haar niet.

Manfred.

Gij hebt geene reden — zij zal u geen leed doen — maar haar aanblik konde uwe oude leden schokken en beroeren. Ik zeg u — keer terug!

De Abt.

En ik antwoord — nooit — tot dat ik gestreden zal hebben met dezen duivel — wat doet hij hier?

Manfred.

Waarom — ei! — wat doet hij hier? ik heb niet om hem gezonden, — hij is ongenoodigd verschenen.

De Abt.

Helaas! verloren sterveling! wat doet gij met zulke gasten gelijk deze? Ik beef voor u. Waarom staart hij u aan, en gij hem? Ach! hij ontsluijert zijn aanschijn: op zijn voorhoofd zijn de likteekens van het onweder gegrifd; uit zijne oogen glinstert de onsterfelijkheid van de hel — ga weg van hier!

Manfred.

Spreek — wat is uwe zending?

Een Geest.

Kom!

De Abt.

Wie zijt gij, gij onbekend wezen? antwoord! — spreek!

De Geest.

De genius van dezen sterveling. — Kom! het is tijd.

MANFRED.

Ik ben voor alles bereid, maar ik ontken de magt, welke mij opeischt. Wie zendt u hier heen?

De Geest.

Gij zult het zoo straks weten — Kom! kom!

MANFRED.

Ik heb bevelen gegeven over veel grooter krachten dan de uwe, en ik heb gestreden met uwe meesters. Maak u weg van hier!

De Geest.

Sterveling! uwe ure is gekomen — voort, zeg ik.

MANFRED.

Ik wist het, en ik gevoel het nu, dat mijne ure gekomen is, maar niet om mijne ziel over te geven aan een wezen zoo als gij: vertrek, ik zal sterven zoo als ik geleefd heb — alléén.

De Geest.

Dan moet ik mijne broederen oproepen. — Verschijnt.

(*Andere geesten verschijnen*).

De Abt.

Weg van hier! gij booswichten! — Weg van hier! zeg ik. — Gij hebt geene magt waar de godsvrucht alleen magt heeft, en ik beveel u in den naam —

De Geest.

Grijsaard! Wij kennen ons zelve, onze zending en uwe orde; verspil uwe heilige woorden niet tot een nutteloos gebruik, het zoude te vergeefs zijn; deze man is verloren. Nog eens roep ik hem op — Kom voort! voort!

MANFRED.

Ik daag u uit, — hoewel ik mijne ziel voel van mij wegvloeijen, nogtans daag ik u uit; en ik wil niet van hier, wijl ik een' aardschen adem heb om mijne verachting over u uit te ademen — en aardsche kracht om te worstelen, ja zelfs met geesten; wat gij neemt zal genomen worden lid voor lid.

De Geest.

Wederstrevende sterveling! is dit de Toovenaar, die tot in de onzigtbare wereld wilde doordringen, en zich zelven bijna met ons gelijk stelde? — Kunt gij zoo zeer gehecht zijn aan het leven? hetzelfde leven, dat u zoo ellendig maakte!

MANFRED.

Gij, valsche duivel, gij spreekt logentaal! Mijn leven heeft deszelfs laatste uur bereikt, — DAT weet ik, en ik begeer geen oogenblik verwijdering van dat uur; ik verzet mij niet tegen den dood, maar tegen u en uwe omringende engelen; mijne vorige magt had ik verkregen, niet door een verbond met uwe menigte, maar door verhevene wetenschap — boetdoening — stoutmoedigheid — en lang waken — sterkte van geest en bekwaamheid in voorvaderlijke kennis, toen de aarde menschen

en geesten zag wandelen zijde aan zijde, en geenen voorrang: u gaf ik steun op mijne kracht — ik daag uit — ik weiger — stoot terug, en veracht u!

De Geest.

Maar uwe vele misdaden hebben u overgeleverd —

MANFRED.

Wat zijn die voor een wezen zoo als gij? moeten misdaden slechts gestraft worden door andere misdaden, en door grootere misdadigers? Keer terug naar uwe hel! gij hebt geene magt over mij, DAT gevoel ik; gij zult mij nooit bezitten, DAT weet ik: wat ik gedaan heb, is gedaan; ik draag in mijn binnenste eene foltering, die door de uwe niet kan vermeerderd worden: de ziel, welke onsterfelijk is, maakt zich zelve verantwoordelijk voor hare goede of kwade gedachten — is haar eigene oorsprong van boosheid en de gevolgen daarvan en ook van hare eigene plaats en tijd — zoowel als van haar ingeschapen zin. Wanneer deze sterfelijkheid is uitgeschud, dan straalt er geene kleur af van de voorbijgaande dingen van buiten: maar zij is opgelost in lijden of in vreugde, geboren uit de kennis van hare eigene verdienste. GIJ bragt mij niet in verzoeking, en gij kondt mij niet in verzoeking brengen; ik ben uw speelbal niet geweest, ook ben ik uwe prooi niet — maar ik was hier mijn eigen verwoester, en zal ook mijn eigen verwoester hierna zijn. — Terug, gij teleurgestelde duivels! de hand des doods is op mij — maar niet de uwe!

(*De duivels verdwijnen*).

De Abt.

Helaas! hoe bleek zijt gij — uwe lippen zijn wit — en uwe borst hijgt en in uwe snikkende keel reutelen de klanken. — Zend uwe gebeden ten hemel — bid — al is het slechts in gedachten, — maar sterf toch niet zóó.

MANFRED.

Het is voorbij — mijne gebrokene oogen kunnen u niet bepaald aanzien; maar alles wentelt rondom mij, en de aarde heft zich op als of zij onder mij lag. Vaar gij wel — geef mij uwe hand.

De Abt.

Koud — koud — zelfs tot het hart toe, — maar nog nog een gebed — helaas! hoe gaat het met u?

MANFRED.

Grijsaard! het is zoo moeijelijk niet — te sterven.

(MANFRED *sterft*).

De Abt.

Hij is heen gegaan — zijne ziel is dezer aarde ontvloden — Waarheen? Ik vrees daaraan te denken — maar hij is heen gegaan.

(*Slot.*)

IV.

VADERLANDSCHE BEDEVAARTEN.

AALBERT CUYP.

> Je disais à la nuit sombre :
> o Nuit! tu vas dans ton ombre
> M'ensevelir pour toujours.
> Je redisais à l'Aurore :
> «Le jour que tu fais éclore,
> Est le dernier de mes jours.»
>
> J. B. ROUSSEAU.

> De zegenpraal dier kunst, die hout en doek doet leven.
>
> NOMZ.

> Le ciel est ton école et le soleil ton maitre.
>
> LE MIERRE.

Dubbeldam, den 13 Junij, 1833.

De doodsengel was van mij geweken; de Genius des levens had in last gekregen op de gebeden en zorgen van de teederminnende echtgenoote den fakkel des aanzijns weder aan te wakkeren; allengskens herstelde zich de uitgeputte kracht; ontveinzen wil ik het niet, dat mij het leven nog te zoet scheen om niet verheugd te wezen, dat het mij vergund wierd in de school der voorbereiding nog eenigen tijd te mogen vertoeven. Dierbaar waren mij de wenschen van welmeenende vrienden, en van sommigen, die prijs stelden op mijne waarneming van hunne belangen.

Het was de tweede keer, dat ik mij tot sterven geschikt had, van den rand der groeve teruggeroepen was, en dien hoogstzonderlingen toestand van het leven ondervond, welke op de krankte volgt en het leven voorafgaat. Men gevoelt alsdan de vermogens onzer physieke en morele hoedanigheden verzwakt, minder helder is de geest, zenuwen, spieren, al de werktuigen zijn minder veêrkrachtig; een sombere weemoed, een dankbaar gevoel, herinnering aan het uitgestane gevaar wisselen zich onderling af met de blijdschap des gemoeds, met de stille vreugde des wederziens van betrekkingen die wanhoopten, van de voorwerpen der Natuur, van de bezigheden des maatschappelijken levens, van de hartstogtelijk beminde wetenschappen en letteren, van de heerlijke zon, welke men meende voor het laatst aanschouwd te hebben, terwijl de overtuiging eindelijk, dat er voor den grooten overgang nog zoo veel verzuimd was, nog zoo oneindig veel te doen stond, nog zoo veel te verbeteren was, de dankstof voor het vernieuwde geschenk des levens, waar al wat geschapen is uit een onverdelgbaar instinct aanhangt, verduizendvouwde.

Dit gevoel, deze gedachte, deze herinneringen, die beelden, dat alles vormt voor de oogen van den geest een middenstof, doorzigtbaar genoeg om de voorwerpen, die vormen hebben, te onderscheiden; maar over dezelve ligt een nevel gespreid, welke, om denzelven te vergelijken bij het zigtbare, mij niet ongelijk voorkwam aan dien zachten, zoelen voor-

herfstgloed, welken de poëzij van het penseel van groote landschapschilders over hunne tafereelen heeft weten te malen.

Ik dacht aan de tafereelen van AALBERT CUYP, en besloot, ter hervatting mijner bedevaarten, de woning te gaan bezoeken, waar hij zijne geboorteplaats, *Dordrecht*, ontweek, en, door de stilte des landlevens omgeven, zich oefende in de kunst om de schoone Natuur, die hem omringde, af te drukken op zijne paneelen.

Dit woonverblijf, *Dortwijk* geheeten, algemeen bekend onder den naam van het *Torensteedje*, ligt een klein half uur wandelens van *Dordrecht*, in het eiland van dien naam, naar *Dubbeldam* *).

Aangedaan ging ik den akker Gods voorbij, welke aan de inwoners van *Dordrecht* tot begrafenis-

*) Daar de dam van de *Dubbel* lag. Eene ambachtsheerlijkheid, welke, weleer behoorende aan de aanzienlijke en oude geslachten der OEMS en VAN DER MIJLENS, thans aan het niet minder aanzienlijke geslacht der VAN DE BOETZELAERS, bijna veertien honderd inwoners telt en onmiddelijk aan *Dordrecht* paalt. De *St. Elisabethsvloed* bedekte hetzelve geheel en al; doch het stak allengskens weder het drasse hoofd boven. In den aanvang eerst omzomerkaad, wierd het, in 1603, met eenen bastaard-winterdijk omgeven, later verder uitgebreid en omdijkt. Verg. OUDENHOVEN, *Out-Holland*, nu *Zuid-Holland*, pag. 167, en over de *Dubbel* de bekende verhandelingen van den Heer JAN SMITS, JZ. over den *Zuid-Hollandschen Waard*.

plaats verstrekt, wiens aanleg en bestuur het stedelijk bewind en de commissie van beheer tot blijvende eer verstrekt, en de vergelijking kan uitstaan met soortgelijke inrigtingen elders voorhanden; met zelfbeheer temperde ik mijne aandoeningen, opgewekt door de treurige herinnering aan de geliefde betrekkingen en vrienden daar ter aarde besteld, door het denkbeeld, dat het slechts zoo weinig gefaald had, of ik had met hen den dag des oogstes verbeid; en hoezeer het mijn doel minder was de graven der mijnen te bezoeken, dan eene hulde te brengen aan de vaderlandsche kunst, zoo werkte echter onwillekeurig de tegenwoordigheid van de velden des doods, waarop het zaad der eeuwigheid lag uitgestrooid, mede tot de weemoedige stemming van mijnen geest.

Erkennen moet en wil ik het gaarne, dat mijne stem, als beoordeelaar over schilderstukken, zeer weinig weegt, zoo zij al iets weegt. Maar penseelde CUYP alleen voor kenners of kunstkoopers *)? dan

*) Le sort de la peinture serait bien malheureux, si les beautés, que le pinceau produit, ne pouvoient être aperçues que de ceux que le manient; son objet serait bien vain, si les laborieux efforts ne tendoient qu'à briller mystérieusement aux yeux de quelques savants. LAUGIER.

Het was zeker een schoenmaker, wiens verstand niet verder reikte dan den enkel, tot wien een beroemd Schilder spijtig genoeg zeide: « dat hij zich bij zijne leest moest houden. » Een groot Schilder van mijne kennis neemt het altijd kwalijk, wanneer men zegt: « ik heb er geen verstand van. »

hebben zij hem onregt gedaan en luttel zijne onnavolgbare tafereelen betaald. Hij schilderde voor zijne stadgenooten, en aasde minder op dien lof van convenientie, welken de wijsneusheid der Aristarchen van die dagen hunnen tijdgenoot weigerde, dan op de voldoening van zijn gevoel; zij wilde hem de schilderijen van anderen ten model voor zijne kunst duur verkoopen en aanbevelen, CUYP gaf de voorkeur aan de hem omringende Natuur, aan de studiën van zijnen vader geërfd, aan zijne herinneringen van REMBRAND. Neen, HOUBRAKEN! gij begreept hem niet, toen hij verklaarde, dat hij, boven de door sommige zoo hoog opgevijzelde voorbeelden, *harde Rijksdaalders* verkoos. Onder veel bevalt mij dit juist zoo zeer in mijnen doorluchtigen stadgenoot, dat, waar ik ook dien grooten meester in zijne tafereelen ontmoet, ik daar de omstreken herken van de *Merwede*, van het geboomte, van de lucht, van de beemden en weilanden waar hij leefde, en waar ik de kracht mijns levens slijt. Toen ik, in eene Duitsche stad, na eenige afwezendheid van huis, in eene kunstverzameling een paar schilderstukken des beroemden Dordrechtschen meesters zag, gevoelde ik levendig de poëzy der gewaarwording van dien Australier, die in den plantentuin te *Parijs* den *Arctocarpus Incisus* omhelsde; het was de herinnering aan den boom, welken zijn vader geplant had, ten einde zijn kind brood zoude vinden.

Eene eeuw na zijnen dood hebben de kenners eerst hulde gedaan aan 's mans heerlijk penseel; hebben

wij dit te danken aan de verdiensten van eenen zijner beste navolgers, aan zijnen stadgenoot JACOB VAN STRIJ, welke den bij de liefhebbers bijna vergeten, maar bij zijne stadgenooten altijd vereerden schilder in roem en eere bragt *)? Of zijn wij dit verschuldigd aan de meer wijsgeerige beoordeeling van de voorwerpen der kunst, welke over sommige beuzelarijen, onoplettendheden en kleine zonden heen ziet, om het genie der wezentlijke schoonheid, de echte oorspronkelijkheid. de trouwe nabootsing der Natuur niet voorbij te zien †)? Of hebben vreemdelingen, en het strekt ons tot eer en tot schande, met zijne stukken bekend geraakt, het eerst zijn penseel onze kenners doen waarderen, en nu met kracht van *harde Rijksdaalders* het bezit ons niet gemakkelijk gemaakt? Een billijk nageslacht heeft het vonnis van den kleingeestigen tijdgenoot verbroken, en de bij wijlen achter de bank verschovene tafereelen in een beter daglicht geplaatst en opgehangen in de tempels, gewijd aan den Genius,

---

*) Men vind dit denkbeeld voorgesteld in eene uitgewerkte aesthetische verhandeling van mijnen vriend, den Heer HENDRIK BRUNNER, over het leven en de kunstverdiensten van JACOB VAN STRIJ, door hem voorgedragen in de openbare vergadering van het letteroefenend genootschap, *Diversa sed Una*, te *Dordrecht*.

†) Dit gevoelen wordt omhelsd door de beide bevoegde kunstkenners, de Heeren ROELAND VAN EYNDEN en ADRIAAN VAN DER WILLIGEN, in derzelver *Geschiedenis der Vaderlandsche Schilderkunst*, bladz. 127 en 387.

welke eens aan RAFAËL, RUBBENS en REMBRAND het penseel in de vingeren gaf, om aan het vlugtige schoon den duur der eeuwen te geven.

Wij willen de levensberigten, hoe schraal dan ook voorhanden bij HOUBRAKEN *), en beter uiteen gezet in *het schilderwerk van* VAN EYNDEN *en* VAN DER WILLIGEN †), voor al wat de aesthetische waarde des grooten schilders belangt, door ons opgeslagen, niet naschrijven, maar kortelijk slechts herinneren, dat hij het levenslicht te *Dordrecht* verpligt was aan den verdienstelijken schilder JACOB GERRITZE CUYP, wien onder de voorname Portretschilders eene eervolle plaats wordt ingeruimd, en het blijkt, dat AALBERT het helder gloeijend en smeltend penseel van niemand vreemds had. Immers, ook deswegens is de oude CUYP beroemd, misschien heeft ook de naijver en het verkeer van zijnen neef, stad- en tijdgenoot BENJAMIN CUYP, een vereerder en navolger van REMBRAND, invloed gehad op het wordend genie.

AALBERT CUYP zag in 1605 het levenslicht; het jammert ons den juisten dag van zijne geboorte, evenmin als zijnen sterfdag en het sterfjaar vooreerst niet te kunnen opgeven, dewijl wij als te vergeefs tot heden daarnaar hebben gezocht; uit alles echter blijkt het, dat hij een der sieraden geweest is der zeventiende eeuw, zoo schitterend in de Jaarboeken van vaderlandsche kunst, wetenschap en velerlei roem.

---

*) I Deel, bladz. 237. †) I Deel, bladz. 381.

Het blijkt wijders, dat hij zeer oud geworden is, daar men zijnen naam aantreft op de lijst der door zijne hoogheid WILLEM III, die dit voor dit maal verrigtte, hetgeen anders den Veertigen behoorde, krachtens het privilegie van den 23 Junij 1456, op den 4 September 1672, voorgedragene honderd personen aan de gilden, om daaruit de Veertigen te verkiezen, welke echter hem niet verkozen hebben *). Waarschijnlijk wegens deszelfs vergevorderde leeftijd en zijne buitenwoning; want hij wordt geroemd als een man van goede zeden, en den post van ouderling der Gereformeerde Kerk met ijver waarnemende.

Misschien ligt het aan ons; maar wijlen mijn vriend VAN EYNDEN heeft het ook waargenomen, dat in de ommestreken der stad mijner inwoning, en bij uitnemendheid op ons eiland bij zomeravonden een doorschijnende damp ligt, die over het geheel

---

*) VAN EYNDEN en VAN DER WILLIGEN, I Deel, blz. 381, MATHIJS BAALEN, *Beschrijving van Dordrecht*, blz. 909. Vooral is het geraden den laatsten op te slaan, daar de eerste niet naauwkeurig geweest zijn, hetgeen anders zelden aan hen kan te laste gelegd worden; immers, uit derzelver berigt zoude men opmaken, dat de nietaanstelling van CUYP eenigzins aan WILLEM III zoude kunnen worden toegeschreven, hetgeen minkundigen mogt in het denkbeeld brengen, gissingen te maken omtrent des schilders staatkundige gevoelens. Alleen dit is duidelijk, dat CUYP niet aan zijne Hoogheid, maar aan de hoofdmannen der gilden minder verkieselijk voorkwam.

tot aan de palen van den horizont eenen fijnen sluijer uitspreidt, geweven uit het zilver van den dauw en den goudgloed van den wasem, waarop de laatste zich weerkaatsen, het zij deze verheveling haren oorsprong verschuldigd is aan de spiegeling van hooger licht, spelende en dartelende met de uitdampingen van het water der veen- en moerasgronden, die het Dordsche eiland begrenzen, het zij daarvoor betere optische gronden en redenen van te geven zijn, verre van mij om dezen gloed te willen beschouwen, als elders zoo niet aan te treffen, maar algemeen is hij niet, immers, eene beroemde Engelsche Reizigster, de omstreken van *Cincinati* in *Noord-Amerika* bezoekende en beschrijvende, weet, in de armoede harer taal, voor eenen lucht- en dampkring gelijk aan dien, welken wij vermelden, geene betere uitdrukking dan te verklaren, dat zij zulke tinten des hemels slechts weder vond in de schilderijen van onzen CUYP *).

---

*) Miss TROLLOPE, I Deel van hare *Reize naar N. Amerika.* De partijzuchtige dochter van JOHN BULL is den Amerikaanschen hemel vrij wat genadiger dan vriend JONATHAN. Het land is haar een Eden, maar de bewoners zijn duivelen. — De Schrijvers van de door ons meer aangehaalde geschiedenis der Schilderkunst vermeenen, dat de damp der naburige zoutketen medewerken kan tot den bedoelden nevel. Wij betwijfelen dit, omdat die zoutfabrieken, onzes inziens, te weinig kunnen influeren op den geheelen dampkring; dat echter de zoutdampen invloed hebben op de vegetatie,

Ongetwijfeld is het nog dezelfde zoele zomeravondschemering, welke ik thans waarneem, die de groote schilder op zijn paneel als decalqueerde. Kennis en oefening hebben hem die kleur op zijn palet doen mengen, of liever, zij is uit den hem omringenden hemel daarop nedergedaald; eene kleur, zoo onnavolgbaar en oorspronkelijk, dat de kunst, den vinder vereerende, aan die eigendommelijke tint den naam van CUYPS-*kleur* gegeven heeft.

Oorspronkelijk is hij die schilder, die daar op den grond, door middel zijner figuren, u eene stoute, breede slagschaduw voor de voeten werpt, welke u in donkerheid plaatst, om het gloeijend licht en de zoele lucht waar te nemen door het onzigtbaar rag, dat hij gegaasd heeft over zijn tafereel, door die onbegrijpelijke middenstof, waardoor gij, mijmerend en in poezy verzonken, het in warmen deemster wemelachtig gehuld verschiet en den gezigteinder niet meer gemaald, maar natuurlijk en wezentlijk tegenwoordig waant. Laat vrij dan de bekrompene *criticaster* vitten over de hoekigheid der omtrekken van die runderen, oorzaak der slagschaduw, die uw oog ten slagboom gestrekt hebben om uwe bekoring te volmaken; gij ziet die hoeken niet, of liever, gij ziet over dezelve heen, en zoo gij die zien moet op het aandringen van ZOÏLUS, dan zegt gij, maar de schilder heeft den teekenaar

---

blijkt, dat in derzelver omtrek de *Aster tripolium*, de zoutwater-aster, in overvloed groeit.

gered; dan vraagt gij, was misschien het rundvee, soort van die dagen, niet zoodanig geschapen, mogelijk zijn het getrouwe conterfeitsels der natuur, en nu hebt gij geene luisterende ooren, maar zijt enkel oog en enkel lof en dank voor het vernuft van den schilder, die u langzaam en echter verrassend het schitterende tafereel heeft geopend van het schoonste natuurtooneel.

Het is mij wel eens voorgekomen, als of de menschelijke verbeelding het vermogen bezat, zich te verplaatsen uit eigen ligchaam in dat van een ander, en dan schijnt het of wij denken en handelen, zoo als de ons vreemde vorm zoude gedacht en gehandeld hebben; te levendiger wordt dit zonderlinge gevoel, wanneer wij ons bevinden, waar bekende afgestorvenen zich bevonden hebben, wanneer wij vertoeven waar zij gewoond hebben, wanneer wij staan waar zij stonden, het zelfde gezigtspunt nemen, hunne lanen doorwandelen, of zoude het hun geest zijn, hunne schim, die in ons of om ons waart? Zoo iets dacht ik mij te gevoelen, toen ik voor de woning, door den grooten schilder weleer bewoond, mij bevond; voor mijn oog deden zich eene menigte van *Cuypiaansche* tafereelen voor, ik zag dien geheimzinnigen gloed, welken hij over alle zijne tafereelen heeft weten te hangen, over het landschap uitgespreid; ik zag de slagschaduw der herkaauwende runderen, en het boersche beeld tegen het hoekig hekken geleund. Ik zag de torenspits van het achter de olmen verscholene kerkgebouw, welks we-

derinwijding, op den 13 October 1630, de vrome man waarschijnlijk had bijgewoond, en waar de landgemeente lessen ontvangt van geloof, hoop en liefde.

De avondschemer viel en noopte mij in het bijgelegene *Eikendonk*, wel eer een lustverblijf, thans een uitspanningsoord voor de bewoners der stad, om een weinig uit te rusten, niet twijfelende of ik zoude daar zonen van APELLES ontmoeten, die mijne opgewonde geestdrift voor hunnen grooten kunstbroeder zouden deelen.

Ik had goed geraden; daar zaten zij in onderling verkeer over de kunst, vol warm gevoel voor de natuur, en toen ik gewaagde van mijne bedevaart, bood een mijner kunstoefenende vrienden, de verdienstelijke Schilder, W. DE KLERK, wien ik bereids meer verpligting had, mij aan het verblijf van AALBERT KUYP te willen schetsen, en daarbij de runderen in zijne manier op den voorgrond te plaatsen; het aanbod was naauwelijks gedaan, of het was dadelijk aangenomen, en het versiert deze mijne hulde aan Vaderlandsche kunst *). Wanneer ik mij onder de schilders bevind, ontwaar ik altijd met genoegen, dat op veler borst het kruis van Metaal gehangen is ten blijke, dat het Vaderland rekenen kan, in de dagen van gevaar, op dien arm en op die handen,

*) De beroemde schilder L. DE KONING heeft mij insgelijks eene getrouwe afbeelding van de woning van CUYP, meer op den Voorgrond uitkomende, zoo als bij geweest is, beloofd, welke wij in het vervolg in deze *Bijdragen* zullen plaatsen.

welke anders der kunst gewijd zijn, en dat, wanneer de stem des geëerbiedigden Vaders des Vaderlands deszelfs zonen te wapen roept, penseel en palet worden weggesmeten, en het geweer voor haardstede, altaren en Hollands vlag ter hand genomen.

Verschillend van die schilderscholen, welke wij elders bezocht hebben, waar de leerlingen, uitgedost in de kleedij van vroeger eeuwen, met loshangende haren, groote baarden en naakte halzen, luidwuftig over keizers, koningen, volken en landen beschikken, grondwettige instellingen beoordeelen en improviseren, en in een paroxysmus van vrijheidswaan verkeeren, welke wij vreezen, dat in een volslagen paralysis zal overgaan, te meer te bejammeren, naarmate in die leerlingen echte vonken van het genie onmiskenbaar zijn. Verschillend ook van die oude gildebroeders van Sint LUCAS, welke in toomelooze losbandigheid zich niet uitspanden maar uitspatteden, zijn de zonen der Dordrechtsche schilderschool leden van een aangenaam verkeer, in wier beschaafden kring men gaarne vertoeft, liefhebbers van letterkunde, wetenschap en poëzij; begaafd met meer dan een talent, zien zij verder dan den schilderezel, en wanneer zij hunne werken ten toon stellen, zegt ieder: « Neen, de geest van HOBBEMA en van BAKHUIZEN « heeft ons nog niet verlaten! »

Ik keerde in aangename gesprekken met hen stadwaarts, en wist oorlof te bekomen, om den volgenden dag hunne ateliers te bezoeken, waar ik weder de stukken zag van het groote proces, hetwelk

eenmaal de negentiende eeuw met de zeventiende voeren zal over de mate van den roem, aan beide eeuwen in ons vaderland beschoren. Beslissen durf ik niets, maar verzekeren dat het allezins niet hopeloos is, dat uit de assche van CUYP een andere CUYP zal opstaan.

Zoo eindigde voor mij deze bedevaart in het genot van natuur en kunst, en ik dankte den Alzegenaar, die mij weder de krachten en het vermogen geschonken had, hem te waarderen in het geschapene en in het pronkstuk van het geschapene, in den menschelijken Genius.

P. S. SCHULL.

GEBOORTEGROET,

AAN

DE MOEDER DES VADERLANDS.

18 *Nov.* 1834.

Als de zee vast onghestuimigh
Stormt, en werpt heur baren schuimigh
Naer den Hemel al verbaest,
Als de schipper hoort de buien
Van den Noordwint 't strand doorluien,
Is de stilte eerst aldernaest.

VONDEL.

Alschoon de storm door 't luchtruim vaart,
Nu weêr de blijde dag verjaart
    Voor 't zuchtend vaderland;
De feestdag voor d'Oranjestam,
Dien, wat Hem 't nijdig lot ontnam,
    Een rozensnoer omspant.

Alschoon weêr 't loof langs d'akker stuift,
De schepping zich in 't doodkleed huift,
    De abeel geen schaâuw meer geeft;
De vlasvink tjilpt in 't naakte riet,
Dat, als de dorre grasscheutspriet,
    Geen kleur noch tooi meer heeft.

Alschoon de nachtuil knapt en krast
In kloof en kluft, door d'aêm verrast
Van d' aangezweepten storm,
De bloem in Flora's lustpriëel
Meêwarig wegkwijnt op heur steel,
Heur tooisel derft, en vorm.

Toch klinkt de vêel; toch ruischt de snaar,
Toch klimt de rook van 't feestaltaar
In wolk en wolk omhoog;
Toch sluit de God van Israël,
Op 't borrlen onzer boezemwel,
Zijn nimmersluimrend oog!

Toch waakt Hij steeds voor Sions vest',
Al hangt de lucht in Zuid en West
Van onweêrsbuien zwaar;
Al licht geen baken in 't verschiet,
De Heer verlaat Oranje niet
In 't barnend lijfsgevaar!

Gegroet dan, schitterend keurjuweel,
Bij cimbelklank en luitgekweel,
Gegroet uit volle borst!
Gegroet, bij gloeijend hartgeklop!
Bij 't hijschen onzer vlag in top,
o Lichtstar van mijn Vorst!

Heel Holland heft den feestzang aan;
o Voel zijn hevig boezemslaan,
Geliefde rijksvorstin!
Het mengelt wensch en toon in één,
En slaakt de opregtste zielsgebeên
Voor Vorst en Koningin!

Het bidt, en knielt voor 't outer neêr
En jubelt: God alleen zij de eer,
Die Neêrland uitkomst gaf,
Toen Gal en Brit en Kastiljaan
Den moordtand in zijn hart dorst slaan,
Op vader WILLEM's graf!

Het bidt, en knielt van dank ontgloeid,
Schoon 't onweêr dreigt, de noodstorm loeit
Op d'aangevochten grond;
En huwt d'opregtsten jubelgalm
Aan d'ongeveinsden boetepsalm,
In deez' gewijden stond!

Ja, Holland knielt voor Jezus neêr
En jubelt: Hem alleen zij de eer,
Die Nassau's grootheid loont!
Die, hoe Germanje en 't Oosten draal',
Zijn stalen trouw met zegepraal
Op zegepraal bekroont!

o God! Oranje's Bondgenoot!
Tot in, tot over graf en dood,
Geef Nassau vrede en heil!
Wij hebben elken droppel bloed
Voor Hem, die in uwe armen spoedd',
En 't lieve Holland veil!

Maak Holland groot, maak Holland vrij!
Dat Holland, in der volken rij
Het schittrendst pronkgesteent'!
Dat Holland, aan d' Oranjekrans
(Alle eeuwen door vol geur en glans)
Door d'eendragtsband vereend!

o God! behoed de Rijksvorstin,
Onze aangebeden Koningin
Met 't heilvoorspellend kroost!
Daar als de nood het hoogste stijgt,
De orkaan verstomt, de stormwind zwijgt
Voor 't lieflijk licht in 't oost'.

Breek aan! Breek aan, o gloriedag!
Dien 'k bij aanbiddend hopen zag
Aan de oosterhemelpoort!
Breng voorspoed, vreugde en welvaart weêr,
Breek door en schiet uw stralen neêr,
Met hemelglans omgloord!

DE THOUARS.

CORRESPONDENTIE.

Roelof de Klover.

De Letterbode, van den 28 Aug. 1834, deelt een fraai elegiacum mede, vervaardigd door den Nestor onzer Latijnsche Dichters, en vergezeld van eene getrouwe en dichterlijke vertolking van den Heer WAP, bij gelegenheid van het overlijden van den Weleerwaarden zeer geleerden Heer ROELOF DE KLOVER, wijlen Luthersch Predikant te *Breda*. Eenentwintig jaren oud ontving hij het baccalaureaat in de letteren aan de Akademie te *Straatsburg*. In 1815 werd hij Luthersch Predikant te *Bergen op den Zoom*. De werkzaamheden, de ijver en herderlijke zorgen, welke hij aanwendde voor zijne kleine, hem vereerende en aanklevende kudde, beletteden hem meerder oorspronkelijks voor het Algemeen te leveren, bij hetwelk echter bekend en geroemd zijn twee zijner leerredenen, waarvan de eene ons herinnert aan den heldendood van VAN SPEYK, de andere de vaderlandsche strijders bemoedigt en opwekt: oorspronkelijk zeiden wij, omdat er van zijne hand onder anderen voorhanden is, en bijzonder ook in deze Bijdragen vermeld, II D. I St., eene getrouwe en vloeijende overzetting van den Latijnschen Treurzang des genoemden dichters HOEUFFT, op het afsterven van den Wel-Eerwaarden Heer MARRON, wedijverende in deze vertolking met den bekwamen overbrenger van uitheemsche poëzy, den Heer WAP, welke insgelijks geslaagd was in het overzetten dezer Ausonische geestvrucht.

Wij hebben ons verpligt gerekend, deze herinnering aan de nagedachtenis van den waardigen man te brengen, te meer daar hij zich onze Bijdragen niet ongenegen betoond, en de dood ons beroofd heeft van zijnen ons toegezegden arbeid.

Brief van den Wel-eerwaarden Heer VAN SENDEN.

Onze medearbeider, de Wel-eerwaarde Heer M. H. VAN DER BANK, Predikant bij de Waalsche gemeente te *Utrecht*, beoordeelaar van een gedeelte der geschriften van den Wel-eerwaarden Heer VAN SENDEN, heeft van den beoordeelden Schrijver eenen brief ontvangen, welke den Schrijver, den Recensent in onze *Bijdragen* te zeer vereert, om denzelven onzen lezers te onthouden.

Zwolle, den 3 Nov. 1834.

ZEER WAARDE MEDEBROEDER!

Ik ontvang op dezen oogenblik het pas uitgekomene Nommer der *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis*, en neem, uit hetgeen ik van bl. 245—268 lees, aanleiding tot dit schrijven aan UEd.

Zoo ik mij toch niet vergis, zijn de beoordeelingen aldaar te vinden van uwe waarde hand, en de lezing van die Recensie heeft bij mij een gevoel van dankbaarheid opgewekt, hetwelk UEd. bij dezen te betuigen, ik mij genoopt vind. De aanmerkingen, die gij hier en daar in die beoordeelingen vlecht, zijn voor een zeer groot gedeelte gegrond, en ook die, welke mij voorkomen zulks minder te zijn, heb ik met genoegen gelezen; want *vrij* moet de uitspraak, *vrij* ook het oordeel over de uitspraak zijn. Slechts ééne aanmerking heeft mij bedroefd, die welke ik

bladz. 264 vind. Het is mij toch voorgekomen, dat gij haar niet zoudt gemaakt hebben, indien ik de eer had mogen hebben, persoonlijk bij Uw-Eerw. bekend te zijn; althans mijne vrienden hebben mij nooit tot het *genus irritabile vatum* geteld. Maar dien man mogt ik zien, die bedaard kon blijven, wanneer een opstel, hetwelk de vrucht van heilige oogenblikken is geweest, wanneer een voorstel, hetwelk uit de reinste beginsels is voortgevloeid, openlijk worden ten toon gesteld en gepersiffleerd; wanneer zulks daarenboven geschiedt door eenen mensch, die nooit door zoo iemand beleedigd zijnde, zoodanige gelegenheid aangrijpt, om het vergif van eenen verkropten en meermalen reeds te kennen gegevenen boozen haat, ruw en verwaand op het onschuldige voorwerp uit te braken, met oogmerk om hem te krenken en zedelijk te dooden, Broeder! die toch ook mensch zijt, God behoede u, dat u niet dergelijks geschiede, maar mogt dit onverhoopt plaats hebben, dan zij mijne stranding, uwe behoudenis. — Ook komt het mij voor, dat deze aanval van NIJHOFF niet had behooren verzwegen te worden in Uw-Eerw. stuk. Bij de wijze, waarop van mijne defensie wordt gewaagd, had de aanval van N. nog eenen anderen titel dan dien van eene en andere niet malsche aanmerking verdiend: mij en velen is het voorgekomen, dat het *odium diabolilum* bij N. tot het *Theologicum* heeft geleid.

Volgaarne stem ik Uw-Eerw. toe, dat er geene harmonie is tusschen de *Feestredenen* en het *Iets*, althans deszelfs eerste gedeelte. Doch dit moet men ook geenszins tot dezelve in betrekking brengen, maar veeleer tot het paskwil van N.; het is weerslag op slag, handhaving van heilige regten, noodweer. Het is niet geschreven, zoo als Uw-Eerw. *stellig* zegt, na geruimen tijd bezinnens, maar dadelijk en onmiddelijk na het ontvangen van het noodlottige Nijhoffiaansche geschrijf; het laatste gedeelte

van het *Iets* later gesteld en reeds toen het eerste was afgedrukt. Geloof mij, waarde medebroeder! de oogenblikken, aan dat Iets besteed, behooren niet tot de ongelukkige mijns levens; en de geheele booze toeleg en deszelfs geheime drijfveeren, die Uw-Eerw. en de meesten in *Holland* evenmin als mijn persoon schijnen bekend te zijn, hebben, het zij dezelve dan geheel of gedeeltelijk mogen bereikt zijn geworden, op mij dien invloed uitgeoefend, dat de lust, om verder voor het publiek te werken, bijna geheel is uitgedoofd, en waarschijnlijk nimmer in *die* mate zal wederkeeren, waarin zij vroeger onder groote opofferingen van geld, genoegen en nachtrust, het geluk van mijn leven is geweest

Het zal mij aangenaam zijn Uw-Eerw. kennis te maken, en eerlang iets naders van Uw-Eerw. hand te lezen. Wilt gij dezen brief laten drukken in de *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis*, daar heb ik niet alleen niets tegen, maar integendeel verzoek ik daarom; ten zij Uw-Eerw. liever van denzelven zijdelings gebruik wilde maken tot opheldering van bladz. 264. Vergun mij, waarde medebroeder! de betuiging van ongeveinsde hoogachting en broederlijke liefde te herhalen, en mij te noemen,

Uw-Eerw. zeer Dienstv. Medebr.
G. H. VAN SENDEN.

Antikritiek van den Heer JAN-J. F. WAP.

De Heer JAN-J. F. WAP heeft ons *zijn woord* gezonden aan het Nederlandsche Publiek over het letterkundige berigt in de Bredasche Courant van den 19 Oct. 1834, N°. 244. Ons komt het voor, dat de aanval heftig, de verdediging niet minder krachtig is ingerigt. Het publiek heeft bij dezen kamp het voordeel van een gezuiverd exemplaar der Aardrijkskundige beschrijving van de *Nederlanden* te erlan-

gen, op welk werk wij terug zullen komen, en aan hetwelk wij billijkerwijze, in weerwil van eenige onnaauwkeurigheden, onzen lof en onze aanbeveling niet mogen onthouden.

De Redactie heeft ontvangen eene beschuldiging van plagiaat, welke zij aan den geprevenieerden gezonden heeft, en welke met of zonder diens aanmerkingen in het volgende Nommer zal geplaatst worden.

De volgende Jaargang.

Bij den ondergeteekende is ingekomen: eene uitgewerkte Latijnsche beoordeeling, door den Hoogleeraar MÖSER te *Ulm*, van den Horatius van Prof. PEERLKAMP, welke in het I Stuk, IV Deel, hetwelk reeds ter perse is, zijne plaats zal vinden. Hij vertrouwt dat, om het belangrijke onderwerp, de Hollandsche lezers de latijnsche bladzijde den deskundigen niet zullen misgunnen, te minder wanneer de uitgever, bij zijne berekening, deze bladzijde niet in aanmerking nemen zal. Daar en tegen zal deze booordeeling afzonderlijk te verkrijgen zijn voor eenen billijken prijs, en zoodanig gedrukt, dat dezelve te voegen zoude zijn bij het beoordeelde werk; die verlangen mogten zoodanig eenen bijzonderen afdruk te bezitten, gelieven daarvan in tijds, om het getal exemplaren te regelen, den uitgever dezes te berigten. Onder meer der zal het IV deel bevatten de Nalezingen op het tweede deel der geschiedenis van het Vaderland van Mr. W. BILDERDIJK, door onzen medearbeider, den Heer J. SMITS, JZ.; Iets over den geschiedschrijver DEWEZ door Prof. LAUTS; de Registers over de Jaargangen van 1833 en 1834, en zal de redactie aanvangen met de aankondiging der bij dezelve ingekomene werken tot op het stuk, waarin dezelve beoordeeld worden.

P. S. SCHULL.

